Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, den 12den April 1864.

Ik heb de eer aan U Hoogedel Gestr. hierbij te doen toekomen het bij art. 60 der Grondwet bedoeld Verslag van het beheer en den staat der kolonien en bezittingen van het Rijk en andere werelddeelen over 1861, voor zooveel betreft Nederlandsch Oost-Indie.

De Verslagen betreffende de West-Indische kolonien en de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea, nog niet geheel afgeschreven zijnde, zullen nader volgen.

De Minister van Kolonien,
I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Aan den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

VERSLAG.

N°. 2.

A. Grondgebied.

Toen bij gouvernementsbesluit van 3 December 1858, n°. 49, de duurzame bezetting werd bevolen van de tusschen Benkoelen en Palembang gelegen onafhankelijke grensdistricten Ampat-lawang en Ampat-petoelai (Redjang), werden tevens overwegingen aanhangig gemaakt nopens eene definitive regeling der aangelegenheden van het naburig onafhankelijk landschap Lebong, welks bevolking, in weerwil van de met haar in der tijd gesloten overeenkomst, en van de haar in 1856 gegeven vermaning (1), zich nog bij voortduring aan moord en plundering bleef schuldig maken.

Die overwegingen kregen dit jaar haar beslag. Eene inlijving bij 's Gouvernements grondgebied, welke, naar het zich liet aanzien, weinig of geene moeijelijkheden zoude ondervinden, bleek het eenig afdoend middel te zijn om in de bedoelde grenslanden de rust en orde te verzekeren. Overeenkomstig den wensch der hoofden, die, als zelven buiten magte om de Lebongers binnen de palen van orde en wet te houden, eene inlijving en wel bij de Redjangers, hunne stamgenooten, uitdrukkelijk hadden verzocht, werd mitsdien, bij besluit van den Gouverneur-Generaal, van 9 Junij 1861, n°. 14, het landschap Lebong vereenigd met de Redjang en als zoodanig ingelijfd bij de residentie Palembang, aan welk een en ander op 20 Augustus daaraanvolgende zonder eenige moeijelijkheid gevolg werd gegeven.

Het landschap Lebong, ruim 20 uren gaans lang en 10 à 12 uren breed, is begrensd ten zuiden door de Redjang, ten westen door de Oeloe Ketahoen (Benkoelen), en daarvan gescheiden door het Barissan-gebergte, ten noorden door Korintje, en ten oosten door Limoen en Roepit (Palembang). Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar hoofdstuk C, afdeeling III, hieronder.

Uitbreiding van grondgebied had overigens niet plaats.

De administrative indeeling van enkele gewesten onderging weder eenige wijzigingen, waarvan als naar gewoonte melding wordt gemaakt in hoofdstuk C, afdeeling III, hieronder.

B. Bevolking.

Een gespecificeerd overzigt van het bevolkingsscijfer van Nederlandsch Indie bij het eind van 1861 wordt als naar gewoonte aangetroffen in bijlagen lit. A, n°. 1—16; terwijl de gebruikelijke aantooning der in den loop van 1861 verleende acten van verblijf is opgenomen onder n°. 17.

In vorm en inrigting komen deze staten weder nagenoeg met die van het vorige jaar overeen.

Overigens zij nog opgemerkt, dat de in de beide vorige verslagen ontbrekende aantooning van het aantal inlandsche hoofden, beambten en geestelijken op Java en Madura, thans is bijgevoegd onder n°. 10.

Omtrent de mate van vertrouwen, welke de bevolkingsstaten in het algemeen verdienen,

(1) Zie het Verslag over 1856, bladz. 24.

wordt naar vroegere verslagen verwezen, inzonderheid naar die van 1856, bladz. 1, en 1858, bladz. 2. (1)

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

I. Betreffende Nederlandsch Indië in het algemeen.

§ 1. *Werking van het Reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indie* (*Nederlandsch Staatsblad* 1854, *n°*. 129, *Indisch Staatsblad* 1855, *n°*. 2). (2)

De eenige beslissing, ditmaal hier te vermelden, betrof eene nadere verklaring van art. 53 2de lid van het regeringsreglement. Ten aanzien van de bevoegdheid den Gouverneur-Generaal bij deze bepaling verleend, om namelijk ook dispensatie te kunnen verleenen van eene bepaalde ordonnantie, *in de gevallen daarbij niet vermeld*, was laatstelijk (zie het verslag over 1858, bladz. 3) beslist, dat hier onder *ordonnantie* moest worden verstaan elke verordening door den Gouverneur-Generaal vastgesteld, en derhalve ook die, welke vóór of na de uitvaardiging door den Koning zijn goedgekeurd of bekrachtigd. Alleen was de landvoogd verpligt om, waar het deze laatste ordonnantien gold (die waarbij van 's Konings tusschenkomst sprake is), op de daarvan verleende dispensatie telken jare, bij staat, de Koninklijke goedkeuring te vragen.

De Gouverneur-Generaal mogt dus, zonder vooraf verkregen magtiging des Konings, geene dispensatie verleenen van ordonnantien, resolutien, besluiten of publicatien door Commissarissen-Generaal vastgesteld. Deze beperking gaf aanleiding, dat het opperbestuur telkens met betrekkelijk zeer onbeduidende quaestien werd bemoeijelijkt.

Ter opheffing van dat bezwaar, en uit overtuiging dat zulks niet strijdig was met de bedoeling van het aangehaalde art. 53, ontving nu de Indische Regering dit jaar de magtiging des Konings, om bij de toepassing van het tweede lid van dit artikel als *ordonnantie* aan te merken elke algemeene verordening door den *koloniaen wetgever* vastgesteld.

Het vragen der vorenbedoelde jaarlijksche goedkeuring werd nu verpligtend verklaard voor dispensatien van verordeningen, niet liggende binnen de wetgevende bevoegdheid van het Indisch Bestuur, zoo als die bij het thans van kracht zijnde Reglement op het beleid der regering is omschreven, of van verordeningen, op 's Konings magtiging, dan wel onder nadere en verkregen goedkeuring des Konings vastgesteld.

In verband met deze beschikking en als bij gevolgtrekking, verklaarde de Gouverneur-Generaal dan ook dit beginsel van toepassing op de ambtelijke voorschriften of administrative regelingen, uitgegaan van eene hoogere magt dan de zijne, dat is van den Koning of van een Commissaris-Generaal.

§ 2. *Gouverneur-Generaal en Raad van Nederlandsch Indie.* (3)

De Gouverneur-Generaal Chs. F. Pahud, den 29sten Januarij 1861 te Batavia teruggekeerd van zijne reeds in 't vorig verslag besproken reis naar de Molukken (4), nam den 30sten daaraanvolgende het dagelijksch beleid der zaken weder over uit handen van den vice-president van den Raad van Nederlandsch Indie mr. A. Prins, die daarmede van af 6 December 1860 tijdelijk was belast geweest.

Eenige maanden later werd bij het Indisch Bestuur mededeeling ontvangen van 's Konings besluiten van 23 Junij 1861, n°. 14 en 15 (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 78). Bij het

(1) Met betrekking tot de in 1862 bevolen proef-volkstelling (zie de noot op bladz. 4 van het vorig verslag) valt aan te teekenen, dat onlangs magtiging is verleend die telling voorloopig te laten rusten, en zulks in verband zoowel met de voorgenomen bespoedigde voortzetting in verschillende gewesten der meer omvattende statistieke opname, waarvan melding wordt gemaakt in hoofdstuk K, § 1, als met de in den loop van 1863 bevolen oprigting van een statistiek bureau te Batavia.

(2) Vergelijk ook de IVde afdeeling van dit hoofdstuk.

(3) Zie ook het medegedeelde nopens het domein Bloeboer, in hoofdstuk N, afdeeling I, § 1, sub. 4°.

(4) Een verhaal van deze reis, waarbij achtereenvolgens Banda, Amboina, Saparoea, Ceram, Batjan, Ternate, Tidore en Menado bezocht werden, is in 1862 te Batavia in het licht gegeven door den adsistent-resident van der Crab, die den landvoogd vergezelde. Zie ook de *Javasche Courant* van 26 en 30 Januarij 1861.

eerste dezer besluiten werd, naar aanleiding van het daartoe door hem gedaan verzoek, aan den heer Chs. F. Pahud, gerekend van af den dag, waarop hij zijne waardigheid van Gouverneur-Generaal nedergelegd of aan zijnen opvolger zou overgegeven hebben, als zoodanig eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de vele in die betrekking aan den lande bewezen diensten.

Bij laatstgenoemd besluit werd in zijne plaats benoemd de heer mr. L. A. J. W. baron Sloet van de Beele, destijds voorzitter van den Raad van Toezigt op de spoorwegdiensten hier te lande.

Intusschen was de Gouverneur-Generaal, ingevolge het daartoe door hem kenbaar gemaakt verlangen, reeds vroeger gemagtigd om, zoo zich daartegen geene onvoorziene omstandigheden van rustverstoring als anderzins verzetten, Indie met 1 September 1861 te verlaten, en om alsdan, wanneer zijn opvolger met ultimo Augustus 1861 niet op Java mogt zijn aangekomen, de waardigheid van Gouverneur-Generaal neder te leggen en het bestuur over te dragen aan den vice-president van den Raad van Nederlandsch Indie.

Van deze magtiging werd gebruik gemaakt, en het bestuur over Nederlandsch Indie op 2 September 1861 op nieuw overgedragen op mr. A. Prins, die daarmede tot den 19den October daaraanvolgende belast bleef, als wanneer het tijdelijk aanvaard bestuur door hem werd nedergelegd in handen van den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal, die, na den 17den October ter reede te zijn aangekomen en den volgenden dag zijnen intogt te Batavia te hebben gedaan, op gemelden datum trad in de uitoefening der waardigheid van Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie en opperbevelhebber van Zr. Ms. land- en zeemagt beoosten de Kaap de Goede Hoop. (Verg. *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 103).

De afgetreden landvoogd, de heer Chs. F. Pahud, had op 3 September 1861 de terugreis naar Nederland aanvaard.

In het personeel van den Raad van Nederlandsch Indie kwam dit jaar geene verandering. De zamenstelling van dat hooge collegie bleef dus als volgt: mr. A. Prins, vice-president; jhr. J. F. Hora Siccama, W. J. van de Graaff, mr. L. W. C. Keuchenius en jhr. mr. H. C. van der Wijck. (1)

II. Betreffende de betrekkingen tot het buitenland.

§ 1. *Consuls.*

Bij het einde van 1861 waren in Nederlandsch Indie gevestigd de navolgende consulaten van vreemde mogendheden:

Batavia.

Baden,	consulaat;
Belgie,	id.
Bremen,	id.
Denemarken,	id.
Frankrijk,	consulaat-generaal;
Groot-Brittannie,	consulaat,
Hamburg,	consulaat-generaal;
Hannover,	consulaat;
Italie,	id.
Mecklenburg-Schwerin,	id.
Oldenburg,	id.
Oostenrijk,	id.
Pruissen,	id.
Saksen, (Koningrijk)	id.
Vereenigde Staten van Noord-Amerika,	id.
Zweden en Noorwegen,	id.

(1) In 't laatst van 1863 is aan de heeren Hora Siccama en van de Graaff, op hun verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, en zijn in hunne plaats benoemd de heeren mr. A. Loudon, algemeene secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch Indie, en O. van Rees, resident van Soerabaija. De benoeming van dezen laatste geschiedde echter eerst in Januarij 1864.

Samarang.

Baden,	consulaat;
Belgie,	id.
Groot-Brittannie,	id.
Zweden en Noorwegen,	vice-consulaat;

Soerabaija.

Baden	consulaat
Belgie,	id.
Hamburg,	id.
Pruissen,	id.
Portugal, (1)	id.

Padang.

Belgie,	consulaat;
Frankrijk,	id.
Vereenigde Staten van Noord-Amerika,	id.

Koepang.

Portugal, (1)	consulaat.

In de bovenstaande opgaven zijn niet begrepen de vice-consuls en consulaire agenten, voor zoover zij, ingevolge de bestaande overeenkomsten, door de in Nederlandsch Indie gevestigde consuls-generaal of consuls, onder goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, worden aangesteld.

§ 2. *Tractaat met Siam en tractaat met het bestuur der Lioe-kioe-eilanden* (*Japan*).

Ten vervolge op hetgeen met betrekking tot deze onderwerpen in 't vorig verslag werd vermeld, valt voor 1861 slechts aan te teekenen, dat het op 17 December 1860 tusschen Nederland en het Rijk van Siam gesloten tractaat van vriendschap, handel en scheepvaart, in den aanvang van 1861 hier te lande ontvangen, door het opperbestuur voor bekrachtiging vatbaar werd bevonden. Slechts ten aanzien van een drietal artikelen werd nog eene nadere verklaring van de zijde der Siamsche regering noodig bevonden. In het laatst van 1861 werd mitsdien de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd, de uitwisseling der acten van ratificatie te doen plaats hebben, nadat in de bedoelde verklaring door de vorsten van Siam zoude zijn toegestemd. (2)

Voor de in 't vorig verslag bedoelde mededeeling aan de regering der Lioe-kioe-eilanden nopens de goedkeuring der met haar gesloten overeenkomst van 6 Julij 1859, had gedurende 1861 nog geene gelegenheid bestaan, bij ontstentenis van eenen oorlogsbodem voor zoodanige zending. (3)

---

(1) Ofschoon het Koninklijk exequatur bereids in April 1861 was verleend, schijnt echter de titularis nog niet in functie te zijn getreden.

(2) Op 24 Maart 1862 is te Bangkok namens de wederzijdsche Regeringen omtrent de bewuste verklaring overeengekomen, en heeft alstoen de uitwisseling plaats gehad der acten van bekrachtiging. Daartoe was van Batavia eene commissie afgevaardigd, bestaande uit den algemeenen secretaris van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement als gouvernements-commissaris, en eenen aan hem toegevoegden secretaris. Het tractaat, waarbij wederkeerige behandeling is bedongen op den voet der meest begunstigde natie, is vervolgens aan de Staten-Generaal medegedeeld (zie n°. XLIX der zitting 1862/63), en in Indie afgekondigd onder n°. 20 van het *Staatsblad* voor 1863. Intusschen behoort hier nog te worden bijgevoegd, dat de leiding der betrekkingen met het Rijk van Siam bij Koninklijk besluit van 4 December 1862, n°. 63, is overgedragen aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, hetgeen korten tijd te voren, krachtens 's Konings besluit van 23 Julij 1862, n°. 64, ook het geval is geweest met de leiding der betrekkingen met de Rijken van China en Japan. Zie overigens de rubriek E, „Handel op Japan", aan het slot der IIde afdeeling van hoofdstuk L hieronder.

(3) Eerst in 't laatst van 1862 heeft de uitreiking van het bewijs van goedkeuring plaats gehad. Volgens de bij die gelegenheid opgedane ervaring mogt men zich echter van de uitwerking der overeenkomst in het belang van onzen handel en scheepvaart niet veel voorstellen, zoowel om de onbeduidende opbrengst dezer eilanden, als om den zeer schuwen aard hunner bevolking.

III. BETREFFENDE DE VERSCHILLENDE GEWESTEN.

Java en Madura.

Over het algemeen getuigen de berigten der hoofden van gewestelijk bestuur omtrent den algemeenen toestand in 1861 van rust en tevredenheid onder de inlandsche bevolking en hare hoofden, en van toenemende welvaart. Schier in alle gewesten wordt gewezen op den gunstigen invloed, welken de ontwikkeling van handel, nijverheid en landbouw en de vermindering van heerediensten uitoefenden, blijkbaar ook door de vermeerdering van het zout-debiet.

Hebben in enkele residentien, hieronder te vermelden, zware overstroomingen en aardstortingen plaats gehad, de spoedige en doelmatig aangewende hulp, zoo van regeringswege als door bijzondere bijdragen, heeft deze rampen weldra gelenigd.

Eenige algemeene mededeelingen nopens den aard dier hulp en het gebruik dat daarvan is gemaakt, mogen hièr vooraf gaan.

De eerste maatregelen van gouvernementswege bestonden in de onverwijlde magtiging op de betrokken residenten om alle binnen hun bereik liggende hulp te verleenen, en in de zending naar de overstroomde gewesten (als met de plaatselijke gesteldheden van nabij bekend) van het lid van den Raad van Nederlandsch Indie jhr. mr. H. C. van der Wijck, met ampele magt om in het verordenen van alle onverwijld noodzakelijk geachte maatregelen alles te doen, wat de Gouverneur-Generaal, ter plaatse zijnde, zoude mogen en kunnen doen; en voorts in het geven van de noodige bevelen voor de meest spoedige toezending van levensmiddelen, vooral rijst en zout, en kleedingstukken.

Ook particulieren bleven niet achter. De volgende opgaven mogen daarvoor ten bewijze dienen. Kleederen en voedingsmiddelen niet medegerekend, werd in weinige dagen tijds door particulieren successivelijk eene som van f 32 255,45 ter beschikking van de residenten der geteisterde gewesten gesteld, ten einde daarmede ten behoeve der noodlijdenden naar goedvinden te handelen; terwijl de door de Regering geopende gelegenheid tot betooning van liefdadigheid in geheel Nederlandsch Indie met zoo gunstigen uitslag bekroond werd, dat in 't geheel werd ingeschreven voor het aanzienlijk bedrag van f 255 034,90[5], waarvan op Java en Madura alleen f 225 800,75. Bovendien werd van verschillende zijden den gouvernements-commissaris nog ter hand gesteld eene som van f 44 236.

Uit Nederland, waar zich dadelijk bij het vernemen der rampen op onderscheidene plaatsen commissien tot inzameling van liefdegiften hadden gevormd, werd in 't geheel overgemaakt eene som van f 161 325,90 Indisch courant, ongerekend een bedrag van f 5021,95, waarover de beschikking overbleef aan bepaald aangewezen personen.

De overige gedelegeerden, en daaronder ook de gouvernements-commissaris, ter wiens beschikking de Indische Regering tevens de opbrengst der algemeene collecte had gesteld, vereenigden zich tot een gemeenschappelijk comité, ten einde in gemeen overleg de ontvangen en nu tot één fonds bijeengebragte liefdegiften zoo nuttig mogelijk te besteden. Het totaal der te verantwoorden gelden beliep f 460 596,80[5] of met inbegrip der gewonnen rente f 465 508,19[5].

Naar vooraf vastgestelde algemeene regelen (zie de *Javasche Courant* van 17 April 1861, *Staats-courant* van 16/17 Junij daaraanvolgende) en met inachtneming van het verlangen der gevers, waar dezen ten aanzien van de bestemming hunner giften bepaalde wenschen hadden kenbaar gemaakt, werd van laatstgemelde som, aanvankelijk hetzij door den gouvernements-commissaris, hetzij door de gedelegeerden en later door het comité, ten behoeve der residentien Bagelen, Banjoemas, Soerakarta en Kadoe (1) gezamenlijk besteed een bedrag van f 382 179,97[5], verdeeld als volgt:

(1) In Djokdjokarta is, na de overmaking eener gift door de Samarangsche Handelsvereeniging, overigens geene hulp van buiten noodig geweest.

GEWESTEN.	Aan Europeanen.	Aan inlandsche hoofden.	Aan de inlandsche bevolking.	Aan Chinezen.	Te zamen.
Bagelen . . .	f 9 100,00	f 14 048,00	f 88 756,00	f 1 096,00	f 113 000,00
Banjoemas . .	64 021,74^{5}	18 155,00	59 409,57^{5}	18 647,68	160 234,00
Soerakarta . .	71 081,99^{5}	»	13 340,00	19 523,98	103 945,97^{5}
Kadoe	»	»	4 500,00	500,00	5 000,00
Totaal	f 144 203,74	f 32 203,00	(a) f 166 005,57^{5}	f 39 767,66	f 382 170,97^{5}

AANMERKINGEN. (a) Bij de beschikbaarstelling van fondsen voor elk der 4 kategorien heeft het denkbeeld op den voorgrond gestaan, dat de Regering zich meer speciaal het lot van de inlandsche bevolking zou aantrekken en met name de zorg voor hare voeding zou op zich nemen; terwijl voor de overige kategorien, met uitzondering alleen van de werkelijk behoeftigen, eene vergoeding van twee derden der geleden verliezen voldoende werd geacht. De besteding der toegestane sommen in het klein geschiedde door de betrokken residenten. De verstrekkingen aan Europeanen, inlandsche hoofden en Chinezen zijn nagenoeg uitsluitend in geld geschied; aan de inlandsche bevolking werd in 't geheel slechts f 40 423 in geld verstrekt, zijnde het overige bedrag gebezigd tot aankoop van vee, zaadpadie, materialen tot herbouw van woningen, kleederen, landbouwgereedschappen enz.

Van de overblijvende som, ad f 83 328,22, werd door het comité nog afgezonderd voor noodlijdenden (inlanders) in Kedirie f 12 764,65^{5}, op Makian f 10 000, in Palembang f 5000, terwijl aan algemeene onkosten uitgegeven werd f 1046,39. Van het onbestede overschot, ad f 54 517,17^{5}, werd door het comité eene som van f 5000, nagenoeg het bedrag der renten gewonnen op de uit Nederland ontvangen liefdegaven, overgemaakt voor de noodlijdenden door den brand te Enschedé. Het restant, ad f 49 517,17^{5}, zou, naar het comité zich voorstelde, met goedvinden zijner lastgevers, in Nederland gebezigd worden tot vorming van een reservefonds, waaruit geput kan worden zoo later rampen van gelijken aard op nieuw eenig deel van Indie mogten treffen.

Voor een oppervlakkig overzigt van den omvang der geldelijke gevolgen, die de rampen van 22/23 Februarij 1861 voor het Gouvernement hebben na zich gesleept, moge ten slotte het volgende dienen:

Voor zooveel zulks op 30 Junij 1861 kon worden nagegaan, was het bedrag der buitengewone uitgaven (de nog te autoriseren daaronder begrepen) en der geleden verliezen te stellen:

voor Bagelen op	f 681 271,63
» Banjoemas »	449 905,65^{5}
» Soerakarta »	22 119,87
» Kadoe »	1 300,00
algemeene onkosten.	3 300,00
	f 1 157 897,15^{5}

en zulks wegens aankoop en vervoer van levensmiddelen en kleedingstukken ter uitdeeling onder de bevolking; verstrekking van zaadpadie; verlies of beschadiging van opgeschuurde of in afvoer zijnde gouvernementsproducten; herstelling van gebouwen, wegen en bruggen; vergoeding aan Europesche en inlandsche ambtenaren en officieren; kwijtschelding van achterstallige pachtpenningen wegens door de pachters van 's lands middelen geleden verliezen, enz., enz.

Behalve eenige memorie-posten, meerendeels van minder belang (1), is onder de bovenstaande opgaven niets in rekening gebragt voor derving van landrente. Evenmin zijn de geldelijke nadeelen berekend, veroorzaakt door minderen oogst en beschadiging der gouvernements-cultures; terwijl eindelijk, wegens het beperkt gebruik dat daarvan, naar het schijnt, heeft behoeven te worden gemaakt, ook niet is uitgetrokken eene som van f 100 000, in Junij 1861 ter beschikking gesteld van den resident van Bagelen voor den inkoop van zaadpadie, ter verdeeling onder de bevolking.

Onder verwijzing naar andere gedeelten van dit verslag, voor zooveel elken tak van beheer in 't bijzonder betreft, volgen alsnu zoodanige gewestelijke bijzonderheden, als minder gevoegelijk elders eene plaats zouden vinden.

Bantam. De vischvangst leverde goede uitkomsten op. Het gebruik van opium onder de hoofden nam aanmerkelijk af.

Batavia. Duurte van de rijst en andere levensbehoeften werd toegeschreven aan de overstroomingen, welke in Midden-Java plaats hadden.

De toevloed van vreemdelingen naar de hoofdplaats nam in hooge mate toe. De politieke woelingen in Europa, welke een oorlog deden voorzien, waren van nadeeligen invloed op de levendigheid van den handel.

Voor de uitdieping van het havenkanaal ter hoofdplaats werd met goed gevolg gebezigd een uit Nederland aangebragte ijzeren stoombaggermolen, waarvan de ineenzetting ten vorigen jare was voltooid.

Buitenzorg. Ten aanzien van de welvaart der bevolking op vele plaatsen en vooral in de laag gelegen streken, waar de grond minder vruchtbaar is, maakt deze afdeeling eene min gunstige uitzondering.

Tagal. In December 1860 was eene verwikkeling ontstaan tusschen den regent van Brebes, als mede-eigenaar voor de helft van het land Ketangoengan, en de Europesche huurders van hetzelve, die op last van den eigenaar met geweld van dat land zijn verwijderd geworden. In den loop van 1861 is deze zaak door bemiddeling van den officier van justitie bij den raad van justitie te Batavia tot een einde gebragt. Eene schikking tusschen partijen had ten gevolge de ontbinding der gesloten overeenkomst van huur en verhuur, tegen uitkeering eener geldelijke schadeloosstelling aan de huurders. De bedoelde helft van het land werd vervolgens, voor rekening van den lande, van de eigenaars overgenomen voor eene som van f 200 000, ten einde de moeijelijkheden af te snijden, waarin het Gouvernement voortdurend gevaar liep te worden gewikkeld, wanneer dat land in het bezit bleef van inlandsche hoofden, of wanneer hetzelve bij het kinderloos overlijden van gemelden regent, onder een grooter getal erfgenamen en mede-eigenaren zoude moeten worden gesplitst.

In het belang der gouvernements-cultures, der politie en der regtsbedeeling in het regentschap Pamalang werd, krachtens magtiging des Konings, dat regentschap onder beheer geplaatst van een adsistent-resident met aanwijzing van de noodige gelden voor de bezoldiging van dien ambtenaar en het hem toegevoegd Europeesch en inlandsch personeel (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 111 *b*).

Pekalongan. De invoer in het voorgaande jaar van regeringswege eener belangrijke hoeveelheid nieuwe zaadpadie had ten gevolge, dat de bevolking zich dit jaar in een ruimen oogst kon verheugen.

Samarang. Door aanhoudende regens was de bouw der padie geheel en die der tweede gewassen grootendeels mislukt in de districten Kradenan en Wirosari, regentschap Grobogan.

Japara. De rijstprijzen bleven, ook ten gevolge van den min gunstigen oogst, hoog. Daarentegen had een ruime oogst van tweede gewassen plaats.

---

(1) Voor Bagelen en Banjoemas worden ter zake van rivierverbeteringen of wegens de voorgenomen verlegging der hoofdplaatsen Koetoardjo (Bagelen) en Banjoemas ook eenige memorie-posten van meerder belang uitgetrokken. De hieruit voortvloeijende uitgaven zouden echter niet geheel op rekening van den watersnood zijn te brengen.

Het regentschap Koedoes werd verheven tot eene adsistent-residentie, en voor de bezoldiging van het Europeesch en inlandsch personeel werden krachtens Koninklijke magtiging de noodige gelden beschikbaar gesteld (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 111 *a*).

In het regeringsverslag 1859 (bladz. 5) werd melding gemaakt van eene in de dessa Oendaan van gemeld regentschap plaats gehad hebbende, doch spoedig onderdrukte zamenspanning om het dessabestuur te doen ontslaan en verandering te brengen in de gebruiken omtrent het grondbezit en de verdeeling der belasting.

Ter beantwoording van de in der tijd gedane vraag naar meerdere mededeelingen hieromtrent (zie bladz. 2 van het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende opgemeld regeringsverslag, n°. XLIII van de gedrukte stukken der zitting 1861/62) kan worden aangeteekend, dat deze beweging voornamelijk het werk was van een drietal ontevredenen, die, toen hunne tegen het dessahoofd ingebragte klagten niet van dien aard werden bevonden dat hij daarvoor behoorde te worden ontslagen, een groot deel der dessabevolking wisten over te halen, hen eerst naar den regent en later ook naar den resident te vergezellen, ten einde op die wijze aan hunne klagten meerdere waarde bij te zetten, en te toonen dat zij met de genomen beslissing geen genoegen namen. De bevolking keerde ten gevolge van genomen politie-maatregelen spoedig naar hare dessa terug; de drie belhamels echter werden bij vonnis van den landraad tot straffen veroordeeld.

Wat intusschen den wensch naar verandering in de gebruiken omtrent het grondbezit en de verdeeling der belasting betreft, deze scheen meer te moeten dienen om de klagten tegen het dessahoofd te vermeerderen. De bevolking zelve toch verklaarde blootelijk te zijn medegegaan uit vrees voor de haar gedane bedreigingen, terwijl, na de verwijdering der hoofdleiders, niettegenstaande alles bij het oude gebleven was, geen zweem van ontevredenheid onder haar was te bespeuren.

Even als daar waar gemeentelijk grondbezit bestaat, was het ook in Oendaan de gewoonte om de gemeentegronden jaarlijks onder de dessa-ingezetenen te verdeelen, in dier voege, dat aan de landbouwers die veel ploegvee hebben, dan wel die in hun landbouwbedrijf door bij hen inwonende familieleden of andere personen geholpen worden, een grooter aandeel wordt toegewezen, dan aan hen die weinig of geen ploegvee of andere hulpmiddelen voor de bebouwing der velden bezitten. Sedert eenige jaren was het getal landbouwers in de dessa Oendaan niet veranderd, zoodat bij de jaarlijksche verdeeling der velden de landbouwers in het bezit bleven van dezelfde uitgestrektheid niet alleen, maar ook van dezelfde plek gronds, die zij het vorige jaar beplant hadden.

In 1858 was echter het getal landbouwers der dessa met 15 vermeerderd, die elk een aandeel in de sawavelden zouden verkrijgen. Dien ten gevolge verminderde het dessabestuur de aandeelen der reeds vroeger aanwezige sawabezitters. En nu was het deze vermindering van aandeel waarin voor een der hoofdaanklagers de voorname oorzaak tot opruiming der bevolking gelegen was. Vroeger geschiedde de verdeeling der landrente door het dessahoofd van Oendaan bij wijze van eene vaste grondbelasting, en werd bij de jaarlijksche verdeeling der velden reeds dadelijk door hem bepaald, hoe veel ieder landbouwer aan landrente behoorde te betalen, zonder dat daarbij in aanmerking werd genomen de vermoedelijke uitslag van het gewas.

Het dessahoofd meende dat deze regeling de bevolking bij slechte oogsten in ongelegenheid konde brengen en bragt daarin toen verandering, door elk ingezeten zijner dessa in de landrente aan te slaan volgens de schatting van het gewas, op dezelfde wijs als van bestuurswege de aanslag voor de geheele dessa werd bepaald (*Indisch Staatsblad* 1819, n°. 5).

Rembang. De welvaart nam over het algemeen toe; ten blijke daarvan konden onder andere strekken, vooral in de streken aan het strand, de fraaije woningen en de goede en zindelijke kleeding der bewoners.

Eene wijziging der indeeling van een tweetal dessa's had plaats bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 85.

Soerabaija. Onder de oorzaken van toenemende welvaart, ook bij de bevolking buiten de hoofdplaats van dit gewest, wordt opgegeven de stijging der waarde van den arbeid, zoomede de vrije tabakscultuur, welke in verscheidene streken aldaar wordt uitgeoefend. Het stelsel van irrigatie door de laatstelijk aangelegde waterwerken wordt gezegd

voortdurend allerheilzaamst te werken. Vooral de bevolking der afdeeling Soerabaija wordt daardoor in hare heeredienstpligtigheid verligt.

In den aanvang van 1861 werd uitvoering gegeven aan den door de Regering bevolen maatregel, strekkende om, ter beveiliging van de kampongs ter hoofdplaats tegen gevaar van brand, de woningen aldaar te voorzien van eene pannen dakbedekking (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 1). Niettegenstaande de daaraan verbonden bezwaren, had de uitvoering van de zijde der bevolking tot dusverre weinig of geene tegenkanting ondervonden. De fatale termijn, na verloop waarvan geene bedekking van woningen met atap of andere ligt ontvlambare materialen meer zoude worden geduld, was bepaald op ultimo December 1865.

Eene nieuwe organisatie van het personeel van het gewestelijk bestuur dezer residentie en van het plaatselijk Europeesch bestuur te Grissee werd krachtens Koninklijke magtiging tot stand gebragt en afgekondigd bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 8.

Madura. De welvaart onder den inlander was in dit gewest minder dan in den oosthoek van Java; vooral was dit het geval in de regentschappen, welke onder dadelijk beheer der vorsten staan. Het minder gunstig terrein voor de teelt van gewassen voor de Europesche markt, zoomede overbevolking, worden als de oorzaken genoemd. Armoede nogtans werd nergens bespeurd.

In de behoefte aan wegen in de onder direct gouvernementsbeheer staande afdeeling Pamakassan werd gedeeltelijk voorzien door het aanleggen van een weg van de hoofdplaats tot Tjapak, waardoor de gemeenschap met het zoutland zeer was verbeterd. Eene andere verbetering bestond in het aanleggen van een weg van Padelekan naar Boender.

Pasoeroean. De binnenlandsche handel was gedurende de laatste maanden van 1861 zeer flaauw en bepaalde zich geheel tot producten. De algemeene duurte der levensbehoeften, vooral van de rijst, was daarvan de voorname oorzaak.

De openstelling van Pasoeroean voor den algemeenen invoer had daarentegen aan den buitenlandschen handel eenige levendigheid gegeven. De waarde der ingevoerde lijnwaden beliep f 825 807. De tabaksteelt en handel in dit product verspreidde veel welvaart onder de inlandsche bevolking.

Probolingo. Tot de welvaart der bevolking in dit gewest droegen weder, even als in de laatste jaren, in hooge mate bij de belangrijke suiker- en koffij-oogsten, en de voordeelen van eenige ondernemingen voor opkoop en bereiding van tabak voor de Europesche markt.

Bezoekie. Als oorzaken der toenemende welvaart in dit gewest wordt gewezen op de groote verdiensten door den landbouw verkregen, waaronder ook uit den particulieren aanplant van kooltabak voor de Europesche markt, zoomede op den rijken veestapel. Een levendige kust- en binnenlandsche kleinhandel, waarvoor de grootendeels uit Madurezen bestaande bevolking bijzondere voorliefde bezit, werd steeds uitgeoefend.

In verband met de splitsing van het district Poeger in twee districten, Poeger en Tanggoel, had aldaar eene nieuwe regeling plaats van het inlandsch personeel (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 20).

Banjoewangie. Ook in dit gewest werd, krachtens Koninklijke magtiging (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 31), eene nieuwe organisatie van het inlandsch personeel ingevoerd, met instandhouding van het aldaar vigerende stelsel, volgens hetwelk de inlandsche hoofden in land en volk en niet in geld worden bezoldigd; met aanwijzing voorts van het getal hunner vaste volgelingen en met verhooging der hun toegekende koffijpercenten, tegen intrekking der percenten welke zij genoten voor de cochenille, bewerkt en geteeld op het etablissement van landbouw te Soekaradja.

Banjoemas. In den nacht van den 22sten op den 23sten Februarij had er in deze residentie eene zware overstrooming plaats, veroorzaakt doordien de rivier de Serajoe, die de residentie van het noordoosten tot het zuidwesten diagonaalsgewijze doorsnijdt, ten gevolge van zware regens, tot eene te voren nooit gekende hoogte buiten hare oevers was getreden.

Overal langs de oevers dier rivier en vooral in de vlakte, waarin de hoofdplaats is gelegen, werden belangrijke verwoestingen aangerigt en had men naar gissing het verlies

van bij de 300 menschenlevens te betreuren. Meer dan twaalf duizend menschen verloren aldaar op eens huisvesting, kleeding en voedsel.

Gelukkig echter bleef in weerwil dier rampen de bevolking welgemoed, waartoe voornamelijk hadden bijgedragen hare bekende goede gezindheid jegens het bestuur, en de krachtige maatregelen, welke door de Regering en het bestuur met medewerking van alle Europesche en inlandsche ambtenaren onmiddellijk ter leniging dier rampen zijn genomen. (1) Ter belooning hunner lofwaardige gedragingen viel dan ook aan sommigen hunner eene openlijke onderscheiding of eenig geschenk van gouvernementswege ten deel.

In de streken, welke niet door die overstrooming zijn geteisterd geworden, en welke het grootste gedeelte der residentie uitmaken, waren de padie-, koffij-, indigo- en suikeroogsten, zoomede die der tweede gewassen, bijzonder gunstig uitgevallen, zoodat er niet alleen geen gebrek aan voedingsmiddelen is ontstaan, maar zelfs het naburige gewest Bagelen van belangrijke hoeveelheden padie en tweede gewassen uit deze residentie heeft voorzien kunnen worden.

Bagelen. Het jaar 1861 kenmerkte zich ook in deze residentie door rampen, die de industriele ontwikkeling der bevolking in sommige streken een gevoeligen slag hebben toegebragt. Zware overstroomingen namelijk, gelijktijdig met die in Banjoemas, doch meer algemeen dan daar, berokkenden aan 2000 huisgezinnen of een zevende gedeelte der bevolking plotseling het verlies van al hunne te veld staande gewassen, van den voorradigen oogst, van hun vee en landbouwgereedschap.

Het aantal omgekomenen bedroeg 1558 personen, waarvan 819 volwassenen.

Even als in Banjoemas werd ook in deze residentie tot herstel van de geleden verliezen, zoo van regeringswege als door de particuliere liefdadigheid, ruim bijgedragen. (2)

Hoewel de stand van het padiegewas over het algemeen gunstig was, waren de rijstprijzen echter door het mislukken van pl. m. 30 000 bouws met padie en tweede gewassen beplante velden, welke onder water hadden gestaan, tot eene vroeger ongekende hoogte gestegen. Door tijdige aanplanting op groote schaal van tweede gewassen werd het gevaar voor gebrek aan voedingsmiddelen geheel gekeerd.

De gezindheid der inlandsche hoofden jegens het bestuur was naar wensch; aan eenige regenten viel de tevredenheidsbetuiging der Regering ten deel voor den ijver door hen tijdens den watersnood aan den dag gelegd, terwijl sommige mindere hoofden te dier zake met geschenken werden vereerd.

De gegageerde Afrikaansche soldaten, die eene afzonderlijke kampong ter hoofdplaats Poerworedjo bewonen, hielden zich steeds rustig en onderscheidden zich door een voorbeeldig gedrag.

In de maand April werd een aanvang gemaakt met de verlegging der hoofdplaats van het regentschap Koetoardjo naar een door het bestuur, in overleg met den regent, uitgekozen emplacement. Men is tot dien maatregel overgegaan, niet alleen door den veranderden toestand der bedding van de Djalie-rivier, maar ook ten einde de bevolking door werkverschaffing tegen loon te gemoet te komen in hare door den watersnood geleden verliezen, en vooral om aan het verlangen der hoofden en bevolking te voldoen, die ongaarne weder eene plaats zouden bewonen, die zoo zeer door de ramp was geteisterd.

Kadoe. (3) In weerwil van de overstroomingen in de maand Februarij, die ook eenige dessa's van deze residentie teisterden en, behalve het verlies van veler bezittingen, aan 200 à 300 menschen het leven kostten, heerschte er in het algemeen onder den inlander eene gewenschte welvaart. De gunstige koffijproductie en de bijzonder hooge prijzen, die de tabak, waarvan de oogst echter door de zware regens zeer ongunstig is uitgevallen, behaalde, werkten daartoe in hooge mate mede.

De regent van Magelang mogt ter belooning voor zijne langdurige trouwe diensten en voor zijnen ijver tot leniging van de gevolgen van den watersnood, van de Regering de vergunning erlangen tot het voeren van den gelen pajong. Aan den regent van Temangoeng werd, ter zake van zijn lofwaardig gedrag gedurende en na den watersnood, de hooge tevredenheid der Regering betuigd: terwijl de districtshoofden van Lempoejang (Temangoeng) en Menoreh (Magelang) ieder met een geschenk in zilver werden begiftigd.

---

(1) Zie hierover nader den aanhef dezer afdeeling.

(2) Zie de voorgaande noot.

(3) Vergelijk ook den aanhef dezer afdeeling.

Djokdjokarta. Even als de drie laatstgenoemde residentien, is ook dit gewest in de maand Februarij voor een groot gedeelte door zware overstroomingen geteisterd geworden. Ter hoofdplaats en omliggende streken, doch vooral in het zuider-gedeelte der regentschappen Bantool en Kalassan, werden door het water groote verwoestingen aangerigt.

In de onderscheidene binnendistricten werden niet minder dan 109 dessa's geheel weggevoerd of zwaar geteisterd, bij welke ramp, behalve het verlies van vee, woningen en vruchtboomen, nog 78 menschenlevens te betreuren waren. Alleen in het regentschap Bantool werden 44 dessa's verwoest en daardoor ruim 3500 zielen van have en goed beroofd.

Niettegenstaande die zware rampen bleef de bevolking overal rustig en welgemoed, en bood zij zelfs op voorbeeldige wijze wederstand aan twee kort na den watersnood door eenige dweepzieken op de grenzen van Bagelen in het werk gestelde pogingen tot opruijing der bevolking tegen het bestuur.

Tot die goede stemming hebben in hooge mate medegewerkt de spoedig zoo van bestuurswege, als van de zijde van den Sultan en van particulieren genomen maatregelen tot herstel en leniging der door den watersnood veroorzaakte rampen, zoomede de zoo gelukkige omstandigheid, dat geene belangrijke schade aan de padie en andere gewassen werd veroorzaakt, waardoor nergens eenig spoor van gebrek aan voedingsmiddelen is waargenomen. Hulp van buiten is dan ook, na de overmaking eener gift door de Samarangsche Handelsvereeniging, in deze residentie niet noodig geweest.

Soerakarta (1). Niettegenstaande de zware rampen, die ook deze residentie, vooral de hoofdplaats, ten gevolge van de in de maand Februarij gewoed hebbende overstroomingen heeft geleden, en waardoor vooral aan de Europesche en Chinesche gemeenten en aan meerdere prinsen hoogst aanmerkelijke verliezen werden berokkend, werden nergens blijken van ontevredenheid of onrust waargenomen.

Van de inlandsche bevolking werden 4225 woningen en 2600 bouws padie vernield of zwaar beschadigd, terwijl zij bovendien nog het verlies van 22 menschenlevens en van eene vrij aanzienlijke hoeveelheid vee te betreuren had (2).

Op 28 December 1861 overleed in ruim 72jarigen ouderdom de soesoehoenan PAKOE BOEWONO de VIIIste en werd op den 30sten dier maand vervangen door den in 1858 tot kroonprins verheven pangeran PRABOE WIDJOIJO, oudsten zoon van wijlen den in 1830 naar Amboina verbannen soesoehoenan PAKOE BOWONO den VIde. De nieuw opgetreden vorst nam de namen zijns voorgangers aan met bijvoeging van den XIde. De overledene was de oudste onechte broeder van wijlen den soesoehoenan PAKOE BOWONO den VIIde en was dezen, overeenkomstig de in 1857 gemaakte regeling, in Mei 1858 opgevolgd: eene onderscheiding die hem destijds, uit aanmerking zijner veeljarige en goede diensten, als een persoonlijk gunstbewijs was ten deel gevallen. Hij was onder andere versierd met het kommandeurskruis der orde van den Nederlandschen Leeuw; terwijl hem kort vóór zijn overlijden de rang van generaal-majoor was verleend.

In de maand October was den soesoehoenan nog een bezoek gebragt door zijne dochter, de ratoe KENTJONO, echtgenoot van den Sultan van Djokdjokarta, bij welke gelegenheid tevens aan de grenzen eene ontmoeting tusschen de beide vorsten had plaats gehad. Ook deze voorvallen, die in vroegere jaren de grootste bezorgdheid voor de rust en orde zouden hebben opgewekt, liepen thans, ofschoon zij eene groote volksmenigte op de been hadden gebragt, in de beste orde af.

Patjitan. Ook in eenige streken van dit gewest hebben in de maand Februarij overstroomingen plaats gehad, waardoor een gedeelte der bevolking in de vlakten van Patjitan en Pangool niet onbelangrijke schade heeft geleden. Nergens werden nogtans sporen van ontevredenheid waargenomen.

Onder de bevolking in en bij de hoofdplaats werd eene meer toenemende neiging bespeurd tot het verrigten van vrijwillige koeliediensten bij de lading en ontlossing van

---

(1) Met betrekking tot de landverhuur in deze residentie werd in het regeringsverslag van 1859 te dezer plaatse aangeteekend, dat de verlenging van die huur den landeigenaren aanzienlijke voordeelen bezorgde. De Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, belast met het onderzoek van dat regeringsverslag, nam hieruit aanleiding tot de vraag, waarin die aanzienlijke voordeelen bestaan. In antwoord hierop kan nu worden aangeteekend, dat de bewuste zinsnede doelde op de aanzienlijke pachtverhoogingen welke de inlandsche verhuurders in den laatsten tijd, in vergelijking tot de vroegere huurwaarde, wisten te bedingen, ten gevolge van groote concurrentie onder de Europesche gegadigden.

(2) Zie ook het aangeteekende in het hoofd dezer afdeeling.

schepen, die voor den afhaal van 's lands producten en den overvoer van zout in de baai van Patjitan en Pangool ten anker komen, zoomede bij het civiel bouwdepartement.

Ter hoofdplaats en in het district Lorrok, alwaar een niet onbelangrijke veestapel bestaat, werd toenemende welvaart bespeurd. Op andere plaatsen, vooral in het Pangoolsche, was dit, vooral ten gevolge van den weinig spaarzamen aard der bevolking, minder het geval.

Kedirie. In de regentschappen Ngrowo en Trengalek heeft de bevolking in de maanden Julij en Augustus door overstroomingen zware verliezen geleden, waarin op milde wijze, zoo van regeringswege als door liefdegiften, is te gemoet gekomen.

Als eene voorname oorzaak der welvaart, welke bij de bevolking heerscht, wordt opgegeven de uitbreiding der particuliere tabakscultuur.

Bij besluit van 27 Maart 1861, n°. 39 (*Indisch Staatsblad* n°. 18), werd eene nieuwe zamenstelling van het Chineesch bestuur in dit gewest vastgesteld.

Onafhankelijk noordelijk gedeelte van Sumatra.

De goede verstandhouding met de onafhankelijke Staten en landschappen van Sumatra bleef in dit jaar onveranderd. Alleen ten opzigte van Atjeh (1) werd het Gouvernement tot eenige bemoeijingen genoodzaakt. Een aan den Sultan ondergeschikt hoofd had namelijk, in strijd met het op 30 Maart 1857 met Atjeh gesloten tractaat, als pand voor zekere schuldvordering, met geweld vaartuigen aangehouden, die het eigendom waren van gouvernements-onderdanen. De verschijning van een oorlogsbodem voor Atjeh was echter genoegzaam om voorloopig alle voldoening in deze zaak te verkrijgen (2). Zoowel in het aanzien der plaats in het algemeen als in het verblijf van den Sultan werden bij die gelegenheid weinig teekenen van welvaart bespeurd. Slechts hier en daar stonden eenige weinige stukken ongeregeld in batterij, en het geheel scheen in weêrloozen toestand te verkeeren.

Gouvernement van Sumatra's Westkust.

Tevredenheid, welvaart en rust werden voortdurend onder de bevolking waargenomen. Ofschoon de koffijoogst dit jaar minder gunstig was, kon van de rijstproductie gelukkig het tegendeel worden gezegd.

De geest van de hoofden, de Chinezen en andere vreemde Oosterlingen was naar wensch.

Eene zware aard- en zeebeving had op Zuid-Nias de plaats onzer bezetting, Lagoendi, geheel vernietigd, bij welke gelegenheid de inboorlingen, in stede van hulp te bieden, zich schuldig maakten aan roof (3). Ook te Singkel en op de Batoe-eilanden, maar vooral op het tot die groep behoorende eiland Simo, waren door hetzelfde natuurverschijnsel groote verwoestingen aangerigt. Op laatstgemeld eiland waren van de 1045 bewoners 675 omgekomen. Eene nieuwe zamenstelling van het personeel bij de dienst der inkomende en uitgaande regten te Padang had plaats bij gouvernements-besluit van 26 Februarij 1861, n°. 29.

Bij besluit van 27 Augustus 1861, n°. 11, werd bepaald dat het district Ommelanden van Padang zal bestaan uit de lara's Pau van Sembilan, Pau van Berlima, Nangalo en Kota Tengah, en voorts uit de landschappen Boengoes, Kasan, Loeboe-kilangan en Limau-manis.

Verscheidene hoofden der inlandsche bevolking van de zuidelijke afdeeling van Padang hadden zich verdienstelijk gemaakt door hunne medewerking tot bevordering der algemeene welvaart, zoo door het aanleggen van koffijaanplantingen en van kampongs, als door het verbeteren van bruggen en wegen. Zij werden deswege met geschenken begiftigd.

---

(1) Zie verder het aangeteekende nopens Nias in de tweede hieronder volgende noot.

(2) Sedert is gebleken dat de Sultan, hoewel de billijkheid der hem opgelegde schadeloosstelling erkennende, in verband met den staat zijner finantien, de verschuldigde som nog niet heeft kunnen afbetalen. Uit dien hoofde is hem een voorloopig uitstel verleend.

(3) In 't laatst van Mei en de eerste dagen van Junij 1863 hebben de drie in dezen roof betrokken kampongs deswege de noodige tuchtiging ondergaan, en wel bij gelegenheid dat eene expeditie gerigt werd tegen de kampong Leulowaoe, wegens het aldaar eenigen tijd te voren ondervonden verzet (zoowel van de zijde van Atjehnesche slavenhandelaars als van den kant der bevolking) bij de pogingen onzer troepen tot vernieling der door de bewuste slavenhalers aangelegde versterkingen. Leulowaoe verlaten gevonden zijnde, bepaalde men zich tot het vernielen dier plaats.

Benkoelen.

De rijsteelt was in vergelijking met vroegere jaren aanmerkelijk toegenomen. Sawa's werden meer en meer uitgebreid. Binnen- en buitenlandsche handel werden levendiger, waartoe medewerkte de verbetering der wegen. Een nieuwe weg werd aangelegd van Rindohatie (Ommelanden) naar de Redjang.

Lampongsche districten.

De toestand van dit gewest was over het algemeen gunstig. De bevolking betoonde meer ingenomenheid met en vertrouwen in het Europeesch bestuur. Groote uitgestrektheden gronds werden voor den rijstbouw ontgonnen. Wegen en bruggen werden goed onderhouden en de handel ging aanmerkelijk vooruit.

Palembang.

Behoudens eenige kleine onlusten, die zich nog altijd — ofschoon zonder ernstig gevolg — in enkele afdeelingen voordeden, liet de staat van rust weder niets te wenschen over. Ter hoofdplaats en omstreken waren nijverheid, handel, scheepvaart en vischvangst bloeijende.

Het verkeer met de binnenlanden was levendiger. In de Rawa's bleef de handel nog steeds gedrukt door de pogingen, die de gewezen Sultan van Djambi bleef aanwenden tot tegengang van den uitvoer naar gemelde afdeeling. Intusschen keerden de vroeger naar Djambi uitgewekenen in menigte naar de Rawa's terug. Ook in een paar andere afdeelingen was de handel gedurende eenigen tijd merkelijk minder, ten gevolge van het heerschen eener ernstige pokken-epidemie, die de handelaren uit de Ranaudistricten, uit Kisam, Makakau en Benkoelen, naar hunne woonplaatsen deed terugkeeren.

Met uitzondering eener zware overstrooming aan de Boven-Oganrivier, waarbij een aantal huizen werden weggevoerd en 49 personen het leven verloren, had de bevolking overigens met geene buitengewone wederwaardigheden te kampen. Integendeel kon gezegd worden, dat hare welvaart over het algemeen toenemende was; terwijl de landrente, meerendeels zonder achterstand, ten behoorlijken tijde werd aangezuiverd. Het nut van den aanleg van sawa's begon al meer en meer ingang te vinden.

De nieuwe weg over het Barissangebergte, met het aanleggen waarvan men zich in de Redjang steeds bezig hield, was op het einde van het jaar reeds voor een groot gedeelte voor het vervoer per as geschikt gemaakt.

Het vertrouwen in het Europeesch bestuur in het Rijk van Djambi nam steeds toe. De gezanten van den Sultan, die in Julij naar Batavia vertrokken, waren zeer voldaan teruggekeerd.

In het belang eener betere contrôle van het Europeesch bestuur in de Lematang-oeloe, welke divisie wegens den grooten afstand en het moeijelijk traject niet genoegzaam door den adsistent-resident van Tebing-tingie kon worden bezocht, werd bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 29*a*, de opgemelde divisie afgescheiden van de adsistent-residentie Tebing-tingie, en, vereenigd met de aangrenzende divisie Lematang-ilier, verheven tot eene zelfstandige afdeeling, regtstreeks ondergeschikt aan den resident van Palembang.

In verband met de toename der Chinesche bevolking in Palembang en de meerdere bemoeijenissen met die natie, ten gevolge van den zich uitbreidenden handel waarin zij een niet onbelangrijk aandeel heeft, werd bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 71, aan het Chineesch bestuur ter hoofdplaats eene uitbreiding gegeven, door toevoeging aan den kapitein van eenen luitenant der Chinezen.

Over de inlijving van het landschap Lebong en deszelfs aanhechting aan de afdeeling Redjang is reeds melding gemaakt in hoofdstuk A hiervóór.

De navolgende beknopte beschrijving van dit nieuwe gebied, meerendeels getrokken uit een verslag van den in de Redjang bescheiden controleur, schijnt intusschen meer eigenaardig hier hare plaats te vinden.

Het land is gedeeltelijk vlak en moerassig, gedeeltelijk bergachtig, zoodat de gemeenschap tusschen de verschillende doesons te water geschiedt in sampans. Van bergstroomen en beekjes als doorsneden, biedt het eene schoone gelegenheid aan voor de natte rijstteelt. De rivier Ketahoen ontspringt in deze streken, doch is daar niet bevaarbaar.

De Lebongers, wier aantal slechts ongeveer 5000 bedraagt, waaronder 1000 weerbare mannen, beweren dat zij afstammen van de Redjang Koeboe of woeste Redjangers,

maar deels ook, door de vermenging van dezen met kolonisten, van Javaanschen oorsprong zijn. In taal, zeden en gewoonten komen zij met de Redjangers overeen.

Lebong is verdeeld in vier hoofdstammen of marga's: Bermanik, Seloepoe, Marigi of Toebai en Djirokalang; aan het hoofd van iedere marga staat een pasirah, bijgestaan door eenen pembarab, terwijl de doesonhoofden proatis worden genoemd.

De titels der hoofden zijn, even als in de Redjang, die van depatie, radja, radhen, enz. De hoofden zijn scheidsmannen en beslissen alle geschillen in verband met den adat.

De Lebongers leven in zeer ver van elkander verspreid liggende doesons, waarvan de voornaamste zijn: Tapoes, Kotodonoh, Tes, Semalanho, Pesso en Mastibing; de overige zijn niet meer dan talangs uit 4 of 5 huizen bestaande. Wegens de menigvuldige twisten die zij onderling hebben, zijn enkele doesons versterkt. De huizen zijn even als elders op Sumatra op palen gebouwd, vele met planken omwanding en de meeste met bamboebedekking.

De bevolking legt zich bijzonder toe op de natte rijsteelt, waartoe het land zeer geschikt is; uit hoofde van het koele klimaat en den vruchtbaren grond vereischt die cultuur weinig moeite; jaarlijks wordt dan ook veel rijst naar de Redjang uitgevoerd. Andere cultures zijn er, wegens de weinige gemeenschap, onbeduidend. De bosschen leveren gomelastiek, hars, vogelnestjes, enz., tegen welke voortbrengselen zout en kleedingstukken worden geruild. Zout wordt uit Benkoelen ingevoerd.

De Lebongers hebben het meeste verkeer met de Redjangers, tot welke zij veelal in familiebetrekking staan; even als dezen belijden zij geene godsdienst, maar aanbidden de schimmen hunner voorouders. Met hunne naburen in Benkoelen verkeeren zij steeds in onmin.

In afwachting eener definitive organisatie van dit landschap, werd de betrokken resident gemagtigd voorloopig, onder nadere goedkeuring, het noodige inlandsch personeel in dienst te stellen.

Banka.

De rust onder de inlandsche bevolking bleef gedurende dit jaar ongestoord, en geene sporen van ontevredenheid werden waargenomen. Een voldoende rijstoogst, eene goede gezondheid en het verschoond blijven van het zich bijna jaarlijks herhalende bezoek van zeeroovers, waren hiervan voorname oorzaken.

Onder de Chinesche mijnwerkers te Toboalij hadden eenige rustverstoringen plaats, welke echter geene politieke beteekenis hadden en door het vatten der belhamels spoedig werden gedempt.

De handel was in verhouding tot het geringe cijfer der bevolking niet onbeduidend.

De stemming der inlandsche geestelijkheid, die slechts weinig invloed op de bevolking uitoefent, was vrij gunstig.

Ten einde te Muntok onder de steeds aangroeijende Chinesche bevolking eene betere politie te kunnen voeren, werd in den loop van dit jaar het personeel der Chinesche hoofden aldaar met een luitenant vermeerderd.

Billiton.

De welvaart onder de inlandsche bevolking nam in het algemeen toe. Hare stemming jegens het bestuur, zoomede die der Chinezen, was naar wensch.

De rijstoogst beloofde door de aanhoudende regens geene gunstige resultaten te zullen opleveren; ter voorkoming van gebrek aan voedingsmiddelen, werd de bevolking dan ook van bestuurswege tot het aanplanten van djagong en andere veldvruchten aangespoord.

Riouw en onderhoorigheden.

Lingga. De staat van rust en tevredenheid onder de in den laatsten tijd aanmerkelijk toegenomen inlandsche en Chinesche bevolking, in het gedeelte onder regtstreeksch gouvernementsbeheer, liet niets te wenschen over; vooral onder de Chinezen was de welvaart toenemende.

De algemeene staat van den handel was vrij gunstig.

De rijstoogst is, door niet behoorlijke bewerking van den grond, steeds zeer gering, zoodat in de behoefte voorzien wordt door aanvoer van elders.

In het Rijk van Lingga, Riouw en onderhoorighaden werd de rust mede niet gestoord. Ook het plegen van zeeroof, hetgeen vroeger in eene erge mate plaats had en zoo geheel tot de zeden der bevolking behoort, kwam bijna niet meer voor.

De in 1857 afgezette Sultan van Lingga, TONGKOE MACHMOED, gaf geen reden tot ontevredenheid. Volgens geruchten bevond hij zich in Siam, alwaar hij pogingen in het werk stelde om den Sultan van Trengano, die bij zijne leenheeren, de koningen van Siam, in ongenade was gevallen, op den troon te vervangen.

De verhouding tusschen den Sultan van Lingga en den Onderkoning van Riouw was vrij goed.

Een van het Gouvernement ontvangen voorschot van f 20 000 werd door den Sultan besteed tot het geven van uitbreiding aan nieuwe tin-exploitatien op het eiland Singkip, en ter voorziening in het eerste onderhoud der op zee rondzwervende bewoners van de baai van Sekana, welke lieden het den Sultan in den loop van 1861 mogt gelukken tot eene vestiging in vaste kampongs en tot het beoefenen van den landbouw over te halen. Voor zijne daartoe in het werk gestelde pogingen werd hem later de hooge tevredenheid der Regering betuigd.

Indragiri. Hoewel de rust in dit Rijk ongestoord bleef, was de algemeene toestand der bevolking echter niet zeer bevredigend, en werd er zeer geklaagd over belemmeringen van den handel tusschen de boven- en benedenlanden van de zijde des Soetans (vorst), die, ten einde zich den alleenhandel te verzekeren, het voorbijvaren der hoofdplaats Rengat zoude hebben verboden.

Van den Soetan was te dier zaken opheldering gevraagd, doch bij het einde des jaars was daarop nog geen antwoord ontvangen. (1)

In de plaats van den in den loop van 't jaar overleden Onderkoning van Indragiri werd benoemd radja AMAD JOESOEF SIAK. In den toestand van dit Rijk, welke aanvankelijk te wenschen overliet, was in dit jaar eenige verbetering gekomen. Het uitwijken der bevolking was aanmerkelijk verminderd en pogingen tot rustverstoring deden zich niet voor. Een en ander werd voornamelijk toegeschreven aan de omstandigheid, dat de grooten zich meer en meer onthielden van het plegen van geweldddadigheden. De stemming van den Sultan jegens het Gouvernement was bevredigend.

Noordelijk gedeelte van Borneo.

De goede verstandhouding met Serawak had in 1861 onder andere ten gevolge, dat het bestuur van genoemd land en dat van de Wester-afdeeling van Borneo elkander wederkeerig zooveel mogelijk waarschuwden wanneer tijding ontvangen was van sneltogten der Daijakkers, ten gevolge waarvan die togten verijdeld, althans grootendeels onschadelijk werden gemaakt.

Die goede verstandhouding bleek ook uit de uitlevering onzerzijds van Serawaksche kwaadwilligen en uit het terugzenden door het Serawaksche bestuur van op ons gebied geroofde menschen. Overigens waren de aanrakingen met Serawak slechts zeer zeldzaam.

Wester-afdeeling van Borneo.

Staatkundige gebeurtenissen van eenig aanbelang hadden gedurende dit jaar niet plaats. De rust bleef ongestoord en de inlandsche vorsten, wier stemming jegens het bestuur geene verandering onderging, leefden de met hen gesloten contracten goed na. Eene uitzondering maakte echter het bij sommigen nog bestaand gebruik om bij huwelijken van Daijaksche vrouwen met Chinezen door laatstgenoemden eene zekere som gelds te doen betalen aan den vorst, op wiens gebied de Daijaksche vrouw te huis behoort, tot welke heffing die vorsten zich geregtigd beschouwden, met het oog op de bij de contracten erkende schatpligtigheid der Daijaks aan hunne vorsten, doch aan welke heffing dit jaar door het Gouvernement een einde werd gemaakt, als strijdig met de gesloten overeenkomsten, vermits de Daijaks niet zijn grondhoorigen, noch lijfeigenen, maar onderdanen die zich vrijelijk mogen verplaatsen.

Het koppensnellen was in vergelijking met vroegere jaren aanmerkelijk verminderd.

De geest der Chinezen en overige vreemde Oosterlingen jegens het bestuur was naar wensch. De welvaart der eerstgenoemden deed echter verre onder voor die laatstgenoemden, die een levendigen handel met Singapoer drijven en bezitters zijn van verscheidene groote en kleine schepen.

---

(1) Omtrent de meerdere of mindere gegrondheid der sedert van den Soetan ontvangen verzekeringen, dat hij de met hem gesloten contracten in alle opzigten naleefde, heeft men zich niet kunnen vergewissen, omdat het den resident niet mogelijk is geweest Indragiri te bezoeken.

Hunne neiging om zich in dit gewest te vestigen of om zich in de binnenlanden op de nijverheid toe te leggen bleef steeds zeer gering.

Hoewel de welvaart onder de Daijaks over het algemeen veel te wenschen overliet, werd onder hen echter, door de weinige behoeften die zij kennen, geen gebrek waargenomen.

Pontianak. Niettegenstaande de sterfgevallen, die men in den loop van dit jaar had te betreuren van den ouden Sultan, van den broeder des Sultans en van diens wettige vrouw de toean ratoe, bleef hier de stemming naar wensch. Neiging van Chinezen om zich in Mandhor te vestigen werd bijna niet meer bespeurd, hetgeen voornamelijk werd toegeschreven aan de omstandigheid, dat de goudmijnen geene groote winsten meer opleverden. Van het bestaan van eedgenootschappen (hoei's) werd niets vernomen.

Terwijl voor Koeboe wordt getuigd van toenemende welvaart, ten gevolge van de groote voordeelen die de vischvangst en de handel in rottan, getah en hout der bevolking opleverden, wordt ten opzigte van de zachtgeaarde, doch luije en onverschillige bevolking van Mampawa het tegendeel gezegd.

Zoo ook stak de toestand der bevolking van Simpang en Soekadana ongunstig af bij die van Matan, welke door bemoeijenis van haren vorst meer in welvaart en beschaving toenam. Met de vorsten dezer drie Rijkjes werden op 4 en 5 Julij 1861, onder nadere en sedert verleende goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, nieuwe overeenkomsten aangegaan in den zin der laatstelijk met de omliggende Staatjes gesloten contracten, van welker mildere bepalingen toenemende welvaart en vertier mogt worden verwacht. Voor de bij deze overeenkomsten door de vorsten afgestane regten werden hun billijke schadeloosstellingen verzekerd.

Van de Rijkjes Landak, Tajan en Meliouw wordt alleen vermeld, dat tusschen Landak en Sambas telkens geschillen omtrent de grenzen van beide Rijkjes plaats hadden, welke echter spoedig weder werden bijgelegd.

Sintang. In onze staatkundige verhouding tot de zoogenaamde centrale districten (Sangouw, Sintang, Sekadouw, Silat, Soeahid, Salimbouw, Piasa, Djongkong en Boenot) en tot de vrije Daijaksche stammen van de Boven-Melahoei, Batangloepar, Embalo, enz. kwam dit jaar geene verandering, en werden, voor zoover men kon nagaan, de met de vorsten gesloten contracten goed opgevolgd.

In de maand Mei legde de Sultan Anom Mohamad Kamaroedin, die reeds in 1860 daartoe de vergunning van het Gouvernement had verzocht en verkregen, de regering van het Rijk Sekadouw neder, en trad als zijn opvolger op zijn eenige wettige zoon pangeran Mansoer, onder den naam van Sultan Mansoer Kesoema Negara.

De verwikkelingen in de Kajan, door den derwaarts uitgeweken pangeran Anom bewerkstelligd, werden in het begin van het jaar door de ijverige bemoeijingen van den adsistent-resident van Sintang tot een gewenscht einde gebragt.

Aan de onvermoeide pogingen van dienzelfden ambtenaar mogt het gelukken in de maand Maart eene verzoening tot stand te brengen tusschen de vijandige Daijaksche stammen aan de Boven-Kapoeas, en daarbij tevens van hen de belofte te verkrijgen om het verderfelijk koppensnellen na te laten en tegen te gaan.

Bijzondere blijken van welvaart werden onder de bevolking niet waargenomen. De weinige behoeften die zij heeft, waardoor de voornaamste prikkel ontbreekt om zich door het bebouwen van den rijken bodem des lands eenige meerdere welvaart te verschaffen, zoomede de gebrekkige binnenlandsche communicatie-middelen, waardoor het verkeer zich tot de rivier-oevers beperkt, waren hiervan voorname oorzaken.

Montrado en *Sambas.* Behalve de spanning, die in de eerste maanden van dit jaar nog in het Montradosche heerschte, een gevolg van den in 1860 plaats gehad hebbende moordaanslag op den kapitein der Chinezen aldaar, werden geene blijken van rustverstoring of ontevredenheid waargenomen.

Het aantal Chinezen was, vooral te Pamangkat, alwaar zij door den landbouw een goed middel van bestaan vinden, aanmerkelijk toegenomen.

Als een blijk van 's Gouvernements tevredenheid over de wijze waarop de Sultan-moeda Oemar Kamal Oedin zich kweet van de hem in 1853, met goedvinden van den eigenlijken Sultan van Sambas, opgedragen waardigheid van tijdelijken bestuurder van dat Rijk, werd hem dit jaar de hoogere titel van Sultan verleend, met bepaling dat hij nog met de waarneming van het bestuur zou belast blijven tot op het tijdstip, waarop door de Regering zal worden bepaald, dat de troonsopvolger pangeran Adhipatti Safioedien,

die te gelijkertijd tot sultan-moeda werd verheven, als zelfbesturend leenman van het Sambasche Rijk behoort op te treden.

Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. (1)

Gedurende het jaar 1861 heerschte ter hoofdplaats Banjermasin eene goede orde van zaken, terwijl handel en scheepvaart in belangrijkheid toenamen. In de binnenlanden bleef echter de vijand de goedgezinde bevolking verontrusten, niettegenstaande hij herhaaldelijk door onze troepen werd getuchtigd en vervolgd. Door de onderwerping van een aantal hoofden der opstandelingen was evenwel de magt des vijands op ultimo December 1861 aanmerkelijk verzwakt, en koesterde men de hoop, dat ook de pangeran Hidaijat en andere voorname hoofden der muitelingen zich weldra aan het wettig gezag zouden onderwerpen. (2)

In den loop van dit jaar werd onder nadere en sedert verkregen goedkeuring des Konings bepaald, dat voorloopig voor den tijd van twee jaren aan den resident van dit gewest wordt toegevoegd een ambtenaar met den rang van adsistent-resident, bestemd om bij afwezigheid van den resident dezen op de hoofdplaats Banjermasin te vervangen en voorts om met bijzondere zendingen te worden belast.

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Gouvernementslanden. Even als in 1860 heerschten ook gedurende dit jaar in de gouvernementslanden tevredenheid en rust.

Epidemische ziekten of andere rampen van Hooger hand deden zich niet voor.

Hoewel vermeerdering van welvaart hier en daar vrij duidelijk werd bespeurd, bleef de toestand der binnenlanden echter in menigerlei opzigt nog veel te wenschen overlaten, eensdeels ten gevolge van gemis aan genoegzaam personeel, anderdeels door den minder buigzamen aard der bevolking en hare geringe mate van beschaving en gevoel van zedelijkheid.

Handel en scheepvaart waren ter hoofdplaats Macassar en in de overige afdeelingen niet alleen levendig, maar gingen over het algemeen aanmerkelijk vooruit.

De inlandsche hoofden van Macassar gaven voortdurend redenen van tevredenheid, terwijl die van Tello en Malolo zich meer en meer ingenomen betoonden met het Europeesch bestuur.

De bevolking der Noorder-districten nam in aantal toe, zoo ten gevolge van overkomst van inlanders uit de omliggende Vorstenlanden, als door het openen van meerdere bronnen van bestaan.

De verhouding tusschen het bestuur en de bergregentschappen onderging dit jaar eene groote verbetering. De hoofden van die berglanden toonden zich meer onderworpen en gouvernementsgezind dan ooit vroeger het geval is geweest.

De gewezen regent van het bergdistrict Laboeadja, op wien tijdens den oorlog met Boni de verdenking rustte van de bergregentschappen tot afval en verzet tegen het Gouvernement te hebben willen overhalen, en die zich sedert in Boni ophield, kwam bij gelegenheid dat de leenvorst van Boni zich te Macassar bevond, in eene volle vergadering van het bestuur vergiffenis vragen voor zijn tijdens den oorlog gehouden gedrag.

De rust in de Zuider-districten, die in den loop van 1860 geheel was hersteld, bleef ook verder ongestoord.

---

(1) Eene beslissing nopens de ontginning der diamantmijnen in het vroegere sultansgebied wordt medegedeeld in hoofdstuk L, afdeeling II, § 5, sub *a*.

(2) Uit het aangeteekende in het vorig verslag (zie de noot op bladz. 16) zal reeds gebleken zijn, dat deze hoop niet geheel onvervuld is gebleven. Werkelijk heeft Hidaijat en een aantal mindere hoofden zich aan het Bestuur overgegeven. In October 1862 (*Indisch Staatsblad* n°. 119) werd dan ook, uit overweging dat de opstand, met uitzondering alleen van de Boven-Doeson, als bedwongen kon worden beschouwd, eene nagenoeg algemeene amnestie uitgevaardigd; sedert zijn evenwel ook uit die streek een aantal voorname hoofden met hunne onderhoorige bevolking in onderwerping gekomen, en volgens latere berigten zouden ook Soerapatie en de beide zonen van Antasarie (die zich mede in de Boven-Doesoen ophielden) het voornemen daartoe hebben. Antasarie zelf wordt gezegd reeds in October 1862 te zijn overleden. De trouwelooze Demang Lehman, die zich na zijne onderwerping in 1861 weder uit de voeten heeft gemaakt, en zijn medestander Amin Oellah verontrusten met hunne benden nog steeds de bevolking der Oostkust-rijkjes, zonder dat het onzen troepen tot dusver heeft mogen gelukken hen in handen te krijgen. Laatstgenoemde is echter onlangs mede in onderwerping gekomen. Zie overigens nopens de vermindering der expeditionaire troepenmagt de 2de noot in bijlage D van dit verslag.

Van de in het jaar 1859 naar Goa uitgewekenen waren op ultimo December bijna allen naar hunne oude woonplaatsen in Polombanking teruggekeerd.

In de ten vorigen jare (1) in bezit en onder eigen beheer genomen Bonische landen, vormende de afdeeling Sandjai, liet de stand van zaken over het algemeen weinig te wenschen over, terwijl ook de regenten weinig stof tot klagten gaven.

De regeling van het inwendig bestuur dezer afdeeling had plaats bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 22 Junij 1861, n°. 34 (*Indisch Staatsblad* n°. 50). Onder toevoeging aan dezelve van het landschap Boelekomba, tot dusver behoorende tot de afdeeling Bonthain en Boelekomba, en met verandering van de benaming afdeeling Sandjai in die van afdeeling Ooster-districten, werd bij opgemeld besluit onder andere bepaald:

dat de eigenlijke Sandjaische landen zijn verdeeld in de volgende districten of onderafdeelingen, als: Lamatti, Boeloe-boeloe en Tondong, Bariengang, Kadjang, Lembang, Oud-Boeloekomba, Djodjolo, Manimpawooi, Toeroengan, Manipi en Barang;

dat het inlandsch bestuur in die districten op denzelfden voet als in de andere afdeelingen van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden zal worden gevoerd door inlandsche opperhoofden, met den titel van regent, en door soelewatangs en kampongshoofden, en dat al deze hoofden zullen blijven voeren de adellijke titels van aroe, kraeng of daeng, waarop zij volgens hunne afkomst aanspraak hebben;

dat de palilies (vasallen) der genoemde districten worden beschouwd als onhoorigheden derzelven, doch dat de onderlinge verhouding vooreerst zooveel mogelijk zal worden gelaten op den bestaanden voet;

eindelijk dat evenens voor alsnog geene verandering zal worden gebragt in de verhouding der hadats van de districten en de kampongs.

Het landschap Boelekomba bestaat uit de regentschappen Gantaran, Tala, Paleo-E, Tana-beroe, Bonto-tanga, Lemo-lemo, Oedjong-lo-E, Wero, Tiro en Bira; mitsgaders uit de zelfstandige glarangschappen Panjikokang, Batang, Barang, Ara en Grassing.

De zamenstelling van het Europeesch personeel in de nieuw georganiseerde afdeeling werd, na verkregen magtiging des Konings, geregeld bij besluit van 15 November 1861, n°. 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 113), ten gevolge waarvan hetzelve, behalve verdere ondergeschikten, zal bestaan uit een adsistent-resident en twee controleurs.

Ook voor de afdeeling Saleijer, waar tot dusver een gezaghebber gevestigd was, had eene reorganisatie plaats van het Europeesch personeel, ten gevolge waarvan aldaar zal bescheiden zijn een controleur en meerder ondergeschikt personeel (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 32). Korten tijd te voren, bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 14 April 1861, n°. 10 (*Indisch Staatsblad*, n°. 25), waren onder het gebied der evengenoemde afdeeling gebragt de vroeger door Boni in leen bezeten, doch thans door het Gouvernement teruggenomen eilanden Bonerate en Kalaoe, welke werden verdeeld in twee districten of regentschappen van denzelfden naam, in elk van welke het inlandsch bestuur, even als in de andere afdeelingen van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, zou bestaan uit een inlandsch opperhoofd met den titel van regent, een soelewatang (te Bonerate onder de benaming van pangalasang, te Kalaoe onder die van baligaoe) benevens kampongshoofden, en zulks met behoud van de aldaar gebruikelijke titels. Tevens werd bij die gelegenheid bepaald, dat het bestuur van opgemelde eilanden vooreerst, zonder directe bemoeijenis van het Europeesch gezag met de inwendige aangelegenheden, blijft overgelaten aan de inlandsche hoofden, onder toezigt van den gezagvoerenden ambtenaar te Saleijer; zullende deze hoofden gekozen worden volgens 's lands gebruik, en de regenten, benevens de soelewatangs, van gouvernementswege aangesteld worden. Aan de beide regenten werd tevens eene gouvernements-bezoldiging toegelegd; terwijl eindelijk de hoofden vooreerst werden gelaten in het genot der door hen krachtens 's lands gebruik genoten wordende inkomsten uit het verleenen van passen aan handelspraauwen, het heffen van regt op de dobbelspelen, op de tripangvisscherij en op den aankoop van hout voor het bouwen van praauwen, de huwelijken hunner onderhoorigen, zoomede uit het beslissen van geschillen.

Invloed van Boni op de bevolking dezer eilanden werd in geen opzigt bespeurd, en de verdenking, waaronder zij tot nog toe lag, als te heulen met zeeroovers, was grootendeels opgeheven.

---

(1) Zie het vorig verslag, bladz. 2.

Boni. Eenige door een gezantschap van den leenvorst van Boni in de maand Maart ter hoofdplaats Macassar aangebragte berigten, waardoor bevestigd werden de reeds sinds eenigen tijd aldaar loopende geruchten betreffende eene wanverhouding tusschen den leenvorst en den rijksbestuurder (tomilalang), deden het noodzakelijk achten een ambtenaar derwaarts te zenden, ten einde de zaken aldaar op te nemen.

Het mogt aan dien ambtenaar, die in de maand Maart met Zr. Ms. stoomschip *Gedeh* naar Boni vertrok, gelukken de tusschen den leenvorst en zijnen eersten staatsdienaar bestaande geschillen zooveel mogelijk uit den weg te ruimen, terwijl bij het door hem in de maanden Julij en Augustus bij den leenvorst afgelegde tweede bezoek de stand van zaken aanmerkelijk verbeterd werd bevonden. (1)

Welvaart en rust begonnen overigens langzamerhand weder onder de bevolking terug te keeren, en als bewijs hiervan zag men allerwege en vooral in de nabijheid van het in 1859 verwoeste Badjoa vele kampongs verrijzen.

Neiging om het Rijk te verlaten werd onder de prinsen en grooten aanmerkelijk minder bespeurd. In de maand November werd door den leenvorst, vergezeld van een groot gevolg, een bezoek gebragt bij het hoofd des bestuurs te Macassar. Aan boord van een van Zr. Ms. stoomschepen keeerde hij in December naar zijn Rijk terug.

Van het meerendeel der overige Celebesche Rijken of Rijkjes luidden de berigten mede niet ongunstig. Tanette, welk Rijk in de laatste jaren zoo herhaaldelijk het tooneel van wanordelijkheden was geweest, genoot thans eene volkomene rust.

De met Barroe gerezen grensgeschillen en de daaruit voor beide Rijken voortvloeijende moeijelijkheden in het heffen van een regt van doorvoer, werden door 's Gouvernements tusschenkomst uit den weg gerimd bij een te Tanette op 24 en te Barroe op 26 Julij 1861 gesloten contract, hetwelk vervolgens door den Gouverneur-Generaal werd goedgekeurd. (2)

Ook met de vorstin en hadat van Sanrabonie werden de noodige regelingen getroffen opzigtens de grensscheiding der gouvernements-afdeeling Zuider-districten.

Andere Rijkjes gaven weder bewijzen van goede gezindheid door eene trouwe opvolging van 's Gouvernements bevelen, de welwillende ontvangst van 's Rijks oorlogsbodems of het verleenen van medewerking in de beteugeling van zeeroof.

Van de Torothea-landen wordt gemeld dat in Laijkan meer orde en een betere gang van zaken werd waargenomen dan in Binamoe of Bankala, vooral nadat zekere Laijkansche prins, die na het op 19 Julij plaats gehad hebbende overlijden van den vorst andermaal zijne aanspraken op den troon trachtte te doen gelden, door de hem niet genegen bevolking uit het land was verdreven, en de dochter van den overleden vorst tot vorstin was gekozen. (3)

Aan eenen naar Loewoe afgevaardigden ambtenaar mogt het gelukken den vorst, met medewerking van die van Boni en Soppeng, over te halen tot het zenden van een gezantschap naar Macassar, ten einde, tot regeling van deszelfs verhouding met het Gouvernement, een contract aan te gaan, gelijkluidende met dat van Soppeng. Met Loewoe waren nimmer afzonderlijke contracten gesloten, maar werd dit Rijk steeds beschouwd als begrepen te zijn geweest in het verbond, bij het Bongaïsch contract van 1667 daargesteld. (4)

Pogingen om met Wadjo eene overeenkomst te sluiten bleven voor alsnog vruchteloos. Een der Wadjosche prinsen was in den aanvang des jaars, ter belooning zijner goede diensten, van gouvernementswege met een geschenk in zilver begiftigd geworden.

In Mandhar liet de stand van zaken over het algemeen te wenschen over; de vorst van Pamboeang gaf weder bewijzen van minder goede gezindheid, door zich voortdurend

(1) Sedert is door 's Gouvernements tusschenkomst eene volkomen verzoening tot stand gebragt.

(2) Dit contract is bereids aan de Staten-Generaal medegedeeld en gedrukt onder n°. LXVI der stukken van de zitting 1861/62.

(3) Sedert hebben de beide laatstgenoemde Rijkjes aanleiding gegeven tot talrijke grieven jegens het Gouvernement. Daar zij weigerachtig bleven ter zake behoorlijke voldoening te geven, is in October 1863 eene militaire expeditie derwaarts opgerukt, met het gevolg dat van de zijde van Bankala slechts korten tijd wederstand werd geboden, terwijl Binamoe zich zonder den minsten tegenweer onderwierp.

(4) Zie nopens dit verbond de mededeelingen betreffende de overzeesche bezittingen, gedaan door den Minister van Kolonien bij brief van 18 Junij 1850 (zitting 1849/50, n°. XXXVI). De nieuwe overeenkomst werd goedgekeurd bij Indisch besluit van 12 December 1861, n°. 6.

tegen het Rijk van Mamoedjoe vijandig te toonen, niettegenstaande van bestuurswege bepaaldelijk van hem was verlangd zich daarvan te onthouden.

Aan den Sultan en den rijksbestuurder van Sumbawa werden eenige gouvernementsgeschenken aangeboden voor de door hem verleende hulp bij het vlot brengen van Zr. Ms. stoomschip *Phoenix*, en het opvisschen der bij die gelegenheid verloren geraakte inventarisgoederen.

Eene gelijke onderscheiding viel ten deel aan den vorst en den rijksbestuurder van Bima, als belooning voor de door hen bewezen goede diensten bij gelegenheid der vernietiging van de zeerooversvestiging op Sailoos.

Ook de Sultan van Boeton gaf steeds bewijzen van goede gezindheid, en wel door het verleenen van bijstand aan en het opzenden naar Macassar, onder geleide van een buitengewoon gezantschap, van een gedeelte der bemanning van een op de kusten van zijn Rijk gestrand Hamburgsch schip.

Gouvernement der Molukken.

Residentie Amboina. De rust werd gedurende dit jaar in deze residentie niet gestoord. Op de zuidkust van Ceram, waar ten vorigen jare ongeregeldheden waren voorgevallen, herstelde de orde zich meer en meer.

Op de noordkust van dat eiland werd de grens bepaald tusschen de afdeeling Hila en Wahaaij, door welken maatregel een einde is gemaakt aan langdurige verwikkelingen, welke soms moorden ten gevolge hadden.

De nederzetting van Alfoeren in de nabijheid der stranden van Cerams noord- en oostkust waren weder aanzienlijk toegenomen.

Residentie Banda. Over het algemeen was in dit gewest en de overige daartoe behoorende eilanden de staat van rust en tevredenheid voldoende. Ondanks de minder voordeelige uitkomsten voor de perkeniers, heerschte ook onder hen eene gewenschte tevredenheid.

De vrijverklaarde huis- en perkslaven bleven zich steeds afkeerig betoonen van allen gezetten arbeid. Het aantal van hen, die zich bereid hadden verklaard om tegen een loon van 40 cents per 1000 stuks noten aan den grooten notenpluk tijdelijk deel te nemen, was in dit jaar veel kleiner dan in 1860.

De pogingen der Regering, om door tusschenkomst van de consuls der Nederlanden te Singapoer en te Canton Chinesche nieuwelingen voor den arbeid in de notentuinen aan te werven zijn niet gelukt.

De staat van den handel was, in vergelijking met vroegere jaren, niet ongunstig.

Residentie Ternate. Overeenkomstig de daartoe van de Regering ontvangen magtiging, werd door het hoofd van bestuur in den aanvang van dit jaar, in de plaats van den in 1859 overleden Sultan, in de bewoordingen van het met de Sultans van Ternate en Tidore gesloten tractaat van 1824, op de gebruikelijke wijze, namens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, als Sultan van Ternate uitgeroepen diens tweede zoon prins MOHAMAD ARSAD, kapitein-laut te Ternate, onder de namen ASSOELTANOEL MAHFOEL BUNAJATILLAHIL MANNAN SIRADJOEL MOELKI AMIROEDIN ISKANDAR POETRA MOHAMAD ARSAD WAHUWA MINASSALIHIN SJAH. (1)

De stemming jegens het Gouvernement zoowel van den nieuw opgetreden vorst als van den Sultan van Tidore was naar wensch. In eene door het Gouvernement verlangde nadere verduidelijking van het met laatstgenoemde onlangs gesloten contract, voor zooveel betreft de omschrijving der misdrijven die beschouwd moeten worden als jegens het Gouvernement gepleegd, en de regtspraak over Europeanen en daarmede gelijkgestelden, die door des Sultans onderdanen als verweerders in regten worden betrokken, werd door hem bereidwillig toegestemd. Evenzoo verklaarde zich de Sultan van Ternate bereid toe te treden tot eene hem voorgestelde contracts-aanvulling, in overeenstemming met het contract voor Tidore, zooveel betreft de regtsmagt over des Sultans onderdanen die te zamen met gouvernements-onderdanen of met onderdanen van andere sultans, zich aan misdrijf en overtreding schuldig maken.

In den handel werd steeds meerdere bedrijvigheid waargenomen.

---

(1) De vertaling hiervan luidt: „de uitverkoren verwachte vorst, het licht van het land, de priester van het geloof, de vorstenzoon die rein is."

De onderneming, ten doel hebbende de exploitatie der Mapia- of St.-Davids-eilanden, en meer speciaal de bereiding van klapperolie, waartoe tusschen den Sultan van Tidore en een op Ternate gevestigden Europeschen koopman onlangs (zie het vorig verslag bladz. 19) eene overeenkomst was gesloten, was geheel en al mislukt.

Rustverstoringen hadden nergens plaats. Van rampen van Hooger hand bleef de bevolking echter niet verschoond. Behalve eene ernstige pokken-epidemie, die vooral op het gebied van Tidore groote verwoestingen aanrigtte, vond in de laatste dagen van 1861 op het ten zuiden van Ternate gelegen Makian, voor het eerst sedert het eind der voorgaande eeuw, eene vulkanische uitbarsting plaats, ten gevolge waarvan dit geheele eiland, dat als de voorraadschuur van Ternate was te beschouwen, verwoest werd, en 15 negorijen, met de bezittingen harer bewoners, geheel of gedeeltelijk onder de uitstroomende massa's lava, asch en zand bedolven werden. Meer dan 300 menschen verloren bij deze ramp het leven: een cijfer dat zeker veel grooter zou geweest zijn, wanneer niet het grootste gedeelte der ruim 6000 zielen tellende bevolking, door voorafgaande verschijnselen gewaarschuwd, nog tijdig de wijk naar naburige eilanden had kunnen nemen. Het was echter waarschijnlijk, dat een groot aantal bij de overhaaste vlugt hun leven op zee hadden verloren. De vlugtelingen hadden zich gedeeltelijk op Batjan, Kajoa, Tidoreesch en Ternataansch Halmaheira, en ter hoofdplaats Ternate gevestigd. Aan de goede zorg en spoedige hulp van den Sultan van Ternate was het te danken, dat geen der Makianners van honger of gebrek was omgekomen. Die vorst had niet alleen op eene hem waardige wijze uit eigene middelen in de eerste behoeften zijner door deze ramp getroffen onderdanen voorzien, maar hun bovendien gronden ter bebouwing en bewoning aangewezen. Later, bij het algemeen bekend worden der ramp, trok ook de particuliere liefdadigheid zich het lot van Makians vroegere bevolking aan (1).

Het Rijk van Batjan werd dit jaar in eene buitengewone mate door de pokziekte geteisterd. Op den 9den Augustus overleed aan die ziekte de Sultan van het Rijk, Kaitjil Cornabé, nadat weinige dagen te voren mede daaraan waren overleden de kapitein-laut, de rijksbestuurder en des Sultans secretaris. De kapitein-laut en de rijksbestuurder waren respectivelijk oudste zoon en broeder des Sultans.

In afwachting dat het Gouvernement omtrent de troonsopvolging zou hebben beschikt, werd het bestuur voorloopig, onder de leiding van den resident, gesteld in handen van eene commissie, zamengesteld uit den hoekoem, de bebato's en de hoofden der soasio (2).

Van regeringswege zijn maatregelen genomen tot beperking der zoogenaamde hongijtogten, welke, hetzij van wege de sultans van Ternate en Tidore, hetzij van wege eenigen anderen vorst of Staat in de Molukko's, niet meer eigener autoriteit mogen plaats hebben, terwijl ook de gouverneur der Moluksche eilanden of de resident van Ternate daartoe geene toestemming mag verleenen. Alleen wanneer onverhoopt mogt blijken, dat een hongijtogt tot het doen gelden van het gezag van een der bovenbedoelde vorsten onvermijdelijk noodzakelijk is, behoort de toestemming aan den Gouverneur-Generaal te worden gevraagd, die dezelve niet zal verleenen dan nadat overtuigend is aangetoond, dat geene andere middelen tot handhaving of herstel van het gezag of tot invordering der verschuldigde belastingen door de vorsten kunnen worden aangewend. Men is tot dien maatregel overgegaan, voornamelijk met het oog op de omstandigheid, dat, naar mate de bedoelde togten het gezag van den vorst verzwakken, ontvolking in zijne bezittingen te weeg brengen en aan de vreedzame ontwikkeling van handel, landbouw en nijverheid in den weg staan, ook aan de dien vorst onderworpen volken te minder in staat en genegen zijn om hunne verpligtingen na te komen, waardoor het doel, hetwelk met die togten zou beoogd worden, meer en meer onbereikbaar wordt.

In het gemis eener organieke regeling van het Chineesch bestuur te Ternate werd voorzien bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 53.

Residentie Menado. In weerwil van de groote schaarschte aan rijst, welke in eenige districten en vooral in het district Tonsea (Minahassa) heerschte, zoodat de bevolking

---

(1) In 't geheel werd aan liefdegiften ontvangen eene som van f 21 738,02, welke vervolgens door eene van bestuurswege benoemde commissie onder de gevlugte bevolking en hare hoofden werd verdeeld; met uitzondering eener som van f 658,02, gebezigd voor vroeger gedanen aankoop van levensmiddelen en voor verpleeggelden aan den hoekoem van Batjan.

(2) Nadat in den aanvang van 1862 een opvolger was aangewezen, is deze op 14 Mei van dat jaar als zoodanig bevestigd.

zich met miloe en andere gewassen moest voeden, werd de rust gedurende dit jaar niet gestoord.

Buitengewone rampen, als epidemische ziekten en aardbevingen, had men niet te betreuren.

In de politieke verhouding tot het Nederlandsch gezag van de landen langs de west- en noordkust van Celebes gelegen, werd geene verandering gebragt. De bevolking van Bolang-mongondo en Bwool had veel van de pokken te lijden.

De algemeene toestand op de Sangir- en Talaut-eilanden bleef even ongunstig. De bevolking der laatstgemelde eilanden had weder veel van de pokken te lijden en de oogst was bovendien hoogst ongunstig.

Ook in de Gorontalosche landen heerschte, ten gevolge van overstroomingen, groote schaarschte aan voedingsmiddelen. De onderlinge verstandhouding der verschillende Rijkjes was naar wensch.

Timor.

De staat van zaken op Rotti, Savoe en de Solor-eilanden was bevredigend.

Op het eiland Alor, dat door den resident in den loop van het jaar 1861 werd bezocht, werden, door diens bemiddeling, eenige met elkaar in oorlog zijnde Rijkjes tot verzoening gebragt, met het gevolg dat door de gezamenlijke vorsten tevens onder eede werd beloofd, om voortaan al het mogelijke te doen tot tegengang van koppensnellen.

Ook Ende (Flores) en Larantoeka werden in den loop van het jaar door den resident bezocht, bij welke gelegenheid, onder nadere en sedert verleende goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, ter vervanging van de vroegere contracten, die door veranderde omstandigheden wijziging en aanvulling behoefden, op 16 April 1861 eene nieuwe overeenkomst werd gesloten met den waarnemenden radja en de singhadji's (rijksgrooten) van Ende, en op 28 Junij 1861 met de singhadji's der Solor-eilanden en den radja van Larantoeka. Eenige nieuw opgetreden radja's werden van acten van bevestiging voorzien.

Op den 25sten Junij kwam ter hoofdplaats Koepang de gewezen fettor van Takaip met een zestigtal volgelingen, om aan het Bestuur vergiffenis te vragen voor het vroeger door hem tegen het Gouvernement gepleegd verzet. Hij heeft dit volgens het Timoreesch gebruik gedaan, en gezworen, dat hij nimmer meer tegen de bevelen van het Gouvernement zich zou verzetten. Te gelijk kwam ook ter hoofdplaats de tegenwoordige fettor van dat landschap met een groot aantal onderhoofden, om den resident een bezoek te brengen en tevens eenen rotting met zilveren knop, voorzien van het Nederlandsche wapen, als teeken zijner waardigheid uit diens handen te ontvangen.

Bali en Lombok.

Bij gemis aan een geschikt vaartuig dat bestand was tegen de hooge en onstuimige zeeën in de Straat van Lombok, kon het eiland van die naam dit jaar niet door den gecommitteerde worden bezocht, en bepaalde hij zich derhalve enkel tot eene reis over Bali, bij welke gelegenheid op nieuw bij de vorsten groote toename van onzen invloed werd waargenomen. De ontvangst van den gecommitteerde was overal naar wensch.

Aan den nieuw opgetreden radja van het landschap Den-Pasar (Badoeng) werd eene acte van bevestiging uitgereikt.

Met uitzondering van Djembrana, Boeleleng, Badoeng en Tabanan, waar onder andere vooral in den staat der wegen en bruggen veel verbetering zigtbaar was, had de toestand der overige Rijkjes nog weinig verandering ondergaan. Gianjar, Kloenkoeng en Mengoei werden daarenboven zwaar door de pokken geteisterd, terwijl in de beide laatste Rijkjes de twisten tusschen de vorsten onderling tot groot nadeel voor de bevolking steeds bleven voortduren. Ook in de oorlogzuchtige verhouding tusschen Gianjar en Bangli en tusschen Mengoei en Tabanan kwam geene verandering.

Pogingen tot invoering der vaccine bleven in onderscheidene Rijkjes vruchteloos; slechts in Boeleleng, Djembrana, Badoeng en Gianjar maakte dezelve goeden voortgang.

De rijstoogst was gedeeltelijk mislukt in Kloenkoeng, Mengoei, Badoeng, Gianjar en Boeleleng, doch zou daarentegen in Djembrana zeer overvloedig zijn geweest.

Voor Badoeng en Gianjar wordt overigens nog eene koffijproductie vermeld respectivelijk ten bedrage van 7000 en 1200 pikols; terwijl voor Boeleleng en Djembrana, in welke

beide landschappen gouvernements-ambtenaren gevestigd zijn (1) (zie het verslag over 1856, bladz. 34), wordt melding gemaakt van meerdere levendigheid in den handel.

Belangrijk voor de twee laatstgenoemde landschappen waren de gouvernements-besluiten van 20 April en 13 October 1861, n°. 7 en 9, houdende bekrachtiging, na vooraf verkregen goedkeuring des Konings, der onderscheidene regelingen van bestuur, zoo als die vroeger in overleg met de inheemsche vorsten en hoofden door den gecommitteerde voorloopig waren vastgesteld geworden, en hierop nederkomende:

1°. dat het landschap Boeleleng-Djembrana zal zijn een regentschap en de regent zal voeren den titel van radja;

2°. dat den radja zal worden toegevoegd een patih, die hem in het bestuur zal bijstaan en met het dagelijksch beheer van zaken zal zijn belast;

3°. dat aan de hoofden en bevolking van Boeleleng-Djembrana, onder de leiding van den gecomitteerde voor de zaken van Bali en Lombok en van den adsistent-resident van Boeleleng, controleur van Djembrana, behoudens de hierna te melden uitzonderingen, wordt gelaten het regt van zelfbestuur en het bezit van hunne regtspleging, hunne politieke en huishoudelijke regten, de keuze van hoofden en de regeling van andere huishoudelijke aangelegenheden;

4°. dat het Gouvernement zich het regt en de bevoegdheid voorbehoudt;

I. om uit het regentschap Boeleleng-Djembrana een bepaald en eventueel te regelen aantal manschappen op te roepen, ter bestrijding van binnen- of buitenlandsche vijanden;

II. om deszelfs troepen door het geheele regentschap te doen doortrekken; en

III. om forten, wegen en bruggen aan te leggen daar, waar zulks ter bevordering van den handel en ter bewaring der rust noodig is;

5°. dat het Gouvernement almede het regt aan zich behoudt om als scheidsman op te treden in alle inwendige geschillen en ook in die met naburen, in het geval partijen zich onderling niet kunnen verstaan; zullende het Gouvernement alle oorlogen kunnen tegengaan en verbieden;

6°. dat Nederlanders en daarmede gelijkgestelde personen, mitsgaders vreemdelingen van Oosterschen oorsprong, met uitsluiting van den regent en alle hoofden, die niet door den Gouverneur-Generaal of namens hem over dezelve gesteld en van acten van aanstelling voorzien zijn, onderworpen zijn aan het gezag van den adsistent-resident van Boeleleng, controleur van Djembrana, en aan de regtsmagt der door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aan te wijzen regtbanken en regters;

7°. dat misdrijven gepleegd tegen het Gouvernement, gelijk opstand, weêrspannigheid, het vermoorden of mishandelen van 's Gouvernements ambtenaren of militairen, dan wel het berooven of spolieren van 's Gouvernements eigendommen en misdaden, gepleegd in medepligtigheid met de aan de regtsmagt der gouvernementsregtbanken onderworpen personen, zoomede overtredingen van 's Gouvernements eventueel uit te vaardigen middelen van belasting of inkomsten, worden gestraft door de regtbanken, daartoe van gouvernementswege aan te wijzen;

8°. dat aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie ook nog blijf voorbehouden het regt van gratie van doodstraffen, opgelegd door den in het regentschap daartoe alleen bevoegden raad van kerta's, mitsgaders de aanwijzing der plaats, alwaar de door de bevoegde inlandsche regtbanken opgelegde straffen van bannissement buiten het eiland Bali met of zonder dwangarbeid, tegen zeker dan wel zonder loon zullen worden ondergaan;

9°. dat reeds nu voor altijd wordt ingetrokken het regt, hetwelk den kantja's werd toegekend om zonder verderen vorm van proces vrije menschen wegens wanbetaling aan den meest biedende te verkoopen, zullende naar andere middelen moeten worden omgezien om aan de schuldeischers eenigen waarborg voor de rigtige betaling hunner vorderingen te geven;

---

(1) Zie voor eene definitive organisatie van het personeel *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 30.

10°. dat voor altijd wordt verboden de toepassing van verminkende of folterende straffen;

11°. dat voor immer wordt afgeschaft het zoogenaamde » masatija" of » mabela", dat is het volgen in den dood van overleden bloedverwanten of vrienden;

12°. dat blijven verboden het zoogenaamde klipregt (tawan karang), de handel in menschen en de uitvoer van slaven;

13°. dat de te Boeleleng-Djembrana gevestigde ambtenaar, en bij aanwezen aldaar ook de gecommitteerde, de zittingen van den raad van kerta's bijwonen en daarin eene adviserende stem uitbrengen zullen;

14°. dat zeebrieven en jaarpassen aan op de Europesche en inlandsche wijze getuigde schepen en andere vaartuigen zullen worden uitgereikt door den Gouverneur-Generaal of namens hem door den te Boeleleng-Djembrana geplaatsten ambtenaar, overeenkomstig de op dat stuk bestaande of nog uit te vaardigen bepalingen;

15°. dat de bandarijen (belasting op den in- en uitvoer) worden ingetrokken; het een iegelijk zal geoorloofd zijn, zich met de handel te erneren, en alle belastingen op den in- en uitvoer van handelsartikelen worden afgeschaft, behoudende het Gouvernement zich evenwel het regt voor om later, wanneer het blijkt dat zulks niet ten nadeele van den handel zal zijn, andermaal eene matige belasting op den in- en uitvoer te leggen;

16°. dat voor den handel [in het belang der politie] zullen worden gesloten de havens van Pengastoelan, Antoeran, Koeboehlod en Leran (Bembeng), en voor den algemeenen handel slechts zullen geopend blijven de havens van Tamboekoes, Boeleleng en Sangsit; (1)

17°. dat de wijze van schadeloosstelling door het verlies van de bandarijpachten, het den regent toegestaan wordt den verkoop van opium in het klein aan den meestbiedende te verpachten;

18°. dat almede door den radja kan worden gesteld eene belasting op het slagten van rundvee, welke belasting wordt bepaald op 400 Balische képéngs voor een volwassen rund en 200 képéngs voor een kalf;

19°. dat de overige belastingen, welke in de Balische adat liggen en van oudsher bestaan, bij deze bestendigd worden;

20°. dat de inkomsten van den patih zullen gevonden worden uit de landrente door de bevolking aan den vorst opgebragt, en deze inkomsten worden bepaald op twee duizend tiembangs gebosterde rijst (560 pikols) per jaar; (2)

21°. dat de inkomsten van de overige hoofden onveranderd blijven;

22°. dat de vorsten en de patih zullen afleggen den eed van trouw aan het Gouvernement, en aan hen van gouvernementswege zullen worden uitgereikt aan den eersten een zonnescherm (song song), gelijk aan die voor de adhipatih's bepaald, benevens een stempel, voorzien van zijnen naam en titel, en aan den tweeden een zonnescherm (song song), gelijk aan die voor de patihs op Java voorgeschreven;

23°. dat de vreemdelingen zullen gevestigd zijn in afzonderlijke wijken te Tamboekoes, Boeleleng of Sangsit, en het dezen zonder speciale vergunning van den adsistent-resident niet veroorloofd is zich binnen 's lands ter woon neder te zetten (3);

24°. dat over de vreemdelingen op voordragt van den adsistent van Boeleleng, controleur van Djembrana, door tusschenkomst van den gecommitteerde voor de zaken van Bali en Lombok door den Gouverneur-Generaal zullen worden aangesteld hoofden, belast met het gezag en de politie over de bevolking, aan hunne zorgen toevertrouwd.

---

(1) Voor Djembrana luidt deze paragraaph als volgt: „dat slechts voor den algemeenen handel zullen geopend blijven de havens van Loloan en Sangijangga."

(2) Voor Djembrana is het cijfer bepaald op 240 pikols.

(3) Voor Djembrana is hiervóór alleen aangewezen Loloan.

IV. MEDEDEELINGEN OVEREENKOMSTIG DE VOORSCHRIFTEN VAN HET REGLEMENT OP HET BELEID DER REGERING VAN NEDERLANDSCH INDIE.

§ 1. *Cultuurstelsel* (Art. 56.)

Omtrent dit onderwerp wordt uitvoerig gehandeld in hoofdstuk N, afdeeling I, hieronder. Daaruit en bepaaldelijk uit de verslagen betreffende de koffij-, suiker- en kaneelcultuur op Java kan blijken, dat ook in 1861 weder onderscheidene pogingen werden aangewend, om in de op hoog gezag ingevoerde cultures allengs verbeteringen in te voeren, de belooning der daarbij werkzame bevolking te vermeerderen, als anderzins. Bijzondere aanwijzing verdienen hier de volgende hoofdpunten:

bij de kofficultuur, verhooging van den inkoopprijs der door de bevolking in 's lands pakhuizen te leveren koffij; zending van eenen deskundige naar het eiland Ceylon;

bij de suikercultuur, wijziging der contracten, overeenkomstig de ten vorigen jare vastgestelde algemeene grondslagen;

bij de kaneelcultuur, intrekking dier cultuur dáár waar zulks in het belang der bevolking werd geacht, en wel in de afdeelingen Poerworedjo (Bagelen) en Kedirie (residentie van dien naam): benuttiging der in het belang van de koffijcultuur voorgenomen zending naar Ceylon tevens ten dienste der kaneelcultuur.

Ook omtrent de teelt of den opkoop van producten en het verrigten van werkzaamheden tot de cultures betrekking hebbende, door middel van overeenkomsten met de bevolking, worden in het aangehaalde hoofdstuk, inzonderheid bij de paragraphen suiker- en tabakscultuur, zoomede in bijlage lit. AA, vele bijzonderheden aangetroffen.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag, bladz. 22, is aangeteekend nopens misbruiken, welke in Cheribon en Rembang zouden hebben plaats gehad met den aanplant van suiker en tabak buiten contract met het Gouvernement, wordt mede naar de aangeduide paragraphen verwezen.

Overigens verdient te worden vermeld het besluit van den Gouverneur-Generaal van 24 Februarij 1861, n°. 26 (*Indisch Staatsblad* n°. 6), houdende aanvulling der voorwaarden betreffende het verleenen van regt van opstal voor inrigtingen van nijverheid en landbouw (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 98). Ter voorkoming dat meer grond in regt van opstal worde gevraagd dan waarop men het voornemen heeft gebouwen te plaatsen, alleen met het doel om verschillende punten in bezit te hebben en daardoor concurrentie in de nabijheid te weren, werd namelijk bij het aangehaalde besluit nog als voorwaarde gesteld, dat bij het verzoek om regt van opstal een geschikte termijn moet worden opgenomen, binnen welken, op straffe van verval van dat regt, de voor de inrigting benoodigde daarbij te omschrijven gebouwen zullen zijn opgerigt (1).

§ 2. *Persoonlijke diensten.* (Art. 57.)

Java en Madura.

Terwijl in sommige gewesten van Java en Madura werd voortgegaan om, door inkrimping van het aantal dienstdoenden bij de inlandsche hoofden, of van het aantal wachthuizen, pasangrahans, regents- en gladakpaarden, als anderzins, de persoonlijke diensten der bevolking op nieuw eene niet onbelangrijke vermindering te doen ondergaan, werden in andere gewesten voorbereidende maatregelen genomen, die de strekking hadden om met den aanvang van 1862 eene regeling te doen in werking treden, waarbij eene meer gelijkmatige indeeling der heerediensten zal worden in acht genomen. (2)

De watersnood, die in het begin des jaars eenige residentien van Midden-Java teisterde, eischte uit den aard der zaak, tot herstel der schade, ditmaal meer dan gewone diensten van de bevolking.

---

(1) Zie met betrekking tot het heffen eener belasting van de onroerende goederen, bezeten krachtens regt van opstal enz., de ordonnantie van 12 Junij 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 45), nader vermeld in hoofdstuk L, afdeeling II, en aldaar § 5*b*, sub 2°.

(2) In den aanvang van 1863 heeft de Gouverneur-Generaal aan een speciaal daartoe aangewezen inspecteur der cultures een onderzoek en eene vergelijking opgedragen van de onderscheidene regelingstaten der heerediensten en het ontwerpen voor zooveel mogelijk van vaste regels, die bij de eerstvolgende algemeene herziening der thans werkende organisatie tot leiddraad zouden kunnen dienen. Deze aangelegenheid heeft een punt van omstandige gedachtenwisseling uitgemaakt tusschen de Indische Regering en het opperbestuur.

Over het algemeen echter kon, naar het gevoelen der gewestelijke autoriteiten, de werking der heerediensten, door de in de laatste jaren gemaakte betere regelingen, als niet te drukkend worden aangemerkt.

Allerwege beijverde men zich op Java om in die diensten bij voortduring, zooveel mogelijk, verbetering en verligting aan te brengen. Niettemin werden, ondanks die voortgaande beperking van den gedwongen arbeid der bevolking, in sommige gewesten moeijelijkheden ondervonden in de verkrijging van vrijwillige arbeiders, inzonderheid ten behoeve van het burgerlijk bouwdepartement. (1) Voor enkele werken, die geen uitstel konden lijden, werd in dat geval bepaald, dat kon worden overgegaan tot de uitvoering door middel van door het bestuur opgeroepen arbeiders, tegen uitkeering aan dezen van de loonen, bij de begrooting der kosten van het werk uitgetrokken voor uitvoering in daghuur. Eene speciale beschikking dienaangaande, ditmaal voor de residentie Tagal, was vervat in het gouvernementsbesluit van 12 November 1861, n°. 16, waarbij het hoofd van dat gewest, onder uitdrukkelijke aanbeveling om geene middelen onbeproefd te laten tot het bekomen van vrije arbeiders, gemagtigd werd om, bij volstrekte onmogelijkheid om deze laatsten tegen een dagloon van 25 cent daags te verkrijgen, alsdan door gedwongen arbeid te voorzien in de behoefte aan werkvolk bij het burgerlijk bouwdepartement ter hoofdplaats, mits een maximum van 150 man daags niet overschrijdende, en tegen betaling van het zoo even vermelde voor vrijwilligers vastgestelde loon.

Door een der hoofden van gewestelijk bestuur was het voorstel gedaan om, in opvolging van den regel dat de bruggen langs de binnenwegen geheel door de bevolking moeten worden daargesteld en onderhouden, eene in zoodanigen weg gelegen kapitale brug in *onbetaalde* heeredienst te doen vernieuwen. Met dat voorstel kon zich echter de Indische Regering niet vereenigen. Zij oordeelde dat ten deze geen onderscheid moest gemaakt worden tusschen bruggen op groote en die op binnenwegen, en dat, ofschoon daarstelling en onderhoud derzelve behooren te geschieden in heeredienst — en wel daar, waar dit niet te bezwarend is, in onbetaalde heeredienst — onderwerpelijk en overal waar het werk aan bruggen zoo belangrijk was dat dit moeijelijk van de bevolking kan gevorderd worden, een loon van 10 of $12^1/_2$ cent moest worden toegekend als tegemoetkoming voor voeding.

De Regering achtte het voor den kleinen man te bezwarend om aan een werk van publiek belang, onverschillig van welken aard, vijf dagen achtereen, zoo als dit de gewoonte is, in heeredienst te moeten arbeiden, en bovendien nog in eigene voeding te moeten voorzien. Alleen gevallen van nood, zoo als dijkbreuken en zware beschadiging aan den weg door overstroomingen of aardstortingen, die onmiddellijke herstelling vorderen, maken hierop eene uitzondering. Op grond dier overweging werd bepaald, dat aan de te werk te stellen koelies zou worden toegekend eene tegemoetkoming van $12^1/_2$ cent daags voor voeding.

Ook rees de vraag, of de daarstelling op die wijze (in heeredienst tegen geldelijke tegemoetkoming) van regentswoningen niet in strijd was te achten met het beginsel neêrgelegd in het Indisch besluit van 26 September 1856, n°. 20 (zie het verslag over dat jaar, bladz. 38), en volgens hetwelk voor den arbeid aan gouvernementsgebouwen geenerlei gedwongen leveringen of verpligte diensten zullen mogen gevorderd worden — al is het tegen betaling, — wanneer niet is aangetoond, dat materialen en arbeid, ter plaatse waar benoodigd, niet verkrijgbaar zijn tegen redelijke betaling zonder dwang. Te dien aanzien besliste de Indische Regering in ontkennenden zin. Zij oordeelde (zie n°. 993 van het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie*) dat het aangehaalde besluit van 26 September 1856 zoowel wegens zijn oorsprong — den bouw eener controleurswoning, — als omdat het niet bevatte eene uitdrukkelijke voorziening voor de regentswoningen, op deze laatste niet van toepassing kon worden geacht, weshalve de bewuste woningen, overeenkomstig het afzonderlijk daarvoor aangenomen beginsel (*Indisch Staatsblad* 1836, n°. 29) — een beginsel gegrond op aloude gewoonten, — bij voortduring, zonder eenig voorafgaand onderzoek naar de mogelijkheid van vrijwilligen arbeid, in heeredienst konden worden daargesteld, vernieuwd en verbeterd. (2) Evenbedoeld beginsel van 1836 moest dan ook alleen als gewijzigd worden beschouwd door het voorschrift van *Indisch*

---

(1) Vergelijk ook hoofdstuk D, afdeeling I, § 7.

(2) Het gewoon onderhoud wordt voor rekening van den tijdelijken bewoner gelaten.

Staatsblad 1851, n°. 59, in zoover daarbij uitdrukkelijk is bepaald, dat ook voor de *regentswoningen* van de diensten der bevolking niet zonder betaling mag worden gebruik gemaakt.

De slotsom was dus, dat de opbouw, vernieuwing en verbetering der regentswoningen steeds zonder voorbehoud in *betaalde heeredienst* kan plaats hebben; terwijl ten opzigte van het loon nog werd aangenomen, dat, indien 12½ cent daags — de gewone tegemoetkoming bij heeredienstpligtigen arbeid — onvoldoende werd geacht, in evenredigheid tot de behoefte der arbeiders eene hoogere belooning kon worden toegekend.

Eene andere belangrijke beslissing, waarvan reeds in 't vorig verslag werd melding gemaakt (bladz. 22 noot 2), was die vervat in het Indisch besluit van 25 November 1861, n°. 2 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1145), waarbij, ter nadere verduidelijking van het aangenomen beginsel, dat onder den naam van heerediensten geen gedwongen leveringen mogen worden begrepen, werd verklaard, dat zoodanige leveringen zelfs niet tegen gelijke betaling als bij vrijwillige levering mogten gevorderd worden; met dien verstande nogtans, dat, behoudens de bestaande voorschriften die andere bepalingen inhouden, de heeredienstpligtige bevolking belast blijft met het verzamelen, verplaatsen en vervoeren van de ruwe materialen en het bewerken er van tot het doel waartoe zij gebezigd moeten worden, zonder (1) dat de betrokken bevolking evenwel verpligt is om materialen van welken aard ook, voor zoover ze haar in eigendom behooren, af te staan en te leveren, al dan niet tegen vergoeding van de waarde, behoudens de gevallen, waarin tot wering van rampen van Hooger hand, in tijden van oorlog en dergelijke, over het eigendom tegen latere billijke vergoeding moet worden beschikt, en zonder dat zij, die tot het verzamelen, verplaatsen, vervoeren en bewerken aangewezen worden meer mogen belast worden dan de anderen, alles met beperking van den kring binnen welken deze werkzaamheden mogen worden gevorderd, zoodanig dat de heeredienstpligtige, zonder buitengewone inspanning of meer uren arbeids dan waartoe hij wordt te werk gesteld, naar zijne woning kunne terugkeeren.

Vermelding verdienen voorts:

a. het Indisch besluit van 14 September 1861, n°. 5 (*Indisch Staatsblad* n°. 83), waarbij is bepaald, dat, even als reeds sedert 1858 plaats heeft met den grooten oosterof postweg van Batavia tot aan de grens der Preanger regentschappen, en met den grooten weg van Batavia over Meester Cornelis en Bekassie naar het Krawangsche, ook de groote postweg van Batavia naar Bantam tot aan de grens tusschen beide residentien, namelijk Tjikandi, gerekend van en met jaar 1862, geheel voor rekening van den lande in vrijen arbeid en niet gedwongen diensten en leveringen zal worden onderhouden; (2)

b. de ordonnantie van 26 September 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 89), houdende wijziging van het in 1859 (*Indisch Staatsblad* n°. 81) vastgestelde »reglement op het beheer en toezigt over de ooster- en wester-waterleidingen (slokkans), en over die, genaamd Tjibadlok, gelegen in de adsistent-residentie Buitenzorg en de residentie Batavia", in dier voege, dat voortaan niet enkel het gewoon onderhoud, maar ook de herstellingen en verbeteringen dier leidingen gedeeltelijk ten laste der betrokken bevoordeelde landeigenaren zullen komen; terwijl ten aanzien van de bruggen of overgangen over die leidingen, waarvan tot dusverre, voor zoover zij niet op een openbaren weg liggen, mede alleen de kosten van onderhoud vóór een gedeelte door die eigenaren moesten worden gedragen, werd bepaald, dat zoowel het onderhoud als de herstellingen en verbeteringen, ook van de kleine bruggen of overgangen over de aftappingen, voortaan geheel zullen komen ten laste van de betrokken landeigenaren en bevolking.

Ofschoon de bijdragen der landeigenaren in de kosten van onderhoud (en thans ook van de herstellingen en verbeteringen), volgens het voorschrift van het aangehaalde regle-

---

(1) Bij het hier volgende is tevens opgenomen de aanvulling die deze omschrijving, in overleg met het opperbestuur, heeft ondergaan bij Indisch besluit van 7 Julij 1862, n°. 20 (*Bijblad* n°. 1215).

(2) Over de vroegere verpligtingen ten deze van landeigenaren en bevolking wordt gehandeld op bladz. 3 der Nota van Inlichtingen betrekkelijk het regeringsverslag van 1857 (n°. LXXV van de gedrukte stukken der zitting 1861/62). Het daar besproken denkbeeld nopens het vorderen van de betrokken bevolking van een aequivalent voor hare meer gunstige stelling in dezen dan de vorige opgezetenen van Java, heeft bij het Indisch Bestuur geen bijval ontmoet. De bevolking toch wordt gezegd, eer zij van heerediensten voor de wegen bevrijd werd wegens hare vele verpligtingen jegens de landheeren, integendeel van ongunstiger conditie te zijn geweest dan die van andere gewesten, zoodat het opleggen van nieuwe bezwaren langs anderen weg uit den aard der zaak onraadzaam moest worden geacht. In verband met de voorgenomen betere regeling der verpondingbelasting, is door het opperbestuur in de bedenkingen der Indische Regering berust.

ment, nader bij wijze van belasting moesten worden geregeld, werd evenwel, ook met het oog op het onbeduidende der vermoedelijk benoodigde sommen, besloten, de ondervinding van eenige jaren af te wachten, alvorens tot eene regeling en oplegging dier belasting over te gaan.

Sumatra's Westkust.

In den toestand der persoonlijke diensten in dit gewest is, ook in 1861, geene verandering gekomen. Die toestand is dus nog, gelijk hij omschreven is in het verslag over 1859, zooveel noodig aangevuld in dat van 1860. Intusschen kan hier nog worden aangeteekend dat blijkens het verslag van den gouverneur van Sumatra's Westkust met gerustheid kan worden gezegd, dat de bevolking aldaar niet te veel wordt gedrukt door overmatige persoonlijke diensten; dat met de meeste zorg wordt gewaakt tegen overdrijving, en dat het denkbeeld om de heerediensten tegen betaling van een aequivalent in geld af te koopen, tot dusver geen gevolg heeft gehad, hebbende hetzelve, zelfs ter hoofdplaats Padang, alleen onder de vreemdelingen verwezenlijkt kunnen worden.

Benkoelen.

Ten aanzien der persoonlijke diensten in dit gewest wordt verwezen naar het aangeteekende in 't vorig verslag, bladz. 23.

Lampongsche districten.

Ook hier is in den toestand der persoonlijke diensten, zoo als die omschreven is in het verslag van 1859, geene verandering gekomen. Slechts zou daarbij te voegen zijn dat als regel is aangenomen, dat niet meer dan één man van de tien heeredienstpligtigen behoeft uit te komen.

Palembang.

Zoo als in het regeringsverslag over 1859, bladz. 22, werd aangeteekend, is de bevolking der binnenlanden verpligt tot de volgende kostelooze diensten: de hantaran of geleide-diensten, het onderhoud van bruggen en wegen en étappe-plaatsen, het bevaarbaar houden der rivieren en het verschaffen van wachtvolk bij de civile gebouwen, welke lieden tevens met het gewoon onderhoud belast zijn. Door eene verandering in de eerstgenoemde diensten heeft het aantal daarvoor bestemde koelies in den loop van het jaar van 300 tot 50 kunnen worden verminderd.

Het getal koelies aan militaire werken, die tegen loon arbeiden, was in den loop des jaars van 80 gestegen tot 150, doch was aan het einde van het jaar reeds teruggebragt tot 30.

De bewoners ter hoofdplaats zijn vrijgesteld van het praesteren van koeliediensten ten behoeve der openbare werken of transporten, doch zijn daarentegen verpligt tot het onderhoud, mede zonder betaling, van de bruggen en wegen aldaar. Intusschen worden ook deze laatste diensten door de bevolking der hoofdplaats niet persoonlijk verrigt, maar worden daartoe koelies uit de zoogenaamde beneden-divisien gebezigd, wier betaling bestreden wordt uit eene door de gehuwde ingezetenen te dien einde opgebragt wordende belasting. (1) Deze koelies worden gekozen uit de geen landrente betalenden.

Opdat echter de ongehuwden ter hoofdplaats, bij voortduring dezer regeling, niet boven anderen zouden worden bevoordeeld en daardoor het blijven in ongehuwden staat niet zijdelings zou worden aangemoedigd, werd dit jaar voorloopig bepaald, dat de voor de publieke werken te Palembang benoodigde koelies zullen worden getrokken uit de ongehuwden aldaar (tegen een op de begrooting van het betrokken werk uit te trekken dagloon van hoogstens 35 cents), van welken maatregel men zich ook voor den landbouw in de beneden-divisien goede uitkomsten voorstelde, vermits nu voortaan geene handen meer aan dien aldaar belangrijken tak van nijverheid behoefden onttrokken te worden.

---

(1) Zie nopens deze belasting hoofdstuk L, afdeeling II, en aldaar § 5 *b*, sub 2°.

Banka.

Heerediensten worden alhier door de bevolking alleen verrigt ten behoeve van het Gouvernement en in het belang harer eigene veiligheid.

Tot het verrigten van verpligte diensten zijn gehouden alle mannelijke inwoners van 16- tot en met 50jarigen ouderdom, behoudens de uitzonderingen vastgesteld bij art. 45 van het reglement voor het binnenlandsch bestuur in dit gewest (*Indisch Staatsblad* 1854, n°. 59), luidende: » De demangs, batins, kampongshoofden, gegadings en mandoers, die gedurende ten minste tien jaren den Staat hebben gediend en op eervolle wijze, hetzij op verzoek, dan wel wegens ziekte of ouderdom, worden ontslagen, worden steeds met onderscheiding behandeld en zijn van alle verpligte diensten vrij.

» Van deze diensten zijn ook vrijgesteld oude en gebrekkige lieden, wijders alle zonen van districtshoofden en de oudste zoon van elken batin, als ook de dienstdoende panghoeloes of priesters.”

De diensten ten behoeve van het Gouvernement zijn:

a. het overbrengen van brieven;

b. het leveren van opvarenden voor de laadpraauwen, indien het vast getal matrozen ontoereikend is;

c. transport van reizigers, zieke militairen, enz.;

d. transport van goederen;

e. lossen en beladen der rijstschepen, welke als retourvracht tin innemen;

f. wachten doen bij de tinstapels;

g. kappen van houtwerken voor de openbare werken;

h. verrigten van koeliediensten bij die werken;

i. maken en herstellen van bruggen en wegen.

Onbeloond zijn de diensten, vermeld onder de letters *a*, *d*, *f* en *g*; die, onder letter *d* vermeld, worden zeer zelden en niet dan in onvoorziene gevallen gevorderd, daar het transport bijna uitsluitend over zee geschiedt.

Al deze diensten zijn zoodanig geregeld, dat ze zoo min drukkend voor de bevolking zijn als met haren aard bestaanbaar is.

Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Ten aanzien der persoonlijke diensten in dit gewest valt ditmaal niets te vermelden.

Celebes en onderhoorigheden.

In het vorig verslag zijn de persoolijke diensten, welke in dit gewest gevorderd worden, omschreven. Het blijkt niet dat hierin gedurende 1861 verandering is gebragt. Alleen wordt vermeld dat geene klagten te dier zake waren ingekomen.

Menado.

Ook over 1861 valt omtrent de persoonlijke diensten in dit gewest niets te vermelden.

Amboina.

De voorstellen tot betere regeling der verpligte diensten op de Ambonsche eilanden, welke bij het einde van 1860 (zie het vorig verslag bladz. 25) gereed lagen om aan de

Regering te worden aangeboden, maakten gedurende 1861 bij het Moluksche gouvernement nog een punt van nadere overweging uit (1).

§ 3. *Landrente.* (Art. 59.)

De algemeene bepalingen omtrent dit onderwerp bleven voor alsnog ongewijzigd (2).

Het bedrag van den aanslag in elk gewest van Java en de afdeeling Pamakassan (Madura) wordt vermeld in bijlage lit. O; de opbrengst der zoogenaamde landelijke inkomsten in het algemeen, in hoofdstuk L, afd. II, § 5 *b*.

§ 4. *Onderwijs.* (Art. 125.)

Zie hoofdstuk I van dit verslag.

D. Militair beheer.

I. Landmagt.

§ 1. *Kommandement.*

In het kommandement van het leger had dit jaar geene verandering plaats. (3)

§ 2. *Zamenstelling en voltallighouding van het leger.*

De zamenstelling van het leger bij het eind van 1861, zoo wat de formatie als de sterkte betreft, wordt aangeduid op de beide volgende staten. Voor zooveel de onderofficieren en manschappen betreft, wordt de formatie daarin weder tweeledig aangeduid (4) en wel in de eerste plaats zoo als zij organiek is vastgesteld, dat is met inbegrip van het daarvan nog niet opgerigte gedeelte, bepaaldelijk de corpsen pradjoerits, en ten andere de formatie zoo als zij was voor de bestaande corpsen. (5)

Vergeleken met 1860, wijst de formatie der bestaande corpsen 2 officieren minder, en 36 onderofficieren en manschappen meer aan, welke vermeerdering uit hoofde van het nagenoeg op de bepaalde sterkte brengen der artillerie aanzienlijker zou zijn geweest, indien niet de formatie van de infanterie-bezetting der residentie Palembang daartegenover eenige vermindering had ondergaan.

---

(1) Voor het tegenwoordige kan alleen worden gezegd, dat in de eerste helft van 1863 bij den nieuw opgetreden gouverneur der Molukken op de zaak is teruggekomen. Intusschen is, gerekend van 1 Januarij 1864, de verpligte teelt en levering van nagelen afgeschaft. Vergelijk hoofdstuk N, afdeeling I, § 2, sub 13°.

(2) De bij art. 59 van het regeringsreglement voorgeschreven nieuwe regeling der grondslagen voor den aanslag in de landrente maakt bij de Regering nog een punt van overweging uit. Zie voor nadere mededeelingen nopens den aard dier herziening § 5 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863, en de bij die paragraaph behoorende nota (zitting 1862/63, n°. XCIII).

(3) Nadat de luitenant-generaal J. van Swieten in de eerste helft van Augustus 1862, ten gevolge van zijn eervol ontslag uit de militaire dienst (vergelijk de 2de noot op bladz. 25 van het vorig verslag), het kommandement tijdelijk had overgedragen op den generaal-majoor der genie en sapeurs W. C. von Schierbrand, is hetzelve op den 26sten December daaraanvolgende aanvaard door den nieuw benoemden leger-kommandant, den luitenant-generaal C. P. Schimpf.

(4) De formatie der officieren kan ditmaal enkel worden opgegeven voor zooveel de bestaande corpsen betreft. Wel is bekend het totaal cijfer hunner organieke formatie onder ultimo December 1861 (1308 Europeanen en 112 inlanders), maar de verdeeling hiervan voor de verschillende staven en diensten, zoo als deze in de regeringsverslagen zijn gerangschikt, wordt ditmaal in de Indische bouwstoffen gemist.

(5) De in 't vorig verslag bedoelde voorstellen omtrent eene reorganisatie der infanterie, in verband met de gebleken onmogelijkheid om de corpsen pradjoerits tot voltalligheid te brengen, maken nog een punt van nadere overweging uit.

OFFICIEREN.	Formatie (der bestaande corpsen) op ultimo December 1861.										Sterkte op ultimo December 1861.									
	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Inl. 1ste luitenants.	Inl. 2de luitenants.	luitenant-generaal.	Generaal-majoors.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Inl. 1ste luitenants.	Inl. 2de luitenants.
Staven:																				
Staf van den Gouverneur-Generaal	»	»	»	»	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»
Kommandement van het leger	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Generale staf (militair departement) – officieren	»	[a] 1	»	1 of majoor.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»
Generale staf (militair departement) – adjoints	»	»	»	»	»	4	2	4	»	»	»	»	»	»	»	4	6	»	»	»
Militaire afdeelingen op Java – 1ste	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Militaire afdeelingen op Java – 2de	»	1	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»
Militaire afdeelingen op Java – 3de	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Kommandem. der infanterie te Willem I.	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	»	1	1	»	»	2	1	1	»	»	»	1	1	»	»	2	2	»	»	»
Kommandement van Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
Idem der Wester-afdeeling van Borneo.	»	»	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1	1	»	»	»
Idem der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	»	»	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	»	»	»
Ter beschikking van het militair departement	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»
Plaatselijke staven – Batavia	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
Plaatselijke staven – Samarang	»	»	»	1 of majoor.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
Plaatselijke staven – Willem I	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Plaatselijke staven – Soerabaija	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
Materieel der artill. – officieren	»	»	1	2	4	3	8	8	»	»	»	»	1	3	4	4	11	»	»	»
Materieel der artill. – magazijnmeesters	»	»	»	»	»	»	4	4	»	»	»	»	»	»	»	3	2	3	»	»
Genie	»	»	1	1	4	5	7	5	»	»	»	»	1	1	4	8	4	3	»	»
Militaire administratie – intendance	»	»	1	1	4	12	6	7	»	»	»	»	1	1	4	11	5	7	»	»
Militaire administratie – kwartier- of betaalmeest.	»	»	»	»	»	6	18	20	»	»	»	»	»	»	»	6	16	22	»	»
Geneeskundige dienst – officieren van gezondheid	»	»	1	2	6	22	80	46	»	»	»	»	1	1	6	19	65	66	»	»
Geneeskundige dienst – apothekers	»	»	»	»	1	5	18	14	»	»	»	»	»	»	1	4	15	7	»	»
Geneeskundige dienst – paardenartsen	»	»	»	»	»	»	2	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	3	»	»
Te zamen	1	3	8	12	26	64	159	112	»	»	1	1	9	11	27	66	138	111	»	»
Wapens:																				
Infanterie	»	»	»	7	21	145	253	287	4	8	»	»	»	6	20	140	253	271	4	8
Artillerie	»	»	»	1	1	21	31	28	»	»	»	»	»	1	1	21	32	26	»	»
Cavalerie	»	»	1 of luit.-kol.	»	2	8	13	12	»	»	»	»	1	»	2	8	13	8	»	»
Sapeurs	»	»	»	1	»	6	6	12	»	»	»	»	»	1	»	3	9	6	»	»
Totaal	1	3	9	21	50	244	462	451	4	8	1	[c] 1	10	19	50	238	445	422	4	8
	1253 [b]										1198 [d]									

a. In 1858 is bepaald dat de chef van den generalen staf, waarvoor bij de formatie een kolonel of luitenant-kolonel is aangewezen, ook zal kunnen zijn generaal-majoor.

b. De organieke formatie wijst een totaal aan van 1420 officieren, waaronder 112 inlanders.

c. Thans telt de sterkte 4 generaal-majoors, waarvan echter 2 aan wie die rang slechts bij uitzondering is verleend geworden (de chef over de geneeskundige dienst, met rang van kolonel, en de kolonel, directeur der genie en inspecteur der sapeurs in Nederlandsch Indie). De beide andere generaal-majoors zijn de kommandanten der 1ste en 2de militaire afdeeling van Java. Voor het kommandement ter Sumatra's Westkust is thans, in verband met de splitsing van het civiel en militair gezag in dat gouvernement, een kolonel aangewezen.

d. Behalve de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie (89 in getal), zijn onder de sterkte mede niet begrepen 7 officieren voor memorie gevoerd wordende, 6 op non-activiteit, 2 à la suite van het leger en 1 hier te lande gedetacheerd. Daarentegen zijn onder de sterkte der *officieren* weder medegerekend de adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenants, wier aantal 85 bedroeg, waarvan 70 bij de infanterie, 8 bij de artillerie en 7 bij de militaire administratie. Ook zijn onder het sterktecijfer begrepen 18 officieren, gedetacheerd uit Nederland, en 4 van de marine.

Onderofficieren, manschappen en paarden.	Organieke formatie op ult°. December 1861.					Formatie der bestaande corpsen op ult°. December 1861.					Sterkte op ultimo December 1861.				
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Paarden.
Infanterie	8671	»	1744	15518	»	7873	»	1308	13261	»	9792	546	1137	12675	»
Artillerie	1666	»	»	1129	530	1642	»	»	1117	503	1653	7	»	1100	426
Cavalerie	582	»	»	»	523	582	»	»	»	523	595	»	»	9	424
Sapeurs	228	»	»	654	»	228	»	»	654	»	273	»	»	656	»
Genie	31	»	»	5	»	31	»	»	5	»	31	»	»	5	»
Corps muzikanten .	31	»	»	»	»	31	»	»	»	»	25	»	»	»	»
	11209	»	1744	17306		10387	»	1308	15037		12369	*a* 553	*b* 1137	14445	
	30 259				1053	26 732				1026	28 504				850

Toelichting. In de sterkte der infanterie zijn begrepen 662 Europeanen, 3 Afrikanen en 628 inlanders, die geplaatst waren bij de hospitaaldienst, de militaire school, het corps pupillen of bij het militair huis van arrest, zoomede 14 adjudant-onderofficieren-kwartiermeesters. Daarentegen zijn in de sterkte niet begrepen de 85 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenants, 134 Europeanen en 72 inlanders, allen gedetineerden, noch ook 128 Europeanen en 3 inlanders, gevoerd wordende voor memorie.

a. De Afrikanen tellen in de sterkte als Europeanen.

b. In verband met de bij eene vorige gelegenheid gedane vraag (zie bladz. 7 van het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende het Oost-Indisch regeringsverslag over 1857, zitting 1860/61, n°. XXIV), of onder de sterkte der Amboinezen niet vele anderen begrepen zijn, niet van Ambon afkomstig, zij alsnog aangeteekend, dat een deswege ingesteld naauwkeurig onderzoek in de 2de militaire afdeeling van Java (in welke afdeeling verreweg het grootste gedeelte der inlandsche recruten wordt aangenomen) onder de 956 aldaar als Amboinezen te boek staande militairen, slechts 19 twijfelachtige gevallen heeft opgeleverd, en dat zich daaronder nog niet meer dan 9 bevinden, die gegist worden van andere inlanders dan Amboinezen afkomstig te zijn, terwijl al de anderen afkomstig zijn van Ambon of de overige tot den Molukschen Archipel behoorende eilanden, dan wel van op Java geboren afstammelingen van dezelven.

Uit de voorgaande aantooningen, vergeleken met die in 't vorig verslag (1), blijkt dat het tekort aan officieren, in weêrwil dat minder plaatsen dan in 1860 door adjudant-onderofficieren werden vervuld, verminderde van 128 tot 55; terwijl het overcompleet aan onderofficieren en manschappen, in 't vorig jaar bedragende 2240, in 1861 beliep 1772. (2)

Afzonderlijk voor het Europeesch gedeelte des legers wijzen de uitkomsten van 1861 een incompleet aan van 55 officieren en een overcompleet van 2535 minderen, welke cijfers in 1860 respectivelijk waren 121 en 2390.

Vertoonde zich alzoo bij het Europeesch gedeelte een toenemend overcompleet, bij het inlandsch gedeelte was daarentegen een grooter tekort dan in 1860; in dat jaar toch

(1) Zie de noot onder „school te Meester Cornelis", in § 4 dezer afdeeling.

(2) Hierbij *niet* de organieke, maar de formatie der bestaande corpsen tot grondslag nemende.

waren aan inlanders te weinig in de sterkte 7 officieren en 150 minderen, en thans in het geheel 763 man, waaronder geen officieren. (1)

Ook bij eene vergelijking met de organieke formatie wijst de sterkte der Europeanen (onderofficieren en manschappen) een aanmerkelijk overcompleet aan; de totale sterkte nogtans van Europeanen en inlanders beiden geeft dan voor 1861 een tekort van 222 officieren (waarvan 104 inlanders) en 1755 onderofficieren en manschappen, welke cijfers in 1860 respectivelijk waren 291 (waarvan 107 inlanders) en 1398.

De sterkte van het Europeesch gedeelte des legers was bij het eind van 1861 naar de onderscheidene landaarden zamengesteld als volgt:

LANDAARD.	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.	Te zamen.	*Aanmerkingen.*
Nederlanders buiten Nederlandsch Indie geboren	998	6825	7873	*a.* Bij gemis eener volledige opgave omtrent het al dan niet hieronder begrepen zijn der verschillende kategorien van militairen, bedoeld in de toelichting der beide voorgaande staten, kan het verschil tusschen deze cijfers en de voorafgegane niet voldoende worden toegelicht. Intusschen zal dit verschil gedeeltelijk ook hieraan zijn toe te schrijven, dat te dezer plaatse onder het aantal officieren begrepen zijn de met verlof in Nederland aanwezigen, en daarentegen *niet* de adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenants, welke laatsten, mede in afwijking van het voorgaande staatje, onder het cijfer der onderofficieren en manschappen zijn medegerekend.
Duitschers	90	1349	1439	
Belgen	»	1134	1134	
Zwitsers	»	2213	2213	
Andere Europeanen en daarmede gelijkgestelden, buiten Nederlandsch Indie geboren.	5	378	383	
Blanken in Nederlandsch Indie geboren . . .	95	152	247	
Kleurlingen	31	534	565	
	a 1219	*a* 12585	13804	

Uit Nederland werden aan suppletietroepen aangebragt 1296 man, tegen 2680 in 't vorig jaar en 1958 in 1859, terwijl zich in Indie verbonden 101 Europeanen en 4 Afrikanen, welke cijfers in 1860 waren 81 en 5, en in 1859 66 en 2. Bovendien kwam van de Kust van Guinea, van waar ten vorigen jare voor het eerst weder 70 Afrikanen waren aangebragt, dit jaar eene suppletie aan van 275 man.

Als een gevolg van de ook in 1861 genomen beperkende maatregelen (waarover nader hieronder), leverde de werving van Javanen, tegen 1706 man in 1860, ditmaal slechts 944 man op. Ook die onder de overige inlandsche landaarden leverde minder gunstige uitkomsten op: er verbonden zich namelijk slechts 54 Amboinezen, 70 Madurezen en 22 Boeginezen, tegen respectivelijk 62, 72 en 153 in het vorige jaar.

(1) Zie nopens de oorzaken van het overcompleet aan Europeanen en de genomen maatregelen om de nadeelige gevolgen daarvan zooveel mogelijk te weren, § 14 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (zitting 1862/63, n°. XCIII).

Het aantal reëngagementen was daarentegen over 't geheel genomen meer dan in 't vorig jaar. Het bedroeg:

		Voor 6 jaren.	Voor 4 jaren.	Voor 2 jaren.	Te zamen.	In 1860 was het totaal
Europeanen . .		413	77	274	764	906
Afrikanen. . .		8	12	14	34	50
Amboinezen . .		306	43	23	372	100
Boeginezen . .		67	35	19	121	157
Madurezen . .		31	13	7	51	42
Javanen . . .		1121	314	300	1735	1413
Totalen	in 1861	1946	494	637	3077	
	» 1860	1693	456	519		2668

Verder verdienen te dezer plaatse nog te worden vermeld (1):

1°. het Indisch besluit van 9 Januarij 1861, n°. 4, waarbij, in verband met de meer dan voldoende uitkomsten der in 1859 genomen maatregelen tot bevordering der werving van Javanen, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, het handgeld voor recruten van dien landaard, te rekenen van af den 1sten Januarij 1861, weder wordt teruggebragt tot het vroeger cijfer van f 20 voor eene verbindtenis van zes jaren, en van f 35 voor eene van tien jaren, tot welk bedrag almede werd verlaagd het handgeld voor Madurezen en Boeginezen, zoowel omdat deze hoogere betaling gebleken was toch weinig of geenen invloed op hunne aanwerving uit te oefenen, als omdat er geene redenen meer aanwezig werden bevonden om voor recruten van hunnen landaard meer te geven dan voor Javaansche.

Ook de aanbrenggelden werden voor genoemde landaarden gelijkgesteld en bepaald op 20 pct. van het handgeld.

De reëngagementsgelden voor inlandsche militairen bleven, naar gelang van eene verbindtenis voor 2, 4 of 6 jaren, bepaald op het één derde, twee derde gedeelte of het geheele bedrag van het voor eene verbindtenis van 6 jaren toegestane handgeld. Ten aanzien van de lengtemaat der aan te nemen recruten werd aan het militair departement vrijgelaten die naar omstandigheden te regelen, met dien verstande echter, dat minstens eene lengte van 1,55 el gevorderd bleef.

2°. het Indisch besluit van 7 April 1861, n°. 31, krachtens hetwelk, in navolging van hetgeen hier te lande was bepaald tot aanmoediging der koloniale werving van Nederlanders, ook voor de in Indie aan te nemen recruten van Europeschen landaard, of afstammelingen van dien, de gevorderde lengtemaat van 1,58 tot 1,57 el verminderd is, en aan de gepasporteerde Europesche onderofficieren en korporaals die zich in Indie aanmelden tot het aangaan eener nieuwe verbindtenis, behoudens eenige voorwaarden, de gelegenheid is verschaft om weder in hunnen vorigen graad te worden aangenomen;

3°. het Indisch besluit van 16 April 1861, n°. 14 (*Indisch Staatsblad* n°. 26), waarbij, krachtens magtiging des Konings, even als ten vorigen jare (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 20), opzigtens gegradueerden bepaald was, ook voor de niet gegradueerde militairen wordt verklaard, dat de premie, gesteld op hunnen overgang van het leger in Nederland bij dat in Oost-Indie, beschouwd wordt als eene gratificatie, en dat het aannemen daarvan door hen, die reeds zijn overgegaan of verder zullen overgaan, geen beletsel zal daarstellen voor de toelating tot het examen voor den rang van 2den luitenant in Indie (*Indisch Staatsblad* 1855, n°. 35);

4°. het Indisch besluit van 23 Mei 1861, n°. 7 (*Indisch Staatsblad* n°. 37), waarbij, krachtens 's Konings magtiging, gerekend van af 1 Januarij 1861, wordt ingetrokken de slotbepaling van art. 7 van Indisch Staatsblad 1839, n°. 27, krachtens welke de inland-

---

(1) Zie ook voor eenige tot het leger betrekkelijke beschikkingen hoofdstuk F, afdeeling I, § 1, onder „Predikanten"; zoomede hoofdstuk M.

sche militairen, begiftigd met de medaille voor moed en trouw, bij eervol ontslag uit de dienst zonder pensioen, alleen dan de aan die medaille verbonden toelage behielden, wanneer zij minstens vijftien achtereenvolgende jaren hadden gediend; eene beperking, welke niet bestond voor het behoud der aan de Militaire Willemsorde verbonden toelage, en bovendien geacht werd aan het doel, om het onder de wapenen houden van geoefende inlanders te bevorderen, weinig of niet te beantwoorden; onder bepaling wijders, dat de inlandsche militairen, die bereids vóór 1 Januarij 1861 eervol het leger mogten hebben verlaten en wegens minder dan vijftien achtereenvolgende jaren dienst de bedoelde toelage hadden verloren, daarop, van af genoemd tijdstip, weder aanspraak erlangen, echter zonder verdere terugwerking voor het verledene.

§ 3. *Bijzonderheden omtrent de militaire geneeskundige dienst.*

Als naar gewoonte volgt hieronder een vijfjarig overzigt van het cijfer der bij de landmagt behandelden, herstelden en overledenen, en van de verhouding dezer laatsten zoo tot de behandelden als tot de legersterkte.

Jaren.	Behandelden.	Hersteldén.	Overledenen.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Verhouding der overledenen tot de legersterkte.
Java en Madura.					
1857	27 164	25 055	684	1 : 39,7	1 : 19,8
1858	31 571	29 274	730	1 : 43,25	1 : 21,3
1859	29 148	27 057	835	1 : 34,9	1 : 15,2
1860	32 277	29 883	785	1 : 41,1	1 : 16,04
1861	31 988	30 033	561	1 : 57,02	1 : 27,2
Buitenbezittingen.					
1857	18 659	17 684	341	1 : 54,7	1 : 27,9
1858	19 767	18 871	235	1 : 84,11	1 : 45,5
1859	27 363	26 109	582	1 : 47	» (1)
1860	23 827	22 521	430	1 : 55,4	» (1)
1861	27 941	26 539	440	1 : 63,5	1 : 28,1

Voor zooveel Java en Madura betreft volgt hieronder een vijfjarig overzigt van de sterfteverhouding naar gelang van den landaard der militairen en van de ligging der garnizoenen aan de kust of binnen 's lands.

(1) Bij gemis eener volledige opgaaf der gemiddelde legersterkte kan deze verhouding niet worden aangeduid.

Jaren.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
1857	288	3476	1:12,07	141	2776	1:19,6	5	44	1:8,8	9	208	1:23,1	168	4389	1:26,1	73	2328	1:31,9
1858	269	4459	1:16,5	243	3580	1:14,7	3	18	1:6	11	241	1:21,9	151	4757	1:31,5	53	2517	1:47,5
1859	382	3653	1:9,56	190	3620	1:19,05	2	5	1:2,5	1	154	1:154	211	3981	1:18,8	49	1287	1:26,2
1860	315	4066	1:12,9	188	2969	1:15,7	3	12	1:4	9	336	1:37,3	228	3630	1:15,9	42	1583	1:37,6
1861	170	4029	1:23,7	134	4221	1:31,5	2	8	1:4	17	552	1:32,4	224	3244	1:14,4	14	3214	1:229,5

Op de verschillende buitenposten was de sterfteverhouding in de laatste vier jaren als volgt: (1)

NAMEN der BUITENPOSTEN.	1858.			1859.			1860.			1861.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Sumatra's Westkust	70	3543	1:50,6	76	3347	1:44	101	3719	1:36,8	89	3605	1:40,5
Siak	1	63	1:63	»	80	»	3	97	1:32,3	»	132	»
Benkoelen	2	99	1:49,5	4	94	1:23,5	4	159	1:39,7	1	159	1:159
Lamp. districten.	27	443	1:16,4	22	355	1:16,1	49	347	1:7	28	304	1:10,8
Palembang	41	1797	1:43,8	135	1981	1:13,1	51	1540	1:30,1	50	1567	1:31,3
Banka	30	608	1:20,2	28	610	1:21,7	25	746	1:29,8	37	616	1:13,9
Billiton	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	38	1:19
Riouw	5	201	1:40,2	6	199	1:33,1	7	228	1:32,5	4	215	1:53,7
Wester-afdeeling van Borneo	16	1378	1:86,1	28	1423	1:50,8	31	1435	1:46,2	21	1314	1:62,5
Banjermasin	»	156	»	22	niet opgegeven.	»	38	niet opgegeven.	»	133	(2) 2000	1:150,1
Pengaron	1	50	1:50	5	110	1:22	12	id.	»			
Celebes	18	1031	1:57,2	216	niet opgegeven.	»	82	722	1:8,8	34	972	1:28,5
Amboina	11	575	1:52,2	15	694	1:46,2				12	693	1:57,7
Banda	4	304	1:76	14	327	1:23,3	(4)	(4)		22	311	1:14,1
Ternate	3	181	1:60,3	2	185	1:92,5	21	1346	1:64	4	191	1:47,7
Batjan	»	28	»	1	32	1:32		(3)		(3)	(3)	
Menado	2	93	1:46,5	»	83	»				1	70	1:70
Gorontalo	»	»	»	»	»	»				»	42	»
Timor Koepang	2	51	1:25,5	5	53	1:10,6	3	80	1:26,6	1	70	1:70
Atapoepoe	1	56	1:56	3	59	1:19,6	2	60	1:30	1	61	1:61
Larentoeka (eiland Flores)	1	39	1:39	niet opgegeven.	niet opgegeven.	»	1	49	1:49	»	38	»
	235	10696	1:45,5	582	9632	1:16,5	430	10528	1:23,5	440	12398	1:28,1

(1) Een vijfjarig overzigt kan niet worden gegeven, omdat de betrekkelijke opgaven over 1857 ontbreken.

(2) Dit cijfer geldt voor de afdeeling Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo in zijn geheel.

(3) In 1859 is de bezetting op Batjan ingetrokken.

(4) Eene specifieke opgaaf van het cijfer der Molukken is over 1860 niet ontvangen.

De gezamenlijke sterfte onder de Europeanen der landmagt was in verhouding tot de sterkte:

	Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
1857. . . .	429	6252	1:14,57	136	3015	1:22,17
1858. . . .	512	8039	1:15,7	114	3549	1:31,1
1859. . . .	572	7273	1:12,7	167	2911	1:17,4
1860. . . .	503	7035	1:13,9	194	3873	1:19,9
1861. . . .	304	8250	2:27,1	227	4764	1:20,9

In de bijlagen litt. B en C wordt weder, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, een uitvoerig overzigt gegeven van den aard der ziekten waarvoor de lijders bij de landmagt behandeld werden, en van het aantal en de verhouding der aan elke dier ziekten overledenen, zoowel tot het cijfer der behandelden als tot de legersterkte, alles onderscheiden in Europeanen, Afrikanen en inlanders.

In verband met de in 1859 plaats gehad hebbende uitbreiding van de formatie der geneeskundige dienst werden dit jaar, met wijziging in zoover der bepalingen van het reglement op die dienst (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 14), bij *Indisch Staatsblad* n°. 12 eenige nadere bepalingen op het beheer en de inspectien vastgesteld, en bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 110, bepaald, dat ook in de Moluksche eilanden (Amboina) eene geneeskundige commissie zal bestaan tot onderzoek en afkeuring van militairen.

§ 4. *Inrigtingen tot het leger betrekkelijk.*

Artillerie-constructie-winkel te Soerabaija. Bij voortduring blijft bij deze inrigting groote bedrijvigheid heerschen. Aan arbeidsloonen werd zelfs meer dan in eenig vorig jaar betaald, namelijk f 109 105,15, welke som in 1860 was f 103 280,19 en in 1859 f 106 452,54. De verwerkte materialen vertegenwoordigden daarentegen, tegen f 182 628,34⁵ in 1859 en f 179 322 in 1860, voor 1861 slechts eene waarde van f 141 826,49.

De algemeene onkosten (vaste tractementen, onderhoud van gebouwen en werktuigen, enz.) beliepen in het vorig jaar f 178 454,30⁵, en thans f 173 484,64⁵, of respectivelijk ruim 77½ en 85 pct. der voortgebragte waarden, bedragende deze, ongerekend het aangemaakte voor den winkel zelven, in beide jaren achtereenvolgens f 229 558,32 en f 203 577,80 (1), en zulks nagenoeg uitsluitend wegens bestellingen ten behoeve van het militair departement, inzonderheid voor de artillerie. De waarde der bij het einde van het jaar bij den constructiewinkel aanwezige materialen en gereedschappen bedroeg f 696 680,43⁵.

De voortgebragte waarden bij de *pyrotechnische werkplaats* beliepen, ongerekend de orders van den directeur, f 18 221,60, en de algemeene onkosten f 10 865,46, welke cijfers in het vorig jaar respectivelijk waren f 6523,10 en f 8050,91⁵.

In het belang der buskruidfabricatie werd bij besluit van 12 Junij 1861, n°. 4, bepaald, dat tijdelijk en in afwachting eener nadere definitive regeling, de inspectie over de draagbare wapenen en der buskruidfabricatie zal worden gescheiden, en dat aan den hoofdofficier, met die gezamenlijke inspectie belast, zal zijn opgedragen de inspectie der buskruidfabricatie benevens het toezigt over de pyrotechnische werkplaats te Soerabaija. Laatstgenoemde inrigting werd derhalve tijdelijk van den artillerie-constructie-winkel afgescheiden.

Ten einde zich meer bijzonder met het vuurwerkersvak bekend te maken, werd wijders een hier te lande benoemde 2de luitenant der Oost-Indische artillerie, in navolging van vroeger, vooraf eenigen tijd bij de artillerie-stapel- en constructie-magazijnen te Delft gedetacheerd.

Artillerieschool te Weltevreden. Van de 11 leerlingen, onder ultimo December 1860 bij

---

(2) Zoo als reeds in vorige verslagen werd aangeteekend, wordt bij het in rekening brengen der gedane bestellingen het bedrag der voortgebragte waarden, als enkel voorstellende het kostende van verbruikte materialen en de betaalde arbeidsloonen, met opgemelde algemeene onkosten percentsgewijze verhoogd.

deze school aanwezig, werden gedurende 1861 3 tot 2den luitenant aangesteld, terwijl er 2 overgingen naar de school te Meester Cornelis, en 1, op verzoek, bij de infanterie werd overgeplaatst. Daarentegen werd aan 6 adspiranten toelating verleend, zoodat het getal leerlingen bij het einde van 1861 weder 11 bedroeg. In de laatste vijf jaren (1856—1860) had de school in 't geheel 9 officieren opgeleverd.

School te Meester Cornelis tot opleiding van onderofficieren tot officieren der infanterie en der militaire administratie. Gedurende 1861 werden 86 leerlingen van deze school tot 2den luitenant benoemd, en daarvan 72 bij de infanterie en 14 bij de militaire administratie. In de vijf voorafgegane jaren, 1856 tot en met 1860, was het cijfer achtereenvolgens 19, 35, 48, 56 en 39. Het aantal der toe te laten leerlingen, in die jaren achtereenvolgens gebragt van 60 tot 116, onderging ook dit jaar eene niet onbelangrijke uitbreiding. Het militair departement werd namelijk gemagtigd om tijdelijk en tot zoolang het incompleet aan officieren der infanterie dit zou noodig maken, het getal adspiranten, zoo mogelijk, zelfs tot 200 op te voeren (1).

Corps-ambachtsscholen. De in het vorig verslag (bladzz. 66 en 67) vermelde proef, om de militaire werkplaatsen bij de onderscheidene corpsen of inrigtingen van het leger ook dienstbaar te maken aan de opleiding van jongelingen van Europesche afkomst tot ambachts- of handwerkslieden, erlangde in 't laatst van het jaar een begin van uitvoering. Nadat namelijk, bij Indisch besluit van 22 September 1861, n°. 5 (*Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie* n°. 1076), een voorloopig reglement voor die opleiding was vastgesteld geworden en vervolgens ter kennis van het leger gebragt, hadden zich bij het eind van het jaar in 't geheel 11 jongelingen aangemeld, en wel 4 tot het ontvangen van onderrigt in het schoenmakers-, 3 in het kleermakers-, 2 in het smids-, 1 in het timmermans- en 1 in het zadelmakers-ambacht.

Volgens bedoeld reglement zullen de leerlingen, behalve kosteloos onderrigt, al dadelijk genieten eene toelage van f 6 's maands, die bij voldoenden leerlust en goed gedrag om de twee jaren met f 2 's maands zal worden verhoogd, tot dat het maximum van f 10 per maand zal zijn bereikt. Zij zullen bovendien, ofschoon bij hunne ouders of verzorgers blijvende inwonen, kosteloos van geneeskundige hulp en geneesmiddelen worden voorzien. De toe te laten jongelingen moeten van 12- tot 14jarigen leeftijd zijn; gedurende de drie eerste jaren zullen er echter tot 16jarigen leeftijd kunnen worden opgenomen. Het onderrigt duurt tot en met het 18de jaar. De toelating is afhankelijk van de beschikbare middelen tot onderwijs en van het voor toelagen gedurende de jaren 1861, 1862 en 1863 beschikbaar gestelde crediet van f 30 000 's jaars. De toelating kan alleen worden ingetrokken wegens dienstneming bij het leger, wegens ligchamelijke of zielsgebreken, of wel wegens ongeschiktheid uit hoofde van slecht gedrag, luiheid als anderzins.

Corps pupillen. Blijkens het vorig verslag waren sedert de oprigting van het corps in 1848 tot ultimo December 1860, meerendeels kosteloos, bij hetzelve opgenomen 531 pupillen, waarvan nog 326 bij het corps aanwezig waren, 160 bij het leger waren ingedeeld en 45 overleden, afgekeurd of om andere redenen ontslagen. Bij het eind van 1861 waren deze cijfers respectivelijk 568, 313, 200 en 55. Het aantal betalende pupillen tot op dat tijdstip bij het corps opgenomen bedroeg in 't geheel 61. Van de sedert 1848 bij het leger ingedeelde 200 pupillen waren er bij het eind van het jaar nog 165 bij hetzelve aanwezig.

Bibliotheken, enz. Van de garnizoens-bibliotheken voor officieren wordt, in de achttien plaatsen waar die gevestigd zijn, bij voortduring veel gebruik gemaakt. De militairen beneden dien rang vinden veelal nuttige en aangename lectuur in de kantines. Ook de boekerijen der speciale wapens en diensten blijven door regelmatige aanvulling met tijdschriften als anderzins bij voortduring aan hare bestemming beantwoorden.

Het *pathologisch-anatomisch kabinet te Weltevreden* wint meer en meer in belangrijkheid, en wordt gezegd eene vergelijking met de beroemdste kabinetten van dien aard in Europa te kunnen doorstaan.

---

(1) In den aanvang van 1862 is in een groot gedeelte van het incompleet aan infanterie-officieren voorzien door eene buitengewone uitzending in de laatste maanden van 1861 van 80 tweede luitenants van dat wapen. Bij het eind van 1863 bestond dan ook reeds een gering overcompleet.

Het *scheikundige laboratorium* wordt gezegd almede ruim voorzien te zijn van al hetgeen volgens den tegenwoordigen stand der wetenschap vereischt wordt.

De overige tot het leger betrekkelijke inrigtingen leverden dit jaar geene meldenswaardige bijzonderheden op.

§ 5. *Krijgsverrigtingen van het leger.*

De krijgsverrigtingen van het leger bepaalden zich tot het voortzetten van den strijd tegen de opstandelingen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, waarvan de voornaamste ontmoetingen gedurende 1861 zijn omschreven op den bijgevoegden staat lit. D, en tot eene deelname aan den maritimen togt tegen de zeeroovers in de wateren van Celebes, waarover nader gehandeld wordt in § 5 der IIde afdeeling van dit hoofdstuk.

§ 6. *Gewapende corpsen, niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Onder ultimo December 1861 was de formatie en de sterkte dezer corpen zoo als hier onder wordt aangegeven:

	SCHUTTERIJ. (*a*)		PRADJOERITS. (op Java). (*b*)		DJAIJANG-SEKARS. (op Java). (*c*)		LEGIOENEN EN LIJFWACHTEN-DRAGONDERS (in Soerakarta en Djokdjokarta). (*d*)		BARISSANS (op Madura). (*e*)	
	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.	Formatie.	Sterkte.
Europeanen	5092	4571	44	44	14	15	80	68	18	18
Inlanders .	2049	1551	1944	1933	278	276	1081	1048	2984	2549
	7141	6122	1988	1977	292	291	1161	1116	3002	2567

AANMERKINGEN.

(*a*) Op Java, ter hoofdplaatsen Batavia, Samarang, Soerabaija, Pasoeroean, Soerakarta en Djokdjokarta (te Batavia daaronder ook cavalerie). Op de buitenbezittingen: in het gouvernement van Sumatra's Westkust (Padang), in dat van Celebes en onderhoorigheden (Macassar) en in dat der Molukken (Amboina, Haroekoe, Saparoea, Hila, Boeroe, Banda, Ternate en de afdeelingen van Menado). Voor deze bezittingen afzonderlijk bedroeg de formatie 2958 Europeanen en 931 inlanders, en de sterkte 2859 Europeanen en 932 inlanders. Onder deze Europeanen bevinden zich echter, bepaaldelijk wat aangaat de schutterijen in de Molukken, een tal van inlandsche met Europeanen gelijkgestelde burgers.

(*b*) In Krawang, de Preanger regentschappen, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija, Pasoeroean, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen, Patjitan en Kedirie.

c. Deze cavalerie bevindt zich enkel op de hoofdplaatsen der residentien Bantam, Cheribon, Samarang, Soerabaija, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kedirie.

d. Hieronder ook cavalerie en artillerie.

e. Hieronder ook artillerie, sapeurs en cavalerie.

De geoefendheid dezer corpsen was over 't geheel bevredigend te noemen; vooral was bij de barissans op Madura in dit opzigt vooruitgang te bespeuren.

De verrigtingen bepaalden zich in den regel tot die bij de reglementen voorgeschreven. Bijzondere vermelding verdient, dat door een gedeelte der Menadosche schutterij in de maand Junij vrijwillig een togt tegen zeeroovers werd ondernomen; voor de bij die gelegenheid betoonde bereidwilligheid en voortvarendheid werd haar de tevredenheid der Regering betuigd.

Ook het legioen van den pangeran PAKOE ALAM bewees in dezelfde maand goede diensten bij het onderdrukken te Goenong Djeroek (Djokdjokarta) eener aldaar beraamde volksbeweging.

In afwachting eener definitive regeling nopens het toekennen van gagement of onderstand aan daarvoor in aanmerking komende pradjoerits, werd bepaald dat zulks vooreerst in overeenstemming zoude worden gebragt met de daaromtrent bestaande bepalingen voor het leger, met dien verstande nogtans dat de pradjoerits in gewone omstandigheden, bij gelijke toestanden en dienstjaren, slechts de helft van de voor hunnen graad bij het leger bepaalde onderstanden (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 32) zouden erlangen.

Ten aanzien van de schutterijen valt volledigheidshalve nog te vermelden het Indisch besluit van 19 April 1861, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 27), houdende wijziging van art. 67 van het reglement voor de schutterijen op Java (*Indisch Staatsblad* 1838, n°. 22).

De in 't vorig jaar aanhangig gemaakte overwegingen tot invoering van verbeteringen in de inrigting of zamenstelling der schutterijen leidden in 1861 nog niet tot een beslissend resultaat (1).

§ 7. *Verdediging.*

In afwachting eener beslissing omtrent de rigting verder aan het verdedigingsstelsel te geven (2), kon met de in aanbouw zijnde buitengewone defensiewerken slechts geringe voortgang worden gemaakt. Aan het onderhoud en de vernieuwing der gewone verdedigingswerken werd de vereischte zorg besteed.

Intusschen ging op enkele plaatsen, vooral te Ngawie en te Willem I, het uitvoeren van geniewerken in vrijen arbeid wederom niet geheel naar wensch. Dit was dan ook oorzaak, dat op die plaatsen de koelieloonen moesten worden verhoogd en dat op de laatste plaats een paar werken onuitgevoerd moesten blijven, welke men alsnu door middel van openbare uitbesteding zou trachten tot stand te brengen.

Te Batavia liet, niettegenstaande de in 't vorig jaar plaats gehad hebbende verhooging van koelieloonen, de opkomst van koelies mede te wenschen over. Ook in de 2de militaire afdeeling van Java, behalve te Samarang en Kedong-kebo, had men, althans bij belangrijke werken, moeite met het verkrijgen van vrije arbeiders. Voor minder belangrijke werken kon men over het algemeen een voldoend aantal werklieden verkrijgen, doch hunne bruikbaarheid was doorgaans gering. Te Soerabaija en elders in de 3de militaire afdeeling op Java, zoomede ter Sumatra's Westkust en onderhoorigheden, werden in het verkrijgen van het benoodigde personeel geene moeijelijkheden ondervonden.

In verband met het voornemen om ook Indie weldra van getrokken geschut te voorzien, bleef een officier der Oost-Indische artillerie eenigen tijd hier te lande gedetacheerd tot het bijwonen der oefeningen met zoodanig geschut; terwijl verder bepaald werd dat de te Delft gedetacheerde of nog te detacheren officieren van genoemd wapen in de gelegenheid zullen worden gesteld, zich ook zoo volledig mogelijk bekend te maken met vervaardiging der projectilen en ammunitie voor getrokken geschut.

§ 8. *Bijzonderheden van verschillenden aard.*

Terreinopname, enz. (3) Werd in 't vorig jaar een aanvang gemaakt met de opname der residentien Kadoe en Samarang, in 1861 werd een begin gemaakt in Djokdjokarta en Soerakarta, in welke beide laatste gewesten bij het eind van het jaar, behoudens een klein gedeelte terrein, echter nog alleen de wegen waren opgenomen. In Kadoe was zoowel het terreinwerk als het daaraan verbonden teekenwerk op groote schaal geheel afgeloopen; slechts de overzigtskaart was nog onder handen. In Samarang, waar de opname voor één vierde gedeelte gereed kwam, was met de kartering een aanvang gemaakt.

De opmetingen en waterpassingen in het belang der verdediging ter Sumatra's Westkust en op Banka kwamen nagenoeg gereed.

De overzigtskaart der tijdens den Bonischen veldtogt gedane opnamen werd geheel voltooid.

---

(1) Zoo als reeds in 't vorig verslag (bladz. 37, noot 1) werd aangeteekend, zijn naar aanleiding hiervan, bij *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 23, maatregelen genomen tot uitbreiding en meerdere verzekering der verpligte oefeningen.

(2) Vergelijk het slot van § 14 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (n°. XCIII van de stukken der zitting 1862/63).

(3) Vergelijk hoofdstuk K, § 1.

Met het zamenstellen van een geheel der op het oorlogsterrein in de Zuid- en Oster-afdeeling van Borneo verrigte opnamen werd ook een begin gemaakt.

De werkzaamheden der opname van Celebes zijn in de laatste helft van het jaar weder opgevat, die in de Zuider-districten waren reeds ver gevorderd, en die in Bonthain en Boelekomba zouden worden aangevangen.

Eene nieuwe étappekaart van Java en Madura, met daarbij behoorenden afstandswijzer, was onder handen. (1)

De aan de topographische opnamen op Java toegevoegde inlandsche jongelingen gaven bij voortduring reden tot tevredenheid. De geschiktheid van enkelen hunner als teekenaar en zelfs als opnemer verdiende allen lof. Ten blijke van 's Gouvernements tevredenheid werd aan een viertal der meest verdienstelijken den titel gegeven van mantri-tjenkal.

II. ZEEMAGT. (2)

§ 1. *Kommandement.*

Het kommandement der zeemagt in Oost-Indie en de inspectie der marine aldaar werd bij Koninklijk besluit van 18 Augustus 1861, n°. 17, opgedragen aan den schout bij nacht J. MAY, destijds non-actief, en zulks ter vervanging van den schout bij nacht G. VOGELPOOT, die bij 's Konings besluit van 31 Augustus daaraanvolgende, n°. 50, eervol van die betrekking werd ontheven, onder dankbetuiging voor zijne daarin bewezen diensten. Op den 7den December 1861 werd door den eerstgenoemden vlagofficier het bevel uit handen van den aftredenden kommandant overgenomen.

In den loop van het jaar was bij tijdelijke afwezigheid van den toenmaligen kommandant het beheer van het marine-departement en de afdoening der dagelijksche zaken twee malen waargenomen geworden door den ter reede van Batavia oudst aanwezenden officier der Nederlandsche marine.

Vermelding verdient overigens het Koninklijk besluit van 5 Mei 1861, n°. 61 (*Indisch Staatsblad* n°. 68), houdende voorschriften tot regeling van de verhouding der in Oost-Indie aanwezige Koninklijke zeemagt met opzigt tot de uitoefening van het bevel en de betrekking der zeemagt tot de landmagt bij krijgsoperatien in die gewesten, en het gebruik dat daarbij van de zeemagt kan worden gemaakt.

§ 2. *Sterkte.*

Terwijl het eskader in den loop van 1861 verminderde met 5 schepen, en wel met 3 wegens vertrek naar Nederland (de raderstoomschepen *Ardjoeno* en *Merapi*, en de stoomkorvet *Prinses Amalia*), en met twee wegens publieken verkoop in Indie ten gevolge van afkeuring (de brik *Haai* en schoenerbrik *Rembang*), werd daarentegen het eskader achtereenvolgens uit Nederland versterkt met 4 schroefstoomschepen: *Reteh*, *Haarlemmermeer*, *de Berkel* en *de Vecht*, het transportschip *Heldin* (3) en het raderstoomschip *Amsterdam*, zoodat de sterkte bij het einde van het jaar bestond uit:

---

(1) Sedert gereed gekomen. Vergelijk *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 41.

(2) Eene definitive regeling der marine-aangelegenheden in Oost-Indie, waaronder ook die van de gouvernements-marine, wordt tot dusverre aangehouden, in verband met voorstellen die nog van het Indisch Bestuur worden te gemoet gezien nopens eene reorganisatie van het marine-departement aldaar. Intusschen kan ten aanzien van den voorgenomen meerderen aanbouw in Indie zelf van houten vaartuigen, uitsluitend bestemd voor de dienst aldaar, worden aangeteekend, dat bij Indisch besluit van 12 November 1862, n°. 1, in de residentie Rembang een voorbereidend plaatselijk onderzoek is bevolen naar de aanwezige houtmassa, de vervoermiddelen, enz. Vervolgens is in April 1863 aan het Indisch Bestuur te kennen gegeven, dat men zich, in afwachting overigens van de uitkomsten van het evenbedoelde onderzoek, dezerzijds voor'shands wenschte te bepalen tot den aanbouw in Indie — liefst op eene particuliere werf en met benutting der particuliere nijverheid voor de bezorging van het noodige djattiehout — van een houten stoomtransportschip, bestemd om de werktuigen van het voor de dienst afgekeurde raderstoomschip *Merapi* te ontvangen.

(3) Ofschoon *de Heldin* door het marine-departement is gerekend te behooren tot de sterkte van het eskader in Indie, heeft dit schip, als bestemd tot transporten, er echter niet toe behoord. De getalsterkte, door genoemd departement gesteld op 28 bodems, wordt daardoor slechts 27.

3 schroefstoomschepen, 2de klasse:	*Citadel van Antwerpen*,
	Vice-Admiraal Koopman,
	Groningen;
4 schroefstoomschepen, 3de klasse:	*Soembing*,
	Het Loo,
	Reinier Claeszen,
	Reteh;
5 schroefstoomschepen, 4de klasse:	*Bali*,
	Samarang,
	Haarlemmermeer,
	de Berkel,
	de Vecht;
2 raderstoomschepen, 1ste klasse:	*Gedeh*,
	Amsterdam;
2 raderstoomschepen, 3de klasse:	*Etna*,
	Phoenix;
4 raderstoomschepen, 4de klasse:	*Suriname*,
	Celebes,
	Madura,
	Admiraal van Kinsbergen;
1 korvet, 2de klasse:	*Pallas*,
1 brik:	*Cachelot*,
1 schoenerbrik:	*Makasser*,
1 roeikanonneerboot:	*N°. 14*,
1 opnemingsvaartuig:	*Pylades*,
2 wachtschepen:	*Palembang*,
	Juno;

te zamen 27 bodems, bemand met ongeveer 2650 Europeanen en 722 inlanders, welke sterkte onder ultimo December 1860 beliep 27 bodems, met eene bemanning van 2683 Europeanen en 785 inlanders.

In de behoefte van alle rangen van het Europeesch personeel heeft gedurende 1861 over het algemeen weder voldoende kunnen voorzien worden, zoowel door aanvulling van personeel uit Nederland, als door incensmelting der bemanningen van de twee wegens afgekeurden toestand buiten dienst gestelde bodems.

Ter aflossing van de 64 officieren en 463 schepelingen, die wegens langdurig verblijf, ziekte of diensteindiging naar Nederland terugkeerden, werden van daar aangebragt 74 officieren en 610 schepelingen. Aan 11 officieren en 15 Europesche schepelingen werd onslag in Indie verleend.

In de vervanging van inlandsche schepelingen kon ruimschoots voorzien worden door aanwerving van matrozen te Samarang, en van vuurstokers te Soerabaija; eerstgemelden waren echter meestal onbevarenen. Het verhoogde handgeld en werfloon (zie het verslag over 1858, bladz. 30) hadden op de aanwerving gunstig gewerkt. Reëngagementen hadden, op weinige uitzonderingen na, zelden plaats; alleen vuurstokers gingen nog al dikwerf nieuwe verbindtenissen aan, vermoedelijk wegens de aan die betrekking verbonden hoogere bezoldiging.

De gezondheidstoestand bij het eskader was gedurende 1861 zeer voldoende. Eene op Zr. Ms. brik *Cachelot* in de wateren van Japan uitgebroken oogziekte werd door doeltreffende maatregelen spoedig tot staan gebragt, zonder nadeelige gevolgen achter te laten. Tusschenpoozende koortsen, de ziekte die aan boord der schepen het meest voorkomt,

vertoonden zich vooral ter reede van Batavia, Onrust, Padang en in de Zuid- en Oster-afdeeling van Borneo. In het algemeen was de gezondsheidstoestand in dit laatste gewest het minst gunstig; de meerdere diensten in sloepen gedurende den nacht, de moeras-uitwaseming der rivieroevers en het zeldzamer in de gelegenheid zijn om versch voedsel te bekomen gaven aldaar, meer dan in andere stations, aanleiding tot koortsen, dysenterie en berri-berri-ziekten.

Buiten een 27tal lijders die niet tot het eskader behoorden, kwamen bij hetzelve in het geheel in behandeling 5848 Europeanen en 1583 inlanders, te zamen 7431, welke cijfers in 't vorig jaar, ongerekend 44 niet tot de zeemagt behoorende lijders, respectivelijk waren 6472 en 1493, of te zamen 7965. Over het tweede halfjaar 1861 ontbreken echter de opgaven van het stoomschip *de Vecht*, en over het tweede halfjaar 1860 die van vier andere bodems.

Volgens de indeeling der ziekenrapporten kwamen dit jaar voor:

endemische ziekten	2158
epidemische »	289
sporadische »	1899
verwondingen en accidenten	595
chirurgische ziekten	977
oogziekten	169
venerische ziekten	1262
koortsvrije huidziekten	83
Te zamen	7431

Van het totaalcijfer der behandelden overleden in 1860 73 Europeanen en 17 inlanders, en in 1861 69 Europeanen en 33 inlanders, waaronder in beide jaren respectivelijk 8 en 6 sterfgevallen ten gevolge van verwondingen of accidenten.

Het personeel van de geneeskundige dienst bestond op 31 December 1861 uit 35 officieren van gezondheid, waarvan 1 dirigerend, 2 van de 1ste, 22 van de 2de, en 10 van de 3de klasse.

Stationering. Met uitzondering van de stations ter Westkust van Sumatra en van Borneo, hebben alle stations voldoende bezet kunnen worden, waardoor echter de gelegenheid ontbrak om op Java steeds eene genoegzame reserve voor de dienst gereed te hebben.

De stationsbezetting heeft zich volgenderwijze afgewisseld: noordwestkust van Sumatra, eene schoenerbrik en eene stoomkorvet, tijdelijk versterkt met eene korvet, doch vervolgens vervangen door een schroefstoomschip, later slechts eene korvet; oostkust van Sumatra, een raderstoomschip, later vervangen door een schroefstoomschip; wateren van Riouw en Lingga, 1 schroefstoomschip; Westkust van Borneo, eerst in het laatst van 't jaar 1 schroefstoomschip; Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo en Oostkust van Borneo, 1 schroefstoomschip en 2 raderstoomschepen, later 2 schroefstoomschepen en 1 raderstoomschip, bij afwisseling versterkt met 1 schoenerbrik; wateren van Celebes en onderhoorigheden, 2 schroefstoomschepen, waarvan één tijdelijk, benevens 2 raderstoomschepen; wateren der Molukken, 1 schroefstoomschip; wateren van Menado en Ternate, 1 schroefstoomschip. In de wateren van Japan bleef tot in November eene brik gestationeerd, welke alstoen vervangen werd door een schroefstoomschip.

§ 3. *Gouvernementsmarine.* (1)

Sterkte enz. Het algemeen beheer over dezen tak van dienst, welker vroegere benaming van » Gouvernements- schoeners en kruisbooten" bij Indisch besluit van 22 Augustus 1861 n°. 32 (*Indisch Staatsblad* n°. 75) vervangen is door die van » Gouvernements-marine", is opgedragen aan eén officier van het sedentair zeewezen in Nederlandsch Indie,

(1) Zie de noot bij » Zeemagt" hiervóór.

met den rang van kapitein-luitenant ter zee of luitenant ter zee 1ste klasse, en den titel van chef der gouvernementsmarine. De vaartuigen, aan de verschillende gouvernementen en residentien toegevoegd, staan onder het onmiddellijk beheer der gewestelijke autoriteiten.

Bij het eind van 1860 bestond de sterkte der gouvernementsvaartuigen uit: 1 (zeil-) schoener 1ste charter, 1 schroeftransportschoener à 80 paardekracht, 1 ijzeren raderstoomschip à 80 paardekracht, 1 stoomadviesvaartuig à 80 paardekracht, benevens 67 kruisbooten; deze laatste alle van weinig diepgang en bewapend met een 3ponds kanon op cirkelslede en 4 metalen draaibassen op bolders.

Hiervan werden in den loop van 1861 buiten dienst gesteld de schoener 1ste charter, benevens 5 kruisbooten; doch daarentegen kwamen gereed de 2 blijkens 't vorig verslag in aanbouw zijnde houten raderstoomschepen van 80 paardekracht (*Bronbeek* en *Telegraaf*), benevens 8 kruisbooten, zoodat bij het eind van het jaar in dienst waren:

5 stoomschepen:

stoomadviesvaartuig *Boni*,
raderstoomschepen *Kapoeas*,
Bronbeek,
Telegraaf,
transportschroefschoener *Java*,
} alle van 80 paardekracht;

en 70 kruisbooten.

Bovendien waren op dat tijdstip uit Nederland aangekomen de 5 blijkens 't vorig verslag aldaar aangekochte of bestelde bodems. Geen van deze was echter toen in werkelijke dienst. Het schroeftransportschip van 170 paardekracht *Hertog Bernard* was namelijk tot het ondergaan eener meer doelmatige inrigting in timmering opgenomen bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija, na afloop waarvan hetzelve voor algemeene diensten zoude bestemd worden. De stoomsloep van 4 paardekracht, aanvankelijk toegevoegd aan de formatie der gouvernementsvaartuigen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, werd voor de dienst minder bruikbaar bevonden en uit dien hoofde publiek verkocht. De twee ijzeren stoomkanonneerbooten *Barito* en *Tjinrana*, ieder van 25 paardekracht, en de stalen stoomkruisboot *Sailoos*, van 20 paardekracht, werden, na bij opgemelde fabriek te zijn ineengezet, te water gelaten en onder stoom beproefd. Van de beide kanonneerbooten zullen vermoedelijk goede diensten te trekken zijn voor kust- of rivierbekruising, tot welk einde men dan ook eene derzelve dacht te bestemmen voor de wateren der residentie Soerabaija; de stalen kruisboot daarentegen bleek voor het daarmede beoogde doel, den overvoer van passagiers of militairen, te weinig ruimte aan te bieden, en zou daarom, naar was voorgesteld, worden gebezigd tot bevordering der gemeenschap langs de rivieren in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo en tot het slepen van praauwen en vlotten, waarvan aldaar veeltijds gebruik wordt gemaakt voor den overvoer van militairen, vivres enz.

Ten einde de verschillende stations, aan welke in de laatste jaren tot het vervullen van tijdelijke diensten elders gemiddeld een 20tal kruisbooten waren onttrokken, op nieuw te kunnen versterken, besloot het Indisch Bestuur dit jaar tot den aanbouw van nog een 15tal dezer vaartuigen boven de formatie, doch ditmaal niet bij de particuliere werf te Dassoon (Rembang), waar men met werkzaamheden als overladen was, maar bij een Chineschen bouwmeester te Batavia. Twee dezer kruisbooten waren nog vóór het einde des jaars afgeleverd en konden in allen deele gelijkgesteld worden met die van Dassoon. De aanbouw te Batavia levert het voordeel op, dat minder vertraging in de aflevering, wegens den dikwerf gevaarvollen overvoer van Rembang, ondervonden wordt, terwijl het werk steeds door deskundigen wordt gadegeslagen, waartoe zich te Dassoon, bij ontstentenis van deskundig gouvernements-personeel, geene gelegenheid aanbiedt. Van de 3 houten raderstoomschepen, blijkens 't vorig verslag ter laatstgenoemde plaatste in aanbouw, bleef nog één onder handen. De werktuigen voor deze bodems zijn hier te lande vervaardigd.

Het personeel der gouvernements-marine bestond onder ultimo 1861, met inbegrip van 5 personen, die ter zake van den overvoer van den stoomer *Hertog Bernard* slechts een tijdelijk verband hadden aangegaan, uit 42 Europeanen: 7 gezaghebbers, 19 stuurlieden, 16 machinisten en machinist-leerlingen, en 1654 inlanders: 70 djoeragans, 79 mandoors, 318 roergangers, 1101 matrozen, 71 vuurstokers, 7 koks, 2 hofmeesters en 6 timmerlieden.

Bovendien werd nog voor memorie gevoerd de bemanning (ten getale van 6 personen) van het stoomvaartuig *Draak*, hetwelk in 1860 van de sterkte was afgevoerd en ter beschikking gesteld van den chef der gouvernements-telegraphen (1).

Van het in dienst zijnde Europeesch personeel, dat geheel tot de kategorie van burgerlijke ambtenaren behoort, zijn 13 opvarenden, meerendeels 2de en 3de stuurlieden, afkomstig van de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam. In den laatsten tijd moesten deze, uit hoofde van mindere bekwaamheid, in den rang van 1sten stuurman veelal worden voorgegaan door stuurlieden afkomstig van de Koninklijke Marine of van de koopvaardijvloot. Door eene uitbreiding der studien aan genoemde kweekschool en eene verlenging van den duur der opleiding zou daarom getracht worden hierin ten behoeve der voor deze dienst verder bestemd wordende jongelieden verbetering te brengen.

Met uitzondering van de gezaghebbers en machinisten, die door den Gouverneur-Generaal worden benoemd, wordt het Europeesch en inlandsch personeel door den chef der gouvernements-marine aangesteld en ontslagen; wordt eenig vaartuig buiten dienst geteld, dan wordt de bemanning in den regel aangehouden tot zoolang zij weder kan worden geplaatst.

Eene gunstige bepaling voor de hier bedoelde opvarenden was die, vervat in het gouvernementsbesluit van 25 Junij 1861 n°. 16, waarbij, ook met het oog op de steeds grootere moeijelijkheden waarmede de werving voor de dienst der gouvernements-vaartuigen gepaard ging, in de bestaande tariven van voeding en bezoldiging verbetering werd gebragt. Bij die gelegenheid werd tevens door toevoeging van een kok en een timmerman aan de bemanning der gouvernements-stoomvaartuigen eenige uitbreiding gegeven.

Stationering. De kruisbooten, gestationeerd in oorden waar de rust niet gestoord werd, verrigten meerendeels de diensten, voorgeschreven bij *Indisch Staatsblad* 1849, n°. 20, dat is het waken tegen kust- en zeeroof, het tegengaan van sluikhandel, en het transporteren van militairen, gouvernementsgoederen en gelden. Van vele der kruisbooten werden gewigtige diensten getrokken, en voornamelijk van negen, die gedurende het geheele jaar een deel der maritime magt in de wateren der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo uitmaakten.

Derwaarts keerde, na voleindigde reparatie, ook het stoomschip *Boni* terug, welke bodem weder niet minder belangrijke diensten dan 't vorige jaar bewees. De stoomer *Kapoeas*, gestationeerd ter Westkust van Borneo, werd voornamelijk gebezigd voor togten op de Boven-Kapoeas-rivier, waartoe dit vaartuig uitmuntend geschikt is. Voor de dienst in de wateren van Banka werd bestemd de nieuw aangebouwde stoomer *Bronbeek*, ook ter bevordering van de gemeenschap met en den overvoer van kleine transporten enz. naar Djambie en Palembang, terwijl de pas in dienst gestelde stoomer *Telegraaf* naar de Moluksche wateren werd gezonden, ter beschikking van den gouverneur der Moluksche eilanden. Het schroeftransportschip *Java* eindelijk heeft in 1861 nagenoeg uitsluitend dienst gedaan tusschen Banjermasin en Batavia ter overbrenging van militairen en gouvernements-depêches en goederen; enkele malen werd die bodem voor tusschenreizen naar andere plaatsen bestemd en ook in voorkomende gevallen ter adsistentie van in nood verkeerende schepen afgezonden.

§ 4. *Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk.*

a. Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten (2).

De werkzaamheden gedurende 1861 waren weder niet minder belangrijk dan in vorige jaren. Ofschoon wegens beperktheid van het personeel vele voor de scheepvaart belangrijke gegevens onbewerkt moesten blijven liggen, was de commissie echter in de gelegenheid in den loop van het jaar de kaarten uit te geven, vermeld op de onder lit. E bijgevoegde aantooning, en alhoewel de meeste kaarten, als zijnde zamenstellingen uit verschillende schetsen, peilingen enz., in naauwkeurigheid te kort schieten, is toch,

---

(1) In September 1862, in verband met de intrekking der onderzeesche telegraaphverbinding, weder tot de gouvernements-marine teruggebragt.

(2) Vergelijk de *Javasche Courant* van 25 Maart 1863, waarin tevens melding gemaakt wordt van de verrigtingen der commissie gedurende 1862. Over de geographische dienst wordt gehandeld in hoofdstuk K, § 1.

volgens het oordeel der commissie, de publicering dezer gegevens voor de zeevaart en de nog weinig bekende Indische vaarwaters niet van belang ontbloot.

Even als vroeger, ondervond de commissie weder van verschillende zijden, maar vooral van de officieren der marine, belangrijke medewerking in het bijeenbrengen van hydrographische gegevens en ook in het onderzoek naar de oorspronkelijke benaming van vele onder verbasterde namen bekend staande eilanden, vaarwaters, bergen, enz.

De verschillende bij de commissie ingekomen schetskaarten en opnamen zijn aangeduid in de boven bedoelde bijlaag lit. E.

De opnemingen in Straat Banka werden met het daartoe bestemde vaartuig *Pylades* voortgezet; de uitkomsten van een gedeelte dezer werkzaamheden zouden, ten gerieve van de vaart op Palembang, spoedig door de commissie worden uitgegeven. Ook verwachtte men, dat de werkzaamheden der geographische dienst weldra de noodige punten zouden opleveren voor de berekening der triangulatie, waardoor alsdan de aansluitingen van volgende opnamen behoorlijk zullen verzekerd zijn.

Even als zulks vroeger door de commissie plaats had, werd ook weder dit jaar eene lijst der ontdekte reven aan de verschillende plaatselijke autoriteiten aangeboden, om bij de havenmeesters ter inzage te worden gedeponeerd, en werden de vreemde oorlogsschepen, die Batavia aandeden, kosteloos van de noodige zeekaarten te voorzien.

c. Bebakening, kustverlichting en loodswezen. (1.)

Even als vroeger, werd ook dit jaar de zorg voor eene behoorlijke bebakening niet uit het oog verloren. Ook de verbetering der kust- en havenverlichting had, in verband tot het in 1859 aangenomen stelsel, geleidelijken voortgang. De beide in aanbouw zijnde licht-etablissementen, een tot kustlicht te Tandjong-kalian nabij Muntok (Banka), en een tot havenlicht te Batavia, naderden hunne voltooijing, en thans waren voorstellen gedaan betreffende de kustverlichting van de vaarwaters van en naar de reede van laatstgenoemde plaats, naar aanleiding waarvan, bij Indisch besluit van 3 Junij 1861, n°. 2, bepaald werd, dat dit stelsel zou bestaan uit vier katadioptrische lichten, en wel een van de 3de orde op Menscheneter-eiland, een van de 2de orde op Noordwachter-eiland, een van de 4de orde op de zuidpunt van Middelburg-eiland, en een van de 2de orde op den westkant van het eiland Edam.

Met de voorgenomen daarstelling van een kustlicht op Oedjong-djalie (de noordwestelijke punt van de residentie Japara) had men nog geene verdere vorderingen kunnen maken dan de aanwijzing van het emplacement daartoe. (2)

De in overweging zijnde nieuwe regeling van het loodswezen bleef nog in behandeling.

c. Haven- en equipage-departementen, werven en pakhuizen.

Sedert de haven- en equipage-departementen op de drie hoofdplaatsen van Java, blijkens Indisch Staatsblad 1860, n°. 35, 67 en 75, achtereenvolgens van den staat der sedentaire betrekkingen bij het zeewezen zijn afgevoerd en tot eene burgerlijke instelling verklaard, behelzen de bijdragen van het marine-departement hieromtrent geene bijzonderheden meer. (3)

d. Marine-etablissement op het eiland Onrust.

Gedurende 1861 werden bij deze inrigting niet minder dan 41 schepen hersteld of gedokt, en daaronder 9 van het eskader, 2 van de gouvernements-marine, 2 vreemde oorlogsbodems en 28 particuliere schepen, onder welke laatste 14 Nederlandsche en 10 Nederlandsch-Indische. Buiten de boven vermelde werkzaamheden werden voor ver-

---

(1) Vergelijk voor de sedert plaats gehad hebbende reorganisatie van dezen tak van dienst, en deszelfs verklaring tot eene burgerlijke instelling, ressorterende onder de directie der middelen en domeinen, het reeds in 't vorig verslag aangehaald *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 65.

(2) Voor de daarstelling van het in 't vorig verslag bedoelde kustlicht op Poeloe-Katang (Karimon-Java-eilanden) en van een aantal andere licht-etablissementen, zijn in de tweede helft van 1862 voorbereidende terrein-opnamen bevolen. Bij die gelegenheid is tevens de volgorde vastgesteld, waarin de oprigting dier lichten (te zamen 17 in getal) zal plaats hebben.

(3) Daar ook in andere afdeelingen van dit verslag de toestand der havens onbesproken is gelaten, is onlangs de aandacht van den Gouverneur-Generaal op deze leemte gevestigd geworden.

schillende andere oorlogsschepen, niet bij het etablissement aanwezig, vele rondhouten, sloepen en andere inventaris-goederen aangemaakt en verzonden, terwijl voor het telegraaph-stoomvaartuig eenige werktuigen werden vervaardigd.

De gebouwen en verdere inrigtingen werden bij voortduring in den vereischten staat gehouden, en waar noodig verbeterd of uitgebreid. In het drijvend droogdok had zich intusschen een lek geopenbaard, hetwelk zoodanig was toegenomen, dat schepen van eenige afmeting slechts met de uiterste inspanning van het dok gebruik konden maken.

Onder de dwangarbeiders, wier aantal gemiddeld 228 bedroeg, werden verschillende meer of minder bekwame ambachtslieden gevonden. Hun gedrag was over het algemeen zeer goed. Daarentegen veroorzaakten de Chinesche werklieden, vooral die van Batavia herkomstig, der politie meerdere moeiten; allengs kwam hierin echter verbetering.

De gezondheidstoestand bij het etablissement was over 't geheel niet ongunstig; onder het inlandsch personeel intusschen minder goed dan onder de Europeanen.

Ongerekend de toelagen aan die dwangarbeiders, welke in eenig ambacht worden te werk gesteld, werd gedurende 1861 aan arbeidsloonen betaald f 52 334,52, tegen f 41 741,825 in 1860; terwijl aan materialen verbruikt werd voor eene waarde van f 191 706,755, welk cijfer in 't vorig jaar beliep f 167 452,62.

e. Marine-etablissement te Soerabaija.

Behalve de voorzieningen aan verschillende werktuigen van het etablissement zelf, en den aanmaak van goederen voor sommige niet bij het etablissement aanwezige schepen, ondergingen niet minder dan 17 schepen van het eskader en 3 gouvernements-stoomers aan romp, tuig als anderzins min of meer belangrijke herstellingen.

Het drijvend droogdok was voortdurend en dikwerf door zware schepen bezet, zonder dat het in het minst geleden had. In het geheel maakten 46 bodems, en daaronder 24 particuliere stoom- en zeilschepen, van hetzelve gebruikt. De langste tot dusver in Indie aanwezige oorlogsschepen (de schroefstoomschepen *Vice-Admiraal Koopman* en *Citadel van Antwerpen*) werden er zonder bezwaar in opgenomen. Het bassin was nog niet op de bepaalde diepte; door voortdurend baggeren had men echter op nieuw een weinig gewonnen vóór en in de keel van het bassin, zoodat thans een schip van 5 el diepgang met springtij in en uit kon halen.

Het inlandsch werkvolk kwam steeds in voldoenden getale op; nog immer ontbraken een 30tal koppen aan het bepaalde getal van 100 kettinggangers. Gedurende 1861 werd bij dit etablissement aan arbeidsloonen uitbetaald f 136 670,39 en aan materialen verbruikt voor eene waarde van f 232 244,51. Voor 1860 worden die cijfers nader opgegeven als te hebben bedragen f 157 999 en f 211 748,93.

f. Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija.

De werkzaamheden bij deze inrigting waren in 1861 weder merkelijk toegenomen. Het getal voltooide of onder handen genomen bestellingen beliep 127, en daaronder 74 voor het marine-departement (ten behoeve van oorlogsschepen, etablissementen en magazijnen en baggermolens), 24 voor de gouvernements-marine, 21 voor het civiel departement (ten dienste van mijnwezen, havenwerken en bebakening), 3 voor particulieren en 5 voor de fabriek zelve.

Over 't algemeen onderscheidde zich het personeel, ook het inlandsch gedeelte, weder door goed gedrag, dienstijver en voldoende bekwaamheid; evenzeer gaven de vele afstammelingen van Europeanen, bij het etablissement werkzaam, alle redenen van tevredenheid.

Over de opkomst van het inlandsch personeel, dat gemiddeld bestond uit 677 man daags, tegen een gemiddeld loon van f 0,595 per hoofd, viel, met uitzondering der inlandsche feestdagen, niet te klagen.

De uitbetaalde arbeidsloonen beliepen in 1861 f 141 219,44 tegen f 126 490,10 in het vorig jaar; terwijl de waarde der verbruikte materialen, toen — volgens de nu ontvangen nadere opgaaf — f 142 393,985, dit jaar beliep f 160 431,745.

§ 5. *Verrigtingen der zeemagt.*

De zeemagt, die in het jaar 1861 toegevoegd was aan de landmagt in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, was slechts zelden in de gelegenheid om dadelijk deel te nemen aan de operatien van het leger; hare diensten bepaalden zich dan ook grootendeels tot doen van militaire vertooningen, het overbrengen van troepen en vivres, het inwinnen

van berigten enz. Eenige togten, aldaar meer bepaaldelijk ondernomen tot het doen van krijgsverrigtingen, leverden, daar de vijand zich slechts zelden vertoonde, meerendeels geen ander resultaat dan het vernielen van eenige versterkte punten of van in de rivieren gemaakte versperringen. Slechts bij eenen togt op de Karrau-rivier mogt het aan het stoomschip *de Vecht* gelukken den vijand gevoelige verliezen toe te brengen, zoo door het vernielen zijner bezittingen als door het nederschieten van een vrij groot aantal hunner.

Gelukkiger daarentegen waren de stoomschepen *Gedeh* en *Reinier Claeszen* in hunne pogingen tot uitroeijing eener rooversvestiging op Sailoos (een der Paternoster-eilanden), benoorden Sumbawa, welke vestiging eenige dagen te voren (in den loop van December 1860) alleen door laatsgenoemden stoomer was aangetast geworden, die toen echter, zonder volledig het doel te bereiken, wegens gebrek aan victualie naar Macassar had moeten terugkeeren. Wel hielden de roovers, niettegenstaande debarquements-divisien van beide schepen dagelijks het eiland doorkruisten, en in weerwil van de hun reeds in December toegebragte zware verliezen, met eene ongewone hardnekkigheid nog ongeveer eene maand hun verzet vol; doch toen zij na een verwoed gevecht op 4 Januarij in het digtbegroeide gedeelte van het eiland voor goed eene schuilplaats zochten, gelukte het, door rustelooze vervolging en wegkapping van de wildernissen (waarbij vooral de Bimanesche vrijwilligers goede diensten bewezen), de nog overgebleven roovers tot den laatsten man gevangen te nemen.

In het geheel vielen ons in handen 4 rooversh oofden, 44 roovers, 46 vrouwen, 35 kinderen en 9 slaven; het verlies der onzen bedroeg in het geheel 7 manschappen, terwijl er 13 gekwetst werden; van de gebezigde hulptroepen en koelies sneuvelden 6 man en werden 11 gewond.

Kort daarop (in het laatst van Februarij) vertrok de *Gedeh*, mede ter opsporing van zeeroovers, naar het eiland Pamandagan, met een vijftigtal manschappen uit het garnizoen van Macassar aan boord. Bij genoemd eiland geankerd, werden dadelijk de gewapende sloepen afgezonden met eene debarquementsdivisie sterk 100 bajonetten. Na eenige togten ontdekte men eene sterk bemande en bewapende praauw. Deze werd onmiddellijk aangevallen, en weldra mogt het gelukken de roovers, hoezeer zij zich hardnekkig verdedigden, te overmeesteren; drie hunner vielen ons in handen, terwijl de overigen, en daaronder ook een berucht hoofd, voor zoover men kon nagaan, allen sneuvelden. Van onze zijde had men geen verliezen te betreuren. Eene menigte wapenen werden veroverd en eenige slaven bevrijd. De *Gedeh* stevende vervolgens naar Kapoposang om ook aldaar een onderzoek in te stellen, en mogt bij die gelegenheid nog een tweetal roovers gevangen nemen, die naderhand bleken afkomstig te zijn van eene tweede rooverspraauw, welke zich in tijds uit de voeten had weten te maken.

Tot beteugeling van den zeeroof hadden voorts, soms meermalen, togten en bekruisingen plaats in Straat Riouw, in de vaarwaters tusschen de Anambas-, Natunas- en Tambilan-eilanden, in de wateren van Banka en meer bijzonder langs den Sumatra-wal, in de wateren van Billiton, in Straat Macassar (op welken togt, ofschoon zonder voldoend gevolg, verscheidene plaatsen werden aangedaan die verdacht werden van met zeeroovers te heulen, of wel bekend staan als door dezen meermalen bezocht te worden), langs de oostkust van Borneo, en eindelijk het geheele jaar door in de wateren van Menado en Ternate; op welke bekruising onder andere de noordkust van Celebes, Bangaai en de wateren van Batjan werden bezocht. Op al deze togten mogt men slechts luttel slagen. Wel ontving men nu en dan berigten van de verschijning van roovers of mededeelingen aangaande hun verblijf, doch bij aankomst van het stoomschip was het gewoonlijk reeds dagen geleden dat de roovers zich vertoond hadden en verdwenen waren, terwijl ook de onderzoekingen naar hunne verblijfplaatsen in den regel vruchteloos afliepen. Echter werden in den aanvang van April op eenen togt van de *Reynier Claeszen*, in Straat Macassar, op een der Pangalasian-eilanden, en kort daarop ook bij de Tipor-baai, eenige rooverspraauwen ontdekt, doch de gesteldheid van het vaarwater verhinderde hare vervolging.

Intusschen blijkt uit het als bijlage lit. F hierbij overgelegd beknopt overzigt der gedurende 1861 afgenomen verhooren betrekkelijk den zeeroof, dat alleen door het welgelukken der expeditie tegen Sailoos de resultaten van 1861 reeds belangrijk waren te noemen. (1)

(1) Zie voor eene in April 1862 plaats gehad hebbende belangrijke ontmoeting met zeeroovers in de baai van Lobo (Sangir-eilanden) de *Javasche Courant* van 4 Junij 1862 (*Staats-courant* van 29 Julij daaraanvolgende). Over maatregelen, in overleg met andere mogendheden te nemen, wordt gehandeld in § 16 der Memorie van Beantwoording betreffende de definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (n°. XCIII van de gedrukte stukken der zitting 1862/63).

Menigvuldig waren overigens de diensten in de verschillende stations. Zoo werden, behalve de verrigtingen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, tot bevordering van politieke oogmerken, het houden van toezigt, het volbrengen van speciale zendingen, het vertoonen van de vlag, het inwinnen van berigten, het minnelijk vereffenen van geschillen als anderzins, dikwijls meer dan eens reizen gedaan naar Djambi, Reteh en Indragiri, de Lampongsche kusten, Atjeh, Sibogha, Singkel, Goenong Sitolie, naar Siak, Bangkalis en eenige nabij gelegen eilanden, naar Lingga, de Karimon-eilanden, Nias, naar verschillende plaatsen op Banka, naar Koetei en Passir, Bima, Bonerate, Rioem en Saleijer, Sindjai en Boeton, verschillende plaatsen op Timor, Flores, Savoe, Rotti en eenige omliggende eilanden, naar Barroe, Tanette, Segirie en Warroe, Mouton en Parigi, zoomede naar Saparoea, Banda, Goram en Ceram, terwijl eindelijk Zr. Ms. brik *Cachelot* tot in November, als wanneer zij vervangen werd door het schroefstoomschip *Vice-Admiraal Koopman*, in de wateren van Japan station bleef houden, en aldaar onder andere Nagasaki, Kanagawa, Hiogo, Jokohama en Jeddo bezocht.

Behalve de transport- en sleepdiensten, waartoe nu en dan de hulp der marine moest worden ingeroepen, en enkele reizen uitsluitend in het belang der hydrographie (tot welk doel men trouwens elke reis zooveel mogelijk benuttigde), werd nog, met gewenschten uitslag, aan een zestal in nood verkeerende koopvaarders de vereischte hulp verleend in het vlot brengen der bodems, de berging der lading of het opnemen en verzorgen der bemanning.

E. Regtswezen en politie. (1)

I. Bestanddeelen der wetgeving.

§ 1. *In het algemeen.*

Pandelingschap. Omtrent dit onderwerp valt voor 1861 niets te vermelden dan eene nadere beslissing (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 11 en 79) omtrent de bestemming van het op de registratie der pandelingen geheven wordende regt.

Voor de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo bleef de ten vorigen jare bevolen tijdelijke buiten-werking-stelling van het reglement op het pandelingschap (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 43, en 1860, n°. 4) gedurende 1861 gehandhaafd, omdat de rust in dat gewest nog niet genoegzaam hersteld was te achten om tot dien ingrijpenden maatregel over te gaan. (2)

Regeling van het regtswezen in de buitenbezittingen. De Indische Regering bragt het onderzoek van de haar ter goedkeuring aangeboden ontwerp-reglementen op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in den loop van dit jaar ten einde, met het gevolg dat ten aanzien van sommige wijzigingen vooraf eene raadpleging der betrokken

---

(1) Zie voor eenige tot dit onderwerp betrekkelijke regelingen in de landschappen Boeleleng en Djembrana (Bali) het medegedeelde in hoofdstuk C, afdeeling III hiervóór, onder het hoofd „Bali en Lombok", en aldaar meer bijzonder de punten 6°.—13°., 23°. en 24°.

(2) Met 1 Januarij 1863 weder ingevoerd (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 140).

Uit de in 't laatst van 1863 ontvangen berigten nopens de werking van het hier besproken reglement in die bezittingen buiten Java en Madura, waar hetzelve reeds vroeger was ingevoerd, is gebleken dat het pandelingschap niet of nagenoeg niet meer bestaat in Benkoelen, op de Banda-eilanden, zoomede in de afdeeling Gorontalo (Menado). In de overige tot de residentie Menado behoorende Rijkjes is de bevolking in het bezit harer staatkundige en huishoudelijke regten gelaten, zoodat aldaar geene sprake kon zijn van de invoering van het reglement. Evenzeer is dit het geval ten aanzien der zelfbesturende vorsten en inheemsche bevolking der Wester-afdeeling van Borneo. In het Rijk van Sambas kon intusschen het pandelingschap mede als niet meer bestaande worden aangemerkt. In het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden werd het reglement tot dusver alleen geldende geoordeeld voor pandelingen bij Europeanen, Chinezen en andere vreemde Oosterlingen in dienst, doch eene „dadelijke" afschaffing van het pandelingschap onder hen werd voor alsnog ontraden. Op de eigenlijk gezegde inheemsche bevolking in het gemelde gouvernement is het reglement slechts toepasselijk voor zoover daardoor geen inbreuk wordt gemaakt op de haar gelaten politieke en huishoudelijke regten. Intusschen zijn overwegingen aanhangig om het reglement ook ten aanzien der inheemsche bevolking van Celebes regtstreeks in te voeren.

Buiten Java en Madura is het pandelingschap uitdrukkelijk verboden: in het gouvernement van Sumatra's Westkust, de Lampongsche districten, de residentie Palembang, op de eilanden Banka en Billiton, in de residentien Riouw, Amboina, Ternate en Timor, zoomede in de Minahassa van Menado (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 43 en 101).

hoofden van gewestelijk bestuur noodzakelijk werd geacht. Te dien einde werden de stukken weder gesteld in handen van den gouvernements-commissaris voor deze regeling, den gewezen raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie mr. K. H. Tutein Nolthenius. In verband met een en ander werden tevens eenige andere ontwerp-regelingen van den vroegeren gouvernements-commissaris voorloopig niet voor goedkeuring vatbaar geoordeeld (1).

§ 2. *Burgerlijk en handelsregt.*

Huwelijken van inlandsche Christenen in het gouvernement der Molukken. Bij publicatie van den 1sten December 1851 (*Indisch Staatsblad* n°. 70) zijn vastgesteld eenige bepalingen nopens de voltrekking van huwelijken van inlandsche Christenen in de Moluksche eilanden onderling. Het was intusschen gebleken dat ten aanzien van het huwelijksregt bij deze klasse van ingezetenen geen vaste regelen bestonden. Ten vervolge op de voormelde publicatie is dien ten gevolge, bij ordonnantie van den 24sten Mei 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 38), vastgesteld een reglement voor de inlandsche Christenen in het gemeld gouvernement op het aangaan van huwelijken, zoo onderling als met Europeanen of derzelver afstammelingen.

Ten opzigte der huwelijken der inlandsche Christenen onderling werd de bestaande toestand, met eenige aanvulling, in stand gehouden, terwijl aangaande hunne huwelijken met Europeanen werd vastgesteld:

dat deze worden gesloten overeenkomstig de wettelijke voorschriften, bestemd voor den landaard van den man of waaraan deze laatste zich vrijwillig heeft onderworpen;

dat bij de bedoelde huwelijken het den man, die tot de inlandsche Christenbevolking behoort, vrij staat zich, overeenkomstig het bepaalde bij art. 15 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, aan de geheele Europesche wetgeving aangaande het burgerlijk en handelsregt te onderwerpen;

dat door het huwelijk de vrouw van regtswege onderworpen wordt aan de voorschriften van het burgerlijk en handelsregt, welke voor haren man verbindend zijn.

Gemengde huwelijken (2). Het aantal dezer huwelijken, in de beide vorige jaren achtereenvolgens 43 en 39, bedroeg dit jaar 57, als: binnen het regtsgebied van den raad van justitie te Batavia 20, van dien te Samarang 13, te Soerabaija 7, te Padang 1, te Macassar 1, te Amboina 9, te Banda 4 en te Ternate 2. Van die 57 huwelijken werden er 12 aangegaan tusschen Europeanen en inlandsche niet-Christenen. In 1859 en 1860 was dit cijfer respectivelijk 17 en 7.

§ 3. *Strafregt* (3).

Rottingslagen. Bij de Indische Regering zijn in overweging genomen de nadeelige gevolgen voor de gezondheid van den veroordeelde, welke soms kunnen voortvloeijen uit de toepassing der straf van rottingslagen; inzonderheid waar deze tot het maximum van 40 slagen wordt ten uitvoer gelegd. De uitslag daarvan leidde tot de conclusie, dat die nadeelige gevolgen, welke bleken zeer zeldzaam te zijn, reeds zooveel mogelijk worden voorgekomen door art. 23 der Bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van Strafwetgeving, volgens welke de straf moet worden ten uitvoer gelegd in tegenwoordigheid van den resident of van een daartoe door hem aan te wijzen beambte, met de verpligting om de strafoefening te doen staken wanneer de verdere ten-uitvoer-legging de gezondheid van den veroordeelde zou in gevaar brengen. De Regering meende zich dan ook te kunnen bepalen tot eene aanschrijving aan den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof, houdende aanbeveling om door vermaning en teregtwijzing te voorkomen dat

---

(1) Na het overlijden van mr. Nolthenius is met de voortzetting van dezen arbeid belast geworden eerst mr. W. M. Scheltema, destijds officier van justitie bij den raad van justitie te Batavia, en nu laatstelijk mr. T. H. der Kinderen, raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.

(2) Zie ook het aangeteekende hieromtrent in bijlage lit. G.

(3) Het door de commissie voor de strafwetgeving (zie het vorig verslag, bladz. 46) ontworpen strafwetboek voor Europeanen en daarmede gelijkgestelden in Nederlandsch Indie is thans zoowel bij het opperbestuur als bij de Indische Regering in overweging.

de oplegging der straf van rottingslagen in eene wreede strafoefening ontaarde of daaraan zwakke en ziekelijke gestellen worden blootgesteld. (1)

Tucht op de koopvaardijschepen. Onder afkondiging bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 100, ten vervolge op *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 122, van meerdere artikelen der wet van 7 Mei 1856 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 32), houdende bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de koopvaardijschepen, werden bij ordonnantie van 15 October 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 101) eenige voorschriften uitgevaardigd, ten einde aan de gezagvoerders van koopvaardijschepen in Nederlandsch Indie de noodige hulp van de plaatselijke autoriteiten te verzekeren.

Vergoeding der kosten wegens tolken ten behoeve van inlanders in strafzaken. De overtuiging der onredelijkheid om den inlander in zijn geboorteland voor de onbekendheid van den regter met zijne taal te laten betalen, heeft geleid tot de bepaling, bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 18 Augustus 1861, n°. 3 (*Indisch Staatsblad* n°. 72), dat zoo dikwijls de regter in strafzaken, waarin eigenlijk gezegde inlanders als beklaagden betrokken zijn, ingevolge de wet gebruik moet maken van tolken voor de overzetting van de Nederduitsche in eene inlandsche taal en omgekeerd, de kosten, aan het gebruik dier tolken verbonden, niet zullen worden verhaald op den beklaagde, maar ten laste blijven van den lande.

§ 4. *Regtsvordering en regterlijke magt.* (2)

Tractementen van den president en den vice-president van het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie. De in 't laatst van 1859, in verband met de intrekking der door de titularissen genoten wordende toelagen, voor deze regterlijke ambtenaren toegestane organieke tractementsverhooging (zie het verslag over 1859, bladz. 102), werd dit jaar bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 22 Augustus, behoudens verkregen regten, op 's Konings magtiging ingetrokken, omdat zij aanleiding gaf tot het opperen van niet ongegronde gelijke aanspraken van de zijde van andere hooggeplaatste ambtenaren.

Tijdelijke voorziening in de afdoening van hangende zaken in de 5de (regterlijke) afdeeling op Java. Vermits bij het groot aantal voor de regtbanken van omgang in de 5de afdeeling (3) hangende zaken het Hooggeregtshof van oordeel was, dat de omgaande regter in genoemde afdeeling deze, zelfs bij de meest buitengewone inspanning, onmogelijk alle zou kunnen bijwerken en tevens de nieuw aan te brengen zaken in behandeling nemen, zoo werd op voordragt van dat regterlijk collegie, bij Indisch besluit van 23 Februarij 1861, n°. 1, bepaald dat, zoo als vroeger reeds meermalen gebeurd was, een regterlijk ambtenaar tijdelijk in commissie zou worden gesteld om als buitengewoon omgaand regter in de 5de afdeeling op Java, bijgestaan door een regterlijk ambtenaar als griffier, af te doen al de voor de regtbanken van omgang in die afdeeling tot op den dag zijner benoeming aangebragte strafzaken, welke bij de aanvaarding zijner commissie nog hangende zouden zijn.

Vermeerdering van het aantal leden bij de raden van justitie te Batavia en te Soerabaija. Ten gevolge van de toenemende werkzaamheden bij de regterlijke collegien, vooral sedert de gedeeltelijke toepasselijk-verklaring (*Indisch Staatsblad* 1855, n°. 79) van de Europesche wetgeving op de met de inlandsche gelijkgestelde bevolking (vreemde Oosterlingen), is bij Koninklijk besluit van den 10den April 1861, n°. 91 (*Indisch Staatsblad* n°. 46), met één lid vermeerderd het bij art. 119 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie in Nederlandsch Indie voor de raden van justitie te Batavia en Soerabaija vastgestelde personeel.

Regeling voor de scherpregters in de buitenbezittingen. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 25 Februarij 1861, n°. 17 (*Indisch Staatsblad* n°. 7), zijn voor de gouverne-

(1) Over de wenschelijkheid der afschaffing van de straf van rottingslagen is intusschen in 1863 met de Indische Regering in overleg getreden.

(2) Zie ook bijlage lit G.

(3) Blijkens *Indisch Staatsblad* 1859, n°. 28, omvat deze afdeeling de residentien Madura en Bezoekie en de adsistent-residentie Banjoewangie.

menten Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden van toepassing verklaard de bepalingen voor de bezoldiging van scherpregters en hunne knechten op Java en Madura (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 81), met voorziening wijders ook voor de overige bezittingen buiten Java en Madura.

Regtsmagt van den civilen gezaghebber van Beloe (Timor). In het belang eener betere handhaving der politie, is bij ordonnantie van 29 Mei 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 42) aan den civilen gezaghebber van Beloe te Atapoepoe (Midden-Timor) eenige daarbij omschreven regtsmagt toegekend.

§ 5. *Militair regtswezen.*

Over 1861 valt hieromtrent niets te vermelden. (1)

§ 6. *Toestand der regtsbedeeling.*

Ten vervolge op dat over 1859, bij het vorig verslag gevoegd, wordt thans als bijlage lit. G hierbij aangetroffen een verslag van den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie betreffende de werking van de sedert 1848 ingevoerde wetgeving over het jaar 1860. Een afzonderlijk verslag betreffende de statistiek der regtsbedeeling over datzelfde jaar werd reeds als bijlage lit. G bij 't vorig verslag overgelegd. Vervolgverslagen over 1861 zijn nog niet ontvangen.

II. Politie.

§ 1. *In het algemeen.*

Ter voorziening in het gebrekkige van de werking der politie in de residentie Soerakarta en in afwachting dat het tijdstip zal gekomen zijn, dat het beheer der politie, welke krachtens de overeenkomst van 1847 door den Keizer in zijn gebied wordt uitgeoefend, meer regtstreeks onder den resident zal kunnen worden gebragt, is bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 2 Augustus 1861, n°. 4, onder nadere en sedert verkregen goedkeuring des Konings tijdelijk ter beschikking van den resident gesteld een in de Javaansche taal bedreven en voor het houden van geregtelijke onderzoekingen geschikte ambtenaar met den rang van adsistent-resident (2).

In de residentie Timor en het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden werd het personeel der politiedienaren vermeerderd.

§ 2. *Regt van verblijf.*

Te gelijk met de afkondiging van het in het vorig verslag reeds vermelde Koninklijk besluit van 29 October 1860, n°. 68 (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 40), omtrent de toelating in Nederlandsch Indie van Nederlanders, andere Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, werd onder n°. 41 van datzelfde Staatsblad afgekondigd eene ordonnantie van 29 Mei 1861, waarbij zijn vastgesteld de voorschriften, regelende de uitvoering van gemeld Koninklijk besluit, zoomede de modellen der acten van toelating, inwoning, vestiging en borgtogt. Nadere voorschriften ter verzekering van de regelmatige werking dezer bepalingen zijn vervat in het Indisch besluit van 28 Julij 1861, n°. 41 (*Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie*, n°. 1069).

Over het geheel zijn de nieuwe bepalingen, welker in-werking-treding bij voormelde ordonnantie werd bepaald op 1 Julij daaraanvolgende, in milderen geest zamengesteld dan die, welke daaraan voorafgingen. Als de meest belangrijke punten van verschil kan op het volgende worden gewezen.

De onderscheiding tusschen acten van *vast* en van *tijdelijk* verblijf, naar gelang het Nederlanders of vreemdelingen gold (en met Nederlanders waren in dit opzigt gelijkgesteld vreemdelingen, welke gedurende tien jaren minstens in Nederlandsch Indie hadden gediend en eervol waren ontslagen), wordt in de nieuwe bepalingen niet aangetroffen;

(1) Zie nopens de vervulling der betrekking van auditeur-militair de opmerking in bijlage lit. G hierachter.

(2) De maatregel is sedert tot ultimo December 1864 bestendigd.

beide acten zijn door de *vergunning tot inwoning* vervangen, die, ook voor vreemdelingen, niet anders dan met inachtneming der door het regeringsreglement voorgeschreven vormen mag worden ingetrokken.

Uit deze vergunning tot inwoning vloeijen voor Nederlanders en vreemdelingen verschillende regten voort, voor beiden echter afwijkende van die, vroeger aan hunne toelating in Nederlandsch Indie verbonden.

Onder de vorige bepalingen was als regel aangenomen, dat iemand, in het bezit eener acte van *vast* verblijf, zich mogt vestigen op alle plaatsen in Nederlandsch Indie, met uitzondering van die, waarvoor eene uitdrukkelijke vergunning werd vereischt, zoo als de Vorstenlanden.

Door de acte van *tijdelijk* verblijf was de vreemdeling tot de residentie Batavia beperkt, tenzij hem door de Regering, in het belang van den landbouw of van andere takken van nijverheid, was toegestaan zich elders dan te Batavia op te houden, of hem de toelating in eene vrijhaven was verleend.

Het Koninklijk besluit van 27 October 1860, n°. 68, heeft hierin in zooverre verandering gebragt, dat een Nederlander krachtens zijne vergunning tot inwoning de bevoegdheid heeft om, behoudens de bijzondere bepalingen ten aanzien der residentien Djokdjokarta, Soerakarta en Madura, zich te vestigen overal waar een gouverneur, resident of adsistent-resident gevestigd is (1); en elders alleen dan, wanneer hij eene nadere vergunning van den hoogsten gewestelijken gezaghebber verkregen heeft, tegen wiens beslissing echter, ter voorkoming van willekeur, hooger beroep op den Gouverneur-Generaal is toegestaan.

Een vreemdeling, ter inwoning toegelaten, kan zich in alle voor den algemeenen handel geopende havens nederzetten, en ook tot vestiging elders eene nadere vergunning van den Gouverneur-Generaal bekomen.

Even als de aan de toelating tot inwoning in Nederlandsch Indie verbonden regten, zijn ook de voorwaarden dier toelating aanmerkelijk gewijzigd, zoowel voor Nederlanders als vreemdelingen. Voor de eersten is de dubbele borgtogt, die van hen gevorderd werd, eenmaal bij hun vertrek uit Europa en andermaal bij hunne aankomst in Indie, afgeschaft; één van beide, ter hunner keuze, is thans voldoende.

Verder is de borgtogt, vroeger voor onbepaalden tijd geldende, voor beide kategorien van personen tot drie jaren beperkt. Maar ook zonder dien vroeger onvermijdelijken borgtogt, kan men thans ter inwoning worden toegelaten, mits ten genoegen van het hoofd van gewestelijk bestuur bewijzende dat men genoegzame middelen van bestaan bezit, of door werkzaamheid verkrijgen kan.

Wat nevens het reeds aangevoerde in de nieuwe bepalingen verder in het oog valt is, dat ook de aanvankelijke toelating in Nederlandsch Indie zooveel mogelijk gemakkelijk is gemaakt. Bij gebreke van een paspoort of andere geleidebrieven, kunnen de nieuw aangekomenen worden toegelaten op eene eenvoudige aanmelding hunner personen, met opgave wie zij zijn, en van waar en met welk doel zij in Indie komen; in welk geval een bewijs van bekendheid, door twee ter goeder naam staande ingezetenen van Nederlandsch Indie geteekend, kan gevorderd worden.

Zij die in Nederlandsch Indie aankomen met het doel om er te reizen, kunnen daartoe, mits aan dezelfde vereischten voldaan hebbende, eene vergunning bekomen; deze geldt aanvankelijk voor den tijd van 6 maanden, maar kan na dien tijd worden verlengd.

Ook werd de vraag overwogen, of door het Koninklijk besluit van 27 October 1860 eene herziening of wijziging van de bepalingen omtrent het toelaten van Nederlanders en vreemdelingen in de residentien Soerakarta, Djokdjokarta en Madura noodig zoude zijn. Onder dagteekening van 5 November 1861, n°. 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 109), werd besloten om, ten opzigte der vestiging van de bedoelde personen, het bestaande voorloopig te handhaven (2), terwijl wat het reizen in de residentien Soerakarta en Djokdjokarta betreft, met wettiging van hetgeen reeds feitelijk bestond, de hoofden van gewestelijk

---

(1) Volgens eene beslissing van December 1861 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1157), moeten met deze plaatsen gelijkgesteld worden de voor den algemeenen handel geopende havens, ook al is daar geen gouverneur, resident of adsistent-resident gevestigd, omdat anders, in strijd met de bedoeling des wetgevers (vergelijk ook art. 1 van het bovenaangehaald Koninklijk besluit van 27 October 1860), aan den vreemdeling meer regten zouden zijn toegestaan dan aan Nederlanders.

(2) Vergelijk n°. 1123 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.* Zie ook voor de bevestigende beantwoording der vraag, of het verblijf in de Vorstenlanden, behalve op grond van de artt. 46 en 48 van het regeringsreglement, ook om andere redenen kan worden ontzegd, n°. 1112 van genoemd *Bijblad.*

bestuur op Java bevoegd zijn verklaard om, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, aan Nederlanders en vreemdelingen, in Nederlandsch Indie ter inwoning toegelaten, passen uit te reiken tot het doen eener reis in de genoemde residentien, onder voorwaarde evenwel, dat zoodanige ingezetenen ter goeder naam en faam bekend staan, en de residenten van Soerakarta en Djokdjokarta tegen hunne tijdelijke toelating geen bezwaar hebben.

Volgens de vroeger vigerende bepalingen waren gegageerde militaire landsdienaren, die geene acte van vast verblijf hadden aangevraagd, gebonden aan de plaats waar het pensioen door den Gouverneur-Generaal was betaalbaar gesteld; de betaalbaarstelling van het pensioen stond derhalve gelijk met eene vergunning van verblijf. Al wie een pensioen uit de koloniale kas genoot en geen vast ingezeten was, werd beschouwd als tijdelijk ingezeten op de plaats, waar zijn pensioen betaalbaar was gesteld (*Indisch Staatsblad* 1834, n°. 3, § 6). Volgens de artt. 8 en 9 van het meer bedoelde Koninklijk besluit van 27 October 1860, moeten thans ook eervol ontslagen militairen beneden den rang van officier, die in Nederlandsch Indie wenschen gevestigd te blijven, voorzien zijn van eene acte van vergunning tot inwoning.

Voorschriften nopens de uitvoering van dit punt zijn opgenomen in het *Bijblad op het Indisch Staatsblad* onder n°. 1102 en 1143; bij welke gelegenheid aan de betrokken autoriteiten tevens is opgemerkt, dat in den maatregel niet begrepen zijn Afrikaansche militairen, als ten deze niet met Europesche militairen gelijk te stellen, noch ook militaire ambtenaren of geëmploijeerden, omdat deze als burgerlijke personen moeten beschouwd worden, en derhalve bij het verlaten van de dienst, zonder schriftelijke vergunning, op eenvoudige aanmelding van hunne personen tot inwoning kunnen worden toegelaten.

De aantooning van de in 1861 verleende acten van verblijf en vergunning tot inwoning wordt als naar gewoonte aangetroffen in bijlage lit. A, n°. 17.

Verblijf van Chinezen. (1) In eene residentie op Java hadden zich, na het in werking treden van de in het besluit van 14 November 1837, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* n°. 58), vervatte verbodsbepalingen op den aanvoer van Chinesche nieuwelingen, eenige Chinezen gevestigd. Gedurende verscheidene jaren hadden zij daar als rustige ingezetenen gewoond, waren gehuwd en vaders van huisgezinnen. Op grond van de genoemde verbodsbepaling werd hun nu door den resident aangezegd om, tenzij binnen dien tijd het bewijs leverende tot het verblijf aldaar geregtigd te zijn, na verloop van zes weken het door hem beheerde gewest te verlaten. De Regering echter achtte hunne verwijdering, hoewel zij vroeger in strijd met de bestaande bepalingen op Java waren gekomen, in de gegeven omstandigheden eene bovenmatige gestrengheid. Mitsdien verleende zij hun, met dispensatie van art. 1 § *a* van het aangehaalde besluit van 14 November 1837, op hun verzoek, de vergunning om op Java te blijven, mits voldoende aan de bij het besluit van 21 Mei 1846, n°. 6 (*Indisch Staatsblad* n°. 16), voorgeschreven borgstelling. Tevens werd de resident aangeschreven om voortaan Chinezen, in het geval van de hier bedoelden verkeerende, het verblijf niet op te zeggen zonder vooraf de bevelen der Regering te hebben gevraagd.

§ 3. *Drukpers.*

Onder deze rubriek valt over 1861 niets mede te deelen. (2)

§ 4. *Bepalingen van verschillenden aard.*

Voorzorgen bij aanvoer en berging van buskruid te Batavia en te Padang. Ter verzekering van de algemeen verbindende kracht der te dezer zake voor Batavia bestaande voorschriften, zoo als die zijn opgenomen in de instructie voor den plaatselijken magazijnmeester (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 63), werd het wenschelijk geacht de bedoelde voorschriften alsnog in algemeen verbindenden vorm te arresteren, met bijvoeging van de tot dusverre ontbrekende strafbepalingen op het verzuim der voorgeschreven maatregelen van voorzorg. Een en ander geschiedde bij de ordonnantie van 11 Mei 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 33).

---

(1) Vergelijk voor eene beslissing nopens hunne bevoegdheid tot tijdelijk verblijf in de binnenlanden n°. 1091 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

(2) Een ontwerp van wet op de drukpers in Nederlandsch Indie, door de Commissie voor de Strafwetgeving ontworpen, is thans bij de Indische Regering in onderzoek; later zijn door die commissie ook aangeboden ontwerp-bepalingen tot het verzekeren van het kopijregt en het weren van nadruk, welke thans mede een punt van nadere overweging uitmaken.

Voor Padang werden, ter voorziening in het gemis aan verbindende bepalingen ten deze, bij besluit van 18 December 1861, n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 116), behoudens eenige wijzigingen, van toepassing verklaard de *Bepalingen betrekkelijk het crepée- of jagtkruid en het buskruid, dat in de oorlogsmagazijnen te Amboina, Banda en Ternate behoort geborgen te worden* (*Indisch Staatsblad* n°. 64).

Invoer enz. van oorlogsbehoeften in de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. Uit hoofde van den staat van oorlog, waarin de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo nog steeds verkeerde, werd het tijdelijk verbod op den invoer van vuurwapenen en buskruid in de havens van Banjermasin en Sampit (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 32), bij ordonnantie van 22 December 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) alsnog voor den tijd van twee jaren bestendigd.

Wettelijke bepalingen op de logementen, koffijhuizen enz. ter Westkust van Sumatra. In den loop van het jaar werd door den gouverneur van Sumatra's Westkust een voorstel gedaan om het reglement op de logementen, koffijhuizen, tapperijen en dergelijke openbare inrigtingen op Java en Madura (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 28) voor zijn gewest toepasselijk te verklaren.

Hoewel de regeling van dit onderwerp volgens art. 72 van het regeringsreglement en de bepalingen, voorkomende in *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 17 en 18, tot de bevoegdheid der hoofden van gewestelijk bestuur behoort, zoo meende evenwel de Regering, aangezien het bedoelde reglement met straffen bedreigt, te boven gaande die welke bij reglementen en keuren van politie mogen worden opgelegd, aan het voorstel gevolg te moeten geven. Dien ten gevolge werd gemeld reglement op de logementen, enz. bij ordonnantie van 26 Junij 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 52) voor het gouvernement van Sumatra's Westkust van toepassing verklaard.

§ 5. *Zeeroof.*

Hierover is gehandeld in hoofdstuk D, afdeeling II, § 5.

III. Magt van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie en politie.

Regt van gratie. De gevallen, waarin de Gouverneur-Generaal gedurende 1861 van dat regt heeft gebruikt gemaakt, waren de volgende:

Opgelegde straffen.	Landaard.	Getal beschikkingen.		Totaal.
		Toegewezen.	Afgewezen	
Doodstraf	Europeanen	10	»	93
	Inlanders	57	22	
	Chinezen	1	3	
Tuchthuis	Europeanen	7	14	22
	Inlanders	1	»	
Kruiwagen	Europeanen	9	8	19
	Inlanders	2	»	
Gevangenis	Europeanen	34	25	66
	Inlanders	7	»	
Dwangarbeid in of buiten den ketting	Inlanders	435	49	502
	Chinezen	5	11	
	Arabieren	»	2	
Transporteren	. . . . . .	568	134	702

Opgelegde straffen.	Landaard.	Getal beschikkingen.		Totaal.
		Toegewezen.	Afgewezen.	
Per transport	. . . . . .	568	134	702
Verbanning	Europeanen	2	1	3
Tentoonstelling	Europeanen	1	»	
	Inlanders	1	22	29
	Chinezen	»	5	
Rottingslagen.	Inlanders	9	15	27
	Chinezen	»	3	
Geldboete	Europeanen	15	7	
	Inlanders	4	»	34
	Chinezen	1	6	
	Arabieren	»	1	
Verzoeken om verandering van de plaats waar de straf moet worden ondergaan .	Europeanen	»	1	
	Inlanders	5	21	32
	Chinezen	»	3	
	Arabieren	»	2	
Totaal	. . . . . .	606	221	827

Ter gelegenheid van 's Konings verjaardag, als ook ter belooning van de door hen tijdens de krijgsverrigtingen op de Zuid- en Noordkust van Ceram bewezen diensten, is geheele of gedeeltelijke remissie verleend van de navolgende straffen aan militairen:

	Europeanen.	Inlanders.
Detentie	26	6
Kruiwagen	7	2
Dwangarbeid	»	15
Tuchthuis.	1	»
Verbanning	1	1
	59	

Deze gevallen van gratie zijn begrepen onder die, welke in den voorafgeganen staat zijn vermeld.

Overigens zijn over 1861 onder deze afdeeling geene bijzondere beslissingen te vermelden.

IV. Eenige onderwerpen met het regtswezen in verband.

§ 1. *Notarissen.*

Behalve de door de Indische Regering gegeven inlichtingen (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1131 en 1134) naar aanleiding van eenige haar gedane vragen nopens de al dan niet-toepasselijkheid van sommige voorschriften van het nieuwlings vastgestelde reglement op het notarisambt (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 3) voor tijdelijke vervangers van notarissen of voor personen, die het notariaat niet afzonderlijk, maar als eene aan

hun ambt verbonden functie uitoefenen, valt overigens onder deze paragraaph dit jaar niets meldenswaardig aan te teekenen. (1)

§ 2. *Translateurs.*

De opleiding van translateurs voor de Balische, Maleische, Macassaarsche en Boeginesche talen geschiedt voortdurend op de in vorige verslagen vermelde wijze. Ook voor de Japansche taal werden op gelijken voet als vroeger jongelieden aanvankelijk in Nederland en later in Japan gevormd.

In den loop van 1861 is een der laatsten uit Nederland vertrokken, wiens vorderingen van dien aard waren, dat hij al dadelijk tot tolk voor de Japansche taal kon worden benoemd en als zoodanig ter beschikking is gesteld van den consul-generaal der Nederlanden in Japan. Twee anderen, die mede nog vóór het einde des jaars van hier vertrokken, zouden echter vooraf worden opgeleid tot tolken voor de Chinesche taal.

§ 3. *Wees- en boedelkamers* (2).

Staat van het beheer op ultimo December 1861. Hiertoe diene het volgende overzigt:

(1) Zie echter bijlage lit. G hierachter, zoomede § 21 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vastelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (zitting 1862/63, n°. XCIII).

(2) De quaestie der reservefondsen, in 't vorig verslag vermeld, is nog bij de Indische Regering in behandeling; intusschen is onlangs op eene eindregeling der zaak aangedrongen.

Collegien.	Inkomsten.	Uitgaven.	Onder beheer zijnde fondsen.	Uitgezette kapitalen.	Ontvangen renten (onder de inkomsten begrepen.)	Uitgekeerde renten (onder de uitgaven begrepen.)	Administratie-kosten (onder de uitgaven begrepen).	Reserve-fondsen.	Getal pupillen.
Weeskamer te Batavia.	f 255 222,34	f 216 524,24^5	f 4 077 098,38	f 3 621 800,00	f 235 604,69	f 120 470,28^5	f 93 684,59^5	f 1 100 800,06^5	339
Collegie van boedelmeesteren te Batavia.	259 506,05 waaronder f 46 736,68 voor het Chineesch hospitaal.	168 978,73 waaronder f 43 122,28 voor het Chineesch hospitaal.	1) 3 495 671,21	3 290 950,00	178 194,88	71 833,47	53 836,92	659 720,52	± 1046
Wees- en boedelkamer te Samarang . . .	f 153 041,91 waaronder f 90 606,27 voor het Chineesch hospitaal.	f 121 559,90 waaronder f 6139,40^5 voor het Chineesch hospitaal.	2) 1 821 434,19	1 647 093,26	129 453,22	73 579,74	41 840,75^5	169 699,75^5	811
Wees- en boedelkamer te Soerabaija . . .	4) f 183 066,13^5	4) 149 036,08^5	3) 3 405 828,08	2 986 897,98	164 738,25^5	112 343,57^5	36 692,51	104 934,26^5	12
Wees- en boedelkamer te Padang	15 134,10^5	11 884,47^5	255 534,43	205 193,25	13 457,19^5	8 257,02^5	3 627,45	16 155,08^5	85
Wees- en boedelkamer te Macassar . . .	9 137,81^5	11 990,98	139 001,38	106 550,00	8 390,03^5	1 873,92	10 117,06	45 329,31	40
Wees- en boedelkamer te Amboina . . .	10 532,64^5	9 581,18^5	96 560,95$^1/_4$	37 690,22^5	3 216,78^5	1 525,99^5	8 055,19	18 080,41$^1/_4$	60
Wees- en boedelkamer te Banda	14 887,85	6 259,75	93 833,78	13 940,00	5) 14 857,05	5) 2 289,26^5	2 060,04^5	23 584,97	niet opgegeven.
Wees- en boedelkamer te Ternate . .	1 154,63	789,21	22 450,46	14 960,00	1 044,35	598,21	200,00	2 709,00	37
Wees- en boedelkamer te Menado . . .	5 427,74^5	5 427,74^5	61 049,77^5	50 526,10	2 633,57^5	1 755,72	5 672,02^5	821,66	60

1) Hieronder zijn begrepen de fondsen van het Chineesch hospitaal te Batavia, waarvan het bedrag niet is opgegeven.
2) » » » » » » » » » » Samarang tot een bedrag van f 89 361,39^5.
3) » » » » » » » » » » » » » » » 110 693,10
4) Niet opgegeven hoe veel onder dit bedrag begrepen is voor het Chineesch hospitaal.
5) Hieronder zijn kapitalen begrepen, waarvan het bedrag niet is opgegeven.

§ 4. *Gevangenissen en gevangenen.*

Omtrent dit onderwerp is in de eerste helft van 1863 door den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie een uitvoerig verslag aan den Gouverneur-Generaal ingediend, loopende over de jaren 1857—1861, hetwelk hierachter in zijn geheel wordt medegedeeld als bijlage lit. H en zich aansluit aan dat over de jaren 1855 en 1856, hetwelk eene bijlage uitmaakte van het regeringsverslag over laatstgemeld jaar.

Statistieke opgaven nopens het aantal en de kategorien der gevangenen in elk der jaren 1859, 1860 en 1861 worden aangetroffen in de drie staten, hierbij gevoegd onder lit. I 1—3.

De voornaamste resultaten, die uit bedoeld verslag mogen worden afgeleid, zijn de volgende: dat de voeding en kleeding der gevangenen voldoende zijn te achten; — dat echter hunne huisvesting, en in verband daarmede hun gezondheidstoestand, op meerdere plaatsen nog veel te wenschen overlaat; dat hierin door uitbreiding en doelmatiger inrigting der localen gaandeweg verbetering wordt gebragt; — en dat, ofschoon de gevangenen, veelal enkel naar gelang der inzigten van het hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur, aan min of meer strenge tucht zijn onderworpen, het echter een groot nadeel is te achten, dat zij gedurende hun verblijf in de gevangenis tot geenerlei arbeid verpligt worden.

F. Eeredienst.

I. Christelijke. (1)

§ 1. *Protestantsche.*

Kerkeraden en collegien van diakenen. Onder nadere en sedert verleende goedkeuring der Indische Regering werd door den predikant der residentien Banjoemas en Bagelen, in overleg met den resident van eerstgenoemd gewest, te Tjilatjap een kerkeraad opgerigt, bestaande uit hem predikant als voorzitter, en twee ouderlingen en twee diakenen.

De vraag, of het niet raadzaam zoude zijn de besturen van diakonie-, kerk-, en armenfondsen en dergelijke te magtigen, om de gelden onder hun beheer, welke niet tot rentewinning op hypotheek kunnen worden uitgezet, in spaarbanken te beleggen, werd, na overweging, bevonden in ontkennenden zin te moeten worden beantwoord.

Eene belegging op die wijze toch der bedoelde gelden, werd geacht niet de voor die fondsen zoo bepaald noodige zekerheid op te leveren. De bewuste besturen, welke tot dusver in dezen behoorden te handelen naar de bepalingen van *Indisch Staatsblad* 1839, n°. 28, werden nu bij een besluit van den waarnemenden Gouverneur-Generaal van 22 September 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 87), gemagtigd om de gelden onder hun beheer ook te bezigen tot het escompteren van acceptatien van de ter plaatse gevestigde vendukantoren, doch alleen voor zooveel dezelve niet tegen eene rente van minstens 6 pct. 's jaars op hypotheek konden worden uitgezet.

Predikanten. Bij het einde van 1860 waren op de verschillende in 't vorig verslag genoemde standplaatsen in 't geheel gevestigd 26 predikanten, terwijl een der standplaatsen (Pontianak) onvervuld bleef. Van deze 26 predikanten werd in den loop van 1861 één op zijn verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen (2), en vertrok een ander met verlof naar Nederland, waardoor onder ultimo December, behalve de vacature te Pontianak, ook de standplaats Madioen onvervuld bleef, en te Amboina, in stede van twee, slechts één predikant geplaatst was. Van de 3 leeraars in 't vorig verslag met verlof naar Nederland vertrokken, keerden in December 1861 een in Indie terug, hetgeen in den aanvang van 1862 ook met de beide anderen het geval was.

---

(1) In het belang eener nog steeds gewenscht wordende meerdere volledigheid van dit hoofdstuk, zijn in den aanvang van 1863 zoowel het Protestantsche kerkbestuur, als de Roomsch-katholijke kerkvoogd in Nederlandsch Indie uitgenoodigd om hunne jaarlijksche bijdragen voor het algemeen verslag (welke voor 1861 geene meerdere dan de hier vermelde bijzonderheden bevatten), voortaan aan te vullen met zoodanige statistieke opgaven en andere bijzonderheden, als waarvan de kennis voor de Staten-Generaal van belang wordt geacht. Nopens het aantal en het onderwijs der inlandsche Christenen worden intusschen opgaven aangetroffen in bijlage A, n°. 14, en hoofdstuk I, afdeeling II.

(2) De ter aanvulling van deze plaats hier te lande benoemde predikant kwam eerst in den aanvang van 1862 in Indie aan.

Intusschen was bij Koninklijk besluit van 14 Maart 1861, n°. 63 (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 11), ter voorziening in de behoefte aan eenen 3den predikant te Soerabaija, het organiek bepaalde aantal van 29 gebragt op 30, met bepaling dat *negen* hunner zullen genieten eene bezoldiging van f 500 's maands, en de overigen van f 400 's maands. (1)

Voor de herderlijke zorg der Protestantsche militairen van het Nederlandsch-Indisch leger werden bovendien hier te lande, krachtens 's Konings besluit van 28 April 1861, n°. 54 (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 25), nog twee veldpredikers aangesteld, die echter eerst in den aanvang van 1862 in Indie aankwamen.

Bij het aangehaald besluit is onder andere de bezoldiging der bedoelde veldpredikers, behalve hunne fourrage-indemniteit, bepaald op een minimum van f 400 en op een maximum van f 700 's maands. (2)

Tot de in het vorig jaar voor toekomstige predikanten vastgestelde nieuwe pensioens-regeling (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 80 en 98) (3), waren, binnen den daartoe gestelden termijn, met uitzondering van een viertal, al de reeds in dienst zijnde predikanten toegetreden.

Aan den zendeling-leeraar, waarnemend predikant te Ternate, werd eene hoogere bezoldiging toegelegd.

Vermelding verdient overigens de beschikking der Regering, waarbij, naar aanleiding van den watersnood welke in den nacht van 22 op 23 Februarij 1861 de residentien van Midden-Java zeer deerlijk had geteisterd, zoowel het Protestantsche kerkbestuur, als de Roomsch-katholijke kerkvoogd in Nederlandsch Indie, werd verzocht de predikanten en Roomsch-katholijke geestelijken dier beide gezindheden op Java uit te noodigen, op Zondag den 10den Maart daaraanvolgende in de kerken en plaatsen van openbare godsdienstoefening, de hulp en den bijstand des Hemels af te smeeken tot leniging en verdere afwending van de daardoor veroorzaakte rampen. Waar zulks mogelijk was, werd aan deze uitnoodiging op den aangewezen dag, en anders op den daaraanvolgenden rustdag voldaan.

Zendelingen enz. De bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het regeringsreglement, werd gedurende 1861 verleend:

voor zooveel Java betreft:

aan twee zendelingen van het Rotterdamsche Genootschap (reeds elders toegelaten), tot de uitoefening van hun dienstwerk in de dessa Modjowarno (afdeeling Modjokerto, residentie Soerabaija), en in de residentie Banjoemas, tegen welke laatste toelating, vroeger geweigerd (zie het verslag over 1858, bladz. 41, en de daartoe betrekkelijke nota van nadere mededeelingen, gedrukt onder n°. LXXVI van de stukken der zitting 1861/62), thans geene overwegende bezwaren meer bleken te bestaan (4); zoomede aan twee zendelingen van het te Batavia gevestigde Genootschap voor in- en uitwendige zending tot verrigting van hun dienstwerk op die hoofdplaats;

en voor zooveel de buitenbezittingen aangaat:

1°. aan een zendeling-werkman en twee zendelingen, gedeeltelijk in dienst eener

---

(1) Bij Koninklijk besluit van 26 November 1863, n°. 60, is het aantal predikanten nader bepaald op 35, benevens 3 hulppredikers.

(2) Sedert zijn hun als standplaatsen aangewezen Ambarawa (Samarang) en Weltevreden (Batavia), respectivelijk ook voor de dienst bij de garnizoenen te Salatiga en Meester Cornelis (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 52).

(3) Zie voor de aanvulling dezer bepalingen bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 81, hoofdstuk M, van dit verslag.

(4) In antwoord op de bij eene vorige gelegenheid gedane vraag (zie het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal op het regeringsverslag over 1859, n°. XLIII van de gedrukte stukken der zitting 1861/62) betreffende de in 1859 geweigerde toelating van zendelingen in Kadoe, kan thans worden medegedeeld, dat die weigering zich grondde op de overtuiging, dat voor het oogenblik van eene evangelie-verkondiging onder de uiterst weinig ontwikkelde bevolking geene goede vrucht was te verwachten, en dat de goede stemming, die zoowel bij de hoofden als bij de bevolking bestond, er door zoude zijn verstoord geworden. De toelating van zendelingen ten behoeve van inlandsche Christenen was niet noodig, omdat deze in Kadoe niet worden aangetroffen en in de geestelijke hulp der Europeanen geregeld door den predikant van Djokdjokarta werd voorzien.

particuliere vereeniging hier te lande, gedeeltelijk in dienst van het evengenoemd Bataviasche Genootschap, zoomede aan twee zendelingen van het Rhijnsche genootschap te Barmen, allen tot uitoefening van hun dienstwerk in een gedeelte der onder gouvernementsbeheer staande Battalanden (residentie Tapanolie, gouvernement van Sumatra's Westkust), en wel de drie eerstbedoelden (1) in Sipirok en Ankola, en de beide laatsten, behalve in deze landschappen, ook in Silindong, Singapollang en in de ommelanden van Baros;

2°. aan een zendeling van het Gossnersche genootschap te Berlijn, tot dusver, in afwachting eener aanwijzing van bestemming, te Macassar gevestigd; en aan eenen zendeling-werkman van Batavia, beiden tot uitoefening van hun dienstwerk op Nieuw-Guinea.

Aan deze beide laatsten werd, in verband met de in 1859 aan de Indische Regering gelaten vrijheid om voor afgelegen en onbeschaafde gewesten als Nieuw-Guinea, waar de bevolking nog bijna in den natuurstaat verkeert en het Mohammedanisme zoo goed als onbekend is, eene afzonderlijke magtiging tot geldelijke ondersteuning van het zendingswerk aan te vragen, krachtens 's Konings magtiging eene jaarlijksche toelage uit 's lands kas verleend van f 600 ieder, en zulks voor zoolang zij hun dienstwerk op dat eiland zouden verrigten. Die toelagen zouden, even als dit jaar reeds het geval was, ten behoeve van de twee andere op Nieuw-Guinea aanwezige zendeling-werklieden (2), naar omstandigheden tot op f 1000 's jaars kunnen worden verhoogd. Intusschen gaf de wensch naar meerdere regelmaat in de behandeling dezer aangelegenheid aanleiding om de Indische Regering uit te noodigen voorloopig geene voorstellen meer te doen of maatregelen te nemen, waardoor zou worden vooruitgeloopen op den weg, dien het opperbestuur, ook in verband met de in 't vorig jaar door de Indische Regering geopperde bedenkingen, voortaan zou meenen te moeten volgen in naleving van de artt. 119 en 123 van het regeringsreglement (3).

Aan een zich noemenden geordend leeraar der vrije Schotsche kerk werd bijzondere toelating verleend tot de uitoefening van zijn dienstwerk te Batavia, zoo onder de Christenen als onder de Mohammedanen en heidenen. Daarentegen werd geene bijzondere toelating noodig geacht voor een tweetal Christen-inlanders, die door het Bataviasche Genootschap van in- en uitwendige zending naar de residentie Tagal waren afgevaardigd met het oogmerk om den Bijbel onder de inlandsche bevolking te verspreiden. Ten opzigte van hunne toelating in het binnenland werd den betrokken resident daarbij te kennen gegeven, dat hun geene belemmingen behoorden te worden in den weg gelegd, zoolang zij zich zouden bepalen tot het verspreiden van den Bijbel en overigens niet zouden handelen in strijd met de bestaande wettelijke voorschriften.

Aan een zendeling-leeraar van het Rotterdamsch genootschap, tot dusver belast met de dienst in de Christengemeenten te Bonthain, Boelekomba en Saleijer (Celebes en onderhoorigheden), werd te dier zake bij zijne overplaatsing naar Koepang (Timor) en omliggende gemeenten van regeringswege eene belooning voor eens toegekend van f 400.

Kerkelijke dienstreizen. Aan den zendeling-leeraar, waarnemend predikant te Menado, werd onder toekenning van reis- en verblijfkosten opgedagen minstens eenmaal 's jaars de Protestantsche gemeente in de afdeeling Gorontalo te bezoeken.

De gewone dienstreizen van den predikant te Padang werden nader in dier voege

---

(1) Sedert zijn twee hunner tot het Rhijnsche genootschap overgegaan.

(2) Zie het verslag over 1856, bladz. 57. In de 2de helft van 1862 zijn nog 3 zendelingen van de Utrechtsche Zendingvereeniging, met bestemming voor Nieuw-Guinea, naar Nederlandsch Indie vertrokken.

(3) Art. 119 van het regeringsreglement waarborgt aan ieder volkomen vrijheid in het belijden zijner godsdienstige meeningen. Elke propaganda, van welke zijde ook uitgegaan, zoodra zij optreedt met gouvernementsgezag, maakt op die bij de wet verzekerde vrijheid inbreuk en is in strijd met de verpligte onzijdigheid des Bestuurs. Het voorschrift der wet beheerscht de gansche quaestie, en het geheele zevende hoofdstuk van het regeringsreglement beperkt de bemoeijing van het Bestuur uitsluitend tot bescherming, toezigt en politie. Buiten deze, volkomen vrijheid voor allen. Geenszins wordt het belang ontkend der verbreiding van het Christendom onder de Mohammedaansche en heidensche bevolking; doch de bevordering van dat belang is niet de roeping der Regering, maar van de Kerk. Zij belemmert den arbeid der Kerk niet anders dan waar dit in het belang der openbare rust en orde mogt worden vereischt. Zoowel tegenwerking als bevordering der zendingszaak is gelijkelijk in strijd met de bij de wet gewaarborgde godsdienstvrijheid. Nogtans sluit dit niet uit de bevoegdheid der Regering om ook zendelingen als onderwijzers aan te stellen en te bezoldigen, die voor deze betrekking de geschiktheid bezitten, mits zij zich verbinden neutraal onderwijs te geven. In dezen geest is in het laatst van 1863 het Indisch Bestuur van voorschriften voorzien.

geregeld, dat de gemeenten te Padangpandjang en Fort de Kock voortaan zes maal en de overige gemeenten en militaire bezettingen in het gouvernement van Sumatra's Westkust voortaan eenmaal 's jaars door hem zullen moeten worden bezocht.

Christelijk onderwijs enz. Voor het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven van godsdienstg onderwijs, buiten de gewone schooluren, werden weder aan eenige onderwijzers van 's Gouvernements lagere scholen (te Serang, Krawang, Japara en Magelang) afzonderlijke toelagen uit 's lands kas verleend. Eene aan den kerkeraad te Buitenzorg verleende toelage strekte mede gedeeltelijk ten nutte van het godsdienstig onderrigt. Verschillende kerkeraden ontvingen voorts tijdelijk en voor zooveel noodig geldelijke hulp van regeringswege tot bezoldiging van kerkelijk personeel (organist, voorzanger, koster enz.).

Kerkgebouwen. Nadat door de Protestantsche gemeente te Probolingo de voor de oprigting van een kerkgebouw noodig geraamde som van f 30 000 voor de helft was bijeengebragt, werd haar voor de wederhelft een gouvernements-subsidie verstrekt, met kosteloozen afstand bovendien van het benoodigd terrein. Een gelijke kostelooze afstand had plaats voor den opbouw eener Protestantsche kerk te Malang (Pasoeroean).

Door middel van inteekeningslijsten werden voorts particuliere liefdegaven ingezameld (en door 's lands kassen overgemaakt) voor de daarstelling of geheele vernieuwing van kerkgebouwen voor de Protestantsche gemeenten te Salatiga (Samarang), Bezoekie, Padang en Amboina. Het verzoek van den kerkeraad ter laatstgenoemde plaatse om een subsidie uit 's lands kas tot aanvulling van hetgeen de inteekening minder zou opbrengen dan voor den opbouw van dit tweede kerkgebouw mogt worden vereischt, werd in advies gehouden tot dat van de belangstelling der verschillende gemeenten, en inzonderheid van die van Amboina zelve, uit de inschrijving genoegzaam zoude zijn gebleken.

Intusschen werd aan den kerkeraad te Salatiga eene toelage uit 's lands kas verleend voor den inhuur voorloopig van een locaal tot uitoefening der openbare eeredienst, terwijl een subsidie van f 1200 ter beschikking werd gesteld van den kerkeraad te Buitenzorg, ten einde dezen in staat te stellen gebruik te maken van de zich voordoende gelegenheid tot aankoop van een huisorgel ter begeleiding van het kerkgezang.

Aan de Evangelische gemeente te Batavia werd een gouvernements-subsidie toegestaan van f 2940, en zulks voor den aankoop van meubilair ten behoeve van het in 't vorige jaar voor haar gereed gekomen nieuwe kerkgebouw.

§ 2. *Roomsch-katholijke.*

Geestelijken. Van het laatstelijke (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 23) toegestaan getal van 15 Roomsch-katholijke geestelijken, waren er gedurende 1861 niet meer dan 11 aanwezig, wier standplaatsen dezelfde waren als in 't vorig verslag werd opgegeven. Ter gedeeltelijke aanvulling van de 4 dus nog openstaande plaatsen is in 't laatst van het jaar een tweetal geestelijken van hier uitgezonden. (1)

Kerkelijke dienstreizen. De apostolische vicaris en pastoor te Batavia, bisschop van Colophon, i. p. i., door wien in 't vorig jaar de tweede en derde afdeeling van Java ambtshalve was bezocht, deed in 1861 eene kerkelijke dienstreis in een gedeelte der eerste afdeeling van Java, namelijk in de residentie Bantam, en de afdeeling Buitenzorg. Voorts werden nog, boven en behalve de vaste dienstreizen voor de Roomsch-katholijke geestelijken bepaald, de residentie Lampongsche districten en de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo eenmaal kerkelijk bezocht, de eerste door een der geestelijken van Batavia, de tweede door een van Soerabaija. Ook de Roomsch-katholijke bevolking in de residentie Timor en onderhoorigheden, zoomede die op Celebes, werd dit jaar éénmaal door een geestelijke bezocht.

II. MOHAMMEDAANSCHE. (2)

Omtrent deze eeredienst zijn ook ditmaal geene bijzonderheden te vermelden. Intusschen

---

(1) In den loop van 1863 is dit ook nog met een derde het geval geweest. Zie overigens het aangeteekende in § 1 bij » Predikanten" (aan 't slot), en de verwijzing in diezelfde rubriek naar hoofdstuk M.

(2) Zie de opgaaf van het aantal geestelijken enz. in bijlage A, n°. 10.

volgt hieronder als naar gewoonte een overzigt van het gedurende de laatste vijf jaren uit Nederlandsch Indie vertrokken en aldaar teruggekeerde aantal bedevaartgangers naar Mekka. Zoowel op Java en Madura als op de buitenbezittingen was het cijfer der vertrokkenen hooger dan in 't vorig jaar; met de teruggekeerden was dit alleen voor de buitenbezittingen het geval. Eene andere vergelijking doet wijders zien, dat er gedurende de drie laatste jaren, de eenige over welke volledige opgaven zijn ontvangen, op Java en Madura meer, op de meeste buitenbezittingen daarentegen minder terugkeerden dan vertrokken.

	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.
Vertrokken van:					
Java en Madura (1)	2152	3317	1469	943	1180
Sumatra's Westkust	131	247	304	254	615
Benkoelen	»	»	5	3	2
Lampongsche districten . . .	»	»	51	6	39
Palembang	98	153	238	167	99
Banka.	»	18	4	1	6
Billiton	»	»	geen	geen	geen
Riouw	»	»	1	geen	geen
Wester-afdeeling van Borneo.	»	»	Niet opgegeven.	25	13
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	»	100	geen	8	23
Celebes en onderhoorigheden .	»	26	geen	12	11
Amboina.	»	»	geen	1	geen
Banda	»	»	geen	geen	geen
Ternate	»	1	geen	geen	1
Menado	»	»	geen	geen	geen
Timor.	»	»	geen	geen	Niet opgegeven.
Te zamen { Java en Madura.	2152	3317	1469	943	(3) 1180
Te zamen { Buitenbezittingen.	(2) 229	(2) 545	583	477	(3) 809

(1) Van Madura zijn eerst over 1859 opgaven ontvangen.

(2) Onvolledig cijfer.

(3) In 1862 waren deze cijfers 1564 en 851.

	1857.	1858.	1859.	1860.	1861
Teruggekeerd naar:					
Java en Madura (1)	1243	1177	1706	1564	1311
Sumatra's Westkust	109	80	72	81	219
Benkoelen	»	»	geen	3	geen
Lampongsche districten . . .	»	»	18	58	19
Palembang	73	195	177	158	116
Banka	»	»	19	1	3
Billiton	»	»	geen	geen	geen
Riouw	»	»	geen	1	geen
Wester-afdeeling van Borneo.	»	»	Niet opgegeven.	27	31
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	»	177	26	4	22
Celebes en onderhoorigheden .	»	»	5	8	20
Amboina	»	»	geen	geen	geen
Banda.	»	»	geen	geen	geen
Ternate	»	»	1	geen	geen
Menado	»	»	geen	geen	geen
Timor.	»	»	geen	geen	Niet opgegeven.
Te zamen: Java en Madura.	1243	1177	1706	1564	(3) 1311
Te zamen: Buitenbezittingen.	(2) 182	(2) 452	318	341	(3) 430

G. Instellingen van liefdadigheid.

De bijzonderheden ten aanzien dezer instellingen over 1861 te vermelden zijn zamengevat in den navolgenden staat. Ofschoon van vele der particuliere instellingen ook ditmaal weder geene verslagen ontvangen zijn, zal echter in den vervolge getracht worden een zoo volledig mogelijk overzigt te leveren.

De cijfers met een * geteekend gelden alleen voor het einde van het jaar.

(1) Van Madura zijn eerst over 1859 opgaven ontvangen.

(2) Onvolledig cijfer.

(3) In 1862 waren deze cijfers 1514 en 338.

INSTELLINGEN.	Gedurende 1861 verpleegd.	Gedurende 1861 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
Parapattan-weezengesticht te Batavia.	86		In den loop van het werkjaar 1860—1861 (eindigende 30 April) werden geene nieuwe weezen opgenomen, doch verlieten 10 het gesticht, die allen in verschillende betrekkingen werden geplaatst. Er bleven derhalve 76 aanwezig, waaronder 37 meisjes. De gezondheidstoestand der leerlingen was allezins voldoende; evenzoo waren het hunne vorderingen. Het saldo onder ultimo April 1860 in kas beliep . . . . f 4 551,75 De jaarlijksche contributien, donatien enz. . . . . . . 26 181,60 Te zamen . . . f 30 733,35 De uitgaven bedroegen . . 27 849,20 Saldo onder ult°. April 1861 f 2 884,15
Diakonie-armenhuis op Molenvliet (Batavia).	43	86	Dit gesticht wordt onderhouden uit inkomsten van aan hetzelve toebehoorende kapitalen, en uit geregelde kerk- en huiscollecten. Bij het einde van 't jaar beliep het aantal verpleegden 33, waaronder 17 kinderen. Hun gedrag en gezondheidstoestand waren gunstig te noemen. Van de 85 huisgezinnen, die op dat tijdstip bedeeling genoten, waren er 16 te Toegoe woonachtig. Het gezamenlijk bedrag der bedeelingen, in 1860 (voor 95 huisgezinnen) f 9739, was dit jaar f 8443, waarvan voor Batavia f 7352 en voor Toegoe f 1091.
Stadsverband te Batavia.	Niet opgegeven.		
Chineesch hospitaal te Batavia.	429		Bij het eind van het jaar werden verpleegd 222 personen. Voor de fondsen van dit gesticht wordt verwezen naar hoofdstuk E, afd. IV, § 3.
Bataviasche afdeeling der commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen.		110*	De bedeelden genoten een onderstand van f 2,50 tot f 15 's maands, tot een totaal bedrag van f 735,25.
Gesticht tot verzorging en opleiding van verwaarloosde en hulpbehoevende kinderen te Djati (Batavia) (1).	39*		Waaronder 23 meisjes. In den loop van het jaar werden eenige der hier verpleegden opgenomen bij de jongens-weezen-inrigting te Soerabaija. Het gedrag en de gezondheidstoestand der kinderen waren naar wensch. De stand der geldmiddelen was minder bevredigend; terwijl de uitgaven klommen van f 7835,79 in 1860, tot f 8741,43 in 1861, daalden de ontvangsten (contributien en donatien) in die jaren van f 9538,47 tot f 5930,86.

(1) De te Batavia bestaande liefdadige instelling, bekend onder den naam van Christelijke Ambachtsschool, wordt lager behandeld in hoofdstuk I, afdeeling I.

INSTELLINGEN.	Gedurende 1861 verpleegd.	Gedurende 1861 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
Hulpfonds van den heiligen Vincentius a Paulo te Batavia.		Niet opgegeven.	Van deze instelling is ditmaal geen verslag ontvangen.
Protestantsch weeshuis te Samarang.	220		Waaronder 152 meisjes. Bij het eind van 't jaar waren aanwezig 197 kinderen, waarvan 195 voor 's lands rekening en 2 voor rekening van de Samarangsche wees- en boedelkamer werden verpleegd. De berigten nopens dit gesticht luiden bij voortduring gunstig; alleen de gezondheidstoestand was minder bevredigend geweest; tegen 2 van de 209 in 't vorig jaar, stierven er thans 11 kinderen. Het fonds van dit gesticht bedroeg onder ultimo 1860 . . . . f 17 845,56 De ontvangsten in 1861 beliepen . . . . 21 311,29 5 f 39 156,85 5 en de uitgaven. . . . . 24 966,59 Saldo onder ultimo 1861 . f 14 190,26 5 Vermits de ten behoeve van dit en het Roomsch-katholijke weeshuis toegestane verpleeggelden gezamenlijk slechts de opname van 440 kinderen toelieten, en de steeds toenemende uitbreiding der Europesche bevolking in Nederlandsch Indie eene ruimere opname dringend noodzakelijk maakte, zijn ten behoeve van beide instellingen de noodige fondsen beschikbaar gesteld voor de opname van te zamen nog 20 kinderen.
Roomsch-katholijk weeshuis te Samarang.	246		Waaronder 179 meisjes. In het geheel werden 15 niet ten laste van den lande verpleegd. De gezondheidstoestand was ook hier eenigen tijd minder gunstig dan in 't vorig jaar; er stierven dit jaar 12 kinderen, tegen 6 van de 239 in 't vorig jaar. Onder ultimo 1860 bedroeg het fonds van dit gesticht. . . . . . . f 2 123,38 De ontvangsten in 1861 beliepen . . . . 20 761,41 5 f 22 884,79 5 en de uitgaven. . . . . 21 743,39 Saldo onder ultimo 1861 . f 1 141,40 5 Vergelijk ook het aangeteekende hierboven bij Protestantsche weeshuis, aan het slot.

INSTELLINGEN.	Gedurende 1861 verpleegd.	Gedurende 1861 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
Proveniers- of oude-mannenhuis te Samarang.	74*		Hiervan worden 72 voor rekening van het Gouvernement verpleegd. Sommige der in dit gesticht opgenomen oud-militairen hebben boven hun gagement nog eenige geringe verdiensten, hetzij als kleer- of schoenmaker, lijkdrager, waker, dan wel als mandoor bij den waterstaat, in topo's of bij particuliere architecten. Het gesticht bevond zich in goeden staat en de gezondheidstoestand was buitengemeen gunstig.
Chineesch hospitaal te Samarang.	60*		Het gesticht wordt in zeer goeden staat gehouden en de voeding, kleeding en verpleging der zieken zijn allezins voldoende. Vergelijk voor de fondsen van dit gesticht den staat in hoofdstuk E, afd. IV, § 3, hiervóór.
Bedelaarsgesticht te Samarang.	175		Bij het einde van het jaar werden verpleegd 137 personen.
Samarangsche afdeeling der Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen.		67*	De bedeelingen liepen van f 1,50 tot f 10 's maands. Bij het eind van 1860 had de commissie te beschikken over . . . . f 819,02 De baten bedroegen in 1861 3 081,085 f 3 900,105 en de lasten. . . . . . 3 749,50 Saldo onder ultimo 1861. f 150,605
Hulpfonds van den heiligen Vincentius a Paulo te Samarang.		Niet opgegeven.	
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	Niet opgegeven.		
Jongens-weezeninrigting te Soerabaija.	id.		Volgens het tweede jaarlijksch verslag van de hoofdcommissie dezer inrigting, loopende tot ultimo Julij 1861, waren op dat tijdstip bereids 33 jongelingen toegelaten, waarvan er enkelen op den artillerie-constructiewinkel waren geplaatst. Het voorloopig, in afwachting van de daarstelling van een eigen gebouw (zie het vorig verslag, bladz. 58), ingehuurde pand voldeed naar wensch, en bood genoegzame ruimte aan voor de verpleging van een vijftigtal jongens. Zoowel uit dien hoofde als om redenen van geldelijken aard werd nog geen bijzondere spoed gemaakt met de daarstelling van een eigen gebouw. Kleeding en voeding waren op allezins voldoende wijze geregeld. Behalve gewoon lager onderwijs, dat met goed gevolg voorloopig nog door den huisvader wordt gegeven, ontvangen de verpleegden ook les in

INSTELLINGEN.	Gedurende 1861 verpleegd.	Gedurende 1861 bedeeld.	Verdere bijzonderheden.
			de gymnastiek. Het godsdienstig onderrigt wordt door de plaatselijke leeraren der verschillende gezindheden in of buiten de inrigting gegeven. Het personeel is bepaald op: 1 directeur, verder 1 huisvader met 2 bedienden voor elk gezin van 20 jongens, 1 onderwijzer en 2 koks voor 3 gezinnen of minder, 1 portier, 1 mandoor en 1 ziekenoppasser. Tot de aanstelling van een bezoldigd directeur was, in verband met de fondsen der commissie, nog niet overgegaan; terwijl zij in hare pogingen om een geschikten onderwijzer en een tweeden huisvader te vinden tot nog toe niet was geslaagd.
Leprozengesticht te Soerabaija.	Niet opgegeven.		In den loop van 1861 werd voor dit gesticht een gezamenlijk bedrag van f 3381,91 aan liefdegaven ingezameld, terwijl hetzelve van gouvernementswege nog met eene som van f 1000 werd gesubsidieerd, en eene gelijke som genoot uit de fondsen van het Chineesch hospitaal. Intusschen was de toestand van het gesticht zoodanig, dat voorbereidende maatregelen moesten worden genomen voor de daarstelling van een nieuw gebouw.
Soerabaijasche afdeeling der Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen.		66	De inkomsten bedroegen f 4579,79 en de uitgaven f 5072,48, welke cijfers in het vorig jaar respectivelijk waren f 5830,90 en f 5228,88.
Hulpfonds van den heiligen Vincentius a Paulo te Soerabaija.		Niet opgegeven.	
Leprozengesticht te Poerwakarta (Krawang).	Niet opgegeven.		Onder de lijders, ter wier verpleging dit gesticht is opgerigt, zijn bij onderzoek slechts een viertal werkelijke leprozen aanwezig bevonden, die buiten aanraking met de bevolking leefden en te wier behoeve alzoo geene nadere voorziening vereischt werd. In verband daarmede werd in den loop van het jaar magtiging verleend om het gesticht voorloopig aan te wenden tot opname en verpleging van inlanders, lijdende aan syphilis, huidziekten en zware wonden.
Hulpfonds van den heiligen Vincentius a Paulo te Padang.		Niet opgegeven.	
Leprozengesticht te Benkoelen.	10		Het gebouw voor dit in 1860 voor 's lands rekening genomen gesticht kwam dit jaar gereed.
Idem nabij Palembang.	Niet opgegeven.		Ook hier was het onderhoud en toezigt der leprozen ten vorigen jare voor 's lands rekening genomen. Het blijkt niet dat het nieuw op te rigten gebouw reeds zoude zijn voltooid.

INSTELLINGEN.	Gedurende 1861		Verdere bijzonderheden.
	ver pleegd.	bedeeld.	
Gesticht tot verpleging van arme en verlaten weeskinderen van Chinesche (Roomsch-katholijke) Christenen te Soengieslan (Banka)	14		Het gesticht wordt gezegd tamelijk wel aan het doel te beantwoorden.
Leprozengesticht te Sengarang (Riouw).	27		De kosten van dit Chinesche gesticht worden grootendeels bestreden uit particuliere bijdragen. Het voor 's lands rekening opgerigt wordende gebouw was bijkans voltooid.
Protestantsch weeshuis te Amboina.	Niet opgegeven.		Het Protestantsch weeshuis te Macassar bleef nog steeds tijdelijk opgeheven. Vergelijk het verslag over 1858, bladz. 46.
Leprozengesticht op Molano, onder Saparoea (Amboina).	53*		De uitgaven voor beide deze gestichten komen geheel ten laste van 's lands kas.
Idem te Pisang (Banda)	11*		
Protestantsch armenhuis te Ternate.	Niet opgegeven.		
Leprozengesticht te Castella (Ternate).	10		Als voren.
Idem te Temoempa (Menado).	23*		
Idem te Modelemo (Gorontalo).	Niet opgegeven.		Ten behoeve van dit gesticht wordt van gouvernementswege eene vaste tegemoetkoming verleend.

Ten vervolge op het aangeteekende in 't vorig verslag nopens de 3 spaarbanken der zelfstandige afdeelingen Batavia, Samarang en Soerabaija van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen kan dienen, dat van deze zoo nuttige inrigtingen ook in 1861 weder druk gebruik werd gemaakt. Bij de spaarbank te Samarang stegen de inleggelden, na aftrek van hetgeen teruggenomen werd, van f 100 756,36 tot f 119 031,74 en bij die te Soerabaija van f 88 447,80 tot f 133 380,01. De inleggelden bij de spaarbank te Batavia beliepen, ongeacht de niet minder aanzienlijke belegging dan vroeger, ditmaal slechts f 464 969,01 tegen f 486 238,44 onder ultimo 1860, ten gevolge van meerdere terugname, gedeeltelijk ook van vroeger ingebragte gelden.

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Onder verwijzing naar de uitvoerige mededeelingen en overzigten, die omtrent dit onderwerp worden aangetroffen in de bijgevoegde rapporten van den chef over de geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie (bijlage lit. K.), zal men zich te dezer plaatse tot het navolgende bepalen.

Overzigt der behandelde lijders. Een vijfjarig overzigt volgt hieronder:

Jaren.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Waarvan aan epidemische ziekten behandeld.	Waarvan aan epidemische ziekten overleden.
			Java en Madura.		
1857	43 965 (1)	4 444 (1)	1 : 9,8	18 180	2931, waarvan 2437 choleralijders.
1858	32 080 (2)	2 146 (2)	1 : 14,9	9 092	1230, waarvan 889 idem.
1859	34 868	3 158	1 : 11	8 222	1723, waarvan 1431 idem.
1860	36 306 (3)	1 961 (3)	1 : 18,5	5 132	427, waarvan 345 poklijders.
1861	35 060 (4)	1 868 (4)	1 : 18,7	3 018	237, waarvan 165 idem.
			Buitenbezittingen.		
1857	17 556	1 106	1 : 15,8	6 049	738 meerendeels pok- en koortslijders.
1858	27 129	1 945	1 : 13,9	13 995	1647 als voren.
1859	21 540	1 725	1 : 12,4	8 047	1394, waarvan 1011 choleralijders.
1860	23 620 (5)	1 913 (5)	1 : 12,3	7 658	1299 meerendeels koorts- en dysenterie-lijders.
1861	26 453 (6)	2 095 (6)	1 : 12,6	10 762	1497, waarvan 1261 poklijders.

(1) Ongerekend de cijfers van Tjandjoer (Preanger regentschappen), en Rembang (Rembang), waarvan geen opgaaf is ontvangen.

(2) Ongerekend het cijfer van Batavia, van welke plaats geen volledige opgaaf is ingekomen.

(3) Ongerekend het cijfer van Klatten (Soerakarta), waarvan geen opgaaf is ontvangen.

(4) Ongerekend als voren het cijfer van Bandong (Preanger regentschappen).

(5) Als voren het cijfer van Atapoepoe (Timor).

(6) Hieronder voor de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, enkel de opgaaf van de hoofdplaats Banjermasin.

Verdeeld naar gelang van de verschillende gewesten, waren de uitkomsten gedurende 1861 als volgt:

JAVA EN MADURA.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Bantam.	Serang Anjer	1 009	18	1 : 56
Batavia.	Batatia Onrust Tangerang	3 865	293	1 : 13,1
Buitenzorg.	Buitenzorg	877	25	1 : 35
Krawang.	Krawang	245	6	1 : 40,8
Preanger regentschapp.	Tjiandjoer (1) Bandong Sumedang	2 339	106	1 : 22
Cheribon.	Cheribon Palimanang Indramaijoe	2 119	76	1 : 27,8
Tagal.	Tagal	895	15	1 : 59,6
Pekalongan.	Pekalongan	862	38	1 : 22,6
Samarang.	Samarang Willem I Plantoengan Oenarang Salatiga	5 063	455	1 : 11,1
Japara.	Japara	484	7	1 : 69,1
Rembang.	Rembang Toeban	836	3	1 : 278
Banjoemas.	Banjoemas Tjilatjap	615	41	1 : 15
Bagelen.	Poerworedjo Keboemen Wonosobo	612	26	1 : 23,5
	Transporteren..	19 821	1109	

BUITENBEZITTINGEN.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	Padang Padang-pandjang Solok Fort de Kock Paija-combo Rau Ajjer-bangies Padang-sedem-poeang Sibogha Singkel Goenong Sitolie	6 368	238	1 : 26,7
Benkoelen.	Benkoelen	218	„	„
Lamponsche districten.	Telok-betong Tandjong Katimbang	2 500	182	1 : 13,7
Palembang.	Palembang Tebing-tingie Lahat Kepahiang Moearah-kompeh Moeara doea Djambie Talang-padang	5 890	1215	1 : 48,4
Banka.	Muntok Toboalij Pankal-pinang	600	19	1 : 31,5
Riouw.	Riouw Siak	603	5	1 : 201
	Transporteren..	16 179	1655	

(1) Van deze plaats geen rapport ontvangen.

JAVA EN MADURA.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport...	19 821	1109	
Kadoe.	Magelang	608	30	1 : 20,2
Djokdjokarta.	Djokdjokarta	331	15	1 : 22
Soerakarta.	Soerakarta Klatten	1 106	63	1 : 17,5
Madioen.	Madioen Ngawie	488	11	1 : 44,3
Patjitan.	Patjitan	187	4	1 : 46,7
Soerabaija.	Soerabaija (marine-etabliss.) Grissee	6 441	280	1 : 23
Madura.	Bangkallang Sumanap	1 096	44	1 : 24,9
Pasoeroean.	Pasoeroean Malang	1 197	62	1 : 19,3
Probolingo.	Probolingo	1 086	89	1 : 12,2
Bezoekie.	Bezoekie	410	19	1 : 21,5
Banjoewangie.	Banjoewangie	2 082	138	1 : 15
Kedirie.	Kedirie	207	4	1 : 51,7
	Te zam. als voren	35 060	1868	1 : 18,7

BUITENBEZITTINGEN.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport...	16 179	1655	
Wester-afdeeling van Borneo.	Singkawang Montrado Lara en Loemar Sambas Pontianak Sintang	752	4	1 : 188
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Banjermasin (van Pengaron en de overige posten zijn geene voldoende opgaven ontvangen)	802	38	1 : 21,1
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.	Macassar Maros Segirie Bonthain Balangnipa	1 259	74	1 : 17
Gouvernement der Molukken.	Amboina	2 307	53	1 : 43,5
	Banda	4 216	223	1 : 18,9
	Ternate	327	18	1 : 18,1
	Menado Gorontalo	307	10	1 : 30,7
Timor en Flores.	Koedang Atapoepoe Larentuka	304	20	1 : 15,2
	Te zam. als voren	26 453	2095	1 : 12,6

Europesche geneeskundige dienst. Uit het voorafgaande overzigt kan blijken op welke plaatsen gedurende 1861 in de uitoefening der burgerlijke geneeskundige dienst van regeringswege werd voorzien. Daarbij zij nog slechts aangeteekend, dat de waarneming dier dienst meerendeels is opgedragen aan officieren van gezondheid, zijnde slechts op een twintigtal plaatsen van Java en Madura burgerlijke geneesheeren daarmede belast. Op sommige der genoemde plaatsen zijn nog particuliere geneesheeren gevestigd; ook elders is dit het geval; onder andere werd dit jaar voor de uitoefening der genees-, heel- of verloskunde toelating verleend te Tjilintjing (Oosterkwartier van Batavia), op de landen Pamanoekan en Tjiassem (Krawang) en in de afdeeling Lemadjang (Probolingo). Ten einde het Indisch Bestuur in de gelegenheid te stellen om voortaan in de behoefte aan geneeskundige hulp in de binnenlanden op ruimen voet te voorzien, werd dit jaar magtiging verstrekt om het voor belooning of tegemoetkoming van particuliere geneesheeren (elders dan op de 3 hoofdplaatsen) toegestane crediet van f 16 800 's jaars te verhoogen tot op f 25 000 's jaars. Zij hebben daarvoor te behandelen de behoeftigen, gevangenen en bannelingen, zoomede de pradjoerits en djaijang-sekars ter plaatse hunner vestiging; terwijl zij tevens verpligt zijn, om bij het uitbreken van epidemische ziekten, binnen het gewest of de afdeeling waar zij geplaatst zijn, tegen vergoeding van reis- en verblijfkosten, reizen te doen in het belang der inlandsche bevolking. Ook is aan hen opgedragen de geneeskundige dienst bij die garnizoenen, waar de dienst niet bepaaldelijk door officieren van gezondheid behoort te worden verrigt.

Bij de vaststelling der belooningen of te gemoetkomingen wordt uitgegaan van het in Indie in 1853 aangenomen beginsel, dat gemeenten, daartoe in staat, hare geneesheeren zelve moeten bekostigen en 's lands kas niets betalen dan diensten aan den lande bewezen.

Ten aanzien van Banka zij nog vermeld, dat de administrateurs der tinmijnen aldaar uit 's Rijks magazijn van de noodige geneesmiddelen voorzien werden ten dienste der mijnwerkers en der bevolking, terwijl eene gelijke verstrekking plaats had aan een der zendeling-werklieden op Nieuw Guinea ten behoeve der bevolking aldaar.

In verband met de gebleken wenschelijkheid om de drie plaatselijke commissien van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt in Nederlandsch Indie, gevestigd te Batavia, Samarang en Soerabaija, voortaan alleen zamen te stellen uit burgerlijke geneeskundigen, werd, in afwachting eener beslissing nopens het nut en de mogelijkheid eener meer algemeene losmaking der civile geneeskundige dienst van militaire geneeskundige tusschenkomst, bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 124, door intrekking van *Indisch Staatsblad* 1844, n°. 27, voorloopig alleen voor Batavia, het burgerlijk element in de commissie daar ter stede versterkt.

Inlandsche geneeskundigen. De ijver en geschiktheid der te Weltevreden opgeleide inlandsche geneeskundigen en vroedvrouwen geven bij voortduring stof tot tevredenheid. Eerstbedoelden genieten over het algemeen ter plaatse hunner vestiging het vertrouwen der bevolking. De toepassing der Europesche verloskunde ontmoet daarentegen nog veelal bezwaar bij de bevolking. In verband daarmede wordt aan de inlandsche vroedvrouwen, op voordragt van de hoofden van gewestelijk bestuur, een geldelijke onderstand verleend, berekend naar hare werkelijke behoefte, doch niet te boven gaande de som van f 10 's maands.

Het getal leerlingen beliep bij het eind van 't jaar, aan de genees- en heelkundige school 27 en aan het verloskundig gesticht 13, tegen 21 en 8 onder ultimo December 1860. 8 genees- en 5 verloskundigen keerden in den loop van 't jaar, na volbragt examen, terug naar de plaatsen van waar zij gekomen waren.

Ziekengestichten enz. Ter aanvulling van de berigten, die omtrent deze gestichten worden aangetroffen in de onder lit. K bijvoegde summiere rapporten, zij nog slechts vermeld, dat te Sumedang een inlandsch hospitaal werd opgerigt, waarvoor de uitgaven zullen worden bestreden uit het tot dat einde jaarlijks afgezonderde gedeelte der padie dzakat (het voor de geestelijkheid bestemde deel van den oogst); terwijl van 's lands wege een inlandsche geneeskundige en de noodige ustensilien en geneesmiddelen worden toegestaan.

Ten aanzien van het bad-etablissement te Pantoengan (Samarang) wordt gezegd, dat een groot aantal inwoners van de residentien Samarang, Pekalongan, Tagal, Banjoemas, Bagelen en Kadoe (soms bij de 300 per dag) bij den chef van dit etablissement, die tevens belast is met de plaatselijke geneeskundige dienst, medicijnen komen vragen tegen acute ziekten voor lijders, die niet te vervoeren zijn of die zij vermeenen te huis te kunnen verplegen.

Tot instandhouding van het gezondheids-etablissement te Gadok (Buitenzorg) werd op

gelijken voet als in 1853 en 1857, doch ditmaal voor den tijd van vijf jaren, aan den eigenaar een subsidie van f 600 's maands toegekend.

Met toepassing van het in 1852 vastgestelde reglement tot wering van de schadelijke gevolgen welke uit de prostitutie voortvloeijen, werden weder voor een drietal gewesten (Tagal, Madura en Kedirie) de vereischte maatregelen genomen tot huisvesting, verpleging en geneeskundige behandeling van de aldaar aanwezige lijderessen aan syphilitische ziekten.

Vaccine. Ofschoon nog altijd, voornamelijk op de buitenbezittingen, te klagen viel over onverschilligheid en weinig medewerking der ouders, wordt daarentegen uit verschillende andere gewesten getuigd, dat de heilzame uitwerking der inenting de vooroordeelen der bevolking al meer en meer blijkt te overwinnen.

De hoedanigheid der vaccine-stof was, in weêrwil dat sedert lang geen vernieuwing uit Europa had plaats gevonden, nog onverbasterd; ook bestond voor eene verbastering weinig vrees, aangezien, naar luid van het ten deze ontvangen rapport, de stof in sommige districten van zoo uitmuntende hoedanigheid is, dat zij in Europa moeijelijk beter kan gevonden worden.

Van de inlandsche vaccinateurs kan over 't geheel gezegd worden dat zij, onder een behoorlijk toezigt, goed voldoen. Ook de bemoeijingen van de opzieners der vaccine verdienen in het algemeen allen lof.

In verband tot de afstanden of de sterkte der bevolking werd in sommige gewesten de bestaande verdeeling in vaccine-districten gewijzigd of uitgebreid. Op Nieuw Guinea werd getracht het weldadige der vaccine te verspreiden door tusschenkomst van de daartoe behoorlijk in staat gestelde zendeling-werklieden.

Het bekende totaal der in 1861 gedane inentingen verschilde weinig met het vorige jaar; alleen levert een belangrijk verschil op het cijfer der revaccinatien op Java en Madura, welke ten gevolge van het meer algemeen heerschen der natuurlijke pokken in 1860 veel talrijker waren; de cijfers van 1861 waren als volgt:

op Java en Madura:	vaccinatien	466 796,	waarvan	geslaagd	421 401
	revaccinatien	163 488,	»	»	119 751
op de buitenbezittingen:	vaccinatien	88 563,	»	»	82 256
	revaccinatien	39 303,	»	»	33 185

Hierbij dient in aanmerking te worden genomen, dat van de opzieners der vaccine te Soerabaija en te Batavia geene of onvolledige rapporten ontvangen zijn, dat mede ontbreken de rapporten van Banjoemas, Koetoardjo (Bagelen) en Soerakarta van het begin des jaars tot de maand Maart, welke bij de overstroomingen in Midden-Java verloren zijn gegaan, en dat ten gevolge van die ramp de vaccine in de districten Banjoemas en Koetoardjo gedurende een paar maanden is gestaakt geweest; terwijl eindelijk onder de cijfers der buitenbezittingen niet begrepen zijn die van de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, van welk gewest, ten gevolge van den staat van oorlog aldaar, almede geen vaccine-rapport is ontvangen.

J. Onderwijs.

Dit onderwerp is uitvoerig behandeld in het reeds aan de Staten-Generaal medegedeeld jaarlijksch *Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indie* (over 1861), waarvan, even als vroeger, het eerste gedeelte, betreffende het schoolwezen voor Europeanen en inlandsche Christenen, door de Hoofdcommissie van onderwijs, en het tweede, aangaande het schoolwezen voor inlanders, ter algemeene secretarie van het Gouvernement van Nederlandsch Indie is opgemaakt. Het derde gedeelte, nopens het gymnasium Willem III te Batavia, werd door het collegie van curatoren dier instelling zamengesteld. Volledigheidshalve worden hier, voornamelijk uit dat algemeen verslag, de volgende bijzonderheden aangeteekend. Ten aanzien der militaire inrigtingen van onderwijs wordt verwezen naar hoofdstuk D, afd. I, § 4 van dit verslag.

I. Voor Europeanen en hunne afstammelingen.

Het aantal gouvernements-inrigtingen van onderwijs ging dit jaar, even als het cijfer

der leerlingen, op nieuw vooruit. Terwijl onder ultimo December 1860 aanwezig waren 58 gouvernements- lagere scholen, waarvan 41 op Java en Madura, te zamen tellende 1434 betalende en 1871 niet betalende leerlingen, waren bij het eind van 1861 in werking 60 scholen, met een totaal van 1575 betalende en 1888 niet betalende leerlingen, gevende alzoo eene vermeerdering gedurende 1861 van 2 scholen (te Ambarawa, residentie Samarang, en te Poerbolingo, residentie Banjoemas) en 158 leerlingen (1).

Het onderwijzend personeel bij de voormelde scholen in dienst bestond bij het eind van 1861 uit 87 onderwijzers, 39 ondermeesters en 18 kweekelingen, te zamen 144 personen. (2)

Aan een particulieren onderwijzer te Batavia, die op aanzoek van eenige ouders, voor wier kinderen de afstand van de gouvernementsschool op Molenvliet te groot was, in de stad zelve eene school had opgerigt, waar behalve in de Nederduitsche ook eenig onderrigt in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen werd gegeven, werd in 't laatst van 1861 bij wijze van proef aanvankelijk voor den tijd van één jaar een gouvernements-subsidie toegelegd van f 150 's maands. Deze ondersteuning was vooral noodig omdat de meeste ingezetenen van de eigenlijke stad Batavia door beperkte inkomsten niet in staat waren de kosten van dat onderwijs te dragen. De op die school gevolgde leermethode, om het eerste onderwijs te doen plaats hebben in het Maleisch, wordt gezegd met het oog op de geringe ontwikkeling der kinderen en hun te verwachten toekomstigen werkkring (waarschijnlijk op de plaatselijke handelskantoren) verrassende uitkomsten op te leveren.

In het belang van het onderwijs der Christenjeugd te Bima (Celebes en onderhoorigheden), welke door het overlijden van den ter plaatse gevestigden leermeester geheel van onderrigt was verstoken geraakt, werd de gouvernements-toelage dit jaar verhoogd van f 15 tot f 30 's maands, voor welke som het der subcommissie thans gelukte eenen onderwijzer te vinden.

Aan het gebruikelijk plaatselijk overzigt betreffende het gouvernements- en particulier schoolonderwijs onder Europeanen en afstammelingen, gaat hier de afzonderlijke behandeling van een tweetal punten vooraf.

Gymnasium Willem III te Batavia. Over den gang van zaken bij het gymnasium viel in de eerste helft des jaars niet te roemen. De min gunstige verhouding tusschen den rector-directeur en de docenten, als ook de min gunstige stemming dezer laatsten, hoofdzakelijk wegens de door allen hoogst bezwarend geoordeelde verpligting, om ook buiten de voor het onderwijs bestemde uren aan de opvoedingstaak der internes deel te nemen, waren hiervan de reden. Die toestand was echter niet van langen duur. Terwijl reeds in de maand Junij, met het doel om al dadelijk de opvoedingstaak der docenten te verligten, van gouvernementswege een tijdelijk crediet werd toegestaan voor de in dienststelling van »surveillanten", en in Augustus daaraanvolgende de vervanging plaats had van den rector-directeur, werd bij eene beschikking van October, onder nadere goedkeuring des Konings (3), voor goed besloten tot afscheiding der opvoeding op het gymnasium van het onderwijs aldaar, en tot in-dienst-stelling van nog een drietal met zorg te kiezen mannen, onder de benaming van opvoeders.

Inmiddels had zich ook de wenschelijkheid doen gevoelen eener reorganisatie van het onderwijs, voor zooveel namelijk het pro-gymnasium betreft, dat aan de inrigting verbonden was geworden, ten gevolge van de ongelijke, dikwijls onvoldoende opleiding der toegelaten leerlingen. Van de 65 leerlingen toch, die den leeftijd van 12 jaren, tot opneming in het eigenlijk gymnasium vereischt, bereikt hadden, waren niet minder dan 36 nog bij het pro-gymnasium ingedeeld. Wilde men dezen abnormalen toestand — hoofdzakelijk een gevolg van de achterlijkheid der pupillen in de Nederduitsche taal — niet

---

(1) Bovendien ontvingen voor gouvernements-rekening, even als in 1860, 26 leerlingen onderwijs op eene particuliere school te Salatiga (Samarang), die wel door de Hoofdcommissie, maar niet in dit regeringsverslag onder de gouvernements-schoolinrigtingen gerekend wordt. Zie de aanteekening onder Samarang in de tabel hierachter.

(2) In 't laatst van 1861 en in den loop van 1862 zijn 12 en in 't laatst van 1863 6 onderwijzers hier te lande voor Oost-Indie benoemd geworden. In den aanvang van 1864 is op nieuw de uitzending van een zestal onderwijzers aangevraagd, aan welke aanvrage zoodra mogelijk zal worden voldaan. Uitzending van kweekelingen is in den laatsten tijd niet noodig geweest, omdat het ontbrekend getal gevoegelijk uit de Indische jongelingschap kon worden aangevuld.

(3) Zie de noot op bladz. 66 van 't vorig verslag.

bestendigen, dan was naar de meening van curatoren eene totale afscheiding noodig van het onderwijs aan het pro-gymnasium van dat aan het gymnasium, en de uitsluitende opdragt van het eerste onderwijs aan Nederlanders van geboorte. Ook met dit denkbeeld vereenigde zich de Indische Regering, en bij de boven bedoelde beschikking van October werd derhalve magtiging verleend tot de in-dienst-stelling van nog twee Nederlandsche onderwijzers, speciaal voor het pro-gymnasium.

In verband met de hiervóór besproken afscheiding van opvoeding en onderwijs was het, naar het oordeel van curatoren, aan niet de minste bedenking onderhevig om iemand, die niet speciaal voor het onderwijzersvak was opgeleid, aan het hoofd der oprigting te stellen. Van daar dat, toen tot de definitive vervulling der betrekking van directeur moest worden overgegaan, op voordragt van curatoren, als zoodanig (met behoud zijner betrekking van lid in het Hoog Militair Geregtshof) benoemd werd een gepensioneerd kolonel van den generalen staf, die vervolgens op 15 December deze zijne nieuwe functien aanvaarde, nadat bevorens de conrector, die sedert 1 September als waarnemend directeur was opgetreden, op zijn verzoek eervol van die voorloopige waarneming was ontheven.

Van de vijf nieuwe betrekkingen, als drie van opvoeder en twee van onderwijzer bij het pro-gymnasium, was bij het einde van het jaar nog slechts eene der beide laatste vervuld. Ook had op dat tijdstip nog niet kunnen worden voorzien in de betrekking van eersten docent in de wis- en natuurkunde. (1)

Het gedrag der leerlingen, wier aantal bij het eind van den eersten cursus op 15 Julij 1861 reeds 83 bedroeg, waarvan 64 internes en 19 externes, liet, op enkele uitzonderingen na, weinig te wenschen over. Hunne vorderingen waren volgens de in dit eerste jaar verkregen resultaten gunstig te noemen, maar zouden in veel ruimere mate bevredigend zijn geweest, wanneer de leerlingen bij hunne komst op het gymnasium beter waren onderlegd geweest. Om hierin voor het vervolg eenigermate te voorzien, zijn de subcommissien van onderwijs door tusschenkomst der Hoofdcommissie uitgenoodigd geworden, om bij afneming van het admissie-examen zich streng te houden aan de gestelde eischen.

Bij het einde van den eersten cursus waren de leerlingen verdeeld als volgt: 5 leerlingen in de eerste afdeeling van het gymnasium, 26 in de tweede afdeeling, verdeeld in twee klassen, en 52 op het pro-gymnasium, verdeeld in drie klassen. Behalve de in alle klassen gedoceerd wordende vakken van Hollandsch, Fransch, wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde, teekenen, dansen en gymnastiek, ontving de eerste afdeeling ook onderwijs in het Latijn, de tweede afdeeling in het Engelsch en de hoogste klasse der laatstgemelde afdeeling bovendien in het Hoogduitsch.

Bij het einde van het jaar was de getalsterkte der leerlingen 67 internes en 18 externes. De gezondheidstoestand liet gedurende het geheele jaar niets te wenschen over.

Ambachtsschool te Soerabaija (2). De opening dezer school werd in 1861 verder voorbereid. Een door den raad van toezigt ontworpen reglement werd voorloopig, en tot dat de ondervinding van een tweetal jaren zou hebben bewezen of het aan de behoefte voldeed, gearresteerd bij gouvernementsbesluit van 22 September 1861, n°. 5 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1076); terwijl vóór het einde des jaars, bij gouvernementsbesluit van 16 December 1861, n°. 4, ook de benoeming van den directeur plaats had. Pogingen om in Indie ook in het onderwijzers-personeel te voorzien mogten niet slagen. (3)

De plaatselijke opgaven nopens het gewoon schoolonderwijs volgen alsnu in den gebruikelijken vorm.

---

(1) In den aanvang van 1862 zijn al deze plaatsen vervuld geworden.

(2) Zie nopens de Christelijke ambachtsschool te Batavia de tabellarische opgaaf hierachter, en nopens de jongens-weezeninrigting te Soerabaija hoofdstuk G hiervóór.

(3) Intusschen is in Maart 1862 ten behoeve van 31 leerlingen met het onderwijs een aanvang gemaakt, en zijn in den loop van dat jaar hier te lande de benoodigde twee onderwijzers benoemd.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
	Java en Madura.							
Bantam.	Lagere school te Serang,	1	»	»	3	13	16	De gehouden examens gaven stof tot groote tevredenheid.
Batavia.	1ste lagere school te Weltevreden,	3	»	»	61	6	67	Bevredigende berigten. Alleen bij de 2de school viel nog al te klagen over ongeregelde opkomst. Ook waren er onder hare leerlingen slechts weinigen die buiten de school Hollandsch spreken of hooren spreken.
	2de idem,	4	»	»	13	84	97	
	3de idem,	2	1	»	18	72	90	
	* Herhalingschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Oost-Indie,	†	†	†	†	†	†	De proef met de oprigting dezer school genomen wordt gezegd aanvankelijk buitengemeen te zijn geslaagd. De school wordt gehouden twee maal in de week in het daartoe des avonds beschikbaar gestelde locaal der gouvenements derde school.
	Lagere school te Batavia,	3	»	»	19	68	87	Goede uitkomsten.
	Idem te Meester Cornelis,	1	1	»	14	14	28	
	* Dag- en kostschool van den heer G. Verhulp,	1	†	†	†	†	95	Het onderwijs bij deze bloeijende inrigting omvat ook het hand- en topographisch teekenen, de muziek, zang en dans, benevens de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche, Maleische en Javaansche talen. Een voldoend hulppersoneel was aan deze school verbonden.
	* Idem voor meisjes van mevr. Klussmann en mej. Scharp,	1 onderwijzeres.	†	†	†	†	95	Dit instituut wordt gezegd zijnen goeden naam waardig te handhaven. De vreemde talen die hier onderwezen worden zijn Fransch, Engelsch en Hoogduitsch. De directrice wordt bijgestaan door een goed en talrijk hulppersoneel. Het onderwijs omvat overigens alles wat tot eene beschaafde opvoeding behoort.
	* Idem van mej. Verhuyght, op Noordwijk, en van mej. van Gemert te Weltevreden,	2 onderwijzeressen.	†	†	†	†	211	Aan een groot aantal leerlingen wordt het onderwijs gratis gegeven. Aan het instituut op Noordwijk, dat 54 meerendeels kostleerlingen telt, wordt, behalve in de drie laatstgenoemde talen, ook onderrigt gegeven in het teekenen, schilderen, de muziek, zang en alle vrouwelijke handwerken. Het onderwijs bij de inrigting te Weltevreden omvat, buiten de gewone vakken, alleen het Fransch, de muziek en vrouwelijke handwerken. Een talrijk en bekwaam hulppersoneel is aan beide inrigtingen verbonden.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Batavia.	* School van mej. Gaymans,	1 onderwijzeres.	†	†	†	†	30	Het onderwijs, dat zich tevens tot de Fransche, Hoogduitsche, Engelsche en Italiaansche talen uitstrekt, mogt goed genoemd worden. Ook aan deze inrigting is een bekwaam hulppersoneel verbonden.
	* Idem van mej. Brusse,	1 idem.	†	†	†	†	30	Deze inrigting, waar, behalve de gewone vakken en vrouwelijke handwerken, ook Fransch en Engelsch wordt onderwezen, levert goede uitkomsten op.
	* Idem van den heer W. H. Snethlage en G. Warnar,	2	†	†	†	†	30	Nieuw opgerigte school voor gewoon lager onderwijs.
	* Idem van den heer J. P. Freyss,	1	†	†	†	†	†	Nieuw opgerigte school voor gewoon lager onderwijs en de beginselen der Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. Van de toekenning van een gouvernemts-subsidie aan deze inrigting is reeds hierboven melding gemaakt.
	* Idem van den heer R. J. L. Weyhenke op Noordwijk,	1	†	†	†	†	90	Als voren, ook voor de Fransche en Engelsche talen. De dag- en kostschool van den heer J. J. J. Snellebrand werd, uit hoofde van den overgang van een groot aantal leerlingen naar het gymnasium, bij het einde van het jaar gesloten. Ook de school van mevr. d'Arnaud Gerkens schijnt te zijn opgeheven.
	* Parapattan-weeshuisschool,	†	†	†	†	†	76	Het opgegeven cijfer van 76 leerlingen, waaronder 37 meisjes, was aanwezig onder ultimo April 1861. Vergelijk hoofdstuk G hiervóór. Het onderwijs en de gemaakte vorderingen waren allezins voldoende.
	* Christelijke ambachtsschool,	†	†	†	†	†	37	Waaronder 19 meisjes. Over het algemeen genoten de kinderen dit jaar eene gewenschte gezondheid. Het gegeven onderwijs droeg goede vruchten. Drie kinderen mogten eene plaatsing erlangen, waardoor zij in de gelegenheid werden gesteld om bekwame ambachtslieden te worden. De verhooging der prijzen van de meeste levensbehoeften en de toename der kosten voor onderwijs deden de uitgaven dezer in 1854 daargestelde inrigting (zie het Regeringsverslag over 1855, blz. 57) in 1861 stijgen van f 8734,52 tot f 11 179,11.
	* Gesticht voor verlaten kinderen te Djatie,	†	†	†	†	†	39	De leerlingen, waaronder 23 meisjes, maakten zeer voldoende vorderingen. Zie overigens hoofdstuk G hiervóór. Uit eene door de Hoofdcommissie opgemaakte statistiek betreffende het schoolonderwijs op de

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen.: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
								drie hoofdplaatsen van Java is gebleken d… Batavia, onder eene bevolking van 4793 zie… len, 1908 kinderen telt, van welke ruim 1… of volgens officiele opgaven 662, den schoo… pligtigen leeftijd van 6-14 jaren hebben bereik… Dat men bij te zamentrekking der vorenstaand… opgaven tot een hooger totaal geraakt, is hieraa… toe te schrijven, dat op de particuliere sch… len te Batavia vele kinderen van elders in de… kost zijn besteed.
Buitenzorg.	Lagere school te Buitenzorg,	1	1	»	29	26	55	Zeer bevredigende uitkomsten. Het onlangs naar Buitenzorg overgebragt… instituut voor jonge jufvrouwen van mev… Hoola van Nooten, hetwelk gedurende 186… 9 kostleerlingen telde, had met ultimo De… cember opgehouden te bestaan.
Krawang.	Lagere school te Poerwakarta,	1	»	»	14	7	21	Bevredigende berigten.
Cheribon.	Idem te Cheribon,	1	1	»	16	17	33	Als voren. Het meerendeel der leerling… bestond echter uit eerstbeginnenden.
Tagal.	Idem te Tagal,	1	»	»	21	16	37	In alle vakken waren goede vorderingen … bespeuren.
Pekalongan.	Idem te Pekalongan,	1	1	»	42	43	85	Bevredigende uitkomsten. Van slechts e… kelen was de opkomst ongeregeld.
Samarang.	1ste lagere school te Samarang,	3	2	»	79	»	79	Zeer bevredigende berigten.
	2de idem,	2	2	»	81	50	131	Goede vorderingen werden gemaakt. Eve… wel wordt opgemerkt dat de leerlingen d… hoogste en middelklassen in den regel … school te vroeg verlaten om van het geleer… het gewenschte voordeel te kunnen trekken.
	3de idem,	2	2	»	33	81	114	Bevredigende uitkomsten. Van de hier ten vorigen jare voor onde… meesters en kweekelingen geopende gelege… heid tot het ontvangen van nomaallessen we… gedurende 1861 zeer weinig gebruik gemaak… Tegen 15 leerlingen onder ultimo 1860, tel… men er bij het eind van 1861 slechts één.
	Hervormde weeshuisschool,	3	2	»	»	153	153	De geregelde opkomst der kinderen wer… door eene in het gesticht heerschende ziek… vier maanden lang gestoord. Nogtans lever… het examen een zeer bevredigend resulta… Vergelijk hoofdstuk G.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	*Verdere bijzonderheden.* — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
Samarang.	Roomsch-katholijke weeshuisschool,	2	3	»	»	157	157	Ook hier werd om dezelfde reden de school zelfs eenige weken gesloten. Daaraan kan voor een deel worden toegeschreven de geringe vorderingen der leerlingen. Vergelijk hoofdstuk G.
	* School van mevr. Mendes da Costa,	1 onderwijzeres.	2	»	†	†	28	Waaronder 4 jongens. Lager onderwijs, vrouwelijke handwerken, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
	* School van mevr. Sloot,	1 onderwijzeres.	2	»	†	†	51	Waaronder 7 jongens. Onderwijs als voren, benevens teekenen en muziek, voor de beide laatste vakken zijn afzonderlijke onderwijzers. Goede uitkomsten.
	* Idem van den heer A. Collings,	1	†	†	†	†	36	Waaronder 12 meisjes. Voor lager onderwijs, de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, benevens het Italiaansch boekhouden.
	* Idem van den heer J. van Essel,	1	†	†	58	5	63	Waaronder 26 meisjes. Voor gewoon lager onderwijs.
	* Idem van den heer A. G. van Velthuyzen,	1	»	»	†	†	12	Privaatlessen in het lager onderwijs. De onderwijzer stond overigens aan het hoofd der derde gouvernementsschool.
	* Idem van mevr. van Mierop,	1 onderwijzeres.	†	†	†	†	45	Waaronder 15 jongens. Voor gewoon lager onderwijs.
								Te rekenen naar het bevolkingscijfer (3780 zielen, waarvan 1542 kinderen of 514 die geacht kunnen worden den schoolpligtigen leeftijd van 6—14 jaren te hebben bereikt), kan het er voor gehouden worden, dat ook te Samarang weinig of geen kinderen van onderwijs verstoken zijn.
	* School te Salatiga van den heer Valette,	1	†	†	†	†	19	Op deze meisjesschool voor gewoon lager onderwijs wordt ook onderwijs gegeven in de Fransche taal, het teekenen en de muziek.
	* Idem van den heer Hildering,	1	†	†	†	†	31	Waaronder ook meisjes. Gewoon lager onderwijs.
								De school van den heer Behr, welke onderwijzer voor het onderwijs der gratis-leerlingen (laatstelijk 27 in getal) eene toelage uit 's lands kas ontving, is met 1°. November opgeheven geworden. Nopens de toewijzing van dat subsidie aan een der andere onderwijzers waren de noodige voorstellen gedaan.
	1ste lagere school te Ambarawa,	2	»	»	14	»	14	Geopend 1 September 1861.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			Verdere bijzonderheden. — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgave, hier niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
	2de lagere school te Ambarawa,	1	1	»	4	43	47	In weêrwil van de ongeregelde opkomst der leerlingen, was de uitkomst van het gehouden examen over het algemeen bevredigend te noemen.
Japara.	Lagere school te Japara,	1	»	»	9	17	26	Een groot bezwaar tegen het maken van degelijke vorderingen was gelegen in de omstandigheid, dat de leerlingen te huis meerendeels slechts het Javaansch en Maleisch in stede van het Nederduitsch spraken.
	Idem te Pattie,	1	»	»	3	15	18	Als voren. Eenige kinderen te Koedoes en Joana kunnen wegens den te grooten afstand dezer school daarvan geen gebruik maken.
	* School van Mevr. van der Meyden te Pattie,	1 onderwijzeres.	†	†	†	†	15	Waaronder 3 jongens Lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. Voldoende uitkomsten.
Rembang.	Lagere school te Rembang,	1	»	»	15	22	37	De toestand dezer school, aanvankelijk minder gunstig, was in de tweede helft des jaars veel verbeterd.
Soerabaija.	1ste lagere school te Soerabaija,	3	1	1	141	»	141	Zeer gunstige berigten.
	2de idem,	4	1	»	81	51	132	
	3de idem,	2	3	1	26	99	125	Ongeregelde opkomst der leerlingen. Dagelijks bleef een groot aantal afwezig, voornamelijk uit gebrek aan voegzame kleeding en schoeisel. De gemaakte vorderingen waren overigens zeer bevredigend.
	4de idem,	1	»	»	12	12	24	Deze school is gelegen aan het marine-etablissement.
	* Jongens-weezen-inrigting,	1	»	»	»	22	22	Aanwezig onder ultimo Maart 1861. Zie voor verdere bijzonderheden hoofdstuk G hiervóór.
	* School van den heer Werner,	1	†	†	17	2	19	Gewoon lager onderwijs.
	* Idem van mevr. Kocken,	1 onderwijzeres	2 secondantes.	»	†	†	32	Waaronder een tiental kostleerlingen. Gewoon lager onderwijs en vrouwelijke handwerken.
	* Idem van mevr. van Ghert,	1 id.	2 id.	»	29	3	32	Waaronder 7 kostleerlingen. Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen. In de namiddaguren wordt nog onderwijs gegeven door een der onderwijzers van de gouvernementsscholen.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde.			Getal leerlingen.			*Verdere bijzonderheden.* — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Soerabaija.	* Bewaarschool van mej. Azia van Timor,	1	»	»	5	1	6	Het onderwijs, hetwelk zich bepaalde tot het lezen, schrijven en rekenen, wordt gegeven door eenen onderwijzer.
	* Idem van mej. Emde,	1 onderwijzeres.	»	»	†	†	4	
	* Idem van den heer Dinsbach,	1	†	†	†	†	15	Lezen, schrijven en rekenen. De in 't vorig verslag vermelde scholen van mevrouw Steup en mej. Bake (beide meisjesscholen), van den heer Willemsz. (jongensschool) en van de wed. Franche (bewaarschool) hadden dit jaar alle opgehouden te bestaan. Even als van Batavia en Samarang kon ook van Soerabaija gezegd worden, dat op die hoofdplaats weinig of geene kinderen van onderwijs verstoken waren. De bevolking toch wordt opgegeven te bedragen 3643 zielen, van welke 1427 kinderen; het getal schoolpligtigen kan dus, naar de gewone berekening van 1 op de 3, gesteld worden op 476.
	Lagere school te Grisse,	1	»	»	10	17	27	Bevredigende uitkomsten.
Madura.	Lagere school te Bangkallang,	1	»	»	6	6	12	Als voren.
	Idem te Sumanap,	1	»	1	7	29	36	Geene zeer bevredigende berigten.
Pasoeroean.	Idem te Pasoeroean,	1	3	»	44	27	71	Bevredigende berigten. Bij het eerst gehouden examen was zulks door ongesteldheid van den onderwijzer minder het geval geweest.
	* Middagschool van den heer de Visser,	1	»	»	†	†	†	De onderwijzer is geplaatst aan het hoofd der gouvernementsschool. De kostschool van mevr. Bloemhardt was door vertrek dier onderwijzeres opgeheven.
	Lagere school te Malang,	1	»	1	16	20	36	Vrij bevredigende uitkomsten.
Probolingo.	Idem te Probolingo,	1	1	2	37	25	62	Als voren.
	* School van mevr. Wijsman,	1 onderwijzeres.	†	†	†	†	†	Voor gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
Bezoekie.	Lagere school te Bezoekie,	1	»	»	16	12	28	De gemaakte vorderingen gaven stof tot tevredenheid.
Banjoewangie.	Lagere school te Banjoewangie,	1	»	»	8	5	13	Weinig gunstige berigten, hoofdzakelijk een gevolg van de geringe medewerking der ouders.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen.: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	*Verdere bijzonderheden.* — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
Banjoemas.	Lagere school te Banjoemas,	1	»	»	20	4	24	De bezwaren, die zelfs nog geruimen tijd n de overstroomingen van 22/23 Februarij aan eene geregelde voortzetting van het on derwijs verbonden waren, werkten daarop hoogst nadeelig terug.
	Idem te Tjilatjap,	1	»	»	17	5	22	De opkomst der leerlingen was niet zee geregeld.
	Idem te Poerbolingo,	1	»	»	14	2	16	Geopend 2 April 1861. Bevredigende voor uitzigten. De leerlingen kwamen trouw te school.
Bagelen.	Idem te Poerwo-redjo,	1	1	»	11	19	30	Over 't geheel zeer bevredigende resultaten
	Idem te Wonosobo,	1	»	»	2	15	17	Als voren. Het getal leerlingen was dit jaa merkelijk toegenomen.
Kadoe.	Idem te Magelang,	1	1	»	33	14	47	Vrij gunstige uitkomsten.
Djokdjokarta.	Idem te Djokdjo-karta,	2	1	1	51	80	131	Als voren. In de eerste helft des jaars ha het geregeld onderrigt veel geleden do ongesteldheid van den besturenden onde wijzer. Sedert was evenwel een twee onderwijzer in dienst gesteld.
	* School van mevr. Stumpf,	1 onder-wijzeres.	†	†	†	†	22	Het onderrigt op deze school, hetwelk zi bepaalt tot de eerste gronden van het lag onderwijs en de vrouwelijke handwerken liet niets te wenschen over.
Soerakarta.	Lagere school te Soerakarta,	2	1	»	51	80	131	De toestand van 't onderwijs was tamel bevredigend. De opkomst der leerling bleef, uit hoofde van de onverschillighe der ouders, nog even ongeregeld als vroeger. Het voornemen bestond om te dien aanzi maatregelen van voorziening te nemen.
	* School van mej. Wolff,	1 onder-wijzeres.	†	†	†	†	23	Waaronder 7 jongens. Deze meisjesscho voor gewoon lager onderwijs, in October ge opend, wordt gezegd aanvankelijk wel volda te hebben. Mejufvrouw Claessen had hare school op geheven.
Madioen.	Lagere school te Madioen,	1	»	»	22	»	22	De school werd geregeld bezocht en vorderingen waren bevredigend.
	Lagere school te Ngawie,	1	»	»	12	14	26	Als voren.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde: Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Getal leerlingen: Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	*Verdere bijzonderheden.* — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
Kedirie.	Lagere school te Kedirie,	»	»	»	»	»	»	In verband met het ongenoegzaam aantal kinderen bleef deze school nog steeds gesloten. De ten vorigen jare geopende particuliere school van mevr. Smeding was door het vertrek dier onderwijzeresse opgeheven.
	Buitenbezittingen.							
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	1ste lagere school te Padang,	2	»	1	34	»	34	Het aantal leerlingen was toenemende. Er werden zeer goede vorderingen gemaakt.
	2de idem,	3	1	1	14	139	153	Het gehouden examen gaf redenen van tevredenheid.
	* Middagschool van den heer J. J. de Weijer,	2	»	1	†	†	24	De onderwijzer en zijne helpers zijn geplaatst aan de 2de gouvernementsschool. Het onderwijs op deze particuliere middagschool omvat de gewone vakken, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
	* Middagschool van den heer P. van Geelen,	1	»	»	†	†	9	De onderwijzer is geplaatst aan het hoofd der 1ste gouvernementsschool. Zijne particuliere leerlingen ontvangen onderrigt in de vakken van het lager onderwijs en de Fransche taal.
	* School van mej. Verhoeff,	1 onderwijzeres.	»	»	†	†	20	Meerendeels meisjes. Het onderrigt omvat de vakken van het lager onderwijs, de Fransche taal en vrouwelijke handwerken.
	Lagere school te Padang Pandjang,	»	»	»	7	26	33	Bevredigende berigten.
	Idem te fort de Kock.	1	1	»	12	7	19	Als boven.
Benkoelen.	Idem te Benkoelen,	1	1	»	15	14	29	Als boven.
Palembang.	Idem te Palembang,	1	»	»	6	13	19	Als boven. De kinderen verliezen echter veel van het hier gegeven onderwijs, omdat meest allen bij hunne tehuiskomst Maleisch spreken.
Riouw.	Idem te Riouw,	1	»	»	15	3	18	Ook hier wordt geklaagd over groote achterlijkheid in het spreken en verstaan der Nederduitsche taal; de vorderingen zouden anders naar wensch zijn. De subcommissie had te dien einde dringend de medewerking der ouders ingeroepen.
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Lagere school te Banjermasin,	1	»	1	6	25	31	In verband met de benoeming van een nieuwen onderwijzer werd goede vooruitgang in het onderwijs verwacht.

Gewesten.	SCHOOLINRIGTINGEN. — De met een * geteekende zijn particuliere scholen.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde			Getal leerlingen.			*Verdere bijzonderheden.* — De met een † geteekende kolommen kunnen, bij gemis aan opgaven, hier niet worden ingevuld.
		Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van schoolgeld.	Gratis.	Te zamen.	
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.	1ste lagere school te Macassar,	1	1	1	34	»	34	Bevredigende berigten.
	2de idem,	2	1	1	47	67	114	
	Lagere school te Maros,	1	»	1	3	17	20	Als boven.
	* School van den zendeling-onderwijzer A. Goudswaard te Bonthain.	1	†	†	†	†	53	Van deze 53 leerlingen behooren er 15 te Boelekomba, 1 te Saleijer en de overigen te Bonthain te huis. Hunne vorderingen waren naar wensch. Ter belooning van de voortdurend door den onderwijzer bewezen zeer goede diensten in dit zijn onderwijs aan de Christenjeugd, is hem van gouvernementswege eene gratificatie verleend geworden.
	* School van den heer P. R Brouwer te Bima,	1	»	»	†	†	†	In October 1861 geopend. De onderwijzer geniet een gouvernements-subsidie van f 3 's maands (zie het vorig verslag bladz. 74 en het aangeteekende in den hoofde dezer afdeeling.) Het onderwijs bepaalt zich tot lezen schrijven en rekenen.
Amboina.	1ste lagere school te Amboina,	1	1	1	42	28	70	Bevredigende berigten.
	2de idem,	1	1	2	63	82	145	
	* Hervormde weeshuisschool,	†	†	†	†	†	†	
Banda.	Lagere school te Banda,	1	1	2	59	29	88	Ten gevolge van ongesteldheid en mindergeschiktheid van den onderwijzer was de toestand van het onderwijs hier niet naar wensch. In December is het noodige verrigt ter zijner vervanging.
Ternate.	Idem te Ternate,	1	»	»	16	16	32	In verband met de aankomst van den nieuwen onderwijzer eerst in Maart 1861 heropend. De leerlingen waren meest allen eerst beginnenden; over de gemaakte vorderingen viel dus weinig te zeggen.
Menado.	Idem te Menado,	1	1	»	59	12	71	Ruime stof tot tevredenheid.
Timor.	Idem te Koepang,	1	»	»	18	18	36	In de hoogste klassen droeg het onderwijs gewenschte vruchten.

II. VOOR CHRISTEN-INLANDERS.

De bijzonderheden ter kennis van de Regering gekomen met opzigt tot het schoolwezen onder de inlandsche Christenen worden medegedeeld in den ondervolgenden staat:

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
	JAVA EN MADURA.		
Buitenzorg.	School te Depok, van den zendelingleeraar J. R. P. F. Gonggrijp.	51	Dagelijks bezochten gemiddeld 47 leerlingen de school. De genoemde zendeling-leeraar oefende over het onderwijs een gewenscht toezigt uit. De grootere meisjes ontvingen ook onderrigt in vrouwelijke handwerken.
Samarang.	School te Salatiga, van den zendeling S. Kruyt.	niet opgegeven.	De leerlingen zijn, op enkele uitzonderingen na, allen van geringe afkomst. Degenen, die de school trouw bezochten, maakten goede vorderingen, waarvoor aan den inlandschen onderwijzer, die met de dagelijksche leiding van de school belast was, alle lof toekwam. De zendeling Kruyt gaf in den regel twee maal in de week zelf onderwijs. Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen, de rekenkunde, de bijbelsche geschiedenis en het zingen.
Soerabaija.	»	»	Geen opgaaf ontvangen.
	BUITENBEZITTINGEN		
Amboina.	Instituut van het Nederlandsch Zendelinggenootschap ter vorming van inlandsche onderwijzers te Amboina.	145	Dit instituut, onder de leiding van den zendeling B. N. J. Roskott, tevens schoolopziener over de inlandsche scholen onder Amboina, verkeert voortdurend in den besten toestand, terwijl ook het gedrag en de gezondheidstoestand der leerlingen zeer bevredigend konden worden genoemd. 30 hunner worden opgeleid voor rekening van het Zendelinggenootschap, 5 voor die van den hoofdonderwijzer en de overigen voor rekening hunner ouders of verwanten. De kweekelingen leerden met lust en inspanning om zich voor te bereiden voor hun eind-examen, hetwelk gewoonlijk in de maand Maart wordt gehouden; een twaalftal ontving daartoe sinds eenigen tijd privaatlessen bij den hoofdonderwijzer. De verpligting — zoo zegt het verslag — dat de oudste der klasse verantwoordelijk is voor de gedragingen zijner mede-leerlingen maakt het alleen mogelijk een voortdurend toezigt over het geheel te houden. De ter plaatse gevestigde drukkerij van het Zendelinggenootschap bleef steeds een belangrijk hulpmiddel om de scholen van de benoodigde boeken te voorzien. In den loop van het jaar werd aldaar ook de druk voltooid van het in 't Maleisch vertaalde werk van BUNJAN: » Eens Christensreize naar de Eeuwigheid, " welk werk, hoezeer niet direct bestemd voor de scholen, bij den Amboinees zoo veel bijval vond, dat het, na ommekomst van slechts weinige maanden, reeds voor de grootste helft was uitverkocht.
Amboina.	*Afd. Amboina.*		
	22 gouvernements-scholen,	1993	Van deze 29 scholen bevinden er zich 3 in de nabijheid van de hoofdplaats Amboina, 9 in het gebergte van Lijtimor, 12 in den omtrek van de baai van Ambon, en 5 op het oostelijk gedeelte van het eiland Ambon, en zulks respectivelijk met 557, 604, 939 en 449 leerlingen.
	7 genootschaps-scholen,	556	
	Afd. Hila en Larike.		
	1 genootschaps-school te Hila,	27	De bevolking dezer afdeeling (langs de noordkust van het eiland Ambon) bestaat grootendeels uit Mohammedanen. Van daar dat er slechts 2 kleine Christenscholen bestaan.
	1 gouvernements-school te Larike,	20	

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
Amboina,	*Afd. Saparoea en Haroeko.*		
	12 gouvernements-scholen op Saparoea,	2178	
	1 particuliere school van de wed. Latumahina, mede op Saparoea,	40	Deze weduwe ontvangt eenigen onderstand van wege het Zendelinggenootschap, terwijl anders het onderwijs door haar met behulp van hare dochter geheel kosteloos wordt gegeven.
	6 gouvernements-scholen op Haroeko,	746	
	9 gouvernements-scholen en	1260	Van deze 10 scholen behooren er 2 met 70 leerlingen tot de afdeeling Hila en Larike en de overige tot de afdeeling Saparoea en Haroeko. 1 gouvernements- en 1 genootschapsschool waren door den jongsten opstand der Alfoeren te niet gegaan.
	1 genootschaps-school langs de zuidkust van Ceram,	30	
	6 gouvernements-scholen op Noesalaut,	822	Noesalaut wordt opgegeven eene bevolking te bezitten van 3000 zielen.
	3 idem op Boano, Manipa en Boero,	116, 28, 28	
	3 idem op de Aroë-eilanden,	niet opgegeven.	Van twee scholen is het cijfer der leerlingen niet opgegeven; op de 3de school waren er 16.
	5 idem op de Zuidwester-eilanden.	niet opgegeven.	Van deze scholen is er 1 op het eiland Makisser, met 103 leerlingen, 1 op Ettij, 1 op Roma en 2 op Lettij. De residentie Amboina telde alzoo in 't geheel 76 inlandsche Christenscholen (67 gouvernements- en 9 genootschapsscholen), waarvan 68 te zamen bevattenden 7804 leerlingen. Er waren 8 scholen, die elk 3, en 21 die elk 2 onderwijzers hadden; de overige hadden elk *één* onderwijzer, alzoo totaal onderwijzers 103. Over het algemeen zijn de berigten aangaande deze scholen bevredigend, vooral wat aangaat den ijver der onderwijzers. De scholen op de zuidkust van Ceram en de school op Boano zijn echter achterlijk in vergelijking met die van de andere eilanden dezer residentie, en speciaal die van het eiland Ambon, hetgeen voornamelijk hieraan is toe te schrijven, dat op de binnenkust van Ceram en op Boano niet het Maleisch wordt gesproken, maar eene geheel eigenaardige volkstaal, zoodat doorgaans eerst een paar jaren besteed moeten worden om de kinderen bekend te maken met en te oefenen in de taal waarin wordt onderwezen. Op sommige plaatsen wordt nog, maar ten gevolge eener aanschrijving van wege het Gouvernement, ten aanzien van het onderwijs en de schoolmeesters, in mindere mate dan vroeger, tegenwerking ondervonden van de zijde van sommige regenten in de Molukken. Aan deze laatsten rigtte de subcommissie van onderwijs dit jaar eenen algemeenen brief, met het doel om eenige uitbreiding te geven en regelen voor te schrijven ten aanzien van sommige aangelegenheden der inlandsche scholen, waaromtrent bij het reglement van 1855 niet voldoende wordt voorzien, als daar zijn: de verdeeling der schoolkinderen, de verhouding der inlandsche onderwijzers tegenover de dienstdoende zendelingleeraren enz.

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
Banda,	Gouvernements-inlandsche Christenschool te Neira,	83, waaronder 41 meisjes.	Over het algemeen bevredigende berigten omtrent het gegeven wordende onderwijs. Door nalatigheid der ouders was echter de opkomst der kinderen niet geregeld. Op den ijver der inlandsche Christen-onderwijzers in deze residentie was eene verhooging hunner tractementen van gunstigen invloed geweest.
	Idem te Lonthoir,	11, waaronder 5 meisjes.	Gunstige berigten.
	Idem op het eiland Aij.	23, waaronder 14 meisjes.	Als voren.
	Idem op Rozengain,	10, waarvan 4 meisjes.	Idem.
Ternate,	Gouvernements-inlandsche Christenschool te Ternate,	76	Tamelijke vorderingen, doch ongeregelde opkomst.
	School te Ratjan,	niet opgegeven.	Van deze inlandsche Christenschool is weder geen opgaaf ontvangen.
Menado,	Kweekschool van het Ned. Zendelinggenootschap ter vorming van inlandsche onderwijzers te Tanawangko,	20	Deze school staat voortdurend onder de leiding van den zendeling-leeraar N. Graafland. De leertijd der kweekelingen is bepaald op drie jaren.
	12 gouvernementsscholen,	1205	Het getal der inlandsche Christenscholen in de Minahassa vermeerderde met 5 genootschapsscholen. Het onderwijs bepaalt zich tot het lezen, schrijven, rekenen en zingen. Aan het hoofd van elke school staat een onderwijzer, die naar evenredigheid van het getal kinderen door een of meer der verst gevorderde leerlingen wordt bijgestaan. De leeftijd der leerlingen loopt van 6 tot 14 jaren; sommige ouders waren steeds nalatig in het ter school zenden hunner kinderen. De zendelingleeraars houden twee maal 's jaars inspectie; ook worden de scholen nu en dan bezocht door den resident of door de controleurs. De schoolgebouwen worden door de negorijen daargesteld.
	113 genootschapsscholen,	4787 (zijnde van 4 scholen geen opgaaf ontvangen).	
	30 negorijscholen, (dat zijn de zoodanige waarvan de kosten door de bevolking worden gedragen),	973 (als voren van ééne school).	
	Gouvernements-inlandsche Christenschool te Gorontalo,	30	Ook bestaat te Gorontalo nog eene inlandsche school voor kinderen van inlandsche hoofden, met circa 60 leerlingen. Aan het hoofd dezer inrigting staat een meester, afkomstig van de kweekschool te Tanawangko. Beide scholen werden namens de subcommissie van onderwijs bezocht en in vrij goeden staat bevonden, vooral die voor kinderen van inlandsche hoofden.
	8 gouvernements- en 16 negorijscholen op de Sangir-eilanden,	niet opgegeven.	Het onderwijs op de Sangir-eilanden is nog steeds verre ten achter bij dat in de Minahassa. Gedeeltelijk ligt de oorzaak daarvan in de mindere ontwikkeling der meesters (meest alle Sangirezen), gedeeltelijk ook in de weinige medewerking, op sommige plaatsen zelfs tegenwerking, der radja's.

Gewesten.	School-inrigtingen.	Getal leerlingen.	Verdere bijzonderheden.
Timor.	6 gouvernements-scholen op Timor,	413	Bij de school te Koepang waren de vorderingen der leerlingen, waaronder ook kinderen van Chinezen, zeer goed te noemen. De berigten der overige scholen luiden minder gunstig, hoofdzakelijk uit hoofde van de zeer ongeregelde opkomst der leerlingen.
	18gouvernements- en 9 negorij-scholen op Rotti,	2433	Van het bestaan der 9 negorijscholen werd in vroegere verslagen geen melding gemaakt. Het onderrigt op de gouvernementsscholen laat te wenschen over. De reden hiervan lag, behalve aan de onderwijzers zelven, aan de hoogst ongeregelde opkomst der leerlingen. Op sommige plaatsen waren door de radja's schoolmandoors aangesteld om de nalatige kinderen op te zoeken. Onder de schoolkinderen zijn enkele van Savoenesche en Timoresche afkomst.

III. Voor niet-Christenen, niet zijnde Europeanen of met dezen gelijkgestelden.

Java en Madura.

Kweekschool te Soerakarta (1). Blijkens het verslag omtrent deze school, ditmaal loopende tot Julij 1862, hadden de in het personeel voorgevallen veranderingen weder alleen betrekking op de kweekelingen. Bij den aanvang van den cursus telde men er 30, terwijl in de maand Augustus 1861 nog bijkwamen de 2, die blijkens het vorig verslag bladz. 78, reeds in 't vorig schooljaar waren benoemd. Sedert verlieten 5 hunner de school, waarvan 3 door hunne aanstelling tot onderwijzer, 1 wegens weinig aanleg en 1 tijdelijk wegens herhaalde ongehoorzaamheid. Daarentegen werden in Januarij 1862 7 en in Junij nog 2 nieuwe kweekelingen benoemd.

De school is verdeeld in twee hoofdafdeelingen, waarvan de eene door den hoofdonderwijzer en den andere door den tweeden en den Javaansche onderwijzer geleid wordt. In de eerste afdeeling waren gemiddeld 15 leerlingen, waarvan er 8 voor eene plaatsing als onderwijzer waren voorgedragen. In deze afdeeling bestond het onderwijs in het lezen en vertalen van Javaansch en Maleisch, de reken- en aardrijkskunde en in de theoretische en praktische landmeetkunde. De vorderingen waren over het algemeen zeer voldoende. Tot de tweede afdeeling behoorden laatstelijk 16 leerlingen, van welke men echter, voor het meerendeel, geen groote verwachting had. De Maduresche en Soendasche onderwijzers gingen voort hunne leerlingen met goed gevolg in die talen te oefenen; terwijl de Maleische onderwijzer met vrucht onderrigt gaf in het lezen en schrijven van Maleisch met Arabische karakters.

Kweekschool te Bandong. Zoo als reeds werd aangeteekend in het verslag over 1859 (bladz. 75, 1ste noot), werd in Mei 1861 magtiging verleend tot het oprigten, nevens de kweekschool te Soerakarta, eener tweede inrigting van dien aard te Bandong (Preanger regentschappen), speciaal ter opleiding van inlandsche onderwijzers ten dienste der inlandsche jeugd in de Soenda-landen, waartoe de school te Soerakarta, uit hoofde van de weinige geneigdheid die er bij de bewoners van westelijk Java bestaat om zich met die van oostelijk Java te vermengen, geen genoegzame stof bleek op te leveren.

In December werd daarop door de Indische Regering aan eenen deskundige opgedragen ter zake de noodige voorstellen te ontwerpen, en werd dezen vervolgens vergunning verleend zich in het belang der zaak naar Soerakarta te begeven tot het bezoeken der kweekschool aldaar.

Ten aanzien van de gewestelijke scholen worden de navolgende bijzonderheden ontleend aan de verslagen der hoofden van gewestelijk bestuur.

(1) Met betrekking tot de voorstellen, waarvan melding werd gemaakt in de noot op bladz. 78 van het vorig verslag, valt voor alsnog slechts aan te teekenen, dat van de oprigting eener derde kweekschool in den oosthoek van Java door het Indisch Bestuur voorloopig is afgezien.

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal scholieren op ult°. Dec. 1861.	Verdere bijzonderheden.
Bantam.	Serang.	»	Even als 't vorige jaar is de school gesloten geweest.
Batavia.	Geene.	»	
Buitenzorg.	Geene.	»	
Krawang.	Poerwakarta.	25	Voldoende vorderingen. De leerlingen zijn meerendeels kinderen van inlandsche hoofden en beambten. Het onderwijs omvat het lezen en schrijven zoowel van de Soendasche als van de Javaansche en Maleische talen, benevens de beginselen der rekenkunde.
Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	33 gemiddeld aantal 's maands	Opzigtens deze scholen wordt gezegd, dat het nog altijd noodig was om aan de hoofden en mindere inlandsche ambtenaren, wier kinderen het meerendeel der leerlingen uitmaken, telkens het hooge belang van het onderwijs met ernst voor oogen te houden. Dat zoodanige aansporing dikwijls niet te vergeefs was, kon onder andere blijken bij de school te Bandong, waar het cijfer der leerlingen gedurende 1861 klom van 46 tot 130. Behalve het lezen en schrijven der Soendasche en Maleische talen en de rekenkunde, strekt zich het onderwijs hier nog uit tot de aardrijkskunde van den Oost-Indischen archipel, het handteekenen, de eerste beginselen der praktische landmeetkunde, het eenvoudig boekhouden en het Mohammedaansche erfregt. Te Bandong en Garoet werden slechts middelmatige, op de overige scholen goede vorderingen gemaakt. Alleen de belangstelling der onderwijzers te Bandong liet somtijds te wenschen over.
	Bandong.	130	
	Soemedang.	50	
	Garoet.	22	
	Manondjaja.	29	
Cheribon,	Cheribon.	54	De leerlingen behoorden meerendeels tot den geringen stand. Het onderwijs bepaalde zich tot het leeren lezen en schrijven en de beginselen der reken- en aardrijkskunde. Onderwijzer en leerlingen gaven redenen tot tevredenheid.
Tagal,	Tagal.	36	Voldoende berigten. Onder de leerlingen waren ook kinderen van inlandsche handelaren. Onderrigt werd gegeven in het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch, de rekenkunde, de aardrijkskunde van Nederlandsch Indie en de beginselen der landmeetkunde.
	Prebes.	33	
	Pamalang.	37	
Pekalongan,	Pekalongan.	22	Niet zeer goede berigten, ten gevolge van mindere geschiktheid des onderwijzers. De vakken van onderwijs waren dezelfde als die in Tagal. Onder de leerlingen waren 5 zonen van Javaansche particulieren.
Samarang,	Samarang.	34 (Aantal op 1 April 1862)	Er waren 13 leerlingen minder dan in April 1861, voor een deel ten gevolge van de inrigting der school, waar tusschen de leerlingen van verschillenden stand geene afscheiding bestond; terwijl de kinderen van hoofden zich niet met die van den kleinen man wilden vermengen.
	Salatiga,	24	Ten gevolge van de weinige belangstelling der ouders hadden er onder de leerlingen, die allen tot den minderen stand behoorden, telkens mutatien plaats. Zij toonden anders ijver en goeden aanleg. Ook op de geschiktheid des onderwijzers viel te roemen.
Japara.	Pattie,	28	Weinig gunstige berigten: een gevolg van mindere geschiktheid des onderwijzers. De leerlingen waren meerendeels kinderen van hoofden, beambten of gepensioneerden.
	Japara,	44	Voldoende berigten, zoo wat aangaat de geschiktheid des onderwijzers, als de vorderingen der leerlingen.

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal scholieren op ult°. Dec. 1861.	Verdere bijzonderheden.
Rembang.	Rembang,	14	Als voren. Onder de scholieren te Toeban, Blora en Bodjonegoro waren ook kinderen van gewone Javanen. Te Toeban werd ook onderwijs gegeven in de aardrijkskunde van Java en de eerste beginselen van landmeetkunde en het handteekenen; te Blora in de landmeetkunde en de zedeleer en te Bodjonegoro in de aardrijkskunde van Java.
	Toeban,	61	
	Blora,	32	
	Bodjonegoro,	67	
Soerabaija.	Soerabaija,	54	Ten vorigen jare waren hier 123 leerlingen. De aanmerkelijke vermindering gedurende 1861 was hoofdzakelijk toe te schrijven aan de omstandigheid, dat er bij de oprigting der school vele kinderen waren toegelaten, wier ouders op grooten afstand van de hoofdplaats woonden, terwijl het later bleek dat zij door gemis aan familiebetrekkingen geene gelegenheid hadden om hunne kinderen op de hoofdplaats te besteden; maar ook waarschijnlijk minder goede leiding van den sedert vervangen onderwijzer. De tegenwoordige meester en zijn helper voldeden zeer goed. De vorderingen der leerlingen waren voldoende.
Madura.	Pamakassan.	45	Vrij gunstige berigten. Aardrijks- en landmeetkunde werden hier niet onderwezen. Onder de leerlingen zijn ook kinderen van inlandsche particulieren.
Pasoeroean.	Pasoeroean.	51	Gunstige resultaten, waartoe veel had bijgedragen de geschiktheid van het onderwijzend personeel. Hier waren aardrijks- en landmeetkunde wel onder het onderwijs begrepen.
	Bangil.	52	
	Malang.	48	
Probolingo.	Geene.	»	
Rezoekie.	Bezoekie.	39	Als voren. 8 der leerlingen waren kinderen van inlandsche hoofden en beambten.
Banjoewangie.	Banjoewangie.	33	De leerlingen, wier vorderingen voldoende waren te noemen, behoorden meerendeels tot den adel en de gegoede klasse. Daar het schoolfonds nog niet zeer gunstig was, had men nog niet wel kunnen overgaan tot de opname van kinderen van min gegoeden. De onderwijzer legt veel ijver en geschiktheid aan den dag, doch geeft geen onderrigt in de landmeetkunde.
Banjoemas.	Banjoemas.	39	Ten gevolge der overstrooming van Februarij is deze school tot in October gesloten geweest en bij het einde van 't jaar waren nog niet al de leerlingen teruggekeerd. Er wordt geen onderrigt gegeven in de landmeetkunde. Onder de scholieren vindt men ook kinderen van inlandsche particulieren.
	Poerbolingo.	57	Bevredigende berigten, ook wat aangaat den ijver en de geschiktheid van den onderwijzer. Hier werd ook onderrigt gegeven in de beginselen der landmeetkunde en van het handteekenen.
Bagelen.	Poerworedjo,	137	Als voren. Het onderwijs is van gelijken aard als te Poerbolingo, met uitzondering van het handteekenen. Onder de leerlingen bevonden zich 68 kinderen van inlandsche hoofden en beambten.
	Ambal.	54	Als voren. De leerlingen waren allen kinderen van inlandsche hoofden, beambten en gepensioneerden.
	Keboemen.	76	Even als in 1860 was ook thans vermeerdering van kinderen van dessahoofden en van den geringen man merkbaar. Vroeger zagen de dessahoofden er tegen op om hunne kinderen, die meestal eerst op gevorderden leeftijd de school bezoeken, alleen met het doel om wat schrijven en rekenen te leeren, derwaarts te zenden. N

Gewesten.	Plaatsen waar eene school gevestigd is.	Aantal scholieren op ult°. Dec. 1861.	Verdere bijzonderheden.
			echter de termijn voor het bezoeken der school voor de dessahoofden op twee jaren is bepaald geworden, nam hun aantal hoe langer hoe meer toe. Landmeetkunde wordt hier niet onderwezen. In weerwil van de mindere geschiktheid des onderwijzers, werden toch, voornamelijk door toedoen van den kweekeling, vorderingen gemaakt.
Kadoe.	Magelang. Temanggoeng.	39 17	Onder de leerlingen trof men kinderen aan van allerlei afkomst. Op beide scholen werden ook de beginselen der landmeetkunde onderwezen. De onderwijzers voldeden goed.
Djokdjokarta.	Geene.	»	
Soerakarta.	Soerakarta.	28	Deze inrigting is verbonden aan de onderwijzerskweekschool, over welke is gehandeld aan het hoofd dezer afdeeling. Het onderrigt, bestaande in het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch, rekenkunde en aardrijkskunde van den Oost-Indischen archipel, wordt dan ook gegeven door kweekelingen van laatstgemelde school. De opkomst was vrij geregeld, en de vorderingen van het meerendeel der leerlingen waren zeer goed. In de laatste maanden werd ook het zingen en het bespelen van inlandsche muziekinstrumenten beoefend. Van de school van prins Mangkoe Negoro werd een toenemend gebruik gemaakt; het aantal leerlingen, waaronder zonen van den Prins zelven, was thans gestegen tot 71, die over het algemeen geregeld ter schole kwamen en goede vorderingen maakten. De onderwijzer bragt wederom het zijne bij tot de verkregen resultaten.
Madioen.	Madioen. Magettan. Ponorogo. Ngawie. Poerwodadie.	55 29 34 41 45	De leerlingen dezer scholen zijn van verschillenden stand. Hunne vorderingen waren over het algemeen bevredigend, en ook de onderwijzers voldeden wel. De school te Poerwodadie was eerst dit jaar in werking gekomen. Te Madioen en te Ngawie werden ook de beginselen der landmeetkunde onderwezen.
Kedirie.	Toelang-agoeng. Blitar. Berbek. Kedirie.	45 39 42 41	Als voren. Er werd geen onderrigt gegeven in de landmeetkunde.
Patjitan.	Patjitan.	16	Weinig gunstige berigten, ten gevolge van onverschilligheid der ouders en ongeschiktheid van den onderwijzer. Ook hier maakte de landmeetkunde geen deel van het onderwijs uit.
Zoo in 't geheel op Java en Madura	44 scholen en	1931 leerlingen.	

Even als in 1860 bleven ook gedurende 1861 de scholen te Serang (Bantam) en te Poerwodadie (Samarang) gesloten. Daarentegen werd eene nieuwe school geopend te Poerwodadie (Madioen), welke reeds 45 leerlingen telde, zoodat er bij het eind van 1861, ongerekend de twee tijdelijk geslotene, op Java en Madura in werking waren 44 scholen met een totaal van 1931 leerlingen, welke cijfers in 1860 respectivelijk waren 43 en 1847.

Blijkens de tabel, voorkomende aan 't slot van het in den aanhef van dit hoofdstuk bedoelde verslag der Hoofdcommissie van onderwijs, zijn er onder deze leerlingen zelfs van 20- tot 30jarigen ouderdom. Uit die tabel kan tevens blijken, hoe veel door het Gouvernement ten behoeve van het onderwijs der inlandsche bevolking wordt bijgedragen.

Buitenbezittingen.

Sumatra's Westkust. De berigten omtrent de kweekschool voor inlandsche onderwijzers

te Fort de Kock (Padangsche bovenlanden) luiden bij voortduring bevredigend, vooral ook wat aangaat de geschiktheid van den aan 't hoofd geplaatsten Maleijer. Het getal jongelingen, dat sedert de oprigting (September 1856) tot bij het eind van 1861 de school bezocht, bedroeg 35. Zij waren van verschillenden stand en van 14- tot 18jarigen leeftijd. Er werd onderwijs gegeven in het lezen en schrijven der Maleische taal, de beginselen der reken- en aardrijkskunde, de eerste beginselen van het landmeten, het boekhouden op eenvoudige wijs, het stellen van brieven en rapporten, benevens het opmaken van staten. Alleen die kweekelingen worden bij het verlaten der school als onderwijzers geplaatst, welke daartoe de noodige bekwaamheid en geschiktheid bezitten, terwijl de anderen aangesteld worden als inlandsche schrijvers, pakhuismeesters bij de koffijpakhuizen, vaccinateurs, mantries bij de koffij-cultuur enz. Ieder kweekeling ontvangt eene toelage van f 10 's maands.

Voor het overige bestonden bij het eind van 1861 in het gouvernement van Sumatra's Westkust 26 inlandsche scholen, te zamen tellende 809 leerlingen, tegen 25 scholen onder ultimo December 1860 met te zamen 816 leerlingen. Van de 26 scholen telde men er 14 in de residentie Padang, 4 in de residentie Padangsche bovenlanden en 8 in de residentie Tapanolie. In de beide eerstgemelde residentien waren de leerlingen bijna allen kinderen van inlandsche hoofden en beambten of van gegoede kooplieden; in Tapanolie daarentegen behoorde bijna de helft der leerlingen tot de landbouwende klasse. Het onderwijs omvat het lezen en schrijven der Maleische taal met Arabische en Latijnsche karakters, en de beginselen der rekenkunde; terwijl uitsluitend in Tapanolie onderrigt werd gegeven in het lezen en schrijven der Battasche taal. Op enkele scholen ontvingen de leerlingen daarenboven onderwijs in de beginselen der aardrijkskunde.

Over het geheel werden goede uitkomsten verkregen. Ook de onderwijzers gaven, op eene enkele uitzondering na, stof tot tevredenheid, zoowel wat geschiktheid als gedrag betreft. De leerlingen, die de school verlaten hadden, werden voor een groot gedeelte in 's lands dienst en bij particulieren in betrekking genomen; terwijl een ander gedeelte uit gebrek aan lust en ijver naar huis terugkeerde.

Benkoelen. De nieuw geopende scholen te Manna en Kroë (zie het vorig verslag bladz. 82) telden bij het eind van 't jaar respectivelijk 31 en 25 leerlingen. Op de beide andere scholen in dit gewest, die te Tallo en Moko-moko, waren op dat tijdstip aanwezig 38 en 45 leerlingen, tegen 33 en 50 in 't vorig jaar. Over de gemaakte vorderingen en de geschiktheid der onderwijzers viel nog weinig te zeggen. Het onderwijs bepaalt zich tot het lezen en schrijven der Maleische taal.

Lampongsche districten. De in September 1861 geopende school ter hoofdplaats Telokbetong telde in den aanvang ongeveer 60 leerlingen, waaronder velen van reeds mannelijken leeftijd. Deze verlieten echter weder spoedig de school, zoodat het cijfer der leerlingen, meerendeels zonen van inlandsche hoofden, bij het einde des jaars 35 bedroeg. Er werd onderrigt gegeven in het lezen en schrijven der Maleische en Lampongsche talen, zoomede in de beginselen der rekenkunde. Over de gemaakte vorderingen kon, wegens het kort bestaan der school, nog niet genoegzaam geoordeeld worden.

Banka. De school te Muntok telde 53 leerlingen, waaronder 27 Chinesche kinderen. Het onderwijs, bestaande in het lezen en schrijven der Maleische taal, mitsgaders de beginselen der reken- en aardrijkskunde, leverde nog geene gewenschte resultaten. De onderwijzer had veel goeden wil, doch het ontbrak hem aan de noodige geschiktheid.

Celebes. Het onderwijs op de twee inlandsche scholen in dit gouvernement (te Macassar en te Maros) gaf, in verband met de geschiktheid der onderwijzers, over het algemeen bevredigende resultaten. Onder de 20 leerlingen bij de school te Macassar telde men 5 kinderen van inlandsche grooten, terwijl ook de leerlingen te Maros (mede 20 in getal) meerendeels kinderen waren van regenten en onderhoofden. Het onderwijs bestond in het lezen en schrijven van de Maleische en Macassaarsche talen, het vertalen van Macassaarsch in Maleisch, benevens de beginselen der reken- en aardrijkskunde.

K. Kunsten en wetenschappen (1).

§ 1. *Vermeerdering der kennis van land en volk.*

Geographische dienst (2). Bij het begin des jaars hield de chef dezer dienst, de hoofdingenieur dr. J. A. C. Oudemans, zich onledig met de eindbewerking der waarnemingen, gedaan ter bepaling van de geographische ligging van die plaatsen op Java, waar telegraaphkantoren gevestigd zijn, en met het opmaken van een verslag over deze expeditie, door welke een hechte en zekere grondslag gelegd is voor de geographie van Java.

Intusschen had gemelde hoofdingenieur, door het herhaaldelijk onbruikbaar worden van den onderzeeschen telegraaphkabel, nog niet kunnen gevolg geven aan de hem reeds in 1860 gedane opdragt om langs dien weg de lengteverschillen met Batavia te bepalen van Muntok, Palembang en Singapoer.

Vermits echter voor het in kaart brengen van Straat Banka, waarvan de opname meer en meer vorderde, behoefte bestond aan de naauwkeurige plaatsbepaling van twee hoofdpunten in die straat, werd, bij een besluit van 20 Maart 1861, magtiging verleend om al dadelijk — zonder het herstel van den onderzeeschen kabel af te wachten — over te gaan tot de bepaling der sterrekundige ligging van Muntok, Palembang, Riouw en Singapoer, en tevens die kleinere reizen te ondernemen, welke noodig zouden zijn om, waar zulks mogelijk is, andere bepalingen te doen, waarvan voor de geographie nut is te trekken.

Dien ten gevolge werd in den loop van het jaar door den aan den hoofdingenieur toegevoegden adsistent de naauwkeurige ligging bepaald van Muntok, den Monopijn, Lucipara, Palembang en Singapoer. De plaatsbepaling van Riouw had nog niet kunnen geschieden.

Middelerwijl bewerkte de hoofdingenieur de waarnemingen van de heeren S. H. en G. A. de Lange, in 1852 en 1853 gedaan ter bepaling van de lengte van Menado, waardoor niet alleen de lengte van Menado, maar ook die van Macassar, Boeton, Ternate en Kema met groote naauwkeurigheid zijn bekend geworden.

Met het trianguleren kon, door ontstentenis van een speciaal daarmede te belasten ingenieur, eerst in October een aanvang worden gemaakt; in weerwil van vele moeijelijkheden waren nogtans bij het einde des jaars op een vijftal punten in de afdeeling Salatiga (Samarang) de hoeken gemeten, welke het driehoeksnet in de reeds getrianguleerde residentien moesten verbinden aan dat in de afdeeling Demak en G obogan.

Met de magnetische en meteorologische waarnemingen kon nog geen aanvang worden gemaakt, omdat de daarvoor aangewezen ingenieur eerst in den aanvang van 1862 in Indie aankwam (3).

Statistieke opname op Java. De commissie belast met de statistieke opname van Banjoemas voltooide dien arbeid ten aanzien van de afdeelingen Tjilatjap, Poerwokerto, Poerbolingo en Bandjarnegara, zoodat alleen overbleef de afdeeling Banjoemas (4). Het werk dier commissie leverde belangrijke resultaten op voor de kennis van het cijfer der bevolking, de uitgestrektheid der velden, enz. enz. (5).

Topographische opnamen. Onder verwijzing naar hetgeen omtrent de militaire topogra-

---

(1) Over de opheffing, bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 90, eener het wetenschappelijk verkeer belemmerende bepaling, wordt gehandeld in hoofdstuk M hierachter.

(2) Vergelijk voor eene definitive regeling dezer dienst *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 44*a*. Een overzigt der geographische verrigtingen gedurende 1862 is uit de *Javasche Courant* van 17 Januarij en 11 Maart 1863 overgenomen in de *Staats-courant* van 17 Maart en 29 April 1863.

(3) In afwachting van de daarstelling van een observatorium te Batavia, waartoe in September 1862 de noodige voorstellen zijn gevraagd van den directeur der openbare werken, is in 't laatst van dat jaar voor het doen dezer waarnemingen tijdelijk een gebouw ingehuurd. In het tweede quartaal 1863 is met de meteorologische werkzaamheden een aanvang gemaakt, doch konden deze voor alsnog alleen bestaan in uurwaarnemingen van den barometer.

(4) Ook voor Banjoemas is die arbeid sedert voltooid.

(5) Vergelijk bladz. 9 der Nota, als bijlaag gedrukt bij de Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (zitting 1862/63, n°. XCIII), waaruit tevens blijkt dat in de eerste helft van 1863 maatregelen zijn genomen om de hier bedoelde opnamen op uitgebreider schaal te doen voortzetten.

phische opnamen is medegedeeld in hoofdstuk D, afd. I § 8 hiervóór (1), en waarbij onder andere ook melding is gemaakt van den stand der werkzaamheden op Celebes, verdienen hier, als bijdragen tot vermeerdering der kennis van land en volk, in de eerste plaats in aanmerking te komen de uitvoerige rapporten van den adsistent-resident J. A. BAKKERS nopens de afdeeling Sandjaï, de eilanden Bonerate en Kalaoe en de Rijken Tanette en Barroe, welke stukken, vergezeld van statistieke bijlagen, alle zijn gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde* (2).

Door den adsistent-resident van Billiton werden, bij gelegenheid zijner reizen, eenige deelen van dat eiland opgenomen en in kaart gebragt; terwijl ook landmeters in dienst der concessionarissen bezig waren met het opmeten van een tweetal mijndistricten.

De kennis van Ceram werd wederom verrijkt door opname van den ambtenaar ter beschikking van den gouverneur der Moluksche eilanden C. B.-H. VON ROSENBURG.

Atlas van Nederlandsch Indie. Van dezen belangrijken atlas, die, met ondersteuning van het Gouvernement, vervaardigd werd, eerst door wijlen den kapitein-luitenant ter zee P. baron MELVILL VAN CARNBEE en later door den kapitein der genie van het Nederlandsch-Indisch leger W. F. VERSTEEG, werden dit jaar de vier laatste kaarten goedgekeurd. Dit werk te Batavia uitgegeven, en waarmede in 1853 (zie de verslagen over 1852 en 1853, bladzz. 4 en 1) een aanvang werd gemaakt, bestaat uit 60 kaarten, waarvan 25 stuks door den baron MELVILL VAN CARNBEE en 35 door den kapitein VERSTEEG werden zamengesteld.

§ 2. *Taalstudie* (3) *en oudheidkunde.*

Javaansche en andere inlandsche talen. De vervaardiging door de ambtenaren J. A. WILKENS en C. F. WINTER Jr. van het groote Javaansch-Nederduitsch woordenboek, waarvan reeds herhaaldelijk is melding gemaakt, vorderde dit jaar tot de letter Wâ, de negende van het Javaansche alphabet (4). De arbeid van den ambtenaar A. B. COHEN STUART en daaronder ook de voortzetting van een door hem aangevangen Nederduitsch-Javaansch woordenboek bleef, wegens het hem verleend verlof tijdelijk, gestaakt (5).

Bij het Indisch besluit van 7 April 1861, n°. 44 (*Indisch Staatsblad* n°. 21), werden maatregelen genomen tot betere verzekering der Javaansche taalstudie, bestaande in de oprigting van een translateursbureau, ondergeschikt aan den resident van Soerakarta, en zamengesteld uit een translateur, een adjunct-, een adspirant- en twee élèves-translateur.

De ambtenaar H. VON DEWALL ging steeds voort met de bewerking van een Maleisch woordenboek, dat volgens de daarvan geleverde proeven, meer dan de vroegere, waarborgen zoude aanbieden voor nauwkeurigheid en volledigheid. Hem werd ook opgedragen de zamenstelling van een Maleisch leesboek, bevattende zamenspraken over verschillende onderwerpen.

De beoefening der Soendasche taal bepaalde zich, voor zoo veel bleek, tot het schrijven van door de Indische Regering uit te geven schoolboeken. Ook inlandsche hoofden en daaronder voornamelijk de hoofdpanghoeloe van Garoe (Preanger regentschappen) hebben zich op de beoefening der Soendasche taal toegelegd, aangemoedigd door het voorbeeld en den raad van den reeds meermalen te dezer zaak vermelden heer K. F. HOLLE.

De Macassaarsche en Boeginesche talen vonden steeds een ijverig beoefenaar in dr. B. F. MATTHES, die onderscheidene reizen over Celebes ondernam, zoowel tot het voortzetten zijner linguistische studien, als tot het verzamelen en bewerken van handschriften.

Oudheidkunde. Even als vroeger beijverde zich de Indische Regering om, waar de opdelving van oudheden te harer kennisse kwam, die voorwerpen ter overname, ten geschenke of ter bewaring aan te bieden aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en

---

1) Over de hydrographische verrigtingen wordt gehandeld in datzelfde hoofdstuk, afdeeling II, § 4*a*.

(2) Deel XI en XII, vierde serie deel II en III.

(3) Zie ook hoofdstuk E, afdeeling IV, § 2, hiervóór.

(4) Volgens de laatste berigten, loopende tot 1 October 1863, was men gevorderd tot de woorden onder de letters på, lå en tj°.

(5) In 't laatst van 1862 is de heer COHEN STUART naar Indie teruggekeerd.

Wetenschappen, welks museum daardoor wederom met ettelijke gouden, zilveren en bronzen voorwerpen werd verrijkt (1).

§ 3. *Natuurwetenschappen* (2).

Botanie. 's Lands plantentuin te Buitenzorg bleef aan de daarmede beoogde wetenschappelijke en praktische doeleinden beantwoorden, en nam steeds in belangrijkheid toe. Dit sieraad van Nederlandsch Indie leverde onderscheidene levende planten en zaden aan soortgelijke inrigtingen in Nederland en in den vreemde, en mogt wederkeerig ettelijke nieuwe gewassen daarvoor terugontvangen. Ook met bijzondere personen hadden vele ruilingen plaats. Met de kostelooze beschikbaarstelling van zaden of planten aan sommige landheeren en anderen werd tevens op ruime schaal voortgegaan.

In den loop van het jaar werd aan deze inrigting ook verstrekt een toestel tot het maken van photographische afbeeldingen van planten.

Wetenschappelijke reizen. Dr. H. A. Bernstein, particulier geneesheer te Gadok, die op kosten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, in het belang van natuurkundige onderzoekingen, in de Molukken reisde, bragt eenige belangrijke, vele nog onbekende voorwerpen bevattende verzamelingen van naturalien bijeen, welke vervolgens naar 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden zijn gezonden. Hij bezocht Ternate, Batjan, Halmaheira, Morotai, enz. Op Batjan vond hij onder andere een uitgestrekt bosch van notenmuscaatboomen, waarvan de vruchten bij onderzoek zijn gebleken die van Banda in deugdzaamheid en grootte te overtreffen (3).

Aan een Engelschman, den heer A. R. Wallace, die gedurende eenige jaren in de Molukken had gereisd tot het doen van natuurkundige onderzoekingen, en van wien reeds melding werd gemaakt in het verslag over 1853, bladz. 85, werd voor hetzelfde doel vergunning verleend de residentien Banka en Palembang te doorreizen.

Eenige personen in dienst van den consul-generaal van Frankrijk in Siam doorzochten een groot gedeelte van Palembang en Benkoelen tot het maken van natuurkundige verzamelingen. Zij hebben zich vervolgens naar de Molukken begeven.

Meteorologie. De weêrkundige waarnemingen, welke op uitnoodiging van den chef der geneeskundige dienst door de officieren van gezondheid verrigt worden, werden gedurende 1861 voortgezet. De verkregen uitkomsten, ook van de op Desima (Japan) gedane waarnemingen, worden geregeld medegedeeld aan het Koninklijk Meteorologisch Instituut te Utrecht.

§ 4. *Wetenschappelijke genootschappen, tijdschriften en nieuwsbladen.*

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, het oudste der in Indie gevestigde genootschappen, handhaafde niet alleen zijn verkregen roem, maar nam zelfs in bloei toe. Het Gouvernement verleende aan hetzelve voortdurend eene krachtige hulp, zoowel door het subsidie van f 8000 (hetwelk ook voor de beide volgende jaren aan het genootschap was verzekerd (4), als door het toezenden van stukken voor 's genootschaps werken en van voorwerpen van antiquarischen aard, deels ter overname, deels ten geschenke, deels ter bewaring. Wederkeerig was het genootschap aan de Regering behulpzaam in het beoordeelen van een aantal Javaansche en Maleische schoolboeken, die bij het Gouvernement ingediend waren als prijs-antwoorden op de voor dergelijke werken uitgeloofde belooningen. De voornaamste aanwinst van 's genootschaps ethnologisch kabinet was de toevoeging daaraan van de Banjermasinsche rijkssieraden, door het

(1) Ten vervolge op hetgeen in het verslag over 1859, bladz. 80, noot 4, is medegedeeld nopens eene voorgenomen archaeologische beschrijving van Java en Sumatra, kan dienen, dat de daarvoor bestemde ambtenaar R. H. Th. Friederich bij het verstrijken van zijn verlof in den aanvang van 1863 naar Indie is teruggekeerd.

(2) Over de geologische verrigtingen wordt gehandeld in hoofdstuk N, afdeeling II, „Mijnbouw."

(3) Sedert heeft de Regering last gegeven eenige pikols dier noten te doen inkoopen, ten einde deze bij wijze van proef hier te lande aan de markt te brengen. Volgens de jongste berigten is onlangs eene kleine hoeveelheid afgegeven aan de factory der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, ten einde herwaarts te worden afgescheept.

(4) En sedert ook voor de jaren 1864 tot en met 1866.

Gouvernement aan hetzelve ter bewaring gegeven. Ook de bibliotheek en het munt- en penningkabinet namen door aankoop, ruiling en geschenken wederom in omvang en belangrijkheid toe. (1).

De werkzaamheden van de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indie waren veelomvattend te noemen, en de belangstelling, welke die vereeniging van verschillende zijden ondervond, maakte dat ook zij zich verder kon ontwikkelen. Hare boekerij en museum bevonden zich in goeden staat. De vereeniging diende het Gouvernement, dat haar tot ultimo 1863 een jaarlijksch subsidie van f 4000 verzekerde, bij verschillende gelegenheden van voorlichting en raad (2).

De Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid, die ter verduidelijking van haren werkkring haren naam wijzigde in dien van Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, leverde blijken van vooruitgang op, en hare werkzaamheden ondervonden vooral bij het groote publiek meerdere belangstelling. De in Nederland gehouden landhuishoudkundige congressen was zij behulpzaam in het verspreiden van programma's, het geven van inlichtingen enz. Door hare tusschenkomst werden ten behoeve van verschillende particulieren onderzoekingen gedaan of proeven genomen. Eene poging, door die vereeniging aangewend om in het bezit te geraken van een gebouw, door middel eener geldleening, mogt niet slagen.

Eene veelbelovende afdeeling dezer maatschappij kwam te Soerabaija tot stand.

Behalve de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Batavia, Samarang, Soerabaija en Padang (3) telde Nederlandsch Indie eene vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen, en eene afdeeling (voor Oost-Java) van het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs te Delft.

Ten aanzien van de in Nederlandsch Indie verschijnende tijdschriften en nieuwsbladen valt ditmaal slechts te verwijzen naar de opgaven daaromtrent gedaan in de beide vorige verslagen. Alleen is nog aangekondigd gevonden de uitgave te Samarang van een halfmaandelijks Maleisch tijdschrift, getiteld: *Katja-mata*, welk tijdschrift zoude bevatten korte stukjes over verschillende onderwerpen van wetenschap, populair-Christelijk geschreven.

§ 5. *Verdere bijzonderheden.*

Londensche tentoonstelling. De Indische Regering benoemde niet alleen eene commissie tot het zamenbrengen van voorwerpen van kunst en nijverheid voor de in 1862 te Londen te houden internationale tentoonstelling, maar liet ook voor die tentoonstelling een model vervaardigen van de stuw te Lengkong (Soerabaija). Bedoelde commissie mogt er in slagen om, in weerwil van de zeer beperkte tijdruimte, eene hoogst belangrijke verzameling van allerlei Nederlandsch-Indische kunst- en natuurvoortbrengselen bijeen te brengen en naar Nederland te verschepen (4).

In de hier te lande, bij Koninklijk besluit van 20 Julij 1861, n°. 61, benoemde hoofdcommissie voor de regeling en behartiging der belangen van Nederlandsche nijveren en kunstenaren bij meergemelde tentoonstelling, werden onder andere twee leden opgenomen, om meer in het bijzonder de koloniale belangen voor te staan.

L. Algemeen burgerlijk bestuur.

I. Algemeen beheer.

De bepalingen omtrent de verschillende takken van het algemeen burgerlijk bestuur ondergingen geene wijziging.

---

(1) Zie nopens de bevolen daarstelling, voor 's lands rekening, van een gebouw ten dienste van het genootschap, de 4de noot op bladz. 83 van het vorig verslag.

(2) Zeer onlangs is magtiging verleend om aan de Natuurkundige Vereeniging voor den tijd van 3 jaren, te beginnen met 1864, nog een jaarlijksch subsidie van f 2000 uit te keeren.

(3) Zie ook hoofdstuk G ten slotte.

(4) De Oost-Indische kolonien leverden in 't geheel 66 inzenders op; zij verwierven te zamen 6 eerepenningen en 3 eervolle vermeldingen. Van deze 9 eereblijken waren er 2 bestemd voor personen in dienst van het Gouvernement (den inspecteur voor natuurkundige onderzoekingen dr. F. Junghuhn, belast met de leiding der kina-cultuur, en den hortulanus bij 's lands plantentuin te Buitenzorg T. E. Teysman), 1 voor een particulieren landbouw-ondernemer en 6 voor de Indische Regering of eenige bepaalde gewesten en dienstakken.

Nadat bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 2, krachtens 's Konings magtiging, eene regeling had plaats gevonden van het personeel van de algemeene dienst bij het stoomwezen in Nederlandsch Indie, en het personeel was vastgesteld als te bestaan uit een hoofdingenieur en twee ingenieurs, respectivelijk der eerste en tweede klasse, werd het, in verband tot het voorschrift van art. 64 van het regeringsreglement, noodig geacht, dezen tak van dienst in te deelen bij eene der directien van algemeen bestuur.

Daar de studie in de toepassing van het stoomwerktuig in het algemeen een onderdeel uitmaakt van den werkkring van den burgerlijken ingenieur, werd bij Indisch besluit van 19 Augustus 1861, n°. 21, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 4), het beheer van het algemeen stoomwezen in Nederlandsch Indie, onder de bevelen en het oppertoezigt van den Gouverneur-Generaal, opgedragen aan den directeur der burgerlijke openbare werken. Voorstellen tot uitvoering van dezen maatregel waren bij het einde van het jaar nog in behandeling (1).

Ten aanzien van de in 1860 geautoriseerde reorganisatie van het personeel van het mijnwezen en de plaatsing van dat corps onder hetzelfde beheer (zie het verslag over 1859, bladz. 140, noot 1) waren mede nog overwegingen aanhangig (2).

II. Finantien.

§ 1. *Muntwezen.*

Nieuwe muntregeling (3). Blijkens het vorig verslag bleef ter algeheele uitvoering dezer regeling alleen nog over de inwisseling op Java en Madura der recepissen van de serien van f 10 en f 25. Daartoe werd in 1861 overgegaan. Bij ordonnantie van 29 April 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 30) werden namelijk die recepissen, te rekenen van af 30 Junij, buiten omloop gesteld, na voorafgegane verwisselbaarstelling tot op dat tijdstip, tegen zilveren munt gulden om gulden, bij 's lands kassen te Batavia, Samarang en Soerabaija, alsmede voor zooveel de aanwezige middelen zulks zouden toelaten bij 's lands kassen op de hoofdplaatsen der overige gewesten van Java en op Madura. Na dien tijd konden de bewuste recepissen nog alleen bij 's lands kas te Batavia worden ingewisseld, doch daarentegen nog tot en met den 31sten Augustus 1861, den wettelijk bepaalden uitersten termijn voor de buiten-om-loopstelling der recepissen, bij alle landskassen in betaling worden aangenomen. Bij het eind van 't jaar was van het gezamenlijk in omloop gebragte cijfer van f 26 600 000 aan recepissen in het geheel ingewisseld en vernietigd voor een bedrag van f 26 312 111, en bleef dus nog f 287 889 oningewisseld, waarvan een goed deel kon gerekend worden nimmer ter verwisseling te zullen worden aangeboden (4).

Uit Nederland werd gedurende 1861, in het bijzonder bestemd voor de uitvoering der muntwet, in Indie ontvangen f 178 170 koperen pasmunt, gevende met het vroeger tot dat einde ontvangene een totaal bedrag van f 28 322 707, waarvan f 10 518 333 standpenningen, f 9 625 004 zilveren en f 8 179 370 koperen pasmunt, een en ander ongerekend het zilver dat reeds vroeger voor een gedeelte der recepissen was gedeponeerd; zoomede de opbrengst van het in 1861 en vroeger te Soerabaija verkochte doorgekapt of versmolten oude kopergeld.

Van de in 't vorig verslag besproken magtiging op het Indisch Bestuur om over de opbrengst van het oude kopergeld hier te lande, voor zooveel zulks tot intrekking van recepissen noodig was, te beschikken door middel van wissels, werd dit jaar deels tegen 100 per cent, deels tegen 99 per cent beschikt over een bedrag van f 1 764 792,41, of

(1) De definitive regeling heeft plaats gehad bij *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 183. Zie overigens voor bijzonderheden nopens het stoomwezen de mededeelingen in hoofdstuk N, afdeeling IV hieronder.

(2) Blijkens *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 56, is de regeling sedert tot stand gekomen.
Zie voor de toevoeging aan de directie der middelen en domeinen van de dienst der inspectie over de bebakening, de kustverlichtingen en het loodswezen in Nederlandsch Indie *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 65.

(3) Vergelijk het afzonderlijk verslag omtrent de uitvoering der muntwet gedurende 1861 (n°. L van de stukken der zitting 1862/63). Zie voor 1862 n°. LXI van de stukken der zitting 1863/64. Voor de verlenging van den termijn voor het doen van geldelijke verantwoording aan de wetgevende magt van alle ontvangsten en uitgaven betreffende de uitvoering der nieuwe muntregeling, zij verwezen naar *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 106, en *Nederlandsch Staatsblad* 1863, n°. 194.

(4) Volgens de jongste berigten, loopende tot ultimo October 1863, bleef destijds nog een bedrag van f 258 666 ter inwisseling over.

na aftrek van een wissel, groot f 68,40, die ingevolge latere kennisgeving als vervallen moest worden beschouwd, ten regte f 1 764 724,01.

Met inbegrip van hetgeen ten voorschreven einde (à 102 per cent) in 1860 was getrokken (f 1 644 852,38), was alzoo onder ultimo December 1861 tot het aangegeven doel in 't geheel beschikt over eene som van f 3 409 576,39 Nederlandsch courant (1).

De verkoop te Soerabaija bestond dit jaar uit 2 000 000 Amsterdamsche ponden doorgekapte oude duiten, welke zuiver hebben opgebragt f 947 609,19, zijnde gemiddeld ongeveer f 0,47^5 per pond of ruim f 59,22^5 per pikol. In 1860 was de netto opbrengst, voor 1 900 000 Amst. ponden, f 890 918,31^5, zijnde per pond ruim f 0,46^5 en per pikol ruim f 58,61. Versmolten koper werd in 1861 in Indie niet verkocht, in 1860 slechts eene hoeveelheid van 76 913 Amst. ponden, waarvoor toen netto verkregen was f 45 149,48^5, zijnde per pond ruim f 0,58^5 en per pikol ruim f 73,37^5.

Agio. Gedurende 1861 werden voor de Nederlandsche (gouden) negotiepenningen en voor enkele vreemde muntspecien te Batavia de volgende prijzen betaald:

	Januarij—Maart.	April—Junij.	Julij—Septemb.	Octob.—Decemb.
Mexicaansche dollar (2)	f 2,65 à f 2,70	f 2,65 à f 2,80	f 2,65	f 2,65 à f 2,70
Tien-gulden-stukken.	f 10,25	f 10,25	10,25	f 10,25
Gouden ducaten, oude	f 7,10 à f 7,20	7,00 à f 7,20	7,00	7,00
„ „ nieuwe	6,20 à 6,25	6,00 à 6,20	6,00	f 6,00 à f 6,10
Engelsche souvereins	12,90 à 13,00	12,70 à 12,90	f 12,80 à f 13,00	12,60 à 12,80
Australische „	f 12,75	12,50 à 12,75	f 12,50	12,25 à 12,50

Wisselkoers, enz. Deze was gedurende 1861 als volgt:

Maanden.	Te Batavia op Amsterdam. Guldens Ned. courant voor f 100 Ind. courant.		Te Batavia op Londen.	Te Batavia op Calcutta.	Te Batavia op China.	Te Batavia op Singapoer.
	Gouvernem.	Particulier.	Een pond sterling voor guldens en centen.	100 Compagnie's ropijen voor guldens.	Een dollar voor guldens en centen.	Een dollar voor guldens en centen.
Januarij . .	102	102¾ à 103	11,37^5	123	2,75 à 2,80	2,70 à 2,75
Februarij. .	101½ à 102	102 à 102½	„	123	2,70 à 2,72	2,76
Maart . . .	100½ à 101½	100½ à 101½	11,69	123	2,70	2,70
April. . . .	100 à 100½	100 à 100½	11,65 à 11,70	123	2,70	2,70
Mei.	100	100¼ à 100½	11,70 à 11,75	122 à 123	2,70 à 2,72	2,68 à 2,72
Junij	99 à 100	99¼ à 100¼	11,80 à 11,95	123	2,72	2,70 à 2,71
Julij	99	99¼ à 99½	11,90 à 11,95	123	2,72	2,72 à 2,72^5
Augustus. .	99	99½ à 100	11,90 à 11,92^5	121 à 122	2,72	2,72
September .	99	99¾ à 100	11,85	124	2,68	2,72
October . .	99	100 à 101	11,65 à 11,75	122	2,65	2,62 à 2,63
November .	99	100 à 101	11,60 à 11,70	122	2,63	2,62
December .	99	100 à 100¹/₉	11,65	124	2,68	2,64

(1) Sedert is nog beschikt over eene som van f 635 207,59, zoodat in 't geheel aan wissels speciaal ten behoeve van het muntwezen getrokken is voor een bedrag van f 4 044 783,98.

(2) De Mexicaansche dollar wordt bij 's lands kassen aangenomen tegen den koers van f 2,55 (*Indisch Staatsblad* 1856, n°. 39).

Het bedrag der door het Gouvernement tot aanvulling der Indische kas afgegeven wissels wordt hieronder in § 3 vermeld.

De regeling der afgifte alsmede de vervaltijd dier wissels bleven onveranderd, maar de verkrijgbaarstelling, vroeger nagenoeg beperkt tot de drie hoofdplaatsen van Java, werd in de maand April (vergelijk n°. 1035 van het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie*) uitgestrekt tot geheel Nederlandsch Indie.

In verband tot de algeheele intrekking der recepissen werd nagenoeg te gelijker tijd ook uitbreiding gegeven aan de gelegenheid tot overmaking van gelden in Nederlandsch Indie zelf en wel door het verkrijgbaarstellen *bij* en *op* alle landskassen aldaar van op zigt betaalbare stortingbewijzen voor sommen beneden de f 10. De overmaking van grootere sommen kon, even als vroeger, bij de verschillende kassen geschieden door middel van wissels, betaalbaar 14 dagen na zigt, op de 3 hoofdplaatsen van Java, en voor zooveel de betaalmiddelen dit toelieten, ook op de overige kassen (1).

De voorschreven meerdere gelegenheid tot overmaking van gelden werd al dadelijk ruim benuttigd. Terwijl toch in 1860 door middel van 's lands kassen was overgemaakt een totaal van $11^1/_2$ millioen gulden, was die som in 1861 gestegen tot $14^1/_2$ millioen.

§ 2. *Javasche Bank.*

Gedurende het 34ste boekjaar, loopende van 1 April 1861 tot 31 Maart 1862, waren de baten en lasten der Bank als volgt:

Baten.

Renten op esconto's	f 704 692,40
» » beleeningen	85 265,60
» » buitengewone beleeningen	2 640,00
» » voorschot op specie	808,34
» » hypotheken en gouvernements-obligatien	58 734,63
Provisien op deposito's, inkasseringen, enz.	21 461,14
Pakhuishuur.	7 260,00
Winst op vreemde munten	5 700,03

Lasten.

Uitgaven en afschrijvingen.	132 307,91
Alzoo zuivere winst. . .	f 754,254,23

De commissie tot opname der balans besloot hierbij nog te voegen de ten vorigen jare afgezonderde » winst tot dekking van eventuele verliezen", na aftrek van het ten laste van dat hoofd afgeschrevene, nog bedragende f 7627,31, en het gezamenlijke bedrag, ad f 761 881,54,

te verdeelen als volgt:

uitkeering van 19 pct. of f 95 per aandeel over 8000 aandeelen . . .	f 760 000,00
te brengen op winst- en verliesrekening van het volgende boekjaar. .	1 881,54
	f 761,881,54

In de vijf voorafgegane jaren is de zuivere winst achtereenvolgens geweest f 442 187,97,

(1) Deze voorwaardelijke overmaking naar andere dan de 3 hoofdplaatsen (waartoe steeds vooraf aanzoek moet worden gedaan), vond tot hiertoe plaats door middel van stortingbewijzen betaalbaar op zigt. Vergelijk n°. 1036 en 1116 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

f 445 868,16, f 407 468,69, f 557 038,92 en f 541 692,64, waarvan respectivelijk aan dividend werd uitgekeerd; in $1856/_{57}$ $14^{74}/_{100}$ pct., in $1857/_{58}$ $14^{86}/_{100}$ pct., in $1858/_{59}$ $13^{58}/_{100}$ pct., in $1859/_{60}$ $23^{61}/_{100}$ pct. en in $1860/_{61}$ 13 pct.

Bij het eind van het boekjaar $1861/_{62}$ was de staat Bank als volgt:

Debet.		Credit.	
Gebouwen en mobilair f	196 800,00	Kapitaal (1). . . . . f	4 000 000,00
Specie in de kassen .	10 080 347,77	Winst en verlies . .	740 188,90
Beleeningen en voorschotten op specie. . .	980 205,25	Bankbiljetten in omloop	15 847 340,00
Acceptatien in portefeuille	8 480 313,53	Onafgehaalde dividenden	9 099,30
Diverse debiteuren. .	1 243 933,63	Diverse crediteuren .	384 971,98
	f 20 981 600,18		f 20 981 600,18

Eene aanvulling van art. 60 van het octrooi en reglement der Bank (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 98), ter voorziening in de wijze van onderteekening der stukken in geval van afwezigheid of verhindering van den president of den secretaris, had plaats bij ordonnantie van 13 Augustus 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 69).

§ 3. *Staat der kassen in Indie.*

Buiten de depôts voor de recepissen en de fondsen tot herstel van het muntwezen, was op het eind van elk quartaal van 1861 in 's lands kassen, of onder weg tusschen de verschillende kassen, de volgende geldswaarde:

Tijdstip.	Kassen.	Zilveren munt.	Bank-papier.	Recepissen.	Koperen munt.	Totaal.
31 Maart.	Op Java en Madura .	f 6 633 759	f 691 880	f 1 206 437	f 1 891 289	f10 423 365
	» de buitenbezittingen	3 951 833	»	»	403 147	4 354 980
		f10 585 592	f 691 880	f 1 206 437	f 2 294 436	f14 778 345
30 Junij.	Op Java en Madura .	f 5 973 536	f 1 693 115	f 1 441 902	f 2 001 091	f11 109 644
	» de buitenbezittingen	4 298 299	»	»	440 164	4 738 463
		f10 271 835	f 1 693 115	f 1 441 902	f 2 441 255	f15 848 107
30 Septb.	Op Java en Madura .	f 9 678 010	f 1 820 375	f 1 444 511	f 1 989 208	f14 932 104
	» de buitenbezittingen	3 761 166	»	»	406 113	4 167 279
		f13 439 176	f 1 820 375	f 1 444 511	f 2 395 321	f19 099 383
31 Decemb.	Op Java en Madura .	f12 769 930	f 2 474 285	f 340	f 3 032 204	f18 276 759
	» de buitenbezittingen	5 029 595	»	»	419 892	5 449 487
		f17 799 525	f 2 474 285	f 340	f 3 452 096	f23 726 246

(1) In den loop van 1862 is magtiging verleend om het kapitaal der Bank van f 4 000 000 te brengen op f 6 000 000. In verband daarmede is bij Indisch besluit van 24 October 1862, n°. 1, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, aan de Bank vergund geworden hare slechts voor $^{3}/_{10}$ door specie gedekte emissie van papier, gedurende één jaar, van f 10 000 000 te verhoogen tot f 12 000 000. In September 1863 is de Gouverneur-Generaal gemagtigd tot bestendiging dezer verhoogde emissie. Zie overigens nopens de uitgifte meer bijzonder van klein papier § 25 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (zitting 1862/63, n°. XCIII.

Blijkens het vorig verslag was op 31 December 1860 aanwezig:

	Zilveren munt.	Bank-papier.	Recepissen.	Koperen munt.	Totaal.
Op Java en Madura	f 5 387 114	f 1 033 035	f 1 921 035	f 1 736 412	f10 077 596
» de buitenbezittingen . . .	4 395 631	100	»	426 980	4 822 711
Totaal . . .	f 9 782 745	f 1 033 135	f 1 921 035	f 2 163 392	f14 900 307
Op 31 December 1861 was aanwezig als boven	17 799 525	2 474 285	340	3 452 096	23 726 246
Alzoo op 31 Dec. 1861 meer	f 8 016 780	f 1 441 150	»	f 1 288 704	f 8 825 939
Alzoo op 31 Dec. 1861 minder . . .	»	»	f 1 920 695	»	»

De Indische kas werd ten laste der koloniale fondsen hier te lande gedurende 1861 aangevuld als volgt:

door wissels van den Gouverneur-Generaal op den Minister van Kolonien (daaronder niet begrepen de wissels tot aanvulling der fondsen tot herstel van het muntwezen, bedoeld in § 1 dezer afdeeling) tot een bedrag van:

f	940 671,07	à 102	per cent	f	922 226,53⁵
	615 611,33	» 101½	» »		606 513,62⁵
	1 052 217,26	» 101	» »		1 041 799,26⁵
	348 933,93	» 100½	» »		347 197,94
	1 497 861,34	» 100	» »		1 497 861,34
	309 770,94	» 99	» »		312 899,94

Te zamen f 4 765 065,87, waarvoor verkregen werd. . . . . . f 4 728 498,64⁵

door uit Nederland gezonden zilveren specie:

op de dienst van 1860	f 3 560 000	
» » » » 1861	19 030 000	
» » » » 1862	102 000	
		22 692 000,00
		f 27 420 498,64⁵

In 't vorig jaar werd aan wissels getrokken voor een bedrag van f 894 019,30, waarvoor verkregen werd f 890 431,56⁵, terwijl van uit Nederland (aan zilveren specie) werd ontvangen f 17 665 000.

§ 4. *Begrooting.*

Even als vroeger in den regel plaats vond, was ook bij de indiening van het vorig verslag (over 1860) nog niet uit Indie ontvangen de aantooning der finantiele uitkomsten van datzelfde jaar, en bepaalde men zich uit dien hoofde, in navolging van vroeger, tot overlegging der ramingen over het daarop volgende jaar (1861) (1).

(1) De ramingen over 1860 zijn reeds bij het verslag over 1859 medegedeeld.

In weerwil van het voortdurend streven der Indische Regering naar bespoedigde afsluiting der Indische begrootingen, zijn ook thans de eindcijfers van 1861 nog niet bekend. De Indische Regering, op deze omstandigheid de aandacht vestigende, betoogde dat ook voor den vervolge hierin weinig verbetering te wachten was, en gaf mitsdien, ter voorkoming van verwarring, die alligt het gevolg zoude zijn eener latere afzonderlijke mededeeling, in overweging om een vasten regel aan te nemen, volgens welken bij de onderwerpelijke verslagen voortaan zouden worden gevoegd de *ramingen* van ontvangsten en uitgaven der Indische administratie, zoowel in Nederland als in Indie, over hetzelfde jaar waarover het verslag loopt, en de aantooningen van *werkelijke* ontvangsten en uitgaven, over het voorafgegane jaar.

Met zoodanige regeling werd door het opperbestuur genoegen genomen, en dien ten gevolge worden thans de ontvangsten en uitgaven der Indische administratie over 1860, zoo in Nederland als in Indie, hierachter medegedeeld in bijlagen litt. L en M; terwijl voor de ramingen over 1861 verwezen wordt naar bijlage lit. K van het vorig verslag (1).

Een overzigt van de geldelijke uitkomsten der buitenbezittingen, ten vervolge op het laatstelijk medegedeelde over 1854—1857, is nog niet ontvangen.

§ 5. *Bronnen van inkomsten.*

Omtrent enkele van deze kunnen de volgende voorloopige opgaven worden medegedeeld: de daaromtrent gegeven cijfers zullen echter later welligt blijken nog eenige wijziging te hebben ondergaan.

a. Verpachte belastingen en monopolien.

De bepalingen voor de verpachte middelen op Java en Madura, zoo als die bestonden voor 1860, zijn voor 1861 in werking gebleven krachtens de ordonnantien van 12 October 1860 (*Indisch Staatsblad* n°. 95 en 96). Voor de buitenbezittingen bleven van toepassing de voorwaarden, vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1857, n°. 105, en sedert aangevuld bij *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 127, en 1860, n°. 122.

Met betrekking tot de verpachting van 's lands middelen in de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo kan nog vermeld worden het Indisch besluit van 17 Augustus 1861, n°. 16, volgens hetwelk onder die verpachting, ten gevolge van het uitblijven van gegadigden, voortaan niet meer begrepen zal worden het regt tot exploitatie der diamantmijnen, gelegen op de landen, uitgemaakt hebbende het ontbonden Rijk van Banjermasin, en welke, bij het overgaan dier landen onder 's Gouvernements beheer, domein van den Staat zijn geworden. Die mijnen zullen alsnu ter ontginning voor het algemeen worden opengesteld, tegen betaling van zoodanige geldelijke retributie 's maands door iederen gegadigde, als de resident voor iedere mijn in het bijzonder zal vermeenen te moeten vaststellen. Verder werd bij dat besluit bepaald, dat uit de opbrengst der retributien zou worden bekostigd het noodige personeel ter handhaving zoowel van rust en orde in de mijnen, als van 's Gouvernements belangen bij de ontginning.

Overigens zij ten aanzien der verpachte middelen, in navolging van vorige verslagen, het volgende aangeteekend:

De *opiumpacht* heeft in 1861 opgebragt:

op Java en Madura:

aan pachtschat	f 6 975 780,00
» opium, tiban (2) 41 598 katties à f 100 de kattie	4 159 800,00
» idem, siram (2) 60 587½ katties, waarvan 50 840½ katties tegen den handelsprijs van f 20 en 9747 katties (zie *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 62 en 82) tegen dien van f 28,50 de kattie.	1 294 599,50
	f 12 430 179,50
Transporteren	f 12 430 179,50

(1) Zie voor meer uitvoerige mededeelingen aangaande deze ramingen n°. XIII van de gedrukte stukken der zitting 1862/63, en voor zooveel de ramingen van 1862 betreft, de stukken n°. CVII van dezelfde zitting.

(2) Tiban is de voor elk pachtperceel bepaalde minste hoeveelheid; siram hetgeen den pachter daarboven op zijn verzoek wordt verstrekt.

	Per transport	f 12 430 179,50
het geraamd kostende van den opium aan het Gouvernement was gedurende 1861: 85 505 ½ katties à f 20 en 16 680 katties à f 28,50 de kattie.		2 185 490,00
zoodat de inkomsten der opiumpacht op Java en Madura kunnen worden gerekend te hebben bedragen		f 10 244 689,50
op de buitenbezittingen		935 256,00
		f 11 179 945,50 (1)

In 1860 bedroeg de opbrengst op Java en Madura:

aan pachtschat	f 5 100 888,00	
» opium, tiban 41 598 katties à f 100 de kattie.	4 159 800,00	
» opium, siram 64 022 (2) katties à f 20 de kattie.	1 280 440,00 (2)	
	f 10 541 128,00	
het geraamd kostende van den opium aan het Gouvernement was gedurende 1860 f 20 de kattie, dus voor 105 620 katties	2 112 400,00	
zoodat de inkomsten der opiumpacht op Java en Madura in dat jaar bedroegen	f 8 428 728,00	
op de buitenbezittingen was de opbrengst in 1860.	772 882,00 (2)	9 201 610,00
Verschil ten voordeele van 1861. . .		f 1 978 335,50

De oorzaak van de meerdere opbrengst der pacht moet gezocht worden in de concurrentie, welke zich vooral onder de Armeniers en enkele Europeanen opdeed, en welke hoofdzakelijk was uitgelokt door de groote voordeelen, welke men veronderstelde, dat de pachters in 1860 hadden genoten.

Intusschen werd het aantal amfioenkitten of verkoopplaatsen op Java en Madura bij voortduring verminderd, zoodat hetzelve thans nog bedroeg 1812 tegen 1858 in 1860, 2322 in 1855 en 2664 in 1851.

Belangrijker echter waren de maatregelen vervat in de ordonnantien van 12 October 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 97 en 98), en die het gevolg waren van een weinige maanden te voren aan het Indisch Bestuur kenbaar gemaakt verlangen des Konings, dat vóór de eerstvolgende verpachting eene nieuwe regeling der opiumpacht op Java en Madura zou worden vastgesteld, met het doel om verdere toeneming van het verbruik te verhinderen en de reeds bestaande uitbreiding van dit kwaad te beperken.

Ofschoon deze aangelegenheid bereids het onderwerp eener afzonderlijke mededeeling heeft uitgemaakt (3), schijnt eene beknopte mededeeling van de strekking der nieuwe regeling te dezer plaatse niet overbodig.

Bij de eerstbedoelde ordonnantie is het verbod op den invoer en het bezit van opium, vroeger alleen geldende in de Preanger regentschappen (*Indisch Staatsblad* 1824, n°. 44, en 1827, n°. 46), en in een gedeelte van Cheribon (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 131), met ingang van 1 Januarij 1862 ook van toepassing verklaard op een groot gedeelte van Bantam, op de zoogenaamde bergdistricten van Tagal, op drie districten van het regentschap Tjilatjap (Banjoemas) en op de geheele adsistent-residentie Banjoewangie.

(1) Voor 1862 beliep de pachtschat op Java en Madura f 9 029 772, en op de buitenbezittingen f 920 854. Voor 1863 waren deze cijfers f 10 672 440 en f 943 354.

(2) Het verschil tusschen dit en het cijfer van 't vorig verslag is het gevolg van later ingekomen opgaven.

(3) Zie n°. XIV van de gedrukte stukken der zitting 1862/63, en n°. LIX van die der zitting 1863/64.

Bij de tweede ordonnantie werd in de pachtvoorwaarden eene belangrijke wijziging gebragt. Ten gevolge daarvan zullen de pachters op Java en Madura (1) even als vroeger zich uitsluitend van opium uit 's Gouvernements voorraad voorzien, maar terwijl zij tot dusverre waren gehouden eene voor elk perceel vastgestelde hoeveelheid opium (*tiban* genaamd) tegen den zeer hoogen prijs van f 100 de kattie ($1\frac{1}{4}$ Amst. pond) aan te nemen, en daarenboven nog eene zekere hoeveelheid (*siram* genaamd) tegen veel lageren prijs — sedert 1855 (2) zelfs zooveel zij aantoonden te behoeven tegen handelsprijs — konden verkrijgen, werd thans, met opheffing van het onderscheid tusschen *tiban-* en *siram*-verstrekking, voor elk gewest een maximum hoeveelheid opium vastgesteld, boven welke niets aan de pachters wordt verstrekt. Het totaal dezer voor de betrokken gewesten vastgestelde hoeveelheden bedraagt voor het jaar 1862 87528 katties, dat is 14 $657\frac{1}{2}$ katties minder dan, blijkens het hiervorenstaande, gedurende 1861 aan *tiban* en *siram* te zamen verstrekt werd. Ten einde te voorkomen, althans geene aanleiding te geven, dat deze aanzienlijke mindere hoeveelheid worde aangevuld door smokkelhandel, werd de prijs, dien de pachters voor elke kattie aan het Gouvernement moesten betalen, vastgesteld op f 20, zijnde gemiddeld wat de opium bij inkoop aan de Regering kost (3).

Eene aanwijzing van verbodskringen voor eene der buitenbezittingen geschiedde bij de ordonnantien van 4 en 10 October 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 91 en 94); daarbij werd namelijk voor de landschappen Ranau en Redjang (residentie Palembang), op verzoek der inlandsche hoofden, de invoer en het bezit van opium, na 31 December 1861, op straffe van boete en verbeurdverklaring verboden (4).

De opbrengst der *overige verpachte middelen* was als volgt:

op Java en Madura	f	2 541 702
» de buitenbezittingen		588 530
Te zamen. . .	f	3 130 242 (5)

In 1860 was de opbrengst:

op Java en Madura	f	2 339 772 (6)	
» de buitenbezittingen		558 821	
			3 898 593
Dus meer in 1861. . .		f	231 649

(1) Op de buitenbezittingen voorzien de pachters zich zelven van de benoodigde hoeveelheid opium. Alleen maken de Lampongsche districten één pachtperceel uit met Batavia; terwijl te Menado, Ternate en in de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo de opium, op aanvrage der pachters, door het Gouvernement wordt verstrekt tegen marktprijs.

(2) Zie het verslag over 1854, bladz. 84.

(3) In verband met de in 1862 op den Gouverneur-Generaal verstrekte magtiging, om eerst na zekeren proeftijd in het nieuwlings aangenomen stelsel nadere wijzigingen te brengen, zijn voor de verpachting van 1863 (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 123, 124 en 125), behoudens enkele bijzonderheden, dezelfde voorwaarden vastgesteld als voor 1862. Het totaal der in 1863 te verstrekken maxima werd bepaald op 76 560 katties. Bij n°. 122 van het aangehaalde *Staatsblad* is intusschen het verbod van invoer en bezit van opium, te rekenen van af 1863, nog uitgestrekt tot eenige gedeelten van Buitenzorg, Krawang, Banjoemas, Djokdjokarta en Patjitan. Behoudens eenige nadere bepalingen tot strengere bestraffing van smokkelhandel, zijn ook de pachtvoorwaarden voor 1864 onveranderd gebleven, zijnde echter het totaal der in dat jaar te verstrekken maximum-hoeveelheden opium tot op 70 548 katties verminderd, en de verbodskringen nog uitgestrekt tot dat gedeelte van Krawang, waarop het verbod nog niet was toegepast, en tot eenige gedeelten van de residentien Tagal, Banjoemas, Probolingo, Madura, Bagelen en Soerabaija. Vergelijk *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 127, 128 en 129.

(4) Gelijke maatregel werd bij *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 114, 137 en 156, met ingang van 1 Januarij 1863, verordend voor de mede tot de residentie Palembang behoorende afdeelingen Ampat-lawang, Moesi-oeloe, Rawas en Kikim; en bij *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 110, ook voor eenige afdeelingen van Benkoelen.

(5) Voor 1862 was de opbrengst op Java en Madura f 2 466 360 en op de buitenbezittingen f 606 734 (de opgaaf van 't vorig verslag, ten bedrage van f 605 466, blijkt nader niet volledig te zijn geweest). Voor 1863 waren die cijfers f 2 566 776 en f 636 031.

(6) De opgaaf in 't vorig verslag blijkt thans niet volledig te zijn geweest.

b. Onverpachte belastingen.

1°. Belastingen in arbeid opgebragt.

Hieromtrent wordt verwezen naar hetgeen, onder de hoofden » Cultuurstelsel" en » Persoonlijke diensten", wordt medegedeeld in hoofdstuk C, afdeeling IV, hiervóór.

2°. Belastingen in geld opgebragt (1).

Als de voornaamste omtrent dit onderwerp genomen beschikkingen kunnen naar tijdsorde worden vermeld:

de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van 15 Maart 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 9), waarbij, ter voorkoming dat 's lands belangen geschaad worden door gemis aan wettige strafbepalingen tegen frauduleusen in- en uitvoer van goederen op de Nederlandsch-Indische bezittingen buiten Java, geene vrijhavens zijnde, ten vervolge op *Indisch Staatsblad* 1822, n°. 30*a* (art. 8), alsnog voor die bezittingen uitdrukkelijk van toepassing verklaard worden eenige meerdere bepalingen van het reglement op het heffen der inkomende en uitgaande regten op Java en Madura, voorkomende in het *Indisch Staatsblad* van 1818, n°. 58;

de ordonnantie van 1 April 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 19), waarbij, onder nadere en sedert verleende bekrachtiging door de wet (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 106), met het oog op de in 1861 te verwachte schaarschte van rijst op Java en Madura, voor dat jaar de invoer aldaar van padie en rijst, onverschillig van welke plaats en onder welke vlag aangevoerd, van regten wordt vrijgesteld (2);

het Indisch besluit van 11 Junij 1861, n°. 20, waarbij, als belemmerend voor het verkeer en als zonder beduidenden omslag moeijelijk zijnde te controleren, op 's Konings magtiging wordt opgeheven de krachtens vroegere overeenkomsten met den toenmaligen Sultan van Banjermasin in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, bij wijze van passengeld, geheven wordende belasting voor naar de Doeson bestemde vaartuigen;

de ordonnantie van 12 Junij 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 45), waarbij, in verband met het voornemen om de belasting der verponding op Java en Madura, opgenomen in het *Indisch Staatsblad* 1823, n°. 5 (waaraan tot dusver enkel waren onderworpen de door particulieren *in eigendom* bezeten vaste en onroerende goederen), ook uit te strekken tot de onroerende goederen, die bezeten worden krachtens regt van opstal, regt van erfpacht of regt van vruchtgebruik (3), de noodige voorschriften zijn verordend om het reeds gevestigde gebruik van gouvernementsgronden op Java en Madura voor particuliere nederzettingen als anderzins, door een wettigen titel, waar die niet bestaat, te bestendigen, voor zoover het bepaalde van art. 62 van het regeringsreglement zich daartegen niet verzet. Dienvolgens zullen de bewuste gronden, voor zoover derzelver gebruik niet is uit kracht van verkregen regt van opstal, erfpacht of vruchtgebruik, door het Gouvernement worden teruggenomen, en zal de bruiker dezelve moeten verlaten uiterlijk vóór den laatsten Maart 1862 (4), ten ware hij vóór dien tijd daarvan hebbe erlangd den eigendom, of wel daarop hebbe verkregen regt van opstal, gevestigd bij geregtelijke acte, overeenkomstig de deswege bestaande verordeningen, dan wel zich ter erlanging van een of ander mogt hebben gewend tot den Gouverneur-Generaal.

de ordonnantie van 4 Julij 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 55), houdende magtiging op

---

(1) Bij deze rubriek zij ook de aandacht gevestigd op de mededeelingen betrekkelijk de heffing van een aequivalent van de bevolking van Batavia en Buitenzorg voor hare ontheffing van het onderhoud der groote wegen (hoofdstuk C, afdeeling IV, § 2); de invoering eener directe belasting op Amboina (hoofdstuk N, afdeeling I, § 2, de 2de noot, sub 13°.); de afschaffing der vischpacht (hoofdstuk N, afdeeling III), en den verleenden vrijdom van regten bij invoer in Nederlandsch Indie van grondstoffen voor de nijverheid (hoofdstuk N, afdeeling IV).

(2) Nadat bij ordonnantie van 20 Augustus 1862 (*Indisch Staatsblad* n°. 91), op nieuw, tot herroeping toe, tijdelijke vrijdom was verleend, zijn bij de wet van 1 Mei 1863, n°. 42 (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 89), de invoerregten op dat voedingsmiddel ook op de buitenbezittingen voor goed afgeschaft geworden

(3) Blijkens *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 14, zal aan dit voornemen, met 1 Januarij 1864 worden gevolg gegeven. Zie verder nopens de verpondingbelasting hoofdstuk N, afdeeling I, § 1, en aldaar de noot aan het slot der rubriek » Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan."

(4) Bij *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 72, is de termijn verlengd tot den laatsten December 1862.

de residenten van Soerakarta, Djokdjokarta, Bagelen, Banjoemas en Kadoe, om de belasting bedoeld bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 63, en de boete wegens niet-tijdige voldoening dier belasting verbeurd, over het jaar 1861 niet in te vorderen over de paarden en rijtuigen, die blijken bij den jongsten watersnood in die gewesten te zijn verloren gegaan;

de ordonnantie van 12 Julij 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 61) waarbij, ter bevordering van eenvormigheid in de heffing van overvaartgelden, ook voor de niet verpachte overvaarten op Java en Madura, met uitzondering van die in de residentie Batavia, waaromtrent afzonderlijk is voorzien, van toepassing werd verklaard het tarief, bedoeld bij de artt. 1 en 7 van de voorwaarden voor de pacht der overvaarten en tolbruggen, opgenomen in het *Indisch Staatsblad* van 1849, n°. 52, sub lit. E. De bestemming dier gelden bleef overigens, even als de regeling van de bediening en het onderhoud der bewuste overvaarten, geheel overgelaten aan de hoofden van gewestelijk bestuur.

het besluit van 8 Augustus 1861, n°. 51, waarbij voor zooveel noodig wordt verklaard dat, ingaande met het jaar 1863, alle te Macassar en in de Noorderdistricten van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden gelegen perceelen, mindere waarde hebbende dan f 400, zijn vrijgesteld van de bij *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 23, voor die gedeelten van Celebes in den vereischten vorm toepasselijk verklaarde belasting der verponding; strekkende dit besluit om een einde te maken aan de op dit punt reeds vroeger bestaande afwijking der verpondings-ordonnantie (*Indisch Staatsblad* 1823, n°. 35, en 1837 n°. 49);

en eindelijk de ordonnantie van 24 November 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 114), houdende aanvulling van het hiervóór aangehaalde reglement op het heffen van inkomende en uitgaande regten op Java en Madura (*Indisch Staatsblad* 1818, n°. 58), en zulks ter opheffing van onzekerheid nopens de bevoegdheid al dan niet om bij verzuim van aangifte, behalve beboeting van den nalatige, ook de goederen verbeurd te verklaren.

De opbrengst der landelijke inkomsten op Java en Madura in 1861, en het meerder of minder bedrag dan in 1860, blijkt uit den volgenden staat:

	Bedrag in		Meer.	Minder.
	1861.	1860.	In 1861.	
Aanslag. Ongebouwde eigendommen (landrente) (1).	f 10 196 265,18^{5} (2)	f 9 998 733,07 (3)	f 197 532,11^{5}	»
Aanslag. Gebouwde id. (belasting op het bedrijf	562 932,00	544 278,35	18 653,65	»
Aanslag. Tuinen en nipa-bosschen	25 031,55	25 257,43	»	f 225,88
Aanslag. Vischvijvers	212 896,74	200 681,90	12 214,84	»
Totaal van den aanslag	f 10 997 125,47^{5}	f 10 768 950,75	Alzoo meer in 1861 f 228 174,72^{5}	
Hiervan is ontvangen	10 958 416,96^{5}	10 731 021,27		
Zoodat ongeïnd is gebleven	f 38 708,51	f 37 929,48		

(1) Zie ook hoofdstuk C, afdeeling IV, § 3, en hoofdstuk N, afdeeling I, § 1, sub 1°.: „Landbouw op gronden gebleven ter beschikking van de inlandsche bevolking."

(2) Hieronder aan fictive landrente f 32 802,98.

(3) Hieronder aan fictive landrente f 32 753,99.

Na aftrek der fictive landrente, bleef dus in beide jaren slechts achterstallig eene som van f 5000 à f 6000, welk bedrag niet kon geïnd worden ten gevolge van heimelijke verwijdering, overlijden en onvermogen van belastingschuldigen, alsmede doordien eenige dessahoofden een gedeelte der reeds geïnde gelden tot eigen gebruik hadden aangewend.

Op die buitenbezittingen, waar mede landrente of vertiening geheven wordt, was de aanslag als volgt:

	Aanslag in		Meer.	Minder.	Op 31 Dec. 1861 achterstallig.
	1861.	1860.	in 1861.		
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden (met uitzondering van Tello, een der Noorderdistricten, Sandjai, Saleijer en Bima) (2) . . .	(1) f 124 865,00	(1) f 136 615,00	»	f 12 750,00	Niet opgegev.
Palembang (behalve ter hoofdplaats) . .	286 010,50	280 193,75	5 916,75	»	id.
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, alleen ter hoofdplaats en omstreken. (3).	Niet opgegev.	2139,87	»	»	id.
	»	f 418 948,75	»	»	»

Zoo als reeds in vorige verslagen is aangeteekend, worden in sommige van de genoemde buitenbezittingen en elders buiten Java, in stede van landrente, de volgende belastingen geheven:

in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, in sommige landen van de Noorderdistricten en in Tello, onder den naam van tesang, een derde van het padiegewas in natura, welke heffing in 1860 21 622 en in 1861 21 596 bossen (van 10 katties) beliep; voorts wordt in de Zuiderdistricten, boven en behalve de vertiening, eene gelijke belasting geheven op het suikerriet en het zout, en in de afdeeling Macassar op het laatste artikel, terwijl het onder Macasser behoorende landschap Malolo 's jaars als belasting 1200 bamboezen opbrengt ter waarde van ongeveer f 60. De vertiening van het suiker-

---

(1) Daaronder begrepen het $^1/_{10}$ collecteloon voor de hoofden.

(2) In de Noorderdistricten en Tello bestaat, zoo als lager wordt gezegd, gedeeltelijk de tesangheffing; terwijl, met ingang van 1 Januarij 1863, in Sandjai vertieningen, en met ingang van 1 Januarij 1864, op Saleijer, Bonerate en Kalaoe eene hoofdelijke belasting is ingevoerd. Tot de invoering eener dergelijke belasting op de eilanden der afdeeling Macassar is zeer onlangs magtiging verleend. De voorstellen nopens de invoering eener belasting in de bergregentschappen der Noorderdistricten (Maros), waarvan sprake was in de noot op bladz. 145 van 't vorig verslag, hebben sedert hun beslag gekregen. Dien ten gevolge zal in gemelde regentschappen, te beginnen met 1864, eene directe belasting worden geheven, waarvan de maatstaf zal worden berekend naar de hoeveelheid koffij, welke ieder huisgezin met zeer geringe inspanning kan voortbrengen.

(3) Blijkens de 1ste noot op bladz. 96 van het vorig verslag, wordt ook in het vroegere Sultansgebied (onder den naam van „dzakat") vertiening opgebragt, en komt deze belasting sedert de inlijving dier landen mede ten voordeele van het Gouvernement. Evenens is dit het geval met de „petratie" (de heffing van een gantang rijst per huisgezin), en met nog een aantal kleine belastingen, bekend onder den naam van „boengataoen en babakoelan", enz. Er zijn echter een aantal plaatsen waar deze onderscheidene heffingen als vaste apanages door de vroegere sultans aan priesters en familieleden zijn afgestaan, en zijn deze lieden, voor zoover zij geen deel aan den opstand genomen hebben, door het Gouvernement in hunne vroegere voordeelen gelaten. Van geen dezer belastingen is de opbrengst vermeld gevonden.

riet bragt in 1860 op f 3173, en dit jaar f 3965; die van het zout, waarvan voor 1861 geen opgaaf is ontvangen, in 't vorig jaar f 578.

ter hoofdplaats Palembang, eene belasting voor het onderhoud van wegen en bruggen, tot een vast jaarlijksch bedrag van f 6570, berekend naar het benoodigde aantal koelies. De verschillende kampongs worden in deze heffing aangeslagen in evenredigheid tot het aantal koelies, dat elk derzelve anders werkelijk zou moete leveren (1). In 1860 werd genoemde som opgebragt door 6620 huisgezinnen.

in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, buiten de hoofdplaats en hare omstreken, hoofdgeld, waarvan het bedrag mede niet is opgegeven;

in de Minahassa (Menado), eene hoofdelijke belasting, hassil, ook wel contingent genaamd, waarvan de aanslag beliep f 100 350, tegen f 84 960 in 1860. De opbrengst, die in dat jaar, na aftrek van het als oninbaar afgeschrevene, beliep f 82 007,50, of na aftrek van het $^1/_6$ wegens percenten aan de hoofden, f 68 339,58, kon voor 1861 nog niet worden opgegeven.

in de Gorontalosche landschappen, eene gelijke heffing, waarvan de aanslag in 1860 beliep f 44 345 en de opbrengst f 13 011, welke cijfers in 1861 waren f 55 870 en f 18 725,22. In het te kort komende over beide jaren werd berust.

in de aangrenzende en op de noordkust van Celebes gelegen Rijkjes Bolang-mongondo, Bolang-oekie, Bintaoena, Bolang-itang en Kaijdipang, eene vaste jaarlijksche schatting tot een gezamenlijk bedrag van f 5365, waaronder Bolang-mongondo alleen voor f 4000 Van dit totaal was over 1860 afgedragen f 3465, en over 1861 nog slechts f 1115. Voor het landschap Bwool, hetwelk zich sedert 1860 tot eene schatting van f 400 had verbonden, is de opbrengst niet vermeld gevonden.

in een drietal Rijkjes op de Sangir-eilanden, eene jaarlijksche schatting van te zamen f 1080, waarvan voor 1860 was afbetaald f 500 en voor 1861 f 506.

c. Onverpachte monopolien.

Zout. Uit hoofde van de ongunstige uitkomsten van den zout-aanmaak, zoowel in dit als in de vorige jaren, waren ook nu bijzondere maatregelen van voorziening noodig.

Dien ten gevolge werd de prijs voor het door de zoutmakende bevolking te leveren zout (tot dusver minstens f 3,75 en hoogstens f 5,50 per koijan) voor de verschillende plaatsen verhoogd tot f 10 per koijan; terwijl tevens de aanleg werd bevolen van nieuwe of het in gebruik nemen van vroeger verlaten zoutpannen, en wel te Traté (Bantam), te Pakkies (Krawang), te Kandanghauer (Cheribon), te Paradessie (Rembang), te Sidaijoe (Soerabaija) en te Sampang (Madioen); op alle welke plaatsen in 1862 met den aanmaak zou moeten worden aangevangen. De bestaande zoutpannen, voor zooveel die te Tanara betreft, ondergingen eene aanmerkelijke uitbreiding. Tevens werd, met het oog op den beperkten voorraad zout in de hoofddepôts aanwezig, ter voorkoming van ongelegenheid bepaald, dat in den loop van 1862, door tusschenkomst van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, eene hoeveelheid zout van 25 000 koijans uit Siam zou worden ontbonden (2), en werd den directeur der middelen en domeinen het instellen van een

---

(1) Daar dit aandeel nog steeds gegrond was op het bevolkingscijfer van 1823, van welk jaar deze belasting dagteekent, en deze verdeeling uit den aard der zaak thans ongelijkmatig drukte, is onlangs bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 10 Januarij 1863, n°. 24*a*, de som voor elken gehuwden ingezetene, voor zoover hij niet valt in de termen van vrijstelling, te rekenen van den 1sten dier maand, bepaald op f 3 's jaars; zullende het voordeelig excedent dezer belasting jaarlijks ten bate van den lande komen. Vergelijk ook het aangeteekende onder „Palembang" in hoofdstuk C, afdeeling IV, § 2 hiervóór.

(2) In het laatst van 1862 is, in verband met den duren prijs en de minder goede hoedanigheid van het ontvangen Siamesche zout, afgezien van de ontbieding der tweede helft van deze 25 000 koijans. De Indische Regering heeft zich overigens niet ongenegen verklaard tot de overname tegen billijke prijzen van door particulieren aangebragt Perzisch zout, dat van al de monsters uit den vreemde nog het beste werd bevonden, en waarvan de vracht vermoedelijk zeer weinig zou bedragen, vermits de Perzische schepen, die naar Java komen om suiker te laden, thans meestal in ballast derwaarts vertrekken.

Het van hier uitgezonden geraffineerde Liverpool-zout (zie de 1ste noot op bladz. 97 van het vorig verslag) is bij den inlander niet gewild bevonden. Het restant daarvan nog in 's lands pakhuizen aanwezig zal alsnu op de voor 's lands kas meest voordeelige wijze publiek worden verkocht.

Het hier te lande ingekomen verzoek om uitsluitende concessie voor eene verbeterde wijze van zoutbereiding op Java, waarvan mede in het vorig verslag werd melding gemaakt (bladz. 98, noot 1), is door het Indisch Bestuur niet voor inwilliging vatbaar bevonden. Intusschen is zeer onlangs den Gouverneur-Generaal nader in overweging gegeven om, met behoud van het monopolie zoo van debiet als van aanmaak, het stelsel van zoutwinning in dier voege te wijzigen, dat de aanmaak geschiede door particulieren op contract met het Gouvernement, onder verpligting om geen zout te debiteren dan aan het Gouvernement, doch met vrijlating om het door hen bereide zout tegen een matig regt uit te voeren voor zoover hunne productie de behoefte der Regering mogt te boven gaan.

naauwkeurig onderzoek opgedragen in hoe ver nog op meerdere plaatsen van Java en Madura met goed gevolg geschikte zoutpannen zouden kunnen worden aangelegd.

De uitslag hiervan opende voor alsnog alleen het uitzigt op de daarstelling van zoodanige pannen te Japara. Er bestond echter alle hoop, dat in den loop van het jaar 1862, ook zonder verdere buitengewone middelen, een genoegzame voorraad zou worden aangewonnen (1).

Zoo als boven is gezegd, waren intusschen de resultaten van 1861 zeer ongunstig, daar de aanmaak, ten gevolge van ongunstig weêr, slechts opleverde 6719$^{19}/_{30}$ koijans, waarvan te Tanara (Bantam) 2441$^{4}/_{30}$, te Grissee (Soerabaija) 3147$^{28}/_{30}$, te Sumanap (Madura) 1724$^{5}/_{30}$ en te Boender (mede op Madura) 1603$^{2}/_{30}$ koijans. De aanmaak was dus nog aanzienlijk minder dan de ongunstigste oogsten sedert 1851, zijnde de vier geringste in de jaren 1852—1860 respectivelijk geweest: in 1858 15 886$^{5}/_{6}$, in 1856 17 268, in 1859 18 297$^{28}/_{30}$ en in 1852 18 716$^{23^5}/_{30}$ koijans. De aanmaak van 1860 beliep 27 651$^{29}/_{30}$ koijans.

Het debiet daarentegen was gedurende 1861 (op Java en Madura) weder aanmerkelijk toegenomen. Het beliep bijna 2157 koijans meer dan in 't vorig jaar, gevende eene meerdere ontvangst van f 425 549,97. Slechts in twee gewesten bleef het debiet beneden het cijfer van 1860, en wel in Banjoemas en Patjitan, voor te zamen ruim 163$^{23}/_{30}$ koijans. In 1860, toen de vermeerdering ruim 717 koijans bedroeg, werd in zeven residentien eene vermindering waargenomen, en wel in Batavia, Cheribon, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang en Bezoekie, tot een gezamenlijk bedrag van ruim 156$^{7}/_{30}$ koijans.

Zoutdebiet op Java en Madura in de jaren 1857 tot en met 1861:

Jaren.	Hoeveelheid.		Opbrengst.
	Koijans.	Pikols.	
1857	21 423	$^{30}/_{32}$	f 4 132 187,00^5
1858	22 823	$^{45}/_{32}$	4 364 444,79
1859	23 540	$^{919}/_{32}$	4 534 862,72^5
1860	23 945	$^{321}/_{32}$	4 630 745,84^5
1861 (2)	26 102	$^{318}/_{32}$	5 056 295,81^5

De uitvoer naar de buitenbezittingen overtrof mede het cijfer der laatste jaren, en beliep 6217$^{11}/_{30}$ koijans, waarvan 6002$^{26}/_{30}$ koijans voor gouvernements- en het overige voor particuliere rekening. In 1860 waren deze cijfers 5706$^{21}/_{30}$ en 5420$^{21}/_{30}$.

De voorraad zout op Java en Madura, in de jaren 1857—1860 achtereenvolgens bedragen hebbende 110 950$^{22}/_{30}$, 92 763$^{7}/_{30}$, 76 825$^{7}/_{30}$ en 73 697$^{19}/_{30}$ koijans, beliep bij het eind van 1861 niet meer dan 44 323$^{8}/_{30}$ koijans, waarvan 32 033$^{9}/_{20}$ in de hoofddepôts en het overige in de verkooppakhuizen.

Eenige bij wijze van proef opgerigte verkooppakhuizen werden, ofschoon er minder dan het bij *Indisch Staatsblad* 1851, n°. 2, bepaalde minimum van 48 koijans gedurende het laatst verloopen jaar werd gedebiteerd, ten gerieve der bevolking voorloopig in stand gehouden. In de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo werd het aantal verkoopplaatsen uitgebreid door de oprigting van pakhuizen te Tanahlaut en Tabanio.

Nopens het al dan niet gelukken der in 1859 beproefde zoutwinning in het district Likoepang (Menado) langs de kust van Straat Bangka, kon wegens de aanhoudende regens, die aldaar ook in 1861 heerschten, nog geen bepaald oordeel worden uitgebragt.

---

(1) Deze hoop heeft zich volkomen verwezenlijkt; zijnde in 1862 geproduceerd het aanzienlijk cijfer van 84 238 koijans en 2$^{1}/_{2}$ pikols.

(2) De cijfers hieromtrent in 't vorig verslag medegedeeld waren nog slechts voorloopige opgaven. In 1862 bedroeg het debiet 26 221 koijans en 18$^{30}/_{32}$ pikols, waarvan de opbrengst was f 5 057 042,68^5.

d. Land- en mijnbouw.

Over deze onderwerpen wordt gehandeld in hoofdstuk N van dit verslag.

e. Handel op Japan.

Even als in 1860 bepaalde de handel op Japan zich ook in dit jaar tot de afdoening zooveel mogelijk van de nog loopende transactien.

Aan het verlangen der Regering, dat in betaling der Japansche schuld niets anders in ontvangst zou worden genomen dan koper, goud en steenkolen (1), had door den sedert afgetreden Nederlandschen commissaris in Japan, bij zijne onderhandelingen te Jeddo, slechts gedeeltelijk voldaan kunnen worden. Volgens de door hem met de Japansche regering getroffen schikking zoude namelijk de restantschuld (welke werd opgegeven als te bedragen 405 350 thails of f 648 560, voor $^3/_{10}$ dadelijk worden afgedaan in staafkoper en voor de overige $^7/_{10}$ gedeelten in kamfer, witte was en andere artikelen, alles tegen de prijzen waarvoor die artikelen vroeger, dat is vóór dat de marktprijzen zoo aanzienlijk waren gestegen, van de Japansche regering meermalen waren ingekocht. Ofschoon dus niet ten volle aan de gestelde voorwaarden voldaan was, vermeende de Indische Regering evenwel in de getroffen schikking te kunnen berusten. De Nederlandsche consul-generaal in Japan werd niettemin aangeschreven om bij de Japansche regering te blijven aandringen op de ontvangst van staafkoper, en om, voor zoover hieraan geen gevolg mogt kunnen worden gegeven, met den agent der Nederlandsche Handelmaatschappij in Japan te rade te gaan nopens het doen van andere inkoopen, indien daarin voor het Nederlandsch-Indisch Gouvernement voordeel kon gelegen zijn. Voorts werd met de factorij der gemelde maatschappij te Batavia eene schikking aangegaan, volgens welke al de door het Japansche gouvernement reeds afgeleverde of nog af te leveren goederen door de factorij en haren agent in ontvang zouden worden genomen, ten einde dezelve, tegen eene commissie, op zoodanige plaatsen en tijden in veiling te brengen als, in verband met den stand der markt, voor het Gouvernement voordeelig kon worden geacht. Van deze regeling werden, met het oog op de uitgebreide handelsrelatien der factorij, betere resultaten verwacht, dan die welke de aanvankelijk beproefde te-gelde-making te Batavia had opgeleverd. Met betrekking tot de Japansche of andere munt, in mindering van den achterstand bij 's lands kas te Desima ontvangen of nog te ontvangen, werd overeengekomen, dat het doen van inkoopen voor die gelden of het op eene andere wijze overmaken er van, almede geheel en uitsluitend aan meergemelden agent zou worden overgelaten.

Een en ander had ten gevolge, dat tegen het einde van 1861 berigt werd ontvangen, dat de restantschuld tot op f 120 704 was verminderd, welke som volgens eene nader getroffen schikking almede in staafkoper en was zoude worden afbetaald (2).

III. Landsgebouwen en waterstaat.

In de bepalingen omtrent het beheer en toezigt bij den waterstaat en 's lands gebouwen (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 21) kwam dit jaar geen verandering.

In verband met de groote toename van werkzaamheden bij het departement der burgerlijke openbare werken, onderging het personeel, voorloopig en in afwachting eener definitive organisatie, eene vermeerdering van twee technische en twee administrative ambtenaren, speciaal om werkzaam te zijn ter directie (3). Intusschen werden al meer en meer moeijelijkheden ondervonden in het verkrijgen van ingenieurs voor de Indische dienst, afkomstig van de Koninklijke Akademie te Delft. Ter aanvulling van de vaca-

---

(1) Zie het Indisch besluit van 4 Januarij 1860, n°. 7, gedrukt als bijlage n°. 12 bij de Memorie van Beantwoording betreffende het eerste wets-ontwerp tot vaststelling van hoofdstuk-XI der Staatsbegrooting voor 1861 (n°. II van de stukken der zitting 1860/61).

(2) In den aanvang van 1862 zijn dan ook werkelijk door de keizerlijke geldkamer afgeleverd de goederen welke de Regering van het Japansche gouvernement nog te vorderen had. Ten overvloede zij herinnerd het reeds hiervóór (hoofdstuk C, afdeeling II, § 2) medegedeelde Koninklijk besluit van 23 Julij 1862, n°. 64, krachtens hetwelk de leiding der betrekkingen met de Rijken van China en Japan is overgegaan op het Departement van Buitenlandsche Zaken.

(3) Over de toevoeging aan deze directie van het algemeen beheer over het mijn- en stoomwezen wordt gehandeld in de Iste afdeeling van dit hoofdstuk.

turen in het corps werden dien ten gevolge eenige opzigters van den waterstaat hier te lande, na afgelegd examen, uitgezonden als adspirant-ingenieurs (1).

In de openvallende betrekkingen van opzigters en élèves kon bij voortduring worden voorzien, zoowel door de aanstelling van geschikte in Indie reeds aanwezige personen en de bevordering van élèves, die met goed gevolg het opzigters-examen hadden afgelegd, als door de aanstelling van jongelieden, die getoond hadden aanleg te bezitten om met vrucht bij de openbare werken werkzaam te zijn.

In den loop van het jaar kwamen 11 der van hier uitgezonden ambachtslieden in Indie aan, die achtereenvolgens bij de verschillende in uitvoering zijnde werken werden geplaatst.

Met betrekking tot de voorbereidende opnamen in het belang der daarsteling van sommige belangrijke waterwerken, waarvan sprake was op bladz. 98 van het vorig verslag, zij verwezen naar de rubriek: »*Werken in het belang van den landbouw*", voorkomende in den aanhef van hoofdstuk N hierachter.

Ofschoon het aanbesteden van alle landswerken, zoowel van het onderhoud als der eerste daarstelling, in beginsel steeds regel bleef, en de uitvoering in daghuur uitzondering (2), moesten evenwel de meeste werken, wegens gemis van bouwaannemers die aan de vereischten konden voldoen (3), in daghuur worden uitgevoerd.

Slechts een zestal belangrijke werken te Batavia en te Soerabaija werden met gunstig gevolg uitbesteed. Terwijl daarvoor in 't geheel was toegestaan f 235 193, waarvan f 31 029 als geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad, beliepen de aannemingssommen te zamen f 234 417,15, waaronder aan zoodanige materialen f 40 192,15.

De voornaamste der in 1861 voltooide, voortgezette of ondernomen (en nog niet voltooide) werken zijn vermeld op de onder lit. N hier bijgevoegde lijst.

De voor openbare werken, die van militairen aard daaronder niet begrepen, beschikbaar gestelde sommen bedroegen dit jaar in 't geheel f 5 345 105,34⁵, tegen f 4 574 644,57⁵ in 1860 en f 4 127 006,79 in 1859.

De verdeeling daarvan was als volgt:

	Gereed geld.	Geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad.	Te zamen.
Voor civile gebouwen	f 1 824 283,55	f 275 506,84	f 2 099 790,39
» waterstaatswerken in het algemeen belang.	1 584 049,82	241 627,96	1 825 677,78
» brandspuiten, zaagmolens en steenbakkerijen, enz.	7 951,61⁵	5 303,77	13 255,38⁵
» bakens, verkenningsteekens enz.	147,363 92	30 667,00	178 030,92
» bouw-, en waterstaatswerken met de cultures in verband staande	297,401,70	11 286,85	308 688,55
» gebouwen in het belang van:			
de pepercultuur	8 642,46	34,00	8 676,46
Transporteren	f 3 869 693,06⁵	f 564 436,42	f 4 434 119,48⁵

(1) Sedert heeft, in verband met de nadere uitbreiding der organisatie, waarvan sprake was in de 2de noot op bladz. 98 van het vorig verslag, meerdere uitzending van zoodanige ingenieurs plaats gevonden. De formatie, zoo als zij ter aangehaalde plaatse werd medegedeeld, heeft in het laatst van 1862 nog eene vermeerdering ondergaan door de aanstelling, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, van een administratief ambtenaar met den titel van chef van het tweede (administratief) bureau.

(2) Vergelijk n°. 995 en 996 van het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie.*

(3) Zie art. 44 van het modelbestek en voorwaarden in het aangehaalde *Bijblad* opgenomen onder n°. 664.

	Gereed geld.	Geldwaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad.	Te zamen.
Per transport	f 3 869 693,06^5	f 564 436,42	f 4 434 119,48^5
den aankap van hout	275,00	25,00	300,00
de koffij-cultuur	175 467,26	11 444,51^5	186 911,77^5
» specerij-cultuur	4 911,00	691,00	5 602,00
» suikercultuur	100,00	25,00	125,00
» indigo-cultuur.	30 203,16	435,00	30 638,16
» thee-cultuur	4 256,00	100,00	4 356,00
» kaneelcultuur	2 873,00	225,00	3 098,00
Voor gebouwen tot opberging van zout	141 658,52^5	19 025,66^5	160 684,19
» gebouwen en werken in het belang der gouvernements-steenkolen-ontginning op Borneo.	3 629,00	160,00	3 789,00
» gebouwen en werken behoorende tot:			
het marine-etablissement te Soerabaija . .	191 000,00	24 000,00	215 000,00
» » op Onrust . . .	108 640,00	21 580,00	130 220,00
de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija.	1 731,00	276,00	2 007,00
» diverse:			
indemniteiten voor huishuur, en huur van bureau-localen . . . . . f 86 660,00			
inkoop van materialen enz. . 81 594,73^5	168 254,73^5	»	168 254,73^5
Totaal. . . .	f 4 702 691,74^5	f 642 413,60	f 5 345 105,34^5

Van die sommen waren bestemd:

	Gereed geld.	Materialen als voren.	Te zamen.
a. voor gewoon onderhoud	f 716 863,96^5	f 53 451,00	f 770 314,96^5
b. voor zware herstellingen en vernieuwingen bij den aanvang van het jaar of in 1860 geautoriseerd, en voortzetting van in vroegere jaren geautoriseerde werken.	2 052 362,10	348 110,78	2 400 472,88
c. voor in den loop van het jaar toegestane zware herstellingen en vernieuwingen, nieuwe werken en voortzetting van onder handen werken. .	1 765 210,94^5	240 851,82	2 006 062,76^5
d. voor diverse als boven	168 254,73^5	»	168 254,73^5
Totaal . . .	f 4 702 691,74^5	f 642 413,60	f 5 345 105,34^5

Over de verschillende waterstaats-afdeelingen waren deze sommen verdeeld als volgt:

	Gereed geld.	Materialen als voren.	Te zamen.
1ste waterstaats-afdeeling . . .	f 1 641 814,08	f 234 235,08	f 1 876 049,16
2de id. . . .	489 958,34 5	37 568,11 5	527 526,46
3de id. . . .	613 052,49	97 263,04	710 315,53
4de id. . . .	915 902,15	129 264,09	1 045 166,24
5de id. . . .	341 103,68 5	27 103,70 5	368 207,39
6de id. . . .	164 113,60	38 036,27 5	202 149,87 5
7de id. . . .	130 076,32	7 216,00	137 292,32
8ste id. . . .	238 416,34	71 727,29 5	310 143,63 5
in het algemeen	168 254,73 5	»	168 254,73 5
Totaal	f 4 702 691,74 5	f 642 413,60	f 5 345 105,34 5

Ondanks deze ruimere beschikbaarstelling van fondsen, waren dezelve echter nog ontoereikend te noemen, vooral in verband met den allengs als billijk aangenomen regel om vroeger niet betaalden arbeid en gedwongen leveringen meer en meer te doen vervangen door beloonden arbeid en betaalde vrijwillige leveringen (1).

In het vorig verslag (bladz. 102) werd reeds melding gemaakt van de moeijelijkheid, welke meermalen ondervonden werd in het verkrijgen van deugdzaam timmerhout. Dikwijls moest men hout gebruiken van minder goede hoedanigheid; in den regel werkte men met houtwerken, die pas waren aangekapt en waarin zich dien ten gevolge al zeer spoedig gebreken openbaarden. Op grond daarvan werd aan de chefs der verschillende waterstaats-afdeelingen te kennen gegeven, dat bij bruggen de voorkeur wordt gegeven aan steen of ijzer-constructie. Voor het slaan van bruggen over bergstroomen werd inzonderheid aanbevolen het gebruik van ijzeren schroefpalen met ijzeren liggers van groote spanningen, en houten dek met ijzeren leuningen. Ten aanzien van de breedte der bruggen, zoo in groote als binnenwegen, werd een algemeen voorschrift gegeven, hetwelk is opgenomen onder n°. 1053 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

Zoowel uit hoofde van de vertraging, welke niet zelden is verbonden aan den aanvoer der uit Nederland aangevraagde materialen, als wegens de noemenswaardige vrachten en de belangrijke verhooging die het kostende daarvan in Indie moet ondergaan voor de overbrenging naar de plaats van bestemming, werd de aandacht der betrokken autoriteiten dit jaar bepaaldelijk gevestigd op de wenschelijkheid om zich bij de daarstelling van gouvernementswerken zooveel mogelijk te bedienen van hetgeen de kolonie zelve aan bouwmaterialen kan opleveren.

Het brandspuitwezen in Nederlansch Indie werd door uitbreiding, verbetering of aanvulling van het materieel, geleidelijk op beteren voet gebragt.

Als organieke beschikkingen met het beheer der directie over de burgerlijke openbare werken in verband staande, verdienen ten slotte nog te worden vermeld:

(1) Zie hieromtrent nader hoofdstuk C, afdeeling IV, § 2 hiervóór.

de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, van 6 Februarij 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 3), waarbij de instructie voor de landmeters te Batavia, Samarang en Soerabaija, met de daarin gebragte wijzigingen (*Indisch Staatsblad* 1837, n°. 3, en 1842, n°. 17), ook van toepassing wordt verklaard op den landmeter te Amboina;

het besluit van den Gouverneur-Generaal, van 11 Januarij 1861, n°. 30 (*Indisch Staatsblad* n°. 59), waarbij, in overeenstemmig met eene beschikking des Ministers van Binnenlandsche Zaken van 19 Maart 1861, houdende nadere verduidelijking der voorschriften nopens de verkrijging van het diploma van afgelegd voldoend examen in de landmeetkunde bij de Koninklijke Akademie te Delft, bepaald wordt, dat ambtenaren der 1ste en 2de klasse, als zoodanig na laatstgemelden datum benoemd, voor zoover zij niet met gunstig gevolg hebben afgelegd het landmeters-examen in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 18), slechts dan bevoegd zijn tot de uitoefening van het bedrijf van landmeter aldaar, indien zij kunnen overleggen eene acte van bekwaamheid als landmeter, afgegeven door de speciale commissie aan de Delftsche Akademie, bedoeld bij *Nederlandsch Staatsblad* 1857, n°. 16. Eenige acten toch, afgegeven door de provinciale commissien zoo als vroeger voor de verkrijging van het Delftsche diploma mede als geldig werden beschouwd, waren gebleken geen voldoenden waarborg voor praktische bekwaamheid op te leveren.

het besluit van 12 October 1861, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 96), houdende onder andere vaststelling van een reglement op het beheer en toezigt van de waterwerken bij Glapan (Samarang), bestaande uit eenen vasten stuwdam in de rivier Toentang en de daarmede in verband staande twee penantsluizen, mitsgaders uit twee bij den stuwdam in oostelijke en westelijke rigting aanvang nemende kanalen.

Het gewoon onderhoud van en de verdere werkzaamheden aan deze kunst- en sluiswerken geschieden, krachtens bedoeld reglement, voor zooveel den arbeid betreft, in heeredienst, wanneer deze niet voor de bevolking tot geldelijke uitgaven behoeft aanleiding te geven; voor het meerder benoodigde wordt van wege de Regering uit 's lands kas tegemoetkoming verleend.

Buitengewone herstellingen worden uitgevoerd met inachtneming der voor burgerlijke bouwwerken in het algemeen gegeven voorschriften (1).

IV. VERVOERWEZEN (2) EN TELEGRAPHIE.

§ 1. *Binnenlannsch vervoer.*

a. Wegen, rivieren enz.

Algemeene beschikkingen ten aanzien van dit onderwerp werden dit jaar niet genomen. Alleen is, met betrekking tot het onderhoud van eenige wegen en waterleidingen in de gewesten Batavia, Buitenzorg en Samarang, een drietal verordeningen vastgesteld geworden (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 83, 89 en 96), waarvan bereids is melding gemaakt aan het slot der voorgaande afdeeling van dit hoofdstuk.

Het reeds vroeger vermelde denkbeeld om — in verband met het in 1857 (3) aangenomen beginsel tot afschaffing van den aanleg en het onderhoud der naast de groote wegen bestaande zoogenaamde karrewegen — het reglement op het gebruik van de wegen der 1ste klasse in de residentie Batavia en de afdeeling Buitenzorg voor voertuigen en draagvee (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 107), bij wijze van politiekeur, ook van toepassing te verklaren op alle groote wegen van Java, met uitzondering van die in de Vorstenlanden, bleef in 1861 nog buiten uitvoering. De vele bezwaren, door verschillende

---

(1) Voor de in 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 83 en 89), genomen beschikkingen ten aanzien van den postweg van Batavia naar Bantam, en van de waterleidingen in Buitenzorg en Batavia, zij verwezen naar de mededeelingen in hoofdstuk C, afdeeling IV, § 2 hiervóór.

(2) Voor dit onderwerp zij ook de aandacht gevestigd op het aan de Staten-Generaal medegedeelde geschiedkundig overzigt van het transportwezen op Java, gevoegd geweest als bijlage I bij de Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp nopens de spoorweg-concessie Samarang-Vorstenlanden (zitting 1862/63, n°. XCII).

(3) Zie het verslag over dat jaar, bladz. 35.

residenten daartegen ingebragt, maakten eene nadere raadpleging van den nieuw opgetreden directeur der burgerlijke openbare werken noodzakelijk (1).

De voornaamste werken, aan wegen, bruggen en vaarwaters, die dit jaar plaats hadden, zijn vermeld in de bij het vorige hoofdstuk behoorende bijlage lit. N.

Overigens zijn in dit opzigt nog vele verbeteringen aan de hand gegeven door de dit jaar in functie getreden commissie voor de vervoermiddelen, waarover nader hieronder.

b. Vervoer van goederen en personen (2).

De bij Koninklijk besluit van 11 Junij 1860, n°. 43, benoemde adviseur voor technische zaken bij het Departement van Kolonien T. J. Stieltjes, aan wien bij datzelfde besluit was opgedragen eene zending naar Nederlandsch Indie » tot het doen van een onderzoek omtrent de bestaande middelen van vervoer op Java, en het voorstellen van al hetgeen tot verbetering daarvan noodig is, in verband met ingeleverde ontwerpen en voorstellen tot den aanleg en de exploitatie van spoorwegen op dat eiland", kwam op den 7den Februarij 1861 met den hem toegevoegden hoofdingenieur voor spoorwegen en industrie in Nederlandsch Indie J. Dixon, benevens een der overige aan zijne zending verbonden ingenieurs, te Batavia aan. Weldra stelde hij zich ter beschikking van den Gouverneur-Generaal.

Vóór het aanvaarden zijner werkzaamheden gaf voornoemde adviseur, onder aanwijzing van de verschillende terreinen die vooreerst zouden moeten worden onderzocht, als zijne meening te kennen, dat er voor zijne zending, met het oog zoowel op den hem aanbevolen spoed als op de uitgestrektheid van het eiland Java, alleen sprake kon zijn van een zoogenaamd avant-projet van een net van spoorwegen over het geheele eiland, in verband met reeds bestaande of te verbeteren waterwegen en met de belangen der verdediging.

Het kwam echter der Regering voor, dat de verwezenlijking van dit denkbeeld een aantal jaren zou doen verloren gaan, eer men in het bezit van eenige lijn zou komen. De adviseur werd mitsdien aangeschreven om een begin te maken met de opname tot verbinding door een spoorweg van Samarang met de Vorstenlanden, en om dat onderzoek zoo in te rigten, dat op grond daarvan al terstond eindvoorstellen zouden kunnen worden ingediend en mitsdien daartoe niet de afloop der geheele verdere opname zou behooren te worden afgewacht.

Ook werd de adviseur gewezen op de wenschelijkheid om, onverwijld na het volbrengen van voorzegde opname, een onderzoek te doen plaats hebben omtrent eene verbinding van Batavia met de Preanger regentschappen.

Tevens werden bij die gelegenheid, na ingewonnen advies van het militair en het marine-departement en van den directeur der burgerlijke openbare werken, dien der producten en civile magazijnen en dien der cultures, den adviseur eenige nadere voorschriften gegeven ter aanvulling van de bij bovenvermeld Koninklijk besluit aangewezen hoofdpunten (3).

---

(1) In den aanvang van 1863 is in dezen eene beslissing genomen, en wel in dier voege, dat de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, met uitzondering van die in de Vorstenlanden, zijn aangeschreven om ten spoedigste, in overleg met den directeur der burgerlijke openbare werken, voor die wegen, welke door genoegzame hardheid voor het gemeenschappelijk vervoer van personen en goederen geschikt zijn, of welke met de beschikbare middelen zonder bovenmatig bezwaar voor de bevolking daartoe geschikt kunnen gemaakt worden, plaatselijke keuren uit te vaardigen in den geest van *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 107, met aanbeveling om daarin tevens de noodige voorzorgen op te nemen tegen beschadiging der wegen door het vervoer van zware houtwerken, vooral waar dit vervoer geschiedt op toestellen met scherpe of te kleine wielen.

Daar waar de wegen nog niet voor het transport van goederen geschikt waren en zonder bovenmatig bezwaar voor de bevolking ook niet in onbetaalde heeredienst in dien staat te brengen waren, werd het aan de gewestelijke besturen vrijgelaten de noodige voorstellen tot verbetering te doen.

Van het maken van verordeningen op het gebruik der wegen in de Vorstenlanden werd voorloopig afgezien.

(2) Zie nopens de heffing van overvaartgelden de ordonnantie, voorkomende in *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 61, en nader vermeld in de IIde afdeeling van dit hoofdstuk.

(3) Deze punten zijn in hun geheel aan de Staten-Generaal medegedeeld bij de Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor 1861 (zitting 1860/61, n°. LXXV). Als hoofddoel is den heer Stieltjes daarbij voorgehouden de verbetering van den afvoer van producten en goederen naar de havens van afscheep, zoo te lande als langs de waterwegen; komende versneld vervoer van personen daarbij alleen in aanmerking daar, waar de behoefte daartoe werkelijk bestaat. Verder was bij deze punten den adviseur onder andere voorgeschreven zijne werkzaamheden aan te vangen met een onderzoek voor de lijn Samarang-Vorstenlanden, waarvan reeds hierboven sprake was.

De aanwezige bescheiden van de in de opgegeven rigtingen door de heeren Uhlenbeck en Maarschalk reeds gedane opnamen van de spoorwegvakken Samarang-Oenarang en Batavia-Buitenzorg werden den adviseur ten gebruike afgestaan.

Kort daarop werd, in verband met de zich voorgedaan hebbende vraag (1), of de beslissing omtrent alle bijzondere aanvragen om concessie tot na het uitbrengen van het eindverslag des heeren Stieltjes zoude moeten wachten, aan de Indische Regering de meening te kennen gegeven, dat de instructien, vóór diens zending vastgesteld, genoegzame vrijheid lieten om van zijne diensten ook partij te trekken voor de afzonderlijke behandeling van zoodanige onderdeelen van de zaak der verbetering van de vervoermiddelen op Java, als daarvoor in aanmerking konden komen, zonder gevaar van inbreuk te zullen maken op de hoofdquaestien; en dat dus niets behoefde te beletten dat meergemelde adviseur reeds in den loop zijner zending, hetzij naar aanleiding van de uitkomsten van eigen beschouwingen, hetzij naar aanleiding van de aan zijn oordeel onderworpene of nader te onderwerpen plannen en aanvragen om concessie van anderen, zijn oordeel deed kennen over de wijze waarop de aanleg van partiele spoorweglijnen casu quo tot stand te brengen zoude zijn.

Eene nadere aanschrijving met betrekking tot de instructien van den heer Stieltjes hield in de Koninklijke magtiging om, behoudens inachtneming van het hoofddoel zijner zending, dien adviseur met opzigt tot den weg, die tot bereiking van dat hoofddoel zou moeten worden ingeslagen, zoodanige voorschriften te geven, als geschikt zouden voorkomen om, in verband met het Koninklijk besluit van 31 October 1852, lit. H 22 (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 4), betreffende het verleenen van spoorwegconcessien in Nederlandsch Indie, van zijne zending het meest praktische nut te trekken.

Eene in Augustus 1861 aan den Gouverneur-Generaal gerigte aanvrage van W. Poolman c. s. te Gouda, om concessie tot aanleg en exploitatie van een stoomspoorweg van Samarang naar Soerakarta en Djokdjokarta, in het belang van welke verbinding zich bereids te Soerakarta eene vereeniging tot het doen van opnamen had gevormd, werd gesteld in handen van den adviseur Stieltjes, met last om daaromtrent rapport uit te brengen.

Volgens deze aanvrage zou de spoorweg loopen ten oosten van de bergen, die zich van Samarang tot aan de Vorstenlanden uitstrekken, en wel over Goeboek, langs Poerwodadie door de Soekawatische landen, naar Soerakarta en van daar naar Djokdjokarta (2).

Een door L. van Woudrichem van Vliet aan het opperbestuur gedaan (doch aan den Gouverneur-Generaal ter beschikking toegezonden) verzoek, dat met hem in onderhandeling mogt worden getreden omtrent de hoofdvoorwaarden waarop hem zoude kunnen worden verleend voorloopige concessie tot den aanleg en de exploitatie van een zamenhangend net van stoom- en andere spoorwegen op Java, werd gewezen van de hand, hoofdzakelijk op grond dat de besluiten betreffende zijne verwijdering uit Nederlandsch Indie nog van kracht waren (3).

---

(1) Zie § 10 van het Voorloopig Verslag betreffende het in de voorgaande noot genoemde wets-ontwerp.

(2) Na persoonlijke bezigtiging van het terrein is door den Gouverneur-Generaal, bij besluit van 28 Augustus 1862, n°. 1, onder nadere goedkeuring des Konings en bekrachtiging door de wet waar die vereischt werd, de gevraagde concessie verleend, met dien verstande dat bij art. 1 der voorwaarden in de algemeene omschrijving der rigting niet genoemd wierd Poerwodadie, en zulks in verband met de mogelijkheid eener kortere, meer westelijke lijn, en wel door het dal der Talawa. Terwijl dan ook de aanwijzing der rigting in bijzonderheden aan de latere beslissing des Gouverneurs-Generaal werd overgelaten, werd opzigtens de rigting nog alleen gestipuleerd, dat de spoorweg zou worden in verbinding gebragt te Samarang met de havenwerken en te Soerakarta met de Solo-rivier.

Nadat de voorwaarden zoo als zij door den Gouverneur-Generaal waren gearresteerd, behoudens enkele wijzigingen, meerendeels van finantielen aard, bij 's Konings besluit van 10 Maart 1863, n°. 1, waren goedgekeurd, is bij Koninklijk besluit van 16 Junij daaraanvolgende, n°. 38, in overleg met concessionarissen, eene gewijzigde rigting aangenomen, ten gevolge waarvan door meerdere kromming van den aan te leggen spoorweg de bergstreken zooveel mogelijk zullen worden genaderd, om daardoor aan de bezwaren uit het oogpunt der defensie en den afvoer der producten uit de hooge landen te gemoet te komen.

De nieuwe rigting, zoo als zij daarop bij de wet van 6 Julij 1863, n°. 36 (*Indisch Staatsblad* n°. 116), is vastgesteld, loopt van Samarang, over Tempoeran, door de Soekawatische landen, naar Soerakarta en van daar naar Djokdjokarta, met een zijtak van Tempoeran, over Toentang, tot Willem I. Vergelijk overigens de uitvoerige bescheiden ter zake aan de Staten-Generaal medegedeeld, en gedrukt onder n°. XCII van de zitting 1862/63, en onder n°. LXXII van de zitting 1863/64.

(3) Dit beletsel is sedert opgeheven. In den loop van 1862 heeft namelijk de Indische Regering zich met goedkeuring van het opperbestuur onder zekere voorwaarden bereid verklaard, den adressant weder ter inwoning in Nederlandsch Indie toe te laten. Daarop heeft de heer van Vliet voornoemd, in 't laatst van

Met betrekking tot de verrigtingen der commissie voor de vervoermiddelen zij, onder verwijzing naar de *Javasche couranten* van 21 September 1861 en 24 Mei 1862 (*Staatscourant* van 29 November 1861 en 15 Junij 1862) het volgende aangestipt (1).

Nadat men zich, in afwachting van de komst van meerder personeel, aanvankelijk had bezig gehouden met het verzamelen van vroegere gegevens, waarbij echter bleek dat op ééne uitzondering na, geen enkele kaart op voldoende schaal bestond van het terrein tusschen Samarang, Kadoe, Solo en Djokdjo, en dat alles dus eerst mo st worden opgemeten, werd in het laatst van Mei het toen uit Europa aangekomen personeel op het terrein gestationeerd, en van uit Oenarang (1ste sectie) en Salatiga (2de sectie) een aanvang gemaakt met de noodige opmetingen en waterpassingen in de bergrigting. Na de toevoeging van nieuw personeel in Augustus werd eene 3de sectie gevormd, ter standplaats Kapoeng, bezuiden Goeboek, tot opmeting eener oostelijke lijn, langs Goeboek naar Solo.

Intusschen werden door den adviseur, die zijn bureau naar Salatiga had overgebragt, en gedeeltelijk ook door den hem toegevoegden hoofdingenieur, tot voorloopig onderzoek van het terrein reizen gedaan in Samarang, Japara, Kadoe, Djokdjokarta, Soerakarta, Pasoeroean, Buitenzorg en Bantam. De heer DIXON bleef vervolgens te Samarang voor het opmaken der statistiek, zoo van den op- en afvoer van goederen, het handelsgebied en de bevolking, als van de materialen tot den bouw der werken op het terrein voorhanden.

In de maand October werd bij de commissie nog gedetacheerd, speciaal voor de opmetingen in westelijk Java, de majoor der infanterie, adjudant van den Gouverneur-Generaal, R. F. DE SEYFF, gewezen chef der topographische opnamen op Java, die zijn bureau te Tjiandjoer vestigde.

Bij het eind van 1861 bestond de commissie voor de vervoermiddelen, behalve uit de heeren STIELTJES, DIXON en DE SEYFF, uit 3 ingenieurs, 5 adspirant-ingenieurs (waarvan echter een tweetal eerst in 1862 kon worden werkzaam gesteld), 3 opzigters, 1 photographist, eenige militaire opmeters, benevens een aantal teekenaars en schrijvers (2).

Ten slotte volgen hier eenige becijferingen, door de commissie ontleend aan eenen aan haar verstrekten staat der nog loopende transportcontracten op Java en Madura.

Eene voorloopige, zeer benaderende berekening heeft namelijk doen zien, dat de tegenwoordige kosten van vervoer (de 2 palen stellende op 3 Nederlandsche mijlen of

---

dat jaar, gezamenlijk met de heeren mr. J. E. BANCK c. s., zich ter zake op nieuw tot het opperbestuur gewend, doch zijn de adressanten ook toen overgewezen tot de bepalingen van *Indisch Staatsblad* 1853, n°. 4.

In den loop van 1863 hebben daarop de heeren BANCK c. s. aan de Indische Regering concessie gevraagd voor eenige door hen omschreven stamlijnen in West- en Oost-Java, dan wel (hetzij met of zonder voorkeur voor de overige lijnen) alleen voor het eerst uit te voeren gedeelte van hun plan: de lijn Batavia-Buitenzorg-Bandong. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van den 6den Januarij 1864 is echter aan de adressanten te kennen gegeven, dat de Regering het niet wenschelijk en voor alsnog niet noodzakelijk acht om aan nieuwe concessien voor het aanleggen van spoorwegen te verbinden de door hen gestelde voorwaarde van een rentewaarborg, zoodat hunne verzoeken, zoo als zij waren liggende, voor inwilliging niet vatbaar zijn bevonden. Eene gelijke beslissing werd, onder diezelfde dagteekening, genomen ten aanzien van een in Augustus 1863 door den heer C. C. VAN HALL, te Soerabaija, ingediend verzoek om concessie voor eenen spoorweg tusschen Soerabaija, Pasoeroean en Malang, zoomede ten aanzien van de door den heer L. A. SAPORTAS, te Cheribon, in Junij 1863 gevraagde concessie voor spoorwegen in West-Java, speciaal voor eene lijn van Batavia naar Buitenzorg, zich verder uitspreidende in de Preanger regentschappen.

(1) Zie overigens het sedert ontvangen uitvoerig verslag der commissie voor de vervoermiddelen, dd. 6 November 1862, gedrukt onder n°. II, 135 *a* van de stukken der zitting 1863/64, zoomede het nader verslag dd. 15 April 1863, voorkomende onder n°. 135 *i*.

(2) Nadat bij Indisch besluit van 14 Februarij 1863, n°. 2, wegens gebleken wanverhouding tusschen de heeren STIELTJES en DIXON deze laatste van verdere diensten bij de commissie was ontheven en gesteld ter beschikking van den directeur der burgerlijke en openbare werken, is weinige maanden later, bij 's Konings besluit van 20 Junij 1863, n°. 62, de heer STIELTJES van zijne zending ontheven. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 Augustus 1863, n°. 1, werd hiervan aan den adviseur mededeeling gedaan en de verdere leiding der commissie opgedragen aan den luitenant-kolonel DE SEYFF. In beschikking op de reeds in April 1863 door den heer STIELTJES gedane voorstellen, om de commissie voor de vervoermiddelen in 't laatst van 1863 ontbonden te verklaren, doch de metingen en waterpassingen in de Preanger en Midden-Java te doen voortzetten door een gedeelte van het bij de commissie werkzame personeel (hetwelk destijds uit 44 personen bestond), was intusschen eenige dagen te voren (bij besluit van 2 Augustus 1863, n°. 4) dien adviseur onder andere te kennen gegeven, dat de Gouverneur-Generaal hem, luidens art. 3 van 's Konings besluit van 11 Junij 1860, n°. 43, eerst kon vergunnen naar Nederland terug te keeren, wanneer door hem het eindrapport van de hem opgedragen zending zou zijn uitgebragt, welk rapport mitsdien zoo spoedig doenlijk van hem werd te gemoet gezien; onder opmerking tevens, dat na de indiening van dat eindrapport geen verdere opnamen meer konden plaats hebben, welke met de hem opgedragen zending in betrekking stonden.

kilometers, en de ton van 1000 Nederlandsche ponden op 16 pikols) bedragen: de ton, per as en per mijl, 48 cents, en te water (langs groote rivieren) per mijl 9 à 16 cents; deze laatste kosten 30 per cent à 50 per cent te verhoogen bij berekening van den afstand in regte lijn (1).

Vergelijkt men deze kosten met die in Nederland, waar voor het vervoer wordt gerekend, per ton en per mijl: op binnenzeeën en groote rivieren, 1 à 2 cents; op groote binnenkanalen $1^1/_2$ à 4 cents; op zeer kleine rivieren naar mate van den waterstand, 2 à 8 cents; op spoorwegen, 4 à 6 cents; op straat- en grindwegen, 14 à 20 cents; en met die in Engelsch Indie, waar het vervoer slechts kost, mede per ton en per mijl: per rivierboot $5^1/_2$, per stoomboot 8, en per as $12^1/_2$ cent, — dan blijkt welke aanzienlijke sommen op Java door verbetering der afvoermiddelen zouden kunnen worden bespaard.

Met opzigt tot de wijze, waarop in 1861 in het transport van goederen en personen werd voorzien, is het volgende vermeld gevonden:

Even als ten vorigen jare werd magtiging verleend tot het aangaan van eene overeenkomst met zekeren particulieren landeigenaar voor het stationeren, gedurende 1861, van zestien spannen karbouwen, benoodigd voor het onderhouden van de postcommunicatie tusschen de hoofdplaats Buitenzorg en den Megamendong (grens der Preanger regentschappen). Deze maatregel, voornamelijk te doel hebbende om de betrokken inlandsche bevolking te ontlasten van de verpligting tot levering van buffels ten behoeve der gouvernements-posterijen (2) op eenige poststations in de afdeeling Buitenzorg, had bij voortduring goed gewerkt.

In het vervoer tusschen Soerabaija, Pasoeroean en Probolingo, en Pasoeroean en Malang, door middel van een postrid- en postwagendienst, werd, ingevolge de nog loopende contracten, naar behooren voorzien.

Het vervoer van gouvernementsproducten en goederen geschiedde op de gebruikelijke wijze, hetzij door uitbesteding, hetzij door verlenging der afloopende contracten, waar zulks in het belang van 's lands kas wenschelijk voorkwam. De gesloten contracten werkten goed. Waar de aannemers nalatig bleven in de vervulling hunner verpligtingen, zoo als dit jaar met het transport van zout naar Tjilatjap het geval was, werden te hunnen koste maatregelen van voorziening genomen.

Het contract voor het transport van producten van Bandjar (Preanger regentschappen) naar Tjilatjap, en van zout van Tjilatjap naar Bandjar, dat met ultimo Junij 1864 zoude ten einde loopen, werd tegen denzelfden prijs en op dezelfde voorwaarde als de nu bestaande voor 5 jaren verlengd. Voor een gelijken duur, doch tegen gedeeltelijke vermindering van het transportloon, werd ook verlengd het bij het eind van 1861 afloopende contract voor den overvoer van producten en zout in de residentie Bantam.

In de maand November werd echter door de Regering als beginsel aangenomen om geen der bestaande transportcontracten onder 's hands meer te verlengen, zoodat daartoe strekkende verzoeken, kort vóór en na dien tijd ingekomen, zonder uitzondering van de hand werden gewezen en het noodige verrigt voor eene tijdig te houden openbare uitbesteding der afloopende overeenkomsten.

De in 1861 gehouden uitbestedingen, loopende over tijdvakken van drie en vijf jaren, leverden voor het meerendeel gunstige uitkomsten op.

Eenige trajecten, waarlangs het transport tot dusver had plaats gehad door de bevolking of andere plaatselijke middelen, werden in den loop van het jaar overgegeven aan de publieke mededinging. Zij betroffen onder andere het vervoer van producten uit de binnenlandsche koffijpakhuizen te Patjitan en Pangool naar de afscheepplaatsen te Koetjoer en Djokotro, en van zout van Djokotro naar Assem, het vervoer van hout uit de stapelplaats te Boenga naar Podjok bij Grissee naar Soerabaija, naar de reeden van beide laatstgenoemde plaatsen en naar de schepen op het vaarwater in de nabijheid der Solo-rivier liggende; het vervoer van hout van Kedirie en Soerabaija, en eindelijk het transport van zout uit de hoofddepôts te Sumanap en Boender naar de ter reede liggende schepen.

---

(1) Eene meer gespecificeerde opgaaf der kosten van vervoer op Java is medegedeeld bij de reeds hiervóór aangehaalde Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp nopens de spoorwegconcessie Samarang–Vorstenlanden.

(2) Zie ook het medegedeelde ten aanzien der paardenposterij onder c hierachter.

c. Posterijen.

Aan de sedert lang voorbereide reorganisatie van het postwezen in Nederlandsch Indie werd in 1861 door de Indische Regering de laatste hand gelegd. De daartoe betrekkelijke voorstellen, welke tevens eene gedeeltelijke intrekking der regentspaardenposterijen beoogde (zie het verslag over 1859, bladz. 20, noot 2), werden in 't laatst van het jaar hier te lande ontvangen (1).

Het aantal der bij de verschillende postkantoren gedurende 1861 ontvangen en verzonden brieven wordt opgegeven als gezamenlijk te hebben bedragen 2 157 700 stuks, voor de juistheid van welk cijfer echter niet geheel kon worden ingestaan. Voor 1860, toen de opgaven van sommige buitenbezittingen ontbraken, werd, blijkens het vorige verslag, slechts een aantal van 1 557 470 brieven vermeld.

Over het buitenlansch brievenvervoer (per landmail over zee) wordt gehandeld in § 3 dezer afdeeling.

d. Telegraphie.

De telegraaph-correspondentie op Java was ook in 1861 toenemend.

Het volgend staatje van het aantal der sedert de openstelling der dienst overgebragte berigten geeft daarvan een nader overzigt:

BERIGTEN.	1857. (Mei–December)		1858.		1859.		1860.		1861.	
	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.
Bijzondere	5448	f 31 069.50	11 963	f 61 494,50	31 031	f 109 729,50	43 861	f 141 784	48 342	f 147 237,50
Gouvernements- . . .	356		854	7 778,00	3 171	31 177,50	4 568	33 726	5 285	39 169,50
Totalen . .	5804	f 31 069,50	12 817	f 69 272,50	34 202	f 140 907,00	48 429 (2)	f 175 510	53 627	f 186 407,00

De in 't vorig jaar tot stand gekomen doch zeer spoedig gestoorde onderzeesche verbinding van Batavia met Singapoer bleef ook in 1861 gestremd. Zelfs werden ten gevolge van den bevonden slechten toestand der kabels in de maand November alle verdere pogingen tot herstel opgegeven (3).

§ 2. *Vervoer over zee tusschen de verschillende gedeelten van Indie.*

In het vervoer van personen en goederen langs de noordkust van Java werd even als

(1) Sedert is bij 's Konings besluit van 22 Junij 1862, n°. 81 (*Indisch Staatsblad* n°. 105 *a*), een nieuw reglement op de brievenposterij in Nederlandsch Indie vastgesteld; doch is de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd de zaak der paardenposterij afzonderlijk te behandelen, zoodra de hervorming der brievenpost haar beslag zou hebben erlangd. Het bedoelde reglement is, behoudens de artikelen over postzegels en postwissels, met 1 Januarij 1863 in werking getreden (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 133). Algemeene bepalingen tot verdere uitvoering van het reglement, ook voor zooveel de postzegels en postwissels betreft, zijn vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 5, om in werking te treden met 1 April 1864.

(2) Hieronder ook het verkeer der onderzeesche lijnen Batavia-Muntok, Muntok-Palembang en Palembang-Singapoer, gedurende den korten tijd dat die lijnen gewerkt hebben.

(3) In September 1862 zijn dan ook de telegraaphkantoren te Palembang, Muntok en Singapoer ingetrokken, met bepaling dat zooveel mogelijk maatregelen zullen worden genomen om de kabels, daar waar zij aan het strand of onder den grond liggen, tegen beschadiging te beveiligen. Wat betreft de ontvangen aanbiedingen tot het daarstellen, voor particuliere rekening, van eene nieuwe onderzeesche verbinding, daaromtrent kan voor alsnog geen nadere beslissing worden medegedeeld, dan die vermeld op bladz. 103 van het vorig verslag (noot 4).

in 1860 bijna uitsluitend voorzien door middel van stoomschepen, behoorende tot de op Java gevestigde stoomboot-ondernemingen, welke echter hare booten, met uitzondering van den stoomer *Oenarang*, hadden verhuurd aan de te Batavia gevestigde firma W. Cores de Vries, door welke firma dat vervoer, alsmede het transport tusschen Java en de buitenbezittingen, grootendeels werd bewerkstelligd (1).

Het met die firma onlangs gesloten contract voor het onderhouden gedurende de jaren 1861 tot en met 1865 van eene geregelde pakketvaart in den Indischen Archipel had voorloopig goed gewerkt (2).

Ten meerderen waarborg voor de veiligheid aan boord harer schepen, werden onder andere de voor de keuring der bodems bepaalde termijnen verkort. De toestand der schepen werd bij de in 1861 gehouden inspectien voldoende bevonden.

Voor eene organieke beschikking betreffende den overvoer van gouvernements-passagiers aan boord van particuliere stoombooten in den Indischen Archipel zij verwezen naar *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 10, aangevuld bij n°. 86 van hetzelfde *Staatsblad*, houdende aanwijzing der klassen, waarin de verschillende kategorien van gouvernements-passagiers zullen worden overgevoerd (3).

Het transport van gouvernementsspecerijen uit de Molukko's, zoomede van sapanhout van Bima, Sumbawa en Kamboe naar Java, werd dit jaar op tweeërlei wijze uitbesteed, namelijk voor *één* en voor *vijf* jaren. Voor beide termijnen werd gevorderd f 40 per koijan, zijnde f 14 minder dan in 1860, en tegen dien prijs is dan ook voor vijf jaren gecontracteerd, ingaande met 1 Julij 1861.

§ 3. *Vervoer tusschen Nederlandsch Indie en het moederland.*

Buiten het tweetal beschikkingen (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 64 en 108), nader te vermelden in hoofdstuk M hieronder, en speciaal betreffende den overvoer van personen voor 's lands rekening, komt te dezer plaatse alleen in aanmerking eene verhooging van port voor het brievenvervoer over en weder tusschen Nederland en Nederlandsch Indie bij verzending per landpost over Engeland (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 107); terwijl ten aanzien van het brievenverkeer langs den zeeweg de bepaling te vermelden valt, dat voortaan, ter voorkoming van vertraging in de afgifte der aangebragte pakketten, bij verzending zoo hier te lande als in Indie, van de betrokken gezagvoerders bewijzen van ontvangst zullen worden gevorderd, waarvan steeds één exemplaar per landpost zal moeten worden overgezonden.

Volgens de deswege ontvangen opgaven zijn gedurende 1861 langs den overlandweg uit Nederlandsch Indie *verzonden* 136 071 brieven, tegen 116 281 stuks in 1860; het getal der langs dien weg uit Europa *ontvangen* brieven bedroeg 117 920, tegen 105 333 in 't vorige jaar (4).

V. Voorziening in de materiele behoeften van het beheer.

§ 1. *Door uitzending uit Nederland.*

Op het voorbeeld der laatste verslagen wordt hier aangeteekend, dat de kosten voor uitzending naar Indie van scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard voor de administratie aldaar, voor de dienst van 1861 zijn berekend op f 4 951 322,25, waarvan bij het eind van dat jaar reeds betaald was f 3 129 814,61[5] en gereserveerd voor

(1) In den loop van 1862 is de *Oenarang* in eigendom overgegaan op de firma Cores de Vries.

(2) De uitoefening der pakketvaart gedurende de jaren 1866—1875 is, na gehouden uitbesteding, bij besluit van 4 Augustus 1863, n°. 1, door den Gouverneur-Generaal (in één perceel) gegund aan den minsten inschrijver, den heer H. O. Robinson, te Londen, en zulks op de voorwaarden, vermeld in de *Staats-courant* van 18 Februarij 1863, en tegen een jaarlijksch subsidie van f 293 827,32 of f 206 172,68 minder dan het subsidie aan den tegenwoordigen ondernemer toegekend.

(3) Zie voor eene aan de gezaghebbers der gouvernementsvaartuigen opgelegde verpligting nopens de voeding der kajuitspassagiers *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 67, nader vermeld in hoofdstuk M hierachter.

(4) De thans medegedeelde cijfers over 1860 zijn aanzienlijk hooger dan die vermeld in 't vorig verslag. De oorzaak hiervan is, ook in Indie, niet voldoende te verklaren; de nu opgegeven cijfers worden evenwel gezegd de juiste te zijn.

vermoedelijk nog te doene betalingen f 1 821 507,60^{5}. Voor de uitzendingen op de diensten van 1859 en 1860 was respectivelijk als noodig geraamd f 5 925 307,97 en f 6 120 163,59^{5} (1).

§ 2. *Door middel van de particuliere nijverheid in Indie.*

Even als vroeger werd in de behoefte aan die goederen, welke in den regel niet uit Nederland worden geëischt (waartoe dit jaar ook gebragt werden verduurzaamde levensmiddelen, tot dusver steeds van hier uitgezonden), en welke niet in 's lands pakhuizen in voorraad waren, voorzien hetzij door inkoop door tusschenkomst van een vertrouwd commissiehuis, hetzij door uitbesteding, dan wel door aanmaak bij particulieren of bij 's lands industriele etablissementen.

De onlangs bevolen maatregel om de uitbesteding van leverantien op tweeërlei wijze te houden, namelijk voor *één* en voor drie jaren, gaf vrij goede resultaten. Op de meeste plaatsen werden de leverantien voor een tijdvak van drie jaren tegen mindere prijzen aangenomen dan voor *één* jaar. In Midden-Java echter was dit niet het geval, hetgeen werd toegeschreven aan het stijgen van den prijs der levensmiddelen ten gevolge van den watersnood.

Overeenkomstig de daartoe in 1859 en later aan het Indisch Bestuur verleende magtiging, werden de proeven tot meerdere uitbreiding van het stelsel van plaatselijke aanschaffing ook in 1861 voortgezet, en wel, door de uitbesteding op eenigzins ruimere schaal, van provisien (gezouten vleesch, gerookt spek, boter, meel, azijn en jenever), van materialen enz. voor het burgerlijk bouw-departement (natuurlijke en kunststeenen, ijzer in soorten, spijkers, hang- en sluitwerk, verwwaren, glasruiten, gereedschappen, werktuigen enz.); en van papier en verdere benoodigdheden voor de Lands-drukkerij en papier voor het klein zegel. De provisien waren bestemd voor de dienst van 1862 (2); het overige voor die van 1863.

De uitslag evenwel beantwoordde niet aan de verwachting. Even als in 1860 moesten ook thans hoogere sommen worden besteed dan bij aanschaffing hier te lande (3), en voor de benoodigdheden van het bouw-departement was het verschil zoo aanmerkelijk, dat later (in 1862) alsnog besloten werd tot ontbieding uit Nederland (4).

De laagste aannemingsommen beliepen: voor de provisien f 247 787,50, voor de materialen enz. f 311 649,27 en voor het papier enz. circa f 10 000. Berekend naar de in 1860 bedongen prijzen (toen aan provisien en materialen respectivelijk werd aangeschaft voor eene som van f 187 750 en f 147 974,50), zou voor de thans ingekochte hoeveelheden moeten zijn betaald geworden f 231 256,25 en f 329 896.

Zoowel op grond van de aanvankelijk verkregen uitkomsten, als uit hoofde van het gebleken voornemen der Indische Regering om in den aanvang van 1863 ook eene plaatselijke uitbesteding te beproeven van officiers- en militaire goederen, kwam het opperbestuur in het laatst van 1861 nader op de zaak terug. De daartoe betrekkelijke aanschrijving kwam in hoofdzaak neder op het verzoek om, in afwachting eener afdoende regeling dezer aangelegenheid, de uitzending der behoeften, waarvan de plaatselijke aanschaffing niet bij name was vrijgelaten, op de gebruikelijke wijze uit Nederland aan te vragen, en in geen geval te doen plaats hebben de voorgenomen uitbesteding van militaire goederen.

De artikelen, tot welker plaatselijken inkoop, mits tegen aannemelijke prijzen, successivelijk magtiging was verleend, waren provisien, verwwaren, olien, spijkers, huidkoper, muntzmetaal, Engelsch en Zweedsch ijzer, staal, lood, blik, lood- en zinkwit en glasruiten (5).

---

(1) Het werkelijk bedrag der gedane betalingen kan nog alleen voor de jaren 1859 en 1860 worden opgegeven en beliep respectivelijk f 5 920 796,88^{5} en f 6 014 498,00^{5}.

(2) De in 1860 uitbestede provisien waren voor de dienst van 1861, en dus niet, zoo als in 't vorig verslag vermeld staat, voor de dienst van 1862.

(3) Alle onkosten, en ook de derving van de niet op de gouvernements-invoeren geheven wordende regten, in aanmerking genomen.

(4) Zie ook met betrekking tot de aanschaffing van bouwmaterialen het aangeteekende in de IIIde afdeeling van dit hoofdstuk.

(5) Bij eene aanschrijving van September 1863 is de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd de zaak der aanschaffing van goederen van Europeschen oorsprong in dien zin te regelen, dat ontbieding uit Nederland regel zij, en plaatselijke aanschaffing uitzondering, alleen dan toe te passen, wanneer op aannemelijke gronden de kans van welslagen bestaat.

De levering van rijst voor Banka werd ditmaal op tweederlei wijze uitbesteed, namelijk voor één en voor vijf jaren. Het resultaat was vrij gunstig. Voor de vijfjarige leverantie werd namelijk voor beide perceelen gevorderd f 6,94 per pikol; terwijl de minste inschrijving voor één jaar, even als in 1860, beliep f 6,995 voor West-Banka. De uitkomst voor vijf jaren, voor welk tijdvak dan ook is gecontracteerd, wordt gezegd een voordeelig verschil te hebben opgeleverd van f 25 892,25. Eene belangrijke verandering in de voorwaarden was de bepaling, dat de keuring der rijst niet meer, zoo als vroeger, op Banka, maar op Java, ter plaatse van afscheep, wordt bewerkstelligd (1).

Ook de levering van rijst op Amboina, Banda en Ternate werd, na gehouden uitbesteding, voor een gelijk tijdvak van vijf jaren afgestaan, en wel tegen f 8 den pikol of f 0,10 meer dan gedurende $1860/_{61}$ werd betaald. De uitkomst leverde dien ten gevolge een nadeelig verschil op van f 14 706 's jaars.

In het belang der verkrijging van goede voedingsmiddelen bij het leger en de marine werd bepaald, dat in de Preanger regentschappen, behalve de gewone peulvruchten genaamd katjang-tjindeh, ook nog zullen worden geteeld rosé-boontjes en groene erwten, beide van Kaapschen oorsprong, waarvan jaarlijks ten behoeve van het militair departement zullen worden aangekocht 11 500 pikols en ten behoeve van het marine-departement voor 1862 voorloopig 200 pikols. Voor de boontjes zou aanvankelijk worden te goed gedaan aan de bevolking f 0,75 en aan de hoofden f $0,08^1/_3$ per gantang ($^1/_{10}$ pikol = $12^1/_2$ Amst. ponden) en voor de erwten respectivelijk f 1,10 en f 0,11 (2).

§ 3. *Gouvernements-inrigtingen in Indie.*

Mededeelingen aangaande de constructie-etablissementen voor het leger en de marine worden als naar gewoonte aangetroffen in hoofdstuk D van dit verslag. Ter aanvulling van het aangeteekende in hoofdstuk N met betrekking tot de gouvernementsbosschen en steenkolenmijnen (afdeeling I § 1 *b* en afdeeling II) valt nog het volgende te vermelden.

In de behoefte aan houtwerken voor 's lands dienst werd voor zooveel mogelijk voorzien uit de op de houtstapelplaatsen aanwezige voorraden, welke echter, vooral wat houtwerken van groote afmetingen betrof, niet altijd genoegzaam waren om aan de steeds toenemende aanvragen te voldoen. Evenwel werd reeds een gunstig gevolg ondervonden van den in 't vorig jaar aangenomen regel om het door de boschbeambten goedgekeurde hout, bij aanbreng op de stapelplaatsen, niet meer door eene speciale commissie te doen herkeuren. Het bleek ook nu, dat vele houtwerken, die vroeger bij zoodanige herkeuring in den regel werden afgewezen, werkelijk met goed gevolg voor 's lands werken te benuttigen waren.

Voor de door de Vorsten van Ternate en Tidore geleverd wordende houtwerken werd een tarief van prijzen vastgesteld; terwijl van eene te Samarang gevestigde handelsfirma, bij wijze van proef, werd overgenomen eene zekere hoeveelheid houtwerken afkomstig van de Keij-eilanden.

In de behoefte aan steenkolen kon, ten gevolge van den ruimen aanvoer uit Europa, voorzien worden door aanvoer uit de hoofddepôts, terwijl ook inkoopen werden gedaan van sommige inlandsche hoofden op de buitenbezittingen. Meermalen werden in den loop van het jaar particuliere ladingen aan de Regering te koop aangeboden, doch hiervan werd, uit hoofde van den overvloedigen voorraad, slechts zelden gebruik gemaakt.

---

(1) De aannemer is sedert gefailleerd. Dien ten gevolge is, als voorloopige maatregel, de inkoop van rijst en olie voor Banka opgedragen aan een vertrouwd commissiehuis.

In verband met het voornemen der Indische Regering om die artikelen voortaan naar mate der behoefte zelf aan te schaffen en alleen het transport naar Banka aan particulieren op te dragen, is onlangs bepaald, dat het in gereedheid brengen voor de verzending en den afscheep der jaarlijks op dat eiland benoodigde hoeveelheden rijst en olie, zoomede de in-ontvangst-name van het van daar aangebragte tin, een en ander uitmakende het zoonaamde Banka-contract, zal zijn opgedragen aan den eersten algemeenen pakhuismeester te Batavia.

(2) De uitslag van een in 't laatst van 1862 ingesteld onderzoek naar de mogelijkheid en wenschelijkheid om de teelt dezer peulvruchten voortaan te doen plaats hebben zonder gouvernements-tusschenkomst en zonder betaling van cultuurprocenten aan de hoofden, heeft tot de bevinding geleid, dat in de Preanger regentschappen van deze uitmuntende voedingsmiddelen geen ander debiet bestaat dan ten behoeve der militairen; dat het gebruik der bewuste peulvruchten elders op Java almede zeer beperkt is, en dat het dus, ter aanmoediging van de teelt en van het algemeen gebruik wenschelijk moest geacht worden, voorloopig geene verandering te brengen noch in de toegekende belooning, noch in de wijze van aanplant. Met deze conclusie heeft het Indisch Bestuur zich vereenigd.

De in 1860 plaats gehad hebbende regeling van het aantal steenkolen-depôts onderging dit jaar eene uitbreiding door de bevolen oprigting van nog een tweetal, respectivelijk te Palembang en Moearah-kompeh.

Ten slotte verdient met betrekking tot de Landsdrukkerij volledigheidshalve nog gewezen te worden op de wijziging en aanvulling welke het onlangs vastgestelde reglement voor die inrigting onderging bij *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 16 *a* en 43.

M. Personele verordeningen omtrent landsdienaren in Nederlandsch Indie.

Als zoodanig kunnen, naar tijdorde, vermeld worden de navolgende beschikkingen:

het besluit van den Gouverneur-Generaal, van 16 Februarij 1861, n°. 8, houdende bepaling, dat wanneer hoofdofficieren of officieren belast worden met de waarneming der betrekkingen van gouverneur, resident of adsistent-resident, zij in hunne briefwisseling dezelfde titels mogen voeren als bij effective vervulling dier betrekkingen, zonder dat uit die titulatuur overigens eenige aanspraken zullen worden geboren. De aanleiding tot dit besluit was gelegen in het geopperd bezwaar, dat de vervulling eener betrekking bij waarneming (*wakil*) in het oog van den inlander in minder aanzien staat dan de effective vervulling.

het Koninklijk besluit van 18 Februarij 1861, n°. 97 (*Indisch Staatsblad* n°. 34), houdende aanwijzing van de gevallen, waarin het radicaal van Nederlandsch-Indisch ambtenaar wordt verloren, en wel:

a. voor personen, door den Koning voor de dienst in Nederlandsch Indie benoemd, wanneer zij zich binnen den tijd van *zes* maanden na hunne aankomst in Indie niet hebben gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal, om daar te lande te worden in dienst gesteld; en

b. door ontslag uit 's lands dienst;

een en ander met magtiging op den Gouverneur-Generaal om personen, die eenmaal 's lands dienst hebben verlaten, wanneer hunne wederplaatsing in 's lands belang wenschelijk wordt geacht, weder te beschouwen als bezittende het vroeger door hen verworven radicaal van Indisch ambtenaar.

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 23 Februarij 1861, n°. 3 (*Indisch Staatsblad* n°. 5), waarbij, na verkregen Koninklijke magtiging, in bevestigenden zin beslist wordt de vraag, of de betalingen voor het verrigten van schrijfwerk buiten de uren, welke de schrijver ambtshalve verpligt is aan de dienst van den lande te wijden — welke betalingen tot dusverre steeds waren geschied zonder heffing van contributien ten behoeve van de burgerlijke pensioenen en het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch Indie, — ook voor het vervolg in verband met de ter zake bestaande bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1837, n°. 50, art. 20 § *a*, en 1854, n°. 93, art. 10, § A 1°.), van zoodanige heffing moeten worden vrijgesteld;

de besluiten van den Gouverneur-Generaal van 23 Maart 1861, n°. 3, en 2 Augustus 1861, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 15 en 66), bij het eerste waarvan, ter voorziening in het gemis aan voorschriften omtrent het verleenen van binnenlandsche verloven aan officieren der zee- en landmagt met de waarneming van burgerlijke functien belast, bepaald wordt, dat deze zullen worden verleend op den voet van het reglement op de binnenlandsche verloven voor civile ambtenaren en officieren van het sedentair zeewezen in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 47). Aangezien echter door dezen maatregel de bedoelde officieren, voor zooveel zij tot de landmagt behooren, bij hunne ranggenooten van het leger zouden worden achtergesteld, werd bij het in de tweede plaats aangehaalde besluit de boven vermelde algemeene voorziening alleen van toepassing verklaard voor hen, die bij de waarneming van burgerlijke betrekkingen niet tevens met militair gezag zijn bekleed, en met stilstand hunner inkomsten als officier enkel genieten de voor de burgerlijke betrekking toegestane bezoldiging, terwijl, ingeval zij tevens belast zijn met militair gezag en dus als zoodanig ook alle indemniteiten genieten aan hunnen rang verbonden, op hen voor zooveel het genot van huishuur betreft worden toegepast de bepalingen op de binnenlandsche verloven van officieren (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 11).

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 Junij 1861, n°. 19 (*Indisch Staatsblad* n°. 44), houdende, als vervolg op *Indisch Staatsblad* 1859, n°. 102, waarbij eene instructie is vastgesteld voor de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, eene algemeene voorziening van dien aard voor de gezagvoerende ambtenaren op de buitenbezittingen. Bij het tegenwoordig besluit werd namelijk bepaald dat voor zooveel zulks niet door de met sommige vorsten of volken aangegane overeenkomsten en de daarbij verzekerde regten wordt onmogelijk gemaakt, door de gezaghebbers en residenten op de buitenbezittingen buiten Java en Madura en door allen, die onder hunne bevelen met de uitoefening van burgerlijk gezag belast zijn, behoort te worden opgevolgd de instructie voor de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura; alles onverminderd de voorschriften, die, met het oog op den bijzonderen toestand van eenig gewest, zijn noodig geacht of nader zullen worden vastgesteld.

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 5 Julij 1861, n°. 26 (*Indisch Staatsblad* n°. 56), waarbij, krachtens magtiging van het opperbestuur, verklaard wordt, dat onder de emolumenten, die ingevolge art. 4 van *Indisch Staatsblad* 1853, n°. 47, bij binnenlandsch verlof van den titularis onder de met de waarneming van eenig ambt belaste ambtenaren worden verdeeld, niet begrepen zijn de voordeelen, welke onder den naam van cultuurprocenten of pikolgelden genoten worden, noch ook die welke geacht worden te zijn toegekend om het vast tractement geheel of gedeeltelijk te vervangen;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 18 Julij 1861, n°. 38 (*Indisch Staatsblad* n°. 63), waarbij, met terugzigt op § *b* van *Indisch Staatsblad* 1827, n°. 109, verklaard wordt, dat controleurs bij de landelijke inkomsten en cultures op Java en Madura, die zich, hetzij ten behoeve van het beheer eener andere afdeeling of om andere redenen, in dienst buiten hunne afdeeling moeten begeven, regt op reis- en verblijfkosten hebben. Deze verklaring werd noodig geoordeeld omdat de indemniteit voor reiskosten, welke krachtens de aangehaalde paragraaph begrepen is onder de voor het ambt van controleur vastgestelde bezoldiging, moest geacht worden enkel betrekking te hebben op reizen binnen den kring hunner afdeeling.

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 29 Julij 1861, n°. 31 (*Indisch Staatsblad* n°. 64), houdende regeling der vergoeding voor verpligte buitengewone uitgaven, ten gevolge van schipbreuk of van bekomen averij, van 's lands wege uit te keeren aan burgerlijke of militaire landsdienaren, en aan hunne echtgenooten, weduwen of kinderen, die overtogt van en naar de kolonien voor rekening van den lande genieten;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 3 Augustus 1861, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 67), waarbij aan de gezaghebbers der gouvernements-vaartuigen (kruisbooten daarvan uitgezonderd) de verpligting wordt opgelegd om te zorgen voor de voeding der kajuits-passagiers, onder aanwijzing van den voet waarop de voeding zal plaats hebben, en van de vergoeding die daarvoor aan de gezaghebbers zal worden voldaan. De noodzakelijkheid tot zoodanige voorziening had zich reeds meermalen doen gevoelen, daar het niet alleen moeijelijk is dat iedere passagier zijn eigen proviand voor eenen zekeren tijd medebrengt, maar ook omdat het volstrekt onmogelijk is dat de passagiers aan boord hun eigen menage houden.

het besluit van den waarnemenden Gouverneur-Generaal van 13 September 1861, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 81), waarbij ingevolge 's Konings magtiging en als een vervolg op de bepalingen nopens het verleenen van pensioenen aan de predikanten bij de Protestantsche gemeenten in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 80), zoomede aan de Roomsch-katholijke geestelijken aldaar (*Indisch Staatsblad* 1856, n°. 21), behoudens eene enkele wijziging, voor hunne pensioensberekening nog van toepassing worden verklaard de artt. 6 en 7 van het reglement op het verleenen van pensioenen aan burgelijke ambtenaren in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1837, n°. 50) betreffende het berekenen al dan niet van overschietende gedeelten voor een vol jaar;

het besluit van den waarnemenden Gouverneur-Generaal van 2 October 1861, n°. 17 (*Indisch Staatsblad* n°. 90), waarbij, ter opheffing van de daaruit voor het wetenschappelijk verkeer voortvloeijende belemmeringen, op 's Konings magtiging wordt ingetrokken het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1859, n°. 30, volgens hetwelk ambtenaren en officieren in 's Rijks overzeesche bezittingen, die verlangen mogten geschenken aan vreemde vorsten of in het buitenland gevestigde genootschappen en instellingen aan te bieden, tot dusverre verpligt waren daartoe vooraf, door tusschenkomst in Nederlandsch Indie van den Gouverneur-Generaal, en in Nederland van den Minister van Kolonien, de toestemming te vragen van de vorsten of inrigtingen, voor welke de geschenken bestemd waren. Vergelijk het verslag over 1859, bladzz. 101 en 102.

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 28 October 1861, n°. 21, waarbij op 's Konings magtiging eenige bepalingen zijn vastgesteld tot regeling der inkomsten voor de waarneming van betrekkingen, welke volgens bestaande bepalingen door officieren van verschillenden rang kunnen worden vervuld;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 4 November 1861, n°. 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 108), waarbij, ter voorziening in het gemis aan bepalingen op het verleenen van overtogt naar Nederland voor rekening van den lande aan gewezen militairen, die in de kolonien met paspoort van de dienst zijn afgegaan en zich eerst later daarom aanmelden, op 's Konings magtiging als beginsel is aangenomen, dat eens vrij transport naar Nederland wordt toegestaan aan alle in Nederlandsch Indie gepasporteerde militairen beneden den rang van officier, die buiten die bezittingen voor de militaire dienst aangenomen en voor rekening van den lande derwaarts vertrokken zijn, onverschillig of zij zich, na het verlaten van de dienst, aldaar kort of lang en in of buiten 's lands dienst blijven ophouden; en dat zoodanig transport ook in voorkomende gevallen wordt verleend aan in Nederlandsch Indie aangenomen militairen die aldaar niet te huis behooren, wanneer ook deze na het verlaten van de militaire dienst niet terstond uit de kolonie wenschen te vertrekken (1);

het besluit van den Gouverneur Generaal van 10 November 1861, n°. 4 (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 111), waarbij is aanteekening gehouden van de beslissing van het opperbestuur, dat, even als in Nederlandsch Indie, zoo ook in Nederland zal worden gehandhaafd het beginsel, dat de Indische ambtenaren en officieren, zoolang zij in dienst zijn van den lande, geene geschenken van ingezetenen zullen mogen aannemen ter zake van verrigtingen in hunne ambten of bedieningen;

de circulaire van den eersten gouvernements-secretaris, van 4 December 1861, n°. 2997 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1121), waarbij aan de betrokken autoriteiten wordt medegedeeld, dat de Indische Regering, terugkomende van de door haar in den laatsten tijd gegeven uitbreiding aan het stelsel van het verleenen van voorschotten aan ambtenaren, tot beginsel heeft aangenomen zich voor den vervolge stiptelijk te houden aan de ter zake bestaande bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1835, n°. 5);

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 December 1861, n°. 142, houdende vaststelling van een nieuw tarief betreffende de transportmiddelen te lande ten behoeve van marcherende en op voet van oorlog verpleegd wordende troepen en van alleen reizende onderofficieren en manschappen, mitsgaders van eenige tot dat onderwerp betrekkelijke bepalingen voor officieren, ambtenaren en geëmploijeerden met troepen reizende;

het besluit van den Gouverneur-Generaal van 29 December 1861, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* n° 121), waarbij ingevolge 's Konings magtiging, ten vervolge op de reeds in 1860 toegestane vermindering van contributie aan het weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1854, n°. 93, en 1860 n°. 37), ter voorkoming van noodelooze vermeerdering van het fonds-kapitaal, bepaald wordt, dat de gewone contributie van acht ten honderd, telken jare, op voordragt van het bestuur over het fonds, door den Gouverneur-Generaal voor het volgend jaar, te beginnen met 1862, met zooveel ten honderd wordt verminderd als de overwinst van een voorafgaand jaar bedraagt, zoodat bijv. de overwinst van 1860 in mindering strekt van de contributie over 1862; met dien verstande nogtans, dat mindere bedragen van de overwinst dan een vol precent bij het kapitaal worden gevoegd. Voor 1862 had deze maatregel reeds dadelijk ten gevolge, dat de contributie van acht tot vijf ten honderd werd verminderd (2).

Naar 't voorbeeld van vorige verslagen worden ten slotte nog de volgende opgaven medegedeeld:

Het getal burgerlijke ambtenaren (daaronder *niet* begrepen de regterlijke en die welke zich voor eenig bepaald vak of beroep aan de Indische dienst verbonden hebben, noch

---

(1) In het vorig verslag, bladz. 104, is reeds melding gemaakt van de in 1860 en 1862 genomen maatregelen tot verbetering der wijze van overvoer van en naar Nederlandsch Indie van de officieren der land- en zeemagt en de overige gouvernements-passagiers der 2de klasse. Thans kan worden vermeld, dat van af 1 Mei 1864 ook voor de gouvernements-passagiers der 1ste klasse de passagekosten zijn verhoogd, en wel voor de reis van Nederland naar Nederlandsch Indie van f 536 tot f 650, en voor de reis van Nederlandsch Indie naar Nederland van f 564 tot f 1000 per hoofd; wordende voor ieder kind beneden de twaalf jaren de helft dier bedragen te goed gedaan.

(2) Hetzelfde beginsel is voor het militair weduwen- en weezenfonds aangenomen bij Indisch besluit van 1 Januarij 1862, n°. 9 (*Indisch Staatsblad* n°. 14).

ook de beambten op een vast tractement van f 120 's maands en daarbeneden (1), bedroeg bij bedroeg bij het eind van:

	1860.	1861.
volgens de opgaven van den directeur van finantien	401	402
" " " " " " der cultures	172	178
" " " " " " " producten en civile magazijnen.	166	167
" " " " " " " burgerlijke openbare werken . (2)	8	10
" " " " " " " middelen en domeinen. . . .	100	101
Te zamen.	(2) 847	858

van die ambten waren toegankelijk:

	1860.	1861.
voor ambtenaren der tweede klasse.	847	(2) 858
" " " derde "	602	(2) 608
" personen niet in het bezit van het radicaal.	523	(2) 527

De opengevallen betrekkingen bedroegen: in

	1860.	1861.
volgens de opgaven van den directeur van finantien	67	109
" " " " " " der cultures	21	25
" " " " " " " producten en civile magazijnen.	32	125 (3)
" " " " " " " burgerlijke openbare werken.	4	5
" " " " " " " middelen en domeinen . . .	36	21
Te zamen.	160	285

Deze vacatures zijn ontstaan:

	1860	1861.
door overlijden.	7	9
" eervol ontslag, ontheffing, pensionering, enz.	113	128
" verlof naar Nederland, wegens ziekte enz.	19	47
" het instellen van nieuwe ambten.	21	101 (4)
Te zamen.	160	285

(1) Intusschen zijn onder de hier volgende opgaven wel begrepen de ingenieurs voor de telegraphie en telegraphisten, de ambtenaren voor het boschwezen, de veeartsen voor 's Gouvernements burgerlijke dienst, en de landmeters van het verpondingsbureau te Batavia.

(2) In 't vorig verslag werd één te weinig opgegeven.

(3) Deze vermeerdering staat in verband met de toevoeging aan de directie der producten en civile magazijne van het beheer der gouvernements-telegraphen (*Indisch Staatblad* 1860, n°. 41).

(4) Zie de voorgaande aanmerking. Intusschen is het personeel der telegraphie reeds medegeteld in het hiervóór opgegeven aantal der onder ultimo 1860 aanwezige burgerlijke ambtenaren.

In den loop van het jaar werden door den Koning benoemd 9 ambtenaren der eerste en 10 der tweede klasse; terwijl het Indisch Bestuur gemagtigd werd om als bezittende het radicaal der laatstgemelde klasse te beschouwen 16 personen, daartoe door hetzelve voorgedragen. Bovendien had de Gouverneur-Generaal, naar aanleiding van de daartoe voor elk der jaren 1859 en 1860 verleende magtiging (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 58), onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, datzelfde radicaal, na afgelegd vergelijkend examen, ook toegekend aan 20 ambtenaren der derde klasse, die minstens vijf jaren in 's lands dienst waren werkzaam geweest. Toen voor 1859 van voormelde magtiging werd gebruik gemaakt, konden slechts 17 ambtenaren in den maatregel begrepen worden. Ter aanvulling van dat cijfer werden thans nog een 3tal voor de bedoelde bevordering in aanmerking gebragt, aan wie dan ook, na verkregen magtiging des Konings, almede het radicaal van ambtenaar der tweede klasse is verleend geworden, en die begrepen zijn onder het bovengenoemde 16tal.

N. Nijverheid (1).

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Op gronden gebleven ter beschikking van de inlandsche bevolking.

Een algemeen overzigt van de landbouwende bevolking en van de uitkomsten van haren eigen landbouw wordt voor elk gewest van Java, met uitzondering van Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokdjokarta (2), zoomede voor Madura, voor zooveel betreft de afdeeling Pamakassan, aangetroffen in de aantooning van de uitkomsten der rijstcultuur over 1861, die onder lit. *O* bij dit verslag is gevoegd.

Blijkens die aantooning was in 1861:

	zonder Madura:	met Madura:
het getal dessa's en kampongs met velden voor den landbouw	32 795	32 954
» » idem zonder velden	1 338	1 356
» » landbouwende huisgezinnen	1 447 382	1 459 092
de uitgestrektheid der ontgonnen bouwlanden, die van levend water kunnen worden voorzien, in bouws van 500 vierkante Rhijnlandsche roeden	1 237 106	1 240 106
de uitgestrektheid der ontgonnen bouwlanden, die niet van levend water kunnen worden voorzien of van den regen afhankelijk zijn	1 068 753	1 083 520
alzoo *in het geheel ontgonnen*	2 305 859	2 323 626
de uitgestrektheid welke daarvan door de bevolking is beplant:		
a. voor het Gouvernement	52 859 (3)	53 159
b. voor eigen cultuur met padie (zonder Madura: 1 728 247; met Madura: 1 735 881); » andere gewassen (zonder Madura: 276 192 (4); met Madura: 286 025 (4))	2 004 439 (5)	2 021 906 (5)

(1) Zie nopens de oprigting van kamers van koophandel en nijverheid in Nederlandsch Indie de noot in den aanhef der Vde afdeeling van dit hoofdstuk.

(2) Over de residentien Soerakarta en Djokdjokarta wordt afzonderlijk gehandeld sub 5°. van deze paragraaph.

(3) Onder dit cijfer zijn niet begrepen de koffij-, peper-, thee- en kaneeltuinen, voor zoover zij niet bij uitzondering zijn aangelegd op bouwgronden reeds vroeger door de bevolking ontgonnen.

(4) Waaronder 35 741 bouws reeds begrepen onder de met padie beplante uitgestrektheid.

(5) Zie de voorgaande noot.

	zonder Madura:	met Madura:
de uitgestrektheid geheel onbeplant gebleven (1) . . .	284 302	284 302
de opbrengst aan padie (rijst in den bolster) der door de bevolking voor eigen cultuur beplante velden, in pikols van 125 Amster damsche ponden	33 627 395	33 668 511 (2)
de opbrengst gemiddeld per bouw	$19^{45}/_{100}$	$19^{39}/_{100}$
de uitgestrektheid nieuw ontgonnen sawa-velden (in bouws als voren)	13 503	13 503
het bedrag van den onzuiveren aanslag der landrente, de fictive (bedragende f 32 802,98) daaronder begrepen (3).	f 10 133 308,18^{5}	f 10 196 265,18^{5}

Even als in 't vorig jaar breidde zich ook in 1861 in de meeste gewesten van Java de eigen landbouw der bevolking merkbaar uit. De uitgestrektheid ontgonnen bouwland zou namelijk, blijkens de bovenstaande opgaven (die nopens Madura daaronder niet begrepen), in het geheel hebben bedragen 2 305 859 bouws, tegen 2 282 634$^{3}/_{4}$ (ten regte (4) 2 284 086$^{3}/_{4}$) in 1860, terwijl daarvan *beplant* waren 2 021 557 bouws, en wel 52 859 voor het Gouvernement en 1 968 698 (5) voor de bevolking, in 1860 respectivelijk 62 795$^{1}/_{2}$ en 1 949 017$^{1}/_{2}$ of te zamen 2 011 813 bouws (6). De met padie beplante uitgestrektheid, die in 1860 beliep 1 700 107$^{1}/_{4}$ bouws, wordt thans opgegeven te hebben bedragen 1 728 247 bouws.

De oogst van dat product was, na dien van 1858, ruimer dan in eenig vorig jaar, hebbende alstoen bedragen, steeds met uitzondering van Madura, 33 770 324, of gemiddeld per bouw 20$^{95}/_{100}$ pikols, terwijl de opbrengst van dit jaar is geweest 33 627 395, of gemiddeld 19$^{45}/_{100}$ pikols per bouw, en in 1860 33 084 052, of gemiddeld 19$^{43}/_{100}$ pikols per bouw. Stond alzoo de gemiddelde opbrengst per bouw nagenoeg gelijk met het vorige jaar, in het geheel werden toch — ten gevolge van den toegenomen aanplant — 543 343 pikols *meer* verkregen, en deze uitkomst zou nog veel bevredigender zijn geweest, indien niet in een negental gewesten: Bagelen, Japara, Probolingo, Rembang, Krawang, Kedirie, Banjoewangie, de Preanger regentschappen en Patjitan, de oogst, veelal ten gevolge van overstroomingen of ongunstig weêr, voor de drie eerste zelfs zeer verre gebleven was beneden het cijfer van het vorige jaar. Desniettemin toont de bijgevoegde staat aan, dat in weerwil van de zware overstroomingen in het begin dezes jaars, die vooral de residentien Bagelen en Banjoemas teisterden, de mislukte aanplantingen minder aanzienlijk zijn geweest, dan in 1860 (7). Afgescheiden van de buitengewone maatregelen, door het Gouvernement in verband met de waterramp verordend, kwam hetzelve, met opzigt tot de voorziening in de behoeften aan rijst of zaaipadie, ook nog in Tagal en Bantam tusschen beide, en wel in laatstgemeld gewest door de toekenning van een in 3 jaren terug te betalen renteloos voorschot van f 9300, en in Tagal door magtiging op den resident om in de ontstane behoefte te voorzien, hetzij door inkoop van rijst, hetzij door verstrekking van geld, tot een bedrag van f 1500.

---

(1) Als zoodanig worden door de inlandsche hoofden (die de opgaven leveren) mede beschouwd de velden waarvan het gewas door droogte of overstroomingen kort na de uitplanting verloren gaat zonder weder te kunnen worden beplant, en ook somtijds die, waarvan door misgewas geen opbrengst is verkregen.

(2) De oogst van 1862 beliep 32 651 269 pikols.

(3) Vergelijk hoofdstuk L, afdeeling II, § 5*b* hiervóór.

(4) Zie de noot *f* in bijlage lit. O.

(5) Hiervan werden, voor zooveel zulks is opgegeven, nog 35 741 bouws, na eerst met padie te zijn beplant geweest, later nog met tweede gewassen bebouwd.

(6) De uit deze opgaaf af te leiden vermindering van den gouvernements-aanplant gedurende 1861 is, blijkens de noot *h* in bijlage lit. O, slechts schijnbaar.

(7) Het aantal der ten gevolge van den watersnood vernielde velden met padie en tweede gewassen bedroeg, op een gezamenlijken aanplant van respectivelijk 154 298 en 111 244 bouws, voor Bagelen 31 834 en voor Banjoemas 8160 bouws.

Volgens de boven aangehaalde aantooning, bijlage lit. O, zouden de gunstigste oogsten verkregen zijn in Banjoewangie, Bezoekie, Pasoeroean, de Preanger regentschappen, Kadoe en Tagal, namelijk gemiddeld $38{,}37\frac{3}{4}$, $35\frac{4}{5}$, 31, $28\frac{2}{5}$ en $27\frac{2}{5}$ pikols per bouw, de minst gunstigste op Madura, in Banjoemas, Rembang, Krawang, Japara en Pekalongan, waar de gemiddelde opbrengst slechts zou geweest zijn $5\frac{2}{5}$, $8\frac{3}{5}$, $8\frac{3}{4}$, 9, $9\frac{7}{10}$ en $12\frac{3}{5}$ pikols per bouw.

Intusschen mag aan deze opgaven geen onbepaald vertrouwen worden geschonken, vermits de hoofden bij het schatten der padie-productie veelal indachtig zijn aan het daarmede in verband staande bedrag der verschuldigde landrente.

De teelt van *tweede gewassen* nam schier overal toe. Van bestuurswege wordt zij bij voortduring ijverig aangemoedigd. De oogst was over het algemeen bevredigend (1).

De meeste ontginningen van gronden tot sawa's hebben plaats gevonden in Banjoemas, Soerabaija, Kedirie, Bantam en Rembang, en wel 3403, 1943, 1409, 926 en 757 bouws; de minste in Banjoewangie, Patjitan, Pekalongan en Madioen: respectivelijk slechts 30, 42, 88 en 122 bouws. Op Madura bleef de hoeveelheid bebouwde gronden dezelfde.

De onbeplant gebleven uitgestrektheid ontgonnen bouwland was, buiten Cheribon — welk gewest wegens de plaats gehad hebbende opname, zoolang die ook elders op Java niet heeft plaats gevonden, hier buiten vergelijking dient te blijven; — het grootst in Bagelen, Madioen, Samarang en Soerabaija, namelijk 32042, 17965, 17113 en 12453 bouws; het minst in de Preanger regentschappen, Patjitan en op Madura, waar niets, en in Banjoewangie, Kadoe en Probolingo, waar respectivelijk slechts 30, 204 en 537 bouws als onbeplant worden opgegeven.

De hierboven opgegeven onzuivere aanslag der landrente op Java en Madura (de fictive daaronder begrepen) beliep, na aftrek van hetgeen de aanslag in een zevental gewesten minder bedroeg dan in 't vorig jaar, in het geheel nog f 197 532,11⁵ meer dan toen. Deze gewesten waren Bagelen, Banjoemas, Probolingo, Patjitan, Pasoeroean, Bezoekie en Krawang, en wel voor te zamen f 250 231,57, waarin alleen door Bagelen gedeeld werd voor een bedrag van f 188 631,67. Voor een deel zal dit nadeelig verschil moeten toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat van de door de overstroomingen vernielde velden geen landrente is geheven.

Een vijfjarig overzigt van de voornaamste uitkomsten van den eigen landbouw der inlandsche bevolking op Java, met uitzondering als voren van de gewesten Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokdjokarta, wordt aangetroffen in het volgende staatje.

Jaren.	Uitgestrektheid der velden, door de bevolking voor eigen cultuur beplant.	Waarvan met padie.	Opbrengt dezer velden in pikols padie.	Gemiddeld van de marktprijzen van den pikol padie in de onderscheidene gewesten.	
	Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roed.			Van de hoogste marktprijzen.	Van de laagste marktprijzen.
1857	1 839 273	1 611 372	31 434 214	f 2,39	f $1{,}71^5$
1858	1 882 834	1 650 969	33 770 324	$2{,}67^5$	1,62
1859	1 880 555	1 650 605	32 365 595	2,91	1,92
1860	$1\,949\,017\frac{1}{2}$	$1\,700\,107\frac{1}{4}$	33 084 052	2,98	1,72
1861	2 004 439	1 728 247	33 627 395	3.71^5	2,29

(1) Over de tweede gewassen, tabak en katoen, wordt hieronder afzonderlijk gehandeld, omtrent de laatste cultuur in de volgende paragraaph en wat den tabak betreft in de paragraaph betreffende de gouvernements-tabakscultuur.

Rijstpelling. Ten aanzien van de op Java bestaande rijst-pelinrigtingen zijn geene andere bijzonderheden vermeld gevonden dan zijn opgenomen in bijlage lit. A A hierachter, weshalve daarheen wordt verwezen.

Bemesting. Alleen in zeer enkele gewesten vindt eene geregelde bemesting der velden met dierlijke of plantaardige stoffen plaats. De meest gebruikelijke wijze van bemesten, als dit zoo mag genoemd worden, bestaat in het onder water zetten der sawa's en het verbranden van het na den oogst op de velden overblijvende padiestroo. Intusschen wordt de kunstmatige bemesting der schrale velden door de hoofden van gewestelijk bestuur zooveel mogelijk aangemoedigd.

Werken in het belang van den landbouw (1). Over het algemeen werd ook in 1861 aan het onderhoud der waterwerken de noodige zorg besteed; zelfs in die residentien, waar overstroomingen dezelve meer of min vernield hadden, zoo als in Bagelen, Kadoe en Banjoewangie, waren de werken nog vóór het einde des jaars weder in bruikbaren staat gebragt. Aanleg van nieuwe waterwerken had plaats in Cheribon, Tagal en Japara. Belangrijker echter waren die in de ondervolgende gewesten.

Samarang. De vroeger meermalen vermelde opdamming der Toentang-rivier heeft in 1861 weder goede diensten bewezen.

Overeenkomstig het aangeteekende in het vorig verslag nopens de in eenige gewesten bevolen opnamen en onderzoekingen, is men dit jaar bezig geweest met de opname van een irrigatiekanaal, dat langs de helling van het Zuider- of zoogenaamde Kendinggebergte bij Doempil begint, en de Loesie- met de Serangrivier verbinden moet. Later is het plan zoodanig gewijzigd, dat men zoude trachten het irrigatiekanaal reeds in het Blorasche (Rembang) een begin te doen nemen en voort te zetten tot Glapan. Het kanaal zou niet alleen dienen tot besproeijing, maar ook voor de vaart geschikt worden gemaakt.

Door de daarstelling van dit werk mag men verwachten, dat het armste gedeelte van de afdeeling Grobogan spoedig eene welvarende streek zal worden, vermits de vele bouwvelden aldaar, die thans door gebrek aan water bij voortduring braak blijven, het benoodigde water later van het kanaal zullen kunnen ontvangen.

Pasoeroean. In het district Sengoro, onder Malang, werd in de rivier Metro een dam aangelegd, die aan ongeveer 1000 bouws vruchtbaar hoogland, dat niet of gebrekkig benuttigd werd, het noodige water zal kunnen verschaffen, terwijl in het regentschap Bangil twee kleine leidingen zijn gegraven, waardoor ongeveer 200 bouws kunnen worden besproeid.

Bagelen. Behalve het herstel der talrijke en veelal groote waterleidingen, die door de overstroomingen van Februarij 1861 beschadigd of vernield werden, kwam nog tot stand de sedert jaren besproken afleiding der in de Rawa-wawar uitmondende rivier Kedoengbenner regtstreeks naar zee, zoomede de verdere verbreiding en uitdieping van het afvloeijingskanaal te Wawar. Een der herstelde werken, dat te Bedegollan, is intusschen in November andermaal gedeeltelijk bezweken.

Katoencultuur.

In weêrwil van voortdurende aansporing van de zijde des Bestuurs en het kosteloos verstekken van zaden, bleef de bevolking, hoofdzakelijk op grond van de groote wisselvalligheid der uitheemsche katoencultuur, daarmede nog weinig ingenomen. Daaraan en aan de vele regens was het dan ook toe te schrijven, dat deze teelt niet vooruitging en de voortgezette proeven met vreemde katoenzaden voor het meerendeel mislukten (2).

---

(1) Vergelijk ook de lijst der in 1861 in uitvoering geweest zijnde waterstaats- en andere landswerken (bijlage lit. N).

(2) In de 2de noot op bladz. 111 van het vorig verslag is reeds melding gemaakt zoowel van de in den aanvang van 1861, aan de Indische Regering op nieuw gedane aanschrijving tot bevordering dezer cultuur, als van de oprigting hier te lande in 't laatst van dat jaar eener naamlooze vennootschap onder de benaming van „Nederlandsch-Indische Katoenmaatschappij" en van de aan deze door het Indisch Bestuur toegezegde ondersteuning. Kortheidshalve wordt mitsdien daarheen verwezen.

De hieronder volgende staat toont voornamelijk de uitkomsten aan der inheemsche katoencultuur gedurende de jaren 1860 en 1861 (1).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid van den aanplant in bouws.		Verkregen hoeveelheid katoen in pikols.		Verdere bijzonderheden.
	1860.	1861.	1860.	1861.	
Bantam.	540	Niet opgegeven.	6 000	Niet opgegeven.	Aanplantingen van inheemsche katoen worden alleen aangetroffen in het regentschap Tjiringien, doch slechts op kleine schaal. De opvolgelijk ontvangen vreemde katoenzaden, ofschoon met zorg aangeplant, waren niet opgekomen.
Buitenzorg.	»	»	»	»	Zoo als in 't vorig verslag is gezegd, is het vochtige klimaat in deze residentie voor de katoencultuur ten eenen male ongeschikt.
Krawang.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	De aanplantingen (van inheemsche soorten) worden gezegd op aanmoediging van het bestuur op nieuw te zijn toegenomen.
Preanger regentschappen.	899	715	6 293	3000	De geringheid van den aanplant moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de plaatsen, alwaar met voordeel katoen kan worden verbouwd, ver van bewoonde streken zijn gelegen, zoodat het product op groote afstanden te koop moet worden gebragt. De prijzen liepen wegens den ongunstigen oogst van f 20 tot f 25 den pikol.
Cheribon.	5455	2523	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	De uitvoer van katoen, welke zich alleen tot plaatsen gelegen op Java heeft bepaald, bedroeg 2666 pikols; terwijl 8869 pikols, meerendeels van plaatsen buiten Java, werden ingevoerd. In 't vorig jaar waren deze cijfers 7710 en 15 397.
Tagal.	338	807	id.	id.	In den regel oogst men twee of drie maal. De opbrengst verschilt, ook naar mate van de soort van katoen, van 3 tot 8 pikols per bouw. Uitvoer heeft niet plaats; de invoer, meest van Palembang, bedroeg 5744 pikols.
Pekalongan.	504	346	2 984	390	De teelt van (inheemsche) katoen bepaalt zich slechts tot een tweetal districten der afdeeling Pekalongan; elders in dit gewest is de aankweeking wegens de vele regens, die aldaar gewoonlijk vallen tijdens de katoen te velde staat, al te wisselvallig. Van den opgegeven aanplant mislukten in 1860 72 en in 1861 niet minder dan 260 bouws. De gemiddelde prijzen van het product liepen van f 8 tot f 10 den pikol.
Samarang.	12 707	1426½	57 128	1431	De voor 1861 ontvangen opgaven betreffen enkel de afdeeling Demak en Grobogan, die van 1860 ook nog de afdeeling Samarang. Van elders in dit gewest waren in beide jaren geene cijfers bekend. De cijfers voor eerstgemelde afdeeling beliepen ten vorigen jare, toen de oogst reeds ongunstig was te

(2) Bij de waardering der in deze aantooning opgegeven cijfers moet in het oog gehouden worden, dat de binnenlandsche handel aan geene contrôle is onderworpen, en men dus genoodzaakt is alleen op de mededeeling van de inlandsche hoofden af te gaan.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid van den aanplant in bouws. 1860.	1861.	Verkregen hoeveelheid katoen in pikols. 1860.	1861.	Verdere bijzonderheden.
					noemen, 11 401 bouws en 51 354 pikols. Dit aanmerkelijk verschil wordt toegeschreven aan de zeer ongunstige weêrsgesteldheid gedurende 1861. In beide jaren was onder den aanplant ook eenig New-Orleans kantoen begrepen. De prijzen waren voor den pikol ongezuiverde katoen van f 9,50 tot f 10.
Japara.	6316	1536 1/2	21 211	5697	Afgescheiden van den minderen aanplant, een gevolg der reeds vroeg in den oostmoeson ingevallen zware regens, was de opbrengst dit jaar nagenoeg even ongunstig als in 't vorig jaar. De prijzen liepen van f 6 tot f 12 den pikol.
Rembang.	6397	3464 1/2	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	De oogst wordt gezegd beneden het middelmatige te zijn gebleven. De vermindering van aanplant moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat door het bestuur, als voorzorgmaatregel tegen gebrek aan voedingsmiddelen, was aangedrongen op het verbouwen van voedselgevende gewassen, als djagong en ketella.
Soerabaija.	3638	2688 1/2	3131	8021 73/100	De aanplant — enkel in de afdeelingen Soerabaija, Modjokerto en Grissee — was 949 1/2 bouws minder dan in 1860. De opbrengst, ofschoon niet zoo ongunstig als toen, bleef nogtans beneden het middelmatige.
Pasoeroean.	Niet opgegeven.	480	Niet opgegeven.	415 91/100	Aanplant van katoen heeft in deze residentie weinig of niet plaats.
Probolingo.	808	1400	1589	2782 45/100	Bij uitzondering bedroeg in dit gewest de aanplant meer dan in 't vorig jaar; de oogst echter was even ongunstig.
Bezoekie.	322	135	Niet opgegeven.	190	Onder de opgaven voor 1861 is niet begrepen het regentschap Panaroekan, waaromtrent ditmaal geene cijfers zijn bekend geworden. Alleen wordt melding gemaakt van een aldaar bewerkstelligden aanplant van 37 bouws met New-Orleans katoen, waarvan slechts een product van 58 pond gezuiverde katoen is verkregen, dat door de bevolking aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij is verkocht naar een prijs van f 40 den pikol. Ten opzigte van de gewesten Banjoewangie, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Patjitan en Madura zijn geene andere berigten ontvangen, dan dat de teelt van katoen er bij voortduring hoogst onbeduidend blijft, vermits de bevolking de voorkeur geeft aan de teelt van andere tweede gewassen; in Kadoe had dit jaar zelfs geen aanplant van katoen plaats gehad.
Madioen.	2678	2056 1/2	11 à 12 000	7440	De aanplant was wegens de lang aanhoudende regens minder dan in 't vorig jaar. Bovendien was de opbrengst, in verhouding tot den aanplant, mede ongunstiger dan toen. De prijzen liepen van f 10 tot f 15 den pikol.
Kedirie.	1010	679	7000	Niet opgegeven.	Merkbaar trad in deze residentie de tabaks- voor de katoencultuur in de plaats.

Klappercultuur.

Was in de vijf voorafgegane jaren (1856 t/m 1860) het aantal klapperboomen op geheel Java (de residentien Batavia, Soerakarta en Djokdjokarta daaronder niet begrepen) achtereenvolgens gestegen van 13 930 323 tot 18 402 721, ook in 1861 nam dat cijfer toe, en beliep bij het eind van dat jaar, volgens de opgave in bijlage lit. P, 19 378 219, in welke vermeerdering door alle gewesten werd gedeeld. In sommige residentien, zoo als Samarang, Rembang en Soerabaija, bedroeg de vermeerdering zelfs meer dan 100 000 stuks. Van de opgegeven 19 378 219 boomen waren er 7 504 673 vruchtdragende en de overige alle jonge boomen (1).

In verband met die uitbreiding is dan ook de handel in olie op Java meer en meer toenemend. Nogtans wordt alleen in Bantam, Patjitan, de Preanger regentschappen, Pekalongan en Bagelen olie voor den uitvoer bereid; in de overige residentien geschiedt dit alleen voor verbruik. Vooral in de gewesten Bantam en Patjitan legt de bevolking zich meer dan vroeger op de olie-bereiding toe, ten gevolge waarvan de olie aldaar als een groot handelsartikel kan worden beschouwd. Op Madura mag die handel, zoo als meermalen is gezegd, mede belangrijk worden genoemd, vooral met Java's oosthoek, en meer bijzonder met Soerabaija, alwaar men, behalve de klappernoten en klapperolie, groote hoeveelheden katjangolie, djarakolie en katjangkoeken van de hand zet.

De opbrengst van elken boom varieert van 30 tot 60 stuks 's jaars, naar gelang van de mindere of meerdere zorg aan het schoonhouden van denzelve besteed.

Het vervaardigen van olie geschiedt nog steeds op eene gebrekkige wijze door rasping of koking, dan wel door middel van houten persen, waarbij vele oliedeelen verloren gaan.

De prijzen van noten en olie loopen zeer uiteen. Zij verschilden voor de noten van f 3,75 tot f 9,00 de 100 stuks en voor de olie van f 23,33 tot f 45,75 den pikol.

De oorzaak van den laatsten exceptioneel hoogen prijs is in den bijgevoegden staat lit. P vermeld (2).

2°. Cultures ingevoerd op hoog gezag of ten gevolge van overeenkomsten door het Gouvernement met particuliere ondernemers aangegaan.

Koffijcultuur.

Niettegenstaande de buitengewoon ongunstige weêrsgesteldheid, voornamelijk tijdens den pluk, waren de uitkomsten dezer cultuur vrij bevredigend, een gevolg van het in de laatste jaren zeer verbeterd toezigt over den aanleg en het onderhoud der aanplantingen, den pluk, enz. De oogst bedroeg, ongerekend de levering uit Soerakarta en Djokdjokarta, 875 697 pikols, alzoo weinig minder dan die van de jaren 1857 en 1858, toen respectivelijk, mede ongerekend de Vorstenlanden, 882 193 en 897 288 pikols verkregen werden (3). Het verschil met 1860, welk jaar trouwens tot de meest gunstige behoorde, was daarentegen aanzienlijker, zijnde toen, buiten de Vorstenlanden, in het geheel geproduceerd 982 134 pikols, of gemiddeld 1 pikol van de 223 boomen. Dit jaar waren daartoe 254 boomen noodig en in de jaren 1857 en 1858 respectivelijk 240 en 224.

De oogst van 1859, toen mede over het weêr viel te klagen, beliep slechts 724 192 pikols of gemiddeld 1 pikol van de 295 boomen.

De uitkomsten voor elk gewest afzonderlijk kunnen blijken uit de bijgevoegde aantooningen (bijlagen litt. Q en R), welke onder andere de volgende totalen aanwijzen:

het getal huisgezinnen voor geregelde tuinen en boschkoffij afgezonderd bedroeg op geheel Java, met uitzondering van Buitenzorg, Soerakarta en Djokdjokarta, 461 358;

het getal vruchtdragende boomen, waarvan geoogst is, in dezelfde gewesten 223 301 905;

de hoeveelheid koffij in het geheel (ook uit Soerakarta en Djokdjokarta) bij de pakhuizen ontvangen, met inbegrip van 459 738 pikols wegens bevonden overwigten, 90 134 787 13/20 pikols;

---

(1) In de afdeeling Pamakassan op Madura worden bovendien nog gezegd in 1861 aanwezig te zijn geweest 88 406 boomen, waarvan vruchtdragend 44 098. In 't vorig jaar waren deze cijfers 78 499 en 56 404.

(2) Zie ook met betrekking tot den opkoop van widjen en katjang het overzigt der particuliere ondernemingen voor de teelt en het opkoopen van producten (bijlage lit. A A hierachter), aan 't slot.

(3) In 1862 werd slechts eene hoeveelheid van 639 096 pikols verkregen.

het getal koffijboomen, waarvan gemiddeld, buiten de Vorstenlanden, een pikol koffij werd verkregen, 254;

het gezamenlijk bedrag der inkoopsprijzen (1) (daaronder f 486 882,31⁵ voor de koffij uit Soerakarta en Djokdjokarta) f 9 335 194,37;

de gezamenlijke kosten der koffij uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd f 11 150 861,07⁵;

de gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheepplaatsen, f 12,37.

Ofschoon de hoedanigheid van het aan het Gouvernement geleverde product over het algemeen voldoende was, is evenwel de voortdurend vochtige weêrsgesteldheid in sommige gewesten en meer bepaaldelijk in Bagelen niet zonder nadeeligen invloed gebleven. Ook vertoonde zich in de afdeeling Ledok (Bagelen), welligt mede ten gevolge der vochtigheid, in de opgeschuurde koffij een kleine zwarte kever, die echter, na eenige weken, zonder belangrijke schade te hebben aangerigt, weder verdween.

Zoo als hierboven reeds is aangeteekend, onderging het onderhoud der aanplantingen nog bij voortduring verbetering. Alleen ten aanzien van Bantam en Bezoekie werden daaromtrent bepaalde klagten vernomen, die echter al dadelijk meer naauwlettend toezigt ten gevolge hadden, voornamelijk doordien men er meer op lette dat de bevolking gedurende den arbeid in de tuinen niet met andere werkzaamheden wierd lastig gevallen. Ook in Bagelen liet het onderhoud te wenschen over; men schreef dit echter toe aan de vele herstellingen en opruimingen, die de bevolking ter zake van den watersnood te verrigten had. Vermits de omstandigheden het in die residentie almede niet hadden toegelaten om de geoogste koffij op de gewone wijze, vóór de inlevering in de pakhuizen, aan eene zorgvuldige sortering te onderwerpen, werd aldaar later nog een afzonderlijk uitzoekloon beschikbaar gesteld van f 0,50 per pikol.

Van sommige streken, meer bepaaldelijk van eenige gedeelten van Soerabaija, Pasoeroean en Probolingo, wordt wijders gezegd, dat uit de naburige gewesten, voornamelijk uit Madura, steeds minder hulpplukkers overkwamen, hetgeen te meer in het oog deed springen hoe aldaar het getal koffijboomen in geene verhouding staat tot dat der planters. In het regentschap Malang (Pasoeroean) bedroeg het getal hulpplukkers nog 13 500, en desniettemin moest gedurende den oogst de bevolking van het eene district naar het andere worden gezonden om te plukken. Betrekkelijk Samarang wordt aangeteekend dat de bevolking met meer ingenomenheid dan vroeger voortging om, waar zulks noodig bleek te zijn, aan de schraalheid der gronden te gemoet te komen door bemesting.

De bijplantingen, in de verschillende gewesten gedurende den regentijd van 1861/62 tot stand gebragt, bedroegen te zamen 18 837 137 boomen, waarvan 11 772 317 tot aanvulling en inboeting en 7 064 820 tot uitbreiding.

Bij voortduring werd bij de bevolking aangedrongen op zorgvuldige bereiding en sortering; maar evenzeer werd voortgegaan om, waar noodig en mogelijk, den arbeid der bevolking te verligten. Zoo werd, ter vergemakkelijking van de levering, voor eenige gewesten weder besloten tot vermeerdering of verplaatsing van inkooppakhuizen, en voor de adsistent-residentie Patjitan, waar de afvoer van het product van de inkoop- naar de strandpakhuizen tot dusverre plaats vond in heeredienst, werd magtiging verleend om, ingaande met 1°. Januarij 1862, de bevolking van die heeredienst te ontheffen, en voor het vervoer van de koffij met eenen aannemer te contracteeren, in voege als zulks in de overige gewesten geschiedt, met uitzondering van de Preanger regentschappen, waar de planter zelf het product voor een groot gedeelte met eigen transportmiddelen naar de afscheeppakhuizen afvoert.

De in laatstgenoemd gewest genomen proef, om in afgeschreven tuinen op nieuw koffij te planten, werd dit jaar in onderscheidene districten, waar weinig tegalgronden aanwezig zijn, met goed gevolg voortgezet. De op deze wijze in 1859, 1860 en 1861 aangelegde plantsoenen stonden krachtig en beloofden een langen levensduur. Ook is men in eenige districten van Samarang en Pekalongan begonnen met het op nieuw beplanten van reeds vroeger verlaten tuinen, welke proeven almede een gunstig resultaat doen verwachten.

De ten vorigen jare in de Preanger regentschappen genomen maatregel ter aanwinning van voor de koffijcultuur zoo gewenschten boschgrond, door het beplanten der afgeschreven

(1) Aan de bevolking werd ook in 1861 weder f 0.50 per pikol meer betaald dan in het vorig jaar; de normale inkoopsprijs voor die hoeveelheid was namelijk, na aftrek van landrente en transportkosten, f 11 (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 109*a*), tegen f 10,50 in 1860 en f 10 in 1859. Voor de jaren 1862, 1863 en 1864 is de prijs bepaald op f 11,50 (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 122, 1862, n°. 78, en 1863, n°. 78).

tuinen met snel opschietende boomsoorten, werd dit jaar over eene uitgestrektheid van 131 bouws voortgezet (1). Het denkbeeld, om dit middel ook in de overige gewesten toe te passen, maakte bij het eind van 't jaar nog een punt van overweging uit bij de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur. Uit Bezoekie wordt intusschen berigt, dat in het regentschap van dien naam de verlaten koffijtuinen met kratok plegen te worden beplant, welke slingerplant, den bodem bedekkende, het opschieten van alang-alang niet alleen belet, maar tevens den grond weder vet maakt. De vrucht dezer plant wordt door de bevolking gegeten en de bladeren dienen tot veevoeder.

Overeenkomstig het ten vorigen jare aan de Indische Regering ter overweging aanbevolen denkbeeld om in het belang der koffijcultuur een geschikt ambtenaar naar Ceylon af te vaardigen, ten einde plaatselijk de oorzaken na te gaan van de zoo aanzienlijke koffijproductie aldaar, werd bij Indisch besluit van 19 Augustus 1861, n°. 28, zoodanige zending opgedragen aan den adsistent-resident C. W. P. A. van Spall, die daaraan nog vóór het einde des jaars gevolg gaf. Een onderzoek nopens den toestand der kaneelcultuur op gemeld eiland zou mede tot zijne taak behooren (2).

Naar aanleiding van eenige aan de Indische Regering gerigte vragen met betrekking tot de vrijwillige koffijaanplantingen, of zij zich namelijk meer algemeen begonnen voor te doen, of zij zich uitbreidden, en in het bijzonder, of de in den laatsten tijd toegekende hoogere betaling aan de bevolking voor de door haar aan het Gouvernement geleverde koffij kon worden geacht invloed op deze aanplantingen te hebben uitgeoefend, werd door den directeur der cultures berigt:

» dat in de residentie Tagal en de bergdistricten vrijwillige aanplantingen van koffijboomen op kleine schaal worden aangetroffen, die zich echter niet merkbaar uitbreiden;

» dat in de residentie Samarang in vele dessa's koffijboomen worden gevonden, welke men den naam van vrijwillige aanplantingen gegeven heeft, maar dat daaraan die naam niet kan gegeven worden, aangezien zij niet vrijwillig door de planters, maar op last der dessahoofden zijn daargesteld;

» dat de in 1854 en 1855 aangevangen vrijwillige aanplanting in Selokaton (residentie Samarang) eer af- dan toeneemt;

» dat in de afdeeling Modjokerto (residentie Soerabaija) zeer verspreide en weinig beduidende vrijwillige koffijaanplantingen voorkomen;

» dat in Probolingo, in de bergdistricten Tenger en Kandangan, onverpligte koffijaanplantingen als volkscultuur worden aangetroffen, die zich in de laatste jaren meer uitbreiden;

» dat in een paar districten van Banjoemas eenige weinig beteekenende vrijwillig door de bevolking tot stand gebragte koffijaanplantingen worden gevonden, die reeds bestonden vóór de verhooging der betaling;

» dat in de afdeelingen Poerworedjo en Ledok (residentie Bagelen) koffijaanplantingen bestaan, welke onverpligt en als volkscultuur zijn in het leven geroepen;

» dat in Kadoe hier en daar vrijwillige aanplantingen worden gevonden, waaraan slechts weinig uitbreiding wordt gegeven;

» dat in Madioen en Kedirie aanplantingen van paggerkoffij bestaan, welke men zegt dat ontstaan zijn door den meerderen of minderen invloed der inlandsche hoofden;

» dat dergelijke, echter zeer onbeduidende aanplantingen zijn tot stand gebragt in de gebergten van Pangool en Semanten (Patjitan)."

Voorts wordt medegedeeld, dat in Banjoemas, Bagelen en Patjitan eenige invloed viel waar te nemen van de verhoogde betaling der koffij op de aanplantingen: terwijl de directeur der cultures, met betrekking tot de Preanger regentschappen ten deze berigt dat de gunstige werking van de gedurige verhooging der betaling zeer blijkbaar was: » vele planters [aldaar] plukken, droogen en bereiden thans hunne eigene vruchten en dulden niet meer dat anderen dezelve plukken. Zij beginnen van lieverlede de door hen geplante en onderhouden boomen als hun eigendom te beschouwen."

Eindelijk vermeldt genoemde hoofdambtenaar, dat in de residentie Pasoeroean ge-

(1) Zie nopens het beloonen van dezen aanplant enz. de 3de noot op bladz. 115 van het vorig verslag.

(2) Eenige mededeelingen nopens de resultaten van dit onderzoek zijn opgenomen in de *Javasche Courant* van 17 December 1862 (*Staats-courant* van 28 Januarij 1863). De vraag is thans in overweging, in hoe verre de resultaten van nut zouden kunnen zijn voor Java. Intusschen is onlangs met het Indisch Bestuur in overleg getreden nopens het doen instellen op Java zelf van een grondig en opzettelijk algemeen onderzoek der zaak. Vergelijk § 4 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863 (zitting 1862/63, n°. XCIII).

durende den planttijd van 1861-1862 geene nieuwe tuinen op hoog gezag zijn aangelegd, noch aanplantingen bevolen. De bevolking legt jaarlijks, zonder aansporing van het bestuur, nieuwe aanplantingen aan, welke na een of twee jaren gretig koopers vinden. »Deze zucht tot uitbreiding," zegt de resident, »kan niet dan op hoog gezag worden tegengegaan."

Het gebruikelijk vijfjarig overzigt van de uitkomsten dezer cultuur volgt hieronder.

Jaren.	Getal vruchtdragende boomen, van welke geoogst is.	Verkregen hoeveelheid koffij zonder de bij het ledigvallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid koffij in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de koffij aan het Gouvernement geleverd.	Gemiddelde prijs, waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij, tot aan de afscheepsplaatsen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol. (1) Bruto.	Netto.
1857	212 063 782	895 062	900 937	f 8 586 017	f 9,53	f$45{,}81^{4}/_{10}$	f 37,95
1858	200 726 007	896 144	908 520	9 066 892	9,98	$37{,}22^{9}/_{10}$	$29{,}67^{7}/_{10}$
1859	212 669 492	735 587	746 399	8 495 515	11,38	$45{,}07^{1}/_{10}$	$37{,}41^{4}/_{10}$
1860	218 678 781	988 636	998 643	11 596 077	11,61	$46{,}49^{2}/_{10}$	$38{,}52^{7}/_{10}$
1861	223 301 905	896 750	901 347	11 150 861	12,37	$47{,}75^{3}/_{10}$	$39{,}69^{5}/_{10}$

Suikercultuur (2).

De uitkomsten dezer cultuur waren ook in 1861 zeer bevredigend. De opbrengst toch beliep over den geheelen aanplant van 38 527 bouws, die op Madura ter grootte van 300 bouws daaronder niet begrepen, 1 696 $199^{23}/_{100}$ pikols of per bouw gemiddeld $44^{2}/_{100}$ pikols; eene uitkomst, die, wat het totaal cijfer betreft, alleen werd overtroffen in de jaren 1860 en 1858, toen respectivelijk verkregen werd 1 764 $505^{3}/_{100}$ en 1 703 $483^{54}/_{100}$ pikols, doch wat aangaat de opbrengst in verhouding tot den aanplant, alleen minder was dan in 1860, toen namelijk de gemiddelde opbrengst per bouw beliep $45^{77}/_{100}$ pikols (3).

De mindere opbrengst dan in het vorige jaar, waarin alleen door Japara, Madura en Probolingo niet werd gedeeld, was nagenoeg uitsluitend het gevolg van de menigvuldige reeds in den maaltijd ingevallen regens.

De residentie Pasoeroean verkreeg weder de hoogste opbrengst, gemiddeld $58^{78}/_{100}$ pikol per bouw, tegen $61^{57}/_{100}$ pikol in 1860 en $54^{20}/_{100}$ pikol in 1859. In de overige gewesten was de opbrengst per bouw in eene afdalende reeks als volgt: Probolingo $50^{28}/_{100}$, Soerabaija $47^{57}/_{100}$, Bezoekie $43^{85}/_{100}$, Japara $41^{55}/_{100}$, Madioen $40^{40}/_{100}$, Cheribon $36^{40}/_{100}$, Pekalongan $36^{31}/_{100}$, Kedirie $34^{59}/_{100}$, Rembang $34^{20}/_{100}$, Tagal $32^{11}/_{100}$, Samarang $30^{69}/_{100}$ en Banjoemas $23^{9}/_{100}$ pikols, al welke cijfers, met uitzondering van die

(1) Blijkens het vorig verslag, bladz. 119, 3de noot, zoude in 1862 eene proef worden genomen met den verkoop van Java-koffij te Batavia. In verband met de uitkomsten der toen gehouden veiling van 50 000 pikols, is de Gouverneur-Generaal gemagtigd ook in 1863 eene gelijke hoeveelheid op Java te doen verkoopen. De in 1862 behaalde prijzen waren in de veiling van September f 40,39 en in die van December f 42,56 per pikol.

(2) Vergelijk ook de stukken betrekkelijk het in 1857 afgeloopen onderzoek omtrent de suikercultuur op Java, gedrukt onder II n°. 133 *c* en LIX van de zitting 1862/2863.

(3) De opbrengst van 1862 was ruim 1 684 046 pikols.

voor Probolingo, Japara en Madura, lager waren dan in het vorig jaar. Bij de suikeronderneming op Madura, welker eigenaren weder vergunning erlangden om op den bestaanden voet (zie het verslag over 1858, bladz. 112) ook in 1861 voort te werken, was de opbrengst ditmaal het laagst, namelijk 22$^{92}/_{100}$ pikols per bouw, tegen 32$^{23}/_{100}$ pikols in 1860 (1).

De overige uitkomsten der suikercultuur, zoowel gezamenlijk als voor elk der genoemde gewesten afzonderlijk, kunnen blijken uit de als naar gewoonte bijgevoegde aantooning (bijlage lit. S), welke onder andere de navolgende totalen aanwijst: getal suiker-inrigtingen 97; getal suikerrietplantende huisgezinnen 196 456; gezamenlijk bedrag der door hen genoten betaling f 4 304 692,33^{5}; gemiddeld per huisgezin f 21,91; gemiddeld per bouw f 110,87; hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd 877 313$^{67}/_{100}$ pikols; ter beschikking van fabrikanten verbleven 825 763$^{56}/_{100}$ pikols; kosten der geleverde suiker in het geheel f 8 506 417,99^{5} en gemiddeld per pikol f 9,69.

Aan het verslag van den directeur der cultures worden voorts, ten vervolge op vroegere mededeelingen, nog de volgende bijzonderheden ontleend.

Aanplantingen en onderhoud. Zooveel mogelijk worden de aanplantingen op de eigen gronder der dessa's bewerkstelligd.

Ofschoon de staat der aanplantingen over het algemeen gunstig was te noemen, kon niettemin, door de slechte weêrsgesteldheid gedurende den maaltijd, van vele aanplantingen het riet niet in tijds worden vermalen, waardoor ook de teruggave der velden aan de bevolking voor den aanplant van rijst en tweede gewassen werd vertraagd. De bevolking, die tot dusver deswege geenerlei schadeloosstelling ontving, zal echter voortaan wegens het derven der tijdige beschikking over die velden eene tegemoetkoming erlangen.

Het onderhoud der aanplantingen, waarvoor over het algemeen 3 tot 6 man per bouw beschikbaar zijn, bepaalt zich hoofdzakelijk tot het maken der benoodigde wegen en het graven van goten, het besproeijen van den grond, het maken van voren en goten voor het planten der stekken en het maken van paggers, waar zulks blijkt noodig te zijn.

De aangevangen proeven met bemesting der velden worden hier en daar voor rekening der betrokken fabrikanten voortgezet.

Plantloon. Bijna overal werd door de bevolking aan plantloon genoten f 2.91^{5} per pikol suiker bij eene productie tot 30 pikols per bouw; f 2,08^{5} van iederen pikol daarenboven tot 40 pikols per bouw, en f 1,25 van iederen pikol suiker boven de 40 pikols per bouw (2).

Alleen bij een tweetal fabrieken (1 in Japara en 1 in Soerabaija) genoot de bevolking slechts plantloon tot een maximum van 30 pikols per bouw.

Overeenkomstig het bepaalde bij het *Indisch Staatsblad* 1851, n°. 53, wordt het plantloon uitbetaald in drie termijnen, als: na afloop der aanplantingen, na de taxatie van het riet en het overige nadat de oogst bekend is.

Vervoer. Ten vervolge op hetgeen met betrekking tot dit onderwerp in het vorig verslag is aangeteekend, verdient hier te worden vermeld de in September 1861 op verzoek der Indische Regering aan haar verleende magtiging, om, des noodig oordeelende, de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur in te lichten aangaande de opvatting der laatste alinea van § 18 der algemeene grondslagen, ten effecte, dat aan de handhaving van het daarbij gestelde beginsel, dat het transport van riet naar den molen enz. geschiedt zonder eenige tusschenkomst van het bestuur, niet behoeft in den weg te staan de aanmoediging van het transportwezen door den zedelijken invloed van het bestuur.

Van deze magtiging werd door de Indische Regering gebruik gemaakt bij de aanschrijving, opgenomen onder n°. 1107 van het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie.*

Dagloonen. Onder verwijzing naar de te dezer zake gedane mededeelingen in 't vorig verslag, valt ditmaal alleen te vermelden het Indisch besluit van 12 November 1861,

---

(1) Bedoelde eigenaren hebben zich toen tevens bereid verklaard tot eene contracts-verlenging op de nieuwe voorwaarden voor den tijd van 10 jaren, aanvang nemende met de aanplanting in 1862.

(2) Bij de regeling van Mei 1860, maar vooral bij de gewijzigde van Julij 1863, zijn hoogere plantloonen vastgesteld.

n°. 13 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1109), waarbij, in voldoening aan § 18 (2de alinea) der algemeene grondslagen, voor elke residentie (en daarbij voor enkele gewesten tot een hooger bedrag dan tot nog toe werd uitgekeerd) de loonen worden vastgesteld, door de suikerfabrikanten te voldoen aan de hun van gouvernementswege verstrekt wordende arbeiders.

Uit aanmerking van het zeer uiteenloopende dier loonen en voorwaarden, zelfs voor nevens elkander gelegen gewesten, werd de onderwerpelijke regeling slechts als een voorloopige maatregel aangemerkt, en aan den directeur der cultures opgedragen om de werking van een en ander naauwkeurig te doen gadeslaan en hieromtrent ter gelegener tijd berigt te doen.

Op nieuw wordt echter verklaard, dat de fabrikanten zich steeds meer en meer beijveren om in de behoefte aan werkvolk geheel door eigen middelen te voorzien. De directeur der cultures deelt wijders mede dat, bij het toenemen van den vrijwilligen arbeid op de suikerfabrieken, thans noch koelies noch transportmiddelen meer op zulke aanzienlijke afstanden als vroeger tot het verleenen van hulp worden opgeroepen.

Bereidingswijze en machinerien. Behalve dat weder bij meerdere fabrieken verbeterde bereidingstoestellen in werking kwamen, werden nog bij een tweetal ondernemingen verbeteringen aangebragt van anderen aard. Zoo werd aan eenen fabrikant in Tagal vergunning verleend tot aanwending van een door hem opgerigt vervoerbaar stoompompwerktuig voor de besproeijing der aanplantingen.

Op eene andere fabriek in Soerabaija werd toegepast een door den administrateur uitgedacht veiligheidstoestel van eenvoudige zamenstelling, bestaande in het plaatsen van eene valdeur achter het waterwiel, door middel waarvan de riet-insteker gelegenheid heeft om bij het geringste ongeluk, door slechts aan een koperdraad te trekken, het waterwiel en gevolgelijk ook de cylinders onmiddellijk en zonder stoornis te doen stoppen. Zoowel op deze uitvinding als op eenige door den Utrechtschen hoogleeraar G. J. Mulder aanbevolen nieuwe chemische bereidingsmiddelen werd van gouvernementswege de aandacht gevestigd der verschillende suikerfabrikanten.

Voorts werden onderscheidene verzoeken ontvangen ter bekoming van octrooi voor de invoering van de eene of andere verbeterde bereidingswijze, of om vergunning tot het nemen van proeven daarmede; doch geen derzelve is voor inwilliging vatbaar geoordeeld, vermits de adressanten niet hadden voldaan aan de octrooi-bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1844, n°. 28, en 1851, n°. 8), of wel omdat de opgegeven uitvindingen of verbeteringen, na voorloopig onderzoek, niet als zoodanig konden worden aangemerkt.

Ten aanzien van het procédé Montclar kan, ten vervolge op het vermelde in 't vorig verslag, worden aangeteekend, dat de resultaten der daarmede genomen proeven nog uiteenloopende waren.

Keuring. De keuring der voor het Gouvernement bestemde suiker geschiedt bijna overal door de plaatselijke agenten van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, ten overstaan van den betrokken fabrikant of diens lasthebber. De suiker afkomstig van Madioen wordt door eene daartoe van bestuurswege benoemde commissie in 's lands pakhuis te Ngawie gekeurd.

Over de keuring zijn dit jaar slechts drie quaestien gerezen, welke echter, na herkeuring der suiker door wederzijds gekozen scheidslieden, zonder verdere moeijelijkheden werden beëindigd.

Contracten. Een achttal contracten, die met den oogst en de afrekening van het jaar 1860 (ultimo Mei 1861) waren ten einde geloopen, werden voor een korten termijn verlengd op de voorwaarden van het modelcontract, gearresteerd bij gouvernementsbesluit van den 16den October 1858, n°. 3, met weglating echter van de daarbij voorkomende toezegging van hulp in het verkrijgen van rietsnijders en fabriekarbeiders. De reden dier weglating is in het vorig verslag bladz. 119 vermeld.

Nieuwe suikerregeling. (*Algemeene grondslagen.*) (1) Met de ten-uitvoer-legging van

---

(2) Zie de gedrukte stukken der zitting 1859/60, n°. LXXXVI, en de n°. 945, 1203 en 1212 van het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie.* Zie ook het aangeteekende hiervóór onder de rubrieken „Vervoer" en „Dagloonen".

deze regeling werd in 1861 ijverig voortgegaan. Nadat bij Indisch besluit van 27 Januarij 1861, n°. 2, het tot die regeling behoorende model-contract bij verlenging met enkele wijzigingen, die echter niet de beginselen betroffen en daarom ook niet aan 's Konings goedkeuring werden onderworpen, was gearresteerd, en na de ontvangst der van de hoofden van gewestelijk bestuur fabrieksgewijze gevraagde inlichtingen, werd onmiddellijk met de opmaking en verzending ter sluiting van de concepten een aanvang gemaakt, met het gevolg, dat bij het einde des jaars nog slechts weinige contracten bij de directie der cultures in behandeling bleven. Behalve de ondernemingen Tedja op Madura (zie de noot hierboven) en Pangka in Tagal, voor welke het nieuwe contract, aanvang nemende met de aanplanting van 1861, bereids in 1860 was goedgekeurd, hadden zich, binnen den bij § 23 der nieuwe regeling gestelden termijn (1°. Mei 1861) tot eene (tienjarige) contractsverlenging op de nieuwe voorwaarden nog bereid verklaard de eigenaren van 86 ondernemingen. De 8 ondernemingen, waarvan de eigenaren alzoo door niet tijdige toetreding het regt op verlenging hunner contracten verbeurden, waren:

Bandjardjawa	in Tagal,	waarvan de overeenkomst eindigt met den oogst van 1863
Tjomal	» »	» » » » » » » » 1863
Pagongan	» »	» » » » » » » » 1869
Wonopringo	» Pekalongan,	» » » » » » » » 1867
Waroe	» Soerabaija,	» » » » » » » » 1866
Krian	» »	» » » » » » » » 1866
Boedoewan	» Bezoekie,	» » » » » » » » 1872
Pesantran	» Kedirie,	» » » » » » » » 1870

Van de bereids toegetreden contractanten kwamen echter een zevental weldra op die toetreding terug, verklarende de nieuwe voorwaarden onmogelijk in haar geheel te kunnen aannemen. Het waren de eigenaren der navolgende ondernemingen:

Klaling in Japara,	waarvan de overeenkomst eindigt met den oogst van 1861.
Toelies » Rembang	» » » » » » » » 1861.
Waringin-Agong in Rembang	» » » » » » » » 1861.
Kalibagor in Banjoemas	» » » » » » » » 1861.
Kalimatti » Pekalongan	» » » » » » » » 1862.
Seragi » »	» » » » » » » » 1863.
Soerawinangon in Cheribon	» » » » » » » » 1872.

Met het oog op § 32 der algemeene grondslagen maakte het bij de Indische Regering een punt van overweging uit, in hoe ver voor deze laatste ondernemingen gedurende korteren of langeren tijd eenige meer voordeelige voorwaarden konden worden toegestaan (1).

Ten aanzien der eerstbedoelde 8 ondernemingen werd het nemen van bepaalde maatregelen voor 's hands onnoodig geoordeeld, vermits de beide vroegst expirerende van die contracten eerst met den oogst van 1863 eindigden (2), en voor de te volgen handelwijs welligt nog bij tijds een maatstaf zou kunnen worden aangegeven door de destijds voorgenomen regeling der wijze van uitgifte van cultuurcontracten.

In afwachting dezer regeling werd het tevens wenschelijk geoordeeld, nog geene uitvoering te geven aan § 27 der algemeene grondslagen, en werd de Gouverneur-Generaal

(1) Blijkens § 5 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863, was destijds reeds voor 5 dezer ondernemingen (op min of meer gewijzigde voorwaarden) gecontracteerd. Later is dit ook voor Klaling het geval geweest, zijnde door den eigenaar van Soerawinangon van de verlenging van zijn contract afgezien.

(2) Uit de in de voorgaande noot aangehaalde Memorie van Beantwoording kan blijken, dat ten aanzien van deze twee ondernemingen later het noodige is verordend. Voor het geval het Indisch Bestuur in dezen niet reeds tot handelen is genoopt geworden, zal echter op beide ondernemingen, even als op al de vorige, worden toegepast het Koninklijk besluit van 20 Julij 1863, lit. H[3]. Zie het slot der 2de hierachter volgende noot.

mitsdien uitgenoodigd voor 's hands geene uitbesteding van nieuwe ondernemingen te doen plaats hebben (1).

Uit gelijken hoofde werd voorloopig buiten beschikking gelaten een in Maart 1861 aan den Koning ingediend adres van verschillende suikercontractanten en handelsfirma's op Java, strekkende om, met instandhouding van de in de nieuwe suikerregeling nedergelegde beginselen, zoodanige wijzigingen in de contractsvoorwaarden te bekomen, als zouden kunnen leiden om sommige bezwaren, bepaaldelijk die welke voor minder producerende fabrieken hoogst drukkend zijn, uit den weg te ruimen (2).

In verband met het bij § 8 der algemeene grondslagen aangenomen beginsel van uitbreiding van aanplant, daar waar zulks in verband met de krachten der bevolking en de beschikbare gronden zonder bezwaar kan geschieden, werd dit jaar bij een zestiental fabrieken de navolgende uitbreiding toegestaan, als:

bij	twee fabrieken	in	Cheribon,	gezamenlijk	van	710	op	800 bouws;
»	drie »	»	Samarang,	»	»	1300	»	1600 »
»	vier »	»	Japara,	»	»	1500	»	1850 »
»	twee »	»	Rembang,	»	»	300	»	500 »
»	eene fabriek	»	Soerabaija,		»	350	»	400 »
»	twee fabrieken	»	Pasoeroean,	»	»	442	»	510 »
»	» »	»	Probolingo,	»	»	800	»	1080 »

Sedert de afkondiging der meergenoemde suikerregeling tot bij het eind van 1861 waren zeven verzoeken om nieuwe suikercontracten ontvangen, waarvan 3 voor Pasoeroean, 3 voor Japara, en 1 voor Tagal. Op alle werd echter, in verband met het aangenomen beginsel van uitbesteding, afwijzend beschikt.

Verkoop van suiker. Even als in de drie voorafgegane jaren, deed het Gouvernement dit jaar weder 100 000 pikols suiker te Batavia verkoopen, waarvan in September 40 000 en in December 60 000 pikols. Bij de eerste veiling werd gemiddeld verkregen f 15,38 $^{1}/_{8}$ per pikol, en bij de tweede f 16,18 $^{31}/_{80}$, beide prijzen berekend naar het standmonster n°. 16.

In 't vorig jaar waren deze prijzen f 16,25 en f 16,06; in 1859 f 17,15 en f 15,58 en in 1858 f 17,84 en f 18,23 (3).

Particuliere teelt. Overeenkomstig de bepalingen, opgenomen in het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, onder n°. 380, werd dit jaar aan veertien ondernemers, in contract met het Gouvernement, vergunning verleend om het door de bevolking voor hen vrij-

(1) Het tot de nieuwe regeling behoorende model-contract voor eene nieuwe onderneming was, met dezelfde wijzigingen als in 't model-contract bij verlenging, gearresteerd bij Indisch besluit van 30 Maart 1861, n°. 8, verg. n°. 945 en 1212 van het *Bijblad op het Staatblad van Nederlandsch Indie.*

(2) Op grond van de daartoe bestaande noodzakelijkheid is bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 3 Februarij 1862, n°. 1, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, magtiging verleend, om aan de suikerfabrikanten in contract met het Gouvernement, voor zoover zij zich tijdelijk in geldelijke verlegenheid bevinden, echter alleen voor het oogstjaar 1862, een voorschot uit 's lands kas te verleenen van f 70 op elken voor hen met suikerriet beplanten bouw, welk voorschot vóór het einde van het oogstjaar zal moeten worden terugbetaald in suiker dan wel in geld, in beide gevallen met bijrekening eener rente van 6 ten honderd 's jaars. Vergelijk § 6 der Memorie van Beantwoording betreffende het eerste wet-ontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting 1863 (n°. II, 133 van de gedrukte stukken der zitting 1862/63).

In verband met hetgeen bij deze en andere gelegenheden tegen bijzonderheden der nieuwe suikerregeling uit Indie, zoo van regeringswege als van de zijde van vele der betrokken ondernemers was aangevoerd, is die regeling bij 's Konings besluit van 20 Julij 1863 lit. H[3] in dier voege gewijzigd, dat aan de meest dringende der geopperde bezwaren, in het belang der Indische bevolking, aan de ondernemers is te gemoet gekomen. Vergelijk n°. XVII van de stukken der zitting 1863/64, zoomede *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 118, 119 en 177.

(3) De uitkomsten der in 1862 op Java gehouden veilingen van respectivelijk 75 000, 50 000 en 75 000 pikols suiker zijn van voldoend gunstigen aard geweest, om voor 1863 op op nieuw eene hoeveelheid van 200 000 pikols in Indie te doen verkoopen.

willig aangeplante suikerriet op hunne fabrieken te verwerken, na afloop van de vermaling van het riet der gouvernements-aanplanting (1).

De particuliere aanplant ten behoeve dezer ondernemers beliep gezamenlijk $1882\,^{3}/_{4}$ bouws, waarvan $654\,^{1}/_{4}$ bouws voor twee ondernemers in Madioen, 423 voor drie (2) in Cheribon, 280 voor twee in Rembang, 275 voor vier in Tagal, $128\,^{1}/_{2}$ voor een in Banjoemas en 122 voor twee in Probolingo. Het cijfer der van deze aanplantingen verkregen pikols suiker kan echter niet worden opgegeven. Bovendien telde men in 1861, blijkens het thans ontvangen, meer volledig (3) overzigt der verschillende op Java en Madura aanwezige particuliere ondernemingen voor de teelt en het opkoopen van producten buiten contract met het Gouvernement, als bijlage lit. AA bij dit verslag gevoegd, op geheel Java, met uitzondering van de gewesten Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokdjokarta, nog 48 particuliere suiker-ondernemingen, waarvan:

1	in de Preanger regentschappen, waarv.	wordt	opgegev.	eene	productie	v.	10	pik.;
13	» Cheribon, voor 12 van welke	»	»	»	»	»	$24\,410\,^{58}/_{100}$	»
3	» Tagal, waarvoor	»	»	»	»	»	8 420 (4)	»
1	» Samarang, »	»	»	»	»	»	192	»
1	» Japara, »	»	»	»	»	»	800	»
3	» Soerabaija, »	»	»	»	»	»	3 786	»
1	» Pasoeroean (productie niet opgegeven) »							
2	» Probolingo, waarvoor	»	»	»	»	»	15 106	»
»	» Bagelen, »	»	»	»	»	»	900	»
22	» Kadoe, voor 18 van welke	»	»	»	»	»	12 800	»

Te zamen 48 ondernemingen, voor 42 van welke wordt opgegeven eene productie van . . . . $66\,424\,^{58}/_{100}$ pik.

Ofschoon niet uitsluitend de particuliere teelt van suikerriet betreffende, verdienen te dezer plaatse toch te worden vermeld:

a. het Indisch besluit van 30 April 1861, n°. 3, waarbij, op grond van de duidelijke bewoordingen van *Indisch Staatsblad* 1838, n°. 50, volgens welke »tusschen Javanen en anderen, geene Javanen zijnde, of tusschen Javanen en hunne regenten en hoofden," geene dan geregistreerde (en bij gevolg enkel *schriftelijke*) overeenkomsten bestaanbaar zijn, afwijzend is beschikt op het adres van een der suikercontractanten in Madioen, onder andere daartoe strekkende, dat voor zooveel noodig verklaard worde, dat het opmaken van schriftelijke overeenkomsten met de inlandsche bevolking voor den aanplant van producten voor de Europesche markt, en derzelver aanbieding ter registratie facultatief wordt gelaten; met andere woorden dat de bedoelde overeenkomsten ook mondeling kunnen worden aangegaan.

Ten opzigte van de bij voormeld adres betoogde wenschelijkheid eener bepaling, krachtens welke aan de inlandsche bevolking dezelfde vrijheid zou worden gelaten om producten voor de Europesche markt te planten, wanneer zij zonder contract en zonder voorschot werkt, als wanneer zij producten voor eigen gebruik verbouwen wil, zonder dat ter zake eenige onderzoekingen of formaliteiten zouden behoeven plaats te hebben, welke niet voor de teelt van inlandsche gewassen zijn voorgeschreven, werd door den Gouverneur-Generaal geenerlei voorziening noodig geoordeeld, naardien bij geene bepaling aan de inlandsche bevolking de teelt van suikerriet en tabak voor eigen rekening was verboden.

(1) Zoowel volgens de regeling van Junij 1860 als volgens de gewijzigde van Julij 1863 is de verwerking op dezelfde fabriek van ander riet dan van den gouvernementsaanplant voor alsnog verboden.

(2) Bij eene dezer drie ondernemingen is het particulier product afkomstig van het huurland Blender, en is zij uit dien hoofde niet opgenomen in bijlage lit. AA.

(3) Zie de eerste noot op bladz. 120 van het vorig verslag

(4) Voor een gedeelte is hieronder ook begrepen het product van het in 1861 nog op publieke veiling verkochte riet der fabriek Pangka.

Intusschen werd bij besproken besluit den betrokken resident aanbevolen om bij de toepassing der boven aangehaalde publicatie (*Indisch Staatsblad* 1838, n°. 50) omtrent de belangen, de regten en verpligtingen van de bevolking in geen verder onderzoek te treden dan daartoe noodig is, en om voorts te vermijden alle niet volstrekt gevorderd wordende formaliteiten.

b. het Indisch besluit van 30 April 1861, n°. 32 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1090), houdende aanbeveling om bij het registreren der onderwerpelijk bedoelde overeenkomsten naauwkeurig na te leven de voorschriften van *Indisch Staatsblad* 1838, n°. 50; — niet toe te laten de toekenning van percenten door particulieren aan de inlandsche hoofden ter zake van hunne bemoeijing met werkelijk vrijwillige cultuur; en om, bij de beoordeeling van den duur der te sluiten overeenkomsten, binnen de bij gemeld *Staatsblad* gestelde grenzen, te letten zoowel op de belangen der inlandsche bevolking, als daarop, dat zij zich niet aan hare verpligtingen jegens het Gouvernement onttrekke.

Naar aanleiding van de in 't vorig verslag (bladz. 22) bedoelde gebeurtenissen in Cheribon (1) werd de nieuw opgetreden resident van genoemd gewest, bij Indisch besluit van 17 Julij 1861, n°. 3, gemagtigd om de overeenkomsten, welke particulieren met de inlandsche bevolking in strijd met bestaande regeringsvoorschriften voor den aanplant van suikerriet hadden aangegaan, voor den tijd van *één* jaar goed te keuren en te registreren, wanneer het bleek dat die overeenkomsten overigens met vrijen wil der partijen waren aangegaan, en zij niets bevatteden, hetwelk strijdig was met de belangen der bevolking, of aan de van regeringswege ingevoerde cultures schade zoude kunnen toebrengen. Tevens werd de resident aangeschreven te zorgen dat geene nieuwe overeenkomsten wierden gesloten, de strekking hebbende om de bestaande vrijwillige aanplantingen van suikerriet nog verder uit te breiden (2).

In verband met het bij deze gelegenheid aan het opperbestuur gedane voorstel tot regeling der particuliere teelt van producten voor de Europesche markt, is vervolgens bij Indisch besluit van gelijke dagteekening, n°. 4, in afwachting van de omtrent dit voorstel te nemen beslissing, het beginsel aangenomen, om voor 's hands de oprigting van particuliere suikerfabrieken niet toe te laten waar zulks aan de gouvernements-suikercultuur mogt kunnen schaden.

Vermits intusschen de denkbeelden van het opperbestuur op het stuk der gouvernements- en particuliere cultuur juist het onderwerp hadden uitgemaakt eener aanschrijving aan het Indisch Bestuur van den 6den Julij te voren, werd, in afwachting van antwoord hierop, het ontvangen voorstel voorloopig in advies gehouden, en de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd om de onderwerpelijke aangelegenheid te doen blijven in den staat, zoo als zij bij de aangehaalde besluiten voorloopig was geregeld (3).

Ten slotte volgt hier, in navolging van vroeger, een vijfjarig overzigt van de voornaamste uitkomsten der gouvernements-suikercultuur.

---

(1) De hiertoe betrekkelijke stukken zijn aan de Tweede Kamer der Staten-generaal medegedeeld en gedrukt onder n°. CVII van de zitting 1861/62.

(2) Zie nopens de wijziging der publicatie van 25 December 1838 (*Indisch Staatsblad* n°. 5) betrekkelijk het contracteren met de inlandsche bevolking de ordonnantie van 7 November 1863 (*Indisch Staatsblad* n°. 152).

(3) Naar aanleiding van een hier te lande ontvangen adres van een belanghebbende in eene particuliere suikeronderneming in de residentie Cheribon, is in den aanvang van 1862 de Indische Regering geautoriseerd om in urgente gevallen, indien het staan of vallen van gevestigde ondernemingen daarvan afhankelijk mogt zijn, telkens voor een jaar of zooveel langer als het suikerriet te velde moet staan om gesneden te worden, het inhuren van gronden van de bevolking toe te staan. Het opperbestuur is onlangs op deze aangelegenheid in zoover teruggekomen, dat de Indische Regering is uitgenoodigd om, in afwachting eener wettelijke regeling der cultuuraangelegenheden (waartoe het ontwerp thans mede bij dat bestuur aanhangig is gemaakt), ten aanzien van het vraagstuk of dessagronden door de opgezetenen al dan niet mogen verhuurd worden, geenerlei vooruitloopenden maatregel te nemen, maar het status quo ten deze te blijven bewaren.

Jaren.	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der velden, van welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Werkelijk van de velden verkregen suiker. — Pikols.	Hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van deze suiker.	Gemiddelde prijs, waarop de pikol suiker aan het Gouvernement te staan komt.	Hoeveelheid suiker ter beschikking van de fabrikanten gelaten. — Pikols.	Opbrengst van de in Nederland geveilde suiker per pikol.	
								Bruto.	Netto.
1857	96	40 645	1 650 806	927 434	f 9 276 049	f 10,00	723 373	f29,22 9/10	f22,90 3/10
1858	96	40 259 1/2	1 703 483	905 163	9 065 130	10,00	798 320	21,80 5/10	15,92 2/10
1859	96 (1)	39 413 1/4	1 639 263	830 580	8 291 081	9,98	808 683	20,10 4/10	14,33 9/10
1860	96 (1)	38 546	1 764 505	888 715 (2)	(3) 8 718 621	9,90	875 789	20,65 2/10	14,86 9/10
1861	96 (1)	38 527	1 696 199	877 312	8 506 417	9,69	818 885	20,94 7/10	15,00 3/10

Indigocultuur.

In vergelijking met de beide voorgaande jaren waren de uitkomsten van den indigo ditmaal bevredigend te noemen.

Wel was de opbrengst, wegens de bekende overstroomingen (ten gevolge waarvan van de 16 554 1/2 bouws indigovelden niet minder dan 3784 bouws totaal mislukten) slechts 441 721 Amsterdamsche ponden, of 25 951 ponden minder dan in het vorig jaar, en 133 824 ponden *minder* dan in 1859, maar de opbrengst in verhouding tot den aanplant, ten bedrage van gemiddeld 34 59/100 Amsterdamsche ponden per bouw, overtrof daarentegen het cijfer van beide jaren, en wel dat van 1860 met 6 32/100 en dat van 1859 met 1 49/100 pond per bouw (4).

Slechts in twee gewesten was de oogst meer dan in 't vorig jaar, en wel in Madioen en Kadoe te zamen 8326 ponden meer; daarentegen in de drie overige gewesten, Bagelen, Banjoemas en Cheribon, te zamen 34 277 ponden minder, hetgeen voor Bagelen en Banjoemas moet worden toegeschreven aan de overstroomingen en voor Cheribon aan min gunstig weder. In Bagelen werd nogtans van de niet mislukte velden een zoo gunstige oogst verkregen, dat de gemiddelde opbrengst per bouw beliep 38 1/2 pond of nagenoeg 13 ponden meer dan in 't vorig jaar.

De verdere uitkomsten dezer cultuur kunnen voor elk der genoemde gewesten blijken uit de als naar gewoonte bijgevoegde aantooning lit. T.

Volgens die aantooning beliep het getal indigofabrieken in het geheel 273; het getal indigoplantende huisgezinnen 104 250; de door de planters genoten betaling in het geheel f 883 442, gemiddeld per huisgezin f 8,47 (of f 0,575 minder dan in het vorig jaar); gemiddeld per bouw f 53,36 (5); de gezamenlijke kosten van den aan het Gouvernement geleverden indigo f 1 110 172,095; en de gemiddelde prijs per pond f 2,51 tegen f 2,55 in 1860.

Het onderhout der aanplantingen en de hoedanigheid van het product lieten over het algemeen weinig te wenschen over.

In verband met het ontvangen eindrapport nopens de in Banjoemas genomen proef met

---

(1) Ongerekend Madura, waaromtrent deze opgaven voor het eerst zijn ontvangen in het jaar 1859, zie bijlage lit. S.

(2) Waaronder 6772 68/100 pikol niet geleverd, doch in geld vergoed.

(3) Ongerekend de suiker bedoeld in de voorgaande noot.

(4) De opbrengst van 1862 beliep 419 287 ponden.

(5) Zie de aanmerking *c* in bijlage lit. T.

de cultuur en bereiding van den indigo op de in Djokdjokarta gevolgde wijze (1), werden de hangende overwegingen nopens eene doeltreffende verbetering, of — zoo daarop geen middel gevonden wierd — nopens eene algeheele intrekking der gouvernements-indigocultuur ook in 1861 nog voortgezet (2).

De onderstaande cijfers geven een overzigt van de uitkomsten dezer cultuur in de laatste vijf jaren.

Jaren.	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der indigovelden. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Verkregen hoeveelheid indigo. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten van den indigo.	Gemiddelde prijs waarop een pond indigo aan het Gouvernement te staan koml.	Opbrengst van den in Nederland geveilden indigo per Amsterd. pond.	
						Bruto.	Netto.
1857	314	18 313	614 784	f 1 205 153	f 1,93	f 4,65 2/10	f 4,23 3/10
1858	300	17 552	773 811	1 493 827	1,92	4,50 6/10	4,09
1859	275	15 749 (3)	575 545	1 293 897	2,24	4,04 3/10	3,65 1/10
1860	273	16 546 (4)	467 672	1 191 637	2,55	4,59	4,16 6/10
1861	273	12 770½(5)	441 721	1 110 172	2,51	4,94 6/10	4,49 8/10

Theecultuur.

De opbrengst dezer cultuur in de vier gewesten: Krawang, Preanger regentschappen, Cheribon en Bagelen, waar zij nog dit jaar van gouvernementswege of op contract met het Gouvernement geschiedde (6), bedroeg in het geheel slechts 1 956 469 Amster-

(1) Zie voor de indigocultuur in de Vorstenlanden de mededeelingen onder 5°. hieronder. Aan 't slot van bijlage lit. A A. wordt ook nog melding gemaakt van eene particuliere indigo-onderneming in Pasoeroean.

(2) Deze overwegingen hebben zich opgelost in het Indisch besluit van 16 Junij 1862, n°. 6, waarbij, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, is bepaald dat vooreerst, in afwachting dat eene verwisseling met eene andere cultuur kan plaats hebben, de gouvernements-indigocultuur wordt bestendigd op zoodanige plaatsen, alwaar na een naauwgezet plaatselijk onderzoek zal blijken, dat die op den daarbij tevens vastgestelden verbeterden voet kan behouden worden. Onder die verbeteringen behoort in de eerste plaats de aanneming van het beginsel om voortaan de bereiding geheel te nemen voor rekening van den lande, met behoud nogtans voor de bevolking van de haar toegekende betaling van f 2 per Amst. pond. Waar na deze proefneming de indigocultuur voor de bevolking nog te bezwarend mogt bevonden worden, zal zij terstond worden ingetrokken, en de velden ter beschikking van de bevolking worden gesteld. Van den uitslag der bewuste proefneming zal nu ook de intrekking der indigocultuur in Banjoemas en Bagelen afhankelijk zijn. (Vergelijk *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 155 en 1863, n°. 57.) Voor Cheribon is intusschen in April 1862 nog eene gedeeltelijke intrekking dezer cultuur bevolen, met bepaling dat de betrokken dessa's bij de koffijcultuur zullen worden ingedeeld.

(3) Bovendien waren nog beplant maar werden niet gesneden 3 bouws.

(4) Waaronder, in afwijking van vroeger, de bibiettuinen in de residentie Bagelen, waarvan de uitgestrektheid niet is opgegeven.

(5) Als voren. Behalve de hier opgegeven uitgestrektheid van 12 770½ bouws, waren nog beplant geweest, doch werden niet gesneden 3784 bouws.

(6) Voor de onderneming in Krawang liep het contract met ultimo 1861 ten einde, en in verband daarmede — tot voordeel van 's lands kas — ook de verpligting voor het Gouvernement om nog afzonderlijk te contracteren voor de eindbewerking van het daar verkregen product. De eigenaren der Krawangsche onderneming toch waren de eenigen, die nog werkten op de primitive voorwaarden, dat is voorloopige bereiding der te leveren thee en overwerking van dat product ter verzending naar Nederland, op kosten van het Gouvernement, bij eene andere inrigting.

damsche ponden, of respectivelijk 54 161 en 81 827 ponden minder dan in diezelfde gewesten durende de jaren 1859 en 1860 verkregen werd (1).

Nogtans kan de oogst, in verhouding tot het aantal plukbare heesters, met dien van beide genoemde jaren worden gelijkgesteld, zijnde ook nu even als toen van de 7 heesters gemiddeld een pond thee verkregen (2).

Blijkens de aantooning, onder lit. U bij dit verslag gevoegd, beliep voorts het getal fabrieken 18; de uitgestrektheid der theetuinen 2560¹/₆ bouws; het getal theeheesters 14 415 000 waarvan 14 285 000 plukbare en 130 000 jonge heesters; de verkregen hoeveelheid thee, zoo als boven is gezegd, 1 956 469 Amsterdamsche ponden, waarvan, wegens afkeuring van 9180 pond uit de Preanger regentschappen, aan het Gouvernement geleverd werden 1 947 289 pond; eindelijk de gezamenlijke kosten der geleverde thee f 1 379 909,45⁵ (3) of gemiddeld per pond f 0,70.

Even als vroeger verschilde de opbrengst in Bagelen weder aanzienlijk met die in de drie overige gewesten: terwijl toch in de Preanger regentschappen, Cheribon en Krawang 1 pond thee verkregen werd van gemiddeld 5, 7 en 8 heesters, waren daartoe in Bagelen niet minder dan 23 (in 't vorig jaar zelfs 28) heesters benoodigd. Zulks moet evenwel, zegt de directeur der cultures, niet worden toegeschreven aan mindere geschiktheid der gronden of minder zorgvuldig onderhoud der aanplantingen, maar hoofdzakelijk zoo niet geheel aan de omstandigheid, dat in Bagelen meer op qualiteit, en bij de ondernemingen in contract met het Gouvernement meer op quantiteit wordt gewerkt. De bevestiging daarvan vindt men in de marktprijzen der thee in Nederland, waar het product van Bagelen over het geheel veel hoogere prijzen behaalt dan dat der particuliere ondernemers. Naardien echter sommigen de geringe productie in Bagelen meenden te moeten wijten aan den pluk, welke te veel zou geschieden ten koste der ontwikkeling van den heester, zouden in dat opzigt maatregelen tot verbetering worden beproefd.

Intusschen was Bagelen het eenige gewest waar de thee-opbrengst dit jaar grooter was dan in het vorige. In Krawang werd namelijk 36 756, in de Preanger regentschappen 43 317 en in Cheribon 854 pond *minder* verkregen *dan* in 1860; in Bagelen daarentegen was de oogst, in weerwil van vermindering van het aantal plukbare heesters, wegens afschrijving van 3 bouws oude en improductive tuinen, 26 766 ponden *meer* dan toen. Alleen voor de Preanger regentschappen wordt de oorzaak van dit verschil opgegeven, namelijk het heerschen eener ziekte in de aanplantingen van een tweetal etablissementen, roest genaamd.

Nieuwe aanplantingen werden in 1861 niet aangelegd; alleen hebben inboetingen van uitgestorven heesters en tusschenplantingen plaats gehad, waar de heesters te ver uit elkander stonden.

De contractanten bemesten hunne aanplantingen met dierlijke en plantaardige stoffen, waaronder nu en dan wel eens guano wordt vermengd. Overigens worden de aanplantingen allerwege zorgvuldig onderhouden en geregeld gesnoeid.

In verband met de in 't vorig verslag medegedeelde Koninklijke beslissing, om de theecultuur, na verstrijking achtereenvolgens der nog loopende contacten, aan de vrije industrie over te laten met inachtneming der bepalingen op de uitgifte in huur van woeste gronden (*Indisch Staatsblad* 1856, nº. 64), dient ook melding te worden gemaakt van eene aanschrijving van November 1861, waarbij den Gouverneur Generaal te kennen werd gegeven, dat ingeval nog geen bepaalde voorkeur aan de thee-contractanten was toegezegd, er tot geene verhuringen moest worden overgegaan dan na verstrekte gelegenheid tot mededinging, waartoe de verpligting, blijkens het slot van art. 6 van even bedoeld *Staatsblad*, ook ook op verlenging van huur toepasselijk was (4).

Particuliere aanplantingen van thee worden alleen aangetroffen in Buitenzorg, en wel

---

(1) De oogst van 1862 heeft opgeleverd 1 610 714 pond.

(2) Bij de vergelijking met 1859 is buiten aanmerking gelaten de opbrengst in Buitenzorg ten bedrage van 27 200 Amst. ponden. Het eenige daar bestaande contract was met ultimo Junij van dat jaar ten einde geloopen.

(3) Ongerekend de kosten van overwerking enz. der Krawangsche thee te Tjogrek (Buitenzorg), waarvan echter het bedrag ditmaal niet is opgegeven.

(4) Zie voorts omtrent deze aangelegenheid § 7 der Memorie van Beantwoording betreffende het wetsontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863.

bij een drietal ondernemingen op particuliere landen, welker gezamenlijke productie dit jaar bedroeg 111 720 Amsterdamsche ponden of 33 548 pond meer dan in 1860 (1).

De uitkomsten der gouvernements-theecultuur in de laatste vijf jaren waren als volgt:

Jaren.	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der theetuinen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Hoeveelheid thee in Amst. ponden.		Gezamenlijke kosten der geleverde thee. (2)	Gemiddelde prijs waarop een pond thee aan het Gouvernement te staan komt.	Opbrengst der in Nederland geveilde thee per Amst. pond.	
			Verkregen.	Geleverd.			Bruto.	Netto.
1857	19	2672	1 735 630	1 734 985	f 1 349 073	f 0,78	f 0,77 3/10	f 0,51 6/10
1858	18	2582	2 060 104	2 060 104	1 555 451	0,75	0,73 9/10	0,49 6/10
1859	19	2613 1/2	2 065 496	2 022 257	1 427 326	0,70	0,96 1/10	0,70 9/10
1860	18	2563 1/2	2 010 630	1 968 187	1 411 601	0,71 1/2	0,97 1/10	0,72 8/10
1861	18	2560 1/2	1 956 469	1 947 289 (3)	1 379 909	0,70	0,97	0,71 4/10

Kaneelcultuur.

Reeds ten vorigen jare bragt de kaneeloogst, ten bedrage van 218 372 Amst. ponden, minder op dan in 1857, 1858 en 1859, toen achtereenvolgens verkregen werd 250 760, 286 182 en 226 469 pond. Ook in 1861 nam de productie merkbaar af in weêrwil eener vermeerdering van schilbare boomen; zij bragt in het geheel niet meer op dan 192 830½ pond, waarvan 182 216 pond pijpkaneel en 10 614½ pond verkoopbare afval (4). De verhouding van de pijpkaneel tot het gezamenlijk product, in de beide vorige jaren bedragende 96 per cent, beliep alzoo ditmaal niet meer dan 94½ per cent.

In twee gewesten werd *meer* verkregen dan in 1860, en wel in Madioen en Kedirie, doch in beide slechts 904½ pond *meer* dan toen; daarentegen in de vier overige voor de kaneelcultuur meer belangrijke gewesten, Krawang, Banjoemas, Bagelen en Bantam, in het geheel 26 446 ponden *minder*, welke ongunstige uitkomst alleen aan het weêr wordt toegeschreven.

Met uitzondering van de residentie Bagelen, alwaar de tuinen eenigen tijd veel overlast hadden van een insect, dat voornamelijk de jonge loten aantast, stonden de aanplantingen over het algemeen zeer gunstig. Voor elk der genoemde gewesten kunnen de verdere uitkomsten blijken uit den bijgevoegden staat lit. V, welke onder andere de volgende totalen aanwijst: getal kaneel-inrigtingen 44; getal huisgezinnen voor de kaneelcultuur afgezonderd, behalve in Bagelen en Kedirie, waar vrijwillig ingehuurde arbeiders (boedjangs) gebezigd worden, 14 476; gezamenlijk bedrag der door de kaneelplanters genoten betaling f 51 071,29⁵, waarvan in de beide evengenoemde gewesten alleen f 26 966,49; gezamenlijke kosten van de kaneel over 1861 f 114 028,77⁵, zijnde gemiddeld per pond f 0,59.

(1) In het vorig verslag is voor twee dezer ondernemingen de oogst ten onregte opgegeven als te bedragen 19 772 pond: het juiste cijfer was 18 172. Het gezamenlijk product van Buitenzorg beliep alzoo in 1860 78 172 pond.

(2) Ongerekend de hiervóór bedoelde kosten van overwerking enz. der Buitenzorgsche en Krawangsche thee.

(3) Zie noot *f* in de bijlage dezer cultuur. Het verschil tusschen oogst en levering in de vorige jaren kan mede uit de bijlagen van de betrokken verslagen blijken.

(4) De oogst van 1862 was op nieuw minder en beliep, met inbegrip van den verkoopbaren afval, 136 820 pond.

De uitgestrektheid der kaneeltuinen beliep dit jaar nog 1800$^1/_2$ bouws of 1 meer dan in 't vorig jaar. Voor den volgenden oogst was intusschen in April 1861 eene gedeeltelijke intrekking dezer cultuur bevolen, en wel, om de in 't vorig verslag vermelde reden, in de afdeelingen Poerworedjo (residentie Bagelen) en Kedirie (residentie van dien naam).

In weerwil van de nadeelige geldelijke uitkomsten, die deze cultuur bij voortduring aan het Gouvernement opleverde, achtte men hare intrekking elders, in het belang der bevolking, onraadzaam. Ten einde echter de uitgaven voor het Gouvernement allengs te verminderen werd bepaald, dat de vacatures onder het speciaal daarbij in dienst gestelde personeel voor den vervolge niet meer zullen worden vervuld dan voor zoover zulks strikt noodig is voor het houden van toezigt op de bereiding; terwijl dat over de tuinen van lieverlede aan de controleurs bij de landelijke inkomsten en cultures zal worden opgedragen. Na de kennisname van deze beslissing heeft het opperbestuur, in verband met hetgeen nu wijlen de hoogleeraar W. H. DE VRIESE ter zake had medegedeeld, de aandacht der Indische Regering gevestigd op den beweerden achteruitgang der kaneelcultuur op Ceylon, met uitnoodiging om onder andere tot een punt van overweging te maken de vraag, of het al dan niet wenschelijk zou zijn de kaneelaanplantingen, waarvan zich toch nimmer voor het Gouvernement gunstige resultaten lieten voorzien, over te geven aan den particulieren ondernemingsgeest. Alvorens hieromtrent eene beslissing te nemen, werd op grond van de uiteenloopende beschouwingen, waartoe de beweerde ongunstige staat van zaken op Ceylon aanleiding gaf, een plaatselijk onderzoek noodig geoordeeld, waartoe zou benuttigd worden de in het belang der koffijcultuur voorgenomen zending van den ambtenaar VAN SPALL. (1)

Kaneelolie-stokerijen worden alleen aangetroffen in Krawang en Bagelen. Die in eerstgemeld gewest leverde van 4224 Amsterd. ponden afval 15$^1/_2$ Amsterd. pond olie, en die in Bagelen 24$^1/_2$ pond van 6784 ponden afval; eene uitkomst gunstiger dan in 't vorig jaar, toen van eene grootere hoeveelheid afval respectivelijk slechts verkregen werd 7$^6/_{10}$ en 16$^{52}/_{100}$ ponden olie.

Ten aanzien van de particuliere teelt van kaneel wordt alleen vermeld, dat die in Buitenzorg slechts 215 Amsterd. ponden opleverde, tegen 5130 ponden in 1860.

Een vijfjarig overzigt van de uitkomsten der gouvernementskaneelcultuur volgt hieronder.

Jaren.	Getal kaneel-inrigtingen.	Uitgestrektheid der kaneeltuinen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Verkregen hoeveelheid kaneel buiten den afval. — Amsterd. ponden.	Verkoopbare afval. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten van de kaneel.	Gemiddelde prijs waarop een pond kaneel aan het Gouvernement te staan komt, de verkoopbare afval medegerekend.	Opbrengst van de in Nederland geveilde kaneel per Amsterd. pond. Bruto.	Netto.
1857	46	1787	240 379	10 381	f135 416,73^5	f 0,53^5	f 0,65$^4/_{10}$	f 0,52$^8/_{10}$
1858	43	1821	273 298$^3/_4$	12 884	144 982,35	0,50	0,60$^2/_{10}$	0,47$^6/_{10}$
1859	44	1761	217 569	8 900	127 942,46	0,56	0,53$^3/_{10}$	0,41$^5/_{10}$
1860	43	1799$^1/_2$	209 379	8 993	118 766,69^5	0,54^5	0,57$^2/_{10}$	0,44$^9/_{10}$
1861	44	1800$^1/_2$	182 216	10 614$^1/_2$	114 028,77^5	0,59	0,53$^5/_{10}$	0,40$^9/_{10}$

(1) Deze zending is in den loop van 1862 volbragt, en in verband met het deswege ontvangen verslag, is de zaak der intrekking thans in overweging bij de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur.

Nopalcultuur en cochenilleteelt.

Ten gevolge van de veelvuldige stortregens, die het behoorlijk bevolken der nopalplanten verhinderden, alsmede wegens den ouderdom van het meerendeel der plantsoenen, was de cochenille-opbrengst dit jaar uiterst gering. Blijkens de onder lit. W bijgevoegde aantooning leverde zij in het geheel niet meer op dan 4500 Amst. ponden, of nog 2380 ponden *minder* dan in het reeds zeer ongunstige jaar 1859 (1). Voor Cheribon stond de opbrengst in beide jaren gelijk, namelijk 500 pond; voor Banjoewangie daarentegen beliep zij destijds 6380 en thans 4000 pond. De uitkomsten van het vorig jaar (1860) waren minder ongunstig, zijnde toen in Cheribon verkregen 3500 en in Banjoewangie 7596 Amst. ponden.

Gelijk reeds meermalen is gezegd, werkt de ondernemer in Cheribon, die geheel vrije beschikking over het product heeft, met vrijwillige koelies buiten tusschenkomst van het bestuur; in Banjoewangie worden de werkzaamheden verrigt door de veroordeelden bij het landbouw-etablissement te Soekaradja, en slechts zelden wordt aldaar de hulp der bevolking ingeroepen.

Ook in 1861 werd hiertoe niet overgegaan, niettegenstaande de aanleg der nieuwe tuinen ter vervanging van de oude, uit hoofde van de groote oneffenheid van het terrein, met bijzondere moeite gepaard ging. De bevolking is alleen belast met het vervoer van het product van de hoofdplaats naar het zeestrand, en wel tegen betaling van 2½ cent per kist.

In Cheribon werd wegens het ongunstig klimaat aan geene verbeteringen meer gedacht, en was het den ondernemer daarom vergund geworden de cochenilleteelt door die van vanille te doen vervangen. Terwijl toch in den regel, wanneer de nopals in goeden staat verkeeren en op jeugdigen leeftijd zijn, 3 of 4 planten toereikend zijn ter verkrijging van een pond cochenille, waren daartoe in Cheribon niet minder dan 700 planten benoodigd; in Banjoewangie daarentegen slechts 49.

De nopal-aanplantingen op sommige particuliere landerijen in Buitenzorg, waarvan in 't vorig jaar nog 2364¾ en ditmaal slechts 219 Amst. ponden cochenille verkregen was, werden, als een te gering voordeel afwerpende, opgeruimd.

De in Japara bestaande en na de verstrijking van het contract met het Gouvernement in 1857 voor eigen rekening voortgezette cochenille-onderneming verkreeg in 1861 22 566 Amsterd. ponden. Vergelijk het slot van Bijl. lit. A A.

De uitkomsten der gouvernementscultuur in de laatste vijf jaren, ook daar waar zij op contract werkt, blijken uit het navolgend overzigt.

Jaren.	Getal cochenille-inrigtingen.	Uitgestrektheid der nopal-aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Verkregen hoeveelheid cochenille. — Amst. ponden.	Hoeveelheid cochenille aan het Gouvernement geleverd. — Amst. ponden.	Gezamenlijke kosten der cochenille aan het Gouvernement geleverd.	Gemiddelde prijs waarop een pond cochenille aan het Gouvernement te staan komt.	Opbrengst van de in Nederland geveilde cochenille per Amst. pond. Bruto.	Netto.
1857	3	224	72 346	(2) 28 536	(2) f 30 229,38	f 1,06	f 2,21 6/10	f 1,96 8/10
1858	2	124	12 321	11 521	29 980,10 5	2,60	1,59 7/10	1,37 2/10
1859	2	126½	6 880	6 380	23 113,67	3,62	1,74 6/10	1,52 1/10
1860	2	126½	11 096	7 596	36 286,43 5	4,78	1,59 9/10	1,38 5/10
1861	2	172½	4 500	4 000	43 695,31	10,92 5	1,62 1/10	1,40 6/10

(1) De hoeveelheid in 1862 verkregen was in 't geheel 3064 ponden.

(2) Ongerekend 500 pond door den contractant uit Japara aan het Gouvernement geleverd, waarvan de kosten niet zijn opgegeven.

Tabakscultuur.

In de vier gewesten Samarang, Japara, Rembang en Soerabaija werd dit jaar nog ten behoeve van 11 ondernemingen op hoog gezag tabak geplant. Van eene in Rembang en van die in Pasoeroean waren de contracten afgeloopen. De oogst beliep in het geheel slechts $8604^{40}/_{100}$ pikols, of per bouw gemiddeld $5^{74}/_{100}$ pikols (1); in 't vorig jaar bestond die uit $17\,030^{99}/_{100}$ of $9^{68}/_{100}$ pikols per bouw, ofschoon ook toen de oogst reeds de ongustigste was der laatste vijf jaren, zijnde in 1855—1859 achtereenvolgens verkregen eene gemiddelde opbrengst van $10^{59}/_{100}$, $11^{98}/_{100}$, $13^{36}/_{100}$, $12^{33}/_{100}$ en $12^{25}/_{100}$ pikols per bouw.

Het verschil in de opbrengst van de jaren 1860 en 1861 moet voor een gedeelte worden toegeschreven aan de ongunstige weêrsgesteldheid, gedeeltelijk mede aan de omstandigheid, dat in laatstgemeld jaar $260^{3}/_{4}$ bouws minder werden aangeplant.

De bijgevoegde staat (bijl. lit. X) wijst als hoogste opbrengst per bouw niet meer dan $7^{93}/_{100}$ pikols aan, en wel in Soerabaija; daarentegen was de hoogste productie in 1860 $12^{40}/_{100}$ pikols per bouw, namelijk in Japara.

Voorts bedroeg, volgens dezelfde aantooning:

het getal tabakplantende huisgezinnen (ongerekend in Samarang waar de aanplant op dagloon geschiedt) 12,504;

de uitgestrektheid der velden met tabak beplant geweest 1580 bouws, waarvan slechts 1498 $^{1}/_{4}$ bouws zijn geoogst;

de door de tabaksplanters genoten betaling f 139,365.37^{5}, waaronder aan dagloonen in Samarang f 27 462,64^{5} (2), gemiddeld per huisgezin, buiten die dagloonen, f 8.95; gemiddeld in het geheel voor één bouw f 88.20^{5}, en na aftrek der velden in dagloon beplant f 81,09;

de hoeveelheid tabak uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd (door den contractant in Samarang, den eenige die niet de vrije beschikking over zijn product heeft) $3763^{34}/_{100}$ pikols;

de gezamenlijke kosten hiervan f 23 643,09 en per pikol f 62,82.

De boven opgegeven beplante uitgestrektheid was 1580 bouws was 270 bouws minder dan bij de verschillende contracten was bepaald, en zulks doordien, inverband met de krachten der bevolking, voor vier ondernemers, in Rembang, in stede van 750 bouws volgens contract, slechts 555, en voor de onderneming in Soerabaija van de bepaalde 200, slechts 125 bouws beplant werden.

De aanplant geschiedt allerwege zoo digt mogelijk bij de schuren en de betrokken dessa's, weshalve dan ook voor het transport der bladeren van de velden naar de schuren in den regel niets wordt betaald. Bij verderen afstand dan 1 $^{1}/_{2}$ paal wordt echter voor elken paal 2 $^{1}/_{2}$ cent per vracht van 50 katties voldaan.

Het vervoer van het bereide en afgepakte product naar de afscheepplaatsen heeft plaats door de ondernemers buiten tusschenkomst van het bestuur.

Voor de werkzaamheden in de schuren — zoo als reeds in 't vorig verslag is gezegd, meestal taakwerk — konden bij voortduring genoegzame vrijwilligers worden gevonden. De verdiensten bedragen alsdan tusschen 10 à 40 cents daags. In dagloon werkende, is de betaling voor een man 15 à 20, ook wel eens 25 cents per dag.

In 't vorig verslag is reeds melding gemaakt van de door het opperbestuur — in afwijking der Indische voorstellen — in 1860 genomen beslissing om de gouvernementstabakscultuur na afloop der contracten niet te bestendigen.

Op deze beslissing werd dit jaar door de Indische Regering teruggekomen, met het voorstel om de bewuste contracten op voor de bevolking meer voordeelige voorwaarden voor den tijd van tien jaren te verlengen, onder bepaling echter, dat de gedwongen aanplant ieder jaar met een tiende zou worden verminderd. De Indische Regering oordeelde eene bestendiging op dien voet niet slechts in het belang der bevolking en van den lande, maar ook in dat van de particuliere ondernemers, die ter erlanging der fijne, op de Europesche markt meest gezochte soorten van Java-tabak, naar hare meening, van de gouvernementscultuur nog veel konden leeren.

Het opperbestuur kon zich echter ook met deze voorstellen niet vereenigen, en vol-

---

(1) De opbrengst van 1862 beliep $14\,981^{14}/_{100}$ pikols.

(2) Het verlies, dat het Gouvernement, in het belang der bevolking (zie het vorig verslag bladz. 127). op deze wijze van aanplant leed, bedroeg dit jaar f 14 060,56^{5}.

hardde derhalve bij de ten vorigen jare genomen beslissing, onder uitnoodiging tevens aan den Gouverneur-Generaal om alsnog den uitslag zijner overwegingen mede te deelen nopens eenige bereids in 1860 aan de Indische Regering gedane opmerkingen ten aanzien van hetgeen, in verband met den afloop der contracten, van bestuurswege zoude behooren te worden verrigt (1).

Deze nadere aanschrijving had ten gevolge, dat in Indie afwijzend is beschikt op de verzoeken van een achttal Rembangsche contractanten, de strekking hebbende om nieuwe overeenkomsten met hen aan te gaan (2).

Particuliere teelt (3). De zaak der zoogenaamde tabakslicentien in de residentie Rembang (zie het vorig verslag, bladzz. 127 en 128) gaf, met uitzondering eener beschikking ten aanzien van de residenten daarin betrokken geweest (4), overigens geene aanleiding meer tot bijzondere maatregelen. Behoudens vrijwaring der bevolking voor schade of onregt, bleef deze aangelegenheid in statu quo. Intusschen werden nopens de opvatting van het door de Indische Regering, bij besluit van 8 Maart 1860, n°. 14, aangenomen beginsel van onzijdigheid in de zaak van den vrijen arbeid, dit jaar een tweetal aanschrijvingen uitgevaardigd (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1009 en 1097), waaromtrent het voldoende zal zijn te verwijzen naar de noot op bladz. 128 van het vorig verslag.

In weerwil van een en ander onderging het getal etablissementen voor den opkoop en de bereiding van door de bevolking geteelden tabak voor de Europesche markt dit jaar weder eene aanzienlijke vermeerdering.

De volgende staat, waarin tevens ter vergelijking voor zooveel doenlijk de cijfers van het vorige jaar zijn opgenomen, geeft daarvan een nader overzigt. Voor meerdere bijzonderheden zij verwezen naar bijlage lit. AA.

---

(1) Blijkens het hierop in den loop van 1862 ontvangen antwoord werden voor 's hands geene bijzondere maatregelen noodig geoordeeld. Ten aanzien van het denkbeeld om uit de particuliere tabakscultuur meerdere voordeelen voor het Gouvernement te verkrijgen, werd ingestemd met de door het opperbestuur geuite meening, dat zulks voor alsnog op geene andere wijze te verwezenlijken zou zijn dan door eene verhooging van het uitgaand regt.

(2) Eenige hier te lande uit Indie ontvangen verzoeken van gelijke strekking zijn in den aanvang van 1863 mede van de hand gewezen.

(3) Vergelijk ook het hiervóór aangeteekende (onder dezelfde rubriek) in de paragraaph „Suikercultuur."

(4) De uitslag van het ten deze in Indie ingesteld nader onderzoek is onlangs aan de Staten-Generaal medegedeeld (n°. XCI van de stukken der zitting 1863/64).

GEWESTEN.	Jaren.	Aantal ondernemingen.	Verkregen producten in Amsterd. ponden.
Cheribon . . .	1861	1	Niet opgegeven.
	1860	Niet opgegeven	als voren.
Samarang. . .	1861	10 (1)	164 200
	1860	5	174 000
Japara. . . .	1861	1 (2)	9875
	1860	»	»
Rembang . . .	1861	18 (3)	1 160 722
	1860	19 (4)	1 680 190 (5)
Soerabaija . .	1861	11 (6)	401 650
	1860	3 (7)	293 500
Madura . . .	1861	1	6000
	1860	geen	»
Pasoeroean . .	1861	13	4 049 750
	1860	9	Niet opgegeven.
Probolingo . .	1861	9	502 355
	1860	4	Niet opgegeven.
Bezoekie . . .	1861	15	998 479
	1860	10	Niet opgegeven.
Kadoe. . . .	1861	2	60 000
	1860	2	Niet opgegeven.
Madioen . . .	1861	5	262 192
	1860	5	Niet opgegeven.
Kedirie . . .	1861	12	3 637 704
	1860	6	3 038 375
Te zamen. . .	1861	98	11 252 927 (8) voor 95 ondernemingen.
	1860	63	5 186 065 (9) voor 30 ondernemingen.

AANMERKINGEN.

(1) Eene dezer ondernemingen was nog niet in werking. De eigenaar van eene der overige werkt tevens op contract met het Gouvernement. Het product zijner particuliere onderneming beliep 30 000 Amsterdamsche ponden tegen 20 000 in 1860.

(2) De ondernemer werkt tevens op contract met het Gouvernement. In 1860 had hij geene particuliere aanplantingen gehad.

(3) Vijf dezer ondernemingen behooren aan contractanten met het Gouvernement. Hunne particuliere aanplantingen leverden te zamen 513 582 Amsterdamsche ponden

(4) 9 ondernemingen als voren, voor 6 van welke een product wordt opgegeven van 806 000 Amsterdamsche ponden.

(5) Productie van 16 ondernemingen. Van de 3 overige is geen opgaaf ontvangen.

(6) Een der ondernemers werkt op contract met het Gouvernement; van de overige 10 ondernemingen waren er tien nog niet in werking.

(7) Van deze 3 ondernemingen behoort er eene aan den gouvernementscontractant; de productie daarvan is niet afzonderlijk opgegeven.

(8) Van de 11 gouvernementscontractanten worden er 8 opgegeven als tevens particuliere aanplantingen hebbende of het product daarvan opkoopende (in 1860 11 van de 13). Uit dien hoofde deelen deze 8 ondernemers in het hier opgegeven totaal voor 569,507 Amsterdamsche ponden.

(9) Hieronder aan particulier product der gouvernementscontractanten 826 000 Amsterdamsche ponden, en wel voor slechts 7 hunner, zijnde van de 4 overigen geen opgaaf ontvangen.

Ten aanzien van de teelt van tabak voor de *inlandsche markt*, welke in vele gewesten van Java van oudsher bestaat, kunnen geene andere bijzonderheden worden vermeld dan reeds voorkomen in het vorig verslag.

Ten vervolge op vroegere mededeelingen, volgt hieronder een vijfjarig overzigt van de uitkomsten der gouvernements-tabakscultuur (1).

Jaren.	Getal tabaks-ondernemingen.	Uitgestrektheid der tabaksvelden in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. Beplant geweest.	Waarvan geoogst werd.	Opbrengst. — Pikols.	Hoeveelheid tabak, bereid voor de Europesche markt. — Pikols.	Genoten betaling door de tabakplantende huisgezinnen, daaronder ook begrepen de dagloonen in Samarang.
1857	13	1771	$1640^{1}/_{4}$	21 915	21 815	f 177 598,61^{5}
1858	13	1771	$1769^{3}/_{4}$	21 819	21 739	196 553,92
1859	13	1771	$1770^{1}/_{4}$	21 682	21 627	166 725,07
1860	13	1771	1759	17 030	17 030	160 652,45^{5}
1861	11	1580	$1498^{1}/_{4}$	8 604	8 604	139 365,37^{5}

Pepercultuur.

De uitkomsten dezer cultuur waren weder hoogst onbeduidend.

In Bantam en Patjitan, de eenige gewesten waar sedert 1859 na de opheffing der verpligte levering in Kedirie nog peper aan het Gouvernement geleverd wordt, beliep de opbrengst niet meer dan $394^{90}/_{100}$ pikols; een cijfer dat in de vijf voorafgegane jaren (1856 tot en met 1860) achtereenvolgens had bedragen 2629, 97, 2344, 366 en 925 pikols, alles nagenoeg uitsluitend uit Patjitan (2). De hoogste opbrengst, daaronder die voor Bantam begrepen, bedroeg niet meer dan 44 pikols, en wel in 1856; de jaren 1857 en 1859 gaven zelfs in het geheel geen product, en dit jaar werd er niet meer verkregen dan $5^{44}/_{100}$ pikols.

De Bantamsche bevolking, voor wie niet de teelt maar alleen de levering verpligtend is, wordt dan ook gezegd, uit hoofde van den geringen prijs welke voor het product wordt te goed gedaan (f 5 per pikol), geen de minste zorg aan hare peperranken te besteden. Ook in Patjitan, waar de cultuur nog voor de bevolking verpligtend was, liet het onderhoud veel te wenschen over, en gaf zij de voorkeur aan de meer voordeel gevende koffijcultuur. Sedert 1853 waren dan ook in dat gewest de voor de pepercultuur afgezonderde huisgezinnen tevens bij de koffijcultuur ingedeeld (3).

In beide gewesten geniet de bevolking voor het vervoer der peper een afzonderlijk transportloon; in Patjitan, waar dat loon 4 cents per paal beliep voor iederen pikol, zal echter het vervoer, aanvangende met 1862, door een aannemer plaats vinden.

Nopens de residentie Banjoemas is vermeld gevonden, dat aldaar bij voortduring veel

---

(1) De reden voor het ontbreken in dit overzigt van enkele kolommen, die wel voorkomen in soortgelijke aantooningen bij andere cultures, is hierin gelegen, dat slechts door één van de 11 ondernemers levering van het product aan het Gouvernement plaats heeft.

(2) In 1862 werd in 't geheel niet meer dan $3^{59}/_{100}$ pikols geleverd.

(3) Ten vervolge op het aangeteekende in 't vorig verslag (bladz. 130, noot 1) nopens de afschaffing der verpligte teelt van peper kan thans vermeld worden, dat onlangs ook van de verpligte levering is afgezien: eene beslissing die alleen voor Patjitan behoefde te gelden omdat de productie in Bantam reeds geheel had opgehouden.

werk werd gemaakt van de teelt van staartpeper. In verband met de zeer hooge prijzen, die de Chinezen voor dit artikel betalen, breidde de teelt in de afdeelingen Poerbolingo, Bandjarnegara en Poerwokerto zich al meer en meer uit.

Onder verwijzing voor zooveel het jaar 1861 betreft naar bijlage lit. IJ, volgt hieronder het gewone vijfjarig overzigt van de uitkomsten der gouvernements-pepercultuur.

Jaren.	Aanwezig getal peperranken.		Geleverde hoeveelheid peper. — Pikols.	Gezamenlijke kosten der aan het Gouvernement geleverde peper.	Gemiddelde prijs waarop de pikol peper aan het Gouvernement te staan komt.	Opbrengst van de in Nederland geveilde peper per pikol.	
	Vruchtdragende.	Jonge.				Bruto.	Netto.
1857	263 177	427 660	99	f 595,76^{5}	f 5,99	f 29,14$^{18}/_{20}$	f 21,24$^{7}/_{10}$
1858	262 747	465 786	2424	13 505,39	5,56	28,92 $^{7}/_{10}$	21,19$^{3}/_{10}$
1859	118 521	364 500	366	3 109,51^{5}	5,75	25,55 $^{7}/_{10}$	17,85$^{7}/_{10}$
1860	49 002	64 293	925	5 137,90	5,55	25,52 $^{2}/_{10}$	17,86$^{6}/_{10}$
1861	22 478	76 044	394	2 360,68^{5}	5,97	24,14 $^{5}/_{10}$	16,43$^{6}/_{10}$

Kinacultuur.

De uitbreiding dezer cultuur was dit jaar weder vrij aanmerkelijk. Blijkens de uitvoerige aantooning van de onderscheidene soorten van kinaboomen, planten en zaden, op elk der negen (1) kweekplaatsen aanwezig bij het eind van de jaren 1860 en 1861 (zie bijl. lit. Z), steeg het aantal in den vollen grond geplante boomen van 58 548 tot 135 580 stuks, en het cijfer der jonge planten van 355 901 tot 541 911 stuks, welke vermeerdering nagenoeg uitsluitend betrof de zoogenaamde Pahudiana-soort (vroeger lucumaefolia). De uitbreiding zou nog veel aanzienlijker zijn geweest, ware niet de kiemkracht der bedoelde lucumaefolia-zaden bij voortdurend afnemende. Terwijl toch, gelijk reeds gedeeltelijk in 't vorig verslag werd gezegd, aanvankelijk slechts 10, vervolgens 20 en later zelfs 60 per cent door niet-ontkieming of spoedige afsterving na de ontkieming verloren gingen, bedroeg dat verlies thans niet minder dan 75 per cent. Daarentegen waren de zaden van een tweetal te Tjiniroean (op den Malawar) aanwezige lucumaefolia-boomen bijna alle kiemkrachtig geweest; doch deze boomen hadden tot dusver nog slechts een gering getal vruchten opgeleverd.

De voorhanden lancifolia- en succirubra-boomen en planten (in 't geheel 146 stuks), alle nog te jong om vruchten te kunnen afwerpen, waren opgekweekt uit stekken van een drietal moederplanten, vóór 4 jaren te Tjiniroean aangetroffen.

Onder de boven bedoelde 135 580 in den vollen grond geplante boomen telde men van de lucumaefolia-soort niet minder dan 130 633 stuks; de overige 4947 stuks bestonden uit 4810 calisaya, 48 lanceolata, 67 lancifolia (oranje-gele kina) en 22 succirubra (roode kina). Van deze vier laatste soorten leverde alleen de calisaya een eenigzins noemenswaardig verschil op met het vorige jaar, zijnde die soort met 3004 stuks vermeerderd door zaden van een drietal boomen op Tjibodas, een van welke echter dit jaar, als aangetast door woekerzwammen, gestorven was, hetgeen ook plaats had met andere boomen aldaar (1 calisaya en 1 lucumaefolia). Het ontstaan dier woekerzwammen wordt door den inspecteur, met de leiding dezer cultuur belast, toegeschreven aan de doode in den grond verbleven wortels van vroeger weggekapte woudboomen.

(1) In 't vorig verslag is hiervoor ten onregte opgegeven: *acht*.

De 541 911 planten in de kweekhuizen en op de beddingen bestonden uit 538 850 lucumaefolia, 2994 calisaya, 10 lanceolata, 30 lancifolia en 27 succirubra.

De drie laatstgenoemde soorten toonden geen noemenswaardige vermeerdering aan met het vorige jaar, doch het aantal calisaya-planten was met 3152 stuks verminderd, grootendeels ten gevolge van het wegspoelen van kweekbeddingen door aanhoudende regens.

Bij het eind van het jaar beliep alzoo het geheel aanwezig getal kinaboomen en planten 677 491 en daaronder 7804 stuks calisaya, welke cijfers in 't vorig jaar respectivelijk waren 414 449 en 7952: alles ongerekend de stekken in de kweekhuizen (in de jaren 1860 en 1861 respectivelijk 1082 en 3730, nagenoeg uitsluitend calisaya), en de nog niet ontkiemde zaden op de beddingen (in beide jaren respectivelijk 543 660 en 479 750 stuks, alle met uitzondering voor 1860 van 264 stuks calisaya, van de lucumaefolia-soort).

Wat aangaat den toestand der kinacultuur in het algemeen, deze wordt, vooral met het oog op den groei en de ontwikkeling der in den vollen grond uit Javazaden opgekweekte boomen, die bij eene hoogte van 2½ of 3 voet, zelfs van de grootste vochtigheid geenerlei nadeelige uitwerking meer te vreezen hadden, door den inspecteur Junghuhn bij uitstek gunstig genoemd. Bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 November 1861 werd dan ook magtiging verleend tot den aanleg van nog 2 nieuwe kina-etablissementen, het eene nabij het meer Telaga patengan, in het Tjandjoersche district Djampang wetan in de residentie Preanger regentschappen, en het andere te Ledokombo, op het Tengger-gebergte, in de residentie Probolingo. Met den aanleg van eerstgenoemd etablissement was nog vóór het einde des jaars een begin gemaakt.

De laatstelijk genomen proeven met de dadelijke *uitzaaijing* in den vollen grond, waartoe op verschillende tijdstippen 10 000, 20 000 en 25 000 stuks zaden werden gebezigd, waren tot nog toe nergens geslaagd; niettegenstaande de naauwkeurigste nasporingen, had men nog geen enkel plantje kunnen ontdekken.

Twee volmaakt gezonde exemplaren der in der tijd van Tjibodas overgeplante boomen, en wel twee bijna 8jarige Pahudiana (de een 16 voet zonder top, de ander 23½ voet hoog), werden in den loop van het jaar met hunne wortels uit den grond gehaald, ten einde, voor zooveel aangaat het alkaloïd-gehalte van hunnen bast en hunne overige deelen, in Indie en hier te lande scheikundig te worden onderzocht. De stam van den in Indie onderzochten boom was minder slank, maar korter en dikker dan bij het naar Nederland gezonden exemplaar; terwijl zijne wortelen bijzonder sterk en die van het laatstgenoemde exemplaar daarentegen zwak ontwikkeld waren.

De uitkomst van dit in Indie voor de eerste maal met een *gezonden* kinaboom gehouden onderzoek wordt gezegd gunstiger te zijn geweest dan die van eenige vorige analyse, en had de verwachting van den inspecteur Junghuhn verre overtroffen. In weêrwil dat beide Pahudiana-boomen zich onder ongunstige uiterlijke omstandigheden hadden ontwikkeld en zelfs nog aan het opgroeijen waren, bevatte het door den inspecteur dr. J. E. de Vrij onderzochte exemplaar toch reeds naar beider oordeel eene aanmerkelijke hoeveelheid alkaloïden, en wel 1,274 per cent in den *stam*bast, waarvan 0,467 waarschijnlijk chinine, en 0,807 cinchonine, en 2,818 per cent in den *wortel*bast, waarvan 1,849 chinine en 0,969 cinchonine (1).

Wel was in een drietal op Tjibodas aangekweekte 6- of 7jarige calisaya-boomen eene

---

(1) Ofschoon in den hier te lande onderzochten Pahudiana-boom een zelfs nog gunstiger chinine-gehalte was aangetroffen, werd hij door de betrokken deskundigen (de Utrechtsche hoogleeraren T. A W. Miquel en G. J. Mulder) niettemin tot de mindere kinasoorten gerekend, zoowel uit hoofde zijner plantkundige kenmerken, als op grond van de te geringe hoeveelheid chinine in den *stam*bast, om in het vervolg dit alkaloïd in genoegzame mate uit den bast der *takken* te kunnen verkrijgen. Uit dien hoofde werd door hen de uitbreiding der Pahudiana-aanplantingen ontraden. Eene daartoe strekkende aanschrijving aan het Indisch Bestuur, van April 1862, en een nader onderzoek met 100 stuks 3jarige Pahudiana-boomen hebben (gelijk reeds is aangeteekend in de 2de noot op bladz. 131 van het vorig verslag) geleid tot het besluit van den Gouverneur-Generaal van 11 September 1862, n°. 6, waarbij de inspecteur belast met de leiding der kinacultuur is aangeschreven, de aankweeking van de cinchona Pahudiana te staken, en zijne kennis, zorgen en ijver alleen te wijden aan de betere cinchona-soorten. Intusschen zullen, volgens eene aanschrijving van den Gouverneur-Generaal, van Februarij 1863, de bestaande Pahudiana-aanplantingen, zonder te groote onkosten, moeten worden in stand gehouden, tot dat zij eenmaal hun vollen wasdom (gemeenlijk op 15- of 20jarigen ouderdom) zullen bereikt hebben, ten einde alsdan tot meer afdoende proeven te kunnen overgaan. Vergelijk overigens de nota omtrent de kinacultuur, gedrukt onder n°. CXXIII van de stukken der zitting 1862/63.

grootere hoeveelheid alkaloïden (1) aangetroffen, doch deze uitkomst wordt gezegd slechts als eene uitzondering te mogen worden aangemerkt, vermits deze boomen, minder bestand tegen den onvruchtbaren tjadas-bodem, aldaar werkelijk reeds het toppunt van hunne ontwikkeling, de rijpte van hun leven schenen te hebben bereikt, hetgeen reeds daaruit was op te maken, dat zij, als dwergboomen laag en kreupelachtig, niet meer in de hoogte wilde groeijen en dat alle die *eens* gebloeid en vruchten hadden gedragen, zonder eene uiterlijk zigtbare oorzaak, als het ware alleen door uitputting of gebrek aan levenskracht, verdroogd en gestorven waren.

Ten slotte verdient nog vermelding, dat in den loop van 1861, op daartoe ontvangen aanzoek, ten behoeve van het Britsch-Indisch gouvernement aan een door hetzelve naar Java afgevaardigden gelastigde eene zekere hoeveelheid kinazaden en planten zijn afgestaan, bestaande uit 300 Pahudiana-, 106 calisaya- en 6 stuks lancifolia-planten, benevens 500 000 stuks Pahudiana-zaden, welke bezending nog vóór het einde des jaars in den besten welstand hare bestemming had bereikt (2).

3°. Landbouw op woeste gronden door het Gouvernement verhuurd.

Blijkens de hieronder volgende aantooning telde men op Java bij het eind van 1861 in 't geheel 44 ondernemingen voor den inhuur van woeste gronden, te zamen volgens de contracten een aanplant hebbende van 33 364 bouws, of 864 bouws meer dan onder ultimo 1860 (3), deels ten gevolge van uitbreiding van aanplant bij eene onderneming in Krawang, waarvan het contract voor 20 jaren verlengd werd, deels door de uitgifte van 2 nieuwe contracten, bereids in het vorig verslag vermeld (respectivelijk van 40- en 20-jarigen duur), het eene in Krawang, voor eene uitgestrektheid van 215 bouws, uitsluitend voor de teelt van klappers, het andere in Samarang, voor 492 bouws.

Nagenoeg al deze ondernemingen werken thans op den voet der bepalingen van het Koninklijk besluit van 3 Julij 1856 (*Indisch Staatsblad* n°. 64); terwijl nog slechts 9 overeenkomsten loopen vóór dien tijd aangegaan.

Bij deze laatste is de huurschat, op ééne uitzondering na, in product bedongen, en wel bij 5 ondernemingen 1 pikol suiker per bouw, en bij de 3 andere $^{1}/_{10}$ van het product.

Bij de overige verlengde contracten wordt de huurschat in geld gekweten, ten bedrage van f 6 per bouw 's jaars.

De werking der verschillende ondernemingen wordt door den directeur der cultures over het geheel bevredigend genoemd.

Ten einde de gebruikelijke publieke aankondigingen van ingekomen verzoeken of van 's Gouvernements voornemen tot uitgifte van gronden meer in overeenstemming te brengen met den zin van de ter zake bestaande bepalingen, werd de Gouverneur-Generaal dit jaar uitgenoodigd, voortaan in de bedoelde aankondigingen achterwege te laten de aanduiding van den persoon aan wien het Gouvernement de gronden wenscht uit te geven, en daarentegen daarin op te nemen, om het even of de verhuring al dan niet door middel van uitbesteding geschiedt, eene uitnoodiging tot mededinging, altijd behoudens verkregen regten of aanspraken in geval van aanvraag om verlenging van eene reeds bestaande overeenkomst. Het voorschrift toch van publieke aankondiging (art. 4 § *e* van *Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64) beoogde geenszins om enkel aan belanghebbenden gelegenheid te geven bezwaren in te brengen, maar om ook, wanneer geene uitbesteding plaats

(1) Van de 7 onderzochte calisaya-exemplaren waren namelijk bij bedoeld drietal de volgende uitkomsten verkregen:

Percenten alkoloïden in den stambast;	en daarvan aan: chinine;	aan chinidine,	en aan cinchonine;
I. 5.000	3.148	0.387	1.456
II. 3.443	0.444	2.834	0.165
III. 2.941	1.685	0.868	0.388

Bij n°. I en III was de *wortel*bast niet onderzocht, hetzij wegens de geringe hoeveelheid, of omdat de wortel in den grond was gebleven. In den *wortel*bast van n°. II werd bevonden aanwezig te zijn: 2.877 per cent alkaloïden, waarvan aan chinine 5.304, aan chinidine 2.446 en aan cinchonine 0.127 per cent.

(2) In den loop van 1862 is ook ten behoeve der Fransche regering eene zekere hoeveelheid kinazaden en planten verstrekt.

(3) Het aantal ondernemingen beliep op dat tijdstip 42, zijnde in het vorig verslag ééne onderneming te weinig opgegeven.

heeft, mededinging uit te lokken, als het gereedste middel om den Gouverneur-Generaal bekend te doen worden met den huurprijs die in billijkheid kan worden geëischt.

Naar aanleiding hiervan werd voorloopig bij Indisch besluit van 18 September 1861, n°. 15, in afwachting van nadere bepalingen nopens de toepassing van het beginsel van mededinging, eene concept-aankondiging vastgesteld, met bepaling (mede op verlangen van het opperbestuur) dat de aanplakbiljetten ter hoofdplaats van het betrokken gewest voortaan ook in de inlandsche taal zullen gesteld worden, opdat tevens de inlander gelegenheid hebbe zijne eventuele bezwaren tegen de uitgifte in te brengen (1).

Op nieuw werden weder onderscheidene verzoeken om uitgifte van gronden ontvangen, en wel 11 voor gronden op Java en 3 voor gronden in de Lampongsche districten, in de Noorderdistricten van Celebes en op Ceram gelegen. Op 7 dezer aanvragen was bij het eind van 1861 nog niet beschikt, doch de overige waren alle afgewezen, hoofdzakelijk omdat de inwilliging zou zijn geweest in strijd met de voorschriften of beginselen van meergenoemd Koninklijk besluit van 3 Julij 1861, n°. 93 (2).

Ten slotte verdient hier nog te worden vermeld, dat in Maart dezes jaars de Indische Regering geraadpleegd is geworden omtrent de vraag, of en in hoe ver de ondervinding welligt reeds de noodzakelijkheid mogt hebben doen kennen eener herziening van het aangehaald Koninklijk besluit (3).

De in den aanhef dezer paragraaph bedoelde aantooning volgt hierachter:

(1) De bedoelde nadere bepalingen nopens de toepassing van het beginsel van mededinging zijn sedert vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 56.

(2) Zie voor een overzigt der vroeger ingekomen verzoeken de bijlage E en F der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot nadere regeling van het koloniaal batig slot over 1859. (N°. XLIV van de gedrukte stukken der zitting 1861/62.)

(3) De adviesen ter zake zijn nog niet ontvangen. Intusschen zijn onlangs andere maatregelen omtrent dit onderwerp beraamd en daarop wordt thans de Indische Regering gehoord.

Gewesten.	Aantal ondernemingen.	Bepaalde uitgestrektheid der perceelen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnland. roeden.	Getal bouws onder ult. Maart 1861 beplant.	Getal vaste werklieden, die de huurders over 1861 in dienst hebben gehad.	Bedrag door de huurders aan het Gouvernement betaald voor de gebezigde werklieden, à f $2\frac{1}{2}$ per man.	Bedrag van den huurschat aan het Gouvernement opgebragt. In geld.	Bedrag van den huurschat aan het Gouvernement opgebragt. In product.	Hoeveelheid van het uit den oogst van 1861 ter beschikking van de ondernemers verbleven product.
Krawang . . .	6	$3498^{80}/_{500}$	*a* 830	*b* 1814	niet opgeg.	*c* f 4 020,00	*d* 630 pikols suiker.	*e* 17 854 pik. suiker
Cheribon . . .	2	700	700	niet opgeg.	id.	—	700 » »	$9\,645^{83}/_{100}$ » »
Pekalongan. .	1	9 000	3516	id.	id.	5 900,00	—	10 000 » » 2 159 » koffij
Samarang . .	*f* 27	$13\,798^{23}/_{30}$	niet opgeg.	*g* 358	*g* f 895	*h* 64 410,84	*i* $831^{87}/_{100}$ pik. koffij.	*k* 43 592 » »
Japara	1	205	id.	niet opgeg.	niet opgeg.	1 230,00	—	*l* $139^{63}/_{100}$ » » 2 100 stuks klapp.
Pasoeroean . .	4	$3\,841^{1}/_{2}$	1001	id.	id.	*m* 12 312,00	—	$7\,799^{22}/_{100}$ pik. suiker 1 816 » tabak $9\,013^{65}/_{100}$ » padie 351 278 st. djagong
Bezokie . . .	1	100	44	id.	id.	gaat eerst met 1864 in.	—	*n* niet opgegeven
Banjoewangie	1	2 121	niet opgeg.	id.	id.	id.	—	*o* idem
Banjoemas . .	1	100	80	id.	id.	240,00	—	*p* 23 pik. staartpep.
	44	$33\,364^{640}/_{1500}$				*q* f 88 112,84	*r* 1330 pik. suik. $831^{87}/_{100}$ » koffij.	*s* $45\,299^{5}/_{100}$ pik. suik. $45\,890^{63}/_{100}$ » koffij 1 816 pik. tabak $9\,013^{65}/_{100}$ pik. padie 23 pik. staartpeper 351 278 st. djagong 2 100 st. klappers

Aanmerkingen. *a.* Van 2 ondernemingen is dit niet opgegeven. *b.* Als voren van eene onderneming. *c.* Bij 2 ondernemingen wordt de huurschat in geld opgebragt; van eene derzelver gaat echter die huurschat eerst in met 1868. *d.* Bij 3 ondernemingen, zijnde van 1 geen opgave ontvangen. *e.* Bij 3 ondernemingen; van de overige is geen opgaaf ontvangen. *f.* In 't vorig verslag werd hiervoor ten onregte opgegeven 25; het juiste cijfer toch beliep 26. *g.* Bij 2 ondernemingen; van de overige is dit niet opgegeven. *h.* Bij 22 ondernemingen; bovendien zijn hier nog 2 ondernemingen bij welke mede de huurschat in geld is bedongen. Deze gaat echter eerst later in (respectivelijk in de jaren 1865 en 1866). *i.* Bij 2 ondernemingen. Bij ééne der Samarangsche ondernemingen, waarvoor het contract reeds in 1846 is aangegaan, zijn de gronden niet ontgonnen geworden, weshalve daarvan geen huurschat wordt opgebragt. Dezelve zou anders moeten bedragen $^{1}/_{10}$ van het product. *k.* Bij 23 ondernemingen, zijnde van ééne onderneming, waarvoor het contract eerst dit jaar een aanvang genomen had, nog geen product verkregen. Van de 3 overige perceelen was één in 't geheel niet ontgonnen, werden op het tweede klapperboomen en cacao geteeld en trof men op het andere eene verscheidenheid van cultures in het klein aan. *l.* Bij deze onderneming worden bovendien nog geringe hoeveelheden producten voor de inlandsche markt verbouwd. *m.* Bij 2 ondernemingen; bij de 2 andere gaat deze huurschat eerst met het volgende jaar in. *n.* De 44 bouws bij deze onderneming reeds in gebruik zijn beplant met cacao, tabak, djagong en katoembar (komijnzaad.) *o.* Op dit huurperceel worden nog slechts 2000 klapperboomen en eenige honderden cacao-plantjes aangetroffen. Men begint er zich thans meer toe te leggen op den aanplant van tabak. *p.* Bovendien wordt hier nog vanille geteeld, doch in geen noemenswaardige hoeveelheid. *q.* Bij 28 ondernemingen. Voor de 7 andere ondernemingen, bij welke de huurschat mede in geld moet worden gekweten, is deze nog niet ingegaan. *r.* Bij 7 ondernemingen; van de beide andere ondernemingen, waarbij de huurschat in product is bedongen, is van de eene geen opgaaf ontvangen, en wordt door de andere geen huurschat opgebragt. *s.* Bij 35 ondernemingen; van de 9 overige is òf geen opgaaf ontvangen, òf nog geen product verkregen.

4°. Landbouw op landen, aan particulieren in eigendom afgestaan.

De volgende aantooningen omtrent de particuliere landerijen zijn ontleend aan opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur.

Gewesten.	Uitgestrektheid der landen in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Bevolking.	Aangeslagen waarde voor de verponding.	Jaarlijksche betaling (aan verpondings-belasting).
Bantam	*b* 72 000	34 476	f 1 150 000	f 8 625,00
Batavia	394 963$^{11}/_{20}$	410 460	12 891 301	96 684,75
Buitenzorg . . .	500 990	349 488	11 841 500	88 428,65
Krawang	*c* 350 640	122 852	2 350 000	17 250,00
Cheribon	259 777	76 154	2 070 565	15 529,48
Tagal *a*.	3 673$^{263}/_{500}$	4 539	150 000	1 125,00
Samarang. . . .	20 821$^{3}/_{10}$	24 049	*d* 1 856 000	13 920,50
Japara.	1 668$^{487}/_{500}$	16 492	100 500	753,75
Soerabaija. . . .	7 362$^{1226}/_{1500}$	34 640	1 878 900	14 091,75
Pasoeroean . . .	651$^{300}/_{500}$	2 643	150 000	1 125,00
	1 612 548$^{1151}/_{1500}$	1 075 793	f 34 438 766	f 257 533,88

a. De vermindering in de opgaaf dezer residentie, bij vergelijking met het vorig jaar, is toe te schrijven aan de overname voor rekening van het Gouvernement van het half aandeel in het particulier land Ketangoengan, waarvan reeds melding werd gemaakt in hoofdstuk C, afd. III hiervóór.

b. Het verschil met het vorig verslag, toen 100 720 bouws werden opgegeven, is het gevolg eener door de eigenaren ingestelde naauwkeurige opname hunner landen.

c. Eene nader ontvangen opgaaf van de uitgestrektheid der landen Pamanoekan en Tjiassem heeft doen zien, dat het in 't vorig verslag vermelde cijfer 36 800 bouws te hoog was.

d. De opgaaf van f 1 955 000 in 't vorig verslag was het gevolg eener misstelling in de Indische bouwstoffen, doordien voor een der landen de verpondingswaarde gesteld werd voor f 110 000, in stede van f 11 000.

Hiervan bezitten:

	Uitgestrektheid in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Bevolking.	Aangeslagen waarde voor de verponding.	Jaarlijksche betaling
Europeanen (1)	*e* 1 187 091$^{230}/_{500}$	621 959	f 19 543 586	f 146 015,03
Chinezen	*f* 389 326$^{447}/_{508}$	*g* 358 349	12 420 890	93 156,675
Inlandsche en vreemde, niet Chinesche Oosterlingen .	36 130$^{620}/_{1500}$	*g* 95 485	2 474 290	18 362,175
	1 612 548$^{1151}/_{1500}$	1 075 793	f 34 438 766	f 257 533,88

e. Op de vermindering van dit cijfer, in vergelijking bij dat van het vorige jaar, hebben ook invloed gehad de verbeteringen bedoeld sub *c* en *d*. Overigens is het verschil toe te schrijven aan de omstandigheid, dat twee perceelen in Batavia, tot eene uitgestrektheid van te zamen 37 512 bouws, in den loop van 1861 uit handen van Europeanen zijn overgegaan op Chinezen.

f. Zie het slot der voorgaande aanteekening.

g. De cijfers hiervoor in 't vorig verslag opgegeven waren onjuist.

De reeds bij eene vorige gelegenheid (2) besproken vraag, of, met het oog op het betrekkelijk gering bedrag der van de particuliere landen geheven wordende jaarlijksche betaling, de verpondingsbelasting niet zonder onbillijkheid boven het in 1830 vastgestelde cijfer van $^3/_4$ pct. der waarde zou kunnen worden verhoogd, maakte bij het eind van het jaar nog een punt van overweging uit bij het Indisch Bestuur (3).

---

(1) Onder de cijfers van het Europeesch landbezit zijn ook begrepen die van het domein Bloeboer. Onder verwijzing naar vroegere mededeelingen ter zake (zie regeringsverslag over 1857, bladz. 133, noot 1) verdient hier niet onvermeld te blijven, dat eene nadere regeling der aangelegenheden van dit domein heeft plaats gehad bij Koninklijk besluit van 29 Junij 1863, n°. 45. Dien ten gevolge zullen de gronden van het land Bloeboer, voor zoover zij niet de eigendom zijn van bijzondere personen of instellingen, weder ter beschikking van den lande komen, met uitzondering van eenige daarbij omschreven aanhoorigheden van het gouvernementshuis te Buitenzorg, welke, even als die van het gouvernementshuis te Tjipannas, bij voortduring blijven ten gebruike van den Gouverneur-Generaal.

De alzoo ten voordeele van den lande beschikbare gronden zullen, aanvankelijk althans, in vollen eigendom aan het Gouvernement verblijven; zijnde echter, voor het geval eener geheele of gedeeltelijke verpachting, uitdrukkelijk bepaald de niet-toepasselijkheid op deze gronden van het regt bij het reglement omtrent de particuliere landerijen gelegen ten westen der rivier Tjimanok (*Indisch Staatsblad* 1836, n°. 19) aan den landeigenaar toegekend tot het vorderen van heeredienst van de opgezetenen. Tot vergoeding van het uit deze regeling voort te vloeijen gemis van inkomsten voor den Gouverneur-Generaal, welk gemis, blijkens nadere berekeningen, op ongeveer f 10 000 moet worden gesteld, is de jaarwedde van dien landvoogd met een gelijk bedrag verhoogd; terwijl aan den regent van Buitenzorg, als te gemoetkoming, mede eene hoogere bezoldiging is toegelegd.

(2) Zie de Nota van Inlichtingen op het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer betrekkelijk het regeringsverslag over 1858 (n°. LXXVI van de gedrukte stukken der zitting 1861/62, bladz. 6).

(3) De uitslag dezer overwegingen heeft geleid tot het Indisch besluit van 19 Julij 1862, n°. 7, waarbij van het denkbeeld eener verhooging is afgezien, doch daarentegen de magtiging des Konings is gevraagd om, met wijziging in zooverre der verpondings-ordonnantie van 28 Januarij 1823 (*Indisch Staatsblad* n°. 5), als maatstaf van waardering van die vaste goederen, waarvan de werkelijke actuele waarde niet bekend is of niet kan worden nagegaan, voortaan, in stede van het tienvoudig, te nemen het vijftienvoudig bedrag der jaarlijksche inkomsten of van den jaarlijkschen huurprijs dier goederen, behoudens bevoegdheid tot vermindering indien de aldus te verkrijgen som meer mogt bedragen dan de bekende verkoopwaarde van het betrokken perceel, dan wel van een zooveel mogelijk gelijk perceel.

Wegens eenige tegen dat voorstel gerezen bedenkingen werd het nog niet aan 's Konings goedkeuring onderworpen, maar gaf het opperbestuur in den aanvang van 1863 aan de Indische Regering in overweging, zich niet tot eene enkele wijziging te bepalen, maar liever de bedoelde verpondings-ordonnantie volgens eenige daarbij aangegeven wenken in hare hoofdbeginselen te herzien. Zie ook met betrekking tot de verpondingsbelasting *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 45, nader vermeld in hoofdstuk L, afdeeling II, § 5 *b*.

5°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokdjokarta.

In navolging van vroeger, volgt hieronder een beknopt overzigt van de uitkomsten van dezen landbouw over 1861. Bij de gebleken weinige gezindheid van vele landhuurders tot het verschaffen van een juist overzigt van den stand hunner ondernemingen, kan echter aan de hieronder volgende cijfers, als meerendeels op hunne opgaven gegrond, geen volledig vertrouwen worden geschonken.

Gewesten.	Aantal onderne-mingen.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Opbrengst.		
			Koffij. — Pikols.	Suiker. — Pikols.	Indigo. — Ponden.
Soerakarta . . .	*a.* 122	*b.* 275 078$^{157}/_{500}$	*c.* 57 803	*d.* 89 402	*e.* 54 718
Djokdjokarta. .	*f.* 51	*g.* 56 000	*h.* 182	*i.* 11 932	*k.* 380 339

Aanmerkingen. *a.* Van deze 122 ondernemingen schijnt bij 61 alleen de koffijcultuur, bij 25 alleen de suikerteelt, bij 10 enkel die van indigo en bij 4 enkel die van tabak te worden gedreven; althans blijkt niet van het bestaan van andere cultures aldaar. Van de overige 22 ondernemingen worden er 17 voor verschillende cultures gebezigd (en daaronder op de meeste ook koffij), 1 tevens voor cacao, 1 tevens voor peper, van een 2tal is omtrent den aard der aanplantingen geen opgaaf gedaan, en voor 1 onderneming wordt enkel een vanille-aanplant vermeld.

De 7 ondernemingen op welke tabaksaanplantingen worden aangetroffen (te zamen tot eene uitgestrektheid van 373 bouws) worden gezegd te hebben opgeleverd 174 838 ponden. Voor de cacao wordt eene opbrengst van 1500 ponden, en voor de peper eene van 584 pikols vermeld. De vanille-aanplant had nog niets geproduceerd.

b. Van 3 ondernemingen is de uitgestrektheid niet opgegeven.

c. Bij 77 ondernemingen, waarvan echter bij een 14tal nog geen product verkregen was of de oogst niet is opgegeven. Het aantal koffijboomen wordt gezegd in 't geheel te bedragen 39 411 044, waarvan 25 653 014 vruchtdragende en 13 758 030 jonge boomen. Van een 4tal ondernemingen waren de aanplantingen nog niet bekend.

d. Bij 36 ondernemingen, waaronder echter een 3tal waarvan het product niet is opgegeven. De uitgestrektheid der suikerriet-aanplantingen wordt voor 34 ondernemingen opgegeven tot een bedrag van 3943 bouws.

e. Bij 17 ondernemingen, waarvan bij 7 als voren. De indigo-aanplantingen worden gezegd voor 16 ondernemingen te hebben bedragen 1877½ bouws.

f. In 't vorig verslag werd ten onregte ééne onderneming meer opgegeven. De huurschat voor deze 51 ondernemingen wordt gezegd in 't geheel te hebben bedragen f 392 641,72, benevens 4429½ pikols rijst, 1460 pikols gras, 480 bottels olie en 360 klappers.

g. Voor zooveel betreft 47 ondernemingen. Van de 4 overige was de uitgestrektheid nog niet bekend.

h. Bij 2 ondernemingen. Van de 4 overige ondernemingen, waar almede koffij-aanplantingen worden aangetroffen, is de productie niet opgegeven.

i. Bij 7 ondernemingen; van ééne was bovendien de oogst niet bekend.

k. Indigo-cultuur bestaat in Djokdjokarta bij 47 ondernemingen en daarvan zijn er 13, bij welke ook andere producten worden verbouwd, als suikerriet, tabak, koffij, klappers, peper, staartpeper en vanille. Deze 47 ondernemingen tellen te zamen 59 indigo-fabrieken. De 4 overige ondernemingen worden gebezigd voor de teelt van koffij, tabak, rijst en klappers.

De tabaks-oogst wordt gezegd bij 5 ondernemingen te hebben bedragen 675⅔ pikols, waarvan voor één derzelve niet minder dan 528⅔ pikols. Van een 2tal ondernemingen is de tabaksproductie niet opgegeven.

Stoornis of belemmering in den landverhuur werd dit jaar niet ondervonden.

Met opzigt tot de toepassing der verschillende huurovereenkomsten behoefde slechts in één geval de tusschenkomst der Regering te worden ingeroepen. De resident van Soerakarta wenschte namelijk beslist te zien de bij hem gerezen vraag, in hoe ver de voor zijn gewest reeds bekrachtigde huurovereenkomsten de mogelijkheid daarstelden dan wel uitsloten om, op grond der daarbij door den huurder op zich genomen verpligting »van te zullen leveren zoodanig aantal menschen der bevolking, als tot de verpligte diensten in het belang der politie of voor het onderhoud van den openbaren weg mogten benoodigd zijn", te vorderen: »negorijdiensten en leveringen ten algemeenen nutte, volgens de instellingen en gewoonten des Rijks rustende op de bevolking en hoofden, die op de gehuurde gronden gevestigd zijn."

Ter opheffing van dien twijfel werd door de Regering o. a. te kennen gegeven, dat het Gouvernement onder de diensten in het belang der »politie" verstaat alles, wat in den ruimsten zin kan geacht worden tot de politie te behooren, namelijk alle diensten die de ingezetenen eener dessa, volgens voorouderlijke instellingen, in het belang der dessa of der negorij verpligt zijn te verrigten, zoodat aan politiediensten en negorijdiensten gelijke beteekenis moet worden gehecht, en dat, voor zooveel het Gouvernement belang mogt hebben bij de verpligte leveringen, daarvan alleen wordt afgezien wat betreft de levering van materialen.

Ten vervolge op de in 't vorig verslag (bijlagen litt. IJ en Z) gedane meer uitvoerige mededeelingen betrekkelijk den landverhuur enz. in de bovengenoemde residentien kunnen voorts nog de volgende bijzonderheden worden vermeld, en wel voor:

Soerakarta (1).

Met betrekking tot de verpligte diensten wier praestatie uit het genot van bouwgronden of woonerven voortvloeit:

dat de opgezetenen der huurlanden, boven de vroeger vermelde persoonlijke diensten, ook de woningen der landhuurders en van hunne geëmploijeerden bewaken en huishoudelijke werkzaamheden voor hen verrigten moeten. De oproeping daartoe geschiedt in verhouding tot de sterkte der bevolking, gemiddeld eens om de 10 of 15 dagen; de bekels (pachters en tevens politiehoofden) deelen hierin evenzeer als de landbouwers en verdere mindere opgezetenen (2).

Ten aanzien van de wijze van exploitatie der gronden voor de productie van stapelartikelen voor de Europesche markt:

dat er landhuurders zijn die:

1°. in stede van eene uitgestrektheid gronds tot het beplanten met padie te geven onder beding van eene gelijke uitgestrektheid met suikerriet te beplanten, ten eigen behoeve suikerriet in *paroan* (dat is om de helft van het gewas) door de opgezetenen hunner landen doen telen, van welke zij alsdan bij rijping van hetzelve het hun aankomende halve deel in den aanplant, tegen eene betaling in geld, overnemen;

2°. na aftrek van de velden die zij voor hunnen suikerriet-aanplant behoeven, al de overige ter bebouwing met padie in *paroan* uitgegeven en alsdan met de hun door alle opgezetenen verschuldigde *padjak*-diensten, aangevuld voor zooveel noodig door gehuurde arbeid, bedoelden aanplant daarstellen en onderhouden;

3°. velden ter bebouwing met suikerriet uitgeven tegen eene aan de uitkomst geëvenredigde betaling. Op het huurland, waar dit stelsel meer bijzonder wordt toegepast, heeft men ten vorigen jare tegenover 265 bouws aanplant met padjak-volk en huurlingen, 85 bouws suikerriet op even bedoelden voet gecultiveerd; met dat gevolg dat terwijl van den eigen aanplant niet meer dan 15 potten suiker (van 1 pikol den pot) per bouw verkregen werd, die, aangelegd en verzorgd onder de voorwaarde »loon naar werken", tot 57 zoodanige potten per bouw afgeworpen heeft. In verband met de allezins billijke be-

---

(1) Zie, voor zooveel het boschwezen betreft, het aangeteekende in de volgende paragraaph.

(2) Het beschikbaar getal werkbare mannen wordt gezegd bij 120 van de 122 ondernemingen te bedragen 41 960 gezeten landbouwers en 4706 mengiendongs (d z. de zoodanige, die geen bouwgronden, maar slechts woonerven of huizen in huur hebben.)

taling, die bij deze wijze van exploitatie, aan plantloon wordt te goed gedaan (f 2 per pot), mag dan ook, naar de meening van den resident, de hoop worden gekoesterd dat zij onder de bevolking toenemenden bijval zal vinden en dat ook andere landhuurders de voordeelen daarvan zullen inzien.

Wat betreft den veestapel: dat de sterkte daarvan wordt gezegd bij het eind van 1861 te zijn geweest als volgt:

	Van de landhuurders.	Van de bevolking.
Buffels.	894	44 169
Runderen.	1 333	39 646
Paarden	348	4 715
Schapen	338	8 948
Geiten	67	7 532

Van een tweetal ondernemingen waren ten deze geen opgaven ontvangen.

Djokdjokarta (1).

Indigocultuur. Bij het verslag over 1860 (zie bladz. 170 der bijlagen) is reeds aangeteekend, dat uit hoofde van op een groot gedeelte der huurlanden waargenomen verminderde productie, ten gevolge van beweerde verbastering der indigo-plant, vele ondernemers zijn te rade geworden de indigocultuur te verlaten en tot de suikerteelt over te gaan. Anderen daarentegen, die gezegd verschijnsel op hunne landen niet hebben bespeurd, en wier fabricaat minstens op de vroegere hoogte is gebleven, hebben de indigocultuur in stand gehouden en zijn daarbij, ten gevolge van den reeds lang aanhoudenden bijzonder hoogen marktprijs van den indigo, ten bedrage van f 5 gulden per pond, wel gevaren.

Voor zoover de productie van de onderscheidene ondernemingen is bekend gemaakt en de gedane opgaven als juist mogen worden aangemerkt, zoude in het afgeloopen jaar 380 339 pond indigo verkregen zijn, dus 126 469 pond meer dan in 1860, toen slechts 253 870 pond zijn aangemaakt.

De berigten omtrent de hoedanigheid van den in 1861 afgeleverden indigo zijn voortdurend naar wensch geweest.

Rijstcultuur. In 't vorig verslag is reeds melding gemaakt van de moeiten en geldelijke opofferingen, die de landhuurders zich getroosten om ook de rijsteelt op hunne landen zooveel mogelijk te bevorderen. Ook in 1861 zijn daarvan wederom bevredigende blijken geleverd, en de in het tweede quartaal aanhoudend gevallen zware regens zijn vooral aan de padieteelt bevorderlijk geweest, dewijl de bevolking dien zoo ongewonen toevoer van water heeft kunnen benuttigen tot een tweeden aanplant van padie op gronden, waar dit in den regel zelden in dat jaargetijde geschiedt. De in de maand Februarij 1861 ook hier gewoed hebbende zware overstroomingen hebben aan het te veld staande padiegewas op de huurlanden gelukkig geene aanmerkelijke schade toegebragt. Na het einde dier felle regens is in het 3de quartaal ook de teelt van tweede gewassen, in overeenstemming met daartoe aan den rijksbestierder en het hoofd van het Pakoe-Alamsche gebied gedane ernstige aanbeveling van bestuurswege, op de huurlanden aanmerkelijk uitgebreid.

Suikercultuur. Niettegenstaande de groote moeijelijkheden waarmede het verkrijgen van houtwerken in den laatsten tijd, ten gevolge van nieuwe regelingen omtrent den aankap, gepaard gaat, waren toch in 1861 nog een drietal nieuwe suikerfabrieken in werking gekomen, alle, even als de in 't vorig jaar opgerigte fabriek, door water gedreven wordende.

Bij deze laatste beliep de productie dit jaar 4000 pikols; terwijl bij twee der nieuw daargestelde aanvankelijk verkregen werd 3900 pikols. Bij een viertal andere huurlanden werd overigens nog geproduceerd eene hoeveelheid van 4032 pikols.

(1) Zie voor zooveel het boschwezen betreft het aangeteekende in de volgende paragraaph.

Bovendien waren bij het eind van het jaar nog 7 fabrieken in aanbouw, waarvan zes met waterraderen en eene welke door een windmolen benevens een stoomwerktuig zal worden gedreven. Eenige dier fabrieken zouden in 1862 in werking komen.

De grond in de drie voor den landverhuur aan Europeanen opengestelde regentschappen, Sleeman, Kalassan en Bantool, is bijzonder geschikt bevonden voor de suikerrietteelt, en de bevolking is met deze cultuur veel meer ingenomen dan met die van indigo, welke laatste meer werk en zorg vereischt.

Wanneer al deze fabrieken weldra te gelijk in werking komen, zullen zich gewis groote bezwaren voordoen in het transport van het te verkrijgen product. In afwachting van de spoedige verwezenlijking der ontworpen spoorwegplannen van Samarang naar de Vorstenlanden (1), zien de ondernemers intusschen ook naar andere middelen van verbetering uit. Zoo werd, in overeenstemming met de landhuurders van Soerakarta en Djokdjokarta, door den heer Cores de Vries onderzoek gedaan naar de mogelijkheid tot opruiming van rotsgevaarten en andere beletselen in de Solosche rivier, ten einde die voor ijzeren laadbooten met stoomslepers bevaarbaar te maken, en in verband daarmede is tevens, gelijk reeds in 't vorig verslag werd vermeld, eene opname gedaan voor de bevaarbaarmaking, van af de dessa Baijat in het regentschap Klatten, van eene langs het zuidergebergte loopende en in de Solorivier zich uitstortende kalie Denking, door het gelukken van welk plan aan de Djokdjosche ondernemers gelegenheid zoude worden geopend, hunne producten van daar tot Soerabaija te water te doen afvoeren, hetgeen bij het kostbare van den afvoer van zulk zwaar product als suiker, van Djokdjo tot Samarang 75 palen over land, voor belanghebbenden reeds eene groote aanwinst zoude zijn.

Klapperteelt. Bij het vorig verslag is medegedeeld, dat eenige landhuurders ook werk maken van de klapperteelt en daaronder een op groote schaal.

De aanplant ten behoeve van dezen zou weldra het zesde jaar intreden en kon dus binnen twee jaren reeds vruchten beginnen af te werpen. Het aanzienlijk op eens te verkrijgen product zijner tuinen, die, als grootendeels van één en hetzelfde aanplantjaar, ook gelijktijdig vruchtdragend zullen worden, hoopte de ondernemer te verwerken met uit Engeland verwacht wordende machinerien. Het liet zich, naar de resident meende, met grond verwachten, dat deze grootsche onderneming, eenmaal in volle bedrijvigheid, aan een groot aantal nijvere lieden voldoende middelen van bestaan zou geven.

Ook bij nog andere ondernemingen waren sedert — doch op mindere schaal — geregelde klapper-aanplantingen aangelegd geworden.

Katoenteelt. In 1859, 1860 en 1861 zijn op verschillende huurlanden, met van bestuurswege aan de daartoe aanzoek gedaan hebbende landhuurders uitgedeelde goede uitheemsche katoenzaden, proeven genomen, die echter nergens goed geslaagd zijn. Uit dien hoofde bestond dan ook weinig opgewektheid meer tot het voortzetten dier proeven (2).

Tabak. Deze cultuur heeft sedert 1861 eene belangrijke uitbreiding erlangd, vooral in het zuidelijk regentschap Bantool, alwaar door den Sultan vele vroeger nog onverhuurde gronden aan Europeanen in huur zijn afgestaan. De gesteldheid dier gronden eigent zich uitmuntend voor de tabakscultuur. Aan verschillende ondernemers werden van bestuurswege weder vrij belangrijke hoeveelheden zaden uit de afdeeling Bodjonegoro (Rembang) verstrekt, zoowel voor kooltabak als voor gewonen Javaschen tabak, welke overal bijzonder goed zijn opgekomen.

Het is te voorzien, zegt de resident, dat die cultuur, waarmede de bevolking, als op eigen gronden ook zelf gaarne tabak plantende, zeer ingenomen is, alhier binnen weinig tijd eene hooge vlugt zal nemen, naardien de reeds verkregen resultaten, wat de hoedanigheid van den Djokdjoschen tabak en de daarvoor behaalde prijzen betreft, bijzonder bevredigend zijn geweest. De productie heeft gedurende 1861 675 pikols bedragen.

Koffij, vanille en cacao. De redenen van het reeds sedert jaren nagenoeg geheel

---

(1) Zie hieromtrent hoofdstuk L, afd. IV, § 1 *b*, hiervóór.

(2) De opbrengst van de eigen katoenteelt der bevolking was niet bekend. Voor Soerakarta werd hiervoor opgegeven 1500 pikols.

verlaten der koffijcultuur op de Djokdjosche huurlanden zijn reeds bij het vorig verslag aangegeven; doch werd daarbij tevens aangeteekend, dat hier en daar weder eenige opgewektheid voor die cultuur begon te ontstaan. Nadere opgaven hieromtrent zijn niet ontvangen. Intusschen wordt de oogst opgegeven als te hebben bedragen 182 pikols, tegen 40 pikols in 1860.

Met de cultuur van vanille en cacao hebben enkele ondernemers vrij belangrijke proeven genomen, en dit met gunstige uitkomsten, daar de kunstmatige wijze van bevruchting der vanilleplant hier bekend is, en wat den cacao betreft, men het vroeger hier aangenomen gebruik van aanplant door middel van afzetsels (*tjangkok*) als onvoordeelig geheel heeft laten varen, en aan aanplant met den pit, op aanraden van wijlen den hoogleeraar DE VRIESE, met goed gevolg de voorkeur heeft gegeven.

Juiste resultaten omtrent het verkregen product en de te Samarang behaalde prijzen waren niet bekend.

Aanplantingen van eenigen omvang worden slechts bij een drietal ondernemingen aangetroffen. Beide producten kunnen evenwel nog alleen als bij-cultures worden aangemerkt.

b. Boschwezen.

Het gebruikelijk overzigt van de uitgestrektheid der bosschen en van den aankap en de aanplanting van djattiehout in de onderscheidene gewesten van Java, met uitzondering van de Vorstenlanden (1), zoomede op Madura, wordt ditmaal aangetroffen in bijlage lit. B B. Daaruit blijkt, dat in het geheel op magtiging van het bestuur werden gekapt en geleverd: in 1860 135 380 stuks djattiebalken en dolken, en in 1861 269 879 stuks, van welk laatste getal alleen voor Rembang en Samarang meer dan 200 000; terwijl de bijplantingen van jonge (djattie-) boomen in het geheel zouden bestaan hebben uit 1 575 734 stuks, waarvan ruim de helft in de residentien Pekalongan, Cheribon, Japara en Tagal.

Overtrof alzoo de aankap het cijfer van het vorig jaar, de aanplant daarentegen bedroeg, niettegenstaande eene vrij aanmerkelijke vermeerdering voor enkele gewesten, in het geheel 129 160 boomen minder dan in 1860, voornamelijk ten gevolge van de bekende overstroomingen, waardoor, wegens de vele andere werkzaamheden, in Bagelen in het geheel geene djattie-bijplantingen konden worden bewerkstelligd, en in Banjoemas bijna 100 000 boomen minder werden aangeplant.

Eene geregelde exploitatie der djattiebosschen heeft tot dusverre nog alleen plaats in Rembang, Samarang, Kedirie, Madioen en Soerabaija, en wel in Rembang en Madioen alleen van gouvernementswege, in Soerabaija tevens door een particulieren ondernemer op contract met het Gouvernement, en in Samarang en Kedirie enkel op laatstgemelden voet. Ook werd in dit jaar, zoo als reeds in 't vorig verslag werd aangeteekend (2), voor het eerst eene overeenkomst gesloten met een der landhuurders in Soerakarta voor de exploitatie der op zijne gronden gelegen (gouvernements-) djattiebosschen, met welke exploitatie nog in de maand Julij een aanvang werd gemaakt.

Bovendien had ook weder in Rembang en Samarang, door middel van vrijwillig werkvolk, een uitsleep plaats van in de bosschen verspreid liggende en op stam dood gekapte houtwerken.

De uitkomsten van een en ander waren als volgt:

---

(1) Zie echter het verder volgende in deze paragraaph.

(2) Zie de noot op bladz. 177 der bijlagen van dat verslag.

GEWESTEN.	In 1860. Aantal verkregen houtwerken.	In 1860. Waarde volgens tarief.	In 1860. Kosten van aankap of uitsleep, daaronder ook begrepen de tractementen van het personeel.	In 1861. Aantal verkregen houtwerken.	In 1861. Waarde volgens tarief.	In 1861. Kosten van aankap of uitsleep, zoo-mede inkoopskosten van den contractant in Soerakarta, een en ander met inbegrip der tractementen van het personeel.
			Aankap van gouvernementswege.			
Rembang	23 411	f 323 251,93	f 103 181,13	22 488	f 324 236,39	f 99 321,55
Madioen.	6 221	niet opgegeven.	niet opgegeven.	6 720	61 429,04^{5}	38 380,59
Soerabaija. . . .	3 000	id.	id.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	niet opgegeven.
			Aankap door particuliere ondernemers op contract met het Gouvernement.			
Samarang. . . .	23 454 waarvan aan het Gouvernement geleverd 4619.	f 163 513,41^{5} waarvan f 34 545,95 voor de aan het Gouvernement geleverde houtwerken.	»	28 709 waarvan aan het Gouvernement geleverd 5745.	f 208 296,40 waarvan f 41 441,35 (1) voor de aan het Gouvernement geleverde houtwerken.	»
	6999 waarvan als voren 859.	f 38 092,54 waarvan f 7619,77^{5} als voren.	»	17 761 waarvan als voren 2491.	f 74 555,47^{5} waarvan f 14 911,51^{5} (1) als voren.	»
Soerabaija. . . .	20 455 (van 1855—1860) waarvan als voren 3300.	Niet opgegeven.	»	32 564 waarvan als voren 9941.	Niet opgegeven.	»
Kedirie	5652 waarvan als voren 1736.	Niet opgegeven.	»	10 569 waarvan als voren 3848.	f 150 442,49 waarvan f 50 147,64^{5} (2) voor de aan het Gouvernement geleverde houtwerken.	»
Soerakarta . . .	»	»	»	6000 (alle aan het Gouvernement geleverd.)	f 20 820,65 Hiervan werd voor eene tariefs-waarde van f 19 385,05 in publieke veilig gebragt, waarvan de opbrengst beliep f 32 739,75.	f 14 683,12
			Uitsleep ten behoeve van het Gouvernement, door middel van vrijwillig werkvolk.			
Rembang	195 376	f 101 694,40	f 48 549,99	279 605	f 122 314,76	f 43 393,38^{5}
Samarang	64 128	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	25 175	- 126 852,04^{5}	42 283,05^{5} Hieronder niet begrepen de tractementen van het personeel.

(3) Na aftrek der kosten van personeel enz. op de stapelplaatsen.

(3) Na aftrek als voren bedraagt dit cijfer slechts f 37 464,34^{5}.

Een vergelijkende opgaaf van de voornaamste voorwerpen waarop de aankap en levering van djattiehout uit de gouvernementsbosschen door de bovenbedoelde vier contractanten in Samarang, Soerabaija en Kedirie wordt bewerkstelligd, is reeds bij eene vorige gelegenheid medegedeeld (1). Ter aanvulling van die opgaaf, voor zooveel de onderneming in Soerakarta betreft, diene het volgende:

In verband met den eigenaardigen vorm van bestuur in de residentien Soerakarta en Djokdjokarta, waar de politie is in handen der vorsten en slechts op de hoofdplaatsen Europesche ambtenaren worden aangetroffen, werd in vroegere tijden weinig of niet gelet op de djattiebosschen in die Rijken, ofschoon bij de contracten, met die vorsten aangegaan, de eigendom van die bosschen aan het Gouvernement was verzekerd. Hieraan was het dan ook te wijten, dat in Soerakarta djattiebosschen, op de landen van den Sultan gelegen, met die landen in huur werden afgestaan aan Europesche landhuurders (2), die van de djattiebosschen koffijtuinen enz. maakten, en dáár, waar dit nog niet is geschied, heeft men het plan daartoe gehad en bij den huur der gronden dikwijls bepaald er op gerekend.

Te Gedong-Kopie, eene kleine dessa nabij Soerakarta, hadden zich inlanders gevestigd, die hun onderhoud vonden in den verkoop der heimelijk aangekapte houtwerken, en van dáár werd in de particuliere behoefte aan hout voorzien.

Aan dezen toestand, die behalve met de tractaten, ook in strijd was met de op het stuk der djattiebosschen bestaande bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 125), is in den laatsten tijd een einde gemaakt, doch nu ondervond men al spoedig gebrek aan djattiehout, zoowel ter hoofdplaats als op de particuliere landbouwondernemingen.

Nadat in 1860 aanvankelijk in de behoefte was voorzien door middel van licentien tot aankap, tegen kostelooze levering aan den lande van 1/5 der gekapte houtwerken, werd in 1861, in verband met het voornemen van vele landhuurders om de cultuur van indigo met die van suiker te verwisselen, voor den aanbouw van fabrieken en pakhuizen de aankap van een zoo groot aantal houtwerken aangevraagd, dat het bestuur, uit vrees voor vernieling der bosschen, de vergunning daartoe niet konde verleenen.

Er moest evenwel voor zooveel mogelijk in de dringende behoefte aan hout worden voorzien. Bij Indisch besluit van 4 Junij 1861, n°. 2, werd mitsdien, na een ingesteld plaatselijk onderzoek, de resident van Soerakarta gemagtigd om aanvankelijk met een der landhuurders, met wien daartoe reeds onderhandelingen waren aangeknoopt, voor de exploitatie der op zijne landen gelegen djattiebosschen het contract aan te gaan waarvan hiervóór sprake was, en waarvan de voornaamste voorwaarden hierop nederkomen:

De houtwerken moeten alle, behalve die welke beneden eene bepaalde afmeting blijven, tegen vaste prijzen (schoon bekapt) aan het Gouvernement geleverd worden, hetzij ter hoofdplaats Soerakarta, hetzij op zoodanige andere plaats als daartoe zal worden aangewezen, mits die plaats voor het vervoer der houtwerken te water bereikbaar zij en op geen grooteren afstand gelegen dan 3 palen van de hoofdplaatst. De houtwerken, ter beschikking van den ondernemer verblijvende (dat zijn de zoodanige die, bij eene lengte van 2 Nederlandsche el en daarbeneden, niet dikker zijn dan 6 Nederlandsche duim), mogen niet anders vervreemd worden dan op de plaats of plaatsen, door den resident daartoe aan te wijzen.

De exploitatie, welke onder het toezigt van 's lands boschbeambten zal plaats hebben, moet, even als het vervoer, geheel uit eigen middelen geschieden. Het opslepen en opstapelen ter plaatse van den aanvoer geschieden daarentegen ten koste en risico van het Gouvernement.

De ondernemer is gehouden om maandelijks 1000 goede en gave balken aan te voeren of zooveel meer of minder als door den resident zal worden toegestaan.

Voorschotten worden aan den ondernemer niet verleend; doch de betaling der geleverde houtwerken geschiedt, althans voor 4/5 gedeelten, dadelijk na de keuring en bepaling der afmetingen. Afgekeurde houtwerken worden in het openbaar verkocht, en de zuivere

(1) Zie bijlage Q der Memorie van Beantwoording betreffende het eerste wets-ontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting 1863 (n°. II, 133 *t*, van de gedrukte stukken der zitting 1862/63.)

(2) In Djokdjokarta, waar de djattiebosschen wegens de mindere uitgestrektheid en de mindere zwaarte van het hout trouwens van minder beteekenis zijn, is dit het geval niet, maar staan de landen, op welke zich deze bosschen bevinden, onder regtstreeksch beheer van den Sultan. Daarbij komt dat in vroegeren tijd met den Sultan eene overeenkomst is aangegaan, volgens welke deze de voor het Gouvernement benoodigde houtwerken moet leveren tegen een zeer goedkoopen prijs, terwijl hem daarentegen het regt werd toegekend om houtwerken voor eigen gebruik kosteloos te doen kappen.

opbrengst daarvan genoten voor de helft door het Gouvernement en voor de wederhelft door den ondernemer.

De aanleg van nieuwe djattie-aanplantingen, waartoe de gronden der uitgekapte bosschen beschikbaar moeten blijven, geschiedt voor rekening van het Gouvernement. Het daartoe benoodigde werkvolk zal door den ondernemer worden geleverd tegen betaling van 20 cents daags per man.

De overeenkomst duurt (behoudens bevoegdheid van het Gouvernement om dezelve, uit hoofde van dringende omstandigheden van staatkundigen aard, tegen behoorlijke schadeloosstelling, te doen vervallen) zoo lang de ondernemer de gronden, waarop 's lands djattiebosschen gelegen zijn, in huurbezit volgens de voor dien huur bestaande of voor zijne verlenging c. q. nader te sluiten contracten.

Naar de beginselen van gemelde overeenkomst zal voorts, krachtens het aangehaald besluit van 4 Junij 1861, met meerdere huurders ter onderwerpelijke zake worden gecontracteerd, met dien verstande, dat de voor de houtwerken te bedingen vaste prijzen zullen worden geregeld voor iedere onderneming in het bijzonder, in verband met hare locale gesteldheid.

Van het aldus te verkrijgen hout zal het Gouvernement van tijd tot tijd publieke veilingen doen houden, waardoor de belanghebbenden op regelmatige wijs in hunne behoeften aan timmerhout zullen kunnen voorzien.

Geene houtwerken zullen echter mogen worden verkocht beneden den gouvernementstariefsprijs, verhoogd met 25 per cent.

Voor zoover de bewuste bosschen hier of daar door hunne ligging onvatbaar zijn om op deze wijze te worden geëxploiteerd, en gronden innemen, welke met meer voordeel tot andere einden kunnen worden aangewend, zullen met de betrokken landhuurders schikkingen worden getroffen omtrent het afstaan aan hen van het regt tot exploitatie. Bijaldien die landhuurders tot het aangaan van zulke schikkingen ongenegen worden bevonden, zal dat regt tot exploitatie in het openbaar worden verkocht, en bij mislukking ook van dien maatregel, zullen 's lands regten op de bewuste bosschen niettemin nadrukkelijk worden gehandhaafd.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag werd medegedeeld nopens de benoeming eener commissie voor het ontwerpen van een nieuw volledig reglement voor het beheer en de exploitatie der houtbosschen en al wat daarop betrekking heeft, en de tijdelijke in-dienst-stelling eener andere voor de algemeene opname der djattiebosschen (op Java) kan worden vermeld, dat de eerstbedoelde commissie dit jaar hare werkzaamheden volbragt (1) en dat het voor de opmeting en kaartering in dienst gestelde personeel zich onledig hield met de opname der bosschen in Rembang, met welke residentie een aanvang was gemaakt omdat deze met het oog op hare djattiebosschen als de belangrijkste was aan te merken.

De dringende en steeds toenemende behoefte aan goed timmerhout ten behoeve van 's lands dienst gaf aanleiding, dat de houtveilingen te Piosso (Soerabaija), welke aldaar in de laatste jaren geregeld van gouvernementswege plaats hadden, in den loop van 1861 werden gestaakt. In 't vorig jaar was dit ook het geval geweest met de gouvernementsveilingen in Rembang, doch op dien maatregel werd dit jaar gedeeltelijk teruggekomen, op grond van de groote moeijelijkheden die zulks aan de aldaar gevestigde tabakscontractanten veroorzaakte.

c. Veeteelt.

Een overzigt van de getalsterkte van den veestapel op Java en Madura, met uitzon-

---

(1) De door haar aangeboden reglementen zijn tot dusverre nog in behandeling bij het Indisch Bestuur. In afwachting van hunne vaststelling zijn intusschen gestaakt de nadere overwegingen in 1860 bij het Indisch Bestuur aanhangig gemaakt ter zake van de toen voorgestelde reorganisatie van het personeel.

Van de drie kweekelingen, die zich onder ultimo 1861, voor 's lands rekening, aan de polytechnische school te Carlsruhe (Baden) nader voor hunne bestemming tot ambtenaar bij het boschwezen in Nederlandsch Indie bekwaamden, erlangden twee in het laatst van 1862 en een in den aanvang van 1864 hunne definitive benoeming. De twee aan de Landhuishoudkundige School te Groningen onder ultimo 1861 ter opleiding zijnde kweekelingen, aan wie toezegging op eene gelijke bestemming was gedaan, zijn respectivelijk in 1862 en 1863 naar Carlsruhe vertrokken. In verband met het voornemen om vooreerst nog jaarlijksch twee praktisch gevormde ambtenaren voor de onderwerpelijke dienst naar Indie uit te zenden, zijn zeer onlangs maatregelen genomen om nog een tweetal gewezen Groningsche kweekelingen, die respectivelijk sedert 1 October 1862 en 1 October 1863 voor eigen rekening te Carsruhe aanwezig waren, mede voor de Indische dienst te benuttigen. Dien ten gevolge bestaat er voor de jaren 1864 en 1865 reeds gelegenheid om aan de voorgenomen uitzending gevolg te geven.

dering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokdjokarta, wordt als naar gewoonte (ditmaal onder lit. C C) aangetroffen in de bijlagen hierachter.

Volgens die aantooning zou de veestapel bij het eind van 1861 hebben bestaan uit 1 990 295 buffels, 825 279 runderen en 470 434 paarden, of respectivelijk 79 310, 67 000 en 26 084 stuks meer dan onder ult°. 1860, in welke vermeerdering door Madura gedeeld werd voor niet minder dan 28 608, 45 103 en 10 514 stuks, doordien de opgaaf ditmaal niet enkel Pamakassan, maar tevens de beide andere afdeelingen omvat. Overigens was de vermeerdering, voor zooveel althans de buffels en runderen betreft, over 't geheel minder aanzienlijk dan in 't vorig jaar, hetgeen voornamelijk was toe te schrijven aan ongunstig weêr en de daaruit ontstane meerdere sterfte. Uit Bagelen wordt bovendien gemeld, dat de veestapel veel geleden had door den plaats gehad hebbende watersnood, waarbij een groot aantal vee, vooral buffels, het leven verloor; terwijl het geredde vee, bij gebrek aan voedsel, door de eigenaren werd geslagt, ter voorkoming dat hetzelve van honger bezweek. In eenige gedeelten van Samarang en Rembang veroorzaakte het miltvuur eene aanzienlijke sterfte onder de buffels; terwijl zich in een paar regentschappen van Cheribon eene ziekte onder hen openbaarde, door den inlander *parak* genaamd, welke de daarmede aangetaste dieren meestal binnen weinige uren deed bezwijken. Deze epizoötie was echter gelukkig spoedig geweken. Ook in Bantam en Madioen deden zich epidemische ziekten onder het vee voor.

In- en uitvoer van vee geschiedt hoofdzakelijk tusschen de verschillende residentien onderling.

Uitvoer naar plaatsen buiten Java heeft niet of slechts op zeer kleine schaal plaats; terwijl de invoer van elders — behalve in de noordelijke residentien, werwaarts veel trek- en slagtossen van Madura en Bali worden aangevoerd — voornamelijk uit paarden bestaat, en wel van Bima, Sumbawa, Macassar, Timor enz., van waar jaarlijks eenige scheepsladingen te Batavia, Samarang, Soerabaija, Pasoeroean en Bezoekie worden aangebragt en aldaar publiek verkocht. Volgens het handelsverslag zou de invoer dit jaar hebben bestaan uit 7101 stuks, ter gezamenlijke waarde van f 574 156, nagenoeg uitsluitend uit den Oosterschen archipel en Nieuw-Holland.

Hoewel de veestapel in aantal vooruitgaat, valt het niet te ontkennen dat hij in eenen minder bloeijenden toestand verkeert dan wenschelijk ware. De oorzaak van dien weinigen vooruitgang is vooral toe te schrijven aan de geringe zorg van den inlander voor zijn vee. Over het algemeen worden de trek- en draagbeesten te zwaar belast, en wordt het vee op te jeugdigen leeftijd voor den arbeid gebezigd.

Een groote hinderpaal, waartegen de pogingen tot uitbreiding en verbetering van den veestapel dikwerf afstuiten, is de schaarschheid van voeding, die zich telken jare en voornamelijk in den oostmoesson voordoet. Zoodra de sawa's worden beploegd, neemt deze schaarschte een aanvang, daar in vele streken alle gronden door rijstcultuur worden ingenomen, en dan alleen de sloten en dijkjes die de sawavelden omringen tot grazing voor het vee overblijven, aangezien door de bevolking geene weiden worden aangehouden. De bedoelde kleine strookjes grond zijn daartoe echter niet voldoende, te minder daar juist in die streken, alwaar de meeste cultuur bestaat, ook de veesterkte het aanzienlijkst is.

De vele sterften, die in dien tijd bij het vee voorkomen, moeten voor een groot gedeelte aan dat gebrek van voeder toegeschreven worden, daar alsdan het ploegvee, door het bewerken der sawa's afgemat, nu het de grootste behoefte aan voedsel heeft om de verloren krachten te herstellen, daaraan gebrek lijdt.

De nadeelen, die door opgenoemd gebrek worden te weeg gebragt zijn veelvuldig; behalve dat, zoo als reeds is aangemerkt, daardoor de aanleg voor ziekten toeneemt, oefent hetzelve eenen zeer nadeeligen invloed op het gehalte van het vee uit, daar eene krachtige schoone ligchaamsontwikkeling bij voedergebrek niet denkbaar is.

De Indische Regering heeft dan ook, ter verbetering en uitbreiding van den veestapel, bij een besluit van 11 November 1861, de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven, om door raadgeving en voorlichting aan de inlandsche hoofden en bevolking — ook van de zijde der hun toegevoegde ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur — te trachten de vermeerdering en verbetering van den veestapel op Java en speciaal van het paardenras bevorderlijk te zijn (1). Voorts is ter aanmoediging van de teelt van paarden en run-

(1) Eene aanschrijving van gelijke strekking, in het belang van den paardenfok, werd ook gerigt aan de gouverneurs van Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden, zoomede aan de residenten van Timor en Menado.

deren en den aankoop van dekhengsten bij evengemeld besluit de magtiging des Konings gevraagd om over een crediet van f 15 000 's jaar te beschikken (1).

Tot verbetering van het paardenras zijn de veeartsen voor 's Gouvernements burgerlijke dienst tevens aangeschreven, om eene bevattelijke handleiding te ontwerpen van hetgeen door de bevolking dient te worden in acht genomen tot verbetering het paardenras, ten einde, in het Maleisch, Soendasch, Javaansch en Madureesch vertaald, onder de inlandsche bevolking te worden verspreid.

Met de ten vorigen jare bevolen proef, om in het belang van den veestapel eenige inlanders in de veeartsenijkunst te bekwamen, werd in Julij 1861 door den daartoe aangewezen gouvernements-veearts te Soerabaija een aanvang gemaakt. Het onderwijs, dat in het algemeen zoo praktisch mogelijk is ingerigt, begon aanvankelijk slechts met één kweekeling, doch hun getal klom successivelijk tot het vastgestelde cijfer van vijf. Een tweetal hunner maakten vooral met vrucht van het onderwijs gebruik.

Ten einde de leerlingen, ook buiten de gewone veeziekten, zoo goed mogelijk met de jaarlijks heerschende epizoötien bekend te maken, werd het nuttig geacht, hen door de toekenning van reiskosten ook in gelegenheid te stellen om beurtelings den gouvernements-veearts bij het behandelen van dergelijke ziekten in de binnenlanden te vergezellen (2).

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Gouvernement van Sumatra's Westkust.

Rijst. Er werden in 1861 wel eenige meerdere velden in bewerking gebragt, doch ontginningen op groote schaal hebben ook in dit jaar niet plaats gehad.

Tweede gewassen, die slechts bij uitzondering, na afloop van den oogst, op de rijstvelden worden geteeld, vindt men gewoonlijk op afzonderlijk daarvoor bestemde gronden.

Bemesting is, wegens de groote vruchtbaarheid van den grond, in den regel onnoodig. Nogtans wordt hier en daar soms dierlijke mest aangewend.

Verschillende nieuwe waterleidingen werden in dit jaar weder aangelegd, als in de zuidelijke afdeeling van Padang, in de Padangsche bovenlanden en in de residentie Tapanolie.

Misgewassen had men in 1861 niet te betreuren; de weêrsgesteldheid was over het algemeen niet ongunstig, alleen in de Padangsche bovenlanden was de felle hitte nadeelig voor het gewas en is in de afdeeling Priaman eenige schade veroorzaakt door hevige regens.

De in dit jaar voortgezette proef met Carolinazaad is geheel mislukt.

De oogst werd volgens opgave van de inlandsche hoofden berekend op 2 810 321 pikols rijst of nagenoeg dezelfde hoeveelheid als in het vorige jaar.

De prijzen waren gemiddeld per pikol te Padang f 4, te Priaman f 3, te Aijer Bangies f 5, in de Padangsche bovenlanden f 4,50, te Tapanolie f 5 à f 7; makende weder geen aanmerkelijk verschil met die van het vorige jaar. Deze zijn echter de prijzen op de hoofdplaatsen. In de binnenlanden kostte de pikol rijst slechts f 1,60 à f 3.

De uitvoer over zee naar havens buiten dit gouvernement beliep 83 015 pikols, zijnde 21 435 pikols meer dan in 1860. Eene vrij aanzienlijke hoeveelheid (naar raming bij de 8 à 10 000 pikols) werd bovendien uit de Padangsche bovenlanden, uit Rau en uit Mandheling naar de oostelijke landschappen gevoerd.

Klapperteelt. Ten aanzien van deze cultuur leverde ook het jaar 1861 geene meldenswaardige bijzonderheden op. Daar geene geregelde aanplantingen geschieden, is het niet doenlijk het getal boomen, dat intusschen zeer aaanzienlijk moet zijn, op te geven. Uitbreiding van aanplantingen zijn waargenomen in Sibogha en Baros, waar men reeds in eigen behoefte begon te voorzien, en in Groot Mandheling, van waar reeds uitvoer plaats had, terwijl nog niet lang geleden in de behoefte aldaar door invoer werd voorzien.

De prijzen der noten liepen, als in het vorige jaar, van f 3 tot f 5 per 100 stuks; die der olie waren 35 à 80 cents de kan, naar gelang van den plaatselijken voorraad van noten.

---

(1) In Maart 1863 is die magtiging, voorloopig voor de jaren 1864 en 1865, verleend.

(2) In den aanvang van 1862 werd hiertoe magtiging verleend.

Koffij. Het is steeds te bejammeren, dat de in de Padangsche bovenlanden zoo gunstig voor deze cultuur voorhanden gronden niet worden benuttigd wegens den grooten afstand van de kampongs. Men vindt aldaar toch boschgronden geheel vóor de koffijteelt geschikt, waar de teelaarde soms tot eene diepte van verscheidene voeten voorkomt.

Volgens ontvangen opgaven waren onder ultimo December 1861 aanwezig 73 468 466 vruchtdragende en 26 606 334 jonge boomen, zijnde gezamenlijk ongeveer 2 000 000 boomen meer dan op ultimo 1860; doch deze cijfers kunnen geen onbepaald vertrouwen verdienen, aangezien de aanplantingen, met uitzondering van de afdeelingen Mandheling en Ankola (waar de wijze van aanleg der kampongs zich tegen het telen van paggeren kampongkoffij verzet) in den laatsten tijd bijna nergens meer in geregelde tuinen geschieden (vergelijk het verslag over 1856, bladz. 119). De aanplantingen zijn dan ook geheel aan de keuze der planters overgelaten; het bestuur houdt echter zooveel mogelijk toezigt op het onderhoud en spoort, waar noodig, tot uitbreiding aan (1).

De weêrsgesteldheid was in 1861 voor de koffijcultuur zeer ongunstig. De oogst was dan ook minder voordeelig, bedragende 123 772 pikols, of 33 799 minder dan in het vorige jaar (2).

Daar waar de inkoop van koffij van eenige beteekenis is, wordt het den planters, bij voortduring, door de oprigting van inkoopspakhuizen gemakkelijk gemaakt. In 1861 zijn weder op een viertal plaatsen zoodanige pakhuizen tot stand gekomen.

Ter hoofdplaats werden van gouvernementswege weder vier veilingen gehouden; de drie eerste, elk groot 40 000 en de vierde groot 30 000 pikols, waarvoor achtereenvolgens een middenprijs verkregen werd van f 35,62, f 32,92, f 32,52 en f 37,57 den pikol, of over 't geheel iets minder dan in 't vorig jaar, zijnde toen de algemeene middenprijs van 151 000 pikols geweest f 34,55, terwijl deze thans beliep ruim f 34,46^5. In 1859 was dit cijfer van de 120 000 pikols f 32,42 (3)

Volgens de verkoopvoorwaarden moet de koffij binnen twee maanden na den dag van verkoop aan 's lands pakhuizen te Padang in ontvang worden genomen, bij gebreke waarvan pakhuishuur wordt gevorderd, terwijl, wanneer de afhaal niet plaats heeft binnen de drie maanden, de koffij voor rekening van den kooper op nieuw wordt verkocht. Met het oog op de wenschelijkheid voor het Gouvernement om over de voorhanden pakhuisruimte steeds zooveel mogelijk te kunnen beschikken, werd deze laatste bepaling bij een besluit van 4 April nog in dier voege aangevuld, dat voortaan bij niet tijdigen afhaal binnen drie maanden, nog eene boete zoude worden verbeurd van tien ten honderd van het bedrag der koopsom.

Kassia. Opzigtelijk deze cultuur valt over 1861 alleen te vermelden, dat de uitvoer, ten beloope van 9490 pikols, merkelijk grooter was dan in 1860, toen hij 3073 pikols bedroeg.

Notenmuscaat. Door de lage prijzen wordt deze tak van cultuur meer en meer gedrukt; de bevolking verliest dan ook haren vroegeren lust daarvoor.

De uitvoer bedroeg in 1861 119 pikols noten en 176 pikols foelie, tegen 457 pikols noten en 147½ pikols foelie in 1860.

Gambier. Van dezen tak van cultuur valt voor 1861 niets bijzonders te vermelden. De uitvoer naar buiten Sumatra's Westkust bedroeg in 1861 347 pikols, tegen 583 pikols in 1860. De prijs was in dat jaar f 20 à f 21 en thans f 20 à f 25 den pikol.

Suiker. Ook van de suikercultuur in dit gewest valt, lettende op het vorige verslag, niets van belang te vermelden.

De ter Sumatra's Westkust voortgebragte suiker is ongeschikt voor den uitvoer. Zij dient slechts tot verbruik voor den inboorling. In de Padangsche bovenlanden is de bereiding eene niet onbelangrijke bron van welvaart. Na aftrek van de behoefte tot eigen verbruik, werden van daar in 1861 6014 pikols naar de benedenlanden uitgevoerd. In 1860 8015 pikols. De gemiddelde prijs was f 9,85 den pikol, tegen f 5 à f 6 in 1860.

---

(1) Zie ook *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 8.

(2) De oogst van 1862 stond nagenoeg gelijk met dien van 1860, en beliep 157 339 pikols.

(3) In 1862 van de 144 000 pikols f 40,34.

Katoen. De herhaaldelijk genomen proeven om goede Amerikaansche katoensoorten aan te planten zijn geheel mislukt.

Voor binnenlandsch verbruik wordt deze grondstof niet noodig geacht, door den toevoer van Europesche katoenen goederen tot geringe prijzen.

Tabak. Ook met opzigt tot dezen, enkel in de Padangsche bovenlanden gedreven tak van cultuur is in 1860 niets meldenswaardigs voorgevallen. De afvoer naar de benedenlanden bedroeg in 1861 2303 pikols, tegen ruim 8000 pikols in 1860.

Peper. Deze cultuur verkeert bij voortduring in eenen kwijnenden toestand. De schier alleen nog te Baros bestaande tuinen leverden in 1861 dan ook slechts 900 pikols. In 1860 bedroeg de oogst nog 1500 pikols.

Bosschen. De uitgestrektheid is onmogelijk op te geven. Zij zijn menigvuldig en bevatten eene overvloedige bron van rijkdom voor de bevolking, hoezeer daaruit betrekkelijk weinig wordt geput.

Als een vervolg op vroegere mededeelingen wordt aangeteekend, dat in 1861 werden uitgevoerd: 9¼ pikols kamfer, ter waarde van f 36 540, en 3401 pikols gomelastiek en getah pertja, ter waarde van f 156 841, welke cijfers in 1860, respectivelijk voor 6 en 8316 pikols, bedroegen f 40 000 en f 500 000. Als voorname oorzaak van dit ongunstig verschil wordt vermeld de zeer hoog opgevoerde prijzen in 1860. Toen deze daalden, verflaauwde ook de lust tot inzameling.

Ook van benzoin en rotting heeft een aanzienlijke uitvoer plaats. In 1861 bedroeg die respectivelijk 6433 en 12 679 pikols, ter waarde van f 219 533 en f 40 040. Voor 1860 is alleen de hoeveelheid uitgevoerde bezoin opgegeven, bedragende deze 6346 pikols; de waarde daarvan is echter niet gemeld.

De aankappingen voor de stapelplaats te Padang, in het vorig verslag vermeld, hebben geen resultaat opgeleverd. Ofschoon wel eenig hout ter verzending naar de hoofdplaats gereed lag, ontbraken evenwel de middelen tot vervoer.

Eene te Padang gehouden uitbesteding deswege liep vruchteloos af. Geheel gemis aan sleepwegen en de hooge loonen der arbeiders zijn voor alsnog beletselen tegen eenen aankap op groote schaal.

Veeteelt. Eenige honderden buffels en runderen worden uit de oostelijke onafhankelijke landschappen naar de Padangsche bovenlanden, naar Mandheling en Ankola gevoerd.

Veeziekten zijn in 1861 niet waargenomen; alleen had na de aard- en zeebevingen aldaar in Februarij en Maart eene buitengewone sterfte plaats onder de varkens op de Batoe-eilanden.

De veestapel ter Westkust van Sumatra werd gezegd in 1861 te bedragen 13 983 paarden (15 454 in 1860), 176 504 buffels (177 251 in 1860) en 108 220 runderen (107 457 in 1860).

Ofschoon reeds eenige veulens verkregen zijn van merrien, gedekt door de van gouvernementswege verstrekte Macassaarsche hengsten, werkte de maatregel evenwel nog te kort om te kunnen bepalen, of hij op de verbetering van het ras beduidenden invloed zal uitoefenen.

Landbezit. Ter aanvulling van het deswege aangeteekende op bladz. 138 van het vorig verslag volgt hier eene korte beschrijving van de begrippen der bevolking nopens het landbezit en de hadat bij overgang van dat regt.

» De eigendom van den grond berust volgen het volksbegrip bij het Opperwezen.

De eerste ontginner van den grond wordt er wettig bezitter van. Zijne erfgenamen of regtverkrijgenden volgens hem in dat regt op.

Alle gronden, ook de woeste, behooren (met slechts zeer weinige uitzonderingen) tot het gebied van bepaalde negorijen of kampongs.

Woeste of verlaten gronden worden genoemd soekoe-gronden.

De leden eener soekoe ontginnen, na eenvoudige kennisgave aan het hoofd, zooveel van die gronden als zij verlangen in gebruik te nemen.

Wanneer er meer gronden voorhanden zijn dan de leden der soekoe gebruiken kunnen, kan het soekoe-hoofd, met voorkennis en toestemming van de familiehoofden, ook aan andere personen woeste gronden afstaan (gewoonlijk tegen eene kleine tegemoetkoming in geld).

Degene, die zoodanige gronden ontgint, erlangt daardoor het wettig bezitregt op den ontgonnen grond, en zijne erfgenamen volgen hem in dat regt op.

Bij erfenis gaan de bezittingen over van den oom op de zusters-kinderen, met uitzondering van de Battalanden, alwaar de meer natuurlijke opvolging van den vader op de kinderen bestaat.

Bezittingen door erfenis bekomen mag de bezitter niet ontvreemden, zij moeten in de familie blijven en gaan over op de zusters-kinderen. (1)

Bezittingen niet door erfenis, maar door eigen vlijt bekomen, mogen vervreemd worden of bij testamentaire dispositie naar goedvinden vermaakt; zoodra deze bezittingen evenwel eens door erfenis op een ander lid der familie zijn overgegaan, worden dezelve beschouwd als familiegoed en vallen in de termen van de vorige alinea."

2°. Benkoelen.

Rijst. Door het aanleggen van sawa's is deze cultuur steeds vooruitgaande.

De oogst bedroeg in 1861 302 283 pikols of 48 374 pikols meer dan in 1860. De gemiddelde prijs was ter hoofdplaats Benkoelen f 4,25, elders van f 3,30 tot f 6 den pikol.

Door de toenemende productie was de behoefte aan rijst van elders steeds minder. Gedurende 1861 werden dan ook slechts ingevoerd 15 994 pikols, of 3228 pikols minder dan in 1860.

Peper. Deze cultuur, welke even als de koffijcultuur voor de bevolking verpligtend is, ging in 1861 vooruit. In dat jaar werden geoogst 3716 pikols, tegen 2487 in 1860. Gedurende 1861 zijn te Benkoelen van gouvernementswege in het openbaar verkocht 249 pikols witte en 3699 pikols zwarte peper, welke gezamenlijk hebben opgebragt f 60 686,69. In 1860 waren geveild 415 pikols witte en 2055 pikols zwarte peper, waarvan de opbrengst was f 50 958,25.

Koffij. Deze cultuur wordt steeds gedreven en onderhouden in de bergdistricten van de afdeeling Kroë.

Vooruitgang heeft in 1861 niet plaats gehad. Het getal vruchtdragende boomen is echter eenigzins toegenomen, namelijk van 131 986 in 1860 tot 137 731 in 1861. Het getal jonge boomen daarentegen was met ruim 30 000 verminderd. Er waren ruim 81 pikols koffij geoogst, welke op vendutie f 27,53 den pikol rendeerden.

Specerijen. Door het uitsterven der aanplantingen is de cultuur van notenmuscaat bijna geheel te niet gegaan, terwijl ten gevolge van de lage prijzen geene pogingen worden aangewend om haar op te beuren. De prijs, die tot f 20 den pikol is gedaald, is onvoldoende om de moeite van inzameling en transport te vergoeden.

Ook de nageltuinen zijn schier alle uitgestorven.

Gedurende 1861 zijn uitgevoerd 165 pikols noten en 8½ pikol nagelen, welke cijfers in 1860 nog respectivelijk waren 225 en 32½. De uitvoer van foelie, toen ruim 32 pikols, is ditmaal niet opgegeven.

Katoen. De vreemde katoenzaden, ook hier tot het nemen van proeven verstrekt, zijn niet opgekomen, of hebben bij de uitplanting van het daarvan nog gewonnen zaad de vruchtbaarheid verloren.

Klapperteelt. De bevolking wordt bij elke gelegenheid aangespoord tot het doen van aanplantingen, ten einde zelve in hare behoefte te kunnen voorzien.

Tabak. Alleen in de afdeeling Kroë is deze cultuur van eenige beteekenis. Van daar werden in 1861 ongeveer 200 pikols tabak uitgevoerd, welke te Palembang met f 80 à f 125 den pikol betaald werden. Het product wordt van zeer goede hoedanigheid geacht.

3°. Lampongsche districten.

Rijst. De consumtie is in dit gewest nog steeds grooter dan de productie. Alle ge-

---

(1) Hiervan is wel eens afgeweken met voorkennis en toestemming van al de familieleden.

paste middelen werden aangewend om de bevolking tot het planten van rijst, vooral tot het aanleggen van sawa's aan te sporen. Het hoofdbedrijf der bevolking, de inzameling van boschproducten, staat vooral aan de uitbreiding der rijstcultuur in den weg. De rijstbouw van den Lamponger geschiedt gemeenlijk op ladangs. Daar waar sawa's zijn aangelegd, ondervindt de bevolking er echter de voordeelen van.

In 1861 was de oogst algemeen ongunstig. Er had dan ook een ruimer aanvoer, vooral uit de residentie Bantam, op Java plaats, namelijk 21 756 pikols, zijnde 8279 pikols meer dan in 1860.

Op de hoofdplaatsen waren de prijzen f 6 tot f 8 den pikol, in de binnenlanden liepen zij soms tot f 12.

Waterleidingen en dammen worden steeds uitgebreid en behoorlijk onderhouden.

Peper. De peperaanplantingen onder ultimo 1861 beliepen in het geheel 2 237 964 ranken, zijnde nagenoeg het dubbele van het vorige jaar. Daaronder waren echter 1 839 194 jonge of nog niet vruchtdragende.

De oogst leverde in 1861 6068½ pikols, of 1669½ pikols meer dan in het vorige jaar.

Geene dan zwarte peper kwam ter markt. Volgens den Lamponger levert het wit maken der peper te veel moeite op, welke niet wordt vergoed door meerdere opbrengst.

Koffij. Het getal boomen bedroeg bij het einde van het oogstjaar (ultimo Maart 1862) 3 604 758 jonge en 403 939 vruchtdragende, te zamen 4 008 697, zijnde belangrijk meer dan een jaar te voren, toen de aanplant bestond uit 3 133 314 (1) boomen, waarvan 2 766 511 jonge en 366 803 vruchtdragende boomen. De oogst zou naar gissing hebben bedragen 2728½ pikols, tegen 955 pikols in 't vorig jaar, zijnde het vroeger hiervoor opgegeven cijfer van 585 pikols sedert gebleken onjuist te zijn. De prijzen waren ter hoofdplaats f 25 à f 27, en in de binnenlanden f 20 à f 24 den pikol.

In 1861 werden naar Java en Singapoer uitgevoerd 1775 pikols, tegen 3497 in het vorig jaar. Onder dit laatste cijfer was echter ook koffij van vroegere oogsten begrepen. De weinige zorg welke de bevolking betoont bij pluk en bereiding is oorzaak dat de Lampongsche koffij op verre na niet zoo gewild is als die van Java, Menado of Padang.

Klapperteelt. Door aansporing van het bestuur ondervindt deze reeds belangrijke cultuur steeds uitbreiding. Onder ultimo 1861 bedroeg het getal aanwezige boomen 149 011 of 13 741 meer dan in 1860.

De uitvoer van klappers bedroeg 166 100 stuks, zijnde 29 700 stuks minder dan in 1860.

De prijs op de hoofdplaatsen varieerde van f 4 tot f 6 de 100 noten. In de binnenlanden werd voor die hoeveelheid f 9 betaald.

De bereide olie is geen artikel van uitvoer. Ruim 221 pikols olie werden in 1861 van Java ingevoerd.

Katoen. In weerwil van de gunstige gesteldheid des bodems voor deze cultuur, zijn de met Fernambuc- en andere vreemde zaden genomen proeven meestal mislukt. Men schreef dit toe aan de hoedanigheid der zaden. De zaden van den Lampongschen katoenheester kwamen behoorlijk op en leverden eenen overvloedigen oogst, waarvan echter het juiste cijfer niet kan worden opgegeven, daar de meeste katoen tot eigen gebruik benut wordt. De uitvoer gedurende 1861 bedroeg 2262 pikols of 562 pikols meer dan in 1860. De prijzen verschilden van f 3½ tot f 10 den pikol.

Andere tweede gewassen. Ten gevolge eener aanschrijving aan de besturende ambtenaren om vooral de teelt van tweede gewassen aan te moedigen, was dit jaar meer aangeplant dan vroeger. Ofschoon de Lamponger veel werk maakt van den tabak, is de productie nog te gering voor uitvoer, terwijl ook de bereiding over 't algemeen nog te wenschen overlaat. Enkele plaatsen maken hierop echter eene uitzondering.

Gomelastiek en andere boschproducten. De uitvoeren bedroegen in 1861:

gomelastiek	8 503	pikols, tot den prijs van f 40 à f 60 per pikol;
dammer	10 475	» » » » » 10 à 13 » »
bindrotting	12 933	bossen » » » » 15 cents per bos;
handrotting	406 010	stuks (waarvan de waarde niet is opgegeven);
was	10¼	pikols » » » f 80 à f 100 per pikol.

(1) De cijfers voorkomende op bladz. 142 van het vorig verslag geven te zamen een hooger totaal, doch daarbij behoorden nog in mindering te zijn gebragt de in den loop van 1860/61 *afgeschreven* aanplantingen.

In 1860 waren uitgevoerd aan: gomelastiek 11 689½ pikols, dammer 11 740½ pikols, bindrotting 6887 bossen, handrotting 1 031 724 stuks en aan was 12½ pikols. De prijzen van dat jaar zijn niet vermeld gevonden.

Bosschen. Hieromtrent valt over 1861 niets bijzonders te vermelden. Het grootste gedeelte dezer residentie is boschachtig. Men treft er vele uitmuntende houtsoorten aan. Er is echter alleen gelegenheid tot af- of uitvoer langs de stranden.

Veeteelt. Men treft in de Lampongs alleen den buffel aan. Het roekeloos slagten dezer dieren werd door gepaste middelen tegengegaan en eene zorgvuldige behandeling aanbevolen. Daaraan wordt het toegeschreven dat het getal buffels, dat onder ultimo 1860 6809 bedroeg, in 1861 met 727 is toegenomen, en zulks niettegenstaande er dit jaar het miltvuur geheerscht had.

Paarden en runderen worden van Java ingevoerd.

4°. Palembang.

Rijst. Meerendeels wordt de rijstcultuur slechts gedreven op de ladangs langs de rivier. In de afdeelingen Tebing-tingie, Ogan, Kommering en Enim worden echter binnen 's lands eenige sawa's aangetroffen. Van wege het bestuur wordt deze cultuur steeds aangemoedigd en worden inlichtingen verstrekt ook ter bevordering, bij mislukking, van den aanplant van tweede gewassen. Gereedschappen werden kosteloos door het bestuur verstrekt, terwijl kettinggangers werden aangewezen tot het aanleggen van sawa's en het geven van onderrigt in de bewerking van rijstvelden. Vergaderingen zijn met de kampongshoofden uit de nabijheid der hoofdplaats gehouden tot aansporing en onderrigting, met het gevolg dat proeven op tamelijk ruime schaal zijn genomen en men in den onmiddellijken omtrek van Palembang vrij uitgebreide rijstvelden aanschouwt.

Volgens opgaven uit de binnenlanden zouden in 1861 verkregen zijn 433 263 pikols rijst en 1 222 244 pikols padie. Over 1860 waren deze cijfers 292 805 en 695 173. Ter hoofdplaats waren uit de binnenlanden aangebragt 78 813 pikols rijst en 76 746 pikols padie, tegen 76 127 en 49 028 pikols in 1860.

Het bedrag van den in- en uitvoer is over dit jaar niet opgegeven.

De prijs was ter hoofdplaats en in de binnenlanden vrij matig en liep van f 4 tot f 6 den pikol.

Katoen, (1) *enz.* De katoenoogst was in 1861 niet gunstig. Volgens opgaven uit de binnenlanden zou zij 19 900 of 5366 pikols minder hebben opgeleverd dan in 1860.

»De in de laatste jaren," dus wordt gerapporteerd, »met uitheemsche katoenzaden genomen proeven zijn totaal mislukt, hetgeen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan den tegenzin der inlanders om afstand te doen van die soorten, welke reeds van ouder tot ouder door hen geplant zijn; ook schijnt het klimaat en de grond zich minder voor de uitheemsche katoen te eigenen."

De prijzen varieerden in de binnenlanden van f 5,50 tot f 8,50 en op de hoofdplaats van f 7,50 tot f 11,50 den pikol.

De uitvoer naar Java, China enz. is over dit jaar niet opgegeven.

De teelt van *andere tweede gewassen*, als widjen, katjang, djagong en andere aardvruchten, is bij de bevolking steeds zeer gewild en levert haar rijkelijk voordeelen op.

Klapperteelt, *enz.* Ter hoofdplaats Palembang en hare omstreken worden geene vruchtdragende klapperboomen aangetroffen. Zij zijn aldaar niet in het leven te houden, doordien eene soort van kever tot op het hart van den boom doordringt.

In het belang der bevolking in de binnenlanden, alwaar mede niet door eigen gewin in de behoefte wordt voorzien, is den ambtenaren opgedragen om daar, waar mogelijk en uitvoerbaar, ieder huisgezin in de nabijheid der doessons, een 10tal klappers te doen

---

(1) Ten aanzien van de cijfers der katoen-oogsten van 1855 en 1856, omtrent welker juistheid twijfel bestond, en waaromtrent blijkens de noten, voorkomende op bladzz. 127 en 142 der verslagen van 1859 en 1860, inlichtingen zijn gevraagd, is door het Indisch Bestuur te kennen gegeven, dat de aldaar bedoelde verschillen waarschijnlijk aan schrijffouten moeten worden toegeschreven; dat opheldering thans niet meer mogelijk is, maar dat cijfers als 13 000 voor 1855 en 12 000 voor 1856 meer nabij de waarheid zullen zijn dan 130 000 en 120 000.

aanplanten. Op die wijze zijn in 1861 in twee afdeelingen plus minus 10 000 boomen aangeplant.

De oliepalm van de Kust van Guinea schijnt kans te hebben tot slagen. Daar zij evenwel eerst op 5- à 6jarigen ouderdom vruchten draagt, kan deswege nog niets met zekerheid worden gezegd. Op verzoek van eenige hoofden waren jonge planten in verschillende doesons geplant.

Tabak. Deze cultuur wordt hoofdzakelijk in de Ranaudistricten (afdeeling Kommering-oeloe) uitgeoefend. De tabak is van superieure hoedanigheid. In 1861 werden van daar ruim 210 pikols tabak te Moeara-doea aangebragt en gemiddeld tegen f 100 den pikol verkocht. Ook in Makakau wordt redelijk goede tabak geteeld. In de overige afdeelingen is dit product van slechte qualiteit en dient alleen tot eigen gebruik.

Ter hoofdplaats werden in 1861 551 pikols uit de binnenlanden aangebragt.

Koffij. De in de afdeeling Ampat-lawang aanwezige uitgebreide aanplantingen werden verwaarloosd. Bij voortduring bezigen de ambtenaren hunnen invloed, ten einde door overreding den aanplant te bevorderen. In de afdeeling Tebing-tingie was daarmede reeds eene groote schrede gedaan.

Peper. Deze cultuur, die vroeger onder de Palembangsche vorsten zeer aanzienlijk was, is op de meeste plaatsen in dit gewest te niet gegaan. De grond in de afdeeling Kommering-oeloe heeft eene bijzondere geschiktheid voor de teelt van dit product. Aldaar wordt hetzelve nog op geringe schaal gekweekt. Pogingen tot uitbreiding stuitten af op den weerzin der bevolking.

Boschproducten. Gedurende 1861 werden ter hoofdplaats Palembang aangebragt 244 pikols was, 799 pikols witte dammer, 2333 pikols zwarte dito, 1112 pikols gomelastiek, 85 pikols getahpertja en 16 860 bossen rotting. Ten opzigte der gomelastiek wordt gezegd, dat de boomen steeds in aantal verminderen, aangezien zij door te dikwijls kappen uitsterven.

Met betrekking tot den aankap van houtwerken werden dit jaar nieuwe bevelen uitgevaardigd, voornamelijk ten doel hebbende het misbruik tegen te gaan, dat meer hout gekapt wierd dan noodig en volgens de uitgereikte consenten geoorloofd was.

Veeteelt. Deze is in dit gewest weinig ontwikkeld. Tot aanmoediging en opbeuring zijn bevelen gegeven. De bevolking draagt zeer weinig zorg voor het vee. Het loopt in het wild rond, waardoor het veeltijds eene prooi wordt van tijgers en op sommige plaatsen tot den wilden staat overgaat. Volgens verkregen opgaven waren ultimo 1861 aanwezig 9898 karbouwen, 12 704 geiten en schapen, 175 koeijen en 35 paarden.

5°. Banka.

Rijst. De rijstteelt is in dit gewest nog de voornaamste tak van landbouw welke door den inlander wordt uitgeoefend. Hoewel er genoeg gelegenheden tot het aanleggen van waterleidingen bestaan, wordt echter uitsluitend op drooge velden geteeld. Afkeer van den inlander om op andere wijze te werken dan zijne voorouders, en tegenzin in meerderen arbeid moeten als de voorname oorzaken hiervan worden aangemerkt. Ten einde de al meer en meer gebleken verbastering der zaadpadie tegen te gaan, zouden in 1862 maatregelen ter verbetering worden genomen. De oogst werd berekend op 47 800 pikols. Ofschoon niet onder de onvoordeelige te rangschikken, was hij naauwelijks half toereikend voor de werkelijke behoefte.

Klapperteelt. Met meer klem dan vroeger werd de hand gehouden aan voorschriften nopens den aanplant van klapperboomen. Volgens opgaaf zouden bij het eind van 1861 in 't geheel aanwezig zijn geweest 64 931 stuks, waarvan 23 285 vruchtdragende. De prijzen der olie liepen van f 0,81 à f 1 de Bataviaansche kan, die der noten van f 5 à f 8 de 100 stuks.

Honig en was. Na de rijstteelt en de voordeelen die de klapperteelt afwerpt, verdient de inzameling van honig en was het eerst te worden geneemd onder de bronnen van bestaan der inheemsche bevolking. De opbrengst beliep evenwel over 1861 slechts $148^{80}/_{100}$ pikols honig en $50^{90}/_{100}$ pikols was, te zamen vertegenwoordigende eene waarde van f 9324,30 5.

Katoen, enz. Ofschoon de bij herhaling genomen proeven met den aanplant van fijnere katoensoorten steeds mislukt waren, zijn evenwel op nieuw proeven met Fernambuc-zaden in het werk gesteld, waarvan de uitslag nog niet kan worden opgegeven.

Aardvruchten en andere tweede gewassen worden, met enkele uitzonderingen, bijna niet aangeplant. In verband met de onvoldoende rijstteelt zijn echter dit jaar bepaalde bevelen gegeven tot het aanplanten allerwege van djagong, waartoe van gouvernementswege bibiet werd verstrekt.

Gambier. Gevolg gevende aan den raad des bestuurs, is de bevolking begonnen zich toe te leggen op de teelt van dit vroeger op Banka schier geheel onbekend product, met het gevolg dat reeds genoeg verkregen wordt voor eigen gebruik, terwijl men hoopt dat dit product hier weldra een artikel van uitvoer zal kunnen worden.

Cacao. De proefaanplant van cacao, in het vorig verslag vermeld (bladz. 143), heeft geen gunstigen uitslag opgeleverd. De hoop op goed gevolg is door den ondernemer, den toemongong hoofd-djaksa, echter nog niet opgegeven.

6°. Billiton.

Omtrent dit eiland, alwaar de *rijst*cultuur op drooge velden steeds den eenigen tak van landbouw uitmaakt, valt alleen te vermelden, dat de oogst naar gissing zou hebben bedragen 57 000 pikols, en dat herhaaldelijk genomen proeven met New-Orleans-*katoen*zaad, ongunstig zijn afgeloopen.

7°. Riouw en onderhoorigheden.

De *gambier-* en *peper*plantages, in 1860 ten getale van 931, werden in 1861 uitgebreid tot 964, als: op het eiland Bintang 450, op Battam 348, op Rempang 77, op Gallang 48, op Gin 16, op Klong 18 en op Sengarang 7, welke volgens de weinig vertrouwbare opgaven der hoofden te zamen afwierpen 102 921 pikols gambier en 30 739 pikols peper. In 1860 waren deze getallen 102 149 en 23 800.

De uitvoer bedroeg, volgens gedane aangifte aan het havenkantoor te Riouw, in in 1860 96 763$^{97}/_{100}$ pikols gambier en 25 808$^{2}/_{100}$ pikols peper, en dit jaar respectivelijk 105 785$^{9}/_{100}$ en 32 828$^{65}/_{100}$ pikols, waarvan verreweg het grootste deel voor Java bestemd was. Duizenden pikols van deze producten worden bovendien regtstreeks uit de districten naar Singapoer gezonden. Naar de meening van den resident kan men dan ook gerustelijk aannemen, dat de werkelijke productie steeds hooger is dan de opgaven luiden.

De gemiddelde marktprijzen waren gedurende 1861:

gambier 1ste soort, per pikol	f	9,90
» 2de » » »		8,80
peper (witte) » »		29,80
» (zwarte) » »		18,30

Op andere cultures dan de vorengenoemde legt de bevolking van den Riouw-archipel zich niet toe; de Sultan van Lingga echter schijnt de voordeelen van den landbouw in te zien en heeft de hulp van den resident ingeroepen ter verkrijging van eenen Javaan, om aan de bevolking van zijn eiland onderrigt te geven.

In het Siaksche Rijk wordt de landbouw bijna niet uitgeoefend. Ten einde de bevolking met de voordeelen daarvan bekend te maken, zijn aan eenige hoofden zaden van New-Orleans-katoen, maïs en tabak uitgedeeld.

8°. Wester-afdeeling van Borneo.

Ten aanzien van dit gewest valt thans te dezer plaatse niets bijzonders te vermelden, komende de ontvangen berigten geheel neder op hetgeen in het vorige verslag is vermeld ten aanzien der weinige ontwikkeling van den landbouw, in welk opzigt alleen de klapperteelt eene gunstige uitzondering maakt.

9°. Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo.

De gronden in dit gewest, en vooral in het vroegere sultansgebied, worden gezegd voor den landbouw bijzonder geschikt zijn. Over 1861 was in den vroeger aangewezen

stand van zaken (zie het verslag over 1859, bladz. 130) nog geene verandering gekomen. Niet onbelangrijke koffij-aanplantingen hadden wederom plaats gehad in de afdeeling Tanah-laut, ofschoon aldaar veel moeijelijkheden worden ondervonden in het planten van dadap tot het aanbrengen van de vereischte schaduw.

Door aanhoudende regens was de rijstoogst geheel mislukt, zoodat door aanvoer van elders in de behoefte heeft moeten worden voorzien, waartoe in gewone tijden de oogst ruim voldoende is. De rijstprijzen waren dezelfde als in het vorige jaar.

De proeven met zaad-indigo, in het vorig verslag vermeld, hebben niet aan de verwachting voldaan.

10°. Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Rijst. Ook in 1861 hebben geene nieuwe ontginningen plaats gehad. Vooral in de Noorderdistricten zijn de gronden voor deze cultuur bijzonder geschikt. Van daar heeft dan ook uitvoer naar de andere afdeelingen plaats. De oogst was niet ongunstig; alleen in de afdeeling Bonthain werd een groot deel van den oogst vernield door insecten. Gedurende het jaar 1861 werden te Macassar ingevoerd 95 000 pikols rijst; doch daartegen uitgevoerd 53 000 pikols. De prijs was van f 4 tot f 8 den pikol, gelijk in 1860.

Koffij. De koffijcultuur is in dit gewest niet bloeijende. Over het algemeen en met uitzondering van enkele streken, in het vorige verslag vermeld, is de grond van Celebes weinig geschikt voor deze cultuur op groote schaal. Wel treft men schier allerwege, gelijk op de meeste eilanden in den Indischen Archipel, den koffijheester aan, doch slechts in bosschen langs paggers en in zeer verwilderde groepen, schier nimmer in eenen eenigzins geregelden tuin. Raadgevende pogingen tot verbetering meer bijzonder in de bergregentschappen der Noorderdistricten (Maros) en in de hoogere streken van Bonthain (vergelijk het vorig verslag, bladz. 145) bleven niet achterwege (1).

Op Saleijer is van wege het bestuur een proeftuin aangelegd, die ruim 20 000 boompjes telde en zich gunstig liet aanzien.

De hoegrootheid der productie in dit gouvernement kan niet met de minste zekerheid worden opgegeven. Volgens zeer globale ramingen wordt dezelve geschat als volgt: Bonthain 5000 pikols, Sindjaij 5000, Maros 500, Boni 2000, Goa 10 000, Sidenring en Centraal-Celebes 10 000 en Mandhar 500 pikols.

De uitvoer te Macassar, in de drie vorige jaren achtereenvolgens 18 000, 42 000 en 35 000 pikols, beliep dit jaar slechts 21 000. Uit deze cijfers kan echter geen gevolgtrekking ten aanzien der productie gemaakt worden, omdat nu eens meer dan eens minder langs anderen weg van uit de koffij voortbrengende landen wordt uitgevoerd.

De gemiddelde marktprijs was zoo te Bonthain als te Macassar f 30 à f 35 den pikol, gelijk aan dien van 1860.

Suiker. Deze cultuur is boven alle andere takken van landbouw in dit gewest voordeelig voor de bevolking, en wordt zooveel mogelijk door het bestuur aangemoedigd. Aanplantingen op eenigzins uitgebreide schaal worden nog alleen aangetroffen in de Zuiderdistricten en in de afdeeling Macassar. De productie aldaar kon gesteld worden op 6000 pikols suiker, waarvan 3000 pikols in den handel werden gebragt.

Verder valt te dezer zake, na de in de beide vorige verslagen medegedeelde bijzonderheden, niets te vermelden.

Klapperteelt. Ten gevolge van de aanmoediging des bestuurs, is deze teelt ook elders dan op Saleijer toegenomen. In het geheel zou het aantal boomen gestegen zijn van (1) 409 000 tot 439 000, waarvan voor Saleijer alleen respectivelijk 290 000 en 300 000 stuks.

Van daar, zoomede van Mandhar en Bali, wordt dan ook in de behoefte aan olie en noten der andere afdeelingen voorzien. Voor Saleijer wordt de invoer opgegeven als te hebben bedragen 1 643 700 stuks noten en 4340 pikols olie, welke cijfers in het vorig jaar waren 1 357 600 en 3472.

---

(1) Voor de invoering eener op den aanplant van koffij gegronde belasting in evengemelde bergregentschappen wordt verwezen naar hoofdstuk L, afd. II, § 5, en aldaar een der laatste noten onder het hoofd: „*b.* Onverpachte belastingen."

(2) In 't vorig verslag werd dit cijfer ten onregte voorgesteld als uitsluitend Saleijer betreffende.

Katoen. Het blijkt niet dat de reeds meermalen mislukte proeven met vreemde zaden zijn herhaald. De op Saleijer (alwaar terrein en klimaat blijkbaar gunstiger zijn dan elders in dit gouvernement) aangelegde proefaanplant stond gunstig en het gewonnen product was van goede hoedanigheid, maar de wijze van bereiding liet veel te wenschen over. Pogingen tot verbetering bleven van de zijde des bestuurs niet achterwege.

Veeteelt. Volgens de ontvangen opgaven zou de veestapel in 1861 eenigzins zijn toegenomen, ofschoon dezelfde omstandigheden vermeld worden omtrent den toestand der paarden als in 1861, epidemische ziekten uitgezonderd.

Er zouden aanwezig zijn geweest:

	Onder ultimo 1861.	Onder ultimo 1860.
Paarden	9 071	8 744
Buffels	35 118	32 736
Runderen	376	197
Schapen	2 519	2 585
Geiten	8 082	8 010

Het in 1861 uitgevoerd getal paarden is niet opgegeven. De prijzen waren steeds stijgende.

11°. Menoda (1).

Het ontbreekt hier niet aan geschikte gronden voor de teelt van *padie*, zoowel op natte als drooge velden.

Bijna de geheele oppervlakte van de Minahassa zou aan deze cultuur kunnen worden dienstbaar gemaakt. Men vindt er echter nog betrekkelijk weinige sawa's, waarvan de bevolking een afkeer heeft. In Gorontalo vindt men de beste gelegenheid voor de natte rijstcultuur, zoo door de gesteldheid van den grond en het klimaat, als door ruime bevolking. Evenwel wordt van deze voordeelen weinig partij getrokken.

De aanplantingen waren in 1861 ten deele te laat gedaan en dit, gevoegd bij eene ongunstige weêrsgesteldheid, was nadeelig voor den oogst.

Volgens verkregen opgaven had in de Minahassa (van Gorotalo waren de opgaven niet ontvangen) de oogst van 1861 bedragen 444 559 pikols padie of 222 279 pikols rijst, zijnde ruim 100 000 pikols rijst minder dan in 1860. Men vreest echter dat op de ontvangen opgaven niet veel vertrouwen mag worden gesteld. Misgewas wordt gezegd in bijna alle districten te hebben plaats gehad. Uitvoer van rijst geschiedde dan ook niet. De prijs varieerde ter hoofdplaats Menado van f 6 tot f 10.

Op de Sangir- en Talaut-eilanden heerschte gebrek aan grondvoedsel. Vooral op de Talaut-eilanden was de bevolking door de vele poklijders en de ongunstige weêrsgesteldheid, die bijna het geheele jaar aanhield, niet in de gelegenheid geweest het land te bebouwen.

De oogst van de weinige padie en maïs, die men nog geplant had, was bovendien geheel mislukt.

Miloe (*maïs*). Van dit volksvoedingsmiddel worden gezegd dit jaar in de Minahassa verkregen te zijn ongeveer 162 000 000 vruchten, dat is nog iets minder dan in het reeds ongunstige jaar 1860.

In Gorontalo zouden volgens ontvangen berigten de aanplantingen ten gevolge van vele regens mislukt zijn.

Klapperteelt. Op het einde van 1860 waren in de Minahassa aanwezig 554 323 boomen. In 1861 zijn bijgeplant 16 766 boomen. Na aftrek van de uitgestorven boomen waren aan het eide van dat jaar aanwezig 452 935, waarvan 184 953 vruchtdragende. Deze aanzienlijke vermindering wordt hieraan toegeschreven, dat een groot gedeelte der afgeschreven boomen, hoewel niet meer aanwezig, nog als aanplant te boek stond.

De prijs der noten was gemiddeld f 2,50 de 100 stuks; die der olie f 15 den pikol.

Het cijfer der boomen in Gorontalo is ditmaal niet opgegeven, doch wordt gezegd groot en de prijzen der vruchten laag te zijn geweest.

---

(1) Waar het tegendeel niet is gezegd, betreffen de volgende mededeelingen uitsluitend de Minahassa.

Sago. Er waren in 1861 bijgeplant 23 306 boomen, zoodat bij het einde van het jaar aanwezig waren 324 246 boomen, waarvan 200 323 jonge.

Koffij. In het algemeen begon men wegens de wegkapping der bosschen voor den aanleg van padie- en maïstuinen in den omtrek der negorijen schaarschte te bespeuren aan geschikte gronden voor deze cultuur.

Onder ultimo 1861 beliep de aanplant in geregelde tuinen 3 624 477 boomen, zijnde 359 182 meer dan het vorige jaar. De verspreide aanplantingen beliepen onder ultimo 1861 2 252 324 boomen, of 253 983 meer dan bij het einde van 1860.

Het cijfer der koffijplantende huisgezinnen, in 1860 ten bedrage van 14 220, beliep dit jaar 19 812, en was zoo aanmerkelijk toegenomen, doordien onderscheidene negorijen der afdeelingen Kema, Menado en Tondano, die vroeger waren vrijgesteld van den verpligten aanplant, daarbij zonder bezwaar konden worden ingedeeld. De oogst bedroeg 15 240 $^{83}/_{100}$ pikols, of 229 $^{83}/_{100}$ pikols meer dan in 1860 (1).

Overigens kan met betrekking tot het transportwezen worden verwezen naar het vorig verslag (bladz. 147). De pakhuizen verkeerden in goeden staat.

Ten opzigte van de Mokka-koffij is slechts vermeld, dat in leven waren 84 planten, waarvan eenige reeds vruchten gaven, die als zaad zouden worden gebezigd.

Van Gorontalo en de overige tot deze residentie behoorende landschappen zijn geene bijzonderheden vermeld gevonden.

Cacao. In den kwijnenden toestand, waarin de cacao in deze residentie verkeert, is geene verandering gekomen. Alle pogingen om de ziekte te keer te gaan waren vruchteloos. Intusschen waren de prijzen buitensporig hoog gestegen en liepen van f 80 tot f 129 den pikol.

Het product van 1861 is geschat op 2500 pikols, waaronder 462 pikols van de Minahassa.

Het aantal boomen aldaar zou bij het einde van 't jaar hebben bedragen 1 080 684, waarvan vermoedelijk 700 000 vruchtdragende.

Men berekent dat één pikol cacao verkregen wordt van 7515 boomen, welke door den grooten afstand, waarop zij van elkander worden geplant (ongeveer 15 vierkante voeten), eene oppervlakte bestaan van $4^1/_2$ bouws. Naar dien maatstaf rendeerde de cultuur dit jaar in de Minahassa niet meer dan hoogstens f 25 per bouw.

Koffo. Deze cultuur, welke der bevolking tot grooten last is, eene groote uitgestrektheid gronds vordert en, bij voortdurend gebrek van bereidingswerktuigen, weinig opbrengt, schijnt weldra geheel te zullen verdwijnen. Het aantal planten of stoelen was dan ook verminderd van 218 627 tot 180 023, waarvan respectivelijk 54 000 en 37 074 in verspreide aanplantingen werden aangetroffen.

De hoogere prijzen voor koffo-hennep, uitgeloofd door de in 't vorig verslag bedoelde firma, hadden geen resultaat. Tegen 25 pikols in 1860 werd dit jaar slechts 1 pikol bereid.

Op de Sangir-eilanden heeft eenige uitvoer van koffo-vezels plaats. De aanvoeren te Menado worden door handelaren van Manilla opgekocht.

Notenmuscaat. In het jaar 1861 werden in de Minahassa 1436 boomen bijgeplant en 7000 afgeschreven. Dien ten gevolge waren bij het eind van 't jaar aanwezig in geregelde tuinen 24 968 en verspreid 9309 boomen.

Van enkele boomen is geoogst en werden ruim 2700 vruchten verkregen.

Men berekent 20 000 vruchten door elkander op een pikol, welke slechts waardig is f 40 à f 60, zoodat de oogst van 1861 weinig beteekent.

Vele boomen stierven op 3- à 5jarigen leeftijd ten gevolge van den aanplant op ongeschikte gronden, terwijl zij ook te lijden hadden van zekeren worm.

Katoen. De inheemsche soorten geven nog de beste resultaten, terwijl de Amerikaansche alras verbasterden.

In November 1861 zijn op nieuw Georgia-zaden ter uitplanting uitgedeeld.

Bosschen. De gegeven bevelen, in het verslag van 1858 (bladz. 121) vermeld, om geene boomen te vellen of te verbranden dan na verkregen vergunning van het bestuur

(1) De oogst van 1862 was slechts 7584 $^{68}/_{100}$ pikols.

en daarbij dan de grootste zorg in acht te nemen, zijn gebleken weinig te baten. Het wordt ondoenlijk geacht om genoegzaam toezigt over den aankap te houden.

In de afdeelingen Menado en Tondano, alwaar, althans in de laatste afdeeling, de voorraad deugdzaam hout schaarsch wordt, zijn eenige djattie- en ijzerhout-aanplantingen aangelegd.

Er zouden onder ultimo 1861 aanwezig zijn geweest 1599 djattieboomen, 159 minder dan het vorige jaar, en 47 900 ijzerhoutboomen, zijnde hetzelfde getal als op ultimo December 1860.

Veeteelt. Het getal paarden in de Minahassa onder ultimo 1861 als aanwezig opgegeven bedroeg 2464, zijnde 270 meer dan de opgaaf van het vorige jaar. Er bestaat echter grond voor het vermoeden dat het cijfer van 1860 minder juist is, en dat in stede van vermeerdering vermindering heeft plaats gehad, niettegenstaande grooten aanvoer van Gorontalo. Buffels zouden er 40 (in 1860 41 stuks) bevonden zijn. Het aantal varkens verminderde van 62 940 tot 56 245; dat der runderen zou daarentegen gestegen zijn van 6399 tot 7081. Geiten en schapen worden gezamenlijk opgegeven tot een getal van 512, tegen 510 in 1860.

In de afdeeling Gorontalo bestond de veestapel onder ultimo 1860 uit 4929 paarden, 113 runderen, 569 schapen, 4987 geiten en 5282 buffels. Over 1861 zijn geene opgaven ontvangen; alleen is medegedeeld dat in den loop van dat jaar de sterfte onder de buffels zeer groot was.

12°. Ternate.

Rijst enz. De oogst van dit product, hetwelk in dit gewest alleen op drooge gronden wordt geteeld, is in cijfers niet opgegeven, doch wordt gezegd in 1861 minder gunstig te zijn geweest dan in 1860, hetgeen wordt toegeschreven aan hevige regens.

De prijs der rijst bedroeg te Ternate f 10 à f 11 den pikol; op Almaheira werd van f 3 tot f 5 den pikol bedongen; 2573 pikols, ter waarde van f 19 278, werden van dat graan ingevoerd.

Sago en *djagong* (maïs) zijn hier echter de hoofdvoedingsmiddelen van den geringen man.

Tabak. Dit product wordt voor het grootste gedeelte op het eiland Makian geteeld, doch de aanplantingen zijn in 1861 door de aldaar plaats gehad hebbende vulkanische uitbarsting geheel verwoest.

Terwijl vroeger de uitvoer van dit eiland geschat werd op minstens 700 pikols, werden dit jaar (tot den prijs van f 20 à f 25) slechts 35 pikols uitgevoerd.

Koffij. Het aanwezige getal koffijboomen onder ultimo 1861 is niet opgegeven, omdat de cijfers welke geleverd waren geen vertrouwen verdienden.

Behalve een paar tuinen te Ternate, treft men nergens geregelde aanplantingen aan, wordende de koffij in de paggers en in de kampongs geteeld.

Gedurende 1861 zijn twee koffijtuinen door particuliere ondernemers in het gebergte aangelegd, waaraan veel zorg werd besteed en welke vrij goede resultaten beloofden.

De opbrengst is steeds ontoereikend voor de plaatselijke behoefte.

Notenmuscaat en kruidnagelen. Volgens verkregen opgaven, welke echter geen onbepaald vertrouwen verdienen, zou het aantal notenmuscaatboomen in deze residentie, dat volgens het vorig verslag 25 155 stuks beliep, tot 16 000 stuks verminderd zijn.

Op de eilanden Almaheira en Batjan worden de vruchten niet geplukt, eensdeels uit traagheid, ten andere omdat er geene voordeelen mede te behalen zijn (1).

Van Ternate werden in 1861 95 pikols noten ingevoerd.

Het getal nagelboomen is tot bijna hetzelfde cijfer opgegeven als in het vorige jaar (circa 7500 stuks).

Katoen. Nadat eene in 1860 met New-Orleans-katoenzaad genomen proef mislukt was, is in 1861 eenig Georgia-zaad, mede behoorende tot New-Orleans-soort, aan de Sultans van Ternate en Tidore, aan het bestuur op Batjan, zoomede aan eenige belang-

(1) Zie echter het aangeteekende nopens de Batjansche noten in hoofdstuk K, aan 't slot van § 3.

stellende ingezetenen van Ternate verstrekt, terwijl ook het hoofd van gewestelijk bestuur een stukje grond op het residentie-erf heeft doen beplanten.

De uitkomsten zullen eerst in het volgend jaar bekend zijn (1).

Veeteelt. Hieromtrent valt over 1861 niets te vermelden dan dat, met uitzondering der paarden, welker getal van 16 tot 11 is verminderd, de hoeveelheid runderen, kalveren, schapen enz. eenigzins is vooruitgegaan.

13°. Amboina.

Kruidnagelen. In 1861 was de oogst vrij gunstig en leverde, met die van de afdeelingen Hila en Saparoea, 417 323 Amsterdamsche ponden, zijnde 159 206 ponden meer dan in 1860 (2).

De bevolking geniet, na aftrek van 1 cent ten behoeve der zoogenaamde nagelschrijvers, zuiver 24 cents per Amsterdamsch pond, en had dus over 't gezamenlijk product genoten f 100 157,52.

Uitbreiding is aan deze weinig voordeel opleverende cultuur in 1861 wederom niet gegeven (3).

Het getal vruchtdragende boomen, in 1860 133 568, was onder ultimo December 1861 134 619. Dat der jonge was verminderd van 311 439 tot 309 634.

Notenmuscaat. Uit hoofde van den te vroegen pluk (zie het vorig verslag bladz. 150) is het product in den laatsten tijd in hoedanigheid verminderd.

De Ambonsche noot is dan ook, hoewel vroeger nog boven de Bandasche geschat, sinds lang in den handel minder gewild.

In de afdeeling Amboina waren onder ultimo December 1861 aanwezig 27 917 notenboomen, waarvan 6896 vruchtdragende. In het vorig jaar was het totaal cijfer 27 182.

De gronden der afdeelingen Saparoea en Hila eigenen zich minder voor deze cultuur. Er zouden zijn uitgevoerd $174^{65}/_{100}$ pikols noten en 14 pikols foelie, ter waarde van f 5754 en f 565. De werkelijke uitvoer wordt echter voor veel grooter gehouden.

De productie van 1861 is niet opgegeven, evenmin de prijzen.

In 1860 zouden verkregen zijn $395^{95}/_{100}$ pikols noten, die gemiddeld f 30, en $27^{25}/_{100}$ pikols foelie, die gemiddeld f 50 den pikol behaalden.

Cacao. Deze cultuur onderging bij voortduring uitbreiding en beloofde veel goeds voor de toekomst. De uitvoer, die in 1857 en 1858 nog slechts beliep 10 en 25 pikols, ter waarde van respectivelijk f 500 en f 2000, bedroeg in 1861 reeds $74^{60}/_{100}$ pikols, ter waarde van f 5978. Het aantal boomen in de negorijtuinen steeg van 146 798 tot 158 153, waarvan ruim de helft in de afdeeling Amboina; dat der particuliere aanplantingen klom van 140 000 op 209 770. Hiervan waren bij het eind van 't jaar vruchtdragend, in de negorijtuinen 40 424 en in de particuliere tuinen 14 500 boomen. Tegen 13 ondernemers (met 40 000 boomen) in 1860, waren thans 16 ondernemers (met een aanplant van ruim 75 000 stuks) in het genot van renteloze voorschotten. Over het in 1858 voor dit doel toegestane crediet van f 100 000 was was dan ook onder ultimo December 1861 beschikt tot een bedrag van f 94 000, waarvan verbruikt of genoten f 33 700. De aanplantingen dezer ondernemers, die nagenoeg allen in de afdeeling Amboina gevestigd zijn, werden bij een bezoek van den adsistent-resident dier afdeeling in den besten staat bevonden. Van pogingen om op Cerams zuidkust door de bevolking der Uliasser-eilanden cacaotuinen te doen aanleggen, had men moeten terugkomen wegens ontstane verwikkelingen. Men vindt daar echter een particulieren aanplant uit eigen middelen te Awaija in de Elpapoetie-baai,

---

(1) Volgens nadere berigten zijn de zaden nergens opgekomen.

(2) In 1862 beliep de oogst het zeer geringe cijfer van 85 124 Amsterdamsche ponden.

(3) Ten gevolge op hetgeen laatstelijk werd aangeteekend in het regeringsverslag over 1858, bladz 123, noot 1, volgens aanhangige overwegingen tot wijziging van het stelsel van verpligte teelt in levering van kruidnagelen, kan dienen, dat onlangs door het opperbestuur magtiging is verleend, om deze verpligting met 1 Januarij 1864 te doen ophouden, tegen invoering eener belasting van f 1 per huisgezin, welke belasting jaarlijks met een gelijk bedrag is te verhoogen, tot dat zij over 1868 zal gebragt zijn op f 5 per huisgezin. Uiterlijk tot uitimo December 1868 zullen de nagelen nog van hen die ze komen aanbieden, tegen den ouden prijs van 24 cents worden ingekocht.

bestaande reeds uit 30 000 boomen, waarvan een 1000tal vruchten begonnen te dragen. Voorts had men op de noordkust te Assahoedie en verder oostwaarts van Wahaai twee particuliere ondernemingen met rentelooze voorschotten, omtrent wier aanplant evenwel de opgaven ontbreken.

Sago. Ceram wordt beschouwd als de voorraadschuur van sago voor de residentie Amboina.

De verwikkelingen, welke in de laatste jaren op de zuidkust van dit eiland plaats vinden, hebben medegewerkt, dat op Amboina belangrijke uitbreiding aan deze cultuur is gegeven.

Onder ultimo 1861 waren aldaar 1 437 866 sagoboomen, waaronder 5771 klopbare. In 1861 waren deze getallen 959 767 en 3903.

In de afdeeling Hila was de aanplant nagenoeg op de hoogte gebleven van die van 1860; dezelve bestond uit ongeveer 50 000 boomen, waaronder 1173 klopbare. In de afdeeling Saparoea beteekent de aanplant zeer weinig uit gebrek aan geschikte gronden.

De gouvernements-sagobosschen van Nanat en Loehoe, op Ceram onder Hila, zijn in 1861 niet verpacht, maar per boom verkocht, waarvan f 199 680 is verkregen.

Ook op het eiland Boeroe zijn uitgestrekte sagobosschen, waarvan de productie zelfs bij benadering niet kan worden opgegeven. Zeer veel werd ook van daar naar Amboina uitgevoerd.

Klappers. Het getal vruchtdragende klapperboomen, bij het einde van 1860 249 499 bedragende, was onder ultimo 1861 639 meer. Het aantal jonge boomen was daarentegen van 281 959 tot op 253 030 stuks verminderd, hetgeen werd toegeschreven aan slechte planting en verzorging.

Tabak. Van dit product valt over 1861 slechts te melden, dat de Ceramsche tabak steeds voor eene goede, zelfs aan Manilla-tabak gelijk geachte soort wordt gehouden.

Bosschen. De pogingen tot daarstelling eener onderneming van houtvelling op Oost-Ceram, waarvan sprake was op bladz. 151 van het vorig verslag, schijnen buiten gevolg te zijn gebleven.

De in 1860 op het eiland Boeroe gekapte djattieboomen werden in 1861 naar Amboina vervoerd en voldeden goed. Het toezigt over de djattiebosschen op dit eiland is door gemis aan personeel zeer gebrekkig.

14°. Banka.

Notenmuscaat. Het getal perken was bij het eind van 1861 nog 34, waarvan 25 op Groot Banda, 3 op Banda-Neira, en 6 op Aij.

De oogst van noten en foelie bedroeg respectivelijk 912 543 en 234 458 ponden, of, met uitzondering van het bij uitstek gunstige jaar 1860, toen deze getallen waren 1 072 765 en 275 586, weder meer dan in eenig vorig jaar (1).

De gezamenlijke perkeniers hebben een batig saldo genoten van f 183 118,49^5 of f 30 351,59 minder dan over 1860. Voor één perk is eene winst opgegeven van boven de f 12 000. De uitkomsten der overige waren afdalende als volgt: 3 perken hadden eene winst tusschen f 9000 en f 12 000, 7 tusschen f 6000 en f 9000, 15 tusschen f 3000 en f 6000 en 8 tusschen f 1000 en f 3000 (2).

---

(1) In 1862 zijn verkregen 957 033 Amsterdamsche ponden noten.

(2) In den loop van 1863 zijn van het Indisch Bestuur voorstellen ontvangen tot hervorming der specerijteelt op Banda. Naar aanleiding daarvan is de Gouverneur-Generaal in Februarij 1864 door den Koning gemagtigd:

1°. om de perkeniers, voor zooveel zij toetreden tot de voorwaarden om af te zien van alle regten op hulp of bemoeijenis van het Gouvernement, en om van het Gouvernement over te nemen alle verpligtingen door hetzelve aangegaan ter zake van overeenkomsten met arbeiders, te ontheffen van de verpligting:

a. om in hunne perken specerijen te telen en het product te leveren aan het Gouvernement;

b. om terug te betalen de geldelijke voorschotten, door hen vroeger uit 's lands kas genoten;

2°. om aan de toetredende perkeniers, die verlangen in het genot te blijven van gronden welke mogten blijken geen deel der specerij-perken uit te maken, deze niet-perkhoorige gronden tegen lager prijs te verhuren;

3°. om onder nadere goedkeuring des Konings, de gronden der toegetreden perkeniers aan eene grondbelasting te onderwerpen.

Het getal boomen, in 't vorig verslag opgegeven als te bedragen 349 268 (volgens nadere telling ten regte 342 107), beliep bij het eind van 1861 349 592 stuks, waarvan 264 421 vruchtdragende.

Het arbeidend personeel in de perken bedroeg op ultimo 1860 1542, en op ultimo 1861 1513 hoofden. Deze vermindering van 29 hoofden is, behalve door den geringen aanvoer van vrije arbeiders van Java en Madura, ook nog te weeg gebragt door aanzienlijke sterfte onder de dwangarbeiders te Neira. Het gemeld personeel was echter op verre na niet voldoende om alle werkzaamheden bij de specerij-cultuur te verrigten, te minder nog omdat zich onder het opgegeven cijfer nog een aantal van 191 hoofden bevond, dat ongeschikt werd geacht om na expiratie van straftijd, in zooverre zij bannelingen waren, als vrije arbeiders te worden aangenomen, en voor zooveel zij huurlingen waren, te worden gereëngageerd.

De aanwerving van vrije arbeiders op Java en Madura en op de Zuidwester-eilanden, had tot dusver weinig resultaat opgeleverd. Pogingen, daartoe op Timor, in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo en op Ceram aangewend, bleven vruchteloos. De behoefte aan arbeiders in de perken, vooral in den pluktijd, was echter dringend. De gewezen perkhoorigen bleven ongezind tot den arbeid. In 't geheel hebben slechts 207 buitengewone arbeiders aan den notenpluk willen deel nemen, zijnde 45 minder dan in 1860, en zulks niettegenstaande bij hernieuwing openbaar is gemaakt dat zij geene verbindtenis van vijf jaren behoeven aan te gaan, maar dat hun arbeid per maand met f 4 en 40 pond rijst zou worden vergolden.

Klapperteelt. Bij het einde van 1861 waren op de Banda-eilanden aanwezig 27 258 klapperboomen, waarvan 12 183 vruchtdragende. In 't vorig jaar waren deze getallen 25 644 en 12 199.

De invoer van klappernoten in 1860, bedragende 116 510 stuks, was in 1861 gestegen tot 121 840. Ondanks dien grooteren aanvoer waren de prijzen hoog en liepen van 5 tot 12 cents.

In de behoefte aan olie is weder grootendeels voorzien door aanvoer van Java en de Sangir-eilanden. De prijzen bedroegen f 22 tot f 40 den pikol.

Cacao. In den laatsten tijd is voor deze cultuur meer neiging bespeurd. Een tweetal perkeniers had dit jaar een aanvang gemaakt met op eenige hun toebehoorende gronden eene cacao-plantage op tamelijk uitgebreide schaal aan te leggen, welke aanvankelijk goede resultaten beloofde. Op ultimo December bedroeg het aantal der ingeboete boompjes 2700 stuks; terwijl bovendien nog 2200 cacaopitten in kweekbeddingen waren geplant om na genoegzame ontwikkeling insgelijks te worden ingeboet. Op het eiland Aij had een dier perkeniers, almede op particuliere gronden, nog eene aanplanting van 27 vruchtdragende en 1015 niet vruchtdragende boomen.

Rijst en aardvruchten worden op Banda niet of weinig geteeld en van elders aangevoerd.

Bosschen. Behalve op het gedeelte van Ceram, 't welk onder Banda behoort, vindt men op deze eilandengroep geene bosschen van eenig belang. Alleen het eiland Rozengain maakt hierop eene uitzondering. Aldaar vindt men, gelijk in vorige verslagen is vermeld, niet onbelangrijke djattie-aanplantingen, bestaande deze bij het eind van 1861 uit 35 697 boomen, of 2363 meer dan het jaar te voren.

De arbeid bij de uitkapping en inboeting geschiedt door bannelingen uit het kwartier van Neira.

Veeteelt. Deze wees ook in 1861 verbetering aan. Bij het einde van dat jaar waren aanwezig 31 paarden, 364 runderen, 231 geiten, 278 schapen en 204 varkens, welke cijfers, met uitzondering van die der geiten, die van het vorige jaar overtreffen.

15°. Timor.

De voornaamste producten zijn djagong en botok (eene soort van gierst). Deze maken hier het hoofdvoedingsmiddel uit; rijst is een artikel van weelde.

De berigten omtrent den oogst op Timor waren minder gunstig dan in 1860. Van de overige eilanden waren hieromtrent geene bijzonderheden bekend.

Van het tot stand brengen van een stuwdam in de rivier Oesauw heeft men moeten afzien. Men was bezig een inlandschen dam aan te leggen, hoedanige vroeger bestond,

maar weggeslagen is. Sedert dien tijd was de padie-productie der afdeeling Babauw gedaald van 10 000 tot 2000 pikols.

Voor de *katoen*-cultuur wordt deze residentie uitnemend geschikt geacht, omdat het gewoonlijk gedurende het grootste gedeelte des jaars niet regent. Vreemde katoenzaden, en ook Manilla-*tabaks*zaden, zijn verdeeld geworden, maar men heeft zelfs de zekerheid niet dat zij geplant zijn.

De voornaamste artikelen van uitvoer van Timor en Soemba zijn *sandelhout* en *was*; de hoeveelheid daarvan in 1861 uitgevoerd wordt (vermoedelijk alleen voor Koepang) opgegeven als respectivelijk te zijn geweest $1219^{87}/_{100}$ en $859^{45}/_{100}$ pikols, tegen $1422^{87}/_{100}$ en $569^{16}/_{100}$ in 1860. De cijfers dienaangaande in 't vorig verslag vermeld betroffen voor het 1ste halfjaar tevens den uitvoer van Atapoepoe.

Van den waren stand van den *veestapel* is steeds niets met zekerheid bekend. Timor zelf is rijk aan buffels en paarden, evenzoo Rotti, Savoe en Soemba. Runderen worden weinig of niet aangetroffen. Varkens, geiten en schapen zijn daarentegen overal in menigte. Uitgevoerd werden 546 paarden, tegen 516 stuks in 1860.

II. MIJNBOUW.

§ 1. *Personeel van ambtenaren bij het mijnwezen en inrigtingen er toe betrekkelijk.*

Het personeel der ingenieurs bestond bij het einde van het jaar, door de bevordering van den chef dezer dienst tot hoofdingenieur en de aankomst der in 't vorig jaar benoemde twee adspirant-ingenieurs, uit 1 hoofdingenieur, 4 ingenieurs der 2de klasse, 3 ingenieurs der 3de klasse en 2 adspirant-ingenieurs (1). Speciaal tot het beproeven eener verbeterde wijze van smelting op Banka, was bovendien aanwezig een daartoe in 1859 uitgezonden scheikundige.

Verder waren in dienst 1 opzigter, 4 voerlieden en 3 kweekeling-voerlieden, welke laatsten, na hunne eerste opleiding aan het bureau te Buitenzorg te hebben volbragt, thans onder het onmiddellijk toezigt geplaatst waren der buiten Java aanwezige mijningenieurs.

De gebouwen voor het algemeen beheer werden, ofschoon nog niet geheel voltooid, gedeeltelijk betrokken. De boek- en andere verzamelingen wonnen weder belangrijk in uitgebreidheid en waarde.

§ 2. *Banka.*

In den loop van 1861 werden uit de tinmijnen op Banka in 's lands pakhuizen afgeleverd 86 $503^{98}/_{100}$ pikols tin, waaronder echter, naar de Indische verslaggever opmerkt, niet begrepen is eene hoeveelheid van ongeveer 10 000 pikols, welke in Januarij was verkregen en door den toenmaligen resident van Banka verkeerdelijk was opgegeven onder de productie van 1860. De werkelijke levering beliep alzoo 96 $503^{98}/_{100}$ pikols of, met uitzondering alleen van 1856, toen het cijfer 100 $656^{45}/_{100}$ pikols beliep, meer dan in eenig vorig jaar, en 23 $694^{3}/_{100}$ pikols meer dan in 1860, in welk jaar, naar thans wordt opgegeven, slechts zouden geleverd zijn 72 $809^{95}/_{100}$ pikols.

Onder 31 December 1861 bedroegen de gezamenlijke schulden der mijnen f 274 $386{,}33^{5}$ of f 22 $368{,}98^{5}$ minder dan in 't vorig jaar. Ware in den loop van 1861 geene schuldafschrijving verleend ten bedrage van f 92 529,19, de mijnschulden zouden met f 70 $160{,}20^{5}$ vermeerderd zijn geworden. De geheele schuld was verdeeld in f 2980,70 goede, f 183 $060{,}52^{5}$ onzekere en f 88 345,09 kwade schuld; ten vorigen jare was dit laatste cijfer f 92 529,19.

Tegen f 1 200 345,93 in 1860, genoten de mijnen dit jaar f 1 239 597,34, waarvan aan verstrekkingen f 530 $387{,}61^{5}$, aan voorschotten f 326 729,72 en aan uitkeeringen f 382 $480{,}00^{5}$ (2).

In 't geheel werden 195 mijnen bewerkt, of 1 minder dan in 't vorig jaar, en wel in het district Muntok 6, Djeboes 28, Blinjoe 30, Soengeiliat 43, Merawang 20, Pangkalpinang 24, Soengeislan 13, Koba 9, en Toboali 22. Het aantal (Chinesche) mijnwerkers steeg van 7296 tot 7485. Het aantal werkenden onder hen zou in 1860 hebben bedragen

(1) Zie voor de reorganisatie dezer dienst hoofdstuk L, afdeeling I.

(2) Zie voor meerdere mededeelingen nopens den aard der schulden en betalingen § 10 der Memorie van Beantwoording betreffende het wets-ontwerp tot definitive vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1863, alwaar tevens een overzigt gegeven wordt van de wijze waarop de tin-exploitatie op Banka plaats heeft.

6940 (3405 deelhebbers en 3535 koelies) en in 1861 7193, waarvan 3359 deelhebbers en 3834 koelies.

De aanvoer van Chinesche nieuwelingen was over het algemeen voldoende voor de behoefte, waardoor het mogelijk werd het aantal werklieden hier en daar te vermeerderen.

De ambtenaar voor mineralogisch-scheidkundige onderzoekingen zette zijne nasporingen voort (1).

§ 3. *Billiton.*

Volgens opgave van den administrateur der naamlooze vennootschap » Billiton-maatschappij ", op welke in 't laatst van 1860 is overgegaan de concessie tot het ontginnen van delfstof bevattende en het in cultuur brengen van onbebouwde gronden op het eiland Billiton, werd in 1861 verkregen het aanzienlijk cijfer van 5274 (of met inbegrip van hetgeen de onversmolten erts van 1860 opleverde, 6509) pikols tin, en bleef nog ter smelting over eene hoeveelheid erts, bevattende naar schatting ongeveer 660 pikols; eene productie, die, vergeleken met de vroegere uitkomsten der concessie, allergunstigst was te noemen, zijnde in de jaren 1853—1860 in 't geheel verkregen 18 847$^{80}/_{100}$ pikols tin, of gemiddeld per jaar slechts 2355$^{97}/_{100}$ pikols.

Intusschen had ook het aantal arbeiders eene beduidende vermeerdering ondergaan; het beliep onder ultimo December 1861 1040, waarvan 251 deelhebbers, 725 koelies en 64 kolenbranders, tegen 703 arbeiders in 1860, waaronder 255 deelhebbers, 397 koelies, 49 kolenbranders en 2 mandoors.

In bewerking waren 41 mijnen of 5 meer dan in 't vorig jaar. Zij bestonden naar gelang van de diepte der uitgraving (zie het verslag over 1856, bladz. 132, noot) uit 6 kollong-, 1 koeliet-kollongmijn en 34 koeliet-mijnen.

De op de mijnen rustende schuld bedroeg onder ultimo December 1861 f 109 462,38, tegen f 283 026 bij het eind van 1860.

Even als in 1852 (zie het verslag over dat jaar, bladz. 111) plaats vond ten aanzien van de westelijke helft van Billiton, werd in Maart 1861 ook de oostelijke helft van dat eiland ten behoeve der concessionarissen beschikbaar gesteld.

§ 4. *Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo* (2).

De productie van kolen uit de mijn Oranje-Nassau te Pengaron bleef ook gedurende 1861 gering. Behalve dat nog altijd een groot gedeelte van het werkvolk nu en dan moest gebezigd worden voor militaire diensten, waren ook nog vele handen benoodigd tot herstel der gaanderijen en afvoerwegen. Intusschen was de opbrengst in 't geheel 1839 of 1281 ton *meer* dan in 1860, waarvan in het eerste halfjaar werd uitgegraven 1191 en in het tweede 648 ton. Ofschoon dus de uitkomsten van het laatste halfjaar minder gunstig waren (nog 130 ton minder dan in het tweede halfjaar 1859, toen kortelings geleden de opstand was uitgebroken), lieten zich echter de vooruitzigten voor 1862 gunstiger aanzien (3).

Het aantal mindere geëmploijeerden en mijnwerkers bij deze ontginning daalde dit jaar,

---

(1) Ten aanzien van de door den hier bedoelden ambtenaar gevolgde smeltingswijze van den erts en van de (door de Chinezen) weggeworpen wordende slakken, kon hier te lande, afgaande op de jongste berigten, nog alleen een beslissend oordeel geveld worden voor zooveel de slakken betrof, zijnde uit de 19,7 per cent tin, die in de gebruikte slakken voorhanden was, door eenmalige uitsmelting, volgens de methode van den heer Vlaanderen, bekomen 14 à 15,7 per cent tin.

(2) Vergelijk voor meerdere bijzonderheden dan de hieronder volgende het onlangs aan de Staten-Generaal medegedeelde: » Overzigt van de voornaamste proeven omtrent mijn-ontginning sedert een tiental jaren in Nederlandsch Indie genomen, met uitzondering van Banka en Billiton; van de redenen waarom zij niet zijn doorgezet, en van de mijn-ontginningen van welke men voor de toekomst nog gunstige resultaten verwacht", welk overzigt, loopende tot het laatst van 1862, gedrukt is onder n°. LIV, 24 en 25, van de stukken der zitting 1862/63.

Intusschen zal volgens eene onlangs genomen beslissing aan de kolen-ontginningen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo van gouvernementswege geene grootere aanmoediging worden gegeven dan noodig is voor de zekerheid, dat, bij onvoorziene staking van den aanvoer van buiten Nederlandsch Indie, uit eigen Indischen boezem de noodige brandstof kan verkregen worden. Deze beslissing was een uitvloeisel van de sinds jaren opgedane ervaring, dat het stoken van Borneo-kolen op stoomschepen om verschillende redenen niet is aan te bevelen.

(3) Werkelijk is in 1862 ruim een derde meer verkregen dan in 1861, namelijk 2479 ton. De hoogste tot dusver gewonnen jaarlijksche hoeveelheid had echter bedragen 15 979 ton en wel in 1855.

nagenoeg uitsluitend wegens het minder aantal dwangarbeiders, van 551 tot 442 man, onder welke laatsten zich bevonden 2 voormannen, 129 pandelingen (1) en 293 veroordeelden tot dwangarbeid; terwijl de overigen waren mandoors, matrozen en hospitaalbedienden.

Een ingesteld onderzoek naar den toestand van het terrein nabij Karang-intan ter plaatse waar de proefboringen voor de nieuw te openen mijn Delft in 1859, juist toen men weldra de ontginning hoopte aan te vangen, op zoo treurige wijze tot stilstand werden gebragt, leidde tot bevinding dat alles wat zich op dat terrein bevond tijdens het uitbreken van den opstand was vernield, onbruikbaar gemaakt of vervreemd; dat de koollagen in den heuvel Djabok, waaruit men kolen hoopte te winnen, gedurende het openen der mijn Delft, door de opstandelingen ongeschonden waren gelaten, en dat van de vijf kampongs, welke nabij boven bedoeld terrein aan de Riamkanan liggen, vier weder gedeeltelijk bevolkt waren, doch één nog verwoest lag.

Vermits echter de veiligheid nog niet genoegzaam verzekerd was te achten, maar vooral ook uit vrees voor gebrek aan werklieden, met het oog op de nieuw aangevangen gouvernements-ontginning in Koetei, werden de inmiddels ontvangen voorstellen tot hervatting der werkzaamheden aan de meergenoemde mijn en de nabijgelegen heuvels Djalamadi en Djabok voorloopig in advies gehouden, in afwachting dat de rust in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo zal zijn hersteld.

Koetei. De voorbereidende werkzaamheden tot het openen der permanente kolenontginning in de heuvels van Pelarang aan de Mahakkamrivier, waartoe in Junij dezes jaars besloten werd, hadden onder ultimo December 1861, gerekend van af de maand Maart, toen met de uitgraving begonnen was, in 't geheel opgeleverd 800 ton, welke hoeveelheid nagenoeg geheel aan stoomschepen was afgeleverd (2).

Concessie Banjoe-irang. Gelijktijdig met de opname der werken aan de gouvernements-steenkolenmijn Delft, waarvan hierboven sprake was, werd ook van gouvernementswege de toestand onderzocht van het terrein enz. bij de particuliere mijn Julia Hermina te Kalangan.

Met opzigt tot de mogelijkheid om de mijn weder in ontginbaren staat te brengen was de uitslag allezins bevredigend; naar het oordeel van den met het onderzoek belasten ingenieur waren de moeite en kosten daartoe vereischt betrekkelijk gering te noemen. Daar echter het Gouvernement, met het oog op den politieken toestand van de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, geene vrijheid vond aan de » Maatschappij tot bevordering van mijnontginningen in Nederlandsch Indie" ten behoeve van deze hare onderneming de gevraagde daadwerkelijke bescherming te verleenen, had gemelde maatschappij van eene hervatting van den mijnarbeid te Kalangan voorloopig afgezien.

§ 5. *Verdere opgaven betreffende den mijnbouw.*

De mijnbouwkundige onderzoekingen naar het delfstoffelijk productief vermogen van Banka werden met doorgaand goed gevolg voortgezet; de onderzoekingen naar koper in het district Mandhor (Wester-afdeeling van Borneo) bleven echter van dien aard, dat het Gouvernement, en in navolging ook de concessionarissen, bij de geringe kans die meer en meer bleek te bestaan om voor ontginning vatbare vindplaatsen op te sporen, dit jaar besloten tot de staking van alle verdere pogingen.

Ten aanzien van de voorgenomen kolenontginning in de ommelanden van Benkoelen valt, ten vervolge op het aangeteekende in het vorig verslag te vermelden, dat de in 1860 bevolen opnamen nopens de beste wijze van afvoer der eventueel te winnen kolen dit jaar tot eene beslissing leiden; met de proefboringen tot voorbereiding der exploitatie dacht men weldra een aanvang te kunnen maken (3). Evenzeer werden, doch zonder

---

(1) Bij de mededeeling van 's Konings goedkeuring op een onlangs genomen maatregel tot verbetering van het lot dezer lieden, is de Gouverneur-Generaal tevens gewezen op het oneigenaardige, dat nog pandelingen worden aangehouden *door het Gouvernement*, en is die landvoogd uitgenoodigd de geschiktste wijste overwegen om aan die oneigenaardigheid een einde te maken.

(2) In 1862 werd bij den voorbereidenden arbeid 1075 1/2 ton kolen gewonnen. De onderhandelingen met de concessionarissen van Banjoe-irang nopens de overname der Koeteische ontginning (zie het vorig verslag bladz. 155, noot 1) leidden nog in den loop van 1862 tot het ontwerpen eener concept-overeenkomst, van welker tot-stand-koming evenwel tot dusverre nog geen berigt is ontvangen.

(3) Volgens de jongste berigten, loopende tot het eind van 1863, worden de proefboringen niet zonder gunstig gevolg voortgezet.

voldoende uitkomsten, beëindigd de onderzoekingen naar koperaders in de Padangsche bovenlanden (Sumatra's Westkust). De bij die gelegenheid gedane nasporingen naar het aanwezen van marmer en bouwsteen hadden tot gevolg, dat de groeven dezer steensoorten thans worden ontgonnen voor de militaire werken te Fort de Kock en Padangpandjang.

Onder verwijzing naar de in de vorige paragraaph aangehaalde » Overzigt", enz. verdient hier overigens nog ten aanzien van de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo te worden vermeld de in den loop van 1861 aan het hoofd van Bangkalaän, Tjingal en Menoengal (Tanahboemboe), op diens verzoek, verleende vergunning om in dat land steenkolen te delven, zoomede de kort daarop jegens den Sultan van Koetei genomen beschikking van gelijke strekking voor zooveel betreft zijne hoofdplaats Tanggarong (boven Samarendah). Van beide ontginningen verwachtte men echter geene belangrijke gevolgen.

III. Visscherijen.

Omtrent deze aangelegenheid is over het afgeloopen jaar niets bijzonders te vermelden. Het vroeger vermelde onderzoek nopens de afschaffing der vischpacht werd in 't laatst van het vorig jaar ten einde gebragt; het wenschelijke en noodige van de afschaffing is daarbij gebleken (1).

IV. Ambachts- en fabrieksnijverheid (2).

Uit de hieronder volgende gewestelijke mededeelingen kan blijken, dat het jaar 1861, ook voor de inlandsche bevolking, weder getuigde van toenemend vertier in verschillende takken van nijverheid.

Voor Batavia wordt ditmaal alleen gewezen op de intrekking (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 77*a*) van het reglement op de steen- en pannenbakkerijen (*Indisch Staatsblad* 1838, n°. 21), en op den gunstigen invloed, dien de opheffing der verpligte keuring dier materialen vóór den verkoop op de ontwikkeling van dit bedrijf bleek te hebben uitgeoefend.

In de afdeeling Krawang wordt door de bevolking steeds voortgegaan met het weven van grove lijnwaden, voornamelijk echter voor eigen behoefte.

In de Preanger regentschappen waren in 1861 in werking 11 rijstpelmolens (waarvan 10 het eigendom van Europeanen), 62 pannenbakkerijen, 46 steenbakkerijen en 34 kalkovens. In 't vorig jaar waren deze cijfers 11, 61, 45 en 32. In 't geheel waren bij de rijstpelmolens verwerkt 96 600 pikols tegen ruim 72 000 pikols in 1860. De in vorige verslagen vermelde takken van nijverheid en volksvlijt in deze residentie (smeden, metselen, timmeren, pannen- en pottenbakken) worden gezegd van jaar tot jaar toe te nemen.

In Pekalongan neemt het weven en bewerken van lijnwaden toe, en breidt zich de vischvangst (hier het meest geliefkoosde bedrijf van den inlander) meer en meer uit.

Ook in Samarang neemt de nijverheid steeds toe; vele inlanders vinden in het kopergieten, smeden van goud, zilver en ijzer, in het batikken en drukken van kleedjes, in het vervaardigen van kleederen, schoenen en tuigen, en in bijna alle overige takken van nijverheid een ruim en nuttig bestaan.

In Japara worden door enkele Chinezen olieslagerijen aangehouden. Onder de inlandsche bevolking zijn de voornaamste takken van nijverheid de vischvangst op zee en onder de kust; de vischteelt in vischvijvers, de teelt en bereiding van zaad-indigo,

---

(1) Zoo als reeds in 't vorig verslag is aangeteekend, is in 1862 een daartoe strekkend voorstel ontvangen, en is daarin door het opperbestuur bewilligd, met dien verstande, dat de intrekking der pacht gepaard zal moeten gaan met de noodige beschikkingen om het daardoor te lijden verlies van inkomsten, ten bedrage van ongeveer f 500 000, zoo na mogelijk regtstreeks te vergoeden. Sedert is de intrekking bepaald op 1 Januarij 1864 (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 99). Als aequivalent is, behalve de uitbreiding van het middel der verponding (*Indisck Staatsblad* 1863, n°. 14), aangewezen de aanslag der visschers in de belasting op het bedrijf (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 100 en 151).

(2) Over de gouvernements-inrigtingen van nijverheid wordt gehandeld in hoofdstuk D van dit verslag (afd. I en II, § 4), en over de opleiding van anbachtslieden in datzelfde hoofdstuk onder de rubriek » *Corps-ambachtsscholen*", zoomede in hoofdstuk I onder de rubriek » *Ambachtsschool te Soerabaija*". Voor den verleenden vrijdom van regten, bij invoer in Nederlandsch Indie, van grondstoffen benoodigd in fabrieken en werkplaatsen ten behoeve van landbouw, nijverheid en scheepsbouw aldaar, zij voorts verwezen naar *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 105, en voor de bevolen oprigting in Nederlandsch Indie van kamers van koophandel en nijverheid naar de Vde afdeeling van dit hoofdstuk.

katjang, kadelee, idjoe (aard- en peulvruchten), kapas; het spinnen van garens, het batikken enz.

De kalkbranderijen nemen aldaar toe, vooral in de baai van en op de eilanden nabij Japara. De inlandsche meubel- en kistenmakerijen daarentegen zijn, wegens de moeijelijke verkrijging der grondstoffen, steeds achteruitgaande. Eene nieuwe industrie die zich in dit gewest gevormd had, en waarvan Pattie, doch vooral Koedoes, de hoofdpunten zijn, was het vervoer over land van personen en goederen met door paarden getrokken sierlijke overdekte karren.

In Rembang worden vele leksteenen, bloempotten en grafsteenen van kalksteen aangemaakt. In de afdeeling Toeban legt men zich voortdurend toe op het maken van cigaren. Ook de Lassemsche kains (kleedingstukken) verdiende vermelding.

Voor Soerabaija wordt aangeteekend, dat ter hoofdplaats twee particuliere ijzergieterijen in werking kwamen; terwijl in de afdeeling Grissee de kopersmederijen en kistenmakerijen in bloei toenamen. De kalkproductie in genoemde afdeeling was achteruit gegaan, de olieslagerijen daarentegen namen in aantal toe.

Op Madura is vooral het fabricaat van olie toenemende.

Voor Pasoeroean verdient vermeld te worden de oprigting eener naamlooze vennootschap, *Bromo* genaamd, welke ten doel had ter hoofdplaats een reparatie-atelier met ijzergieterij tot stand te brengen.

In Probolingo voorzien de kalkbranderijen en steenbakkerijen voortdurend in de plaatselijke behoefte. Eene arakstokerij, door eene Europesche firma opgerigt, benuttigt de onverwerkbare stroop van eenige digtbij gelegen suikerfabrieken.

Van Bezoekie wordt gezegd, dat de in het regentschap Bondowosso genomen proef met het branden van kalk en het bakken van steen geheel aan de verwachting beantwoord, maar tot hiertoe geen navolging gevonden had.

In Banjoewangie houdt de bevolking zich nagenoeg uitsluitend bezig met landbouw en veeteelt; alleen ter hoofdplaats worden door inlanders ambachten uitgeoefend.

In Bagelen gaat het beoefenen van ambachten steeds vooruit; voortdurend wordt door de bevolking veel olie, Javaansch papier, matten, steenen potten en pannen vervaardigd.

Ook in Djokdjokarta neemt de uitoefening van allerlei bedrijven gestadig toe.

Voor Soerakarta wordt met betrekking tot de hoofdplaats berigt, dat aldaar in alle zoowel Europesche als inlandsche bedrijven en ambachten uitmuntende werklieden worden gevonden; het daar ter plaatse bestaande werktuigkundig etablissement onder Europesche leiding was met het beste gevolg in werking gebleven.

In Madioen en Kedirie was in het aantal ambachtslieden voortdurend uitbreiding te bespeuren; het waren voornamelijk ijzer-, goud- of zilversmeden, kopergieters, mandenmakers, pottenbakkers, timmerlieden enz.

In het gouvernement van Sumatra's Westkust treft men uitmuntende goud- en zilversmeden aan, die zich uitsluitend aan de beoefening van hun vak wijden; verder legt de inlander zich toe op het fabricaat van olie, areng- en andere suiker, alsmede van gambier; in alle vakken van nijverheid worden aldaar goede werklieden gevonden. In de Padangsche bovenlanden vervaardigt de bevolking uitmuntende zijden sarongs en slendangs met goud en zilverdraad doorweven, en legt zij zich meer en meer toe op het vervaardigen van matten mandenwerk. Voor de residentie Tapanoli kan nog gewag worden gemaakt van de goudwasscherij in Klein Mandheling, Oeloe en Pekanten, in de Batang Natal, waarvan de productie voor 1861 40 thail bedroeg.

Als takken van nijverheid komen voor Benkoelen in aanmerking het spinnen en verwen van katoenen kleedjes enz., het maken van vlecht- en matwerk, het aankweeken van zijdewormen en het winnen van zijde. Ter hoofdplaats waren twee steen- en pannenbakkerijen en eenige kalkovens, die in omvang en deugdelijkheid van het materiaal vooruitgingen.

Voor Palembang verdiende opmerking het vele goede snij- en meubelwerk in 't afgeloopen jaar ter hoofdplaats vervaardigd; zoomede de goede resultaten van den in 1860 aldaar opgerigten houtzaagmolen.

Op Riouw en Banka worden de ambachten alleen door Chinezen uitgeoefend. In beide residentien vindt men onder anderen bekwame goud- en zilversmeden. Op Banka, waar de werklieden over 't geheel minder bedreven zijn dan op Riouw, houdt een gedeelte der bevolking zich voortdurend bezig met de inzameling van boschproducten, als: honig, was, dammer (hars), boomschors, rottan en getah pertja.

Op Billiton worden goede praauwen vervaardigd, benevens goed matwerk. Het ver-

vaardigen van ijzerwerk, als spijkers, parangs, bijlen, wapens enz. was, ondanks den grooten voorraad erts, afnemende door den invoer van Europesche ijzerwaren.

In de Wester-afdeeling van Borneo worden uitsluitend Chinesche werklieden aangetroffen; zij zijn echter weinig in getal.

In het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden begon zich de nijverheid van lieverlede te ontwikkelen. Bij de inlanders bestaat die nog voornamelijk in het weven van sarongs en broeken, het smeden van krissen, pieken en klewangs. Door Europeanen of Chinezen werden dit jaar opgerigt eene kalkbranderij in de Noorder-districten, benevens twee steenbakkerijen en een wagenverhuurderij te Macassar.

In de residentien Menado en Ternate staat de ambachtsnijverheid nog op zeer lagen trap. Men vindt echter op Ternate eenige bekwame goudsmeden, op Tidore goede wevers en op March eenige bedreven pottenbakkers, terwijl aan de bewoners van Kapa bekwaamheid wordt toegeschreven in het vervaardigen van praauwen.

Op Timor werden in het afgeloopen jaar vier arakstokerijen opgerigt; voortdurend wordt van daar veel mat- en mandenwerk verkregen; op het tot deze residentie behoorende eiland Rotti werd zeer deugdzaam zeildoek en touwwerk vervaardigd.

Ten blijke dat ook de stoomkracht al meer en meer toepassing vond, kan dienen dat het aantal der in Nederlandsch Indie aanwezige stoomwerktuigen (ongerekend die geplaatst in stoomschepen van het Nederlandsch eskader aldaar) gedurende 1861 vermeerderde van 240 tot 281, waaronder respectivelijk 21 en 29 ten dienste van het Gouvernement. Van die 281 werktuigen waren er 31 geplaatst in stoomschepen, en wel 13 in gouvernements- en 18 in particuliere vaartuigen. In 1853, het eerste jaar waarover de opgaven ter zake zijn ontvangen, waren in 't geheel slechts aanwezig 70 stoomwerktuigen, waaronder 8 ten dienste van het Gouvernement.

De soort der werktuigen was in 1861 als volgt.

Van de 29 werktuigen ten dienste van het Gouvernement waren 3 pompwerktuigen (een voor het drijvend dok op Onrust, een voor dat te Soerabaija en een voor de waterstaatswerken te Samarang); 3 werktuigen voor het opbaggeren van grond, als een te Batavia en twee te Soerabaija; 1 werktuig voor het drijven van een houtzaagmolen, ventilateur en kleine gereedschappen bij het marine-etablissement op Onrust; 5 werktuigen aan het marine-etablissement te Soerabaija (drie tot opvoering van uitgebaggerden grond, een tot het drijven van een houtzaagmolen, ventilateur en kleine gereedschappen, en een stoomhamer); 3 werktuigen bij den artillerie-constructie-winkel aldaar (twee tot het drijven van gereedschappen en een stoomhamer); 1 werktuig tot het drijven van gereedschappen bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija; benevens 13 stel werktuigen geplaatst in stoomschepen (negen behoorende tot de gouvernements-marine (1): *Boni*, *Java*, *Kapoeas*, *Hertog Bernard*, *Bronbeek*, *Telegraaf*, *Barito*, *Tjinrana* en kruisboot *Saailoos*; twee bestemd voor sleepdiensten op de rivier van Banjermasin, *Kapitein van Os*, en eene stoompraauw; een in dienst bij de telegraphie, *Draak*, en een voor de gemeenschap van Batavia met de reede en het eiland Onrust, *Bennett*).

Van de 252 particuliere stoomwerktuigen dienden er 200 voor suikerfabrieken en daaronder waren er 68 die bepaaldelijk strekten tot het drijven van suikerriet-molens. De 52 overige particuliere stoomwerktuigen waren: 8 werktuigen tot het drijven van gereedschappen in machine-fabrieken of ijzergieterijen; 1 stoom-smeehamer; 10 pompwerktuigen tot het besproeijen van velden; 6 rijst-pelmolens; 5 zaagwerktuigen; 1 werktuig tot het vormen van baksteenen, 1 tot het bereiden van rameh-vlas en Manilla-hennep, 1 tot het bereiden van koffij; 1 stoomploeg, benevens 18 werktuigen geplaatst in stoomschepen (6 schroef- en 5 raderstoomschepen tot onderhoud der gemeenschap langs Java's noordkust en door den Indischen Archipel, 2 raderbooten tot het vervoeren van reizigers en goederen door Straat Madura, 2 raderbooten tot het slepen van vaartuigen op en van de reede van Batavia, 1 raderboot en 1 stoomschroefsloep, beide tot het onderhouden der gemeenschap tusschen de haven en de reede van Batavia, benevens een ijzeren stoomsleepboot te Tjilatjap) (2).

Na afgelegd praktisch examen werden in den loop van het jaar aan 16 personen bewijzen van geschiktheid als machinist uitgereikt.

De werking van het reglement omtrent veiligheidsmaatregelen (*Indisch Staatsblad* 1852, n°. 20) werd bij voortduring zeer voldoende bevonden; sedert de invoering dier bepa-

---

(1) Zie hoofdstuk D, afd. II, § 3.

(2) Deze boot was buiten dienst, terwijl de schroefsloep nog niet in de vaart was.

lingen en de uitoefening van een behoorlijk toezigt waren geene onheilen, veroorzaakt door de toepassing der stoomkracht, te betreuren geweest, waardoor dan ook, naar de verklaring van den hoofdingenieur van het stoomwezen (1), het vertrouwen van den inlander op die kracht meer en meer toeneemt, en de aanvankelijk bestaande vrees voor de aanwending van stoom meer en meer verdwijnt.

V. HANDEL, SCHEEPVAART EN SCHEEPSBOUW (2).

§ 1. *Bepalingen betreffende den handel en de scheepvaart.*

In verband met hetgeen ter zake van dit onderwerp reeds elders in dit verslag is medegedeeld (3), valt te dezer plaatse alleen nog te vermelden de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van 20 Augustus 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 73), houdende afkondiging en toepasselijk-verklaring voor zooveel noodig op de Nederlandsch Oost-Indische bezittingen van de door de Nederlandsche Regering, met het oog op de verwikkelingen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, betrekkelijk de eerbiediging van werkelijke blokkade, het vervoeren van oorlogscontrabande enz., het uitoefenen der kaapvaart en het toelaten van kapers in de Nederlandsche havens en zeegaten.

§ 2. *Handel en scheepvaart op Java en Madura.*

Hieromtrent wordt in de eerste plaats verwezen naar het bereids aan de Staten-Generaal medegedeelde, te Batavia gedrukte »Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura, over den jare 1861" (4), terwijl in de *Nederlandsche Staats-courant* van 27 December 1862 de gebruikelijke jaarlijksche opgaven omtrent dit onderwerp worden aangetroffen, vergeleken met die van het jaar 1860 (5). In navolging van vroeger, zal men zich daarom hier bepalen tot de bijvoeging (onder lit. D D.) van twaalf staten, bevattende de voornaamste cijfers in die beide stukken voorkomende, en aantoonende:

1°. den invoer op Java en Madura in het algemeen;

2°. den uitvoer van Java en Madura in het algemeen;

3°. de landen van waar de particuliere invoer heeft plaats gehad;

4°. de landen naar welke de particuliere uitvoer heeft plaats gehad;

5°. de voornaamste der van Europa, Amerika en de Kaap de Goede Hoop ingevoerde voortbrengselen;

6°. de goederen met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking ingevoerd;

7°. de voornaamste der uitgevoerde voortbrengselen;

---

(1) Zie voor de regeling van dezen tak van dienst hoofdstuk L, afd. I, hiervóór.

(2) Vermelding verdient te dezer plaatse het Indisch besluit van 29 October 1863, n°. 18, houdende instelling van kamers van koophandel en nijverheid te Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang en Macassar, en vaststelling van een algemeen reglement dienaangaande (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 144).

(3) Als: in hoofdstuk C, afd. III, onder het hoofd: »Bali en Lombok", punt 14°, 15° en 16°, der voor de landschappen Boeleling en Djembrana aangenomen regelingen; in hoofdstuk E: bepalingen omtrent de tucht op koopvaardijschepen (afd. I, § 3), en omtrent den in- en uitvoer enz. op sommige plaatsen van oorlogsbehoeften (afd. II, § 4); in hoofdstuk L, afd. II. het verbod op den invoer en het bezit van opium in een gedeelte van Palembang en Benkoelen (§ 5, sub *a*); en eindelijk in diezelfde paragraaph onder *b* 2°. een tweetal ordonnantien (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 9 en 114) betrekkelijk frauduleusen in- en uitvoer van goederen; een besluit tot opheffing van passengeld voor zekere vaartuigen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, benevens bepalingen betrekkelijk de vrijstelling van regten bij invoer van padie en rijst. In de IVde afdeeding van hoofdstuk N wordt wijders (zie de 1ste noot) melding gemaakt van zoodanige vrijstelling ten opzigte van grondstoffen voor de nijverheid.

(4) Eene opgaaf der handels- en scheepvaartbeweging voor enkele havens afzonderlijk wordt aangetroffen in de aantooning, voorkomende in § 3 hieronder.

(5) Eene vergelijking tusschen de jaren 1861 en 1862 is te vinden in de *Nederlandsche Staats-courant* van 30/31 Augustus 1863.

8°. en 9°. de landen van herkomst en bestemming der aangekomen en vertrokken schepen;

10° en 11°. de vlaggen der aangekomen en vertrokken schepen;

12°. de ontvangen regten.

De cijfers van in- en doorvoer waren als volgt:

	Aan koopmanschappen.	Aan specie.	Totaal.
invoer door particulieren	f 45 203 245	f 1 602 815	f 46 806 060
» voor gouvernementsrekening. .	(1) 7 146 080	22 692 000	29 838 080
Te zamen. . . .	f 52 349 325	f 24 294 815	f 76 644 140
uitvoer door particulieren	f 45 695 784	f 7 302 799	f 52 998 583
» voor gouvernementsrekening .	51 205 941	4 874 828	56 080 769
Te zamen. . . .	f 96 901 725	f 12 177 627	f 109 079 352

Bij eene vergelijking der boven opgegeven waarden aan koopmanschappen met de cijfers van het vorige jaar treft men met opzigt tot den particulieren uitvoer, voornamelijk ten gevolge van den minderen uitvoer van suiker, rijst en zout, eene vermindering aan van f 1 489 731; daarentegen wijst de particuliere invoer, zoowel als de gouvernements in- en uitvoer (waarvan de cijfers in 1860 respectivelijk waren f 44 173 801, f 5 676 017 en f 47 478 957) weder eene niet onbelangrijke vermeerdering aan.

Ook het cijfer der aangekomen en vertrokken schepen toonde vermeerdering; de gezamenlijke inhoudsgrootte was echter, althans wat de aangekomene betreft, minder dan in 't vorig jaar. De aangekomen schepen waren 2762 in getal, metende 175 096½ last, welke cijfers in 1860 waren 2410 en 190 158¾. Het aantal vertrokken schepen bedroeg 3047, metende 215 924½ last, tegen 2614 schepen en 208 663¾ last in 1860.

Eene vergelijking van het cijfer der van Nederland aangekomen en derwaarts vertrokken bodems in elk der jaren 1860 en 1861 levert een gelijk resultaat. Ofschoon hun aantal dat van 't vorig jaar overtrof, was echter ook de inhoudsgrootte, wat de aangekomene betreft, minder dan toen.

§ 3. *Handel en scheepvaart op de buitenbezittingen* (2).

Aan het onlangs ontvangen vervolg- » Overzigt van den handel en scheepvaart in de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indie buiten Java en Madura, over de jaren 1857, 1858 en 1859", (waarvan overeenkomstig de reeds in het vorig verslag gedane toezegging, een exemplaar aan de Staten-Generaal zal worden ingezonden, zoodra meerdere afdrukken zullen zijn ontvangen), is ontleend de onder lit. EE bijgevoegde staat, aantoonende den in- en uitvoer op elke der buitenbezittingen, benevens het aantal en den tonneninhoud der aangekomen en vertrokken schepen aldaar in elk der genoemde drie jaren.

Zoo als uit de aanteekeningen aan den voet van voormelden staat kan blijken, zijn onder de opgegeven cijfers, op een tweetal uitzonderingen na, geen in- en uitvoeren voor gouvernementsrekening begrepen; terwijl in het overzigt van Sumatra's Westkust en Benkoelen de noodige verbetering is gebragt, door onder den in- en uitvoer van dat tolgebied niet meer op te nemen de sommen der handelsbeweging tusschen de aldaar voor den algemeenen handel opengestelde havens onderling.

Onder herinnering aan de bij eene vorige gelegenheid in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gedane vraag (3), » welke de verhouding is van Macassar's bloei als vrijhaven tot andere niet in dit voorregt deelende havens, met name op Java", volgt hier eene daartoe betrekkelijke vergelijkende aantooning, ter beantwoording dier vraag onlangs van het Indisch Bestuur ontvangen.

---

(1) Even als in 't vorig jaar is onder dit cijfer weder niet begrepen de waarde der van de buitenbezittingen op Java ingevoerde producten ter afscheping naar Nederland. Die waarde beliep aan Banka-tin, notenmuscaat, kruidnagelen, foelie en koffij uit de Molukken eene som van f 6 987 405, welk cijfer in 1860 beliep f 7 430 805.

(2) Vergelijk ook de opgaven nopens den uitvoer van enkele handelsartikelen, voorkomende in § 2 der Iste afdeeling van dit hoofdstuk.

(3) Zie bladz. 2 van het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, betreffende het regeringsverslag over 1859 (zitting 1861/62, n°. XLIII.)

VERGELIJKENDE STAAT van de in- en uitvoerwaarde aan koopmanscha[p] in de uitvoer opengestelde havens in Nederlandsch Indie, gedurende de jaren 18[59]–1860

Jaren.	Macassar.	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Cheribon.	Pasoeroean.	Tjilatjap.	Padang.	Singkel.	Baros.	Sibogl
											Voe
1859.	f 5 271 599 (2)	f 29 716 218	f 4 350 937	f 6 879 663	f 646 242	f 71 232	f 1 126	f 3 626 816	f 155 169	f 95 3	28 6
1860.	7 603 660	34 013 584	5 393 728	8 627 532	987 296	95 046	7 200	3 905 775	114 366	83 8	24 6
1861.	6 328 115	33 701 560	6 390 943	10 132 536	847 534	199 327	12 141	4 486 694	72 745	102 7	18 2
										U	oe
1859.	f 5 081 782 (2)	f 28 576 631	f 14 739 447	f 19 917 434	f 4 124 247	f 11 175 950	f 4 378 715	f 4 856 967	f 175 823	f 73 51	5
1860.	4 603 321	25 589 768	16 136 223	19 586 978	4 391 968	9 595 329	3 814 761	5 847 168	168 565	94 98	3 4
1861.	5 377 648	21 017 544	16 040 004	19 663 496	4 368 284	12 803 944	6 003 149	6 637 561	116 414	100 87	8 0
									Aangekome		he
1859.	498	979	227	261	104	66	»	96	102	34	18
1860.	526	879	195	233	95	32	1	82	97	32	16
1861.	467	822	190	232	83	95	»	79	71	31	15
									Vertrokke		he
1859.	638	741	195	272	141	81	9	92	87	20	11
1860.	753	674	153	227	117	78	15	76	76	42	11
1861.	779	625	146	217	155	150	18	81	90	17	7

Aanme ng

(1) Bovendien telt Nederlandsch Indie, behalve Macassar, nog 10 vrijhavens, als: Riouw op Tandjong Pinang; Samba iana

(2) Omtrent het verschil van het cijfer van 1859 met de betrekkelijke opgaaf in het handelsoverzigt der buitenbezitting van

(3) De opgaaf van 1859 loopt slechts over het tweede halfjaar.

(4) Omtrent deze aantooning geldt de opmerking, dat de schepen, welke reeds op eene plaats op Java of in de buite tinge plaatsen een ander gedeelte hunner inhebbende lading aanbragten, slechts eenmaal ter plaatse van ieders eerste aankomst a ekon Omtrent de oorzaak, dat voor sommige plaatsen meer schepen voorkomen als aangekomen dan vertrokken, en omgekeerd n on Waar niet blijkt dat schepen zijn aangekomen, ofschoon onder de rubriek »Invoer" eene geldswaarde staat uitgedrukt wo havens als aangekomen zijn vermeld.

…in de vrijhaven van Macassar en de overige niet in dat voorregt deelende, voor den algemeenen in- en …1860 en 1861, zoomede van het cijfer der aangekomen en vertrokken schepen (1).

…aros.	Sibogha.	Priaman.	Natal.	Ajer-bangies.	Benkoelen.	Palembang.	Moearah Kompeh en Moearah Saba.	Muntok.	Banjer-masin.	Sampit.	Koepang.
…oer.											
95 3…	f 28 611	f 13 451	f 540	f 284	f 201 630	f 1 399 255	Niet opgegeven.	f 640 135	f 887 229	f (3) 6 484	f 146 464
63 8…	24 628	16 322	5 031	1 761	319 735	1 913 140	f 132 705	591 845	1 149 207	35 676	116 744
02 7…	18 220	77 184	1 000	418	302 589	1 699 553	232 837	603 400	1 542 175	16 179	170 720
…Uitvoer.											
3 51…	566	f 13 376	»	f 300	f 117 511	f 868 658	Niet opgegeven.	f 40 401	f 422 896	f (3) 32 457	f 200 245
4 98…	3 428	19 921	f 2 329	1 105	178 151	1 253 761	f 55 810	73 831	340 840	81 933	123 805
0 87…	8 037	46 318	1 050	60	135 148	903 053	87 793	79 919	387 578	24 787	173 883
…ne schepen (4).											
34	18	3	»	1	21	466	Niet opgegeven.	510	186	12 (3)	87
32	16	5	2	3	17	441	87	399	121	24	60
31	15	13	2	»	20	492	94	433	135	13	103
…ke schepen (4).											
20	11	18	»	1	17	484	Niet opgegeven.	503	166	10 (3)	85
42	11	20	3	3	19	452	92	377	120	23	67
17	7	38	2	»	25	502	118	436	125	17	114

…ne…ngen.

…mba…tianak en Soekadana op Borneo; Menado en Kema op Celebes; en Amboina, Banda, Ternate en Kajelie (Boeroe) in de Molukken.
…ting… van het Indisch Bestuur inlichtingen gevraagd.

…buite…ttingen uit den vreemde waren aangekomen, na een gedeelte hunner lading te hebben gelost, op eenige andere der bedoelde …st a…gekomen zijn opgebragt.
…keerd…en onderzoek ingesteld, waarvan de uitslag nog niet bekend is.
…drukt… worden aangenomen, dat die invoeren hebben plaats gehad met schepen, welke reeds vroeger voor eenige der andere

§ 4. *Binnenlandsche handel.*

De berigten der hoofden van gewestelijk bestuur getuigen over het algemeen weder van toenemend vertier. Bijzonderheden daaromtrent volgen hieronder.

Bantam. In dit gewest nam de handel in Europesche lijnwaden zeer toe; ook werd er een aanmerkelijke rijsthandel gedreven, die zich echter hoofdzakelijk in handen van Chinezen bevindt.

Batavia. Omtrent deze residentie kan slechts worden aangeteekend, dat de prijzen der eerste levensbehoeften steeds stijgende waren, en dat alleen bij het binnenkomen van den nieuwen oogst daarin eenige daling was te bespeuren, die echter ten gevolge van de groote vraag voor inlandsch verbruik en voor den uitvoer naar Banka niet aanhield.

Krawang en Preanger regentschappen. Gedurende 1861 was de rijsthandel in beide deze residentien buitengemeen levendig (1). Als eene bijzonderheid wordt voor de Preanger regentschappen vermeld, dat de tjaing padie (10 pikols), die aldaar in Augustus en September 1861 tot f 8 was gedaald, in December van dat jaar tot den aldaar nooit gekenden prijs van f 30 de tjaing was gestegen. De binnenlandsche handel wordt in dit laatste gewest voor het meerendeel gedreven door Maleijers, Javanen en Palembangers.

Pekalongan. Ook hier was de kleinhandel vrij levendig. De in 1860 geopende nieuwe marktplaatsen voor den verkoop van vleesch hadden zulke goede uitkomsten opgeleverd, dat daaraan in 1862 nog meerdere uitbreiding zou worden gegeven.

Japara. Van deze residentie wordt berigt, dat vele handelaren, zoo inlandsche als Chinesche, zeer goede zaken gedaan hadden met den overland-handel met Rembang, Samarang en Soerakarta.

Rembang. Voor Rembang kon weder vermeld worden de toenemende handel in gedroogden visch, gedreven met de binnenlanden van Kedirie, Madioen en Soerakarta, zoomede de uitvoer der Rembangsche trassi en petis (toespijzen bij de rijst).

Pasoeroean. De binnenlandsche handel was gedurende de laatste maanden van 1861 zeer gedrukt en bepaalde zich enkel tot producten. De algemeene duurte der meest benoodigde levensbehoeften, vooral van de rijst, was daarvan eene voorname oorzaak.

Banjoemas. De handel in kramerijen, lijnwaden, tabak en staartpeper is hier uitsluitend in handen der Chinezen; lijnwaden werden in groote hoeveelheid ingevoerd, terwijl rijst, tabak en staartpeper in groote hoeveelheden naar naburige residentien werden uitgevoerd.

Bagelen. De kleinhandel levert hier voor een belangrijk gedeelte der bevolking een middel van bestaan op. De artikelen van uitvoer waren velerlei. Naar Djokdjokarta werd veel rijst en naar Kadoe veel klapperolie verzonden. Tabak en staartpeper werden grootendeels door Chinesche opkoopers verhandeld. Ingevoerd werd veel Europeesch lijnwaad, ijzer, koper, aardewerk, katoen, garen, gambier enz. Ten gevolge van het toenemend vertier werden de marktplaatsen steeds zeer druk bezocht.

Kadoe. De opkoop van tabak door Chinezen nam zeer toe.

Soerakarta en Djokdjokarta. Het toenemend aantal marktplaatsen, steeds overvloedig voorzien van levensbehoeften en voorwerpen van weelde, leverde het bewijs, dat de kleinhandel zich ook hier meer en meer uitbreidt. De prijzen der levensbehoeften waren steeds stijgende.

Madioen en Patjitan. De nieuw aangelegde postweg tusschen Patjitan en Ponorogo (Madioen) bleek aan het handelsvertier in beide gewesten meer en meer bevorderlijk te zijn.

---

(1) Zie met betrekking tot het handelsvertier in peulvruchten, meer bepaaldelijk in de Preanger, het aangeteekende in hoofdstuk L, afd. V, § 2.

De voornaamste handel is in handen van Chinezen; die in klappernoten en olie wordt echter hoofdzakelijk door inlanders gedreven.

Kedirie. Ook hier was het handelsvertier zeer levendig, vooral door den invoer van lijnwaden en aardewerk, en door den uitvoer van rijst, tabak, kapas en djarak (olie).

Gouvernement van Sumatra's Westkust. De kleinhandel in alle voortbrengselen van nijverheid en landbouw, in paarden, karbouwen, runderen, pluimgedierte, enz. wordt gezegd in dit gouvernement buitengemeen snel toe te nemen. Het aantal marktplaatsen onderging dan ook bij voortduring eene niet onbelangrijke uitbreiding.

Benkoelen. Ten gevolge van het voor eenige jaren uitgevaardigd verbod tegen het houden van hanengevechten, was het handelsvertier op de marktplaatsen dermate afgenomen, dat het hoofd van gewestelijk bestuur het noodzakelijk oordeelde om, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, op dit verbod bedeeltelijk terug te komen (1). Intusschen was het verkeer met het landschap Redjang (Palembang) en het eiland Engano toenemende.

Lampongsche districten. De handel, grootendeels in handen van Boeginezen, Chinezen, Palembangers en Javanen, ging aanmerkelijk vooruit. Vooral in de afdeeling Sekampong hielden zich bij voortduring velen onledig met het zoeken naar karat (getah pertjah), hetgeen, niettegenstaande den lagen prijs van dit artikel gedurende dit jaar, een belangrijken tak van nijverheid opleverde. Het aantal marktplaatsen was toenemende.

Palembang. In deze residentie maakt de handel, zoowel binnen- als buitenlandsche, een der voornaamste takken van bestaan uit. De binnenlandsche bepaalt zich echter hoofdzakelijk tot ruilhandel op de in alle divisien opgerigte bazaarloodsen.

Riouw en Banka. In beide residentien was de handel steeds toenemende. De prijzen der levensbehoeften liepen zeer uiteen, en waren bij voortduring stijgende, terwijl rund- en karbouwvleesch bijna niet of slechts tegen buitensporige prijzen te verkrijgen was.

Billiton. Op Billiton was de handel met Java, Singapoer, Borneo, Palembang en Macassar, ofschoon op kleine schaal gedreven wordende, vrij levendig. Het geldwaardig bedrag der in- en uitgevoerde artikelen beliep, met uitzondering van de tin, ongeveer f 120 000.

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. De binnenlandsche handel in dit gouvernement bepaalt zich tot den verkoop van levensbehoeften, lijnwaden, kramerijen, ijzerwerk enz., op de marktplaatsen in elke afdeeling. Het vertier was toenemend.

Banda, Ternate en *Menado.* Op Banda regelt zich het meerdere of mindere handelsvertier naar de inkomsten der perkeniers. Daar deze dit jaar minder waren dan vroeger, was ook de handel flaauwer. In de residentien Menado en Ternate was in het binnenlandsch handelsvertier vooruitgang te bespeuren.

§ 5. *Staat van de Nederlandsch-Indische scheepvaart.*

De Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot wordt opgegeven bij het eind van 't jaar te hebben bestaan uit 433 bodems, waarvan 429 ter gezamenlijke grootte van 38 696 last, te weten:

18	stoomvaartuigen, waarvan 14 groot	1 789¼	last; (2)
10	schepen . . . . »	2 633	»
160	barken . . . . »	24 236	»
35	brikken . . . . »	3 722½	»
138	schoeners . . . . »	5 035½	»
19	kotters . . . . »	791½	»
53	pentjalangs, tambangans en andere vaartuigen . . . . »	488¼	»
433,	waarvan 429 groot	38 696	last.

(1) In September 1862 is de adsistent-resident van Benkoelen gemagtigd om bij gelegenheid van groote feesten ter hoofdplaats en in de binnenlanden vergunning te verleenen tot het laten vechten van hanen, mits den tijd van twee dagen niet te boven gaande.

(2) Van 4 stoomvaartuigen is de inhoudsgrootte niet opgegeven.

Hiervan behoorden op Java en Madura te huis 222 bodems, waarvan 218 te zamen metende 27 338 $^{2}/_{3}$ last.

Gedurende 1861 werden eerste zeebrieven verleend voor een gelijk getal (33) schepen als in 't vorig jaar, en wel voor 3 fregatten, 10 barken, 5 brikken, 1 schoenerbrik, 13 schoeners en 1 kotter, te zamen metende 4860 last. Van deze zeebrieven werden verleend 12 aan Europeanen, 13 aan Chinezen, 3 aan Arabieren en 5 aan inlanders, respectivelijk voor eene scheepsruimte van 2815, 1203, 579 en 263 last.

Van deze 33 schepen waren er in 1861 20 en in 1860 7 in den vreemde gebouwd.

§ 6. *Scheepsbouw.*

De berigten te dezer zake ontvangen betreffen weder enkel de scheepstimmerf te Djawana (Japara) en die te Dassoon (Rembang). Deze laatste, bij welke in den loop van het jaar voor gouvernementsrekening twee stoomschepen voltooid en een derde op stapel gezet werd, breidde zich meer en meer uit; de werf te Djawana was daarentegen, ten gevolge van de schaarschte aan hout, achteruitgegaan. (1)

's Gravenhage, 8 April 1864.

De Minister van Kolonien,

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

---

(1) Zie overigens nopens den aanbouw van schepen voor gouvernementsrekening de 1ste noot der IIde afdeeling van hoofdstuk D, zoomede § 3 dier afdeeling. Van den verleenden vrijdom van invoerregten voor grondstoffen voor de nijverheid, en daaronder ook die voor scheepsbouw, is reeds melding gemaakt in hoofdstuk N, afd. IV (1ste noot.)

INHOUD.

ZITTING 1863 — 1864. —— (CXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE A VAN HET VERSLAG.

N°. 3.

ALGEMEENE STAAT

DER

BEVOLKING

VAN

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van het leger en de soldatenkinderen) bij het eind van het jaar 1861, vergeleken met hetzelfde tijdstip van het jaar 1860.

N°. 1.

GEWESTEN.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.
Bantam	170	1 516	6	555	553 508
Batavia	5 757	45 147	745	318	431 282
Buitenzorg	456	10 543	23	22	341 719
Krawang	246	2 498	»	107	154 240 (1)
Preanger regentschappen	297	359	2	569	836 962
Cheribon	625	12 998	639	433	900 295
Tagal	370	3 431	115	1 688	464 341
Pekalongan	444	3 805	479	295	323 905
Samarang	4 063	11 404	501	2 004	974 295
Japara	476	8 749	106	762	556 119
Rembang	561	12 546	98	669	695 235
Soerabaija	4 217	7 436	1 484	4 742	1 200 948
Madura	346	6 520	1 061	7 865	463 039
Pasoeroean	912	3 186	364	1 105	463 617
Probolingo	508	1 484	121	723	317 588
Bezoekie	378	654	218	1 683	303 609
Banjoewangie	123	219	169	2 096	38 678
Banjoemas	344	2 845	»	109	611 608
Bagelen	407	1 773	21	65	735 790
Kadoe	206	3 644	39	26	473 665
Djokdjokarta	984	1 795	13	141	354 300
Soerakarta	1 595	3 829	156	454	711 101
Madioen	338	1 865	6	139	424 636
Patjitan	29	191	»	»	107 768
Kedirie	291	3 388	»	»	371 956
Bevolking in 1861	24 143	151 825	6 366	26 570	12 810 204
» » 1860	22 663	149 424	6 133	26 235	12 514 262
In 1861 meer	1 480	2 401	233	335	295 942

nders.	Totaal.	Bevolking op ult. December 1861.	In 1861.		OPGEGEVEN oorzaken van vermeerdering.
			Meer.	Minder.	
53 508	555 755	550 254	5 501		(1) Ten aanzien van Krawang is aangeteekend gevonden, dat onder de inlanders niet gerekend zijn 15 959, die van naburige gewesten komen. In hoe ver hiermede de opgegeven vermindering in verband staat, blijkt niet.
31 282	483 249	469 406	13 843		
41 719	352 763	342 327	10 436		
54 240	(1) 157 091	166 710	»	9 619	
36 962	838 189	830 755	7 434		(2) Deze vermindering wordt toegeschreven aan groote verhuizing naar den oosthoek van Java.
00 295	914 990	904 588	10 402		
64 341	469 945	454 246	15 699		(3) Als voren aan verhuizing naar Kedirie.
23 905	328 928	324 602	4 326		
74 295	992 267	970 201	22 066		
56 119	566 212	544 376	21 836		
95 235	709 109	691 438	17 671		
00 948	1 218 827	1 187 037	31 790		
63 039	478 831	508 868	»	(2) 30 037	
63 617	469 184	464 428	4 756		
17 588	320 424	315 097	5 327		
03 609	306 542	299 726	6 816		
38 678	41 285	40 271	1 014		
11 608	614 906	537 482	77 424		
35 790	738 056	723 945	14 111		
73 665	477 580	470 511	7 069		
54 300	357 233	352 800	4 433		
11 101	717 135	695 268	21 867		
24 636	426 984	409 413	17 571		
07 768	107 988	108 300	»	(3) 312	
71 956	375 635	356 668	18 967		
10 204	13 019 108	12 718 717	340 359	39 968	
14 262	12 718 717	»	39 968	»	NB. De grootere totalen zijn gedeeltelijk ook het gevolg van meer naauwkeurige opnamen.
95 942	300 391		300 391		

N°. 2.

AANTAL mannen, vrouwen en kinderen, waaruit de vorenstaa[illegible]
totalen zijn zamengesteld.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
Europeanen en hunne afstammelingen.	8 311	5 594	10 238	24 1[illegible]
Chinezen en hunne afstammelingen .	44 014	41 720	66 091	151 8[illegible]
Arabieren en hunne afstammelingen .	2 004	1 453	2 909	6 3[illegible]
Andere vreemde Oosterlingen en hunne afstammelingen	8 724	7 368	10 478	26 5[illegible]
Inlanders	3 331 851	3 783 510	5 694 843	12 810 [illegible]
Te zamen	3 394 904	3 839 645	5 784 559	13 019 [illegible]

N°. 3.

VERDEELING

van het in den voorgaanden staat opgegeven aantal Europesche mannen, vrouwen en kinderen op Java en Madura.

GEWESTEN.	EUROPEANEN IN NEDERLANDSCH INDIE GEBOREN.				EUROPEANEN IN NEDERLAND MEDE NEDERLAND EN NEDERLAND INDIE
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.
Bantam	64	25	63	152	13
Batavia	1177	934	1695	3 806	793
Buitenzorg	89	70	133	292	42
Krawang	48	45	103	196	21
Preanger regentschappen	67	46	109	222	48
Cheribon	161	121	224	506	69
Tagal	72	83	148	303	36
Pekalongan	88	109	200	397	29
Samarang	721	764	1827	3 312	279
Japara	99	99	212	410	39
Rembang	141	121	189	451	76
Soerabaija	1012	978	1553	3 543	354
Madura	71	98	156	325	16
Pasoeroean	171	214	407	792	82
Probolingo	137	104	182	423	55
Bezoekie	86	71	130	287	75
Banjoewangie	37	33	44	114	7
Banjoemas	95	63	142	300	24
Bagelen	89	92	176	357	32
Kadoe	49	48	91	188	12
Djokdjokarta	284	218	384	886	64
Soerakarta	368	365	714	1 447	79
Madioen	76	54	164	294	24
Patjitan	7	6	11	24	5
Kedirie	81	52	92	225	42
Totaal	5290	4813	9149	19 252	2316

IN NED…	…ND GEBOREN, ALS- …ERLAND …UITEN NEDERLAND …ERLAND …DIE GEBOREN.		EUROPESCHE VREEMDELINGEN.				TOTAAL EUROPEANEN EN HUNNE AFSTAMMELINGEN.			
Vrouw…	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
	»	17	1	»	»	1	78	29	63	170
18…	366	1342	299	43	267	609	2269	1160	2 328	5 757
2…	50	116	13	19	16	48	144	113	199	456
1…	2	34	15	»	1	16	84	56	106	246
1…	8	69	5	1	»	6	120	60	117	297
1…	9	90	23	4	2	29	253	137	235	625
1…	2	52	12	3	»	15	120	100	150	370
1…	2	42	5	»	»	5	122	120	202	444
9…	173	546	123	19	63	205	1123	877	2 063	4 063
1…	4	57	8	1	»	9	146	114	216	476
1…	8	99	7	4	»	11	224	140	197	561
13…	72	565	81	21	7	109	1447	1138	1 632	4 217
	1	21	»	»	»	»	87	102	157	346
1…	»	99	15	4	2	21	268	235	409	912
1…	6	71	10	4	»	14	202	118	188	508
	4	87	3	1	»	4	164	80	134	378
	»	8	1	»	»	1	45	34	44	123
1…	5	41	3	»	»	3	122	75	147	344
	»	38	12	»	»	12	133	98	176	407
	»	14	4	»	»	4	65	50	91	206
2…	6	93	5	»	»	5	353	241	390	984
1…	1	95	47	»	6	53	494	380	721	1 595
1…	»	36	8	»	»	8	108	66	164	338
	»	5	»	»	»	»	12	6	11	29
1…	6	58	5	3	»	8	128	65	98	291
65…	725	3695	705	127	364	1196	8311	5594	10 238	24 143

N°. 4.

Ouderdom der Europesche mannen en vrouwen.

	16—30 jaren.		30—45 jaren.		45—60 jaren.		Boven de 60 jaren.		Totaal	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwee.	Mannen.	
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren	2520	2292	1802	1635	682	661	277	221	* 5281	*
Europeanen in Nederland geboren, alsmede Nederlanders buiten Nederland en Nederlandsch Indie geboren	832	314	891	201	455	107	140	33	* 2318	*
Europesche vreemdelingen. .	206	43	235	57	197	18	74	12	* 712	*
Totaal . .	3558	2649	2928	1893	1334	786	491	266	(1) 8311	(1)

(1) De geringe verschillen van de dus * geteekende cijfers met de opgaven in den vorigen staat, zijn het ge[…] van eenige hier niet te verbeteren misstellingen.

N°. 5.

Beroepen der Europesche mannen.

	In 's lands dienst.	In contract met het Gouvernement voor landbouwondernemingen.	In den handel.	Andere industrielen.	Zonder beroep.	Te zamen.
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren	1816	71	222	1772	1379	5290
Europeanen in Nederland geboren, alsmede Nederlanders buiten Nederland en Nederlandsch Indie geboren	804	86	269	775	382	2316
Europesche vreemdelingen. . . .	74	16	185	282	148	705
Totaal. . . .	2724	173	676	2829	1909	8311

N°. 6.

Aantal gepensioneerde landsdienaren, begrepen in den voorgaanden staat onder de rubriek: „zonder beroep.”

Op ultimo December 1861 telde men van dezen op Java:

Ambtenaren	250
Officieren	151
Militairen beneden den rang van officier	669
Totaal	1070

N°. 7.

Beroepen der Chinezen.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	367
Landeigenaren en bij dezen in dienst	1 301
Contractanten voor landbouw-ondernemingen met het Gouvernement	17
Pachters en onderpachters van 's lands middelen	3 288
Andere industrielen, of zonder beroep	36 728
Totaal	41 701 (1)

(1) Uit hoofde van het verschil met de opgaaf in den staat n°. 2, zijn van het Indisch Bestuur verbeterde cijfers gevraagd.

N°. 8.

Beroepen der Arabieren.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	50
Landeigenaren en bij dezen in dienst	29
Pachters en onderpachters van 's lands middelen	1
Andere industrielen, of zonder beroep	1 995
Totaal	2 075 (2)

(2) Zie de aanmerking bij n°. 7.

N°. 9.

Beroepen der andere vreemde Oosterlingen.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	103
Landeigenaren en bij dezen in dienst	7
Pachters en onderpachters van 's lands middelen	1
Andere industrielen, of zonder beroep	6 211
Totaal	6 322 (3)

(3) Zie de aanmerking bij n°. 7.

N°. 10.

AANTAL inlandsche hoofden, beambten en geestelijken op Java en Madura, onder ultimo December 1861. (1)

GEWESTEN.	Hoofden en beambten.	Geestelijken (waaronder ook santri's. Zie de *Aanmerkingen*).	*AANMERKINGEN.*
Bantam	6 482	7 602	(1) Medegerekend onder het cijfer der inlanders in den bevolkingstaat n°. 1 hiervoren.
Batavia	793	4 557	
Buitenzorg	702	1 193	
Krawang.	2 425	632	
Preanger regentschappen	7 397	8 245	
Cheribon.	16 005	9 617	(2) Hieronder, volgens opgaaf, 55 920 santri's (eigenlijk leerling-priesters). Veelal worden echter ook santri's genoemd personen die in de Mohammedaansche leer onderrigt ontvangen, dan wel door hunne leefwijs zich aan de geestelijkheid aansluiten, zonder zich daarom aan het priesterambt te wijden. Somtijds worden ook de volgelingen van werkelijke santri's of geestelijken en zelfs de bedienden van die volgelingen santri's geheeten.
Tagal.	6 954	3 451	
Pekalongan.	13 611	3 694	
Samarang	12 525	4 814	
Japara	15 368	8 864	
Rembang.	13 568	3 456	
Soerabaija	22 917	13 942	
Madura	20 192	3 491	
Pasoeroean	6 467	2 186	
Probolingo	2 412	3 544	
Bezoekie	2 797	1 317	
Banjoewangie	483	202	
Banjoemas	10 493	2 154	
Bagelen	13 156	11 361	
Kadoe.	15 748	3 782	
Djokdjokarta	12 582	2 492	
Soerakarta	20 135	6 440	
Madioen	6 883	8 975	
Patjitan	1 309	542	
Kedirie	6 685	5 872	
	237 989	122 425 (2)	

In de laatstelijk medegedeelde aantooning van het » aantal inlandsche hoofden en geestelijken" (zie bijlage lit. A[11] van het verslag over 1858) is aangeteekend, dat ter bevordering van eenvormigheid in het zamenstellen der onderwerpelijke opgaven door het Indisch Bestuur bepaalde voorschriften waren gegeven nopens de personen, die onder de hier bedoelde rubrieken moeten begrepen worden.

Uit die nadere voorschriften (opgenomen in het *Bijblad op het Indisch Staatsblad* onder n°. 904, 957 en 1008) en naar welke de tegenwoordige aantooning is zamengesteld, kan onder andere blijken, dat onder de kategorie der hoofden niet meer worden medegeteld, zoo als vroeger voor enkele gewesten pleegde te geschieden, afstammelingen en aanverwanten van inlandsche ambtenaren, pradjoerits, matrozen van kruisbooten, pedati-mandoors en politiebedienden, en dat in de rubriek » geestelijken" tevens worden opgenomen inlanders, die, hoewel niet tot de erkende geestelijkheid behoorende, zich evenwel door hunne levenswijze aan dezelve aansluiten, zooals santri's, maar geene inlanders die slechts de bedevaart naar Mekka hebben volbragt (hadji's), zonder daarna tot geestelijken te zijn aangesteld.

Eene uitvoerige opsomming van de onderscheidene betrekkingen, waaruit, ten gevolge van dit een en ander, de twee genoemde rubrieken bestaan, is opgenomen in het aangehaalde *Bijblad* n°. 1008.

N°. 11.

Bevolking der particuliere landen, onder n°. 1 begrepen.

Gewesten.	Europeanen.				Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.				Totaal.
	In Nederlandsch Indie geboren.	In Nederland geboren.	Vreemdelingen.	Te zamen.				Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	
Bantam. . .	7	3	»	10	151	»	»	7 872	8 143	18 068	34 083	34 244
Batavia. . .	341	250	33	624	39 868	403	179	124 910	121 556	178 412	424 878	465 952
Buitenzorg.	292	116	48	456	10 543	23	22	79 991	88 175	173 553	341 719	352 763
Krawang. .	130	23	13	166	745	»	38	30 705	32 853	46 656	110 214	111 163
Cheribon. .	21	6	1	28	840	163	5	18 731	21 623	34 764	75 118	76 15[illegible]
Tagal. . . .	»	»	»	»	»	»	»	1 868	2 164	2 583	6 615	6 615
Samarang .	294	45	6	345	6 763	423	1 597	19 302	20 680	27 553	67 535	76 663
Japara. . .	17	»	»	17	5	»	»	3 575	4 400	8 495	16 470	16 492
Soerabaija.	272	50	17	339	74	12	»	14 304	15 569	22 979	52 852	53 277
Pasoeroean	6	13	»	19	»	»	»	548	548	1 545	2 641	2 660
	1 380	506	118	2 004	58 989	1 024	1 841	301 806	315 711	514 608	1 132 125	1 195 98[illegible]

N°. 12.

STAAT

DER

BEVOLKING

van de bezittingen buiten Java en Madura (met uitzondering van het leger en de soldatenkinderen) bij het einde van het jaar 1861.

GEWESTEN.		EUROPEANEN. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	CHINEZEN. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	ARABIEREN. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	ANDE[…] Mannen.
Gouvernement van Sumatra's Westkust		398	257	705	1360	1 147	474	945	2 566	Niet afzonderlijk opgegeven maar begrepen onder d[…] volgende rubriek.				60[…]
Benkoelen		63	46	80	189	127	149	163	439	6	»	2		1[…]
Lampongsche districten		21	10	17	49	121	16	10	147	»	»	»		183[…]
Palembang		43	20	72	135	1 170	842	1018	3 030	438	663	755	18[…]	2[…]
Banka		57	13	35	105	10 809	1991	3788	16 588	12	6	18	[…]	
Billiton		14	3	8	25	1 326	48	45	1 419	»	»	»		30[…]
Riouw		35	23	61	119	15 016	847	1342	17 205	2	»	»		6[…]
Wester-afdeeling van Borneo		41	18	34	93	16 067	4320	4854	25 241	573	262	266	11[…]	
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo		63	40	94	197	474	439	597	1 510	Niet afzonderlijk opgegeven maar begrepen onder d[…] volgende rubriek.				10
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden		347	335	576	1258	2 045	1307	1175	4 527	19	10	10	[…]	
Gouvernement der Molukken.	Amboina	367	314	546	1227	133	161	73	367	Niet afzonderlijk opgegeven maar begrepen onder d[…] volgende rubriek.				31
	Banda	121	143	260	524	64	45	56	165	12	»	»		
	Ternate	174	208	276	658	124	137	136	397	10	10	10		
	Menado	153	173	270	596	230	300	797	1 327	»	»	»		
Timor		62	48	70	180	785	121	317	623	2	»	»		
Bali en Lombok		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		

Andere vreemde oosterlingen.				Inlanders.				Totaal.	Naar gissing nog (inlanders).
Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.		
600	232	367	1199	245 893	292 723	336 321	874 937	880 062	(1) 200 à 230 000
11	21	5	37	36 030	39 048	50 502	125 580	126 253	»
1839	1381	1364	4584	25 785	26 160	33 762	85 707	90 487	»
22	18	15	55	104 796	119 823	155 515	380 134	385 210	(2) 117 000
»	»	»	»	10 099	10 804	14 612	35 515	52 244	»
304	296	381	981	3 433	3 446	4 467	11 346	13 771	»
67	2	17	86	3 288	3 838	2 647	8 773	(3) 26 185	»
»	»	»	»	Niet afzonderlijk opgegeven.			304 974	331 409	»
101	66	116	283	159 590	176 868	214 895	551 353	(4) 553 343	»
»	»	»	»	85 580	82 705	101 859	270 144	275 968	»
314	179	214	707	28 068	31 866	45 525	(5) 105 459	107 760	(6) 60 000
»	»	»	»	2 985	1 369	1 140	5 494	6 195	(7) 105 000
»	»	»	»	439	383	463	1 285	2 370	(8) 91 000
6	6	3	15	26 239	29 108	44 076	99 423	101 361	(9) 76 000
»	»	»	»	2 697	1 783	1 861	6 341	(10) 7 146	(11) 900 000
»	»	»	»	Niet afzonderlijk opgegeven.			32 170	(12) 32 170	»

AANMERKINGEN.

(1) Voor Nias- en de Mantawi- (Mengawei-) eilanden.

(2) Waarvan 30 000 voor de Pasoemah, 12 000 voor Semendo, Kisam en Makakau, en 75 000 voor Djambie.

(3) Deze cijfers hebben alleen betrekking op Tandjong-pinang en de Riouw-groep.

(4) Bij gemis aan latere opgaven de cijfers van 1857 behouden.

(5) Het verschil van dit cijfer met de opgaaf van het vorige jaar (123 416) kan voor het oogenblik niet worden toegelicht.

(6) Voor Ceram en Boeroe.

(7) Voor de Aroë en Zuidwester-eilanden.

(8) Voor het gebied des Sultans van Ternate en Tidore.

(9) Voor de landen buiten de Minahassa tot het gebied van Menado behoorende.

(10) Dit cijfer betreft alleen de gouvernementslanden op het eiland Timor. Wegens de onvolledigheid der cijfers van 1861, de opgaaf van het vorige jaar behouden.

(11) In het vorig verslag werd hiervoor opgegeven 1 840 000. Het tegenwoordig cijfer schijnt als eene meer aannemelijke raming te kunnen worden aangemerkt.

(12) Het cijfer van 1857 behouden.

N°. 13.

Verdeeling der in den voorgaanden staat opgegeven cijfers van de Europesche bevolk
der bezittingen buiten Java en Madura.

GEWESTEN.		Europeanen in Nederlandsch Indie geboren.				Europeanen in Nederland geboren.				Europesche vreemdelingen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.
Gouvernement van Sumatra's Westkust		248	227	651	1126	125	26	49	200	25	4	5	34
Benkoelen		54	45	80	179	8	1	»	9	1	»	»	1
Lampongsche districten		12	10	18	40	9	»	»	9	»	»	»	»
Palembang		28	15	70	113	15	5	2	22	»	»	»	»
Banka		30	12	33	75	25	1	2	28	2	»	»	2
Billiton		2	2	8	12	8	»	»	8	4	1	»	5
Riouw		26	20	58	104	9	3	3	15	»	»	»	»
Wester-afdeeling van Borneo		20	12	34	66	21	6	»	27	»	»	»	»
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo		29	28	94	151	18	3	»	21	16	9	»	25
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden		262	315	559	1136	68	16	14	98	17	4	3	24
Gouvernement der Molukken.	Amboina	329	303	546	1178	31	11	»	42	7	»	»	7
	Banda	109	139	260	508	8	3	»	11	4	1	»	5
	Ternate	153	207	276	636	14	1	»	15	7	»	»	7
	Menado	129	168	270	567	18	4	»	22	6	1	»	7
Timor		51	45	72	168	6	1	»	7	5	»	»	5
Totaal		1453	1520	2935	5908	365	78	70	513	78	11	8	97

N°. 14.

Aantal inlandsche Christenen in Nederlandsch Indie. (1)

JAVA EN MADURA.	In 1860.	In 1861.	BUITENBEZITTINGEN.	In 1860.	In 1861.
Batavia	233	232	Lampongsche districten	1	1
Buitenzorg	299	303	Banka	3) 323	4) 4
Cheribon	niet opgegeven	1) 18	Billiton	niet opgegeven	5) 4
Samarang	167	125	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	6) 230	6) 230
Japara	173	184	Gouvernement der Molukken. Amboina	7) 40 841	7) 42 329
Soerabaija	1845	2) 1845	Gouvernement der Molukken. Banda	694	712
Pasoeroean	134	153	Gouvernement der Molukken. Menado	56 051	8) 57 614
Banjoewangie	16	13	Timor	9) 2 697	10) 16 756
Banjoemas	16	11			
Bagelen	5	9			
Djokdjokarta	55	55			
Soerakarta	24	30			
Madioen	66	41			
Kedirie	293	274			

Aanmerkingen.

1) Chinesche christengemeente te Indramaijoe.

2) De opgaaf van het vorige jaar behouden.

3) Chinezen die de Roomsch-katholijke godsdienst belijden.

4) Inlandsche christenen. Van de Chinesche christenen is het cijfer niet opgegeven.

5) Chinezen.

6) Gedoopte Daijakkers. Bij gemis van latere opgaven het cijfer van 1858 behouden.

7) Burgers en negorijvolken.

8) Waaronder 2091 christenburgers. De overigen waren Alfoersche christenen.

9) Onvolledige opgaaf.

10) Waaronder plus minus 11 000 Roomsch-katholijke christenen, merendeels op Flores en overigens ook op Timor en Adonara. Van de Protestantsche christenen, ten getale van 5756 waren er 2260 op Timor en 3496 op Rotti.

(1) Medegedeeld in de bevolkingstaten n°. 1 en 12. Zie ook hoofdstuk I, afdeeling II.

N°. 15.

STERKTE van het Nederlandsch-Indisch leger bij het einde van het jaar 1861, daaronder niet begrepen de officieren tijdelijk met verlof buiten Nederlandsch-Indie (89 in getal). Zie verder hoofdstuk D, afdeeling I, § 2.

	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen en andere inlanders.	Totaal.
Officieren.	1 101	»	12	(1) 1 113
Onderofficieren en manschappen.	12 454	553	15 582	(2) 28 589
Totaal.	13 555	553	15 594	29 702
In 1860 was het cijfer	13 466	330	16 267	30 063
Geeft nu meer.	89	223	»	»
Geeft nu minder	»	»	673	361

(1) Ongerekend 85 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenants.

(2) Daaronder begrepen de in noot 1 bedoelde adjudant-onderofficieren.

N°. 16.

AANTAL soldaten-kinderen in Nederlandsch Indie bij het einde van het jaar 1861.

	JONGENS bij het pupillencorps.	JONGENS elders.	Meisjes.	Totaal. (1)
Europeanen in Nederl. Indie geboren	307	44	335	686
Idem buiten Nederl. Indie geboren	6	21	21	48
Totaal. . . .	313	65	356	734
In 1860 was het cijfer	326	50	417	793
Geeft nu meer.	»	15	»	»
Geeft nu minder	13	»	61	59

(1) De in vorige verslagen medegedeelde totalen zijn gebleken alle te hoog te zijn, doordien in de Indische bouwstoffen, behalve in de daarvoor bestemde kolom, het aantal jongens bij het pupillencorps verkeerdelijk ook werd medegerekend onder de rubriek: » elders."

N°. 17.

AANTOONING van de gedurende het eerste halfjaar 1861 verleende acten van vast en tijdelijk verblijf, en van de sedert 1°. Julij tot ultimo December 1861, volgens de nieuwe bepalingen op het regt van verblijf (*Indisch Staatsblad* 1861 n°. 40 en 41), uitgereikte acten van inwoning. (1)

AAN PERSONEN GEBOREN IN:	ACTEN VAN		Acten van inwoning.	TOTAAL.
	vast verblijf.	tijdelijk verblijf.		
Nederland	131	»	88	219
Nederlandsch Oost-Indie	4	»	2	6
Luxemburg	»	»	1	1
Frankrijk	»	»	3	3
Engeland	»	5	8	13
Britsch Indie	»	»	1	1
Rusland	»	1	»	1
Oostenrijk	»	»	1	1
Pruissen en andere Duitsche Staten	1	10	21	32
Italie	»	»	1	1
Belgie	1	3	6	10
Denemarken	»	»	2	2
Zwitserland	»	2	2	4
Perzie	»	»	5	5
Mexico	»	»	1	1
Nieuw Schotland	»	1	»	1
	137	22	142	301

(1) Vergelijk hoofdstuk E afdeeling II § 2. Zie ook n°. 1069 van het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie.

BIJLAGE B VAN HET VERSLAG.

N°. 4.

OVERZIGT

DER

UITKOMSTEN VAN DE GENEESKUNDIGE DIENST

BIJ DE

LANDMAGT OP JAVA EN MADURA

OVER 1861.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens .	Tusschenpoozende koorts	2986	26	6285	9297	16	1	73	[illegible]
» biliosa . . .	Galkoorts	238	4	53	295	7	»	4	[illegible]
» gastrica. . .	Gastrische koorts .	184	3	90	277	1	»	4	[illegible]
» catarrhalis. .	Catarrhale » .	235	11	130	376	1	»	1	[illegible]
Typhus	Zenuwzinking koorts	44	»	27	71	6	»	4	[illegible]
Cholera	Braakloop, bloedbederfkoorts . . .	36	»	22	58	4	»	3	[illegible]
Encephalitis. . . .	Hersenontsteking. .	7	1	2	10	1	1	»	[illegible]
Ophthalmiae . . .	Oog » . .	547	19	450	1016	1	»	4	[illegible]
Parotitis	Oogklier » . .	1	»	6	7	»	»	»	[illegible]
Angina	Keel » . .	111	»	16	127	1	»	»	[illegible]
Pleuritis	Borstvlies » . .	30	1	9	40	»	»	»	[illegible]
Pneumonia	Long » . .	38	1	37	76	3	»	5	[illegible]
Hepatitis.	Lever » . .	376	1	15	392	13	»	2	[illegible]
Enteritis	Darm » . .	26	»	18	44	2	»	2	[illegible]
Dysenteria	Dysenterie	729	12	92	833	116	3	23	[illegible]
Apoplexia	Beroerte	6	»	3	9	3	»	2	[illegible]
Epilepsia.	Vallende ziekte . .	32	3	2	37	»	»	»	[illegible]
Delirium tremens . .	Dronkaardswaanzin.	87	»	»	87	5	»	»	[illegible]
Morbi mentis . . .	Zielsziekte	51	12	18	81	»	1	»	[illegible]
Asthma	Aamborstigheid . .	38	1	101	140	1	»	2	[illegible]
Colica.	Koliek	178	3	47	228	»	»	»	[illegible]
Aphthae tropicae . .	Indische spruw . .	13	1	»	14	1	»	»	[illegible]
Gastricismus . . .	Maagstoornis . . .	465	14	147	626	2	»	»	[illegible]
Catarrhus bronchiorum	Luchtpijp ontsteking	312	46	426	784	4	»	5	[illegible]
Diarrhoea	Doorloop	1343	71	384	1798	32	5	25	[illegible]
Helminthiasis . . .	Wormziekte . . .	14	9	4	27	»	»	»	[illegible]
Rheumast. acutus . .	Snelverloopende rheumatisme	198	6	75	279	»	»	1	[illegible]
» chronicus .	Slepende rheumatisme	281	19	127	427	4	»	1	[illegible]
Haemorrhoïdes. . .	Aambeijen	133	»	17	150	2	»	»	[illegible]
Scrophulosis. . . .	Klierziekte. . . .	4	1	10	15	»	»	»	[illegible]
Phtisispulmonalis . .	Longtering. . . .	108	»	32	140	16	»	18	[illegible]
	Transporteren	8851	265	8645	17 761	242	11	179	[illegible]

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN

	TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Totaa[l]	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 8250.	Afrikanen 560.	Inlanders 6458.	Totaal 15 268.
9	1:186,6	1: 26	1: 86,09	1:103,3	1: 515,6	1: 560	1: 88,4	1: 169,6
1	1: 34	»	1: 13,2	1: 26,8	1:1178,5	»	1:1614,5	1:1388
	1:184	»	1: 22,5	1: 55,4	1:8250	»	1:1614,5	1: 3053,6
	1:235	»	1:130	1:188	1:8250	»	1:6458	1:7634
1	1: 7,3	»	1: 6,7	1: 7,1	1:1375	»	1:1614,5	1:1526,8
	1: 9	»	1: 7,3	1: 8,2	1:2062,5	»	1:2152,6	1:2181,1
	1: 7	1: 1	»	1: 5	1:8250	1: 560	»	1:7634
	1:547	»	1:112,5	1:203,2	1:8250	»	1:1614,5	1:3053,6
	»	»	»	»	»	»	»	»
	1:111	»	»	1:127	1:8250	»	»	1:1526,8
	»	»	»	»	»	»	»	»
	1: 12,6	»	1: 7,4	1: 9,5	1:2750	»	1:1291,6	1:1908,5
1	1: 28,9	»	1: 7,5	1: 26,1	1: 634,6	»	1:3229	1:1017,8
	1: 13	»	1: 9	1: 11	1:4125	»	1:3229	1:3817
14	1: 6,2	1: 4	1: 4	1: 5,8	1: 71,1	1: 186,6	1: 280,7	1: 107,5
	1: 2	»	1: 1,5	1: 1,8	1:2750	»	1:3229	1:3053,6
	»	»	»	»	»	»	»	»
	1: 17,4	»	»	1: 17,4	1:1650	»	»	1:3053,6
	»	1: 12	»	1: 81	»	1: 560	»	1:1526,8
	1: 38	»	1: 50,5	1: 46,6	1:8250	»	1:3229	1:5089,3
	»	»	»	»	»	»	»	»
	1: 13	»	»	1: 14	1:8250	»	»	1:1526,8
	1:232,5	»	»	1:313	1:4125	»	»	1:7634
	1: 78	»	1: 85,2	1: 87,1	1:2062,5	»	1:1291,6	1:1696,4
6	1: 41,9	1: 14,2	1: 15,3	1: 29	1: 257,8	1: 112	1: 258,3	1: 246,2
	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	1: 75	1:279	»	»	1:6458	1:1526,8
	1: 70,2	»	1: 12,7	1: 85,4	1:2062,5	»	1:6458	1:3053,6
	1: 66,5	»	»	1: 75	1:4125	»	»	1:7634
	»	»	»	»	»	»	»	»
3	1: 6,7	»	1: 1,7	1: 4,1	1: 515,6	»	1: 358,7	1: 449,05
43	»	»	»	»	»	»	»	»

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.				OVERLEDEN.		
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
	Per transport	8 851	265	8 645	17 761	242	11	179
Carcinomata. . . .	Kankergezwellen. .	1	»	»	1	»	»	»
Scorbutus	Scheurbuik. . . .	10	»	3	13	»	»	»
Hydrops	Waterzucht . . .	29	4	36	69	6	3	2
Vitia cordis. . . .	Hartsgebreken . .	246	2	2	250	3	1	»
Variolae	Pokken	62	4	18	84	2	»	2
Morbilli	Mazelen.	2	»	1	3	»	»	»
Framboesia	Framboosgezwellen .	18	1	45	64	»	»	»
Scabies	Schurft	89	16	617	722	»	»	»
Herpes	Voortkruipende huiduitslag	58	»	43	101	»	»	»
Syphilis primaria . .	Venusziekte . . .	2 271	91	784	3 146	6	»	5
» secundaria .	» . . .	400	1	72	473	4	»	1
Vulnera	Wonden	261	5	151	417	1	»	5
Contusiones	Kneuzingen . . .	187	12	343	542	1	»	2
Abscessus	Ettergezwellen . .	223	27	166	416	2	»	1
Ulcera.	Zweren	1 074	55	1 179	2 308	1	»	2
Tistulae	Pijpzweren. . . .	27	2	4	33	»	»	»
Herniae	Ingewandsbreuken .	94	3	15	112	»	»	»
Hydrocele	Waterzakbreuk . .	9	1	2	12	»	»	»
Luxationes	Ontwrichtingen . .	8	»	4	12	»	»	»
Fracturae	Beenbreuken . . .	27	1	15	43	»	»	»
Mors violenta . . .	Gewelddadige dood .	22	1	8	31	22	1	8
Morbi reliqui . . .	Overige ziektevormen	3 324	157	1 876	5 357	14	3	29
Beri beri.	»	»	»	18	18	»	»	2
		17 293	648	14 047	31 988	304	19	238

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 8250.	Afrikanen 560.	Inlanders 6458.	Totaal 15 268.
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 4,8	1: 1,3	1: 18	1: 6,2	1:1375	1: 186,6	1:3229	1:1388
1: 82	1: 2	»	1: 62,5	1;2750	1: 560	»	1:3817
1: 31	»	1: 9	1: 21	1:4125	»	1:3229	1:3817
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1:378,5	»	1:156,8	1:286	1:1375	»	1:1291,6	1:1388
1:100	»	1: 72	1: 94,6	1:2062,5	»	1:6458	1:3053,6
1:261	»	1: 30,2	1: 69,5	1:8250	»	1:1291,6	1:2544,6
1:187	»	1:171,5	1:180,6	1:8250	»	1:3229	1:5089,3
1:111,5	»	1:166	1:138,6	1:4125	»	1:6458	1:5089,3
1:107,4	»	1:589,5	1:769,3	1:8250	»	1:3229	1:5089,3
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 1	1: 1	1: 1	1: 1	1: 375	1: 560	1: 807,2	1: 492,5
1:237,4	1: 52,3	1: 64,6	1:116,4	1: 589,2	1: 186,6	1: 222,6	1: 331,9
»	»	1: 9	1: 9	»	»	1:3229	1:7634
1: 56,8	1: 34,1	1: 59,02	1: 57,02	1: 27,1	1: 29,4	1: 27,1	1: 27,2

BIJLAGE C VAN HET VERSLAG.

N°. 5.

OVERZIGT

DER

UITKOMSTEN VAN DE GENEESKUNDIGE DIENST

BIJ DE

LANDMAGT OP DE BEZITTINGEN BUITEN

JAVA EN MADURA

OVER 1861.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD. Euro-peanen.	Afri-kanen.	Inlan-ders.	Totaal.	OVERLEDEN. Euro-peanen.	Afri-kanen.	Inlan-ders.	Tota
Febris intermittens .	Tusschenpoozende koorts	3382	1	6067	9450	18	»	33	
» biliosa . . .	Galkoorts	281	»	97	378	12	»	4	
» gastrica. . .	Gastrische koorts .	440	»	434	874	2	»	1	
» catarrhalis. .	Catarrhale » .	190	»	280	470	1	»	3	
Typhus	Zenuwzinking koorts	38	»	25	63	10	»	9	
Cholera	Braakloop, bloedbederfkoorts . . .	14	»	12	26	»	»	3	
Encephalitis. . . .	Hersenontsteking. .	7	»	5	12	2	»	2	
Ophthalmiae . . .	Oog » . .	180	»	310	490	»	»	»	
Parotitis	Oogklier » . .	6	»	15	21	»	»	»	
Angina	Keel » . .	95	»	13	108	»	»	»	
Pleuritis	Borstvlies » . .	13	»	11	24	1	»	1	
Pneumonia	Long » . .	8	»	25	33	1	»	5	
Hepatitis.	Lever » . .	193	»	25	218	7	»	5	
Enterites.	Darm » . .	12	»	5	17	1	»	3	
Dysenteria	Dysenterie	430	»	106	536	60	»	15	
Apoplexia	Beroerte	6	»	1	7	3	»	»	
Epilepsia.	Vallende ziekte . .	19	»	7	26	1	»	»	
Delirium tremens . .	Dronkaardswaanzin.	39	»	»	39	7	»	»	
Morbi mentis . . .	Zielsziekte	29	»	22	51	»	»	2	
Asthma	Aamborstigheid . .	30	»	219	249	»	»	2	
Colica.	Koliek	144	1	116	261	»	»	2	
Aphthae tropicae . .	Indische spruw . .	9	»	2	11	2	»	»	
Gastricismus . . .	Maagstoornis . . .	470	»	381	851	1	»	1	
Catarrhus bronchiorum	Luchtpijp ontsteking	276	1	443	720	1	»	2	
Diarrhoea	Doorloop	900	»	341	1241	22	»	4	
Helminthiasis . . .	Wormziekte . . .	20	»	12	32	»	»	»	
Rheumast. acutus . .	Snelverloopende rheumatisme	170	»	174	344	1	»	10	
» chronicus .	Slepende rheumatisme	207	»	191	398	»	»	3	
Haemorrhoïdes. . .	Aambeijen	122	»	4	126	»	»	»	
Scrophulosis. . . .	Klierziekte. . . .	18	»	9	27	3	»	»	
Phtisispulmonalis . .	Longtering. . . .	53	»	22	75	3	»	3	
	Transporteren	7801	3	9374	17 178	159	»	113	

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE (GEMIDDELDE.)			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 4764.	Afrikanen 7.	Inlanders 7627.	Totaal 12 398.
1 : 187,8	»	1 : 183,8	1 : 185,2	1 : 264,6	»	1 : 231,1	1 : 243,09
1 : 24,4	»	1 : 24,2	1 : 23,6	1 : 397	»	1 : 1906,7	1 : 774,8
1 : 220	»	1 : 434	1 : 291,3	1 : 2382	»	1 : 7627	1 : 4132,6
1 : 190	»	1 : 93,3	1 : 117,5	1 : 4764	»	1 : 2542,3	1 : 3099,5
1 : 3,8	»	1 : 2,7	1 : 3,3	1 : 476,4	»	1 : 847,4	1 : 652,5
»	»	1 : 4	1 : 8,6	»	»	1 : 2542,3	1 : 4132,6
1 : 3,5	»	1 : 2,5	1 : 3	1 : 2382	»	1 : 3813,5	1 : 3099,5
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 13	»	1 : 11	1 : 12	1 : 4764	»	1 : 7627	1 : 6199
1 : 8	»	1 : 5	1 : 5,5	1 : 4764	»	1 : 1525,4	1 : 2066,3
1 : 27,5	»	1 : 5	1 : 18,1	1 : 680,5	»	1 : 1525,4	1 : 1033,1
1 : 12	»	1 : 1,6	1 : 4,2	1 : 4764	»	1 : 2542,3	1 : 3099,5
1 : 7,1	»	1 : 7,06	1 : 7,1	1 : 79,4	»	1 : 508,4	1 : 165,3
1 : 2	»	»	1 : 2,3	1 : 1588	»	»	1 : 4132,6
1 : 19	»	»	1 : 26	1 : 4764	»	»	1 : 1239,8
1 : 5,5	»	»	1 : 5,5	1 : 680,5	»	»	1 : 1771,1
»	»	1 : 11	1 : 25,5	»	»	1 : 3813,5	1 : 6199
»	»	1 : 109,5	1 : 124,5	»	»	1 : 3813,5	1 : 6199
»	»	1 : 58	1 : 130,5	»	»	1 : 3813,5	1 : 6199
1 : 4,5	»	»	1 : 5,5	1 : 238,2	»	»	1 : 6199
1 : 470	»	1 : 381	1 : 425,5	1 : 4764	»	1 : 7627	1 : 6199
1 : 276	»	1 : 221,5	1 : 240	1 : 4764	»	1 : 3813,5	1 : 4132,6
1 : 40,9	»	1 : 85,2	1 : 47,7	1 : 216,5	»	1 : 1906,7	1 : 476,8
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 170	»	1 : 174	1 : 31,2	1 : 4764	»	1 : 762,7	1 : 1127,09
»	»	1 : 63,6	1 : 132,6	»	»	1 : 2542,3	1 : 4132,6
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 6	»	»	1 : 9	1 : 1588	»	»	1 : 4132,6
1 : 17,6	»	1 : 7,3	1 : 12,5	1 : 1588	»	1 : 2542,3	1 : 2066,3
»	»	»	»	»	»	»	»

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	7 801	3	9 374	17 178	159	»	113	27
Carcinomata. . . .	Kankergezwellen. .	1	»	»	1	1	»	»	
Scorbutus	Scheurbuik. . . .	3	»	3	6	»	»	»	
Hydrops	Waterzucht . . .	35	»	39	74	3	»	6	
Vitia cordis. . . .	Hartsgebreken . .	95	»	9	104	3	»	1	
Variolae	Pokken	9	»	14	23	2	»	7	
Morbilli	Mazelen.	»	»	1	1	»	»	»	
Framboesiae. . . .	Framboosgezwellen .	3	»	90	93	»	»	»	
Scabies	Schurft	29	»	181	210	»	»	»	
Herpes	Voortkruipende huiduitslag	89	»	116	205	»	»	»	
Syphilis primaria . .	Venusziekte . . .	632	»	499	1 131	1	»	4	
» secundaria .	» . . .	130	»	77	207	»	»	»	
Vulnera	Wonden	372	»	476	848	16	»	15	
Contusiones	Kneuzingen . . .	202	»	272	474	1	»	»	
Abscessus	Ettergezwellen . .	219	»	361	580	2	»	10	
Ulcera.	Zweren	763	1	1 937	2 701	2	»	5	
Tistulae	Pijpzweren. . . .	7	»	2	9	»	»	»	
Herniae	Ingewandsbreuken .	24	»	10	34	»	»	»	
Hydrocele	Waterzakbreuk . .	5	»	2	7	»	»	»	
Luxationes	Ontwrichtingen . .	6	»	6	12	»	»	»	
Fracturae	Beenbreuken . . .	7	»	9	16	»	»	1	
Mors violenta . . .	Gewelddadige dood.	13	»	8	21	13	»	8	
Morbi reliqui . . .	Overige ziektevormen	2 069	»	1 937	4 006	24	»	43	
		12 514	4	15 423	27 941	227	»	213	4

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE (GEMIDDELDE.)			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 4764.	Afrikanen 7.	Inlanders 7627.	Totaal 12 398.
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 1	»	»	1: 1	1:4764	»	»	1:1239,8
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 11,6	»	1: 6,5	1: 8,2	1:1588	»	1:1271,1	1:1377,5
1: 31,6	»	1: 9	1: 26	1;1588	»	1:7627	1:3099,5
1: 4,5	»	1: 2	1: 2,5	1:2382	»	1:1089,5	1:1377,5
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1:632	»	1:124,7	1:226,2	1:4764	»	1:1906,7	1:2479,6
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 23,2	»	1: 31,7	1: 27,3	1: 297,7	»	1: 508,4	1: 399,9
1:202	»	»	1:474	1:4764	»	»	1:1239,8
1:109,5	»	1: 36,1	1: 48,3	1:2382	»	1: 762,7	1:1033,1
1:381,5	»	1:378,4	1:385,8	1:2382	»	1:1525,4	1:1771,1
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1: 9	1: 16	»	»	1:7627	1:1239,8
1: 1	»	1: 1	1: 1	1: 366,4	»	1: 953,3	1: 590,3
1: 86,2	»	1: 45,04	1: 59,7	1: 198,5	»	1: 177,3	1: 185,04
1: 55,1	»	1: 72,4	1: 63,5	1: 20,9	»	1: 35,8	1: 28,1

N°. 6.

KRIJGSVERRIGTINGEN IN 1861.

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen. (1)	Aantal gesneuvelden.		Aantal gewonden.		Aanmerkingen.
			Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
	A. *Voortzetting der expeditie in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.*						Behalve de aldaar organiek geplaatste garnizoens-compagnie, bestond de expeditionnaire landmagt der residentie Zuider- en Ooster-afd. van Borneo in den loop van het jaar 1861, uit het 7de, 9de en 13de bataillon infanterie, de 8ste compagnie artillerie, p. m. 100 man van de 4de compagnie sapeurs en het noodige administratief, genees-kundig en hospitaal personeel. (2)
15-17 Januarij.	Patrouille van uit Mengappan naar Apoei. Gevecht bij Mengamok en verdrijving der opstandelingen uit Apoei.	65	»	»	»	»	
1ste helft »	Algemeene troepenbeweging in het Amoenthaysche tot zuivering van het terrein van kwaadwilligen.	»	»	»	»	2	
19-21 »	Patrouille in het Alaysche; vermeestering der versterkingen te Limpasso.	70 1 Coehoornmortier,	»	»	»	1	
2de helft »	Patrouilles in het Amanditsche; arrestatie van twee inlandsche hoofden met eenige hunner volgelingen.	»	»	»	»	»	
10-20 Februarij.	Patrouille in de afdeeling Martapoera; eene vijandelijke versterking wordt daarbij verbrand en de muitelingen overal op de vlugt gedreven.	25 à 75	»	»	»	2	
18-24 »	Togt tegen de zich benoorden Baleh bevindende muitelingen.	100 1 Coehoornmortier,	»	»	»	»	

(1) Daar waar de troepen sterkte niet is opgegeven, bestaan de kolonnes gewoonlijk uit 30 tot 100 bajonetten.

(2) In October 1863 is, in verband met den verbeterden stand van zaken, magtiging verleend om een van de drie in dit gewest gedetacheerde veldbataillons, naar Java te doen terugkeeren.

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen. (1)	Aantal gesneuvelden. Officieren.	Aantal gesneuvelden. Onderofficieren en manschappen.	Aantal gewonden. Officieren.	Aantal gewonden. Onderofficieren en manschappen.	Aanmerkingen.
5-25 Februarij.	Patrouilles van uit Pringien ter opsporing van de plaats (Toendakkan), waar de opstandeling DJALIL zoude zijn begraven.	85 à 90 1 Coehoorn-mortier,	»	1	»	15	
1ste helft »	Gecombineerde bewegingen in het Alaysche, ter omsingeling eener rooverbende, waarbij deze geheel werd op de vlugt gedreven.	»	»	»	»	»	
7-8 Maart.	Togt langs de Riam Kanan, waarbij de vijandelijke bende met verlies van gesneuvelden, gewonden en vele wapenen werd op de vlugt gedreven.	»	»	»	»	»	
13 »	Kolonne van uit Pringien naar Assap, ter verdrijving eener vijandelijke bende.	»	»	»	»	5	
20-21 »	Patrouilles langs de Riam-Kiwa tot uitdrijving eener rooverbende, waarbij een zestal werd gevangen genomen.	»	»	»	»	2	
25 »	Kolonne van uit Amoenthay naar de streken benoorden Tabalong, ter opsporing van eene sterke vijandelijke bende uit de Passirsche en Doessonsche bovenlanden.	185 1 Coehoorn-mortier,	»	»	»	5	
1ste helft April.	Na een mislukten aanval des vijands op Rantau, wordt hij door de onzen met groot verlies teruggeslagen en vervolgd.	26	»	»	»	»	
Maart en April.	Patrouilles in de omstreken van Tabalong, oprigting van eenen post te Moeara-ayoe, waarbij de onzen tegenkanting van de zijde des vijands ontmoeten.	110 1 Coehoorn-mortier,	»	1	»	4	Bovendien p. m. 75 man hulptroepen.
19-20 April.	Hinderlaag nabij de brug te Bakarang Djawa (Kandangan) ten einde den opstandelingen het vernielen daarvan te beletten.	15	»	1	»	1	
29-30 »	Gecombineerde beweging in de omstreken van Kandangan en Amawang ter verdrijving van eene aanzienlijke bende opstandelingen.	100 à 150	»	1	1	5	
2 Mei.	De kruisboot n°. 59, gelegen in de Soeti-ie rivier (Tanah-laut), wordt door eenige rooverspraauwen aangevallen, doch dwingt dezen spoedig tot de vlugt.	»	»	»	»	2	
13 »	Vermeestering en vernieling eener vijandelijke benting te Batoelahie (Kandangan).	100 1 mortier,	»	»	»	1	

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen. (1)	Aantal gesneuvelden.		Aantal gewonden.		Aanmerkingen.
			Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
16 Mei.	Gevecht eener patrouille nabij Karangdjawa (Kandangan).	»	»	»	»	3	
17, 29 en 23 Mei.	Patrouilles van uit Kandangan naar Goenong-layang ter verdrijving van een troep geestdrijvers onder Hadjie Boeyassie.	»	»	»	»	1	
18 Mei.	Gevecht bij Pagat (Alay) waarbij de vijand met groot verlies wordt uiteengeslagen.	90	»	»	»	»	
13 Mei - 2 Junij.	Mislukte togt tegen de vijandelijke sterkte te Goenong-tongka (verblijf van Antasarie)	120 1 mortier,	»	7	1	21	Bovendien 350 man hulptroepen (Becompayers) Zr. Ms. stoomschip *Boni*, benevens den stoomsleper *van Os*
8 Junij.	Vereenigde beweging van uit Martapoera en Tanah-laut, ter vernieling der vijandelijke sterkten nabij Goenong-pamattan.	90 1 mortier,	»	»	1	5	
12 - 13 Junij.	Gevecht eener patrouille, met de zich op nieuw nabij Pamattan versterkt hebbende opstandelingen.	30	»	1	1	6	
18 »	Vernieling eener vijandelijke sterkte tusschen Pantai-kambawang en Barabei-ie (Alay).	30	»	»	»	»	
19 - 22 »	Gecombineerde bewegingen van uit Martapoera tegen de vijandelijke sterkten op den berg Pamattan.	215 3 vuurmonden,	»	»	»	6	
26 »	Vermeestering der vijandelijke versterking te Boekit Brasmaketjil.	30	»	»	»	»	Benevens 50 man hulptroepen.
6 Julij.	Vernieling der vijandelijke sterkten te Anahoem.	»	»	»	»	7	
10 - 16 en 20 - 26 Julij.	Togten naar Goenong-hanio en Haroyan (Paramassan - Amandit) ter opsporing van Hidayat.	»	»	»	»	1	
22 Julij.	Verovering der vijandelijke sterkten te Tandjong-allang en Anahoem.	65	»	»	»	1	
18, 22 en 24 Julij.	Verkenning van de in de Barito-rivier uitwaterende Soengei Boentok door Zr. Ms. stoomschip *Celebes*.	»	»	»	»	2	
24 Julij.	Mislukte aanval des vijands op de bevriende kampong Kloewa. Een ter hulp toegesneld detachement uit Amonthay drijft de opstandelingen uiteen.	50	»	»	»	1	
27 »	Verovering der vijandelijke positien in de Pasiraman en Pamaton-gebergten.	80 1 mortier,	1	1	»	5	

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen. (1)	Aantal gesneuvelden.		Aantal gewonden.		Aanmerkingen.
			Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
1 Augustus.	Aanval en verovering der vijandelijke versterkingen te Limpasso (Alay).	85 1 mortier,	»	»	2	8	
8 »	Geeombineerde manoeuvres tegen de vijandelijke versterkingen te Anahoem, welke met groot verlies aan de zijde der opstandelingen worden vermeesterd.	130 1 mortier, 1 drieponder,	»	»	»	1	
8 »	Mislukte aanval des vijands op de versterkte pasangrahan te Rantau (Margasarie).	»	»	»	»	»	
8-11 »	Verkenning en vernieling der versperringen in de Soengei Boentoeh en Karrau-rivier door Zr. Ms. stoomschip *Celebes.*	»	»	»	»	»	
10 »	Mislukte aanval der onzen op de vijandelijke sterkte te Paggar.	50	»	4	2	11	
3-4 September.	Verovering en vernieling der vijandelijke positien te Batoepoeti en aan de Ayoe en Tabalong rivieren (Tabalong).	120 2 mortieren,	»	1	»	3	
13 »	Vermeestering der vijandelijge positie te Kria-wadja-bepinto (Alay).	60	»	»	1	2	
25-26 »	Vernieling der vijandelijke positien te Tondakkan (Amonthay).	»	»	1	»	4	
22-26 »	Vijandelijke aanvallen op een voor Ampah bestemd convooi levensmiddelen.	50	»	2	»	4	
28 »	Verovering per vijandelijke sterkte te Ranonia (Karrau).	200 1 houwitser, 1 mortier,	1	2	1	36	
9 19- October.	Gevechten te Kloewa en Benoea-lawas, ter verdrijving eener groote partij geestdrijvers.	45 à 90 1 houwitser,	»	2	1	2	
27 »	Gevecht tegen eene bende geestdrijvers te Telok-palawang (Kloewa).	50 en 1 houwitser,	»	»	»	»	
27-29 »	Verovering der vijandelijke sterkte te Penitoe Biroe (Alay).	100 1 mortier,	»	3	1	21	
2-6 November.	Gevechten tegen de in de omstreken van Kloewa op nieuw verzamelde geestdrijvers.	60 1 houwitser,	»	»	»	3	
25 October. 19 November.	Togt naar Goenoeng-tongka, welke versterking op den 10den November in onze handen is gevallen, nadat op den vorigen dag twee bestormingen door den vijand waren afgeslagen.	320 1 houwitser, 2 mortieren,	1	1	»	13	300 man hulptroepen Pagatanners, benevens Zr. Ms. stoomschepen *Suriname*, *Celebes* en *Boni.*

Tijdvak der operatien.	KORTE OMSCHRIJVING der voornaamste ontmoetingen met den vijand.	Sterkte der troepen. (1)	Aantal gesneuvelden.		Aantal gewonden.		Aanmerkingen.
			Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
9 November.	Gevecht tegen eene bende geestdrijvers te Teloh-salasie (Amoenthay). De ons bevriende regent van Amoenthay sneuvelt.	60 en 1 drieponder.	»	»	»	»	Bovendien nog 3 man van den rege van Amonthay.
6 December.	Aanval eener bende fanatieken op een tegen hen uitgezonden detachement te Djatok (Alay).	50 1 houwitser.	»	3	»	4	
12 »	Gevecht met eene bende fanatieken.	60	»	»	»	»	
15 »	Verovering en vernieling der vijandelijke sterkte te Benoea-lawas (Amoenthay).	220 1 houwitser, 1 mortier.	»	»	»	3	
15-19 »	Verovering en vernieling der vijandelijke werken te Kria-wadja-bepinto (Alay).	60 à 160 1 houwitser. 1 mortier.	»	»	1	2	
20 »	Een detachement ter opsporing van de moordenaars van den controleur van Margasarie, in de Soengie Bankanangan in eene hinderlaag gelegd en bijna geheel door den vijand afgemaakt.	20	1	14	»	5	
	Aantal gesneuvelden en gekwetsten in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, gedurende het jaar 1861.						
	6de bataillon.	»	1	»	»	»	
	7de »	»	»	4	3	56	
	9de »	»	1	5	2	61	
	13de »	»	1	25	8	129	
	Artillerie.	»	1	»	»	11	
	Hospitaal personeel.	»	»	»	»	3	
	Totaal . .	»	4	34	13 *)	260	
	B. *Expeditie tegen de zeeroovers in de wateren van Celebes.*						
	Deelname van een detachement infanterie aan drie maritime expeditien van Zr. Ms. stoomschepen *Gedeh* en *Reinier Claeszen* tegen de zich in de wateren van Celebes ophoudende zeeroovers.	2de compagnie van het 5de bataillon infanterie.	»	»	»	»	

*) Waarvan 4 sedert aan hunne wonden zijn overleden.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE E VAN HET VERSLAG.

N. 7.

LIJST der in 1861 bij de Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten ingekomen opnemingen en schetskaarten, zoomede van de door haar in dat jaar uitgegeven kaarten.

Straat Bangka (Celebes), door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Etna.*

Baai van Kema, idem idem.

Schets noord- en noordoostkust Balante, door den luitenant ter zee 1ste klasse A. L. PALM.

Schets Westkust Tanah Djampea, door den luitenant ter zee 1ste klasse C. SCHUYLENBURG.

Detailkaart Karang Brom-brom, door den état-major van Zr. Ms. opnemingsvaartuig *Pylades.*

Japansche binnenzee, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Groningen.*

Inkomen van het Urage-kanaal, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Groningen.*

Oostkust eiland Sailoos, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Reinier Claeszen.*

Sailoos en omliggende eilanden, door den luitenant ter zee A. F. SIEDENBURG, de luitenants ter zee 2de klasse J. J. ENGELVAART en J. D. HOOGLANDT, en den adelborst 1ste klasse J. CH. BERENDS.

Poeloe-baai, Ratten-eiland, Rifratten-eiland, door de commissie tot onderzoek der Poeloe-baai, enz.

Monding Poeloe-baai na de zeebeving in Januarij 1861, door den ingenieur BLOEMENSTEIN.

Monding Kwala Nior, gedeelte Jambie-rivier, nabij kampong Baroe, gedeelte Tongkal-rivier, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Madura.*

Schets Passer-rivier, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kinsbergen.*

Frederik-Hendrik-rotsen, door den état-major van Zr. Ms. opnemingsvaartuig *Pylades.*

Monding Soengsang en Zoutrivier, idem idem.

Schetskaart Siak-rivier, van Siak tot Pekang-baroe, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Samarang.*

Schetskaart van Patiro tot Saling-kete, door den adelborst 1ste klasse J. CH. BERENDS.

Boengiesbaai, door de luitenants ter zee 2de klasse H. E. JOLLY en C. E. UHLENBECK en den derden stuurman A. VAN HUET.

Schetskaart Duperri-eilanden, door den luitenant ter zee 2de klasse C. TEN BOSCH.

Tiporbaai, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Reinier Claeszen.*

Bogt van Dompelas, idem idem.

Reede van Laboean-to-binta, idem idem.

Gedeelte baai Tontoli, idem idem.

Schets baai bezuiden Balante, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *het Loo.*

Noordoostkust van Balante, idem idem.

Schets reede Belang, idem idem.

Koetei-rivier, door den luitenant ter zee 1ste klasse F. J. ABRESCH en den luitenant ter zee 2de klasse A. DE JONG.

Monding rivier Toelang Bawang, door den luitenant ter zee 1ste klasse J. J. A. D. PHAFF.

Idem Mesoedie, idem idem.

Straat Lepar, idem idem.

Noordkust van Flores, door den luitenant ter zee 2de klasse J. W. VISSER.

Baai van Riouw, idem idem.

Reede Kaibobo, door den luitenant ter zee 2de klasse J. ISEBEE MOENS.

Kloewangbaai, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Groningen.*

Passage van Pontianak naar Soekadana (binnendoor), door den gezagvoerder der gouvernements-marine J. VILDERS.

Baai van Biengkoko, door den luitenant ter zee 1ste klasse A. L. PALM.

Plannen der Gilie-Lawa-, Pannalie- en Basie-baaijen en ankerplaatsen bij Mainarie en Giliting, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Soembing.*

Barie-baai, door den luitenant ter zee 2de klasse J. D. HOOGLANDT.

Baai Laboean-batjak, idem idem.

Reede Delhie, door den luitenant ter zee 2de klasse J. ISEBEE MOENS.

Schets Karraw-rivier, door den luitenant ter zee 2de klasse C. P. VAN DER STAR.

Reede Mouton, door den luitenant ter zee 2de klasse J. A. DE GELDER.

Schets reede Parigie, idem idem.

Idem Soengie Boentak, idem idem.

Soengie Doewara, door de luitenants ter zee 2de klasse P. WITTOP KONING en D. J. WEYSS.

Kapoeasrivier, door den gezaghebber van den gouvernements-stoomsleper *Kapitein van Os* GLAZER.

Mahakan- of Koetei-rivier, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Bali.*

Noordkust Flores door den luitenant ter zee 2de klasse J. W. VISSER.

Baai van Rioem id. id.

Pangalatiang-eilanden, door den état-major van Zr. Ms. stoomschip *Etna.*

Reede Belang door den luitenant ter zee 2de klasse J. A. DE GELDER.

Kapoeasrivier door den gezaghebber der gouvernements-marine J. VILDERS en den stuurman C. H. BURMEESTER.

Melawie-rivier door den gezaghebber J. VILDERS.

Uitgegeven werden de navolgende kaarten:

Java-zee, door H. D. A. SMITS en P. baron MELVILL VAN CARNBÉE, 3de uitgave.

Zuidwest-kust Celebes, door SCHRÖDER, 3de uitgave.

Zeebloemstraat, door A. C. J. EDELING, 2de uitgave.

Binnen- en buiten-reede van Riouw, door denzelfde, 2de uitgave.

Eilanden nabij Padang, door denzelfde, 2de uitgave.

Zeegat van Tjilatjap, door GROLL, 3de uitgave.

Zuidwestgedeelte der baai van Boni, door H. DIJSERINCK.

Vaarwaters Soerabaija, door M. H. JANSEN.

Oostkust China, door H. DIJSERINCK.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE F VAN HET VERSLAG.

N°. 8.

RESUME der verklaringen, afgenomen van uit handen van zeeroovers ontvlugte personen, dan wel van gevangen genomen zeeroovers zelven, gedurende het jaar 1861 bij het marine-departement ontvangen. (1)

Uit alle verklaringen, welke gedurende het jaar 1861 omtrent den zeeroof bij het marine-departement zijn ontvangen, moet het resultaat worden opgemaakt, dat de sedert zoo lange jaren te Rioem op het eiland Flores gevestigde zeerooversbende door de tegen het eiland Sailoos of Saljoesoe in het laatst van 1860 en begin van 1861 plaats gehad hebbende maritime expeditie geheel is vernietigd, en er op Flores alzoo geene rooversvestiging meer bestaat.

De onderwerping van Rioem aan het gezag van den Sultan van Bima, kort na bedoelde expeditie, en het aanhoudend bekruisen dier vaarwaters door oorlogsbodems van uit het station in de wateren van Celebes, zonder spoor van zeeroovers of zeeroof te ontdekken, bevestigt het bovenstaande.

Uit de verhooren, afgenomen van de bij Sailoos in onze handen gevallen zeeroovers, vrouwen en kinderen, is almede gebleken, dat de te Rioem gevestigde roovers dezelfde waren, die in den jare 1851 den bekenden aanval op het eiland Bawean hebben gedaan; dat van de destijds geroofde vrouwen er nog 19, en van de kort na den aanval op Bawean tegen de kampong Bodaij bij Sumanap op het eiland Madura gepleegden menschenroof nog 10 vrouwen in het bezit van de zeeroovers op Sailoos waren.

Allen gewagen in hunne verklaringen van den in der tijd, kort na hunne gevangenneming plaats gehad hebbende aanval van Zr. Ms. stoomschip *Hekla* op deze roovers bij een der Kangeangs, bij welke gelegenheid het grootste aantal der zeeroovers met een aanzienlijk aantal geroofde menschen des nachts in sampangs tusschen de reven zijn ontvlugt en naar Rioem gestevend, alwaar zij zich toen reeds schijnen gevestigd te hebben.

Dit destijds aanwezig zijn van roovers op laatstgenoemde plaats wordt bevestigd door de verklaringen van 4 van Bouton geroofde vrouwen; het tijdstip echter, waarop roovers het eerst daar gekomen zijn, is niet na te gaan.

De overige, ten gevolge van de expeditie tegen Sailoos in vrijheid gestelde vrouwen waren afkomstig van verschillende strandplaatsen van Celebes, van Bouton, Bonerate, Mangaraij (westzijde van Flores) en Saleijer, en reeds sedert eenige jaren in handen der zeeroovers.

(1) Vergelijk voor mededeelingen over 1860 de *Javasche courant* van 15 Mei 1861 (*Staats-courant* van 23 Junij daaraanvolgende).

Van het oogenblik hunner gevangenneming werden deze vrouwen door de roovers goed behandeld en waren voor het grootste gedeelte met hen gehuwd. Het aantal gevangen genomen kinderen bedroeg 28.

Uit 17 verklaringen bij die gelegenheid afgenomen van geroofde menschen, die als slaven bij de Mangindanaosche of eigenlijk Sailoosche zeeroovers werden gebezigd, is het gebleken, dat de meesten hunner niet lang in handen der roovers zijn geweest; slechts één was 5 jaren te voren geroofd, sommigen waren 1, 2 à 3 jaren en velen slechts eenige maanden geleden in hunne handen gevallen; zij waren afkomstig van Saleijer, Mangaraij, Tanetto, Goa, Bouton, Sumbawa, Bima, Macassar, en meestal op de togten tusschen die plaatsen en Sumbawa en Flores in visschers- en handelspraauwen genomen.

Wat aangaat de ververschingsplaatsen, die de zeeroovers hierbij, tot het schoonmaken der praauwen, het innemen van drinkwater als anderzins, aandeden, kan met grond worden aangenomen, dat zulks vroeger op Kalatoea geschiedde, doch daarvoor later Tomboco op Sumbawa werd aangedaan.

Het noordelijkste punt tot waar die zeeroovers hunne togten uitstrekten, schijnt de Kendarie-baai op Celebes te zijn.

Uit meest alle verklaringen, zoo van mannen als vrouwen, moet worden opgemaakt dat de roovers Rioem voor goed verlaten hadden, om naar Mangindanao terug te keeren, waartoe zij zich tijdelijk op het eilandje Sailoos of Saljoesoe hadden gevestigd. De redenen, die dat tot dat voornemen aanleiding hebben gegeven, kunnen niet uit de verklaringen geput worden, hetgeen moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat zoodanige verklaringen naar het bij gouvernements-besluit van den 17den Augustus 1835, n°. 6 (*Staatsblad* n°. 39), daarvoor vastgestelde model zijn ingerigt, en eene in dien zin gestelde vraag daarbij niet is opgenomen.

Als zeker kan evenwel worden aangenomen, dat de active bekruising der wateren van Flores en het aanhoudend bezoeken der baai van Rioem door oorlogsstoomschepen, hunne verhuizing van daar naar Sailoos heeft te weeg gebragt, terwijl de bewoners van Rioem, van onze bescherming verzekerd, hen ook gelijktijdig gedwongen hebben hunne vestiging aldaar te verlaten.

De overige verhooren ter zake bij dit departement ontvangen bevatten weinig belangrijks. Uit sommige blijkt echter, dat de rooversvloot die dit jaar dezen archipel is binnengedrongen, van Solok uitgerust en weder derwaarts is teruggekeerd.

Een Macassaarsch handelaar Sahie, bij die gelegenheid geroofd doch later weder ontsnapt, geeft op dat de naam van den vorst der plaats waar men hem ontscheepte en als timmerman te werk stelde, Datoe Djamatoe is.

Het vroeger zoo beruchte rooversnest Balangingi komt in de verklaringen nog steeds voor, en men kan aannemen dat daar nog altijd praauwen ten zeeroof worden uitgerust. Eene verplaatsing der zeeroovers van den Solo-archipel naar de noordoostkust van Borneo, af te leiden uit den aan de Regering gerigten brief van 30 April 1861, n°. 325 (geheim) van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, kan evenwel uit de ingekomen verklaringen niet worden opgemaakt; doch de omstandigheid, dat de eilandengroep die de Solo-eilanden als het ware met de noordoostkust van Borneo verbindt, het voor een onder opzigt werkenden gevangene zeer moeijelijk maakt om na te gaan, of hij zich op een groot eiland dan wel op de vaste kust van Borneo bevindt, doet van den anderen kant weinig waarde hechten aan opgaven nopens de plaats, waar zij zich tijdens hun verblijf bij de zeeroovers vermeenden op te houden.

De active bekruising van dezen archipel gedurende het jaar 1861 heeft tot het ontmoeten en verdelgen van zeeroovers aanleiding gegeven, en is tevens oorzaak geweest, dat zij zich gehaast hebben dezen archipel weder te verlaten, daar zij seder jaten de Tambilan-, Natunas- en Anambas-eilanden aandoen, doch dezen keer, hoogst vermoedelijk uit vrees voor eene ontmoeting van stoomschepen, langs de kust van Borneo regtstreeks om de noord zijn gegaan.

In de maanden Maart, April, Mei, Junij en Julij zijn op verschillende plaatsen in dezen archipel rooversvaartuigen gezien, waaruit men den door hen gevolgden koers kan afleiden, en tevens tot de zekerheid geraken, dat zij tot ééne en dezelfde vloot behooren.

Behalve de expeditie tegen Sailoos, is het Zr. Ms. stoomschip *Gedeh* mogen gelukken, in de maand Maart jl. bij Tambacora eenige zeeroovers gevangen te nemen, die volgens hun zeggen van 2 groote rooverspraauwen waren afgedwaald; hunne verklaringen leveren overigens geene bijzonderheden op.

De *Reinier Claeszen* heeft in de maand April eerst bij de Pangalasian-groep eene roovers-

praauw gezien en daarna in de baai van Tipor in Straat Macassar eene vloot, bestaande uit 14 zoo groote als kleine rooversvaartuigen ontmoet.

Eerstgenoemde praauw wist echter over de ongenaakbare reven van een dier eilanden te ontsnappen, terwijl een aanval van de *Reinier Claeszen* op bedoelde vloot insgelijks belet werd door de reven, welke de genoemde baai afsluiten, en de 3 sloepen van dien bodem daarvoor niet magtig genoeg waren.

Van 2 tot 7 Mei zijn berigten ingekomen van het landen der zeeroovers op Poelo Laut (zuidoostkust van Borneo), op verschillende plaatsen der zuidkust en op de zuid-westkust van Borneo, terwijl zij den 12den Junij zich op Billiton hebben vertoond; zijn toen overgestoken naar de westkust van Borneo, waar zij tusschen Pontianak en Sambas geroofd en van daar, zoo als hierboven reeds is vermeld, langs de kust van Borneo om de noord dezen archipel hebben verlaten.

Daar nu eene zeer active bekuising gedurende de maanden April, Mei, Junij en Julij de beste resultaten schijnt te zullen opleveren, zoo zijn of worden van wege het marine-departement aan de stations-kommandanten in de wateren van Celebes, ter Westkust van Borneo, ter Oostkust van Sumatra en in de wateren van Riouw en Lingga daartoe de noodige bevelen uitgevaardigd, terwijl in verband daarmede, wanneer de beschikbare middelen zulks maar eenigzins toelaten, van uit Batavia en Soerabaija twee stoomschepen insgelijks voor die bekruising zullen worden aangewezen.

Hoewel de zoogenaamde groote route der zeeroovers gedurende de laatste jaren niet meer langs de kusten van Menado, Ternate en de Molukken in het algemeen leidt, zoo zullen evenwel de stations-kommandanten in de wateren der Molukken en in de wateren van Menado insgelijks in dien geest worden aangeschreven, daar er met eenige zekerheid volstrekt niet op gerekend kan worden, dat de zeeroovers deze gewoonte zullen blijven volgen, en er van tijd tot tijd nog altijd berigten inkomen, dat zoogenaamde geïsoleerde rooversvaartuigen dien weg nemen, en, als zij de kans schoon zien, vooral langs de oostkust van Celebes de strandbewoners uitplunderen of wegrooven.

Uit het vorenstaande blijkt dat in het afgeloopen jaar 1861 een belangrijk resultaat is verkregen tegen de zeerooverijen in onzen archipel, door de geheele vernietiging van eene rooversvestiging in onze eigene bezittingen, of ten minste in de onmiddellijke nabijheid daarvan, die sedert jaren als eene ramp te beschouwen was voor de naburige eilanden-groep onder ons beheer staande, en vooral voor den inlandschen handel in die gewesten; en ten slotte dat al het mogelijke in het werk zal gesteld worden om de periodieke verschijning der buiten onze bezitting gevestigde roovers in dezen archipel zooveel doenlijk te beletten, of, door onophoudelijke bestoking, hun de meest mogelijke afbreuk te doen.

De Schout-bij-nacht, Adjudant des Konings in buitengewone dienst, Kommandant Zr. Ms. zeemagt in Oost-Indie en Inspecteur der Marine.

(*get.*) MAY.

BIJLAGE G VAN HET VERSLAG.

N°. 9.

VERSLAG omtrent de werking der nieuwe wetgeving in Nederlandsch Indie gedurende het jaar 1860.

Omtrent de werking der nieuwe wetgeving in Nederlandsch Indie gedurende het jaar 1860 valt weinig belangrijks mede te deelen; het oordeel over die wetgeving, reeds in het breede in vorige verslagen nedergelegd, is gedurende het jaar 1860 niet gelogenstraft. Het zij mij daarom vergund, ten einde niet in nuttelooze herhalingen te vervallen, in het algemeen tot de vorige verslagen te verwijzen, en mij te bepalen tot de vermelding van enkele omstandigheden, welke gedurende den voormelden tijdkring hebben plaats gevonden en op den toestand van het regt en de regtsbedeeling niet zonder eenigen invloed zijn gebleven.

Een nieuw reglement op het notarisambt, hoofdzakelijk geschoeid op de Nederlandsche wet van 9 Julij 1842, doch in verband gebragt met de Indische toestanden, is afgekondigd bij de ordonnantie van 11 Januarij 1860 (*Indisch Staatsblad* n°. 3).

Aanvankelijk heeft dit reglement in de praktijk, vooral in de bezittingen buiten Java en Madura, tot enkele bezwaren aanleiding gegeven; hoofdzakelijk ten gevolge van de afwijkende organisatie van het burgerlijk bestuur in sommige dier gewesten, en van andere plaatselijke omstandigheden; die bezwaren zijn echter, naar mate zij zich voordeden, uit den weg geruimd.

Door eene uitvoering van het tweede lid van art. 2 van meergemeld reglement en de opdragt van het notarisambt op de verschillende plaatsen waar de omstandigheden zulks toelaten, aan in het bijzonder daartoe aangestelde notarissen, zouden de betrokken gemeenten zeer worden geriefd; de ambtenaren, thans met de functien van notaris belast, zouden daardoor meer tijd beschikbaar krijgen voor de overvloedige werkzaamheden aan hun hoofdambt verbonden, en eene ruime gelegenheid zoude geopend worden om de vele aanwezige candidaten-notaris in een gewenschten werkkring te plaatsen (1).

De werking der ordonnantie van 8 December 1855 (*Indisch Staatsblad* n°. 79), houdende toepasselijk-verklaring der Europesche wetgeving op vreemde Oosterlingen, heeft gedurende het jaar 1860 tot geene bijzondere bedenkingen aanleiding gegeven; het schijnt dat die ordonnantie, naar mate men met dezelve meer vertrouwd raakt en de jurisprudentie zich omtrent de punten, welke aanvankelijk tot verschil van opvatting aanleiding gaven, vestigt, algemeen gunstiger wordt beoordeeld.

Door de onderwerping der vreemde Oosterlingen aan de regtspraak der Europesche regtbanken is de werkkring van deze buitengewoon uitgebreid; ten einde hiervan een denkbeeld te geven zij het genoeg er op te wijzen, dat aan de regtsmagt van den raad van justitie te Batavia, welke vroeger belast was met de regtspraak over ongeveer 7000

(1) In de eerste helft van 1863 is hierop ook van de zijde van het opperbestuur de aandacht der Indische Regering gevestigd geworden, en blijkens *Indisch Staatsblad* 1863, n°. 170, heeft het denkbeeld bereids voor zooveel mogelijk uitvoering erlangd.

Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, ten gevolge der ordonnantie van 9 December 1855, wat de burgerlijke en handelszaken betreft, ongeveer 70 000 vreemde Oosterlingen, meerendeels handelaren, zijn toegevoegd.

Het kan dan ook geen bevreemding wekken, dat de raden van justitie al spoedig niet meer bij magte bleken te zijn, zonder eene beduidende uitbreiding van het personeel aan de zoo zeer toenemende werkzaamheden het hoofd te bieden.

Ten einde hierin te voorzien werd, blijkens art. 1 van het besluit van 27 November 1860, n°. 14, door de Indische Regering aan het opperbestuur in overweging gegeven, om te bepalen dat de raden van justitie op Java zouden zijn te zamen gesteld:

1°. die van Batavia uit: een president, een vice-president, vijf leden, een officier, een substituut-officier, een griffier en twee substituut-griffiers;

2°. die van Samarang en Soerabaija uit: een president, een vice-president, vier leden, één officier, een substituut-officier, een griffier en een substituut-griffier.

Door deze inrigting zouden die regtbanken ieder een vice-president en een lid meer verkrijgen dan volgens art. 119 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie in Nederlandsch Indie is bepaald.

De voorgestelde inrigting werd algemeen geacht niet verder te gaan, dan noodzakelijk vereischt werd om in de meest dringende behoefte te voorzien, ook dan wanneer die regtbanken geheel voltallig zijn, hetgeen ten gevolge van verplaatsing, ziekten of sterfgevallen zoo dikwijls het geval niet is; de overtuiging was algemeen, dat de gelegenheid tot daarstelling van twee kamers aan die regtbanken moest worden geopend, ten einde door eene verdeeling der werkzaamheden de vele aangebragte zaken geregeld te kunnen afdoen.

Bij het einde van het jaar 1860 kon omtrent deze aangelegenheid nog geene beschikking zijn genomen. (1)

Ook de werkzaamheden van het openbaar ministerie zijn gedurende het jaar 1860 zeer toegenomen.

De vermeerdering van zaken bij de raden van justitie behandeld is uit den aard der zaak niet zonder belangrijken invloed gebleven op de taak den officieren van justitie opgelegd. Doch ook het aantal militaire misdrijven, door welgemelde regterlijke ambtenaren in hunne betrekking van auditeur-militair te behandelen, is voortdurend toenemende; het getal dier zaken bedroeg in het jaar 1860 bij de krijgsraden: te Batavia 80, te Samarang 88 en te Soerabaija 69. De noodzakelijkheid, dat afzonderlijke ambtenaren voor de behandeling dezer zaken worden aangewezen, valt niet meer te loochenen (2).

De invordering van 's lands middelen bij wege van parate executie, op het onvoldoende van welke regtsvordering reeds herhaaldelijk bij vorige verslagen is gewezen, geeft den officieren van justitie, inzonderheid dien bij den raad van justitie te Batavia, veel beslommeringen en vordert een groot deel van zijnen zoo kostbaren tijd. Het kan inderdaad niet van de officieren van justitie worden gevergd, ook indien het ware overeen te brengen met de waardigheid van hun ambt, dat zij zich belasten met de invordering van een aantal meerendeels kleine vorderingen, verschuldigd wegens verschillende belastingen of contributien aan openbare instellingen, zelfs wegens achterstallige schoolgelden van de gouvernementsscholen; vorderingen, waaronder vele beneden het bedrag van één gulden blijven, maar wier aantal jaarlijks tot eenige honderden klimt.

Van de bij art. 75 der overgangsbepalingen verleende bevoegdheid tot het aangaan van huwelijken tusschen Europeanen of daarmede gelijkgestelde personen en inlanders of daarmede gelijkgestelden, wordt bij voortduring schaarsch gebruik gemaakt, en strekte zulks dan in den regel om natuurlijke kinderen te wettigen; de gelegenheid hiertoe kan in den toestand der Indische maatschappij niet wel worden gemist, en de bevoegdheid tot het aangaan van een zoodanig huwelijk schijnt dan de voorkeur te verdienen boven de onder het vroegere regt gebruikelijke brieven van legitimatie.

De regtsbedeeling onder de inlandsche bevolking heeft in het jaar 1860 geen aanleiding

---

(1) Zie voor de gedeeltelijke inwilliging dezer voorstellen *Indisch Staatsblad* 1861, n°. 36.

(2) Bij 's Konings besluit van 21 Januarij 1864, n°. 72, zijn maatregelen genomen om den werkking van het openbaar ministerie te vereenvoudigen, en wel door de toepasselijk-verklaring op Nederlandsch Indie van het beginsel van art. 5, 2de lid, der wet op de nieuwe regterlijke inrigting hier te lande, van 31 Mei 1861 (*Staatsblad* n°. 49).

gegeven tot nieuwe beschouwingen; de behandeling der zaken bij vele inlandsche regtbanken is niet van oppervlakkigheid vrij te pleiten; bij de toenemende werkzaamheden der administrative ambtenaren is hierin geene verbetering te hopen; het oogenblik schijnt dan ook niet ver meer verwijderd, dat tot eene herziening der organisatie van de landraden zal moeten besloten worden.

In het regtswezen in de zoogenaamde buitenbezittingen is gedurende het jaar 1860 geene verandering gekomen; die gewesten, inzonderheid de Westkust van Sumatra en Celebes, streven krachtig voort op den weg der ontwikkeling; het aantal en het belang der burgerlijke handelszaken nemen toe; door den steeds winnenden invloed van het bestuur komen inzonderheid op Celebes meer en meer misdrijven tot de kennis der justitie, maar behoorlijk georganiseerde regtbanken ontbreken.

Bij het besluit van 16 Februarij 1860, n°. 1, werd de commissaris tot het ontwerpen en voorstellen der vereischte bepalingen van wetgeving in de bezittingen buiten Java en Madura, mr. W. H. du Cloux, tot eenen anderen werkkring geroepen, en vervolgens bij besluit van 30 September 1860, n°. 59, eervol ontheven van zijne hem bij besluit van 19 Januarij 1854, n°. 11, opgedragen commissie, met dankbetuiging voor de door hem daarin bewezen diensten, en werd bij hetzelfde besluit aan mr. K. H. Nolthenius, vroeger raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, laatstelijk van verlof uit Nederland teruggekeerd, de omwerking en voltooijing van de door mr. du Cloux ontworpen reglementen opgedragen.

Met het einde van 1860 was deze belangrijke aangelegenheid nog in behandeling.

Ik zie mij verpligt mij tot de bovenstaande mededeelingen te bepalen; ik heb het doelloos geacht op nieuw in beschouwingen te treden omtrent die gedeelten der nieuwe wetgeving, wier werking voldoende te achten is; maar mij bepaald die punten te releveren, welke nog een minder gunstigen invloed op de werking der in het jaar 1848 in Nederlandsch Indie ingevoerde wetgeving uitoefenen, en waarin alzoo nog voorziening wordt wenschelijk geacht.

De Procureur-Generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie,

(*get.*) W. Rappard.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE III VAN HET VERSLAG.

N°. 10.

VERSLAG van het gevangeniswezen in Nederlandsch Indie over de jaren 1857 tot en met 1861.

Even als zulks met het verslag over de jaren 1855 en 1856, aangeboden bij missive van mijnen ambtsvoorganger van 6 Mei 1858, n°. 690/186, het geval is geweest, hebben ook thans de verschillende rapporten, ingekomen op eene door mij aan de hoofden van gewestelijk bestuur gerigte circulaire, waarbij eenige vragen ter beantwoording gesteld waren, de bouwstoffen geleverd waaruit dit verslag is te zamen gesteld.

Ten gevolge van den eigenaardigen toestand waarin het gevangeniswezen zich bevindt, is bij de ingekomen rapporten veelal hetgeen betrekking heeft op Europesche en op inlandsche gevangenen niet afzonderlijk vermeld. Ik heb echter gemeend in dit verslag eene verdeeling, berustende op den verschillenden landaard der gevangenen, streng in het oog te moeten houden.

Deze verdeeling, die zich uit den aard der zaak aanprijst, zal bovendien, naar ik vertrouw, het overzigt vergemakkelijken en de duidelijkheid bevorderen.

Het eerste hoofdstuk van dit verslag is geheel aan de Europesche, het tweede geheel aan de inlandsche gevangenen gewijd; terwijl eindelijk in een derde hoofdstuk over de kosten van het gevangeniswezen wordt gehandeld. Hoe wenschelijk ook, was het mij echter onmogelijk, met de gegevens die mij ten dienste stonden, om in dit derde hoofdstuk aan de hoofdverdeeling, die wij voorop hebben gesteld, getrouw te blijven.

Ten einde noodelooze herhalingen te vermijden en geen te grooten omvang aan dit rapport te geven, heb ik, waar zulks gevoegelijk geschieden kon, naar het verslag over de jaren 1855 en 1856, waarvan dit als het vervolg is te beschouwen, verwezen.

HOOFDSTUK I.

Het gevangeniswezen met betrekking tot de Europesche en daarmede gelijkgestelde bevolking.

Het verdient opmerking dat, met uitzondering van Samarang, er in geheel Nederlandsch Indie geene plaatsen zijn, waar gevangenissen uitsluitend voor Europeanen bestemd worden aangetroffen. Een grooter of kleiner gedeelte der eigenlijk inlandsche gevangenissen of ook wel der kettingkwartieren zijn ter hunner opsluiting ingerigt. Ook het civiel en militair huis van arrest te Weltevreden (Batavia) zou men als eene uitsluitend voor Europeanen bestemde gevangenis kunnen aanmerken, ware het niet dat dit gebouw ten gevolge van zijne dubbele bestemming ook inlandsche militairen binnen zijne muren opneemt.

Hetgeen omtrent den toestand der gebouwen voor Europesche gevangenen bestemd valt mede te deelen is gering, daar sedert den aanvang van het jaar 1857 noch op noch buiten Java daarin voor alsnog feitelijk eenige verandering is gekomen, zoodat het ongunstig oordeel, daaromtrent in het vorig verslag uitgebragt, op het vijfjarig tijdvak, hetwelk wij behandelen, nog in zijn geheel toepasselijk is.

Bij de groote verscheidenheid, waardoor de gevangenissen zich kenmerken, valt het moeijelijk een juist denkbeeld te geven van de inrigting der gebouwen, waarin Europesche gevangenen worden opgenomen; echter komt het mij voor niet van belang ontbloot te zijn, zij het dan ook in zeer algemeene trekken, eene beschrijving van eene Indische gevangenis te geven.

De groote gevangenissen, waartoe die op de hoofdplaatsen behooren, zijn alle van steen en bestaan uit eenige op zich zelve staande onderdeelen, blokken genaamd, zijnde groote (meestal vierkante) pleinen, die aan alle zijden door muren zijn ingesloten.

Eene groote deur, in een der muren aangebragt, stelt de gemeenschap met de andere deelen der gevangenis daar. Die deur is voorzien van eene opening met traliewerk, die den bewakers gelegenheid geeft om alles wat in een blok voorvalt na te gaan. Tegen de binnenzijde van één of meer der muren is eene rij kamers gebouwd, ieder van welke kan worden afgesloten met eene deur, eveneens van traliewerk voorzien. Vóór de kamers bevindt zich eene overdekte galerij. Het aantal personen, waarvoor de kamers zijn ingerigt, is zeer ongelijk, doch de kamers voor Europeanen bestemd kunnen in den regel van 3 tot 5 personen bevatten. Een blok heeft gewoonlijk zijn eigen putten en latrines.

De gezamenlijke blokken worden omgeven door een ringmuur, voor zoover niet eene der zijden van het blok zelf daartoe dient, binnen welken zich, op enkele uitzonderingen na, de cipierswoning, keuken en vertrekken voor oppassers en verder personeel bevinden.

Een klein gebouw binnen den ringmuur gelegen, ter plaatse waar zich de hoofdtoegang bevindt, is ingerigt voor de militaire wacht en dient soms ook nog wel tot andere doeleinden. Te Batavia bijv. (in het civiel en militair huis van arrest te Weltevreden) bevat dat gebouwtje een vertrek, waarin de krijgsraden worden gehouden. Vraagt men in hoe verre de gebouwen voor Europeanen in gebruik gedurende de jaren 1857 tot en met 1861 voldaan hebben, dan is het antwoord, dat op de drie hoofdplaatsen op Java het gebrek aan localiteit zich steeds meer en meer heeft doen gevoelen, en dat de zoo noodzakelijke en bij art. 361 van het Reglement op de Strafvordering in beginsel aangenomen afscheiding van de verschillende kategorien van gevangenen niet steeds heeft kunnen verwezenlijkt worden. Preventief gevangenen werden meermalen met tot tuchthuisstraf veroordeelden in hetzelfde blok opgesloten; ja te Soerabaija hebben zelfs gegijzelden met die soort van gevangenen moeten te zamen zitten.

Te Soerabaija (en dit geval kan zich ieder oogenblik herhalen) is het voorgekomen, dat de gevangenis zoo bevolkt was, dat er zelfs voor geen enkelen gevangene meer plaats overbleef.

Regelmatig bevatten de gevangenen-kamers het dubbel aantal personen, dan waarvoor zij zijn ingerigt en dan zij bevatten kunnen.

Te Batavia in het civiel en militair huis van arrest te Weltevreden zou het gebrek aan ruimte veel verholpen kunnen worden, indien de verzending naar Nederland der tot kruiwagenstraf veroordeelde blanke militairen meer geregeld konde plaats hebben.

Een blijkens besluit dd. 10 November 1860, n°. 29, in den loop van het jaar 1861 genomen maatregel, krachtens welken die gevangenen ook met particuliere schepen naar Europa kunnen worden overgevoerd, heeft aanvankelijk in dit opzigt veel goed gedaan; doch ook deze maatregel heeft niet duurzaam gebaat. Behalve toch dat de gelegenheid tot oververvoer met particuliere schepen schaarsch is, daar weinig gezagvoerders geneigdheid betoonen om dergelijke passagiers mede te nemen, weten de veroordeelden, door het tijdig indienen van requesten aan Z. M. den Koning, om in afwijking van het bepaalde bij het Koninklijk besluit van 1 April 1853, lit. F6 (*Indisch Staatsblad* n°. 46), hunne straf in Indie te mogen ondergaan, op eene meesterlijke wijze het tijdstip van hun vertrek te vertragen.

Gunstig steekt hierbij af de gevangenis te Amboina; het gedeelte, dat voor Europeanen bestemd is, kan zoo door inrigting als door ruimte geacht worden aan de vereischten te voldoen. Hier is dan ook eene afscheiding van alle kategorien van gevangenen mogelijk. Het bezwaar, in het vorig verslag medegedeeld omtrent het niet behoorlijk kunnen afzonderen der preventief gevangenen, schijnt zich in de laatste tijden niet meer te hebben voorgedaan.

Er werd gedurende de jaren, waarover dit verslag loopt, krachtig met verbeteringen aangevangen.

Bij besluit dd. 17 September 1858, n°. 76, werd het bouwen van eene nieuwe gevangenis te Samarang toegestaan, welke het thans nog in gebruik zijnde locaal (een overblijfsel van het in het jaar 1850 afgebrande stadhuis), dat ten eenen male ongeschikt

is, vervangen zal. Men koestert de gegronde verwachting, dat deze nieuwe gevangenis, welke hare voltooijing nadert, in alle opzigten zal voldoen.

Te Macassar worden twee kamertjes, in het achterste gedeelte van het raadhuis gelegen, voor de opsluiting van Europeanen en voor inlanders van aanzien gebezigd. Wanneer het geheel nieuwe bijna voltooide kettingkwartier betrokken zal zijn, kan het vroeger als zoodanig gebruikte achter het raadhuis gelegen bijgebouw voor Europesche gevangenen en voor inlandsche gevangenen van aanzien worden ingerigt.

Ook is een voorstel tot vergrooting der gevangenis te Padang in behandeling; deze vergrooting zal echter van geen invloed zijn op den toestand der aldaar aanwezige Europesche gevangenen.

Buiten de hoofdplaatsen bestaat voor Europeanen, die wegens overtreding tot politiestraffen veroordeeld zijn, op Java in den regel geene behoorlijke gelegenheid tot opsluiting; op sommige plaatsen echter heeft men tot dat doel eene kamer der inlandsche gevangenis ingerigt. Waar de gelegenheid geheel ontbreekt, worden zij naar eene der hoofdplaatsen opgezonden om hunne straf te ondergaan.

Het aantal Europeanen, wegens overtreding in hechtenis geweest, is echter zeer gering, zoodat het gebrek aan eene behoorlijke plaats voor hunne opsluiting zich bijna niet heeft doen gevoelen.

Van gijzeling van Europeanen in de binnenlanden hebben zich mede slechts enkele gevallen voorgedaan; zoo heeft in de gevangenis te Serang en in die te Indramaijoe één Europeaan eenigen tijd als gegijzelde doorgebragt.

Op de bezittingen buiten Java is de gelegenheid om Europeanen, die zich niet ter hoofdplaats bevinden, op te sluiten, nog minder voldoende, doch zijn aldaar de gevallen dat zulks noodig is nog zeldzamer. Te Banda wordt in die zeldzame gevallen de nieuwe inlandsche gevangenis en te Muntok eene der wachtkamers van het kettingkwartier gebruikt.

De resident van Banka wijst op de behoefte aan behoorlijke gevangen-localen ter opsluiting van Europeanen, hoofdzakelijk voor de gevallen dat op de plaatsen, die eene haven bezitten voor den grooten handel geopend, waaronder Muntok behoort, schepelingen van vreemde natien krachtens de tractaten tijdelijk in verzekerde bewaring moeten worden genomen.

Wat het aantal en de soorten der gevangenen betreft, heb ik de eer te verwijzen naar de statistieke opgaven voorkomende op de staten A (1), die jaarlijks door mij aan de Regering worden ingediend.

De wijze waarop sedert het jaar 1857 voeding en kleeding aan de Europesche gevangenen verstrekt zijn heeft geene verandering ondergaan, zoodat ik hieromtrent kan volstaan met te verwijzen naar het vorig verslag. Alleen moet worden vermeld dat de rapporten omtrent de voeding steeds even gunstig luiden, terwijl de kleeding over het algemeen voldoende wordt geacht.

Met uitzondering van Batavia, waar de geneeskundige behandeling in het civiel en militair gevangenhuis te Weltevreden steeds wordt waargenomen door eenen officier van gezondheid, zijn elders de plaatselijke geneesheeren hiermede belast, of de als zoodanig dienstdoende officieren van gezondheid.

In weerwil der bekrompen ruimte kan de gezondheidstoestand over de jaren 1857 tot en met 1861 gunstig genoemd worden, waartoe, behalve andere oorzaken, voorzeker de goede voeding het hare heeft toegebragt.

Het is een groot nadeel dat de tot tuchthuis- of kruiwagenstraf veroordeelde Europeanen gedurende hun verblijf in de gevangenis tot hoegenaamd niet den minsten arbeid verpligt worden. Zij zijn slechts aan eenige, al zeer weinig beduidende bepalingen van tucht onderworpen, vervat in de instructie voor de cipiers bij het Hooggeregtshof van en de raden van justitie in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1819, n°. 20), en, voor zooveel militairen betreft, in de instructie voor de provoostgeweldigen bij de landmagt in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1822, n°. 40).

Tucht in den waren zin des woords bestaat er niet. In luiheid, ledigheid en vadsigheid brengen de gevangenen veelal hunnen tijd door, en hun gemakkelijk en rustig leven is eene der oorzaken, die het voor de tot kruiwagenstraf veroordeelde militairen wenschelijk maken, hunne straf alhier in plaats van in Nederland door te brengen. Te Batavia houden enkele veroordeelden zich onledig met kopieerwerk, hun door den een of ander belangstellende verstrekt, terwijl andere in het kweeken van bloemen en vervaardigen van ruikers eene afleiding voor de verveling en tevens eene niet onaardige verdienste vinden.

(1) Van de totalen dezer staten, voor zooveel de jaren 1858—1861 betreft, is opgave gedaan in bijlage lit. G1 van het regeringsverslag over 1859 en in bijlage lit. J1 van het tegenwoordig regeringsverslag.

Doch deze zijn gunstige uitzonderingen; op de massa is het bovengezegde ten volle toepasselijk. Somtijds zijn de gevangenkamers zelfs het tooneel van ergerlijke onzedelijkheid.

Aan het slot van dit hoofdstuk blijft ons over met een enkel woord melding te maken van het militair huis van arrest te Willem I.

Hoezeer de ruimte, die voor 1857 voldoende werd geacht, thans bij het steeds hooger klimmend cijfer der gedetineerden wel te wenschen overlaat, is deze gevangenis zich toch in alle opzigten bijzonder gunstig blijven onderscheiden. In de gebouwen tot gevangenis gebezigd is geene andere verandering gekomen, dan dat in het jaar 1858 eene kazemat der bomvrije flank, die in het vorig verslag als vochtig vermeld wordt en waarin vroeger zes en veertig Europeanen werden opgesloten, tot stoffage-magazijn is ingerigt geworden. Ook blijkt er hoe langer zoo meer behoefte te zijn aan eene plaats, waar de gedetineerden zich in hunne vrije uren verzamelen en hun eten gebruiken kunnen. De daartoe strekkende voorstellen zijn in behandeling.

De militaire reglementen omtrent voeding en geneeskundige behandeling worden stipt opgevolgd. Aan elk gedetineerde wordt jaarlijks verstrekt een kwartiermuts, één katoenen tunique, een blaauwe pantalon; aan de Europeanen bovendien twee paar schoenen en twee hemden. (1)

Vroeger werden uitsluitend de Europesche gedetineerden tot ambachten, als het maken van schoenen en kleederen, gebezigd; die maatregel is intusschen met den besten uitslag op een gedeelte der inlandsche militairen toegepast geworden; maar de proeve in dat opzigt met de Afrikanen genomen kan men als geheel mislukt aanmerken. (2)

Ook in hunne vrije uren zijn de gedetineerden niet geheel aan zich zelven overgelaten. Voor hunne uitspanning bestaan verschillende gelegenheden; eenigen houden zich onledig met muziek, waartoe afgekeurde muziekinstrumenten zijn afgestaan; op die wijze heeft zich eene hoornmuziek gevormd, die doorgaans vrij goed bezet is; voor anderen, die in het lezen behagen scheppen, bestaat gelegenheid om uit de bibliotheek, tot bestrijding van welker kosten de gedetineerden zelven bijdragen, boeken te bekomen, die in onderscheidene talen geschreven zijn.

Zij die meer behoefte aan ligchaamsoefeningen gevoelen, kunnen zich oefenen in het schermen, waartoe houten wapens, door de gearresteerden vervaardigd, gebezigd worden.

HOOFDSTUK II.

Het gevangeniswezen met betrekking tot de inlandsche bevolking en vreemde Oosterlingen.

Hoewel er ter onderscheiding der verschillende gevangenissen voor inlanders slechts twee benamingen zijn, kettingkwartieren en gevangenissen, kunnen zij, indien men het doel waaraan de gebouwen moeten beantwoorden in het oog houdt, in drie soorten worden onderscheiden, als:

a. gebouwen dienende tot kettingkwartier;

b. gebouwen dienende tot gevangenis;

c. gebouwen dienende tot gevangenis en kettingkwartier tevens.

Deze laatste soort komt dan eens onder deze, dan eens onder gene benaming voor; zoo heeft men bijv. onder de gevangenis te Samarang en het kettingkwartier te Soerabaija hetzelfde te verstaan. Maar kettingkwartieren in den eigenlijken zin des woords zijn de (inlandsche) strafgevangenissen, of de gebouwen uitsluitend bestemd tot opname van wegens misdrijf veroordeelde dwangarbeiders in of buiten den ketting.

---

(1) Wij deelen hier mede, dat blijkens art. 69 van het vervolledigd reglement voor het militair huis van arrest te Willem I (Algemeene orders voor het Indisch leger, 1862, n°. 45), thans aan de Europesche gedetineerden worden verstrekt *twee* blaauwe katoenen pantalons en aan de inlandsche een blaauwe katoenen pantalon en een werkbroek, terwijl de kwartiermuts om de twee jaren wordt vernieuwd.

(2) Ten aanzien van inlandsche gedetineerden schijnt men toch van den genomen maatregel teruggekomen te zijn; althans is bij art. 26 van dezelfde algemeene order bepaald dat „de inlandsche veroordeelden zullen gebezigd worden tot het schoonhouden van de binnenplaatsen, tot reiniging van privaten en riolen en wat dies meer zij.”

Op zeer weinige plaatsen echter zijn gebouwen, waarin die veroordeelden uitsluitend worden opgenomen; in de meeste gevallen dient het kettingkwartier tevens tot gevangenis of omgekeerd; althans geldt dit van Java, waar van de drie hoofdplaatsen alléén Batavia een eigenlijk gezegd kettingkwartier bezit.

Op de bezittingen buiten Java zijn de gevallen menigvuldiger, dat de kettinggangers van de andere gevangenen afgescheiden en in afzonderlijke gebouwen vereenigd worden, doch hierop bestaan wederom uitzonderingen ten aanzien van hen, die bij politie-maatregelen tot dwangarbeid veroordeeld zijn, zoo als bijv. te Amboina, waar alle soorten van dwangarbeiders, onverschillig of zij wegens misdrijf of overtreding veroordeeld zijn, in het kettingkwartier vereenigd worden.

De gunstiger toestand in dit opzigt der buitenbezittingen tegenover Java is meer te danken aan den invloed van plaatselijke omstandigheden, dan aan een bepaald streven om de strafgevangenen zooveel mogelijk afgezonderd te houden.

Onder gevangenis heeft men in den regel te verstaan gebouwen, welke dienen tot opsluiting van 1°. veroordeelden wegens overtreding, 2°. preventief gevangenen, 3°. doortrekkende gevangenen, 4°. gegijzelden. Voor vele gevangenen kan men hier nog bijvoegen: 5°. krankzinnigen, en voor enkele, 6°. door syphylis aangetaste vrouwen.

Zoo als ik reeds aanteekende, dienen op die plaatsen, waar kettinggangers te werk worden gesteld, de gevangenissen meestal tevens tot kettingkwartieren en eene behoorlijke afscheiding der verschillende kategorien is meestal wel eene onmogelijkheid.

De gunstige berigten omtrent de gevangenis te Serang (residentie Bantam), in het rapport van mijn ambtsvoorganger vermeld, gelden ook van het tijdvak waarover dit verslag loopt, en nog steeds wordt dat gebouw als eene model-gevangenis geroemd.

Ook te Rankas Betoeng, Pandeglang (residentie Bantam), Bekassie, Tangerang Mank (residentie Batavia), Tjiandjoer, Bandoeng, Garoet, Sumedang, Manomdjaija (resinentie Preanger regentschappen) en Madjalengka (residentie Cheribon) worden de gevangenissen, wat ruimte en inrigting betreft, voldoende geacht.

Te Pandeglang is echter eene steenen cipierswoning op het erf der gevangenis hoogst noodig, terwijl te Manomdjaija een behoorlijke ringmuur ontbreekt, ten gevolge waarvan de gevangenen steeds binnen hunne kamers moeten worden gehouden om ontvlugting te voorkomen.

Te Galoe (residentie Cheribon) ontbreekt behalve een ringmuur ook nog een pannen dak aan de gevangenis; daarentegen kunnen onder de zeer voldoende gevangenissen wederom gerekend worden die te Tagal, Pekalongan, Poerwodadie (residentie Samarang), Japara, Koedoes, (residentie Japara), Rembang, Toeban, Bodjonegoro en Blora (residentie Rembang).

Te Pasoeroean, Malang (residentie Pasoeroean) en Probolingo zijn de gevangenissen mede als voldoende aan te merken, doch op laatstgenoemde plaats mist men eene ziekenzaal.

Te Bezoekie is de gevangenis in een goeden staat; even zoo die te Banjoewangie (1) en de twee gevangenissen op de landbouw-inrigting te Soekaradja (adsistent-residentie Banjoewangie) voor mannelijke en vrouwelijke veroordeelden; die te Banjoemas, te Temangong (residentie Kadoe) en te Djokdjokarta, op welke laatste plaats voorgesteld is de gevangenis van levend water te voorzien. Uitmuntend worden genoemd de gevangenissen te Poerworedjo en Wonosobo (residentie Bagelen), en voldoende die te Trengalek (residentie Kedirie); en van de buitenbezittingen waren voldoende de gevangenis te Padang, die echter, zoo als wij gezien hebben, thans vergrooting behoeft, het houten kettingkwartier en de houten gevangenis te Aijer Bangies, het kettingkwartier tevens gevangenis te Siboga (Sumatra's Westkust) en de gevangenis te Tebing Tingie (residentie Palembang).

Gedurende de jaren 1857, 1858 en een gedeelte van 1859 was de gevangenis te Banjermasin (residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo) allezins voldoende, doch sedert de later uitgebroken onlusten heeft deze gevangenis niet aan hare bestemming kunnen beantwoorden. De inrigting is geheel veranderd en de ziekenzaal heeft opgeofferd moeten worden. Thans behoort de gevangenis te Banjermasin tot die, welke bijna in alle opzigten dringend verbetering behoeven.

---

(1) Als eene soort van gevangenis kan men ook aanmerken het etablissement te Soekadadie (Banjoewangie), waar ieder verwijderde een eigen huisje met erf heeft en voor eigene rekening rijst, waarvan een vijfde gedeelte ten voordeele van het Gouvernement komt, en koffij, die aan het Gouvernement voor een bepaalden prijs moet geleverd worden, verwerkt.

Volgens art. 1 van de publicatie dd. 23 Julij 1833 (*Staatsblad* 1833, n°. 45) worden daar verzameld: „alle personen, die door rondzwerving, lediggang en slecht gedrag zich als schadelijke voorwerpen hebben doen kennen, doch aan welke geen bepaald misdrijf geregtelijk kan worden bewezen."

De beide gevangenissen te Soerkaradja komen in aard en inrigting met dit etablissement overeen.

Het houten kettingkwartier te Pengaron (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo) was steeds voldoende.

Te Maros (Celebes) bevonden zich de gevangenis en het bamboezen kettingkwartier in goeden staat, even zoo te Takalar.

Wat de gevangenis te Ambon betreft, wij hebben reeds vermeld dat zij in alle opzigten voldoet.

Hetzelfde kan gezegd worden van de gevangenis (tevens kettingkwartier) te Banda.

Het aantal der gevangenissen, die met den aanvang van het jaar 1857 niet geacht konden worden aan hare bestemming te beantwoorden, is aanzienlijk. Van deze in alle bijzonderheden de gebreken en wenschelijke verbeteringen aan te geven, gedoogt de omvang van dit rapport niet; bovendien zoude ik telkens in herhalingen vervallen en moeten wijzen op gebrek aan ruimte, licht en lucht, op bouwvalligheid, ongezonde ligging, ondoelmatige inrigting enz. Ik bepaal mij daarom slechts tot eene eenigzins meer uitvoerige behandeling van eenige dezer gevangenissen, en tot eene bloote opgave der andere.

Het kettingkwartier te Batavia behoort tot die inrigtingen, die boven alles dringend verbetering behoeven. Veel te weinig ruimte bevattende voor het groot aantal veroordeelde kettinggangers, heeft dit kettingkwartier bovendien door zijne ongezonde ligging nog het nadeel, dat de gevangenen aldaar in grooten getale aan eene zekere verlamming der onderste ledematen (berri) bezwijken. Vooral was de sterfte groot in het jaar 1859. Ook in de stadsgevangenis kwamen gevallen van verlamming en waterzuchtige aandoening voor.

De gevangenis te Meester Cornelis (residentie Batavia) bestaat uit eene rij van vijf kamertjes, gelegen in een hoek van het oude fort, en verkeert in zeer bouwvalligen toestand, daar vele steenen zijn uitgesloten en zelfs de ijzeren spijlen grootendeels vergaan zijn. Ten gevolge der vochtigheid zijn ook hier de gevallen van berri-berri niet zeldzaam; ten einde aan dit gebrek te gemoet te komen, wordt den gevangenen toegestaan zich den geheelen dag buiten de kamertjes te bewegen; maar daardoor ontstaat het nadeel, dat zij met elkander kunnen spreken en alzoo de instructie hunner zaak dikwerf zeer bemoeijelijken. Bovendien staat de ringmuur te digt op de kamertjes en is er gebrek aan lucht.

Te Poerwokarta (adsistent-residentie Krawang) zijn twee gevangenissen: de eene de gewone, die ten aanzien van ruimte en gezondheid te wenschen overlaat; de andere uitsluitend bestemd voor vrouwelijke veroordeelden, waarvan vele hier worden aangetroffen. Deze laatste, zijnde een gebouw van bamboe met atap gedekt, heeft in 1857 verlaten moeten worden en voor afbraak verkocht en vervangen door eene kaneelloods, die, het is onnoodig het te zeggen, in geen enkel opzigt voldoet.

Het bouwen van ééne gevangenis, waarvan een gedeelte dan voor vrouwen zou worden afgezonderd, is voorgesteld; dit voorstel is nog in behandeling.

Het kettingkwartier (tevens gevangenis) te Soerabaija heeft, om van andere kapitale gebreken niet te gewagen, zelfs geene afzonderlijke inrigting voor gevangen vrouwen en moet dit nu op eene of andere wijze gevonden worden; alle localen missen behoorlijke ventilatie, afwatering en verlichting, en het geheele gebouw is bovendien zóó door ongedierte verteerd, dat het te regt den naam van verpest verdient, dien de adsistent-resident voor de politie er aan geeft.

Doch in den treurigsten toestand bevinden zich de gevangenissen op het eiland Madura. Te Bangkallang en Sumanap (residentie Madura) worden ze op kosten van den panembahan onderhouden en zijn slechts ingerigt voor een vijftal personen; maar het gemiddeld getal der gevangenen heeft in de laatste vijf jaren 360 voor de gevangenis te Bangkallang en 214 voor die te Sumanap bedragen. Wel is nog te Bangkallang eene gewezen rijstloods tot opsluiting van gevangenen afgestaan, doch deze kan niet meer dan 60 personen bevatten, zoodat de gevangenis altijd nog aan zes maal meer personen huisvesting moet aanbieden dan ze kan inhouden. In dien toestand bleef voor ieder gevangene niet meer beschikbaar dan eene ruimte van iets meer dan *drie* kubieke ellen.

Nadat in 1859 onder de gevangenen een opstand was uitgebroken, hebben, zoowel om eene herhaling daarvan te voorkomen als ook om redenen aan plaatsgebrek ontleend, de houten britsen moeten weggenomen worden, en zijn de gevangenen sedert dien tijd op den grond gelegerd. In de gevangenissen te Sumanap en Pamakassan is het niet veel beter gesteld, doch op laatstgenoemde plaats wordt eene nieuwe gevangenis gebouwd.

Deze ophooping van gevangenen op het eiland Madura is echter vooral daaraan toe te schrijven, dat ten gevolge der vestiging van een Europeesch bestuur aldaar bij besluit van 6 Mei 1857, lit. E1 (*Indisch Staatsblad* n°. 44), de regtspolitie zich krachtiger

ontwikkelde en een aantal misdrijven aan het licht bragt, welke vroeger verborgen waren gebleven. De inlandsche regtbanken waren niet bij magte het ontzettend toenemend aantal strafzaken af te doen; hierin is echter reeds verbetering gebragt en zijn thans nieuwe voorstellen daaromtrent in behandeling.

Het groote aantal gevangenen op het eiland Madura mag alzoo van voorbijgaanden aard beschouwd worden; niettemin zullen de bestaande gevangenissen niet meer aan de behoefte voldoen.

Ook op vele plaatsen buiten Java laten de kettingkwartieren en gevangenissen veel te wenschen over. Het kettingkwartier te Riouw bijv. is bouwvallig, door de slechte inrigting der vloeren niet schoon te houden, en biedt weinig waarborg tegen ontvlugting aan. De gevangenis-hokken binnen het fort Kroonprins aldaar voldoen mede niet; door de ligging is het zeer bezwarend het noodige water tot reiniging van het gebouw en tot gebruik der gevangenen te bekomen. Dit, gevoegd bij gebrek aan ruimte, schijnt oorzaak van de veelvuldige gevallen van verzwakking, waaraan de gevangenen onderhevig zijn.

Voor de te Lahat (residentie Palembang) ten dienste van het garnizoen afgestane kettinggangerskwartier bestaat in het geheel geen gebouw. Den nacht brengen zij door in de keuken van het hospitaal.

Te Bima (gouvernement Celebes) worden de gevangenis en het zoogenaamde (bamboezen) kettingkwartier, binnen de redoute gelegen, op kosten van de Rijkjes van Bima, Dompo en Sangar vernieuwd en onderhouden. Het is voldoende te zeggen, dat geen der beide gebouwtjes in eenig opzigt voldoet. De kettinggangers, die zich hier ten dienste der openbare werken bevinden, hoewel hun aantal ten hoogste 20 bedraagt, kunnen in het kwartier niet geborgen worden en een groot gedeelte er van moet hier en daar huisvesting vinden.

Te Hila (gouvernement Molukko's) bestaat geene eigenlijke gevangenis, ten ware men alzoo zou willen noemen twee van klipsteen opgetrokken hokken, staande onder eene loods, die dient tot weegplaats voor de kruidnagelen.

Andere gevangenissen, die niet aan hare bestemming beantwoordden, waren die te Tjiringin (residentie Bantam), te Batavia de stadsgevangenis, die wegens het steeds toenemend getal van gegijzelden, hoofdzakelijk vreemde Oosterlingen, te weinig ruimte heeft, op het eiland Onrust, te Buitenzorg, Salatiga (residentie Samarang), Grissee (residentie Soerabaija), Ambal (residentie Bagelen) en Magelang (residentie Kadoe) (het gebrek aan ruimte op deze plaats is daaraan toe te schrijven, dat in deze gevangenis krankzinnigen en syphylitische vrouwen worden opgenomen en voor deze laatsten een groot deel der gevangenis in gebruik is); verder te Soerakarta (behalve de gevangenen: 1°. van de politie, 2°. van den Soesoehoenan, 3°. van Mangkoe Negoro, worden ook syphylitische vrouwen in de gevangenis opgenomen), te Madioen, Ngawie en Ponogoro (residentie Madioen). Sedert te Poerwodadie, Magettan en Soemeroto (Madioen) politierol gehouden wordt, zijn de vroeger districtsgevangenissen aldaar niet meer in staat aan hare nieuwe bestemming te voldoen.

Wat de bezittingen buiten Java aangaat, zoo waren onvoldoende de gevangenis te Fort van der Capellen (Sumatra's Westkust), de beide gevangenissen te Palembang, die te Lahat (residentie Palembang) (welke is afgekeurd), te Muntok (residentie Banka), Montrado (residentie Wester-afdeeling van Borneo).

Van de gevangenissen die niet voldeden zijn onderscheidene reeds verbeterd geworden of is verbetering toegestaan of voorgesteld. De vernieuwing of verbetering eener gevangenis heeft echter, nadat reeds geruime tijd aan de behandeling van het daartoe strekkend voorstel is besteed, in de uitvoering nog dikwijls met allerlei bezwaren te kampen; de gevallen zijn niet zeldzaam dat de werkzaamheden vertraagd of gestaakt worden voor andere openbare werken, wier voltooijing noodzakelijker geacht wordt. Voorbeelden van van dien aard hebben zich voorgedaan te Indramaijoe (residentie Cheribon), Berbek (residentie Kedirie) en Telok Betong (residentie Lampongsche districten).

De gevangenissen, voor welke de vereischte verbeteringen zijn toegestaan, zijn: het kettingkwartier te Batavia, de bouw van een nieuw etablissement wacht slechts op het verkrijgen van een geschikt terrein; de gevangenissen te Meester Cornelis (residentie Batavia), Poerwakarta (adsistent-residentie Krawang), Cheribon, Indramaijoe (residentie Cheribon), Ambarawa (residentie Samarang), Patti (residentie Japara), Modjokorto (residentie Soerabaija), Keboemen (residentie Bagelen), Magelan, Blitar en Berbek (residentie Kederie); ook op het eiland Onrust is een nieuw kettingkwartier en aanbouw.

Gedurende het in behandeling zijnde tijdvak is nog toegestaan het bouwen van een steenen gebouw te Fort de Kock (Sumatra's Westkust), van een houten gebouw te Baros

(Sumatra's Westkust), waar het vorige is afgebrand. De magtiging van het Gouvernement werd verleend tot het bouwen van gevangenissen te Rau en Singkel (Sumatra's Westkust); de oprigting van een kettingkwartier te Goenoeng Sitolie (Sumatra's Westkust) bleef in behandeling.

Sedert 1859 is eene nieuwe gevangenis in aanbouw te Benkoelen en een voorstel van eene nieuwe gevangenis en een nieuw kettingkwartier te Riouw in behandeling. Ten gevolge van de gedeeltelijke voltooijing van het kettingkwartier te Macassar (Celebes) bestaat er gelegenheid om de gevangenis doelmatiger in te rigten.

Eindelijk moeten nog vermeld worden de centrale gevangenis te Saleijer (Celebes), het kettingkwartier te Amboina en de beide gevangenissen te Saparoea (Molukko's) en Ternate.

Eenige gevangenissen zijn geheel voltooid; van andere zijn verbeteringen of vergrootingen tot stand gekomen. Zij zijn de navolgende:

1°. Voltooid is in het laatste van het jaar 1861 de nieuwe steenen gevangenis te Koeningan (residentie Cheribon), die volgens opgave overvloedig in de vereischten voorziet en een inlandsch gebouw van hout, bamboe en alang alang vervangt.

2°. In het jaar 1858 is voleindigd de vergrooting van het kettingkwartier te Samarang, hetwelk sedert den naam van kettingkwartier verloren heeft, om dien van gevangenis voor inlanders en daarmede gelijkgestelden aan te nemen. Niettegenstaande het aanzienlijk aantal dwangarbeiders, is de ruimte voldoende en kan deze gevangenis geacht worden aan de vereischten te voldoen.

3°. Ten behoeve van de geniewerken te Willem I is in 1859 de uitbreiding daargesteld van het temporaire kettingkwartier aldaar. Hetzelve bestaat thans uit vijf ruime kazernes en eene groote ziekenzaal, woningen voor het opzigtvoerend personeel enz. enz. Hoewel van tijdelijken aard, is de ruimte dezer inrigting allezins voldoende voor een aantal van 1200 dwangarbeiders, welke aldaar tot de voltooijing der geniewerken te werk zijn gesteld.

4°. Eene geheel nieuwe gevangenis is te Demak (residentie Samarang) gebouwd en deze was bij het einde van 1861 gereed om betrokken te kunnen worden.

5°. In 1859 is voltooid de gevangenis te Joana (residentie Japara), die doelmatig ingerigt en zoo goed als nieuw is.

6°. Eveneens is in hetzelfde jaar voltooid de temporaire gevangenis te Sidhoardjo (residentie Soerabaija), nadat deze afdeeling tot adsistent-residentie verheven was.

Het gebouw is luchtig en de ligging zeer gezond, maar de ruimte is niet voldoende; zooveel mogelijk wordt in dit gebrek voorzien door de gevangenen, zoodra de landraad vonnis heeft gewezen, naar Soerabaija op te zenden, alwaar zij dan het arrest in revisie van het Hooggeregtshof afwachten.

7°. Geheel nieuw zijn de tijdelijke bamboezen met atap gedekte gevangenissen te Bondowosso en Sitoebondo (residentie Bezoekie), opgerigt nadat in 1858 de afdeeling Panaroekan (residentie Bezoekie) in tweeën was gesplitst. Deze tijdelijke gebouwen zullen echter door twee steenen gevangenissen worden vervangen, wier voltooijing bij het einde van 1861 niet ver meer verwijderd was.

8°. De gevangenis te Patjitan heeft in 1860 vrij belangrijke verbeteringen en reparatien ondergaan.

9°. In 1857 is te Tjilatjap (residentie Banjoemas) eene hulpgevangenis (kettingkwartier) opgerigt, bestemd voor dwangarbeiders, aldaar te werk gesteld bij het dempen der moerassen en bij de aan te leggen defensiewerken. Het getal dwangarbeiders zal tot 1200 gebragt worden en om dezen te huisvesten is een begin gemaakt met een gebouw, berekend voor een aantal van 800 personen. Hier moet alleen aan een tijdelijk kettingkwartier gedacht worden.

10°. Eene temporaire bamboezen gevangenis werd in 1858 te Telok Betong (residentie Lampongsche districten) opgerigt, die in 1859 vergroot en bovendien van eene cipierswoning en ziekenkamer voorzien werd. Het bouwen van eene steenen gevangenis is reeds toegestaan, maar uit hoofde van meer spoed vereischende werken zal met dien aanbouw minstens nog twee jaren gewacht moeten worden.

11°. Het in 1854 te Muntok (residentie Banka) aangevangen kettingkwartier werd in 1858 voltooid en vervangt een bamboezen met atap bedekt gebouw, dat te voren als zoodanig gebruikt werd. Het nieuwe kettingkwartier voldoet in alle opzigten en kan 200, ja meer dwangarbeiders bevatten, terwijl bovendien de gehuwde bannelingen in eene afzonderlijke zaal gehuisvest worden. Dit gebouw voldoet zeer.

12°. De gevangenis te Pontianak (residentie Wester-afdeeling van Borneo), in 1857 aangevangen, werd in 1861 voltooid, is op groote schaal ingerigt en voorziet meer dan voldoende in de behoefte.

13°. Zoo goed als voltooid is de gevangenis te Sambas (residentie Wester-afdeeling van Borneo), met welker opbouw in 1858 werd aangevangen, en die dan ook vóór de geheele voltooijing reeds in dienst werd gesteld, zoodat men van de vroegere allerongeschiktste localen geen verder gebruik heeft behoeven te maken.

14°. In 1857 werd te Sintang (residentie Wester-afdeeling van Borneo) eene geheel temporaire gevangenis gebouwd, die niet meer kostte dan f 434. Een geheel nieuwe steenen gevangenis, in 1859 toegestaan, was op het einde van 1861 bijna voltooid en is reeds geheel in gebruik.

15°. Ook is bijna voltooid het geheel nieuwe kettingkwartier te Macassar (Celebes), zoo als wij reeds elders hebben vermeld.

16°. De nieuwe gevangenis te Balangnipa (Celebes) werd in 1816 aangevangen en in datzelfde jaar voltooid. Hoewel opgetrokken van bamboehout en atap, beantwoordt dit gebouw aan het beoogde doel, met uitzondering dat de gelegenheid tot ontvlugting gemakkelijk is en slechts eene verdubbelde waakzaamheid hierin kan voorzien.

17°. Zeer voldoende is de nieuwe steenen gevangenis te Bonthain (Celebes), in 1859 aangevangen en voltooid, welke een klein houten gebouwtje vervangt.

18°. Onder de beste inrigtingen van dien aard behoort de in 1861 te Menado voltooide gevangenis. Behalve dat voor eene afzonderlijke ziekenzaal gezorgd is, bestaat er voor den djaksa gelegenheid om zijn kantoor binnen de gevangenis te houden.

19°. Vóór 1858 waren er te Koepang (residentie Timor) slechts twee wachthuizen, waarin alle gevangenen zonder onderscheid werden opgesloten. Na dien tijd is er een kettingkwartier gekomen, waarvan de staat, inrigting en ruimte aan de behoefte voldoet.

Behalve de kettingkwartieren en eigenlijke gevangenissen vindt men nog op Java de regentschaps- en districtsgevangenissen; beide dienen: 1°. voor preventief gevangenen in de exceptionele gevallen, dat deze, zonder schriftelijk bevel van den resident of namens dezen van den adsistent-resident, in hechtenis kunnen worden genomen; 2°. voor doortrekkende gevangenen; en 3°., doch dit geldt alleen van de regentschapsgevangenissen, voor de opsluiting van hen, die krachtens de bevoegdheid bij art. 83 van het Reglement op de Regterlijke Organisatie enz. aan de regentschapsgeregten toegekend, door dat geregt veroordeeld zijn tot eene gevangenisstraf van één tot zes dagen.

Niet in alle rapporten van de hoofden van gewestelijk bestuur en dan nog slechts ter loops, is van deze gevangenissen en van haren toestand gewag gemaakt; eene volledige behandeling mag men derhalve niet verwachten.

Deze gevangenissen zijn in den regel van bamboes en atap te zamen gesteld en zijn dikwijls niet anders dan kleine huisjes, veelal op het erf van den wedono staande, en tot ontvlugting ruimschoots gelegenheid aanbiedende.

In eenige gevallen heeft de Regering hare hulp verleend tot het oprigten en onderhouden van deze gevangenissen, hetgeen overigens in heeredienst geschiedt. Zoo zijn bijv. de gebouwtjes op de hoofdplaatsen der districten van de adsistent-residentie Patjitan van landswege opgerigt, terwijl dezelfde soort van gevangenissen in de residentie Soerabaija in heeredienst wordt onderhouden.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, bevinden zich in het algemeen de districtsgevangenissen in een onvoldoenden toestand; zeker hebben de doortrekkende gevangenen hiervan het minst te lijden, doch dit is niet het geval met hen, die preventief worden gevangen gehouden, en die, in weerwil der wettelijke bepalingen, dikwijls geruimen tijd aldaar worden aangehouden. Ook in een ander opzigt verkeeren bedoelde gevangenen in een ongunstigen toestand.

In de bezittingen buiten Java op plaatsen, waar aan de bevolking het zelfbestuur is overgelaten, komen vele kleine gevangenissen voor, in bestemming en inrigting veel met de districtsgevangenissen overeenkomende. Het schijnt, dat deze gebouwtjes zich op sommige plaatsen in goeden toestand bevinden, hetgeen dan moet worden toegeschreven aan de krachtdadiger hulp der Regering. Zoo is bijv. het oprigten van steenen gevangenkamers op de hoofdplaatsen der zes afdeelingen der Lampongsche districten toegestaan.

En hiermede meen ik te mogen afstappen van de behandeling der gebouwen die als gevangenissen zijn gebezigd geworden, om tot de gevangenen zelven over te gaan.

Ten aanzien van het aantal gevangenen heb ik de eer te verwijzen naar de statistieke tabellen B en C, die jaarlijks door mij aan de Regering worden aangeboden. (1)

In de administratie en het toezigt der gevangenissen is sedert 1857 luttel verandering gekomen. Bij besluit dd. 27 Mei 1860, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 48), is het personeel vastgesteld voor het toezigt der gevangenissen in de Preanger regentschappen, en zijne bezoldiging geregeld. Het tractement der cipiers bij elke der vijf gevangenissen is tot f 10 's maands verhoogd; terwijl aan elke eenige kadjenemans zijn toegevoegd, op eene vaste bezoldiging van f 5 's maands. Vóór dien tijd geschiedde de bewaking, behalve door de cipiers, door landbouwers, onder de benaming van onbezoldigde politiedienaars.

Nog is bij besluit dd. 14 April 1858, n°. 24, toegestaan om een cipier en 5 mandoors tegen eene vaste bezoldiging bij de gevangenis te Bangkallang (residentie Madura) in dienst te stellen.

Hoezeer de orde en tucht over het algemeen goed waren, zoo is dit toch niet steeds het geval geweest te Bangkallang (residentie Madura), waar in 1859 een opstand onder de gevangenen uitbrak. Een complot van ter dood veroordeelden had de houten der britsen losgemaakt en zich daarmede gewapend. Op een zeker oogenblik, dat de deur der gevangenis geopend werd, wisten zij de wacht te overrompelen en zich van de wapens meester te maken. De wachthebbende barrissan had den tijd niet de geweren op te vatten. Nadat eenigen der barrissans gewapend waren toegesneld en een der gevangenen was dood geschoten, hebben de anderen zich overgegeven en is sinds dien tijd de rust niet meer verstoord geworden.

Reeds is vermeld dat de gevangenen sedert dien tijd zonder britsen zijn.

Ook in de gevangenis te Soerakarta wist een aantal van 76 gevangenen hunne bewakers te overmannen en te ontsnappen; successivelijk zijn 43 van hen weêr gevat.

De gevangenis te Riouw is eveneens het tooneel geweest van de dolzinnigste pogingen van ontvlugting en zelfmoord, en eindelijk zijn te Macassar een paar gevangenen, die ontvlugten wilden en zich tegen de politie verzetten, ernstig gewond geraakt.

Een algemeen reglement van orde en tucht bestaat niet, en alles wat daarop betrekking heeft is aan het inzigt der hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur overgelaten. Behalve rottingslagen en blok-arrest, straffen bij art. 28 van de Bepalingen ter voorziening van eenige onderwerpen van Strafwetgeving, die eene dadelijke voorziening vereischen, vastgesteld, wordt het verbreken der orde ook nog wel op andere wijzen gestraft, als door eenzame opsluiting bijv. te Batavia en Muntok (Banka) en het opleggen van den zwaarsten arbeid. De resident van Banka betoogt overtuigend de dringende behoefte aan eene wettelijke regeling der aan de gevangenen op te leggen disciplinaire straffen.

Als bijzonderheid teeken ik aan, dat in de gevangenissen in de Preanger regentschappen een door het hoofd van gewestelijk bestuur opgemaakt reglement van orde en tucht, in 13 artikels vervat, is opgehangen.

Bijzonder gunstig luiden de berigten omtrent de voeding, waarvan de levering, waar zulks kan geschieden, wordt uitbesteed; doch de hoeveelheid, die ruim voldoende is voor den inlander, schijnt niet altijd den Chinees, die krachtiger voeding behoeft, te verzadigen; hierin wordt echter op de menigte gevangenen zonder bezwaar voorzien.

Minder gunstig gedurende dit tijdvak zijn de berigten omtrent de voeding te Benkoelen. Vóór 1°. Januarij 1862 (sedert wanneer de voeding even als elders wordt uitbesteed) ontvingen de gevangenen daags $1^1/_2$ pond rijst in natura, $^1/_{10}$ pond zout en 5 centen voor visch, siri en tabak, maar eene plaats, waar zij hun eten konden bereiden, was hun niet aangewezen, evenmin als hun de middelen verstrekt werden om hetzelve te koken. De gevolgen van deze wijze van voeding bleven niet achterwege en in medio 1861 liet de gezondheidstoestand van de gevangenen dan ook zeer veel te wenschen over.

(1) De totalen dezer staten, voor zooveel de jaren 1858—1861 betreft, zijn overgenomen in bijlagen lit. G2 en 3 van het regeringsverslag over 1859 en in bijlagen lit. J2 en 3 van het tegenwoordig regeringsverslag.

De voeding der districtsgevangenen, die door het districtshoofd worden aangehouden, geschiedde ten laste der bevolking; doch eene belangrijke bepaling is hieromtrent vastgesteld bij besluit dd. 7 September 1860, n°. 45 (*Indisch Staatsblad* n°. 84), houdende » dat in de voeding dier gevangenen zal worden voorzien ten koste van den lande."

Alleen aan veroordeelden tot dwangarbeid in of buiten den ketting wordt kleeding verstrekt. Het verdient opmerking dat, terwijl overal elders op Java in deze behoefte door tusschenkomst der directie der producten en civile magazijnen voorzien wordt, te Samarang de levering van die kleedingstukken wordt uitbesteed.

Alleen op plaatsen, waar de veroordeelden tot zwaren arbeid gebezigd worden, zoo als te Willem I (residentie Samarang) en Tjilatjap (residentie Banjoemas) aan de militaire werken, te Pengaron (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo) aan de mijnen, en te Benkoelen, wordt eene viermaandelijksche in plaats van eene halfjarige vernieuwing wenschelijk geacht. Behalve de gewone verstrekking wordt dan ook aan de dwangarbeiders te Pengaron (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo) nog eene korte broek voor den arbeid in de mijnen te goed gedaan.

Wat de andere gevangenen betreft, zoo voorzien zij zelven of hunne bloedverwanten in eene behoorlijke kleeding; alleen in geval van hooge noodzakelijkheid kunnen de plaatselijke autoriteiten op en buiten Java ook aan die gevangenen kleedingstukken verstrekken.

De resident van Tagal acht het doeltreffend ook aan hen, die bij politiemaatregel tot dwangarbeid veroordeeld zijn, kleeding te verstrekken; te Batavia worden die veroordeelden wel van 's lands wege gekleed.

In de ligging der gevangenen heerscht nog dezelfde onregelmatigheid; op eenige plaatsen worden behalve de britsen ook hoofdkussens en ligmatjes van landswege verstrekt; op andere slechts een van beide dezer voorwerpen, en weder op andere heeft geene verstrekking plaats, zoo als bijv. te Riouw en te Muntok; op laatstgenoemde plaats worden de ligmatjes betaald uit het geld, dat de dwangarbeiders in hun vrijen tijd verdienen met het vervaardigen van atap-, rottanwerk enz.

Op eenige plaatsen was de gezondheidstoestand der gevangenen minder gunstig, hetzij ten gevolge der ongezonde ligging der gevangenissen, hare overbevolking of minder doelmatige inrigting (de gevangenissen, welke dit nadeel hadden zijn reeds boven vermeld), of wel ten gevolge van bijzonder zwaren arbeid der veroordeelden. Over het algemeen echter was de gezondheidstoestand gunstig te noemen. Te Bangkallang (residentie Madura), waar in de gevangen-localen, telkens wanneer de gevangenen buiten worden gelaten, de atmospheer door het branden van stroo gereinigd moest worden, bedroeg de sterfte in 1859 30 op een gemiddeld getal van 326 daags, en in 1861 29 op een getal van 372 gevangenen; echter schijnt het verblijf in die gevangenis zeer nadeelig op de gevangenen terug te werken, indien de opmerking juist is, dat velen dier gevangenen, kort nadat zij op de hun aangewezen strafplaatsen aangekomen zijn, zelfs bij het verrigten van een uiterst geringen arbeid, bezwijken.

Eene kwaal waaraan de gevangenen vrij algemeen lijden is huidziekte. Zeker is het dat overbevolking in de gevangenissen en het gebrek aan de gelegenheid om zich dikwijls en goed te reinigen hierop ongunstig werken; doch men mag niet over het hoofd zien, dat de kwaal zelve in de onreinheid van den inlander haren oorsprong heeft.

Het inrigten van afzonderlijke ziekenzalen zal een krachtig middel zijn om dit kwaad te onderdrukken; de behoefte daaraan wordt dan ook overal gevoeld waar dezelve niet aanwezig zijn; waar nieuwe gevangenissen gebouwd worden is op deze aangelegenheid gelet.

In de wijze, waarop de geneeskundige behandeling geregeld is, is geene verandering gekomen.

Te Pamakassan (residentie Madura), waar vele ziektegevallen zich hebben voorgedaan, deed zich het gemis aan geneeskundige behandeling sterk gevoelen, daar slechts in enkele gevallen een geneesheer aldaar ter plaatse tegenwoordig was.

De verzending der gevangenen over zee heeft plaats zonder eenig geleide met de stoombooten van den ondernemer Cores de Vries, en zonder dat de behoefte aan een geleide zich ooit heeft doen gevoelen; over land worden zij getransporteerd door heeredienstpligtigen, politiedienaren, pradjoerits of djaijang sekars.

In 1860 is in eenige residentien van Midden-Java eene regeling tot stand gekomen, ten gevolge van welke de op te zenden veroordeelden op bepaalde dagen om de noord of om de zuid verzonden worden.

De arbeid dien de kettinggangers verrigten drukt ongelijk zwaar; tot de eerste en zwaarste soort behoort de mijnarbeid te Pengaron (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo), het dempen der moerassen te Tjilatjap (Bandjoemas); vervolgens komt in aanmerking

het arbeiden aan vestingwerken, het uitdiepen van riolen en de diensten verrigt bij de hospitalen, waarvoor moeijelijk vrije lieden te verkrijgen zijn; terwijl eindelijk een aantal dwangarbeiders zich belast ziet met het schoonhouden der erven van gouvernementsgebouwen. Dezen genieten eene zekere mate van vrijheid en hun arbeid bestaat inderdaad slechts in eene bedrijvige ledigheid, meer geschikt om de veroordeelden aan luiheid dan aan werkzaamheid te gewennen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat, met het oog hierop, sommige residenten 3 tot 7 dwangarbeiders gelijkstellen met éénen vrijen arbeider.

Vrouwelijke veroordeelden worden meestal naar Krawang of Soekaradja (Banjoewangie) gezonden en op deze plaats bij de cochenille-cultuur, op gene bij de kaneelcultuur te werk gesteld. De arbeid echter dien zij verrigten is zeer gering. Bij de politierol veroordeelde vrouwen tot arbeid aan de openbare werken worden mede bezig gehouden met het aanvegen der gouvernementsgebouwen en erven. Te Soerabaija wordt het voedsel der gevangenen door gevangen vrouwen bereid. Eene geheel afzonderlijke soort van dwangarbeid wordt verrigt door de dwangarbeiders, wien Soekaradja (Banjoewangie) als strafplaats is aangewezen; zij werken òf in de nopaltuinen òf aan de sawa's. De cochenille wordt door de Nederlandsche Handelmaatschappij naar Nederland verzonden en de rijst ten voordeele van het Gouvernement verkocht.

Men vindt daar alleen dwangarbeiders buiten den ketting, hetgeen zich laat verklaren uit de omstandigheid, dat Soekaradja (Banjoewangie) behoort heeft onder de inrigtingen bekend onder den naam van werkplaatsen, waarheen oorspronkelijk de veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting werden verzonden om uitsluitend tot den landbouw te worden gebruikt. De veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting werden toen in tuchtplaatsen vereenigd en bij de openbare werken gebruikt.

Het valt niet te ontkennen dat, indien vroeger de feitelijke toestand in overeenstemming is geweest met het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1828, n°. 16, het gevangeniswezen eene groote schrede achterwaarts is gegaan, nu het onderscheid tusschen veroordeelden in of buiten den ketting weinig of niet in het oog wordt gehouden.

Op vele plaatsen, vooral buiten Java, wordt den dwangarbeiders vergund in hunne vrije uren ten eigen voordeele eenigen arbeid te verrigten; zelfs wordt te Ternate aan oppassende dwangarbeiders vrijgelaten, zich uit het kwartier te verwijderen om zich bij de ingezeten te verhuren.

De gevangenen (in tegenoverstelling van de tot dwangarbeid veroordeelden) verrigten geenen arbeid; alleen te Banda houden zij zich bezig met het stampen van cement.

De resident van Madura acht het wenschelijk ook de gevangenen eenigen arbeid te doen verrigten, maar tegen loon, omdat anders volgens zijn oordeel de gevangenisstraf in dwangarbeid zou ontaarden.

HOOFDSTUK III.

Slechts van hetgeen het gevangeniswezen aan voeding, verlichting, kleeding, transport, verpleging enz. enz. gekost heeft, kunnen cijfers worden medegedeeld, en dan nog maar alleen van de jaren 1857 tot en met 1860.

Deze cijfers zijn getrokken uit vier volgens de algemeene boeken opgemaakte staten, afkomstig van de directie van finantien, en welke cijfers alzoo geheel juist moeten worden geacht.

Een dergelijke staat van het jaar 1861 kan nog niet worden opgemaakt, daar de daartoe benoodigde stukken nog bij de Algemeene Rekenkamer in behandeling en niet beschikbaar waren.

De uitgaven ten behoeve van het gevangeniswezen gedaan, die op de bedoelde staten niet voorgekomen, zijn:

1°. die voor het onderhoud, de reparatien en den aanbouw der gevangen-gebouwen;

2°. die voor de administratie en het toezigt, waartoe behooren de bezoldigingen van cipiers, oppassers, mandoors enz. enz.;

3°. die voor de voeding van die dwangarbeiders, die aan het marine- of militair departement zijn afgestaan;

4°. die van het transport der veroordeelden over land en hunne voeding in de zoogenaamde districtsgevangenissen.

De kosten ten behoeve der gebouwen of voor het daarstellen van nieuwe gebouwen besteed komen ten laste van de fondsen van het bouwdepartement, doch zijn zoodanig met de uitgaven van andere bouwwerken vermengd, dat zij zeer moeijelijk uit de verschillende rekeningen zijn na te gaan, en ik mij alzoo gedwongen zie mij van de mededeeling van cijfers te onthouden.

Wat de kosten van administratie en toezigt betreft, de verschillende opgaven zijn niet volledig genoeg om met juistheid de som daaraan besteed te kunnen bepalen.

De uitgaven voor de voeding van de aan de Departementen van Oorlog en Marine afgestane dwangarbeiders komen ten laste der begrootingen van die departementen en kunnen evenmin worden opgegeven.

Het bedrag der uitgaven aan voeding, verlichting, kleeding, transport, verpleging enz., was in het jaar:

1857	f	587 323,02
1858		721 093,26[5]
1859		738 657,33[5]
1860		827 697,26

Worden echter hierbij in rekening gebragt de uitgaven hierboven sub n°. 1, 2 en 3 vermeld, dan behooren die eindcijfers ten minste met een derde verhoogd te worden, om een cijfer te bekomen dat der waarheid eenigzins nabij kan zijn.

Ik heb het niet van belang ontbloot geacht om de verschillende opgaven, voorkomende op den staat van het jaar 1860, op eenen nieuwen staat regelmatiger te rangschikken, waaruit blijken kan, wat in dat jaar voor elk gewest aan de hierboven vermelde artikelen is besteed.

De uitgaven voor het gevangeniswezen zijn niet gering, en de stelling is niet gewaagd, dat een meer aan het doel der straffen beantwoordend stelsel zou kunnen aangenomen worden, zonder de uitgaven merkelijk op te voeren.

De Procureur-Generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie,

(*get.*) W. Rappard.

JAVA EN MADURA.

	Voeding.	Verlichting.	Siri- en tabaksgelden.	Kleeding-stukken.	Transport.	Diverse.	Materiele verstrekkingen.	TOTAAL.
Bantam	f 5 986,15	"	"	"	f 25,52	"	"	f 6 011,67
Batavia	81 794,36	f 206,25	f 7 183,81^5	f 17 186,71^5	59 167,31^5	f 7 956,43	"	173 494,88^5
Buitenzorg	13 999,26^5	"	"	"	121,06	53,94	"	14 174,26^5
Krawang	5 527,37^5	"	"	"	1,57^5	"	"	5 528,95
Preanger regentschappen	12 187,76	"	1 579,89^5	"	78,98	194,60^5	"	14 041,24
Cheribon	10 659,83^5	42,00	"	"	"	"	"	10 701,83^5
Tagal	4 469,34	"	"	"	44,22	"	"	4 513,56
Pekalongan	5 343,60^5	"	"	"	"	47,04^5	"	5 390,65
Samarang	47 251,50^5	"	4 044,50^5	25 795,78	535,17^5	10 443,67	"	88 070,63^5
Japara	8 885,67^5	124,89	"	"	"	"	"	9 010,56^5
Rembang	15 352,90^5	"	"	"	"	158,50	"	15 511,40^5
Soerabaija	126 948,31^5	22,75	1 616,44^5	410,60	530,04^5	1 346,90^5	"	130 875,06
Madura	5 130,85	"	"	"	"	14,00	"	5 144,85
Pasoeroean	9 848,99	332,12	280,90^5	6,00	"	"	"	10 468,01^5
Bezoekie	26 206,59	336,15	802,45	"	1 220,51^5	"	"	28 565,70^5
Probolingo	6 204,73^5	"	"	"	"	"	"	6 204,73^5
Banjoewangie	1 393,30^5	405,00	"	"	8,60	"	"	1 806,90^5
Banjoemas	32 778,64^5	"	931,77	"	109,91^5	2 248,82^5	"	36 069,15^5
Bagelen	10 574,57	"	586,50^5	273,00	52,75^5	78,25^5	"	11 565,08^5
Kadoe	8 777,37	85,51^5	"	"	"	"	"	8 862,88^5
Djokdjokarta	21,41	"	"	"	21,49^5	95,00	"	137,90^5
Soerakarta	1 463,59	"	"	"	17,70^5	22,91	"	1 504,20^5
Madioen	13 288,61	"	891,75	"	1,84	265,81^5	"	14 448,01^5
Patjitan	2 524,03^5	"	"	"	"	119,00	"	2 643,03^5
Kedirie	22 775,30^5	"	954,98	"	283,54	95,25	"	24 109,07^5

BUITENBEZITTINGEN.

Kedirie	22 775,30^{5}	"	954,98	"	283,54	95,25	"	24 109,07^{5}

BUITENBEZITTINGEN.

Padang (Sumatra's Westkust)	6 738,23	"	1 437,96^{5}	1 536,66^{5}	446,17	6 406,70	580,18	17 145,91
Benkoelen	7 966,55	"	"	"	30,75	44,94	14,83^{5}	8 057,07^{5}
Lampongsche districten.	9 221,23	"	"	"	"	"	12,00	9 233,23
Palembang	11 690,38^{5}	80,50	285,39	"	295,44	184,42	"	12 536,13^{5}
Banka en Billiton	5 769,21^{5}	"	305,70	"	3,91	72,63	54,16	6 205,61^{5}
Riouw	8 165,73	"	410,46	"	"	59,74	"	8 635,93
Wester-afdeeling van Borneo.	11 015,36^{5}	"	1 830,39^{5}	"	46,00	32,50	376,61^{5}	13 300,87^{5}
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo . .	41 011,56	"	1 782,75	"	649,66^{5}	436,45	382,77	44 263,19^{5}
Macassar en onderhoorigheden (Celebes). .	29 010,78	16,66	2 448,18	4 937,44	80,66	219,92^{5}	55,20	36 768,84^{5}
Amboina enz.	11 076,12	280,62	127,00	"	31,08	900,20	422,60	12 837,62
Banda	7 024,56^{5}	"	"	934,90	20,83	54,00	"	8 034,29^{5}
Ternate	4 677,02^{5}	"	"	"	"	48,00	118,83^{5}	4 843,86
Menado	11 742,49^{5}	28,40	409,95	"	"	108,50	75,03^{5}	12 364,38
Timor	4 486,61	7,00	"	"	2,00	120,39^{5}	"	4 616,00^{5}
Totaal. . . .	f 649 089,95^{5}	f 1 967,85^{5}	f 27 910,81	f 51 081,10	f 63 826,76	f 31 828,55	f 2 092,23	f 827 697,26

AANTOONING

VAN HET AANTAL

EUROPESCHE GEVANGENEN EN GEGIJZELDEN EN INLANDSCHE MILITAIRE GEVANGENEN

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

GEDURENDE DE JAREN 1859, 1860 EN 1861.

LANDAARD DER GEVANGENEN.	PERSONEN DIE TOT TUCHTHUIS-, KRUIWAGEN-, GEVANGENISSTRAF EN DETENTIE ZIJN VEROORDEELD.																PREV…
	Aanwezig op 1 Januarij 1859.				Aanwezig op 31 December 1859.				Aanwezig op 31 December 1860.				Aanwezig op 31 December 1861.				Aanwez… op Jan. 18…
	Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangen… en detentie		
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.
JAVA EN MADURA.																	
Civ. pers., Europeanen en daarmede gelijk gestelden	22	1	34	1	19	1	33	1	23	»	29	1	17	»	14		13
Militairen, Europeanen	32	»	213	»	56	»	254	»	68	»	198	»	38	»	194		12
» Inlanders .	22	»	55	»	20	»	68	»	26	»	76	»	21	»	99		7
	77		303		96		356		117		304		76		310		(5) 3…
	(1) 380				(2) 452				(3) 421				(4) 386				
BUITENBEZITTINGEN.																	
Civ. pers., Europeanen en daarmede gelijk gestelden	1	»	4	»	2	»	7	»	»	»	4	1	»	»	3		»
Militairen, Europeanen	2	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	1	»	»		2
» Inlanders .	15	»	»	»	13	»	»	»	10	»	»	»	18	»	»		5
	18		4		16		7		12		5		19		5		7
	(1) 22				(6) 23				(7) 17				(8) 24				

PREVENTIVE GEVANGENEN WIER ZAAK NOG IN ONDERZOEK WAS.								AANTAL PERSONEN DIE ZICH IN CIVILE GIJZELING HEBBEN BEVONDEN.					
Aanwezig op 1 Jan. 1859.		Aanwezig op 31 Dec. 1859.		Aanwezig op 31 Dec. 1860.		Aanwezig op 31 Dec. 1861.		Gedurende 1859.		Gedurende 1860.		Gedurende 1861.	
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
13	»	9	»	4	1	8	2	4	»	3	2	7	»
12	»	40	»	37	»	42	»	»	»	»	»	»	»
7	»	11	»	23	»	41	»	»	»	»	»	»	»
(5) 32		60		65		93		4		5		7	
»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	13	»	12	»	»	»	»	»	»	»
5	»	»	»	8	»	10	»	»	»	»	»	»	»
7		»		21		24		»		»		»	

AANMERKINGEN.

(1) Het verschil dezer cijfers met die op den betrokken staat van het jaar 1858 (zie het verslag over 1859, bijlage G, n°. 1) is toe te schrijven aan mindere juistheid dezer laatsten.

(2) Terwijl het getal der in 1859 bijgekomen veroordeelden beliep 445, verminderde daarentegen het cijfer, wegens overlijden, met 11 en wegens expiratie van straftijd, desertie of andere oorzaken met 362 personen.

(3) In 1860 waren de bovenbedoelde cijfers 416 tegen 11 en 436.

(4) Alsvoren in 1861, 293 tegen 10 en 318.

(5) De betrekkelijke opgaaf in het verslag over 1858 (bijlage G, n°. 1) is blijkbaar aan eene vergissing toe te schrijven.

(6) Van de mutatien op de buitenbezittingen is over 1859 geen voldoende opgaaf ontvangen.

(7) In 1860 beliep de vermeerdering 26, tegen eene vermindering van 32 personen.

(8) Alsvoren in 1861, 35 tegen 28, van welke laatste 1 wegens overlijden.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE I, n°. 2, VAN HET VERSLAG.

N°. 12.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

DWANGARBEIDERS IN EN BUITEN DEN KETTING

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

GEDURENDE DE JAREN 1859, 1860 EN 1861.

LANDAARD DER GEVANGENEN.	AANWEZIG OP 1 JANUARIJ 1859.			AANWEZIG OP 31 DECEMBER 1859.			AANWEZ
	VEROORDEELDE						OT
	in	buiten		in	buiten		in
	den ketting.			den ketting.			
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.
JAVA EN MADURA.							
Inlanders	706	2677	233	741	2516	240	880
Vreemde oosterlingen	21	160	14	20	150	10	17
	727	3084		761	2916		897
	(1) 3811			(2) 3677			
BUITENBEZITTINGEN.							
Inlanders	1914	1344	66	2081	1406	78	2270
Vreemde oosterlingen	34	33	»	43	37	»	56
	1948	1443		2124	1521		2326
	(1) 3391			(5) 3645			

359	AANWEZIG OP 31 DECEMBER 1860.			AANWEZIG OP 31 DECEMBER 1861.		
E	OT DWANGARBEID,					
	in	buiten		in	buiten	
	den ketting.			den ketting.		
wen	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.
40	880	2921	248	845	2452	248
10	17	170	13	20	156	11
	897	3552		865	2867	
	(3) 4249			(4) 3732		
78	2270	1472	96	2281	1332	97
»	56	48	1	54	48	2
	2326	1617		2335	1479	
	(6) 3943			(7) 3814		

AANMERKINGEN.

Onder de in dezen staat opgegeven cijfers zijn ook begrepen de militaire veroordeelen, waarvan vroeger afzonderlijk opgave werd gedaan. Ten aanzien dier veroordeelden wordt thans bovendien opgemerkt, dat daardoor niet uitsluitend militairen moeten verstaan worden, maar in 't algemeen die dwangarbeiders welke aan het militair departement waren afgestaan, waardoor het zich ook laat verklaren dat op den staat van 1858 (zie het verslag over 1859, bijlage G, n°. 2), een vreemde Oosterling als militair veroordeelde voorkomt.

(1) Ten aanzien dezer cijfers geldt dezelfde opmerking als die welke onder (1) voorkomt op den voorgaanden staat.

(2) Terwijl het getal der in 1859 bijgekomen veroordeelden beliep 3044, verminderde daarentegen het cijfer wegens overlijden met 370 en wegens expiratie van straftijd, desertie of andere oorzaken, met 2808 personen.

(3) In 1860 waren de bovenbedoelde cijfers 3912 tegen 452 en 2888.

(4) Als voren in 1861: 4797 tegen 426 en 4888.

(5) » » 1859: 970 » 130 » 586.

(6) » » 1860: 1002 » 179 » 525.

(7) » » 1861: 1066 » 313 » 882.

BIJLAGE I, n°. 3, VAN HET VERSLAG.

N°. 13.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

INLANDERS EM VREEMDE OOSTERLINGEN, OP DE POLITIEROL MET GEVANGENIS, BLOKARREST EN TEN-ARBEID-STELLING AAN DE PUBLIEKE WERKEN GESTRAFT, ALSMEDE VAN DE PREVENTIEF GEVANGENEN EN CIVIEL GEGIJZELDEN

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

GEDURENDE DE JAREN 1859, 1860 EN 1861.

LANDAARD DER GEVANGENEN.	PERSONEN OP DE POLITIEROL MET GEVANGENIS, BLOK, ARREST EN PREVE[NTIE] TEN-ARBEID-STELLING AAN DE PUBLIEKE WERKEN GESTRAFT.									
	Aanwezig op 1 Jan. 1859.		Aanwezig op 31 Dec. 1859.		Aanwezig op 31 Dec. 1860.		Aanwezig op 31 Dec. 1861		Aanwezi[g] op [.] Jan. 18[..]	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouw[en.]
JAVA EN MADURA.										
Inlanders	2238	272	1647	365	2041	298	2321	43	1140	1
Vreemde oosterlingen	162	11	77	16	84	12	90	1	60	
	2683		(1) 2105		(2) 2435		(3) 2862		1346	
BUITENBEZITTINGEN.										
Inlanders	251	10	216	16	223	12	253	3	95	
Vreemde oosterlingen	21	»	48	»	29	»	14		14	
	(4) 282		(5) 280		(6) 264		(7) 300		120	

	PREVENTIVE GEVANGENEN WIER ZAAK NOG IN ONDERZOEK WAS.								AANTAL PERSONEN DIE ZICH IN CIVILE GIJZELING HEBBEN BEVONDEN.					
	Aanwezig op Jan. 1859.		Aanwezig op 31 Dec. 1859.		Aanwezig op 31 Dec. 1860.		Aanwezig op 31 Dec. 1861.		Gedurende 1859.		Gedurende 1860.		Gedurende 1861.	
Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
43	140	142	913	66	913	101	1330	153	113	4	115	10	364	68
1	60	4	40	2	68	7	74	4	102	4	102	3	124	3
2	1346		1021		1089		1561		223		230		559	
3	95	10	101	5	138	7	107	4	13	4	49	7	35	8
	14	1	16	»	18	»	47	»	3	»	4	»	10	»
0	120		122		163		158		20		60		53	

AANMERKINGEN.

(1) Terwijl het getal der in 1859 bijgekomen veroordeelden beliep 50 205, verminderde daarentegen het cijfer, wegens overlijden, met 96 en wegens expiratie van straftijd, desertie of andere oorzaken met 50 687.

(2) In 1860 waren de bovenbedoelde cijfers 53 978 tegen 106 en 53 542.

(3) Alsvoren in 1861: 62 754 tegen 166 en 62 161.

(4) Het verschil van dit cijfer met dat in den betrokken staat over 1858 (zie verslag over 1859, bijlage G, n°. 3) is het gevolg eener meer naauwkeurige opgaaf.

(5) In 1859 beliep de vermeerdering 5796, tegen eene vermindering met 5798 veroordeelden, onder welke laatsten 12 wegens overlijden.

(6) In 1860 waren deze cijfers respectivelijk 7827, 7843 en 49.

(7) Alsvoren in 1861: 8591, 8555 en 3.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE L VAN HET VERSLAG. (*)

N°. 14.

AANTOONING van de Ontvangsten en Uitgaven der Indische administratie in Indie, over 1860.

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans . .	f 20 900,00	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten . .	597 515,00	
	Slagten van varkens	217 622,00	
	Vischmarkten en vischpachten	250 330,00	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen . .	210 004,00	
	Arak en andere sterke dranken	317 228,00	
	Verkoop van saguweer	10 580,00	
	Inlandsche tabak	91 320,00	
	Inlandsche neringen en bedrijven . . . . } Waijangs . . . . }	114 480,00	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . . .	71 004,00	
	Diverse kleine middelen	143 647,00	
	Diverse kleine eilanden	10 200,00	
	Vogelnestklippen	33 504,00	
	Transporteren	f 2 088 334,00	

(*) Bijlage K is, ter inzage van de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
	Per transport	f 2 088 334,00	
	Kleine lombard	377 689,00	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	11 330 517,00	
	Licentien op de pho- en topho-spelen	399 958,00	
	Nipa-hout en kreupelbosschen	29 340,00	
			f 14 225 838,00
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt en waaggelden	f 9 137 402,00	
	5 per cent additioneel regt	432 121,00	
	Consumtieregt	107 645,00	
	Belasting op den verkoop van tabak	9 222,00	
	Haven-, ankerage- en loodsgelden	192 396,00	
	Klein-zegelregt	511 028,00	
	Collaterale successien onder Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen.	74 440,00	
	Collaterale successien onder vreemde Oosterlingen . .	26 023,00	
	Belasting op de overschrijving van vaste goederen ('s heeren geregtigheid)	450 456,00	
	Belasting op het goud	»	
	5 percent op de particuliere bazaars	5 752,00	
	Tolpoorten en tollen	10 047,00	
	IJkgelden	750,00	
	Belasting op de paarden en rijtuigen	201 965,00	
	Recognitien of tributen van inlandsche vorsten en andere Oosterlingen	53 703,00	
	Venduregten	541 558,00	
	Belasting op het djati- en ijzerhout	»	
	Transporteren	f 11 754 508,00	f 14 225 838,00

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
	Per transport	f 11 754 508,00	f 14 225 838,00
	Inkomsten van 's lands drukkerij	32 174,00	
	Brievenposterij	352 516,00	
	Paardenposterij	78 795,00	
	Verponding	601 146,00	
	Huistax	391 886,00	
	Verhuring van vogelnestklippen	3 046,00	
	Inkomsten van de telegraphie	136 990,00	
			13 351 061,00
III.	*Landelijke inkomsten en cultures.*		
	Ongebouwde en gebouwde eigendommen en tuinen. .	f 10 545 358,00	
	Vischvijvers (tambaks)	204 681,00	
	Vertiening van landerijen en landerijen aan particulieren verhuurd of afgestaan	228 280,00	
	Restitutie van verleende voorschotten ter zake van landbouwkundige ondernemingen	211 296,00	
			11 189 615,00
IV.	*Koophandel.*		
	Handel met Japan	f 197 851,00	
	Verkoop van koffij	5 271 416,00	
	» » specerijen	30 367,00	
	» » peper	54 288,00	
	» » vogelnestjes	81 548,00	
	» » tin	3 975,00	
	» » houtwerken	141 894,00	
	» » zout	5 558 327,00	
	» » rijst	578 129,00	
	» » arengsuiker	52 160,00	
	Transportere	f 11 969 955,00	f 38 766 514,00

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
	Per transport	f 11 969 955,00	f 38 766 514,00
	Verkoop van suiker.	2 871 528,00	
	» » indigo.	805,00	
	» » stofgoud	434,00	
	» » kaneel	71,00	
	» » diverse goederen	126 182,00	
	» » steenkolen	114,00	
			14 969 089,00
V.	*Diverse en buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	f 373,00	
	Waterleidingen	2 441,00	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden . . .	93 172,00	
	Boeten en confiscatien	164 084,00	
	Diverse inkomsten	743 648,00	
	Burgerlijke pensioenen	159 106,00	
	Contributien van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren voor aan hen te verleenen verhoogde pensioenen	1 850,00	
	Civile proceskosten.	7 179,00	
	Onderwijs of schoolwezen	54 514,00	
	Restitutie van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten	96 077,00	
			1 322 444,00
VI.	*Departement van Oorlog.*		
	Het Nederlandsch-Indisch leger	f 428 986,00	
	Buitengewone fortificatiewerken	9 840,00	
			438 826,00
	Transportere	»	f 55 496 873,00

ONTVANGSTEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
	Per transport	»	f 55 496 873,00
VII.	*Departement van Marine.*		
	Schepen en vaartuigen van oorlog	f 76 704,00	
	Sedentaire inrigtingen ten dienste van het zeewezen. .	12 140,00	
	Gouvernements-schoeners en kruisbooten	3 576,00	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust . . .	178 433,00	
	Fabriek voor de marine en het stoomwezen	18 712,00	
			289 565,00
	Totaal der ontvangsten van de koloniale administratie.	»	f 55 786 438,00
VIII.	*Ontvangsten voor rekening van anderen.*		
	Van den Keizer van Soerakarta in restitutie van voor denzelve te doene betalingen	f 6 520,00	
	Van den Sultan van Djokdjokarta, in restitutie van als voren	15 725,00	
	Van diverse personen, idem	6 390,00	
	Civiel weduwen- en weezenfonds.	1 027 083,00	
	Militair weduwen- en weezenfonds	591 428,00	
	Delegatien (civile)	266 501,00	
	» (militaire)	155 683,00	
	» (marine)	6 552,00	
	Van de officieren der landmagt in restitutie van in Nederland te doene uitgaven voor het officiers-kleedingmagazijn	102 337,00	
	Ontvangsten voor het muntwezen in Nederlandsch Indie.	936 068,00	
			3 114 287,00
			f 58 900 725,00
	Nadeelig verschil tusschen de geldelijke ontvangsten en uitgaven in Indie, om te worden gedekt uit den verkoop der producten in Nederland . . .		17 378 411,00
			f 76 279 136,00

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
I.	*Hooge Regering.*		
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis	f 175 667,00	
	Raad van Nederlandsch Indie.	146 424,00	
	Algemeene secretarie	262 982,00	
	Reiskosten.	95 379,00	
			f 680 452,00
II.	*Departement van Justitie.*		
	Hooggeregtshof	f 221 844,00	
	Hoog militair geregtshof	12 700,00	
	Raden van justitie	352 830,00	
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	214 608,00	
			801 982,00
III.	*Hooge en lagere collegien.*		
	Algemeene Rekenkamer	»	179 160,00
IV.	*Gewestelijk bestuur en politie.*		
	Gewestelijk bestuur	f 2 136 285,00	
	Algemeene politie	988 803,00	
	Districtspolitie	625 458,00	
	Kruis- of residentie-praauwen	27 773,00	
	Djaijang-sekars (inlandsche maréchaussée)	100 080,00	
	Barissans of pradjoerits (plaatselijke corpsen) . . .	185 792,00	
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen. . . .	886 074,00	
	Diverse uitgaven voor politie	176 305,00	
			5 126 570,00
	Transporteren	»	f 6 788 164,00

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
	Per transport	»	f 6 788 164,00
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*		
	Kosten ter bevordering van kunsten en wetenschappen	f 59 470,00	
	Eeredienst (Christelijke)	374 121,00	
	idem (inlandsche)	6 442,00	
	Onderwijs of schoolwezen	334 847,00	
	Onderwijs of schoolwezen, ten dienste van de jeugd onder de inlandsche bevolking	76 436,00	
	Geneeskundige dienst en vaccine	255 506,00	
			1 106 822,00
VI.	*Civiel bouwdepartement.*		
	Civile gebouwen en waterstaat (personeel)	f 323 715,00	
	Gebouwen en waterstaat (materieel)	2 759 187,00	
	Verschillende inrigtingen van waterleidingen, steenbakkerijen, brandspuiten en transport-etablissementen	106 077,00	
			3 188 979,00
VII.	*Finantien, cultures en koophandel.*		
	A. *Finantien.*		
	Departement van algemeen burgerlijk bestuur . . .	f 310 631,00	
	Beheer van 's lands algemeene geldkassen	316 745,00	
	Kosten op de verpachtingen	13 360,00	
	» » » belasting van paarden en rijtuigen . .	8 603,00	
	» » » huistaks	15 429,00	
	» » het klein zegel	29 254,00	
	» » 's heeren geregtigheid en de collaterale successien	20 113,00	
	Civile haveninrigtingen en kosten op de ankeragegelden	240 321,00	
	Beheer der inkomende en uitgaande regten	450 865,00	
	Transporteren	f 1 405 321,00	f 11 083 965,00

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
VII.	Per transport	f 1 405 321,00	f 11 083 965,00
	Kosten op den ijk van maten en gewigten	301,00	
	Consulaat in China	83 611,00	
	Kosten der posterijen in het algemeen	731 997,00	
	Beheer der openbare verkoopingen	116 210,00	
	Kosten van 's lands drukkerij	64 999,00	
	Beheer van 's lands civile pakhuizen, emballage en gemengde onkosten	439 077,00	
	Renten en aflossingen	14 160,00	
	B. *Landelijke inkomsten en cultures.*		2 855 676,00
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerijen . . .	f 69 186,00	
	Kosten op de landelijke inkomsten en andere grondlasten.	1 313 935,00	
	Cultures in het algemeen	297 337,00	
	Inkoop en kosten van peper	29 310,00	
	» » » » houtwerken (bosschen) . . .	342 031,00	
	» » » » koffij	14 550 135,00	
	» » » » specerijen	540 537,00	
	» » » » suiker	8 753 649,00	
	» » » » indigo	1 202 430,00	
	» » » » thee	1 498 607,00	
	» » » » tabak	51 458,00	
	» » » » goeniezakken	19 104,00	
	» » » » cochenille	34 767,00	
	» » » » kaneel	138 629,00	
	» » » » kina	5 058,00	
	Voorschotten aan landbouwkundige ondernemingen .	309 676,00	
			29 155 849,00
	Transporteren	»	f 43 095 490,00

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
VII.	Per transport	»	f 43 095 490,00
	C. *Koophandel.*		
	Inkoop en kosten van diverse goederen	f 631 206,00	
	kosten op den handel met Japan	59 325,00	
	» » de amfioenpacht en inkoop van amfioen .	1 193 291,00	
	Inkoop en kosten van vogelnestjes	15 672,00	
	» » » » tin	1 374 885,00	
	» » » » houtwerken (stapelplaatsen . .	317 698,00	
	Kosten van zout	1 714 831,00	
	Inkoop en kosten van rijst	867 994,00	
	» » » » arengsuiker	22 966,00	
	» » » » stofgoud	4 412,00	
	Kosten van steenkolen	175 156,00	
	Kosten tot het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen	3 477,00	
	Provisie-penningen aan de factorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij te voldoen op de producten naar Nederland verzonden wordende	140 000,00	
			6 520 913,00
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
	Voor het Nederlandsch-Indisch leger	f 15 618 711,00	
	» de pradjoerits, barissans en andere inlandsche corpsen	58 492,00	
	Voor buitengewone fortificatiewerken	518 979,00	
			16 196 182,00
IX.	*Departement van Marine.*		
	Schepen en vaartuigen van oorlog en wel voor dat gedeelte hetwelk niet door het Departement van Marine in Nederland wordt gedragen	f 1 835 730,00	
	Sedentaire inrigtingen ten dienste van het zeewezen .	415 323,00	
	Transporteeren	f 2 251 053,00	f 65 812 585,00

UITGAVEN.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
IX.	Per transport	f 2 251 053,00	f 65 812 585,00
	Gouvernements-schoeners en kruisbooten	386 649,00	
	Maritime etablissement op het eiland Onrust . . .	251 278,00	
	Fabriek voor de marine en het stoomwezen	226 068,00	
			3 115 048,00
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civile pensioenen	f 307 182,00	
	Militaire pensioenen	468 817,00	
	Verhoogde marine-pensioenen	2 000,00	
	Inlandsche pensioenen	178 057,00	
	Pensioenen aan weduwen van civile, militaire en inlandsche personen	56 723,00	
	Godshuizen en gestichten van liefdadigheid	67 589,00	
			1 080 368,00
XI.	*Uitgaven van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche vorsten, schadeloosstellingen en gratificatien aan dezelven	f 1 878 929,00	
	Kosten der ambachtskwartieren	33 951,00	
	Buitengewone voorschotten, welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	413 545,00	
	Onderhoud van inlandsche vorsten, grooten en staatsgevangenen	182 460,00	
	Geschenken aan inlandsche vorsten en grooten . . .	25 770,00	
	Publieke feesten	18 744,00	
	Civile transportkosten uit en naar Nederland . . .	158 154,00	
	Civile reis- en transportkosten in Indie	86 319,00	
	Gratificatien	14 340,00	
	Personele toelagen	64 673,00	
	Non-activiteitstractementen en wachtgelden	115 614,00	
	Transporteren	f 2 992 499,00	f 70 008 001,00

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Bedrag.	TOTAAL.
XI.	Per transport	f 2 992 499,00	f 70 008 001,00
	Verloftractementen.	43 597,00	
	Uitgaven in Indie wegens door het Ministerie van Kolonien aan het Indisch Bestuur te doene bestellingen, als anderzins	88 102,00	
	Kosten van het mijnwezen in het algemeen	94 486,00	
	» » » stoomwezen » » »	9 323,00	
	» » de telegraphie » » »	86 167,00	
			3 314 174,00
XII.	*Dagelijksche onvoorziene uitgaven*	»	»
XIII.	*Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden* . . .	»	1 368 584,00
	TOTAAL der uitgaven van de koloniale administratie	. . . . . .	f 74 690 759,00
XIV.	*Betalingen voor rekening van anderen.*		
	Voor rekening van den Keizer van Soerakarta . . .	f 6 140,00	
	» » » » Sultan van Djokdjokarta . .	14 509,00	
	» » » diverse personen.	5 545,00	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	779 263,00	
	Militair weduwen- en weezenfonds	657 950,00	
	Voor goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn	21 867,00	
	Uitgaven voor het muntwezen in Nederlandsch Indie.	103 103,00	
			1 588 377,00
			f 76 279 136,00

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE M VAN HET VERSLAG.

N°. 15.

ONTVANGSTEN en UITGAVEN der Indische administratie in Nederland, over 1860.

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.				Bedrag.
Gouvernementsproducten in 1860 verkocht.				
Koffij	881 892 790 pikols, à circa f	38,52^{7}	f 33 977 199,29	
Suiker	784 984 678 » » »	14,86^{9}	11 672 306,55	
Tin	78 300 » » »	86,42^{2}	6 766 885,55^{5}	
Indigo	5 355 024 » » »	520,81^{7}	2 788 986,51^{5}	
Cochenille.	92 168 » » »	173,13^{5}	15 957,52	
Thee	14 565 816 » » »	90,99^{9}	1 325 480,47	
Notenmuscaat	6 231 292 » » »	80,43^{4}	501 212,81	
Foelie	2 004 504 » » »	67,06^{4}	134 430,79	
Kruidnagelen.	1 492 600 » » »	15,54^{2}	23 199,22	
Kaneel	1 819 038 » » »	56,14^{3}	102 126,08	
Notenzeep.	28 820 » » »	188,74^{3}	5 439,58	
Peper	444 840 » » »	17,86^{6}	7 947,59	
Tabak	1 036 040 » » »	24,53^{7}	25 421,07	
				f 57 346 593,04
		Transporteren	. . . . . .	f 57 346 593,04

OMSCHRIJVING.		Bedrag.
Per transport	. . . . . .	f 57 346,593,04
Winst op voor Gouvernements rekening gehouden zee-assurantie op producten.	. . . .	329 815,59
Diverse ontvangsten.	. . . .	130 720,71 5
Saldo der laatste suppletoire rekening over 1858.	. . . .	493 220,60 5
		f 58 300,349,95
Ontvangsten voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds	f 53 998,37	
Militair weduwen- en weezenfonds	127 420,00 5	
Verhoogd militair pensioenfonds.	1 597,25	
Nalatenschappen en diverse ontvangsten.	10 033,45 5	193 049,08
		f 58 493 399,03

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.		Bedrag.
Tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indie	. . . . . .	f 13 000 000,00
Renten der Oost-Indische schulden, volgens de wetten van 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart en 22 December 1838	. . . . . .	9 800 000,00
Renten der restant-schuld, ad f 10 000 000, aan de Nederlandsche Handelmaatschappij, volgens de wetten van 6 Maart en 23 November 1844, 14 September 1849 en 22 December 1853	. . . . . .	350 000,00
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard voor de administratie in Nederlandsch Indie	. . . . . .	6 014 498,00[5]
Pensioenen ten laste der Indische kas, als:		
Burgerlijke	f 406 752,72[5]	
Militaire	797 025,65[5]	
		1 203 778,38
Verloftractementen	. . . . . .	371 510,38
Kosten van het koloniaal werfdepôt te Harderwijk	f 573 635,41	
Uitzending van suppletietroepen	196 970,98	
Transportkosten van gerepatrieerde militairen	110 760,61	
Studiekosten van jongelingen op de Militaire Akademie te Breda, bestemd voor de dienst in Nederlandsch Indie	66 745,00	
Opleiding van jongelingen tot genees- en scheikundigen voor de dienst in Nederlandsch Indie	22 984,44	
Diverse betalingen aan teruggekeerde militairen	13 512,30[5]	
		984 608,74[5]
Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de Akademie te Delft	. . . . . .	15 400,00
Kosten gevallen op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden enz.	. . . . . .	111 066,20[5]
Diverse uitgaven	. . . . . .	1 127 850,14
		f 32 978 711,85[5]
Betalingen voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds	f 258 928,65	
Transporteren	f 258 928,65	f 32 978 711,85[5]

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.		Bedrag.
Per transport	f 258 928,65	f 32 978,711,85^{5}
Militair weduwen- en weezenfonds.	162 527,94	
Verhoogd militair pensioenfonds	58 609,67	
Civile delegatien	292 676,98^{5}	
Militaire delegatien	164 564,96	
Goederen voor Japan, het officiers-kleedingmagazijn en andere inrigtingen	79 836,40^{5}	
Nalatenschappen en diverse betalingen	61 791,43^{5}	
		1 078 936,04^{5}
Uitgaven voor de West-Indische kolonien en de Kust van Guinea.		
Subsidie over 1860 aan de kolonie Suriname	f 433 565,84	
Idem aan Curaçao en onderhoorigheden	374 694,32^{5}	
Idem aan de Kust van Guinea	110 693,03^{5}	
		918 953,20
Koloniaal batig slot	. . . . . .	23 194 720,95
Saldo gebragt in het credit der algemeene rekening van 1862 . . .	. . . . . .	322 076,98
		f 58 493 399,03

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE N VAN HET VERSLAG.

N°. 16.

LIJST der voornaamste landswerken, die in 1861 zijn voltooid, voortgezet of ondernomen (en nog niet voltooid).

I. Onder de belangrijke in het jaar 1861 tot voltooijing gebragte werken kunnen worden genoemd:

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw van een steenkolen-pakhuis te Anjer; en van eene adsistent-residentswoning te Pandeglang.

Batavia. Bouw van eene schoutswoning en aanhoorigheden en van een adsistent-residentsbureau met landraadzaal en wagenloods te Meester Cornelis; plaatsing van eene kraan op de equipagewerf; en bouw van bediendenkamers enz. bij het paleis te Weltevreden.

Buitenzorg. Bouw eener woning voor den zendeling-leeraar te Depok; van bijgebouwen bij de hortulanuswoning te Buitenzorg, en van eene gevangenis te Parong.

Krawang. Bouw eener regentswoning te Poerwakarta.

Cheribon. Bouw eener controleurswoning te Tjiamies, herstelling en bijbouwing van de controleurswoning te Sindang-laut; bouw eener gevangenis met cipierswoning te Koeningan.

Tagal. Vernieuwing van den poststal te Kramat en van dien te Kedimangan; bouw van een bureau voor den chef der 2de waterstaatsafdeeling te Tagal.

Pekalongan. Vernieuwing van den poststal te Toelies, en van de controleurswoning te Liempong.

Samarang. Bouw eener gevangenis te Demak, en van een vrouwenhospitaal te Oenarang.

Soerabaija. Geene opgave ontvangen.

Bagelen. Bouw van 4 nieuwe bazaarloodsen te Poering en 5 idem te Kertek.

Kadoe. Daarstelling van bijgebouwen bij de regentswoning te Magelang.

Djokdjokarta. Daarstelling van een logeergebouw bij het residentiehuis.

Soerakarta. Bouw van eene woning voor den hulponderwijzer bij de Javaansche school te Soerakarta.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van twee steenen koffijpakhuizen te Padang, van een bureau voor den adsistent-resident en magistraat aldaar, daarstelling van eene opzienerswoning, arrestantenlocaal en vlaggestok te Priaman, van een tolkantoor met waag enz. te Priaman en te Baros; van eene steenen gevangenis te Fort de Kock, en van eene gezaghebberswoning te Lolo.

Palembang. Geene opgave ontvangen.

Banka. Bouw van een rijst- en een provisiepakhuis te Blinjoe.

Riouw. Bouw van een schoolgebouw met onderwijzerswoning te Riouw, en van een leprozengesticht nabij de kampong Sengarang.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw eener gevangenis te Pontianak.

Gouvernement der Molukken. Bouw van zendelingleeraars-woningen te Kamarian en Elpapoetie.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen belang.

Batavia. Bouw van bruggen over de rivieren Grogol, Passangrahan te Rampan; vernieuwingen aan de brug gelegen in de verbinding van de wegen Kebonsirie in Tanahabang; daarstelling eener brug over de rivier Passangrahan te Pondok-laboe.

Vernieuwing van bruggen te Batavia en te Weltevreden, onderhoud der beide oevers van Molenvliet.

Cheribon. Bouw eener brug over de rivier Tjiwaringin.

Samarang. Daarstelling van bruggen over de rivieren Karang-brantie, Genook en Boegel en beoosten den post Mangkang; boring van drie artesische putten in het kettinggangerskwartier te Samarang, in het Roomsch-katholijk weeshuis aldaar, en in de nabij de hoofdplaats gelegen kampong Pasawangan; bij welke boringen goede wellen bereikt zijn ter diepte van respectivelijk 67,70, 73,59 en 76,66 Ned. el, opleverende per etmaal 26 208, 41 143 en 15 480 kan water; scheikundig onderzocht, is het water dezer wellen gebleken van goede hoedanigheid te zijn.

Japara. Bouw eener brug over de rivier Plosso.

Rembang. Bouw van hooge bruggen over de rivieren Dellok, Wallat, Slonto en Kepel.

Soerabaija. Geene opgave ontvangen.

Bezoekie. Bouw van bruggen over de rivieren Bezoekie en Blimbing.

Banjoemas. Herstelling van den militairen weg van de hoofdplaats Bandjarnegara tot aan de grens der afdeeling Ledok, en van Bandjarnegara tot Wonosobo.

Bagelen. Voltooijing van den militairen weg tusschen Bandjarnegara en Sawagan; verlegging van den weg tusschen Sapoeran en Kemierie.

Madioen. Bouw van bruggen over de rivieren Medjaijan en Baijem.

Patjitan. Bouw van bruggen nabij de dessa Ardjosarie en te Ngepak; daarstelling van een nood-, laad- en loshoofd te Djokotro.

Kedirie. Bouw eener brug over de rivier Plamessan en vernieuwing eener brug ter hoofdplaats.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw eener brug te Padang en van een havenhoofd te Goenong Sitolie.

Benkoelen. Bouw eener brug nabij kampong Telleng.

Banka. Daarstelling van een open zee- of laadhoofd te Muntok.

Wester-afdeeling van Borneo. Vernieuwen eener brug te Sambas en van de brug over de rivier Betong te Sambas.

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Vernieuwen van een gedeelte van het zeehoofd achter het havendepartement te Macassar.

Gouvernement der Molukken. Bouw van twee steenen bruggen ter hoofdplaats Amboina.

Timor. Bouw van eene brug over de rivier Koepang ter hoofdplaats.

Bakens en verkenningsteekenen.

Bantam. Daarstellen van steenen bijgebouwen bij den vuurtoren op het 4de punt van Straat Sunda.

Batavia. Vertuijen van 19 stuks bakenpalen tot bebakening van de vaarwaters naar de reede van Batavia.

Banjoemas. Verbeteringen en bijbouwingen aan den steenen vuurtoren op den berg Timiring.

Wester-afdeeling van Borneo. Daarstelling van eenen verkennings-vlaggemast te Sinkawang.

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Buitenzorg. Daarstelling van eene brug, eenen bekleedingsmuur en eenen duiker over de slokkan Tjiballok.

Cheribon. Graven van eene afsnijding van eene der bogten van de rivier Tjimanok (Indramaijoe), in het belang eener betere afwatering dier rivier.

Samarang. Graven van een kanaal langs den voet van den Goenong-Gending.

Bagelen. Graven van eene waterleiding uit de Kedong-Tawon en Kedong-Bener, en graven van eene leiding uit de rivier Gebang.

Cultuurgebouwen.

Bantam. Bouw van koffij-pakhuizen te Baros, Tjekkek en te Pandeglang, en van een kaneel-pakhuis te Tjimahoen.

Cheribon. Bouw van koffij-pakhuizen te Tjibinbing, Tjiwaroe en Tjigaloegoer.

Samarang. Bouw van een koffij-pakhuis te Banjoe-Biroe.

Banjoemas. Bouw van een kaneel-pakhuis met schilloods te Adhiredjo (Tjilatjap).

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van koffij-pakhuizen te Poeadatar, Goegoe, Sitoedjoe en Sarie-Lamah.

Zoutpakhuizen.

Bantam. Bouw van twee zout-hoofddepôt-pakhuizen te Tanara (één voltooid).

Batavia. Bouw van drie gekoppelde zoutverkoop-pakhuizen te Batavia.

Preanger regentschappen. Bouw van een doorvoer-pakhuis te Singa-parna.

Madura. Bouw van zoutpakhuizen te Paleboenan, Saroka en Pingier-papas.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van gekoppelde zoutverkooppakhuizen te Priaman.

Banka. Bouw van een zoutpakhuis te Blinjoe.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van zoutpakhuizen te Taijan, Sangauw, Mampawa en Singkawang.

Maritime werken.

Onrust (Marine-etablissement). Daarstelling van tijdelijke woningen voor het uit Nederland aangekomen personeel, van eene hospitaalmeesterswoning enz., inrigting van de bestaande smederij tot herstellingswerkplaats, daarstelling van een stoomzaagmolen en stellen en plaatsen van de daarbij behoorende machinerien en werktuigen.

II. Wijders heeft de voortzetting plaats gehad van de navolgende in 1860 of vroeger geautoriseerde belangrijke werken, welke onder ultimo December 1861 nog niet waren voltooid.

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw van eene controleurswoning te Pandeglang en van bijgebouwen bij de regentswoning te Serang.

Batavia. Daarstelling van een gebouw bevattende slaapruimte voor 120 en schoolzalen voor 150 leerlingen, met hetgeen daarbij behoort, bij het gymnasium Willem III.

Vergrooten van de gevangenis te Tangerang en van de entrepôt-pakhuizen te Batavia.

Buitenzorg. Vernieuwing van een bijgebouw van de postopzienerswoning te Tjibinong, en van de beide wagenloodsen aan het paleis te Buitenzorg; bouw van eene bazaarloods aldaar.

Preanger regentschappen. Bouw van controleurswoningen te Trogong en Garoet, van een gouvernements-logementsgebouw te Bandong, van eene residentswoning aldaar, van twee kina-opzienerswoningen te Rawa-patoeha- en te Tankoebang-prahoe, en van eene controleurswoning te Sumadang.

Cheribon. Bouw van een nieuw suikerpakhuis te Cheribon, en van eene gevangenis te Indramaijoe.

Tagal. Daarstelling van bijgebouwen bij de controleurswoning te Brebes.

Pekalongan. Bouw van eene controleurswoning te Pekalongan.

Samarang. Herstellingen aan de school en onderwijzerswoning te Ambarawa, daarstellen van een pradjoerits-kazerne te Poerwodadie, van een tijdelijk schoolgebouw te Ambarawa, van eene controleurswoning te Goeboek, van eene school ter hoofdplaats Samarang, van een gebouw voor de verpleging van zieke prostituées aldaar, van eene controleurswoning, van een nieuw stadhuis en van eene gevangenis voor inlanders aldaar; mitsgaders van bijgebouwen bij de controleurswoning te Salatiga.

Japara. Bouw van eene gevangenis te Djawana, van een recherche-kantoor aldaar en van eene controleurswoning te Koedoes.

Rembang. Zware herstellingen aan de woning van den adsistent-resident van Toeban en daarstelling van bijgebouwen bij dezelve, vernieuwing van eene gevangenis te Rengel, bouw van woningen voor de opzieners bij het boschwezen te Ngareng, Melatten, Medjodo en Godan, vernieuwing van poststations en van bergplaatsen voor klein djattiehout en surappen.

Madura. Bouw van eene controleurswoning te Pamakassan.

Probolingo. Daarstelling van steenen bijgebouwen bij de controleurswoning te Probolingo.

Bezoekie. Herstellingen van de controleurswoning te Bezoekie, bouw van gevangenissen te Bondowosso en Sitoebondo, zware herstellingen aan het residentiehuis te Bezoekie, bouw van controleurswoningen te Kapongan, Bondowosso en Djember.

Banjoewangie. Bouw van eene steenkolenloods te Banjoewangie.

Banjoemas. Bouw eener regentswoning te Tjilatjap, van productenpakhuizen aldaar, van woningen voor de opzieners bij de kaneelcultuur te Poerworedjo, te Widarapaijong en te Mengatie, herstellingen en verbeteringen van de regentswoning te Poerbolingo.

Bagelen. Daarstelling en vernieuwing van bijgebouwen bij de adsistent-residents- en de regentswoning te Ambal, en bij de controleurswoning te Koetoardjo.

Madioen. Bouw eener woning voor den adsistent-resident te Ngawie.

Patjitan. Daarstelling van twee blokken bijgebouwen voor eene nieuwe regentswoning te Patjitan.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van een bureau voor den controleur der inkomende en uitgaande regten te Singkel, en van bijgebouwen bij de controleurswoning aldaar, van een bureau voor den adsistent-resident te fort van der Capelle, van nieuwe bijgebouwen bij de woning van den adsistent-resident te Aijer-Bangies en bij de controleurswoning te Paloe, bouw van een bureau voor den chef der 5de waterstaats-afdeeling te Padang, van een haven-bureau en magazijn aldaar, van een schoollocaal met onderwijzerswoning, en van eene gevangenis te Padang-Pandjang.

Benkoelen. Bouw van eene controleurs-woning, eene regtszaal en eene gevangenis voor 25 hoofden te Tallo.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van controleurs-woningen te Ngabang, Mampawa en Singkawang, van eene steenkolenloods, eene gevangenis en eene bazaarloods te Sintang, van eene houtstapelplaats en eene gevangenis te Taijan, zoomede van eene residentswoning en passantenhuis te Pontianak (abusivelijk niet opgenomen in het vorig verslag).

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Bouw van bijgebouwen bij de adsistent-residentswoning te Maros, en van eene school met onderwijzerswoningen te Macassar.

Gouvernement der Molukken. Bouw van zendelingleeraars-woningen te Allang, Waaij, Amet, Kamarian en Boeroe, zware reparatien aan het hoofdgebouw van de gouverneurswoning te Batoe-Gadja; bouw van een kettinggangers-kwartier te Banda, van eene inlandsche school te Ternate, benevens uitbreiding en verbetering van de gevangenis aldaar.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen belang.

Bantam. Verlengen der havenhoofden te Karang-Antoe, daarstellen van vier gemetselde badkuipen bij de minerale bronnen te Tjibioek en verlegging van een gedeelte der rivier Tjilantjar.

Batavia. Daarstellen van 1785 strekkende el kaaimuur langs den oever van het havenkanaal te Batavia, daarstellen van een hoogen kaaimuur langs den linker oever van den Molenvliet, versterken en verbeteren van het ooster-zeehoofd te Batavia, vernieuwing der brug over de rivier Petoekagan, daarstelling van eene brug over de rivier Sobie, herstellingen en vernieuwingen van de brug te Tjikarang, uitbaggering van de groote rivier in de stad, daarstellen van een kaaimuur bij het havenkanaal te Batavia.

Buitenzorg. Gedeeltelijk verleggen en tot militairen weg verbeteren van den grooten postweg van Buitenzorg naar Tjiandjoer, daarstellen van drie steenen duikers in den grooten postweg en van eene brug over de rivier Tjipamoeboetan.

Preanger regentschappen. Gedeeltelijk verleggen en tot militairen weg verbeteren van

den grooten postweg van Buitenzorg naar Tjiandjoer (gemiddeld zijn voor dit werk 200 koelies per dag opgekomen; de opkomst was echter zeer ongelijk), aanleg en verbeteren van den karrenweg tusschen Bandong en Tjikao, daarstellen van eene brug over de Tjimanok.

Pekalongan. Vernieuwing van een viertal bruggen.

Samarang. Daarstelling eener brug over de rivier Tangoelangien, vernieuwing van de bruggen over de rivier bewesten den post Mangkang en bekading van de Samarangsche rivier van de brug n°. 4 tot aan de zeehaven.

Rembang. Daarstelling van bruggen over de rivieren Kabongan, Njamplong, Tempiran, Pendok en Tireman, aanleggen van eenen weg van Grobogan tot Ngareng, en boring van eenen artesischen put ter hoofdplaats Rembang (onder 31 December 1861 was men tot 129,71 el diepte gekomen).

Soerabaija. Boring van eenen artesischen put te Grissee. Dit werk, hervat op 11 November 1861, was bij het eind van het jaar tot eene diepte van 47,40 el gevorderd.

Probolingo. Daarstelling van bruggen over de rivieren Baijeman en Blobo.

Bezoekie. Bouw van eene brug over de rivier Gantang bij Bondowosso, verlenging en versterking van het zeehoofd te Panaroekan.

Banjoemas. Droogmaken van de moerassen in de nabijheid van Tjilatjap, daarstellen van 8 steenen duikers in het district Kalieredjo.

Kadoe. Vernieuwing van de brug over de rivier Ello, op den binnenweg van Magelang naar Grobak en van de brug over de rivier Bangkong, daarstelling van bruggen over de rivieren Loenkee, Setro, Gremeng, Maling, Doeren en Pabelan.

Paijitan. Daarstelling van eene brug over de rivier Assem.

Kedirie. Daarstelling van bruggen over de rivieren Mingiran en Brantas ter hoofdplaats.

Benkoelen. Daarstelling van eenen aarden weg van Benkoelen naar Poeloe-baai.

Lampongsche districten. Bouw van eene brug over de rivier Telok-betong.

Wester-afdeeling van Borneo. Daarstelling van 7 bruggen te Pontianak en van een ijzerhouten brug te Soengi-doerie.

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Daarstellen van een groot zeehoofd te Macassar en van een zee- en landhoofd op Poeloekambing.

Gouvernement der Molukken. Daarstelling van eene zeebeschoeijing achter het fort Zeelandia, en van een laad- en loshoofd te Ternate.

Timor. Daarstelling van eenen kaaimuur aan het zeestrand nabij het Chineesch kamp te Timor.

Bakens en verkenningsteekens.

Batavia. Bouw van een havenlicht-etablissement te Batavia.

Banka. Daarstelling van een kustlicht-etablissement op Tandjong-kalean nabij Muntok.

Wester-afdeeling van Borneo. Bebakening van de monding der Pontianak-rivier.

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Cheribon. Opdamming van de rivier Tjisangarong.

Samarang. Opname in de afdeeling Demak en Grobogan betrekkelijk de opdamming der Loesie-rivier.

Timor. Daarstelling van eenen stuwdam in de rivier Oesöo.

Cultuurgebouwen.

Preanger regentschappen. Bouw van koffijpakhuizen te Tjikao en Bandjar.

Probolingo. Daarstellen van een inkoop-koffijpakhuis te Tenger.

Banjoemas. Bouw van een koffijpakhuis en een indigopakhuis te Tjendaga en van een koffijpakhuis te Poerworedjo.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van koffijpakhuizen te Loeboe-bajong en Koedoe.

Benkoelen. Daarstelling van peperpakhuizen te Tallo, Atlas en Seloema.

Zoutpakhuizen.

Rembang. Bouw van een zoutpakhuis te Djatierogo.

Madura. Bouw van zoutpakhuizen te Pamakassan, Bangkallang en Sumanap.

Benkoelen. Bouw van een zoutpakhuis te Tallo.

Wester-afdeeling van Borneo. Daarstelling van 2 pakhuizen te Pontianak.

Maritime werken.

Batavia. Bouw van twee steenkolen-loodsen op het eiland Kuiper en eene op Onrust, en daarstelling van een kettinggangerskwartier op Onrust.

III. Onder de belangrijke werken welke in 1861 zijn ondernomen, zonder met het einde van het jaar tot voltooijing te zijn gebragt, kunnen eindelijk worden vermeld:

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw eener regentswoning te Pandeglang, van eene adsistent-residentswoning te Tjiringin, van een kantoor voor den ontvanger der inkomende en uitgaande regten te Tanara.

Batavia. Daarstellen van gebouwen voor kantoor, woning enz. voor den chef der telegraphie, vernieuwingen van pakhuizen.

Buitenzorg. Herstellingen en verbeteringen der aanhoorigheden van het gouvernements-hôtel, bouw van eene bazaarloods en van eene regentswoning ter hoofdplaats.

Preanger regentschappen. Zware herstellingen aan het hoofdgebouw der controleurswoning te Tjandjoer, en daarstelling van bijgebouwen.

Cheribon. Kapitale herstellingen aan de regentswoning te Cheribon, vergrooten enz. van het residentiekantoor.

Samarang. Bouw eener controleurswoning te Bodja.

Rembang. Bouw van een adsistent-residentiekantoor en geldkamer te Toeban.

Soerabaija. Geene opgave ontvangen.

Probolingo. Daarstelling van steenen bijgebouwen bij de controleurs woning te Lemadjang.

Banjoewangie. Bouw eener woning met bijgebouwen voor den adsistent-resident.

Bagelen. Bouw eener regentswoning te Koetoardjo.

Djokdjokarta. Vergrooting en verbetering der kazerne, en aanbouw van stallen voor de dragonder-lijfwacht.

Patjitan. Bouw eener nieuwe pradjoerits-kazerne.

Kedirie. Bouw eener djaijang-secars-kazerne met stallen te Kedirie.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van een koffijpakhuis te Padang, van 2 steenkolenloodsen op het eiland Pisang, van eene commies-ontvangerswoning te Priaman, van tolkantoor met waag en entrepôt te Natat, van eene gevangenis te Baros, en terreinwerk voor het nieuwe etablissement te Singkel.

Lampongsche districten. Bouw eener werkplaats voor het burgerlijk bouwdepartement.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van een steenkolen-pakhuis te Pontianak.

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Bouw van twee steenkolenloodsen te Oedjong-Tanah.

Gouvernement der Molukken. Bouw van een locaal voor de zittingen van den raad van justitie, en van eene bazaarloods te Neira (Banda), zoomede vergrooting van het bannelings-hospitaal aldaar.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken in het algemeen.

Cheribon. Bouw van eene keer- en doorlaatsluis aan den ingang van het kanaal Pradjo-Goemiwang te Indramaijoe, vernieuwen van een gedeelte van de gemetselde drinkwaterleiding ter hoofdplaats Cheribon; voorzieningen aan den grooten weg, loopende door de Europesche wijk ter hoofdplaats Cheribon.

Tagal. Bouw van bruggen voor de rivieren Babadan en Kedong-Kesambie.

Pekalongan. Bouw van bruggen ter hoofdplaats en over de rivieren Tjiwaringien, Bremie, Terto-Wetan en Terto-Koelan.

Samarang. Daarstellen van bruggen te Baroes, Karang-Baijan, zoomede over de rivieren Tjondang, Panaroeban en Pandjang, herstelling en vernieuwing van de beschadigde brug over de rivier Bodrie.

Madioen. Bouw van bruggen over de rivieren Djambangan en Tjarad.

Patjitan. Bouw van bruggen te Gedangan, te Assem en te Tangallan, vernieuwing der houtwerken aan het zeehoofd te Djokotro.

Kedirie. Bouw van bruggen over de rivieren Ombo en Porong.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Daarstelling van eenen kaaimuur langs het havendeel der Padangsche rivier, bouw van twee laad- en loshoofden, een te Priaman en een op Pontjang-Ketjil nabij Sibogha.

Benkoelen. Maken van een transportweg van af Rindoehatie over de Boekiet-Batoe naar de grens van de residentie Palembang.

Wester-afdeeling van Borneo. Vernieuwen der brug over de rivier Kastrassa.

Gouvernement der Molukken. Bouw eener brug over de rivier Ronojapo (residentie Menado).

Bakens en verkenningsteekens.

Batavia. Vertuijen van 22 bakenpalen aan de bebakening van de vaarwaters naar en van de reede van Batavia.

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Krawang. Herstellen en verbeteren van de waterleiding Tjiharang-glam.

Samarang. Maken van een stortebed achter, en steenen glooijingen ter weêrszijden van de stuw te Glapan (opdamming der Toentangrivier). Bij den in 't laatst van 1861 plaats gehad hebbende hoogen waterstand zijn deze voorzieningen, ofschoon nog niet voltooid, bereids van groot nut bevonden.

Cultuurgebouwen.

Preanger regentschappen. Bouw van een steenen doorvoerpakhuis te Singaparna.

Bagelen. Bouw van nieuwe koffijpakhuizen te Wonosobo en te Sapoeran.

Djokdjokarta. Bouw van een koffijpakhuis te Beton.

Kedirie. Bouw van een inkoopkoffijpakhuis te Wlingie.

Zoutpakhuizen.

Bantam. Bouw van twee zout-hoofddepôt-pakhuizen te Tanara (een voltooid), en van een verkooppakhuis te Pandeglang.

Probolingo. Bouw van zoutverkooppakhuizen te Padjarakan en Phaëton.

Gouvernement van Sumatra's Westkust. Bouw van twee zoutdepôt- tevens verkooppakhuizen te Padang.

Wester-afdeeling van Borneo. Bouw van een pakhuis aan de Boven-Kapoeas.

Maritime werken.

Onrust (*Marine-etablissement*). Daarstellen van eene tweede, en vergrooten van de bestaande kolenlosplaats op Onrust, daarstellen van een fundament voor het opriglen en verankeren van een mast en ketelbok op dat eiland, en bouw van zes steenkolenloodsen op het eiland Kuiper.

BIJLAGE O VAN HET VERSLAG.

N°. 17.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

RIJSTCULTUUR OP JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE GEWESTEN

BATAVIA, BUITENZORG, SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

GEDURENDE HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal dessa's en kampongs.			Getal landbouwende huisgezinnen.	Uitgestrektheid ontgonnen bouwland, zonder eenige uitzondering, in bouws van 500 vierkante Rhijnlandsche roeden.			door [illegible]
	Getal met velden voor den landbouw.	Getal zonder velden.	Te zamen.		Velden die van levend water kunnen worden voorzien.	Velden die niet van levend water kunnen worden voorzien, of van den regen afhankelijk zijn.	Te zamen.	voor h[illegible] Gouver[illegible] ment. (
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam.	1 844	»	1 844	102 714	32 609	57 037	89 646	»
Krawang	133	9	142	7 395	11 439	7 547	18 986	»
Preanger regentschapp.	3 608	177	3 785	110 630	110 774	32 136	142 910	»
Cheribon	1 167	18	1 185	89 912	195 734	159 141	d 354 875	5 76[illegible]
Tagal	929	58	987	48 888	68 354	20 730	89 084	3 10[illegible]
Pekalongan	1 510	111	1 621	53 257	43 996	9 959	53 955	1 50[illegible]
Samarang	2 468	118	2 586	160 241	115 627	133 235	248 862	1 80[illegible]
Japara	1 212	120	1 332	79 391	57 863	62 605	120 468	3 70[illegible]
Rembang	1 999	105	2 104	84 902	47 251	108 617	155 868	1 23[illegible]
Soerabaija.	4 757	351	5 108	a 136 278	93 875	152 187	e 246 062	8 15[illegible]
Pasoeroean	1 718	54	1 772	65 227	58 426	17 785	76 211	6 00[illegible]
Probolingo.	559	»	559	44 129	41 207	24 875	66 082	4 69[illegible]
Bezoekie	558	6	564	49 221	48 565	24 081	72 646	2 00[illegible]
Banjoewangie . . .	160	9	169	4 902	8 193	2 119	10 312	[illegible]
Banjoemas.	1 340	18	1 358	b 89 132	84 150	27 094	111 244	4 5[illegible]
Bagelen.	2 560	33	2 593	119 838	30 400	123 898	154 298	h 5 5[illegible]
Kadoe	3 547	35	3 582	86 289	36 685	15 780	52 465	4[illegible]
Madioen	1 212	40	1 252	50 211	89 433	38 534	127 967	2 4[illegible]
Patjitan	273	8	281	13 999	3 218	25 374	28 592	[illegible]
Kedirie.	1 241	68	1 309	50 826	59 307	26 019	85 326	1 9[illegible]
Madura (afdeeling Pamakassan)	159	18	177	11 710	3 000	14 767	17 767	[illegible]
Te zamen . .	32 954	1 356	34 310	1 459 092	1 240 106	1 083 520	2 323 626	53 1[illegible]
In 1860 was het cijfer	32 836	1 292	34 128	c 1 442 007	1 238 454 1/4	1 061 947 1/2	f 2 300 401 3/4	. 63 0[illegible]
Geeft nu { meer . .	118	64	182	17 085	1 651 3/4	21 572 1/2	23 224 1/4	[illegible]
Geeft nu { minder .	»	»	»	»	»	»	»	i 9[illegible]

…door …	…strektheid, welke hiervan …volking is beplant: met padie.	met aardvruchten, of andere gewassen.	onbeplant is gebleven. (g)	Opbrengst der velden door de bevolking met padie beplant, in pikols van 100 katties (125 Amst. pond). Te zamen in elk gewest.	Gemiddeld per bouw.
9.	10.	11.	12.	13.	14.
"	81 681	4 490	3 475	1 746 660	$21^2/_5$
"	13 739	"	5 247	123 347	9
"	133 075	m 20 464	"	4 158 060	31
5 76	176 025	7 878	165 208	3 926 532	$22^1/_3$
3 10	84 180	n 2 175	906	2 309 013	$27^2/_5$
1 50	46 820	25 331	1 747	585 059	$12^3/_5$
1 80	204 770	o 25 179	17 113	3 570 899	$17^2/_5$
3 70	97 675	11 202	7 886	948 651	$9^7/_{10}$
1 23	133 330	p 17 862	5 834	1 171 373	$8^3/_4$
8 15	203 918	21 536	12 453	2 828 658	$13^9/_{10}$
6 00	52 029	14 707	3 473	1 181 912	$35^4/_5$
4 69	35 978	24 874	537	973 579	27
2 00	49 241	17 643	3 762	1 857 454	$37^3/_4$
[illegible]	8 163	2 119	30	310 160	38
4 5	89 704	5 298	11 701	786 886	$8^3/_5$
5 5	110 496	15 242	23 042	1 851 996	$16^3/_4$
4	35 126	16 675	204	998 270	$28^2/_5$
2 4	95 776	11 736	17 965	2 030 831	21
[illegible]	21 415	7 177	"	328 848	$15^3/_{10}$
1 9	55 103	21 601	3 719	1 277 207	$23^1/_5$
3	7 634	9 833	"	41 116	$5^2/_5$
53 1	1 735 881	q 286 025	284 302	33 668 511	19,39
63 0	$1\,707\,741^1/_4$	$258\,743^1/_4$	$296\,390^3/_4$	33 130 316	19,37
[illegible]	$28\,139^3/_4$	$27\,281^3/_4$	"	538 195	0,02
9 9	"	"	$12\,088^3/_4$	"	"

AANMERKINGEN.

15.

a. Bij het vorig verslag zijn 6218 huisgezinnen te weinig opgegeven.

b. Bij het vorig verslag zijn 9000 huisgezinnen te veel opgegeven.

c. Zie voor het verschil van dit cijfer, met de opgaaf in het vorig verslag, de twee voorgaande aanmerkingen.

d. Volgens de laatste statistieke opname van dit gewest kunnen aldaar bovendien nog voor ontginning in aanmerking komen 164 917 bouws, waarvan 13 782 bouws al dadelijk voor sawa's, 145 317 bouws boschgrond, geschikt voor sawa's en tegals, en 5818 bouws moerasgronden, mede geschikt voor sawa's. Als ongeschikt om te worden bebouwd worden opgegeven $118\,113^3/_4$ bouws, meest boschgronden. De overigens bij opmeting bevonden uitgestrektheid, ten bedrage van 305 388 bouws, bestaat grootendeels uit particuliere landen en overigens uit erven of dessa's.

e. Bij het vorig verslag zijn 1452 bouws te weinig opgegeven. In hoe verre dit cijfer zich over de kolommen 6 en 7 verdeelt, blijkt echter niet.

f. Dit cijfer bedroeg eigenlijk 1452 bouws meer, namelijk $2\,301\,853^3/_4$. Zie de voorgaande aanmerking.

g. Ongerekend de koffij-, peper-, thee- en kaneeltuinen, voor zoover zij niet bij uitzondering zijn aangelegd op bouwgronden, reeds vroeger door de bevolking ontgonnen.

h. De mislukte indigovelden, ten bedrage van 3384 bouws, zijn begrepen onder het cijfer in kolom 12. In het vorig verslag werd de gouvernements-aanplant opgegeven als te hebben bedragen 15 157 bouws, doch daaronder waren ten onregte (zie de voorgaande noot) ook begrepen de koffij-, thee- en kaneeltuinen.

i. Zie ter opheldering van dit aanzienlijk verschil de voorgaande noot.

k. Als mislukt worden opgegeven voor:

Bantam	$7\,862^1/_2$	bouws.
Krawang	4 952	"
Preanger regentschappen	1 866	"
Cheribon	3 177	"
Pekalongan	10 325	"
Samarang	9 981	"
Japara	8 842	"
Rembang	13 380	"
Soerabaija	19 684	"
Bezoekie	483	"
Banjoewangie	409	"
Banjoemas	$8\,160^1/_4$	"
Bagelen	31 834	"
Madioen	1 264	"
Patjitan	2 098	"
Kedirie	3 495	"
Madura	446	"
Te zamen	128 258	bouws.

In hoe verre deze bouws tot kolom 10, dan wel tot kolom 12 behooren, blijkt niet.

l. Als boven voor 16 gewesten 144 194 bouws.

m. Waaronder 10 629 bouws, welke eerst met padie en daarna met tweede gewassen zijn beplant.

n. Als voren 1277 bouws.

o. " 21 447 "

p. " 2388 "

q. De 35 741 bouws, bedoeld in de vier voorgaande aanmerkingen, zijn uit den aard der zaak mede begrepen in de cijfers van kolom 10.

GEWESTEN.	Gemiddelde marktprijs van den pikol padie in 1861.		Bedrag der
	Hoogste prijzen.	Laagste prijzen.	Van velde door de bevolk voor het Gouverneme beplant. (Zie ommezij kolom 9.)
1.	2.	3.	4.
Bantam	f 2,65	f 2,01	
Krawang	2,50	1,56	
Preanger regentschappen	4,10	2,60	
Cheribon	2,82	1,58	f 34 879,
Tagal	*a* 4,60	*a* 3,15	28 901,
Pekalongan	2,50	1,50	14 200,
Samarang	2,77 5	1,78	17 934,
Japara	4,32	2,46	54 093,
Rembang	5,65	3,03	2 550,
Soerabaija	3,52	2,61	109 374,
Pasoeroean	2,41	1,81	72 225,
Probolingo	3,50	2,80	77 806,
Bezoekie	3,25	2,11	33 404,
Banjoewangie	2,37	1,62	
Banjoemas	4,11	2,65	32 460,
Bagelen	7,16	3,50	16 687,
Kadoe	*a* 10,00	*a* 4,50	1 150,
Madioen	4,43	2,98	5 663,
Patjitan	*a* 10,20	*a* 3,50	
Kedirie	5,12	2,39	11 400,
Madura (afdeeling Pamakassan)	6,66	6,00	4 200,
Te zamen	*b* f 3,88	f 2,50	f 516 927,
In 1860 was het cijfer	2,96	1,73	*c*
Geeft nu meer	f 0,92	f 0,77	
Geeft nu minder	»	»	

…n geheelen onzuiveren aanslag …nten op het gewas in 1861.		Uitgestrektheid nieuw ontgonnen sawa-velden gedurende 1861, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roed.
Van velden …oor de bevolking voor eigen cultuur beplant. (Zie ommezijde kolom 10.)	Te zamen.	
5.	6.	7.
568 176,00	f 568 176,00	926
34 027,00	34 027,00	616
»	»	611
863 562,00	898 441,00	669
521 387,00	550 288,00	246
255 832,00	270 032,00	88
905 298,83	923 232,83	616
436 415,00	450 508,00	545
567 675,92^{5}	570 225,92^{5}	757
1 238 532,00	1 347 906,00	1 943
700 477,58	772 703,00	506
590 891,00	668 697,00	263
648 802,00	682 206,00	157
»	»	30
465 000,75	497 461,35	3 403
641 940,03	658 627,66	365
611 955,00	613 105,00	189
308 872,00	314 535,00	122
70 595,00	70 595,00	42
191 141,42	202 541,42	1 409
58 757,00	62 957,00	»
f 9 679 337,53^{5}	*d* f 10 196 265,18^{5}	13 503
»	*e* 9 998 733,07	10 688
»	f 197 532,11^{5}	2 815
»	»	»

AANMERKINGEN.

8.

a. Voor den pikol rijst, zijnde de padieprijzen niet opgegeven.

b. Ongerekend de prijzen in Tagal, Kadoe en Patjitan.

c. Kan niet volledig worden opgegeven.

d. Hieronder aan fictive landrente:

Cheribon	f 90,00
Samarang	4 874,83
Rembang	15 246,82
Soerabaija	13,00
Pasoeroean. . . .	1 940,00
Banjoemas	876,00
Bagelen	2 127,33
Kadoe	426,00
Madioen.	7 209,00
	f 32 802,98

e. Hieronder aan fictive landrente f 32 753,99.

BIJLAGE P VAN HET VERSLAG.

N°. 18.

AANTOONING VAN DE TEELT

VAN

KLAPPERBOOMEN OP JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE RESIDENTIEN

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

GEDURENDE HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Aanwezig getal klapperboomen op 1°. Januarij 1861.			Gedurende 1861 zijn	
	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	uitgestorven of uitgeroeid.	bijgeplant.
Bantam	386 539	658 049	1 044 642	21 119	69 59[illegible]
Buitenzorg	67 421	97 600	165 021	2 163	10 95[illegible]
Krawang	21 990	45 080	67 070	5 517	6 47[illegible]
Preanger regentschappen . .	364 784	901 859	1 266 643	70 906	137 97[illegible]
Cheribon	322 348	502 262	824 610	33 606	88 72[illegible]
Tagal	317 142	508 202	825 344	35 706	100 56[illegible]
Pekalongan	231 623	133 024	364 647	7 731	53 88[illegible]
Samarang	448 123	874 496	1 322 619	24 996	141 79[illegible]
Japara	361 087	437 059	798 146	26 415	95 78[illegible]
Rembang	561 833	1 243 144	1 804 977	142 570	248 94[illegible]
Soerabaija	615 428	1 339 331	1 954 759	65 444	169 32[illegible]
Pasoeroean	205 633	629 812	835 445	19 724	52 05[illegible]
Probolingo	256 937	368 776	625 713	7 829	32 20[illegible]
Bezoekie	380 275	401 745	782 020	18 116	27 20[illegible]
Banjoewangie	57 384	90 139	147 523	565	10 62[illegible]
Banjoemas	541 087	531 486	1 072 573	30 516	68 49[illegible]
Bagelen	1 156 989	1 006 585	2 163 574	51 200	62 97[illegible]
Kadoe	207 341	287 278	494 619	3 520	33 91[illegible]
Madioen	172 024	529 705	701 729	7 384	84 60[illegible]
Patjitan	204 960	168 253	373 213	8 543	27 58[illegible]
Kedirie	311 558	456 276	767 834	16 614	51 99[illegible]
Madura (*a*)	46 404	32 095	78 499	3 218	13 12[illegible]
Te zamen voor Java en Madura (afdeeling Pamakassan) . .	7 238 964	11 242 256	18 481 220	603 402	1 588 80[illegible]

Aanwezig getal klapperboomen op ultimo December 1861.			Gemiddelde prijzen der		AANMERKINGEN.
Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	klappers per 100 stuks.	klapper-olie per pikol.	
431 256	661 862	1 093 118	f 4,50	f 34,00	
67 914	105 897	173 811	5,50	32,00	
22 835	45 194	68 029	*b.* »	*c.* »	
394 121	939 595	1 333 716	4,25	*c.* »	
345 838	533 893	879 731	4,00	30,00	
337 396	552 807	890 203	4,68	34,00	
235 294	175 508	410 802	4,00	27,00	
482 900	956 516	1 439 416	6,00	37,00	
395 354	472 161	867 515	5,00	29,50	
581 902	1 329 451	1 911 353	5,50	34,75	
635 472	1 423 167	2 058 639	6,50	27,50	
209 173	658 606	867 779	8,25	30,75	
273 364	376 727	650 091	6,00	25,00	
381 625	409 487	791 112	4,00	31,00	
58 344	99 238	157 582	6,50	27,00	
550 664	559 889	1 110 553	4,00	*d.* 45,75	
1 175 259	1 000 086	2 175 345	3,75	23,33	
209 492	315 520	525 012	9,00	*b.* »	
190 823	588 127	778 950	7,50	32,00	
209 569	182 681	392 250	5,00	30,00	
316 078	487 134	803 212	6,80	31,75	
44 098	44 308	88 406	4,00	24,00	
7 548 771	11 917 854	19 466 625	»	»	

a. De opgegeven cijfers betreffen alleen het regentschap Pamakassan; zijnde van de beide overige regentschappen geene opgaven ontvangen.

b. Niet opgegeven.

c. De olie wordt hier niet in het groot, maar slechts bij flesschen verkocht.

d. Deze buitengewoon hooge prijs wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan den plaats gehad hebbende watervloed, ten gevolge waarvan veel voorradige olie is verloren gegaan.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE Q VAN HET VERSLAG.

N°. 19.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

KOFFIJ-CULTUUR

GEDURENDE HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal huisgezinnen, voor geregelde tuinen en boschkoffij afgezonderd.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan in 1861 geoogst is.			
		Geregelde tuinen.	Boschkoffij.	Pagger- en kampong-koffij.	Te zamen
Bantam	21 285	4 311 075	»	1 650 081	5 961 15
Krawang.	1 808	656 068	»	183 118	829 18
Preanger regentschappen . .	86 186	35 183 780	3 467 800	5 469 757	44 121 33
Cheribon. . . . . *a*	24 527	11 366 882	»	4 464 190	15 831 07
Tagal.	8 967	2 460 142	»	2 575 768	5 035 91
Pekalongan	11 364	3 345 422	»	2 951 445	6 296 86
Samarang	31 936	12 012 504	»	5 735 318	17 747 82
Japara	7 096	1 453 362	»	44 700	1 498 06
Rembang.	832	137 631	»	»	137 63
Soerabaija	3 605	2 017 074	107 513	40 410	2 164 99
Pasoeroean	33 010	3 146 748	15 411 439	6 152 530	24 710 71
Probolingo	16 069	2 803 469	1 071 600	370 580	4 245 64
Bezoekie	24 358	8 489 938	»	1 295 578	9 785 51
Banjoewangie	3 561	2 420 666	»	70 404	2 491 07
Banjoemas	23 832	6 619 511	»	4 643 272	11 262 78
Bagelen	31 876	7 057 500	»	8 928 500	15 986 00
Kadoe.	75 018	5 233 767	540 254	31 096 867	36 867 88
Patjitan	11 834	4 231 780	»	306 297	4 538 07
Madioen	16 569	4 749 601	»	986 132	5 735 73
Kedirie	27 635	7 904 735	130 844	15 853	8 051 43
Totaal	461 358	125 591 655	20 729 450	76 980 800	223 301 90
Soerakarta	»	»	»	»	
Djokdjokarta	»	»	»	»	
Te zamen	461 358	125 591 655	20 729 450	76 980 800	223 301 90
In 1860 was het cijfer . .	466 207	123 010 282	21 773 369	73 895 130	218 678 78
Geeft nu { meer.	»	2 581 373	»	3 085 670	4 623 12
Geeft nu { minder	4 849	»	1 043 919	»	

s. . men-	Verkregen hoeveelheid koffij in pikols van 100 katties. (125 Amst. pond.)	Overwigten door latere meerder-bevindingen bij de pakhuizen.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen.	Te zamen bij de pakhuizen in ontvangst genomen.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.	AANMERKINGEN.
1 15	15 237,71	165,05	»	15 402,76	387	
9 18	1 562,25	»	»	1 562,25	530	
1 33	116 959 93	173,41	0,78	117 132,56	376	
1 07	31 887,43 $^1/_5$	124,93	»	32 012,36 $^1/_5$	494	
5 91	34 906,93 $^4/_5$	27,09 $^1/_5$	»	34 934,13	144	
6 86	21 620,36 $^1/_4$	21,03	»	21 641,39 $^1/_4$	290	
7 82	69 739,58	87,84	»	69 827,42	254	
8 06	7 415,17 $^3/_5$	6,73	4,09 $^1/_5$	7 417,81 $^2/_5$	202	
7 63	67 30	»	»	67,30	2045	
4 99	10 315,06	20,64	»	10 335,70	209	
0 71	185 073,29	1 825,15	»	186 198,44	132	
5 64	26 575,33 $^3/_5$	71,98	»	26 647,31 $^3/_5$	159	
5 51	66 380,89	547,61	»	66 928,50	146	
1 07	9 543,48	53,41	»	9 596,89	259	
2 78	30 443,53 $^1/_2$	250,03 $^1/_4$	1,71	30 691,85 $^3/_4$	366	
6 00	53 244,36	406,50	»	53 650,66	298	
7 88	91 984,96 $^4/_5$	445,66 $^2/_5$	»	92 430,63 $^1/_5$	bijna 400	
8 07	19 350,73 $^1/_2$	»	»	19 350,73 $^1/_2$	234	
5 78	42 245,40 $^3/_4$	»	»	42 245,40 $^3/_4$	135	
1 43	36 552,65	370,52	»	36 923,20	218	
01 90	871 105,39	4 598,51 $^{17}/_{20}$	6,58 $^1/_5$	875 697,32 $^{13}/_{20}$	254	
	24 470,00	»	»	24 470,00	»	
	1 175,10	5,45	»	1 180,55	»	
01 90	896 750,49	4 603,96 $^{17}/_{20}$	6,58 $^1/_5$	901 347,87 $^{13}/_{20}$	254	
78 78	988 636,77 $^1/_2$	10 404,19	397,43	998 643,53 $^1/_2$	223	
23 13	»	»	»	»	31	
	91 886,28 $^1/_2$	5 800,22 $^3/_{20}$	390,84 $^4/_5$	97 295,65 $^{17}/_{20}$	»	

a. Verminderd met de huisgezinnen van Tawugebang, enkel paggerkoffij plantende, en daarom niet meer opgebragt.

b. Eene groote hoeveelheid geplukte koffij was bovendien nog bij den watersnood verloren gegaan.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIJ UIT DEN OOGST VAN 18…					
	Inkoopsprijs aan de planters betaald.		Kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffij-cultuur, als mantries enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar West-Indische Wijze.	Ko… van af… en v… tot de pakh…
	Per pikol.	Te zamen.				
Bantam	f 11,00	f 167 622,51	f 11 576,60	f 3 360,00	f 3 900,0…	…
Krawang	11,00	17 184,20	456,00	660,00	»	1…
Preanger regentschappen	5,50	643 852,45^5	49 629,78^5	»	467,8…	12…
Cheribon	11,00	341 509,32^5	20 960,69^5	*a* »	5 477,1…	3…
Tagal	11,00 8,00 5,50	383 357,81^5	3 372,06	1 440,00	»	2…
Pekalongan	11,00	237 823,99	5 966,56	*a* »	»	18…
Samarang	11,00 7,50	767 106,12^5	8 824,00	3 300,00	»	79…
Japara	11,00	79 388,05	378,84^5	4 710,00	»	6…
Rembang	11,00	739,60^5	402,00	»	»	
Soerabaija	11,00	112 645,07	1 285,50	1 180,00	»	10…
Pasoeroean	11,00 7,50 5,50	2 004 291,94^5	19 708,30^5	7 910,00	27 676,…	172…
Probolingo	11,00 6,50 5,00	291 747,99^5	4 560,24	1 750,00	»	12…
Bezoekie	11,00	730 189,57	6 663,71	2 100,00	»	39…
Banjoewangie	6,73	64 227,61^5	1 856,76	600,00	»	7…
Banjoemas	11,00 5,00	334 638,78^5	6 288,39	8 880,00	»	39…
Bagelen	11,00	585 687,96	6 525,00	4 680,00	»	139…
Kadoe	11,00	1 011 834,64	11 502,00	4 500,00	»	155…
Patjitan	11,00	212 572,70	3 563,57	1 500,00	»	12…
Madioen	11,00 7,50 5,50	459 371,57	11 257,95^5	558,19^5	»	63…
Kedirie	11,00 5,00 3,50	402 520,13	10 340,00	*b* »	»	20…
Totaal	»	f 8 848 312,05^5	f 185 117,97^5	f 47 128,19^5	f 37 521,…	960…
Soerakarta	f 20,00 16,50 12,37	463 380,31^5	2 382,29	»	»	
Djokdjokarta	20,00	23 502,00	269,70	»	»	2…
Te zamen	»	f 9 335 194,37	f 187 769,96^5	f 47 128,19^5	f 37 521,…	962…
In 1860 was het cijfer	»	9 588 204,37^5	171 460,19	51 067,86	115 219,…	1 067…
Geeft nu meer	»	»	f 16 309,77^5	»	»	
Geeft nu minder	»	f 253 010,00^5	»	f 3 939,66^5	f 77 697,…	105…

AN 1861 AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.

Kosten van afpakking en vervoer tot de strand-pakhuizen.	Percentsgewijze belooning van de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan komt.	Getal inkoopskoffijpakhuizen.	AANMERKINGEN.
7 000,39	f 6 823,38	f 2 400,00	f 202 682,88	f 13,21	7	*a.* Opgebragt onder de voorgaande kolom.
1 632,35	708,49^5	35,00	20 676,04^5	13,24	1	
123 378,99	142 396,22^5	11 474,25^5	971 199,55	8,29	52	*b.* Waaronder bij uitzondering f 25 523,08 sorteerloon, en zulks in verband met den watersnood.
31 479,32^5	15 117,45	8 750,00	423 293,93	13,27^5	27	
26 966,79	16 440,92^5	2 149,84	433 727,43	12,42^5	8	
18 321,87	10 056,91	4 843,18	277 012,51	12,80	8	
79 078,68	33 512,64^5	1 663,79	893 485,24	12,81	14	
6 172,57	3 639,93	250,00	94 539,39^5	12,61^5	4	
78,45^5	»	196,95	1 417,01	17,28	1	
10 645,53	4 563,14	»	130 319,24	12,66	3	
172 088,42^5	84 200,00	7 319,97	2 323 195,62^5	12,43	14	
12 298,68	16 387,90^5	711,74	327 456,56	12,32	8	
39 772,33	29 744,00	791,00	809 260,61	12,09	7	
7 032,12	11 863,88^5	45,00	85 625,38	8,98	2	
39 108,02	14 108,65	»	403 023,84^5	13,13	16	
133 528,32	24 598,77	*b* 27 750,86	782 770,91	14,59	14	
155 803,34	40 718,22	1 350,00	1 225 708,20	13,25	13	
12 190,76	11 948,08^5	276,25	242 051,36^5	12,51	5	
63 367,98	19 296,75	1 277,47^5	555 129,92^5	13,14	9	
20 192,00	18 126,00	3 705,00	454 883,13	12,50	8	
960 136,92^5	f 504 251,36^5	f 74 990,31	f 10 657 458,78	f 12,17	221	
»	»	1 613,16	467 375,76^5	19,10	2	
2 254,83	»	»	26 026,53	22,04^5	1	
962 391,75^5	f 504 251,36^5	f 76 603,47	f 11 150 861,07^5	f 12,37	224	
1 067 616,87	563 914,88	38 593,43^5	11 596 077,45^5	11,61	223	
»	»	f 38 010,03^5	»	f 0,76	1	
105 225,11^5	f 59 663,51^5	»	f 445 216,38	»	»	

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE R VAN HET VERSLAG.

N°. 20.

AANTOONING VAN HET AANTAL

KOFFIJBOOMEN,

aanwezig onder

ULTIMO MAART 1861.

AANTOONING VAN DE HOEVEELHEID KOFFIJBOOMEN AANWEZ

GEWESTEN.	IN GEREGELDE TUINEN.			IN BOSSCHEN.			IN PAGGERS EN KAMPONGS.		
	Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.	Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.	Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen
Bantam . . .	3 843 092	2 469 998	6 313 090	»	»	»	1 881 930	1 972 876	3 854
Krawang. . .	657 168	182 900	840 148	»	»	»	127 208	447 005	574
Preanger regentschappen . .	33 673 720	12 519 452	46 193 172	3 419 979	»	3 419 979	5 345 145	664 025	6 009
Cheribon . . .	11 952 504	5 632 192	17 584 696	»	»	»	4 615 060	3 110 873	7 725
Tagal	2 441 224	1 376 280	3 817 504	»	»	»	2 663 296	420 370	3 083
Pekalongan . .	3 120 924	1 675 071	4 795 995	»	»	»	2 870 681	276 463	3 147
Samarang. . .	12 180 172	2 654 492	14 834 664	»	»	»	5 910 617	1 444 569	7 355
Japara. . . .	1 765 713	1 812 405	3 578 118	»	»	»	60 126	113 836	173
Rembang . . .	a. »	»	»	»	»	»	»	»	
Soerabaija . .	2 017 074	117 271	2 134 345	107 513	71 503	179 016	40 410	251 321	291
Pasoeroean . .	3 446 748	146 622	3 593 370	15 761 439	1 086 230	16 847 669	6 493 584	1 002 979	7 496
Probolingo . .	2 979 117	1 873 761	4 852 878	1 100 600	344 473	1 445 073	369 580	288 665	658
Bezoekie . . .	8 611 206	856 700	9 467 906	»	»	»	1 211 692	804 053	2 015
Banjoewangie .	2 286 555	128 905	2 415 460	»	»	»	54 344	41 120	95
Banjoemas . .	6 363 926	3 325 471	9 688 997	»	»	»	4 610 196	1 863 496	6 464
Bagelen . . .	6 317 400	641 000	6 958 400	»	»	»	9 343 000	1 961 200	11 304
Kadoe. . . .	5 071 346	3 368 152	8 439 498	542 281	5 164	547 445	31 503 114	7 137 685	38 640
Patjitan . . .	4 458 530	1 709 323	6 167 853	»	»	»	416 978	1 700 030	2 117
Madioen . . .	4 891 427	1 446 835	6 338 262	»	»	»	1 152 702	141 013	1 293
Kedirie. . . .	7 671 323	4 060 242	11 731 565	123 243	97 174	220 417	192 693	689 900	882
Te zamen . .	123 749 169	45 996 752	169 745 921	21 055 055	1 604 544	22 659 599	78 853 356	24 331 479	103 184

EZ…	…NDER ULTIMO MAART 1862. GEHEEL AANWEZIG GETAL: Die vruchten kunnen dragen.	Nog te jong daartoe.	Te zamen.	Te zamen bedroeg het aanwezig getal koffijboomen onder ult. Maart 1861.	GEEFT in het TEGENWOORDIG JAAR. Meer.	Minder.
354	5 725 022	4 442 874	10 167 896	9 483 841	684 055	»
574	784 376	629 985	1 414 361	1 533 401	»	119 040
009	42 438 844	13 183 477	55 622 321	56 849 758	»	*c.* 1 227 437
725	16 567 564	8 743 065	25 310 629	26 958 149	»	*d.* 1 647 520
083	5 104 520	1 796 650	6 901 170	6 912 625	»	11 455
147	5 991 605	1 951 534	7 943 139	7 930 920	12 219	»
355	18 090 789	4 099 061	22 189 850	21 712 066	477 784	»
173	1 825 839	1 926 241	3 752 080	3 228 374	523 706	»
	»	»	»	137 631	»	137 631
291	2 164 997	440 095	2 605 092	2 555 092	50 000	»
496	25 701 771	2 235 831	27 937 602	28 000 102	»	62 500
658	4 449 297	2 506 899	6 956 196	6 339 256	616 940	»
015	9 822 898	1 660 753	11 483 651	*b.* 11 447 998	35 653	»
95	2 340 899	170 025	2 510 924	2 766 463	»	255 539
464	10 965 122	5 188 567	16 153 689	15 629 173	524 516	»
304	15 660 400	2 602 200	18 262 600	20 843 300	»	*e.* 2 580 700
640	37 116 741	10 511 001	47 627 742	46 523 372	1 104 370	»
117	4 875 508	3 409 353	8 284 861	7 404 162	880 699	»
293	6 044 129	1 587 848	7 631 977	7 441 818	190 159	»
882	7 987 259	4 847 316	12 834 575	12 499 459	335 116	»
184	223 657 580	71 932 775	295 590 355	296 196 960	5 435 217	6 041 822
						5 435 217
					Geeft minder in 1861.	60 605 boomen.

AANMERKINGEN.

a. Ten gevolge van Gouvernements besluit dd. 1 Maart 1862, n°. 5, is de koffijcultuur in Rembang geheel ingetrokken.

b. In den staat van 't vorige jaar is ten onregte opgegeven 11 439 866.

c. De mindere bijplanting dan afschrijving in dit gewest, geschiedt met het doel om de aanplantingen meer in evenredigheid te brengen met de krachten der bevolking.

d. Als oorzaak dezer vermindering wordt opgegeven afschrijving van uitgestorven of niets belovende aanplantingen, en gebrek aan geschikte gronden voor den aanleg van nieuwe.

e. Ten gevolge van den watersnood zijn hier bijna 2 millioen boomen verloren gegaan; terwijl in verband met een en ander ook de gewone jaarlijksche aanplant werd achterwege gelaten.

BIJLAGE S VAN HET VERSLAG.

N°. 21.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

SUIKER-CULTUUR

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal suiker-inrigtingen.	Getal suikerriet plantende huisgezinnen.	Uitgestrektheid der suikerrietvelden in 1861 gesneden, in bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.	Werkelijk van de velden verkregene opbrengst, in pikols suiker van 100 katties (125 Amsterd. ponden).	Gemiddeld opbrengst p bouw in pikols.	Gen… Gezan… bed…
Cheribon	10	18 941	4 234	154 135,74	36,4	429
Tagal	9	12 400	*b* 3 243	104 156,83	32,1	307
Pekalongan	3	10 909	1 500	54 476,46	36,3	149
Samarang	4	12 075	1 800	55 249,24	30.6	159
Japara	9	23 917	3 705	153 965,65	41.5	399
Rembang	2	1 200	300	10 261,30	34,2	28
Soerabaija	18	55 865	8 030	382 002,74	47,5	931
Pasoeroean	17	22 319	6 002	352 815,51	58,7	789
Probolingo	10	16 266	4 693	235 990,55	50,2	571
Bezoekie	5	6 586	2 000	87 713,55	43,8	229
Banjoemas	1	1 597	320	7 390,38	23,0	21
Madioen	2	3 282	800	32 319,86	40,4	84
Kedirie	6	9 899	1 900	65 721,42	34,5	182
Madura	1	1 200	300	6 878,00	22,9	20
Te zamen	*a* 97	196 456	38 827	1 703 077,23	43,8	4 304
In 1860 was het cijfer	97	190 525	38 846	1 774 176,45	45,6	4 345
Geeft nu meer	»	5 931	»	»		
Geeft nu minder	»	»	19	71 099,22	1,8	40

Genoten betaling door de suikerrietplanters.			Hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd (in pikols).	AANMERKINGEN.
Gezamenlijk bedrag.	Gemiddeld voor ieder huisgezin.	Gemiddeld per bouw.		
429 188,99	f 22,66	f 101,36^{7}	f 83 055,74	
307 119,46	24,76^{7}	94,68	47 812,60	
149 299,05	13,68^{5}	99,53	*c* 8 808,30	
159 870,31	13,24	88,81^{6}	26 541,07	
399 850,38^{5}	16,71^{8}	107,92	61 511,21	
28 675,75	23,89^{6}	95,58^{6}	*d* »	
931 379,09^{5}	16,67	115,98^{7}	211 959,11	
789 703,20	35,38^{2}	131,57^{3}	174 073,14	
571 143,44^{5}	35,11^{2}	121,70	154 762,99	
229 515,86	34,85	114,75^{8}	*e* 47 378,95	
21 555,24^{5}	13,49^{7}	67,36	4 109,90	
84 643,06	25,79	105,80^{3}	16 000,00	
182 699,11^{5}	18,45^{6}	96,15^{7}	41 300,66	
20 049,37	16,70^{7}	66,83	»	
4 304 692,33^{5}	f 21,91	f 110,87	f 877 313,67	
4 345 445,85	22,81	111,86	888 715,52	
»	»	»	»	
40 753,51^{5}	f 0,90	f 0,99	f 11 401,85	

a. Hieronder ook begrepen de onderneming Lemahabang (Tagal), ofschoon dit, strikt genomen, (zie de volgende aanmerking) niet het geval behoorde te zijn.

b. Waaronder 143$^{3}/_{4}$ bouws voor de fabriek Lemahabang, voor welke onderneming, krachtens het in 1853 gewijzigd contract, sedert 1855 geen gouvernements-aanplant meer geschiedt, zijnde den ondernemer vergund om gedurende 16 oogstjaren, aanvangende met den aanplant in 1853 en eindigende met den oogst van 1869, aanplantingen van suikerriet voor eigen rekening te bewerkstelligen, zooveel mogelijk op woeste gronden en zulks tot eene uitgestrektheid van 460 bouws, mits daarvan opbrengende een huurschat van 1 pikol suiker per bouw, naar verkiezing van het Gouvernement in natura dan wel in geld te voldoen.

c. Hieronder 6328$^{72}/_{100}$ pikols, welke nog door een drietal contractanten moesten geleverd worden.

d. De twee Rembangsche contractanten hebben beide vrije beschikking over het geheele product.

e. Een tweetal contractanten moesten hiervan nog hun tantum leveren.

GEWESTEN.	Gezamenlijke kosten van de suiker uit den oogst van 1861			
	Inkoopkosten ingevolge de bestaande contracten.	Kosten van personeel bij den veldarbeid.	Kosten van afpakking en vervoer tot in de hoofdpakhuizen.	Percentsgewi[jze] belooning a[an] de Europesch[e] inlandsche ambtenaren [en] mindere inla[nd]sche hoofde[n]
Cheribon	f 756 364,84	f 4 140,00	»	f 15 892
Tagal	460 227,30	4 980,00	»	22 664
Pekalongan	80 742,81	1 980,00	»	2 088
Samarang	211 001,65[5]	1 440,00	»	10 291
Japara	472 111,37	2 224,00	»	52 355
Rembang	»	»	»	
Soerabaija	1 975 851,23	»	»	117 500
Pasoeroean	1 575 923,77[5]	900,00	»	48 933
Probolingo	1 427 714,61	7 704,36	f 2 189,85	98 329
Bezoekie	456 721,00	960,00	»	32 161
Banjoemas	36 138,54	300,00	4 108,61	2 248
Madioen	160 000,00	»	24 000,00	10 349
Kedirie	389 455,29	900,00	»	15 000
Madura	»	»	»	
Te zamen	f 8 002 352,42	f 25 528,36	f 30 298,46	f 427 81[illegible]
In 1860 was het cijfer	8 186 636,34	25 578,24	27 258,70	435 65[illegible]
Geeft nu meer	»	»	f 3 039,76	
Geeft nu minder	f 184 283,92	f 49,88	»	f 7 84[illegible]

het Gouvernement geleverd.		Gemiddelde prijs waarop de pikol suiker aan het Gouvernement te staan komt.	Hoeveelheid pikols suiker die, op grond der bestaande contracten, ter beschikking van fabrikanten is verbleven.	AANMERKINGEN.
Andere kosten, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.			
f 970,365	f 777 368,08	f 9,36	f 71 080,00	
1 183,55	489 055,47	9,56	56 344,23	
245,28	85 056,12	9,656	45 668,16	
467,00	223 300,38	8,41	28 708,17	
»	526 690,89	8,563	92 454,44	
»	»	»	10 261,30	
»	2 093 351,23	9,875	170 043,63	
11 022,955	1 636 779,82	9,402	178 742,37	
1 140,00	1 537 078,255	9,932	81 227,56	
2 048,00	491 890,00	10,382	40 334,60	
»	42 796,14	10,415	3 280,48	
3 347,32	197 696,32	12,356	16 319,86	
»	405 355,29	9,815	24 420,76	
»	»	»	6 878,00	
f 20 424,47	f 8 506 417,995	f 9,69	f 825 763,56	
43 510,02	8 718 621,88	9,90	885 460,92	
»	»	»	»	
f 23 085,55	f 212 203,885	f 0,21	f 59 697,36	

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE T VAN HET VERSLAG.

N°. 22.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

INDIGO-CULTUUR

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal fabrieken.	Getal indigo plantende huisgezinnen.	Uitgestrekth der indigo-veld in 1861 gesne in bouws van 500 vie Rhijnl. roed	Getal bovend den o 1861 gewees waarva gesn
Cheribon	43	7 936	1 450	
Banjoemas	85	19 448	3 661	
Bagelen	122	63 599	5 518	
Kadoe	4	2 760	460	
Madioen	19	10 507	1 681	
Te zamen	273	104 250	12 770	
In 1860 bedroeg het cijfer	273	103 214	16 546	
Geeft nu meer	„	1 036	„	
Geeft nu minder	„	„	3 776	

Getal bouws bovendien voor den oogst van 1861 beplant geweest, doch waarvan niet is gesneden.	verkregen hoeveelheid indigo Amsterd. ponden.	Gemiddelde opbrengst per bouw in Amsterd. ponden.	AANMERKINGEN.
»	27 315	19	
400	118 012	32	
3 384	212 923	38 1/2	
»	12 549	27 1/4	
»	70 922	42	
3 784	441 721	*a.* 34,59	*a.* Berekend over de uitgestrektheid, van welke geoogst is; met inbegrip der velden, waarvan *niet* is gesneden, bedraagt de gemiddelde opbrengst per bouw 26 74/100 pikols.
»	467 672	28,26 1/2	
3 784	»	6,32 1/2	
»	25 951	»	

GEWESTEN.	Genoten betaling door de planters.			Gezamenlijke kosten van indigo,		
	Gezamenlijk.	Gemiddeld per huisgezin	Gemiddeld per bouw.	Inkoopprijs aan de planters betaald.	Kosten van vervaardiging waaronder de bezoldigin[g] van opzieners [en] ander persone[el] hetwelk ten laste va[n] 's lands kas [...]	Kos[ten] va[n] afpak[king] e[n] verv[oer] tot a[an] gro[ote] pakhu[izen]
Cheribon	f 54 630,00	f 6,88^{5}	f 37,66^{5}	f 54 630,00	f 12 525,	1
Banjoemas	236 024,00	12,13^{5}	*a.* 58,12	241 924,60	28 010,	3
Bagelen	425 846,00	6,68	*b.* 47,83	425 846,00	43 700,	8
Kadoe	25 098,00	9,09	54,56	25 098,00	2 088	
Madioen	141 844,00	13,49	84,38	141 844,00	23 072	5
Te zamen	f 883 442,00	f 8,47	f *c.* 53,36	f 889 342,60	f 109 396	19
In 1860 bedroeg het cijfer.	933 838,00	9,04^{5}	56,44	940 392,35	109 827	24
Geeft nu meer	»	»	»	»	»	
Geeft nu minder	f 50 396,00	f 0,57^{5}	f 3,08	f 51 049,75	f 431	5

indigo, uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd.

Kosten van afpakking en vervoer tot aan de groote pakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Andere kosten, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.	Gemiddelde prijs waarop een pond indigo aan het Gouvernement te staan komt.	AANMERKINGEN.
1 069,17	f 5 193,64^{5}	f 456,70^{5}	f 73 874,82	f 2,70^{5}	*a.* Berekend over de beplante uitgestrektheid; neemt men enkel in aanmerking de velden waarvan geoogst werd, dan bedroeg de betaling f 64,47 per bouw.
3 367,96	12 883,64	»	286 186,20	2,42^{5}	*b.* Als voren f 77,17 per bouw.
8 829,48	36 502,48	12 723,22	527 601,18	2,47	*c.* » » 69,18 » »
890,85	2 508,74^{5}	729,70	31 315,29^{5}	2,49	
5 592,28	18 321,51^{5}	2 364,00	191 194,60	2,80	
19 749,74	f 75 410,02^{5}	f 16 273,62^{5}	f 1 110 172,09^{5}	f 2,51	
24 750,89	97 277,30^{5}	19 389,92	1 191 637,84	2,55	
»	»	»	»	»	
5 001,15	f 21 867,28	f 3 116,29^{5}	f 81 465,74^{5}	f 0,04	

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE U VAN HET VERSLAG.

N°. 23.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

THEE-CULTUUR

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal boedjangs (arbeiders) hoofdzakelijk voor den veldarbeid gebezigd wordende *a*.	Getal thee-fabrieken.	Uitgestrektheid der thee-aanplantingen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Getal theehe… Plukbar… heesters…	…der ui… aanwez… Jonge… tui…
Krawang	287	1	*d* 300	1 200	
Preanger regentschappen	2 737	7	1 422	7 350	
Cheribon	304	2	300	1 560	
Bagelen	*b* 15 026	8	*e* 538½	4 175	
Te zamen	18 354	18	2 560½	14 285	
In 1860 was het cijfer	*c* 18 323	18	2 563½	14 297	
Geeft nu { meer	31	»	»		
Geeft nu { minder	»	»	3	12	

…eehe…nder ultimo December 1861 aanwezig.			Verkregen hoeveelheid Amst. ponden thee.	Getal plukbare heesters, waarvan in 1861 gemiddeld één pond thee verkregen is.
…kbar… …sters.	Jonge heesters in tuinen.	Te zamen.		
200…	»	1 200 000	150 000	8
350…	130 000	7 480 000	*f* 1 406 043	ruim 5
560…	»	1 560 000	223 640	cc. 7
175…	»	4 175 000	176 786	» 23
285…	130 000	14 415 000	1 956 469	cc. 7
297…	130 000	14 427 000	*g* 2 010 630	ruim 7
	»	»	»	»
12…	»	12 000	54 161	»

AANMERKINGEN.

a. Bij deze cultuur zijn geene dienstpligtigen ingedeeld. De daarbij werkzame personen zijn in tegendeel, behoudens enkele voorwaarden, vrijgesteld van cultuurwerk ten behoeve van het Gouvernement en van het doen van heerediensten.

b. Waaronder vrouwen en kinderen. In het verslag over 1861 is verzuimd de vrouwen ten getale van 7297 op te brengen.

c. Voor het verschil van dit cijfer met de opgaaf in het vorig verslag wordt verwezen naar de voorgaande aanmerking.

d. De aanplantingen zijn gelegen op particuliere gronden.

e. Drie bouws minder dan in het vorig jaar, ten gevolge van afschrijving wegens ouderdom.

f. Waaronder 9180 ponden, die bij de levering niet zijn aangenomen als vallende buiten de bij de contracten vastgestelde verhoudingen.

g. Als voren 42 443 ponden.

GEWESTEN.	Genoten betaling door de theeplanters.		Gezamenlijke kosten der thee uit den oog		
	Gezamenlijk.	Gemiddeld per bouw.	Voor inkoop van thee betaald, of kosten van inlandsche mandoors en boedjangs voor den veldarbeid, of bedrag der landrenten, waarvan de theeplanters in Bagelen zijn vrijgesteld.	Kosten van vervaardiging en afpakking.	Kosten van vervoer tot aan de hoofdpakhuizen
Krawang	»	»	f 95 060,30	[a] f 6 350,00	
Preanger regentschappen . .	»	»	996 930,29	»	
Cheribon	»	»	168 241,29^{5}	»	
Bagelen	f 65 947,33^{5}	f 122,48	76 900,23^{5}	3 632,36^{5}	f 3 486,
Te zamen	f 65 947,33^{5}	f 122,48	f 1 337 132,12	f 9 982,36^{5}	f 3 486,
In 1860 was het cijfer . . .	60 140,75^{5}	111,16	1 372 909,84	11 414,09	2 806,
Geeft nu { meer	f 5 806,58	f 0,32	»	»	f 680,
Geeft nu { minder	»	»	f 35 777,72	f 1 431,72^{5}	

van 1861 aan het Gouvernement geleverd.			Gemiddelde prijs waarop een pond thee aan het Gouvernement te staan komt.	AANMERKINGEN.
Percentsgewijze belooning aan Europesche en inlandsche ambtenaren en inlandsche hoofden.	Andere kosten onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.		
»	»	f 101 410,30	ruim f 0,67	*a.* Ongerekend de kosten van verwerking te Tjogrek.
»	»	*b* 996 930,29	» $0,71^{5}$	*b.* Ongerekend de 9180 pond, bedoeld op de laatst vorige bladzijde, noot *f*.
»	»	$168\ 241,29^{5}$	» 0,75	*c.* Zie de beide voorgaande aanmerkingen. *d.* Ongerekend f 41 902,91 wegens kosten van verwerking. Zie ook de noot *g* op de laatstvorige bladzijde.
12 778,14	f 16 530,11	113 327,57	» 0,64	
12 778,14	f 16 530,11	*c* f $1\ 379\ 902,45^{5}$	ruim f 0,70	
10 964,38	13 507,47	*d* 1 411 601,88	» $0,71^{5}$	
1 813,76	f 3 022,64	»	»	
»	»	f $31\ 692,42^{5}$	ruim f $0,01^{5}$	

BIJLAGE V VAN HET VERSLAG.

N°. 24.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

KANEEL-CULTUUR

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Genoten betaling door de kaneelplanters.			Gezamenlijke kosten		kaneel,
	Gezamenlijk.	Gemiddeld per huisgezin	Gemiddeld per bouw.	Voor inkoop van kaneel betaald, waaronder kosten van mandoors, enz. bij den veldarbeid.	Kosten va[n] vervaardigi[ng] en afpakking.	Koste[n] vervoer de g[...] pakh[...]
Bantam	f 3 760,00	f 2,46	f 20,00	f 3 760,00	f 3 620,6	f
Krawang	10 261,46	1,68 5	16,00	10 261,46	21 759,0	
Banjoemas	8 593,75	1,35 5	20,63 5	8 593,75	7 105,3	
Bagelen	22 641,49	»	57,17	13 575,00	5 067,7	
Madioen	1 489,59 5	2,95	20,83 5	2 794,55 5	751,7	
Kediric	4 325,00	»	48,84	4 325,00	3 000,0	
Te zamen . . .	f 51 071,29 5	»	f 28,36 5	f 43 309,76 5	f 41 304,3	f 1
In 1860 bedroeg het cijfer.	39 036,51 5	»	21,68 5	39 036,51 5	45 254,6	1
Geeft nu meer	f 12 034,78	»	f 6,68	f 4 273,25	»	
Geeft nu minder	»	»	»	»	f 3 950,3	f 1

kaneel, uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd.				Gemiddelde prijs waarop één pond kaneel aan het Gouvernement te staan komt, de verkoopbare afval medegerekend.	AANMERKINGEN.
Kosten van vervoer tot aan de groote pakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Andere kosten, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.		
f 3,00	f 1 552,65	f 300,00	f 9 236,25	f 0,855	
630,00	10 581,535	300,00	43 532,04	0,57 3/4	
346,00	9 100,96	»	25 145,91	0,41	
324,59	2 974,40	699,80	22 641,49	0,92 1/4	
68,48	1 046,28	175,00	4 836,085	cc 0,85	
12,00	1 200,00	100,00	8 637,00	0,03 1/4	
f 1 384,07	f 26 455,825	f 1 574,80	f 114 028,775	f 0,59 ruim	
1 560,31	30 833,805	2 081,39	118 766,695	0,54 1/2	
»	»	»	»	f 0,045	
f 176,24	f 4 377,98	f 506,59	f 4 737,92	»	

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE W VAN HET VERSLAG.

N°. 25.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

NOPAL-CULTUUR EN COCHENILLE-TEELT

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal cochenille-inrigtingen.	Getal huisgezinnen voor de nopal-cultuur en cochenille-teelt afgezonderd.	Uitgestrektheid der nopal-aanplantingen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.
Cheribon	1	*a* Geene	60
Banjoewangie	1	id.	*b* 112½
Te zamen	2	»	172½
In 1860 was het cijfer	2	»	126½
Geeft nu meer	»	»	46
Geeft nu minder	»	»	»

Getal nopal-planten onder ultimo December 1861 aanwezig.			Verkregen hoeveelheid cochenille in Amsterdamsche ponden.	Van hoe veel bevolkbare planten in 1861 gemiddeld één pond cochenille is verkregen.	*AANMERKINGEN.*
Planten, die in den ouderdom en toestand zijn om bevolkt te kunnen worden.	Jonge nog niet bevolkbare planten.	Te zamen.			
350 000	20 000	370 000	c 500	700	
244 711	207 569	452 280	4 000	48³/₄	
594 711	227 569	822 280	d 4 500	111¹/₂	
594 965	45 315	640 280	11 096	53¹/₂	
»	182 254	182 000	»	58	
254	»	»	6 596	»	

a. De werkzaamheden worden in Cheribon verrigt door vrijwillig ingehuurde koelies, en in Banjoewangie door de veroordeelden tot dwangarbeid bij het landbouw-etablissement te Soekaradja.

b. Hieronder nog begrepen de oude tuinen, ten bedrage van 66¹/₂ bouws, welke men in 1861 begonnen is door nieuwe te vervangen, ten gevolge waarvan de uitgestrektheid thans 46 bouws meer bedraagt dan in 1860. De oude tuinen zullen echter na hunne vervanging gebezigd worden voor den aanplant van padie.

c. Ter beschikking van den ondernemer gebleven.

d. Waaronder 3500 Amsterd. ponden als voren.

GEWESTEN.	Gezamenlijke kosten der cochenille, uit den o… an 186…			
	Kosten van mandoors en boedjangs.	Kosten van vervaardiging en afpakking.	Kosten van vervoe… tot in de groote pakhuizen…	Percent… beloon… e Euro… inlan… ambter… mindere… sche h…
Cheribon	»	»		
Banjoewangie	f 42 960,40	f 458,01	f 36…	
Te zamen	f 42 960,40	f 458,01	f 36…	
In 1860 was het cijfer	34 709,07^{5}	455,50	58…	
Geeft nu meer	f 8 251,32^{5}	f 2,51		
Geeft nu minder	»	»	f 21…	

…van 1861 aan het Gouvernement geleverd.			Gemiddelde prijs waarop één pond cochenille aan het Gouvernement te staan komt.	AANMERKINGEN.
Percentsgewijze belooning aan Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Andere kosten, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.		
»	»	»	»	
240,00	»	f 43 695,31	f 10,92^{5}	
240,00	»	f 43 695,31	f 10,92^{5}	
1 063,44	»	36 286,43^{5}	4,78	
»	»	f 7 408,87^{5}	f 6,14^{5}	
823,44	»	»	»	

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE X VAN HET VERSLAG.

N°. 26.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

TABAKS-CULTUUR

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal tabaks- ondernemingen.	Getal tabak plantende huisgezinnen.	Uitgestrektheid der tabaksvelden in 1861 geoogst, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Getal bouw bovendien voor den oog van 1861 bepl geweest, doo waarvan niet is ingezamel	Opbren tabaks in pik 100 (125 A ponden ereid Euro ma
Samarang	1	*a.* »	152½	47^1	4
Japara	1	930	50	»	2
Rembang	8	9 563	1 175	30	6 90
Soerabaija	1	2 011	120¾	4^1	99
Te zamen	11	12 504	1 498¼	81^3	8 60
In 1860 was het cijfer	13	14 825	1 759	12	17 0
Geeft nu meer	»	»	»	69^1	
Geeft nu minder	2	2 321	260¾	»	8 42

Opbrengst der tabaksvelden in pikols van 100 katties (125 Amsterd. ponden) alles bereid voor de Europesche markt.	Gemiddelde opbrengst per bouw.	Genoten betaling door de tabaksplanters.			AANMERKINGEN.
		Gezamenlijk bedrag.	Gemiddeld per huisgezin.	Gemiddeld per bouw.	
436,00	2,86	f 27 462,64^{5}	»	f 132,31^{5}	*a.* De aanplant is in dagloon geschied.
267,00	5,34	5 250,00	f 5,64	105,00	*b.* Zonder Samarang.
6 909,00	5,88	97 320,99	10,17	80,76	
992,40	7,93	9 331,74	4,64	74,65	
8 604,40	5,74	f 139 365,37^{5}	*b.* f 8,95	f 88,20^{5}	
17 030,99 $^{2}/_{5}$	9,68	160 652,45^{5}	*b.* 8,87	90,71	
»	»	»	f 0,08	»	
8 426,59 $^{2}/_{5}$	3,94	f 21 287,08	»	f 2,50^{5}	

GEWESTEN.	Hoeveelheid pikols tabak, uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd.	Gezamenlijke kosten van den tabak uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd.			
		Inkoop en kosten volgens de bestaande rekening.	Kosten van vervoer tot aan de hoofdpakhuizen.	Percentsgewij[s] belooning aa[n] de Europesch[e] en inlandsch[e] ambtenaren [en] mindere inlandsche hoofden.	Andere
Samarang	376,34 2/5	f 7 840,50	"	f 392,0	f 15
Japara	"	"	"	"	
Rembang	"	"	"	"	
Soerabaija	"	"	"	"	
Te zamen	376,34 2/5	f 7 840,50	"	f 392,0	f 15
In 1860 was het cijfer	799,71 1/5	16 660,66 5	"	833,0	13
Geeft nu meer	"	"	"	"	2
Geeft nu minder	423,36 4/5	f 8 820,16 5	"	f 441,	

uit den oogst van ... geleverd.		Gemiddelde prijs, waarop de pikol tabak aan het Gouvernement te staan komt.	AANMERKINGEN.
Andere kosten.	Te zamen.		
f 15 410,56^{5}	f 23 643,09	f 62,82	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
f 15 410,56^{5}	f 23 643,09	f 62,82	
13 400,17^{5}	30 893,87	38,63	
2 010,39	»	f 24,19	
»	7 250,78	»	

Zi

Ve

57	1
53	4

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE IJ VAN HET VERSLAG.

N°. 27.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

PEPER-CULTUUR

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal huis-gezinnen bij de peper-cultuur werkzaam.	Aanwezig getal peperranken, onder ultimo December 1861.			Geleverde hoeveelheid peper in pikols van 100 katties (125 Amst. pond.)	Betaalde prijs voor elken pikol.	Van hoe ve vruchtdragen ranken gemiddeld é pond pikol is verkregen	Inkoop aa de pla betaa
		Ranken die vruchten kunnen dragen.	Jonge ranken.	Te zamen.				
Bantam	niet opgegeven.	2 132	67 044	69 176	5,44	f 5,00	40(	
Patjitan	*a.* 5 598	20 346	»	20 346	389,46	5,00	52	1 9
Te zamen . .	5 598	22 478	67 044	89 522	394,90	»	57	1 9
In 1860 was het cijfer	*b.* 1 524	49 002	64 293	113 295	925,13	»	53	4 5
Geeft nu meer. .	4 074	»	2 751	»	»	»	4	
Geeft nu minder .	»	26 524	»	23 773	530,23	»	»	2 6

Gezamenlijke kosten der peper, uit den oogst van 1861 aan het Gouvernement geleverd.					Gemiddelde prijs waarop de pikol peper aan het Gouvernement te staan komt.	AANMERKINGEN.
Inkoopsprijs aan de planters betaald.	Kosten van afpakking en vervoer tot aan de groote pakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren en mindere inlandsche hoofden.	Andere kosten.	Te zamen.		
27,20	f 1,48	»	»	f 28,68	f 5,27	*a.* De huisgezinnen, in Patjitan voor de pepercultuur afgezonderd, zijn tevens allen bij de koffijcultuur ingedeeld.
1 947,32	118,68^{5}	f 105,00	f 161,00	2 332,00^{5}	5,98^{5}	*b.* Alleen voor Patjitan. De reden van het aanzienlijk verschil met de opgaaf van 1861 is niet vermeld gevonden.
1 974,52	f 120,16^{5}	f 105,00	f 161,00	f 2 360,68^{5}	f 5,97	
4 575,32	290,15^{5}	242,42^{5}	30,00	5 137,90	5,55	
»	»	»	f 131,00	»	f 0,42	
2 600,80	f 169,99	f 137,42^{5}	»	f 2 777,21^{5}	»	

BIJLAGE Z VAN HET VERSLAG.

N°. 28.

AANTOONING VAN DE UITKOMSTEN

DER

KINA-CULTUUR

OVER DE JAREN 1860 en 1861.

GEBERGTEN WAAROP DE PLANTSOENEN, EN PLAATSEN WAAR DE OPZIENERSWONINGEN ZICH BEVINDEN.	Op ultimo van	In den vollen grond geplante, uit stekken opgekweekte, benevens eenige andere reeds vroeger aanwezige boomen.					In den vollen grond geplaatste uit Java-zaden opgekweekte boomen.		Ontkiemde zad… en jonge planten op de beddingen.		…pgekw… in de …
		Cali-saya.	Pahu-diana.	Succi-rubra.	Lanci-folia.	Lanceo-lata.	Cali-saya.	Pahu-diana.	Cali-saya.	Pahu-dian…	Cali-saya.
Preanger regentschappen.											
Tangkoeban prahoe	1860	8	2	1	»	1	13	2 500	196	21 1	»
Nagrak	1861	7	1	1	»	»	13	5 000	320	32 9	»
5000′ *a*											
Malawar (West)	1860	763	584	13	42	46	700	31 500	1 340	41 9	636
Tjiniroean	1861	1 007	584	21	67	46	1 940	50 000	100	37 7	114
4820′											
Malawar (Zuid)	1860	»	»	»	»	»	300	12 000	2 700	114 9	»
Tjibearoem	1861	»	»	»	»	»	1 000	34 000	1 030	122 0	»
4800′											
Wajang	1860	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tjibitoeng	1861	»	»	»	»	»	»	»	85	52 0	»
4700′											
Kendeng (Oost)	1860	»	»	»	»	»	»	10 000	1 274	77 0	»
Reong-goenong.	1861	»	»	»	»	»	800	32 000	345	106 7	»
5000′											
Kendeng (West)	1860	»	»	»	»	»	»	»	»	65 7	»
Kawah Tjiwidei	1861	»	»	»	»	»	25	8 000	»	102 5	»
6000′											
Patoea Kending	1860	»	»	»	»	»	»	»	»	29 0	»
Rantja-bolang	1861	»	»	»	»	»	»	1 000	»	85 0	»
5900′											
Gédé	1860	15	41	»	»	»	»	»	»	»	»
Tjibodas	1861	13	38	»	»	»	»	»	»	»	»
4400′											
Bezoekie.											
Ajang	1860	7	10	»	»	2	»	»	»	»	»
Wonodjampie, zonder opziener . .	1861	5	10	»	»	2	»	»	»	»	»
6830′											
Totaal der afzonderlijke soorten. .	1860	793	637	14	42	49	1 013	56 000	5 510	349 7	636
	1861	1 032	633	22	67	48	3 778	130 000	1 880	538 8	114
Totaal van alle soorten. . . .	1860	1 535					57 013		355 210		
	1861	1 802					133 778		540 730		

Uit stekken opgekweekte bewortelde planten in de kweekhuizen en loodsen.				Levende stekken in de kweekhuizen.				Zaden nog niet ontkiemd op de beddingen.		Gezamenlijk aantal boomen, planten en zaden, daaronder niet begrepen de nog niet uitgeplante zaden.	*AANMERKINGEN.*
Calisaya.	Succirubra.	Lancifolia.	Lanceolata.	Calisaya.	Succirubra.	Lancifolia.	Lanceolata.	Calisaya.	Pahudiana.		
»	»	»	»	»	»	»	»	264	26 400	50 485	*a.* De cijfers in deze kolom beteekenen de hoogte boven zee der opzienerswoningen in Fransche voetmaat.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	25 000	63 242	
636	13	38	4	1 030	8	28	16	»	27 500	106 206	
1 114	27	30	10	3 700	4	16	10	»	25 000	121 376	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	73 916	203 861	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	71 000	229 030	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	50 000	50 000	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	78 000	130 085	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	138 000	226 000	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	106 250	246 145	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	81 580	147 290	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	70 000	180 525	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	146 000	175 000	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	104 500	190 500	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	56	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	51	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	
636	13	38	4	1 030	8	28	16	264	543 396		
1 114	27	30	10	3 700	4	16	10	»	479 750		
691				1 082				543 660		959 191	
1 181				3 730				479 750		1 160 971	

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE AA VAN HET VERSLAG.

N°. 29.

OVERZIGT

DER VERSCHILLENDE OP JAVA EN MADURA AANWEZIGE PARTICULIERE ONDERNEMINGEN VOOR DE TEELT EN HET OPKOOPEN VAN PRODUCTEN, BUITEN CONTRACT MET HET GOUVERNEMENT,

OVER 1861.

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrekth gronds voor opgerigte fabriekgebouw in gebruik — Bouws va 500 vierkan Rhijnl. roed	E verkr
Suikerondernemingen. (1)					
Preanger regentschappen	Soekapoera	Passir-pandjang	Niet opgegeven	Niet opgege	
Cheribon	Cheribon	Loearkotta	Kaliesapoe	6	Ieeft in
		Als voren	Kalietandjong	$4^{360}/_{500}$	1 00
		Sindang laut	Sigong	8	22
		Als voren	Djatiepiring	8	1 52
		Lossarie	Kaliemaro	8	4 80
		Als voren	Waled	8	2 80
		Idem	Leuweunggadja	8	5 82
		Idem	Tjigobang	8	5 61
		Beber	Tjikantjan	8	75
		Als voren	Tjikeleng	$20^{250}/_{500}$	1 16
		Lossarie	* Tjiledoek	»	iet op
		Als voren	* Tersana	»	4
	Koeningan	Kadoe gedé	Djambar	$2^{459}/_{500}$	
		Als voren	Sakerta	$2^{284}/_{500}$	
		Idem	Sagarabiang	$^{336}/_{500}$	
Tagal	Tagal	Pangka	* Pangka	Niet opgege	5.
		Als voren	Kalipinang	Als voren	1
		Doekoewringin	Bandjaran	Idem	1

(1) De dus * geteekende suikerondernemingen werken op contract met het Gouvernement, doch zijn in dit overzigt alleen opgenomen zooveel de ondernemers boven de bij contract bepaalde uitgestrektheid nog vrijwillige aanplantingen van suikerriet hebben, ter verma op de fabriek voor de verwerking van het product der gouvernements aanplantingen bestemd.

...ekth... voor ...rigte ...bouw ...bruik — ...s va... ...rkan... ...roed...	Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*AANMERKINGEN.*
...gege...	10 pikols	Niet opgegeven	De ondernemer, Tartaar van geboorte, werkt met vrijwillige boedjangs.
	...eeft in 1861 niet gewerkt	50	Geregistreerd contract met de bevolking voor den tijd van één jaar. Genoegzame vrije koelies tegen 21 duiten ($17^1/_2$ cents) en rijst, meestal uit het district.
.../500	1 004$^{20}/_{100}$ pikols	80	Als voren. De eigenaar is een Chinees.
	227$^{69}/_{100}$ »	139	Geregistreerd contract met de bevolking voor vijf jaren. Genoegzame vrije koelies van Koeningan en Tjiamies tegen $16^1/_2$ cent en rijst daags. In 1861 is slechts een gedeelte van het riet vermalen.
	1 525 »	221	Geregistreerde contracten. Genoegzame vrije koelies van nabij gelegelen dessa's of van Koeningan tegen 20 cent en rijst daags.
	4 800 »	267	Als voren.
	2 800 »	176	Idem.
	5 820$^{85}/_{100}$ »	195	Idem. De eigenaar, Chinees van geboorte, werkt veel met Chinezen tegen een loon van 21 duiten ($17^1/_2$ cent) met rijst daags.
	5 613$^{95}/_{100}$ »	195	Geregistreerde contracten. Vrijwillige koelies tegen $16^1/_2$ cent en rijst daags.
	757$^{77}/_{100}$ »	42	
.../500	1 166$^{12}/_{100}$ »	67	
»	...iet opgegeven	$45^1/_2$	
»	Als voren	108	
.../500	270 pikols	27 (waarvan in 1861 slechts 12 bouws gesneden)	De nabijheid van het district Talaga wordt gezegd het verkrijgen van vrijwillig werkvolk te vergemakkelijken, zoowel van vaste boedjangs als daglooners. De daglooners zijn al naarmate van het werk 10, 12 en 15 cents daags, benevens rijst. De ondernemers, allen Chinezen, koopen ook inlandschen tabak en kadjang op. De ondernemingen Djambar en Sakerta zijn mede olieslagerijen.
.../500	290 »	34 (waarvan 18 bouws gesneden)	
.../500	135 »	$18^1/_2$ (waarvan 9 bouws gesneden)	
...gege...	5 100 »	300	Onder de opgegeven productie dezer 3 fabrieken is ook begrepen een gedeelte van het op publieke veiling verkochte riet, afkomstig van de aanplantingen op last van het Gouvernement, nog laatstelijk in 1861 bewerkstelligd door de vroeger bij de onderneming Pangka ingedeelde bevolking. Tot de verwerking van dit riet werden van wege het bestuur, ingevolge de voorwaarden van verkoop, koelies verstrekt tegen betaling van 20 duiten ($16^1/_2$ cent) daags. Voor de verwerking van de 300 bouws vrijwilligen aanplant zijn door den fabrikant de planters als koelies gebezigd, tegen eene contractueel overeengekomen betaling van 20 duiten daags. Het product van dien aanplant is niet afzonderlijk opgegeven. De onderneming Kalipinang behoort aan een Chinees.
...vore...	1 595 »	»	
...em	1 725 »	»	

...men
...verm...

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrekth[eid] gronds voor [de] opgerigte fabriekgebouw[en] in gebruik — Bouws va[n] 500 vierkan[te] Rhijnl. roed[en]	H[…] verkre[…]
Tagal	Tagal	Doekoewringin	* Kemanglen	»	Niet op[…]
		Krangdon	* Adiwerna	»	A[…]
	Brebes	Brebes	* Djattiebarang	»	
		Lossarie	* Lemahabang	»	
	Pamalang	Tjomalkidool	* Tjomal	»	
Samarang	Salatiga	Salatiga	Ketjandran (naam der dessa)	$1^{6680}/_{7096}$	
Japara	Pattie	Angkattan	Kadean	Niet opgege[v…]	
Rembang	Rembang	Binangon	* Toelies	»	Niet op[…]
	Toeban	Djenoe	* Waringinagoong	»	A[…]
Soerabaija	Soerabaija	Goenongkending	Kagok	$8^{938}/_{7096}$	2[…]
	Sidhoardjo	Djengollo II	Pandjienan	$8^{1}/_{2}$	8[…]
		Djengollo IV	Ngelom	$1^{1}/_{10}$	4[…]
Pasoeroean	Pasoeroean	Porrong	Alkmaar	»	Niet op[…]
Probolingo	Probolingo	Soemberkarang	* Soemberkarang	»	A[…]
	Lemadjang	Lemadjang	Soekodono	Niet opgege[v…]	5 C[…]

...ektheid voor ...igte bouw... ...ruik... van ...rkan... roede...	Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*AANMERKINGEN.*
	Niet opgegeven	27	
	Als voren	63	
	Idem	60	
	Idem	125	Het benoodigde getal vrije werklieden is voldoende te verkrijgen, tegen betaling van 16½ cent en een kattie rijst daags, per man.
	»	5	Het riet van dezen aanplant is niet vermalen maar tot bibiet gebezigd geworden. Het verkrijgen van vrijwillige koelies gaat met geene moeite gepaard tegen een dagloon van 25 à 30 cent.
/7096	192 pikols	Niet opgegeven	Werkvolk was gemakkelijk te verkrijgen; het loon was 20 à 25 cent daags.
...ege...	800 »	75	Contract met de bevolking voor den aanplant en de levering van suikerriet. Het verkrijgen van werkvolk gaat zonder moeite gepaard, betalende de ondernemers den koelie evenveel als op gouvernements-suikerfabrieken.
	Niet opgegeven	250	
	Als voren	30	
/7096	2 500 pikols	110	Mondelinge overeenkomsten met de bevolking, zonder eenige tusschenkomst van het bestuur. Vóór den aanplant worden door de ondernemers voorschotten aan de planters verleend. Vrije arbeiders voor de fabriek- en transportmiddelen worden niet dan met veel moeite verkregen: het werk op de fabriek zou dan ook meestal ongeregeld gaan, terwijl de resultaten der onderneming mede niet naar wensch waren. Het dagloon der koelies op de fabriek bedroeg gewoonlijk 30 cent.
	800 »	34	Mondelinge overeenkomsten. Het riet wordt door de bevolking aangeplant op hare woon-erven. Werkvolk wordt zonder moeite verkregen tegen een dagloon van 30 cent.
...o	486 »	52	Deze onderneming is in handen van Chinezen. Het riet wordt van de bevolking opgekocht, zonder daartoe overeenkomsten te hebben aangegaan. In het verkrijgen van werkvolk worden geene moeijelijkheden ondervonden. Het loon bedraagt 25 duiten (21 cent) daags, benevens kost.
	Niet opgegeven	50	Buiten de aanplantingen op zijne huurgronden heeft de ondernemer nog 50 bouws aanplant op nabijgelegen gouvernementsgrond, tegen geregistreerd contract. Het benoodigd werkvolk wordt verkregen van verschillende districten onder Pasoeroean, tegen 25 cent en 2 maal eten daags.
	Als voren	72	
...gege...	5 000 pikols	245	Suiker- en tabaksonderneming. Het blijkt niet of de opgegeven uitgestrektheid alleen de suikerriet-aanplantingen voorstelt.

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrekthe gronds voor opgerigte fabriekgebouw in gebruik. — Bouws van 500 vierkant Rhijnl. roede	E verkre
Probolingo	Kraksan	Kraksan	Bagoe	Niet opgegev	10
		Als voren	* Kandangdjatie	»	Niet op
Banjoemas	Banjoemas	Soekaradja	* Kaliebagor	»	-
Bagelen	Keboemen	Keboemen	Kebasekan	Niet opgegev	
Kadoe	Magelang	Magelang	16 Chinesche ondernemingen	Als voren	8
		Poerbolingo	2 Als voren	$4^1/_2$	1
		Menoreh	3 Idem	6	2
	Temanggoeng	Prapak	1 Idem	4	
Madioen	Poerwodadie	Poerwodadie	* Poerwodadie	»	10 0
	Magettan	Goranggareng	* Redjosarie	»	

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*AANMERKINGEN.*
10 106 pikols	324	
Niet opgegeven	50	
Als voren	128½	
900 pikols	53	Deze door een inlander beheerde, doch met Chineesch kapitaal werkende onderneming, heeft vrijwillig fabriek-werkvolk, terwijl de aanplant geschiedt op vrijwillige niet geregistreerde overeenkomsten. De werklieden worden betaald met f 5 à f 8 's maands. De grond wordt gehuurd voor circa f 33 per bouw. De ondernemer levert de bibiet en laat de gronden door eigen werkvolk beplanten. De onderneming werkt met buffelmolens en op de Chinesche wijze. Het product wordt verkocht voor consumtie binnen de residentie, en zou gemiddeld f 20 per pikol opbrengen.
8 250 »	Niet opgegeven (3 380 000 stuks rietstoelen)	Van vier dezer ondernemingen zijn geene opgaven ontvangen. Het verkrijgen van vrijwillig werkvolk is aan geene bezwaren onderhevig. In den maaltijd komen boedjangs van Djokdjo, Bagelen, enz. tegen 25 à 40 duiten (21 à 33½ cent) daags arbeiden, en keeren later weder huiswaarts. Is er behoefte aan meer werkvolk, dan biedt zich de omliggende bevolking aan, tegen een daggeld van 25 à 30 cent.
1 950 »	Niet opgegeven (266 000 stuks rietstoelen)	Deze ondernemingen verkrijgen haren aanplant, deels door inhuur voor den tijd van 18 maanden van tegalgronden van de bevolking, welke dan op eigen kosten beplant worden, deels door opkoop van het riet nadat het in den grond is gebragt, zoodat alleen bemesting en onderhoud voor eigen rekening geschiedt. In het eerste geval varieert, naar gelang van de geschiktheid der gronden, de huur van f 50 tot f 75 per bouw; in het andere geval betalen de ondernemers voor elken rietstoel 1½ à 2 duiten (1½ cent.) Per bouw telt men gemiddeld 7000 rietstokken. In beide gevallen worden de gronden bewerkt, zoowel door eigen volk als door dessa-menschen die zich daartoe aanmelden, en zulks tegen een loon van 25 à 35 cent per dag. De uitpersing van het riet geschiedt door middel van staande cilinders, door trekbeesten in beweging gebragt; de koking en verdere bereidingswijze der suiker vindt op de oude gebrekkige wijze plaats.
2 500 »	Niet opgegeven (490 000 stuks rietstoelen)	
100 »	Niet opgegeven (40 000 stuks rietstoelen)	De gebouwen dezer onderneming verkeeren in verwaarloosden toestand. Het verkrijgen van werkvolk gaat met weinig moeite gepaard.
10 000 »	602¾ (ongerekend pl. m. 50 bouws mislukte velden)	Van den vrijwilligen aanplant voor Poerwodadie zijn 215½ bouws gelegen in het district Keniten (regentschap Poerwodadie), 64 bouws in het district Maspati (regentschap Madioen) en 323¼ bouws in het district Boeloe (regentschap Magettan.) De aanplant voor beide ondernemingen geschiedt ingevolge mondelinge of schriftelijke overeenkomsten met de bevolking en tegen uitkeering van voorschotten. Vrijwillig werkvolk was niet moeijelijk te verkrijgen. De dagloonen liepen naar gelang van den te verrigten arbeid van 20 tot 30 cent.
144 »	8	

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid gronds voor opgerigte fabriekgebouw in gebruik. — Bouws van 500 vierkant Rhijnl. roede	H… Verkre…
Tabaksondernemingen. (1)					
Cheribon	Cheribon	Beber	Tjratas	»	Niet op…
Samarang	Samarang	Singinlor	Niet opgegeven	$1^{774}/_{7096}$	
	Kendal	Troeko	Onderneming te Welirie	Niet opgegev…	20 000
		Kaliewoengoe	Blorok	Als voren	4 200
		Als voren	Kaliemas	em	10 000
	Demak	Demak en Samboong	Niet opgegeven	$8^{4679}/_{7096}$	4 000
		Samboong	Als voren	$8^{6025}/_{7096}$	2 000
		Samboong, Singenkidool en Mangar	Idem	$10^{3340}/_{7096}$	4 000
		Mangar	Idem	$8^{3797}/_{7096}$	30 000
	Grobogan	Poerwodadie en Grobogan	* Penawangan	$2^{4428}/_{7096}$ $12^{2622}/_{7096}$	30 000
		Winosarie en Kradenan	Wirosarie	$3^{872}/_{7096}$ $7^{1676}/_{7096}$	60 000

(1) De dus * geteekende ondernemingen zijn die, welker eigenaren tevens werken op contract met het Gouvernement.

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	AANMERKINGEN.
Niet opgegeven	Zoo hier als elders niet juist op te geven, vermits vele ondernemers geheel of voor een gedeelte tabak van de bevolking opkoopen.	Katjang-oliefabriek. De ondernemer tracht echter door de bevolking ook tabak te zijnen behoeve te doen planten.
»	Als voren	Voor deze onderneming tot opkoop van tabak en bereiding voor de Europesche markt is dit jaar regt van opstal verleend op gouvernements-gronden. Aanplantingen ten haren behoeve waren nog niet geschied, omdat de bevolking vooraf voorschotten wenscht te ontvangen, waartoe de ondernemer ongenegen was.
20 000 Amsterd. ponden	Idem	Behalve dat door den ondernemer onderhandsche contracten zijn aangegaan voor eenen aanplant van 19 bouws, wordt nog zeer veel tabak opgekocht van inlanders, met welke geene overeenkomsten zijn aangegaan. Voor den overeengekomen aanplant van 19 bouws ontvangen de planters f 25 voorschot per bouw, te verrekenen bij de levering van den oogst. Voor eene tabaksplant 1ste soort wordt betaald 2 cents, voor 2de soort $1^1/_2$ cent en voor 3de soort 1 cent. Gedurende de bewerking der gronden voor padie, tweede gewassen of suikerriet-aanplant, en tijdens den aanplant zelven, gaat het verkrijgen van werkvolk minder gemakkelijk. Het dagloon bedraagt 25 cents.
4 200 »	Idem	De ondernemer is huurder van het perceel woeste gronden, genaamd Blorok, groot 15 bouws. In het verkrijgen van vrijwillig werkvolk worden nog al moeijelijkheden ondervonden. Het dagloon bedraagt 25 tot 50 cents.
10 000 »	Idem	De ondernemer is huurder van 800 en 200 bouws woeste gronden, welke beide perceelen Kalimas genaamd zijn. Het verkrijgen van vrijwillig werkvolk ging hier vrij gemakkelijk, de dagloonen liepen van 20 tot 60 cents.
4 000 »	Idem	Ondernemingen voor den opkoop van tabak. In den oost-moeson kan men gemakkelijk menschen krijgen, vooral wanneer de levensmiddelen duur en geen veldarbeid te verrigten valt. Ambachtslieden zijn meestal vaste bedienden. Een timmerman geniet gewoonlijk 50 cents, een metselaar 40 cents en een koelie 25 cents per dag; terwijl vrouwen voor het sorteren van den tabak 15 cents dagloon genieten.
2 000 »	Idem	
4 000 »	Idem	
30 000 »	Idem	
30 000 »	Idem	De ondernemers koopen den tabak op, die in Grobogan door de bevolking vrijwillig wordt geteeld. Slechts zeer geringe voorschotten worden gegeven. Het werkvolk, dat tegen een dagloon van 25 cents ten arbeid gesteld wordt voor de verschillende werkzaamheden aan de fabriek, is over het algemeen ligt verkrijgbaar. Minder is dit het geval tijdens het planten en oogsten der padie. De vrouwen, die bij de sortering van den tabak op taak werken, verdienen soms 30 cents. De opgekochte tabak wordt in drie soorten verdeeld; voor eene plant van de 1ste soort wordt betaald $2^1/_2$ cent, voor 2de soort 2 duiten ($1^1/_2$ cent) en voor 3de soort 1 duit (1 cent).
60 000 »	Idem	

In 1860 waren in Samarang slechts 5 ondernemingen, welke te zamen verkregen hebben 174 000 Amst. ponden tabak, zijnde nog 9800 Amst. ponden *meer* dan de thans opgegeven productie (voor 9 ondernemingen).

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrekth[eid] gronds voor opgerigte fabriekgebouw[en] in gebruik. — Bouws van 500 vierkant[e] Rhijnl. roede[n].	H[...] verkre[...]
Japara	Koedoes	Oendaan	* Niet opgegeven	Niet opgegev[en]	
Rembang	Rembang	Pamottan en Sedan	Bedok	9	in 1859 » 1860
		Soelang	Glentengan	$5^1/_2$	[i]n 1859 » 1860
		Sedan	Mraijoon	4	[i]n 1859 1860
	Toeban	Rengel	* de Geurige Plant	»	[i]n 1859 1860
		Als voren	Onderneming te Rengel	Niet opgegev[en]	[i]n 1859 1860
		Rembes	* Wiedang	»	[i]n 1859 1860
		Djatierogo	* Cuba	»	[i]n 1859 1860
		Singahan	* Nicot	»	[i]n 1859 1860
		Als voren	Onderneming te Singahan	Niet opgegev[en]	[D]eze ond[...] in 18[...]

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	AANMERKINGEN.
9 875 Amst. p.	34½	De eigenaar dezer onderneming die ten vorigen jare particuliere teelt van tabak had laten varen omdat zij geen voldoende voordeelen opleverde, had deze zaak in 1861 weder opgevat. Het verkrijgen van werkvolk gaat met eenige moeite gepaard; het meest wordt bij aanneming gewerkt. Het loon der koelies is 20 cents zonder voeding.
107 640 » 1859 120 000 » 1860 154 640 »	243 (waarvan geoogst pl. m. 118)	Over 't geheel gaat het verkrijgen van vrij werkvolk naar wensch; wel is waar is op sommige plaatsen, zoo als te Tegal Dowo, geen enkele mannelijke arbeider te bekomen, doch daarentegen genoeg ter hoofdplaats Pamottan. Meerdere bevolking en duurte van levensmiddelen in de laatste twee jaren zouden hiervan de oorzaak zijn. In het bekomen van vrouwen voor verschillende werkzaamheden wordt hoegenaamd geene moeite ondervonden. De dagloonen loopen van 20 tot 30 duiten ($16^1/_2$ à 25 cents), zooveel mogelijk wordt echter taaksgewijze betaald. De afvoer van het product, dat gezegd wordt van redelijke hoedanigheid te zijn, geschiedt over Lassem en van daar naar Soerabaija, een en ander bij aanneming gemiddeld tegen f 1 per paal.
60 000 » 1859 135 000 » 1860 120 000 »	100 (waarvan geoogst 55)	Op deze onderneming wordt dikwijls moeite in het verkrijgen van werkvolk ondervonden; karige betaling (hoogstens 20 duiten = $16^1/_2$ cent) zou hiervan de oorzaak zijn. Ook wordt hier minder dan elders op taak gewerkt. Het product over het algemeen is zeer ligt, daar veel tegal-tabak wordt opgekocht.
17 000 » 1859 11 000 » 1860 90 000 »	Als voren	Hier wordt het meest geklaagd over gebrek aan volk, zoodat soms omliggende ondernemers den administrateur in het verkrijgen van arbeiders behulpzaam zijn. Als hoofdoorzaak wordt opgegeven, dat de nabij gelegen dessa's schoone sawa's bezitten, daardoor ruimte aan padie hebben en wel gesteld zijn, zoodat minder behoefte gevoeld wordt om bij de schuren te gaan werken. De werkloonen bedragen tusschen de 20 en 30 duiten ($16^1/_2$ à 25 cents). Ook deze onderneming voert haar product, 't welk van vrij goede qualiteit is, over Lassem naar Soerabaija af.
126 000 » 1859 450 000 » 1860 181 000 »	300	
53 400 » 1859 100 000 » 1860 134 000 »	48	De ondernemers gaan mondelinge overeenkomsten aan met de bevolking individueel voor het telen en leveren van tabak, waarbij voorschotten worden gegeven. De eigenaar van Wiedang was de eenige tabaks-ondernemer in dit gewest, die schriftelijke overeenkomsten had aangegaan. Het planten zonder voorschot is eene zeldzaamheid. De planters leveren den tabak in de schuren der ondernemers. Gewoonlijk mislukt veel van den voor particuliere rekening geteelden tabak, dikwerf uit gebrek aan de noodige zorg. Koelies zijn nog al te krijgen tegen 20 cents per man daags, wel niet altijd even gemakkelijk en zooveel als men verlangt, maar toch in den regel genoeg om den tabak te kunnen verwerken.
20 000 » 1859 325 000 » 1860 30 000 »	200	
52 000 » 1859 151 000 » 1860 80 000 »	260	
115 582 » 1859 301 000 » 1860 185 000 »	351	
14 400 » (deze onderneming is eerst in 1861 opgerigt)	38	

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrekthei[d] grond[s] voor [d]e opgerigte fabriekgebouw[en] in gebruik. — Bouws van 500 vierkant[e] Rhijnl. roede[n].	Ho[…] verkreg[…]
Rembang	Bodjonegoro	Bodjonegoro en Temaijang	Bodjonegorosche Nijverheid.	Niet opgegev[en]	[i]n 1859 [i]n 1860
		Bouwerno	Nglingo	Als voren	[i]n 1859 [i]n 1860
		Temaijang en Ngoempak	* Pirang	Idem	[i]n 1859 [i]n 1860
		Padangan en Ngoempak	Padangan	Idem	[i]n 1859 [i]n 1860
		Tienawoon en Ngoempak	Malo	Idem	[i]n 1859 [i]n 1860
	Blora	Karangdjatie	Karangdjatie	Idem	de pro[…] en 18[…] gevon[…]
		Djepon	Djepon	Idem	[i]n 1859 [i]n 1860
		Ngawen	Ngawen	Idem	[i]n 1859 [i]n 1860
		Panoelan	Panoelan	Idem	[i]n 1859 [i]n 1860
Soerabaija	Soerabaija	Goenong Kending	Djerebeng	$4^{5042}/_{709}$	
		Als voren	Randegan	$3^{4524}/_{709}$	
		Idem	Genook watoe	$^{4812}/_{709}$	
	Lamongan	Lengkir	* Telanak	"	
	Sedaijoe	Priedjek	Babat	$5^{4467}/_{709}$	

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*AANMERKINGEN.*
60 000 Amst. p. 1859 68 200 » 1860 41 300 »	Zie kolom » aanmerkingen"	De ondernemers bezitten slechts schuren en geene gronden om daarop te planten. De inlander teelt den tabak op zijn eigen erf en biedt dien te koop aan, hetzij de planten, hetzij de door hem gedroogde bladeren, of wel levert het product op overeenkomst en voorschot. Men berekende, dat in 1861 de vrijwillige aanplant van tabak voor de Europesche markt in het Bodjonegorosche eene uitgestrektheid besloeg van 1345¾ bouws. In het verkrijgen van vrijwillig werkvolk werden geene moeijelijkheden ondervonden. De dagloonen bedroegen gemiddeld 16½ cent. De onderneming Malo had tot ult°. 1860 tevens op gouvernements-contracten gewerkt.
7 500 » 1859 12 100 » 1860 31 000 »	Als voren	
200 000 » 1859 220 000 » 1860 270 000 »	Idem	
100 000 » 1859 180 000 » 1860 104 000 »	Idem	
135 000 » 1859 90 000 » 1860 60 000 »	Idem	
20 000 » (de productie van 1859 en 1860 niet vermeld gevonden.)	48 (waarvan geslaagd 23)	Ondernemingen voor den opkoop en de bereiding voor de Europesche markt van vrijwillig door de bevolking op hare eigene velden aangeplanten tabak. De uitgestrektheid der velden binnen den kring dezer ondernemingen gelegen (en alzoo naar verkiezing der bevolking voor den aanplant van tabak te benuttigen) wordt geraamd op respectievelijk 5500, 3000, 5000 en 3000 bouws. Bepaalde moeijelijkheden in het verkrijgen van koelies worden alleen ondervonden tijdens het planten en oogsten der padie. De behoefte aan koelies wordt trouwens gezegd bij deze ondernemingen niet zeer groot te zijn. De dagloonen bedragen gemiddeld 20 cents, en verschillen naar gelang van de meerdere of mindere gemakkelijkheid in het verkrijgen van werkvolk.
37 000 Amst. p. 1859 110 750 » 1860 93 000 »	89½ (waarvan geslaagd 40)	
8 200 » 1859 62 250 » 1860 56 250 »	69 (waarvan geslaagd 14)	
27 000 » 1859 137 000 » 1860 50 000 »	50 (waarvan geslaagd 30)	
		De totale productie der 18 ondernemingen, in 1861 in deze residentie bestaande, bedraagt in dat jaar 1 160 722 Amsterd. ponden. De productie der beide voorgaande jaren is slechts voor 16 ondernemingen opgegeven, en bedroeg voor 1859 2 474 300 en voor 1860 1 680 790 Amst. ponden.
45 000 »	Niet opgegeven	Voor den aanplant van tabak worden door de ondernemers vrijwillige overeenkomsten met de bevolking aangegaan, zonder eenige tusschenkomst van het bestuur. Voorschotten worden verleend naar de hoeveelheid aan te planten tabaksplantjes. Voor de bereiding en sortering van den tabak en andere werkzaamheden in de schuren had men tot nu toe niet veel moeite gehad om werkvolk te verkrijgen, daar dit een en ander ook door vrouwen kan worden verrigt; het dagloon bedraagt gewoonlijk niet minder dan 25 cents; transportmiddelen zijn echter slechts met veel moeite te verkrijgen, en dan tegen hoog transportloon.
20 000 »	Als voren	
30 000 »	Idem	
16 050 »	75	Voorschotten worden door den ondernemer op het gewas verstrekt, maar eerst nadat de bevolking geplant heeft. Werkvolk voor den fabriekarbeid wordt verkregen tegen een dagloon van 25 à 30 cents, soms gemakkelijk, soms weder moeijelijk.
3 100 »	13	Werkvolk is dikwijls zeer moeijelijk te verkrijgen; het loon bedraagt van 20 tot 30 cents daags.

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrekthei gronds voor d opgerigte fabriekgebouw in gebruik. — Bouws van 500 vierkant Rhijnl. roede	verk
Soerabaija	Modjokerto	Modjokerto	Poerworedjo	Niet opgegeve	18 0
		Modjokasrie	Plosso	Als voren	
		Modjosarie lor	Modjosarie lor	Idem	21 0
		Modjosarie kidool	Modjosarie kidool	Idem	72 0
		Modjo-agoong	Modjopahit	Idem	14 5
		Modjoredjo	Djombang	Idem	
Madura	Pamakassan	Kotta Lambang lor en Boender	Pradapa	Idem	6 0
Pasoeroean	Pasoeroean	Porrong	Niet opgegeven	Idem	7 5
	Malang	Gondanglegie, Sengoro en Penanggoengan	Als voren	Idem	187 5
		Kotta Malang, Gondanglegie, Sengoro, Pakkies en Karanglo	Idem	Idem	162 5
		Kotta Malang	Idem	Idem	925 0
		Als voren	Idem	Idem	925 0
		Idem	Idem	Idem	125 0
		Idem	Idem	Idem	125 0
		Idem	*a* Idem	Idem	100 0
		Kotta Malang, Gondanglegie, Sengoro, Penanggoengan en Pakkies	*b* Idem	Idem	381 2
		Gondanglegie	Idem	Idem	375 0
		Als voren	Idem	Idem	202 2
		Gondanglegie en Sengoro	Idem	Idem	26 2
		Kotta Malang	Idem	Idem	507 5

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*A A N M E R K I N G E N.*
18 000 Amst. ponden	144	Werkvolk wordt zonder moeijelijkheid verkregen, tegen een dagloon van 25 cents.
»	»	De ondernemer had regt van opstal verkregen, maar was nog niet met den aanplant begonnen.
21 000 »	$16^{3}/_{10}$	Als bij Poerworedjo.
72 000 »	52	Als voren.
14 500 »	$11^{6}/_{10}$	Idem.
»	»	Als bij Plosso.
		In 1860 waren in Soerabaija nog slechts 3 ondernemingen voor den opkoop van tabak, bij welke toen in 't geheel verkregen werden 293 500 Amst. ponden. De tabak wordt geteeld op tegalgronden en ook, na het snijden der padie, op sawa's. De oogst van 1861 was zeer ongunstig; de hoedanigheid van het product, in vergelijking met dat van Kedirie, redelijk. De schuren zijn alle van wild hout of bamboe, met alang alang gedekt; slechts ééne onderneming, die genaamd Poerworedjo, had steenen loodsen met pannen gedekt.
6 000 »	Zie bij Cheribon hiervóór	De aanplantingen ten behoeve dezer onderneming geschieden meestal op de erven der landbouwers. In het verkrijgen van vrijwillige koelies worden geenerlei moeijelijkheden ondervonden. Het loon bedroeg $16^{1}/_{2}$ cent per dag zonder meer.
7 500 »	15	De ondernemer teelt tabak als eerste gewas op tegalgronden; geeft weinig of geen voorschotten.
187 500 »	187	De opkoopers van tabak bemoeijen zich niet met den aanplant, en de opkoop geschiedt grootendeels bij mondelinge overeenkomsten. Slechts één ondernemer ging schriftelijke overeenkomsten aan. De tabak is van inferieure hoedanigheid. De werkloonen loopen van 20 tot 50 cents, en zulks doordien op taak gewerkt wordt. De verkrijging van werkvolk moet nog al moeijelijkheden opleveren en niet minder loon gegeven worden dan 30 cents daags.
162 500 »	$177^{1}/_{2}$	
925 000 »	$916^{1}/_{2}$	
925 000 »	$916^{1}/_{2}$	
125 000 »	125	
125 000 »	125	
100 000 »	100	
381 250 »	381	
375 000 » *c*	$377^{1}/_{2}$	
202 250 » *d*	209	
26 250 »	25	
507 500 »	$507^{1}/_{2}$	

a Deze onderneming behoort aan een Chinees.

b. » » » » » Inlander.

c. Een gedeelte van het product is afkomstig van het huurland Tanahwangie.

d. Een gedeelte van het product is afkomstig van het huurland Limburg.

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid gronds voor de opgerigte fabriekgebouwen in gebruik. — Bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.
Probolingo	Lemadjang	Lemadjang	Niet opgegeven	Niet opgegeven
		Als voren	Als voren	Als voren
		Idem	Idem	Idem
		Idem	Idem	Idem
		Idem	Idem	Idem
		Idem	Idem	Idem
		Idem	Idem	Idem
		Idem	Idem	Idem
	Kraksan	Kraksan	Idem	Idem
Bezoekie	Bondowosso	Bondowosso	Sekar Poetie	Idem
		Wonosarie	Het Vertrouwen.	Idem
		Als voren	Wonosarie	Idem
		Idem	Lodjadar	Idem
		Idem	Tangsil	Idem
		Penangoengan	Tamanan	Idem
		Penangoengan en Bondowosso	Bondowosso	Idem
		Djember	Djember	Idem
		Djember en Soekokerto	Djeleboek	Idem
		Soekokerto	Soekowono	Idem
		Als voren	Soekokerto	Idem
		Poeger	Tangool	Idem

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*AANMERKINGEN.*
		In 1860 waren in Pasoeroean slechts 9 tabaks-ondernemingen, welker productie echter niet is opgegeven. Het totaal der in 1861 verkregen productie beliep 4 049 750 Amsterd. ponden.
260 000 Amst. ponden	Zie bij Cheribon hiervoren	
9 000 »	Als voren	
12 500 »	Idem	
29 125 »	Idem	
100 000 »	Idem	
43 750 »	Idem	
15 730 »	Idem	Aan deze onderneming is tevens verbonden de particuliere suikerinrigting Soekodono.
22 250 »	Idem	
10 000 »	Idem	Deze onderneming was vroeger tot suikerinrigting bestemd, zijnde de fabriek onvoltooid gelaten.
		Ten vorigen jare bestonden in Probolingo slechts 4 ondernemingen voor den opkoop van tabak. Het totaal der in 1861 verkregen productie (over 1860 is geen opgaaf ontvangen) beliep 502 355 Amsterd. ponden.
22 000 »	Idem	Het geven van voorschotten op het gewas is hier niet gebruikelijk. De ondernemers leggen zaaibeddingen aan, en stellen de bibiet ter beschikking van de omliggende bevolking, zonder eenig voorbehoud. Zij rekenen er echter op, dat de planten, als zij tot rijpheid zullen zijn gekomen, bij hen te koop zullen worden aangeboden, omdat hunne etablissementen het digtstbij gelegen zijn. Door de zware regens gedurende den oost-moeson van 1861 is de oogst merkelijk minder geweest dan men verwacht had. De qualiteit had er echter door gewonnen. Behalve vrouwen voor het sorteren van den tabak, is het voor de ondernemers soms moeijelijk om tegen een dagloon van 25 cents genoeg werkvolk te krijgen. Dat maakt dus ook, dat men voor een korten tijd, wanneer men noodzakelijk handenarbeid noodig heeft, bijv. bij het oprigten van eene schuur, het afpakken van tabak enz., er toe overgaat het loon tot op 30 cents te brengen. Zijn die werkzaamheden afgeloopen, dan wordt het werkloon weder, dikwijls met veel moeite, tot op 25 cents gereduceerd. Vaste werklieden bij de schuren zijn te bekomen tegen eene maandelijksche bezoldiging van f 8, f 9 en f 10; mandoors tegen een loon van f 10, f 12 en 15. In stede van hout, bedient men zich hier voor de tabaksloodsen van eene in de bosschen groeijende palmsoort, sading genaamd; welke door de in de nabijheid wonende bevolking wordt gekapt. Men berekent dat sedert 1856 ruim 20 000 sadings gekapt zijn. De prijs die aanvankelijk bedroeg f 2 à f 3, was thans gestegen tot f 6 à f 7.
168 000 »	Idem	
40 000 »	Idem	
26 000 »	Idem	
24 000 »	Idem	
68 000 »	Idem	
60 000 »	Idem	
85 000 »	Idem	
120 000 »	Idem	
107 000 »	Idem	
250 000 »	Idem	
6 000 »	Idem	

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid gronds voor de opgerigte fabriekgebouwen in gebruik. — Bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.
Bezoekie	Panaroekan	Pradjekan	Pradjekan	$8^{5099}/_{7096}$
		Als voren	de Hoop	$3^{4714}/_{7096}$
		Soemberwaroe	Soemberwaroe	$6^{3108}/_{7096}$
Kadoe	Magelang	Poerbolingo	Niet opgegeven (etablissementen te Djoemoijo, Djettak en Sroemboong)	8
	Temanggoeng	Djetis	Als voren (etablissementen te Djragan en Temanggoeng.	Niet opgegeven
Madioen	Madioen	Oetaran, Bagi en Maspatie	Zonder naam	12 2 $3^1/_2$
	Magettan	Boeloe en Gorang-gareng	Als voren	Niet opgegeven
	Ponorogo	Toeloeng	Idem	Als voren
	Poerwodadie	Poerwodadie	Idem	$1^1/_2$
	Ngawie	Derro	Idem	22

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*A A N M E R K I N G E N.*
12 892 Amsterd. ponden	Zie bij Cheribon hiervóór	Vrijwillig werkvolk kan gemakkelijk verkregen worden tegen eene betaling van 25 cents daags voor koelies en 41½ cent voor timmerlieden. De tabak wordt plaatsgewijze opgekocht en betaald: 1ste soort met 2 cents, 2de soort met 1½ en 3de soort met 1 cent per plant.
8 331 »	Idem	
1 256 »	Idem	Hier gaat het verkrijgen van vrijwilligers moeijelijk; timmerlieden genieten 33½ cent daags. Overigens als voren.
		Over 1860 is van de verkregen productie geen opgaaf ontvangen. Er bestonden toen in Bezoekie 10 ondernemingen. De opbrengst der bovengenoemde 15 ondernemingen bedroeg thans in 't geheel 998 479 Amsterd. ponden.
52 000 »	Niet opgegeven	De aanplantingen worden bewerkstelligd op mondelinge overeenkomsten door middel van voorschotten, die reeds in November van het jaar te voren worden gegeven. De bibiet wordt kosteloos door den ondernemer verstrekt. Bij levering in de schuren wordt betaald 2 cents, 1 of ½ cent per plant, naar gelang van soort. Vrijwillig werkvolk wordt zonder eenige moeijelijkheid voldoende verkregen. Vrouwen en kinderen worden uitsluitend bij het sorteren gebezigd, en verdienden, in verhouding tot het geleverde getal bossen, 25 tot 50 cents. Mannen werden slechts als vaste werklieden aangenomen, tegen een loon van f 6 's maands en vrije huisvesting. De eigenaardige weêrsgesteldheid van 1861 was voor den oogst zeer ongunstig.
8 000 »	35	Ook bij deze onderneming (in handen van denzelfden eigenaar) geschiedt het bewerken van den grond, het aanplanten, zoomede het onderhoud en het leveren in de schuren bij mondelinge overeenkomsten, tegen kostelooze verstrekking van bibiet. In den regel worden 4 à 5 malen voorschotten verleend: eerst in December om planters te bekomen, vervolgens in Mei of Junij voor den aanplant, dan om het gewas te onderhouden, en eindelijk de vierde en vijfde maal om te oogsten en het product naar de schuren te vervoeren. Het ophangen, bossen, fermenteren, sorteren en persen heeft plaats door bezoldigde mandoors en koelies, het sorteren geschiedt meestal door vrouwen tegen betaling van 1 cent per 2 bossen. De mannen, hoogstens 10 per dag in den drukken tijd, genieten 25 cents per dag. Moeite in het verkrijgen van werkvolk wordt gezegd niet te bestaan. Het transport naar Samarang geschiedt bij aanneming tegen f 3,42 per 300 Amsterd. ponden.
205 374 »	798½	De aanplant van tabak ten behoeve der twee ondernemers in dit gewest (één hunner bezit de vier eerstgenoemde ondernemingen) geschiedt grootendeels op overeenkomsten met de planters, waarvan de voornaamste voorwaarden zijn het geven van voorschotten, en taxatie van het product, dat te veld wordt opgekocht. De oogst was dit jaar redelijk te noemen: voor de 5 ondernemingen te zamen beliep hij 262 192 Amsterd. ponden. Het cijfer van 1860 is niet opgegeven.
21 450 »	144½	
13 021 »	13	
2 347 »	18	
20 000 »	136	

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid gronds voor de opgerigte fabriekgebouwen in gebruik. — Bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.	
Kedirie	Kedirie	Kedirie, Modjorotto, Soekoredjo en Djambean	Djambean	Niet opgegeven	725 5
			Kotta	Als voren	333 7
			Kedirie	Idem	202 0
			Zonder naam	Idem	125 0
			Als voren	Idem	74 1
		Papar	Djambean	1	24 3
	Ngrowo	Toeloeng agoeng	Ngrowo	Niet opgegeven	595 1
		Als voren	Blitar	Als voren	273 4
	Onder-regentschap Blitar	Blitar	Niet opgegeven	Idem	793 7
		Srengat	Als voren	Idem	337 5
		Welengie	Idem	Idem	43 7
		Lodoije	Idem	Idem	99 3
Rijstpelondernemingen.					
Preanger regentschappen	Tjiandjoer	Negorij (?)	Saijang	$1\,^{421}/_{500}$	3
		Als voren	Als voren	$1\,^{184}/_{500}$	6
		Tjiblagoeng	Moendjoel	$^{294}/_{500}$	6
		Tjipoetrie	Panembang	$1\,^{22}/_{400}$	6
		Soekaboemie	Soekaboemie	$^{498}/_{500}$	6
		Tjitjoeroek	Tjitjoerok	Niet opgegeven	2
	Bandong	Negorij (?)	Soekasarie	$3\,^{257}/_{500}$	21
		Als voren	Soekakarta	$3\,^{436}/_{500}$	12
		Idem	Zonder naam	1 100 roeden	12
		Oedjoeng bronkoelon	Palasarie	Niet opgegeven	2
		Tjilokottot	Ardjowinangon	$4\,^{97}/_{500}$	18

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	AANMERKINGEN.
725 500 Amsterd. ponden	Zie bij Cheribon hiervóór	Over het algemeen wordt de tabak als eerste gewas op tegalvelden geplant, soms ook, doch in geringe mate, als tweede gewas op sawa's en dan gewoonlijk voor kerftabak. Ook wordt het product geteeld op de erven bij de woningen. De uitgestrektheid als eerste gewas, waarover landrente is geheven, bedroeg in 1861 3499 bouws. De oogst was dit jaar niet bijzonder gunstig. De werkzaamheden aan de loodsen en schuren worden geheel door vrijwilligers verrigt; wegens de tamelijk hooge dagloonen zijn deze gemakkelijk te verkrijgen.
333 750 »	Als voren	
202 000 »	Idem	
125 000 »	Idem	
74 125 »	Idem	
24 354 »	Idem	De aanplant van tabak geschiedt zonder voorschotten op overeenkomsten.
595 175 »	Idem	De tabak wordt meestal als eerste gewas geplant, soms als tweede gewas na gogo, in beide gevallen op tegalvelden, zeldzaam op sawa's. Ook op de erven, die in sommige dessa's nog al groot zijn, wordt tabak geteeld. De in den aanslag der landrente opgenomen uitgestrektheid als eerste gewas besloeg $9991/_4$ bouws. De als tweede gewas geteeld wordende Java-tabak wordt gezegd op de Europesche markt vrij wel gewild te zijn. De ondernemers deelen jaarlijks aan de bevolking vreemde zaden uit, ter verkrijging van zoogenaamden kooltabak. De ondernemingen werken geheel met vrijwillig werkvolk in daghuur, en ondervinden geene moeite in het verkrijgen daarvan. Overeenkomsten met de bevolking worden niet gesloten.
273 425 »	Idem	
703 750 »	Idem	De koelies zijn hier allen vrijwilligers. Jaarlijks komen er van omliggende residentien om hunne diensten aan te bieden, en na den afloop van den tabaksoogst voor het grootste gedeelte weêr naar hunne vorige woonplaatsen terug te keeren. Van daar dat er voortdurend eene schaarschte aan koelies bestaat, en men moeijelijk het benoodigde aantal verkrijgen kan. De dagloonen, die zij bij de ondernemingen verdienen, zijn van 30 à 35 cents.
337 500 »	Idem	
43 750 »	Idem	
99 375 »	Idem	
		Het in 1861 verkregen product beliep voor de 12 hierboven opgegeven ondernemingen een totaal van 3 637 704 Amst. ponden. In 1860 was dit cijfer voor slechts 6 ondernemingen 3 038 375.
3 600 pikols rijst	Niet opgegeven	De beide eerstgenoemde ondernemingen behooren elk aan een afzonderlijken eigenaar. De eigenaar van Soekaboemie had nog een tweeden molen in aanbouw. De onderneming Tjitjoeroek is in handen van Chinezen. De padie wordt opgekocht, zonder dat ter zake mondelinge of schriftelijke overeenkomsten worden aangegaan. De gekochte padie wordt door de molenaars in de dessa afgehaald. Het verkrijgen van werkvolk levert geen moeijelijkheden op. De koelies ontvangen per dag een loon van $12^1/_2$ cent, dan wel 11 of 12 cents en een kattie rijst.
6 000 » »	Als voren	
6 000 » »	Idem	
6 000 » »	Idem	
6 000 » »	Idem	
2 500 » »	Idem	
21 000 » »	Idem	
12 250 » »	Idem	
12 750 » »	Idem	
2 500 » »	Idem	
18 000 » »	Idem	

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid gronds voor de opgerigte fabriekgebouwen in gebruik. — Bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.
Cheribon	Cheribon	Kotta Cheribon	Soekalila	2
		Sindanglaut	Assem	1
		Gegissik lor	Pakhuis voor den opkoop van rijst en padie te Kapetakan	2
	Madjalengka	Palimanang	Onderneming te Tjiewriengin	$5^{455}/_{500}$
	Indramaijoe	Karangampel	Boediradja	$16^{1}/_{2}$
Tagal	Brebes	Brebes	Niet opgegeven	Niet opgegeven
		Lossarie	Als voren	Als voren
		Als voren	Idem	Idem
Samarang	Grobogan	Wirosarie en Kradenan	Idem	Idem
Andere ondernemingen.				
Bantam	Lebak	Waroeng-goenoeng	Idem	Idem
Cheribon	Cheribon	Beber	Tjratas	$^{375}/_{500}$

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	*AANMERKINGEN.*
15 000 pikols	Niet opgegeven	Bij het opkoopen der padie werd nog al geklaagd over moeijelijk vol te houden concurrentie met de Chinezen. De onderneming Assem was onlangs ten behoeve van hypotheekhouders voor eene geringe som verkocht. Eene bij dezelve opgerigte katjangmolen had nog niet gewerkt. De overige rijst-pelondernemingen worden gezegd, in verhouding tot de kosten van opbouw en onderhoud, nog geene zeer voordeelige uitkomsten te hebben opgeleverd. Drie der ondernemingen werken met stoomtoestellen. Bij de ondernemingen te Kapetakan en Tjiewriengien zijn alleen vaste boedjangs gebezigd geworden tegen betaling van respectivelijk f 5 's maands en 21 cents daags. Bij het etablissement te Boediradja ontvangen de dagglooners 25 cents per dag.
15 000 »	Als voren	
Niet opgegeven	Idem	
1 000 pikols padie	Idem	
90 000 » »	Idem	
»	»	Dit etablissement bezit een met groote kosten opgerigt stoomwerktuig, doch de daarmede genomen proeven schijnen, gedeeltelijk althans, te zijn mislukt. De onderneming had dan ook nog niet gewerkt. Ook bij de onderneming Laranngan in het district Maribaija (regentschap Tagal), zijnde een pakhuis voor den opkoop van rijst en padie, was nog geen product ingekocht.
16 000 pikols padie 6 000 » rijst	Niet opgegeven	De rijst en padie voor de etablissementen dezer ondernemers, een van welke eigenaar is van de rijst-pelinrigting Boediradja (Preanger regentschappen), worden aan hunne pakhuizen of wel op de passers ingekocht.
20 147 » »	Als voren	
Niet opgegeven	Idem	De eigenaar heeft in de genoemde districten ook eene onderneming voor den opkoop van tabak, genaamd Wirosarie. De padie wordt gedurende den oogst opgekocht en, na gepeld te zijn, weder op de passers verkocht.
450 pikols widjen 530 » rijst 43 » staartpeper 9 » gomelastriek 3 » kapoes-bamboe	Idem	In 1860 is met de bevolking voor den tijd van vijf jaren vrijwillig gecontracteerd voor de levering van widjen, tegen betaling van 20 cents per geijkte gantang. Het zaad wordt door den ondernemer verstrekt, terwijl de planters renteloooze voorschotten kunnen krijgen, die zij niet behoeven terug te betalen bij rampen van Hooger hand. Voorts is bedongen, dat de ondernemer de planters en verkoopers in de gelegenheid stelt hun product op de hoofdplaats van ieder district te kunnen leveren.
$183^{40}/_{100}$ pikols olie	Idem	Katjangolie-fabriek. De ondernemer tracht te zijnen behoeve ook tabak door de bevolking te doen planten. De katjang wordt van de bevolking opgekocht zonder overeenkomsten. ——— In het district Kadoegede (regentschap Koeningan) wordt ook kadjang opgekocht door Chinesche suikerfabrikanten. Hunne suikerondernemingen Djambar en Sakerta zijn dan ook tevens olieslagerijen.

GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Benaming der onderneming.	Uitgestrektheid gronds voor de opgerigte fabriekgebouwen in gebruik. — Bouws van 500 vierkante Rhijnl. roeden.	ver
Soerabaija	Sedaijoe	Tambangan	Niet opgegeven	$1\ ^{4}/_{500}$	
Japara	Koedoes	Tjendono	Djoerang	$8^{418}/_{500}$	22 5
Pasoeroean	Malang	Kotta Malang en Gondanglegie	Niet opgegeven	Niet opgegeven	3 0

Hoeveelheid verkregen producten.	Uitgestrektheid der aanplantingen. — Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	AANMERKINGEN.
»	»	Katjangolie-perserij. De machinerien waren echter nog niet volkomen gereed. Uit dien hoofde had de ondernemer zich aanvankelijk slechts bepaald tot den opkoop en wederverkoop van katjang tanak, die anders tot vervaardiging van olie bestemd zou zijn, de hoeveelheid dit jaar opgekocht, beliep 1500 pikols. Werkvolk of daglooners zijn moeijelijk te verkrijgen; het gewone dagloon bedraagt 25 tot 40 cents.
22 566 Amsterd. ponden	114	Cochenille-onderneming. De gronden voor den aanplant van nopal zijn van de bevolking gehuurd. Het verkrijgen van werkvolk gaat zonder moeite; het loon bedraagt 24 duiten daags buiten den kost. Bij deze onderneming werken echter veel vrouwen tegen minder loon.
3 000 »	100	Indigo-onderneming. De indigo wordt geteeld op tegalgronden als eerste gewas.

Zitting 1863—1864. —— (CXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE **BB** VAN HET VERSLAG.

N°. 30.

AANTOONING

BETREFFENDE DE

HOUTBOSSCHEN OP JAVA EN MADURA,

met uitzondering der residentien

SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA

OVER HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	Getal hout-bosschen.	Uitgestrektheid der bosschen in vierkante palen (meest naar gissing). Bevattende geheel of grootendeels djatiehout.	Bevattende een gedeelte djatie-, doch meestal ander hout.	Bevattende in het geheel niet of bijna geen djatiehout.	Getal verzamel-plaatsen.	Getal stapel-plaatsen, werwaarts het hout uit de bosschen moet vervoerd worden.	Getal huis-gezinn… voor blando… diens… afgezond… wanne… dezelve werking…
Bantam	a. »	d. »	a. »	a. »	»	»	
Batavia	a. »	d. »	a. »	a. »	»	»	
Buitenzorg	a. »	d. »	a. »	a. »	»	»	
Krawang	72	38	10	168	»	»	
Preanger regentschappen	176	e. »	e. »	e. »	»	»	
Cheribon	94	42	1	229	»	»	
Tagal	233	78	110	388	»	»	
Pekalongan	123	25	19	66	»	»	
Samarang	58	229	226	155	15	3	
Japara	376	65	18	9	»	»	
Rembang	420	f. 80	38	»	5	6	
Soerabaija	92	139	186	578	3	2	l.
Pasoeroean	65	g. 22	1	21	1	»	m.
Probolingo	3	28	»	»	7	2	
Bezoekie	a. »	h. »	a. »	a. »	»	»	
Banjoewangie	a. »	i. »	a. »	a. »	»	»	
Banjoemas	a. »	d. »	a. »	a. »	»	»	
Bagelen	b. »	»	»	»	»	»	
Kadoe	a. »	d. »	»	»	»	»	
Madioen	66	383	151	155	9	2	4…
Patjitan	a. »	d. »	»	»	»	»	
Kedirie	64	68	22	»	»	1	
Madura	6	k. »	20	»	»	»	
Te zamen	1 848	1 197	802	1 769	40	16	5…
In 1860 was het cijfer	1 678	1 210	788	1 759	36	17	6…
Geeft nu meer	c. 170	»	14	10	4	»	
Geeft nu minder	»	13	»	»	»	1	

Getal djattiebalken en dolken, op magtiging van het bestuur in 1861 gekapt en geleverd.			Getal jonge djattieboomen in 1861 aangeplant.		
Voor plaatselijke behoefte.	Voor vervoer buiten de residentie.	Te zamen.	Geregelde nieuwe plantsoenen.	Minder geregeld in of bij de bosschen zelve.	Te zamen.
»	»	»	5 586	»	5 586
»	»	»	o. »	o. »	o. »
»	»	»	o. »	o. »	o. »
1 497	1 821	3 318	»	»	»
»	»	»	p. 91 122	3 586	94 708
2 533	»	2 533	232 946	»	232 946
2 210	»	2 210	100 151	25 058	125 209
7 865	»	7 865	117 923	128 142	246 065
77 954	269	78 223	87 000	30 000	q. 117 000
18 535	»	18 535	231 331	»	231 331
102 234	20 159	122 393	66 450	»	66 450
6 468	»	6 468	53 218	18 448	r. 71 666
17 273	»	17 273	12 674	»	12 674
498	»	498	32 800	700	35 500
»	»	»	54 630	»	54 630
»	»	»	»	»	»
»	»	»	22 000	32 000	54 000
»	»	»	»	»	»
»	»	»	102 376	»	102 376
4 595	4 514	9 109	14 000	»	14 000
»	»	»	84 800	»	84 800
1 454	»	1 454	8 124	20 669	28 793
»	»	»	»	»	»
243 116	26 763	269 879	1 317 131	258 603	1 575 734
130 658	4 722	135 380	1 541 195	163 699	1 704 894
112 458	22 041	134 499	»	94 904	»
»	»	»	224 064	»	129 160

AANMERKINGEN.

a. Niet opgegeven.

b. Eigenlijke houtbosschen bestaan hier niet. In het gebergte treft men hier en daar eenige kleine bosschen van wild (niet djattie-) hout aan.

c. Deze vermeerdering is toe te schrijven aan de ontvangst van een meer volledig cijfer voor Rembang en van de (in het vorig verslag gemist wordende) opgaaf voor Madura.

d. Oorspronkelijke djattie-bosschen worden hier niet aangetroffen.

e. Kan niet met juistheid worden opgegeven. De uitgestrektheid wordt evenwel op ongeveer 120 vierk. palen geschat.

f. Voor zooveel de bosschen van de afdeeling Rembang betreft, zijnde de opname hier nog niet geheel afgeloopen.

g. De voornaamste djattie-bosschen bevinden zich in het regentschap Malang. Zij liggen echter van het noorderstrand zoo ver verwijderd, dat aan eene exploitatie niet te denken valt.

h. Slechts in het zuiden dezer residentie worden nog goede djatie-bosschen aangetroffen. De ligging is echter van dien aard, dat het vervoer der houtwerken naar de noordkust van Java duurder zou komen te staan, dan de waarde van het hout.

i. Als voren. Er bestaan hier echter vele bosschen van wild (niet djattie) hout, die goede houtsoorten opleveren.

k. De aanwezige djattie-bosschen, bevatten slechts kleine houtwerken, die wegens het moeijelijk terrein niet dan met groote kosten kunnen worden verkregen.

l. Alleen met betrekking tot het district Modjokasrie.

m. In het vorig verslag werd, alleen voor het district Grattie, het cijfer van 680 opgegeven.

n. Waaronder begrepen de houtwerken, op licentien gekapt, door inlanders tot opbouw en herstel hunner woningen.

o. Er geschieden hier geene aanplantingen, omdat de daarvoor geschikte gronden door de bevolking niet kunnen worden gemist en meestal particulier eigendom zijn.

p. Vermits de meeste gronden in de Preanger regentschappen de vereischten voor den djattieboom missen, en de wild hout- (niet djattie) bosschen, door de koffijcultuur veel te lijden hebben, werden hier nog bovendien 427 bouws met deugdzame wildhout-boomen beplant, welke aanplantingen veel beloofden. Het plantloon der bevolking bedraagt f 20 per bouw.

q. Hieronder respectivelijk 10 000 en 20 000 boomen door de twee contractanten aangeplant, ingevolge de contracts-bepalingen.

r. Hieronder 20 000 boomen, mede volgens contract door den contractant aangeplant.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE CC VAN HET VERSLAG.

N°. 31.

AANTOONING

BETREFFENDE DEN

VEESTAPEL OP JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentien

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA,

BIJ HET EIND VAN HET JAAR 1861.

GEWESTEN.	BUFFELS.			RUNDE[REN]	
	Mannetjes.	Wijfjes.	Te zamen.	Stieren.	Koeijen.
Bantam	50 554	75 804	125 858	418	464
Buitenzorg	48 177	58 162	106 339	1 599	3 740
Krawang	29 428	43 637	73 065	759	1 453
Preanger regentschappen	66 490	100 916	167 406	1 537	3 003
Cheribon	79 210	91 073	170 283	1 275	1 845
Tagal	31 756	44 116	75 872	983	861
Pekalongan	21 837	38 841	60 678	591	849
Samarang	66 968	122 305	189 273	9 908	19 947
Japara	53 555	68 636	122 191	844	999
Rembang	78 186	88 943	167 129	29 117	31 727
Soerabaija	67 904	85 795	153 699	44 142	52 804
Madura	*a*	*a*	*b* 30 836	*a*	*a*
Pasoeroean	18 924	24 926	43 850	48 565	51 733
Probolingo	3 998	5 379	9 377	48 794	46 162
Bezoekie	6 787	10 044	16 831	46 688	36 273
Banjoewangie	4 299	5 528	9 827	12 144	12 315
Banjoemas	32 655	65 249	97 904	7 136	10 208
Bagelen	20 141	57 558	77 699	17 575	31 617
Kadoe	21 557	43 448	65 005	23 755	68 734
Madioen	33 133	57 073	90 206	15 506	29 762
Patjitan	9 623	21 926	31 549	5 128	10 214
Kedirie	51 858	53 560	105 418	6 534	5 550
Te zamen	*c* 797 040	*c* 1 162 419	1 990 295	*c* 322 998	*c* 420 260
In 1860 was het cijfer voor Java en de afdeeling Pamakassan op Madura	771 260	1 139 725	1 910 985	329 166	429 11[illegible]
Geeft nu meer	»	»	79 310	»	»
Geeft nu minder	»	»	»	»	»

…REN.	PAARDEN.			AANMERKINGEN.
Te zamen.	Hengsten.	Merries.	Te zamen.	
882	4 501	954	5 455	
5 339	5 865	9 219	15 084	
2 212	3 151	5 655	8 806	
4 540	24 520	41 765	66 285	
3 120	22 833	22 762	45 595	
1 844	4 890	4 491	9 381	
1 440	2 592	2 126	4 718	
29 855	8 160	5 622	13 782	
1 843	4 087	3 395	7 482	
60 844	18 539	16 373	34 912	
96 946	18 846	14 427	33 273	
b 82 021	*a*	*a*	*b* 13 090	
100 298	21 698	20 330	42 028	
94 956	10 813	10 745	21 558	
82 861	16 293	14 393	30 686	
24 459	7 875	5 867	13 742	
17 344	5 327	5 364	10 691	
49 192	8 151	6 451	14 602	
92 489	13 845	12 619	26 464	
45 268	11 098	11 905	23 003	
15 342	3 737	5 004	8 741	
12 084	10 037	11 019	21 056	
825 279	*c* 226 858	*c* 230 486	470 434	
758 279	221 193	223 157	444 350	
67 000	»	»	26 084	
»	»	»	»	

a. Niet afzonderlijk opgegeven.

b. De opgaven van Madura betreffen ditmaal niet enkel de afdeeling Pamakassan, maar ook de beide andere afdeelingen.

c. Ongerekend de cijfers van Madura.

Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over 1861.

BIJLAGE DD VAN HET VERSLAG.

N°. 32.

N°. 1.

ALGEMEENE AANTOONI[NG] VAN

DOOR WIEN INGEVOERD.	Voortbrengselen van Europa, Amerika en de Kaap de Goede Hoop.	Voortbrengselen van de West van Indie en Bengalen.	Voortbrengselen van China, Manilla en Siam.	Voortbrengs[elen] van Japan.	[V]oortb[rengselen] va[n den] Oos[terschen] Ar[chipel]
Door particulieren:					
van Nederland.	f 18 804 737	»	f 7 541	f 4	
» andere landen	12 291 174	f 392 025	2 476 845	732	f
» den Oosterschen Archipel	803 647	198 296	815 572	32	
Totaal van den particulieren invoer	f 31 899 558	f 590 321	f 3 229 958	f 769	f
Voor rekening van het Gouvernement:					
van Nederland, Bengalen en Japan	4 881 910	1 462 530	»	791	
» den Oosterschen Archipel	»	»	»		
Generaal totaal . .	f 36 781,468	f 2 052 851	f 3 299 958	f 1 561	f

VAN DEN INVOER.

Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.	Voortbrengselen van Australie.	Totaal aan koopmanschappen.	Totaal aan specie.	Totaal generaal.	AANMERKINGEN.
»	»	f 18 816 486	f 15 350	f 18 831 836	
125	f 260 111	16 152 923	87 377	16 240 300	
8 384 019	»	10 233 836	1 500 088	11 733 924	
8 384 144	f 260 111	f 45 203 245	f 1 602 815	f 46 806 060	
»	»	7 136 371	22 692 000	29 828 371	
9 709	»	9 709	»	9 709	
8 393 853	f 260 111	f 52 349 325	f 24 294 815	f 76 644 140	

N°. 2.

ALGEMEENE AANTOONIN

DOOR WIEN UITGEVOERD.		Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.		Voortbrengselen van de West van Indie en Bengalen.		Voortbrengselen van China, Manilla en Siam.		Voortbrengsel van Japan.	oorth E Am
Door particulieren:									
naar Nederland	f	29 344 568	f	61	f	2 822	f	10 40	
» andere landen		5 365 027		810		2 228		5 73	
» den Oosterschen Archipel		7 036 731		72 361		218 825		35 38	
Totaal van den particulieren uitvoer	f	41 746 326	f	73 232	f	223 875	f	51 5	
Voor rekening van het Gouvernement:									
naar Nederland door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij in consignatie		50 130 071		»		»		»	
naar China en Japan		»		»		»		»	
» den Oosterschen Archipel		612 692		»		»		»	
Generaal totaal . . .	f	92 489 089	f	73 232	f	223 875	f	51 5	

NIN VAN DEN UITVOER.

gsel … n.	Voortbrengselen van Europa en Amerika.	Totaal aan koopmanschappen.	Totaal aan specie.	Totaal generaal.	AANMERKINGEN.
10 4	16 119	f 29 373 970	f 17 500	f 29 391 470	
5 7	38 794	5 412 598	856 737	6 269 335	
35 3	3 545 913	10 909 216	6 428 562	17 337 778	
51 5	3 600 826	f 45 695 784	f 7 302 799	f 52 998 583	
»	»	50 130 071	»	50 130 071	
»	»	»	135 500	135 500	
»	463 178	1 075 870	4 739 328	5 815 198	
51 5	4 064 004	f 96 901 725	f 12 177 627	f 109 079 352	

N°. 3.

De particuliere *invoer* heeft plaats gehad van de volgende landen, als:

	Koopman-schappen.	Specien.	Totaal.
Van Nederland	f 18 816 486	f 15 350	f 18 831 836
» Engeland	11 132 411	»	11 132 411
» Frankrijk	460 797	»	460 797
» Zweden	109 185	»	109 185
» Hamburg	215 920	»	215 920
» Bremen	1 515	»	1 515
» Amerika (Noord-)	266 903	»	266 903
» de Kaap de Goede Hoop	17 605	»	17 605
» Bengalen en Ceylon	231 526	»	231 526
» de Golf van Perzie	168 878	»	168 878
» Manilla	640 473	40 400	680 873
» China en Macao	1 668 632	9 000	1 677 632
» Siam	178 104	»	178 104
» Japan	755 247	37 977	793 224
» Nieuw Holland	305 727	»	305 727
Te zamen	f 34 969 409	f 120 727	f 35 072 136
Van den Oosterschen Archipel	10 233 836	1 500 088	11 733 924
Totaal generaal	f 45 203 245	f 1 602 815	f 46 806 060

Van den geheelen invoer is aangebragt, met certificaten van Nederlandschen oorsprong, voor eene waarde van f 12 270 107.

N°. 4.

De particuliere *uitvoer* heeft plaats gehad naar de volgende landen, als:

	Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.
Naar Nederland	f 29 373 970	f 17 500	f 29 391 470
» Engeland	398 056	»	398 056
» Frankrijk	1 557 226	»	1 557 226
» Zweden	196 620	»	196 620
» Hamburg	164 094	»	164 094
» Amerika (Noord-)	77 348	»	77 348
» Amerika (Zuid-)	38 158	»	38 158
» Bengalen en Ceylon	580	»	580
» de Golf van Perzie	829 494	»	829 494
» China en Macao	704 975	756 487	1 461 462
» Siam	64 304	100 250	164 554
» Nieuw Holland	1 381 743	»	1 381 743
Te zamen	f 34 786 568	f 874 237	f 35 660 805
» den Oosterschen Archipel	10 909 216	6 428 562	17 337 778
Totaal generaal	f 45 695 784	f 7 302 799	f 52 998 583

N°. 5.

De ingevoerde voortbrengselen van Europa, Amerika en de Kaap de Goede Hoop hebben hoofdzakelijk bestaan in:

PARTICULIERE INVOER.	
Aardewerk	f 316 365
Beenzwart	6 931
Blik en dito werk	33 818
Boeken, muziek en dito instrumenten	134 149
Droogerijen en medicijnen	55 380
Drukkerijbehoeften	5 750
Galanterien, modewaren en parfumerien	466 848
Glas- en kristalwerk	139 568
Goud- en zilverwerk	168 950
Goud- en zilvergalon en militaire ornamenten	14 033
Horologien en instrumenten	43 165
Juweelen	203 679
Kaarsen	47 009
Kleedingstukken	119 854
Koper en dito werk	557 728
Kramerijen	447 968
Kurken	6 356
Laken en wollen stoffen	386 981
Lood	26 513
Lijnwaden en katoenen goederen	20 251 585
Metaalwerk	107 571
Meubelen	200 262
Papier	75 523
Provisien	1 505 510
Rijtuigen, leder- en zadelwerk	302 722
Scheepsbehoeften	187 388
Schrijfbehoeften	97 702
Speelkaarten	28 946
Staalwerk	139 878
Steenkolen	315 806

GOUVERNEMENTS-INVOER.	
Aardewerk	f 9 517
Ankers en kettingen	35 902
Boeken, papier en teekenbehoeften	120 392
Borstels	10 294
Brandspuiten en brandbluschgereedschappen	38 568
Compositie	11 499
Garen, band, koord en lint	5 636
Geneeskundige behoeften	75 039
Gereedschappen	92 023
Glaswerk	5 209
Goudgalon	50 366
Goud- en zilverwerk	22 117
Grijn	8 333
Hangsloten	3 327
Houtwerk	33 721
Inodores en urinoirs	17 500
Instrumenten	14 778
Karldoek	45 247
Kardoessaai	13 655
Kammen	4 133
Kleedingstukken en militaire benoodigdheden	606 350
Knoopen	4 701
Koper (staaf-)	73 676
Id. (blad-)	112 484
Laken en wollen stoffen	86 016
Lederwerk	105 671
Ledikanten en badkoetsen	32 801
Lood	54 132
Lijnwaden en katoenen goederen	576 715
Machinerien	58 024

PARTICULIERE INVOER.

Steenen (marmeren)	f 12 212
Idem (metsel-)	45 769
Tabak, snuif en cigaren	33 510
Vaatwerk	126 616
Verwwaren	184 671
Vilt	5 267
Wapenen van weelde en jagtkruid	65 895
Wijn en andere dranken	2 372 263
IJzer en dito werken en machinerien	2 094 436
Zakken (jutte-)	73 422
Idem (koffij-)	49 276
Zeep	231 983
Zink	30 380
Zijden stoffen	122 740

GOUVERNEMENTS-INVOER.

Maten, balansen en gewigten	f 5 829
Muntzmetaal	91 773
Oorlogsbehoeften	311 128
Opium (Levantsche)	777 939
Presenningdoek	6 043
Provisien	88 580
Scheepsbehoeften	58 446
Staal	3 157
Steenen	74 842
Steenkolen	130 913
Stoomvaartuigen en dito machines	288 131
Telegraapbbehoeften	29 416
Touwwerk	66 231
Verwwaren	70 948
Verwisselsteenen	9 518
Vilt	3 691
Vlaggedoek	4 386
IJzer (plaat- en staaf-)	42 230
IJzer-, koper- en staalwerk	112 708
Zakken (koffij-)	332 407

N°. 6.

Met certificaat van Nederlandschen oorsprong en bewerking zijn ingevoerd:

Aardewerk	f	70 338
Beenzwart		6 811
Blik en dito werk		1 654
Boeken, muziek en dito instrumenten		49 034
Drukkerijbehoeften		411
Gereedschappen		897
Glaswerk		46 059
Goud- en zilverwerk		40 236
Goud- en zilvergalon en militaire ornamenten		6 543
Horologien en instrumenten		4 547
Houtwerk		443
Kaarsen		13 320
Kleedingstukken		5 477
Koperwerk		235 367
Kramerijen		2 013
Kurken		2 297
Laken en wollen stoffen		46 432
Lood		11 647
Lijnwaden en katoenen goederen		8 534 631
Medicijnen en droogerijen		1 859
Metaalwerk		62 087

Meubelen	f 68 501
Modewaren, galanterien en parfumerien	8 971
Papier	80 688
Provisien	844 754
Rijtuigen, leder- en zadelwerk	58 695
Scheepsbehoeften	56 122
Schrijfbehoeften	70 002
Speelkaarten	3 261
Steenen (metsel-)	14 152
Steenen (tigchel-)	214
Staal- en dito werk	660
Tabak, snuif en cigaren	12 914
Vaatwerk	116 275
Verwwaren	122 753
Wapenen van weelde en jagtkruid	8 875
Wijn en andere dranken	1 135 059
IJzer- en dito werk en machinerien	393 556
Zakken (jutte-)	68 644
Zakken (koffij-)	33 968
Zeep	5 053
Zink	16 047
Zijden stoffen	3 917
Diverse	4 923
Totaal	f 12 270 107

N°. 7.

AANTOONING VAN DE VOORNAAMST[DER

DOOR WIEN UITGEVOERD.	Rijst.	Koffij.	Suiker.	SPECERIJEN.			Tin
				Foelie.	Nagelen.	Noten-muscaat	
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Piko
Door particulieren:							
naar Nederland	227 997$^{96}/_{100}$	170 167$^{61}/_{100}$	1 199 818$^{18}/_{100}$	34$^{13}/_{100}$	»	160^{3}	3 58
» andere landen	142 514$^{71}/_{100}$	38 418$^{4}/_{100}$	136 401$^{80}/_{100}$	25$^{25}/_{100}$	5	66^{7}	507
» den Oosterschen Archipel .	430 280$^{92}/_{100}$	1 564$^{71}/_{100}$	8 545$^{94}/_{100}$	$^{70}/_{100}$	172$^{58}/_{100}$	62^{15}	4
Te zamen . .	800 793$^{59}/_{100}$	210 150$^{36}/_{100}$	1 344 765$^{92}/_{100}$	60$^{8}/_{100}$	177$^{58}/_{100}$	289^{2}	4 13
Door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij in consignatie voor rekening van het Gouvernement:							
naar Nederland	»	807 227$^{18}/_{100}$	783 586$^{53}/_{100}$	2 243$^{95}/_{100}$	1 691$^{49}/_{100}$	844 734	7 75
Totaal van den uitvoer der voornaamste artikelen	800 793$^{59}/_{100}$	1 017 377$^{54}/_{100}$	2 128 352$^{45}/_{100}$	2 304$^{3}/_{100}$	1 869$^{7}/_{100}$	845 023	1 89

ST[DER] UITGEVOERDE PRODUCTEN.

ten- caat	Tin.	Indigo.	Kaneel.	Cocenille.	Peper (ronde).	Thee.	Tabak.	Notenzeep.	Kaneelolie.	Totaal bedrag der waarde.
kols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	
160	3 584$^{68}/_{100}$	410 899	33$^{20}/_{100}$	51 542$^{3}/_{4}$	3 971$^{57}/_{100}$	1 169$^{20}/_{100}$	97 887$^{52}/_{100}$	31	»	f27 028 309
66	507	3 326$^{1}/_{2}$	30$^{25}/_{100}$	»	4 169$^{63}/_{100}$	»	4$^{80}/_{100}$	$^{80}/_{100}$	»	4 276 467
62	45$^{5}/_{100}$	2 877	1$^{20}/_{100}$	»	275$^{36}/_{100}$	1$^{50}/_{100}$	14 122$^{32}/_{100}$	»	»	2 980 808
289	4 136$^{73}/_{100}$	417 102$^{1}/_{2}$	64$^{65}/_{100}$	51 542$^{3}/_{4}$	8 416$^{56}/_{100}$	1 170$^{70}/_{100}$	112 014$^{64}/_{100}$	31$^{80}/_{100}$	»	f34 285 584
734	7 758$^{45}/_{100}$	381 382$^{1}/_{4}$	1 606$^{56}/_{100}$	7 596	392	9 915$^{46}/_{100}$	768$^{20}/_{100}$	4$^{70}/_{1800}$	1$^{5}/_{100}$	50 130 071
5 023	11 895$^{18}/_{100}$	798 484$^{3}/_{4}$	1 671$^{21}/_{100}$	59 138$^{3}/_{4}$	8 808$^{56}/_{100}$	11 086$^{16}/_{100}$	112 782$^{84}/_{100}$	36$^{50}/_{100}$	1$^{5}/_{100}$	f84 415 655

N°. 8.

Aangekomen zijn:

	Schepen.	Lasten.
van Nederland	152	49 842
» elders uit Europa	54	13 303 ½
Te zamen uit Europa	206	63 145 ½
» Amerika (Noord-)	11	3 366 ½
» Idem (Zuid-)	1	221
» de Kaap de Goede Hoop	15	4 046
» Afrika (St. George d'Elmina en Algoa-baai)	4	1 242
» de West van Indie	12	2 357 ½
» China, Manilla en Siam	69	15 020
» Mauritius	3	508
» Japan	8	1 759
» Nieuw Holland	33	8 965 ½
» den Oosterschen Archipel	2400	74 465 ½
Te zamen	2762	175 096 ½

N°. 9.

Vertrokken zijn:

	Schepen.	Lasten.
naar Nederland	347	109 921
» elders in Europa	22	5 212
Te zamen naar Europa	369	115 133
» Amerika (Noord-)	4	664
» Idem (Zuid-)	1	336
» de West van Indie	9	2 224
» China, Manilla en Siam	27	4 278
» Nieuw Holland	18	2 765
» den Oosterschen Archipel	2619	90 524 ½
Te zamen	3047	215 924 ½

N°. 10.

Van de onder n°. 8 vermelde schepen zijn aangekomen:

	Schepen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag:		
van Nederland	152	49 842
» Engeland	18	5 411
» Hamburg	1	178
» Amerika (Noord-)	2	302
» de Kaap de Goede Hoop	11	3 371
» de West van Indie	2	397 ½
» Mauritius	1	143
» Afrika (St. George d'Elmina en Algoa-baai)	3	1 049
» China, Manilla en Siam	33	8 438 ½
» Japan	8	1 759
» Nieuw Holland	10	3 050
» den Oosterschen Archipel	2259	68 285 ¼
Te zamen onder Nederlandsche vlag	2500	142 226 ¼
onder Engelsche vlag	45	7 886 ½
» Fransche »	13	2 860
» Hamburger »	22	4 368
» Bremer »	5	1 524 ½
» Oldenburger »	2	1 038
» Pruissische »	4	1 323
» Hannoversche »	3	484 ½
» Lübecksche »	1	192
» Zweedsche »	11	2 248
» Noorweegsche »	2	470
» Deensche »	6	1 370 ½
» Russische »	1	749
» Sardinische »	1	175
» Amerikaansche »	17	5 949
» Chinesche »	6	232
» Siamsche »	10	508
» diverse Aziatische vlaggen	113	1 492 ¼
Ta zamen	2762	175 096 ½

N°. 11.

Van de onder n°. 9 vermelde schepen zijn vertrokken:

	Schepen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag:		
naar Nederland	312	99 782
» China, Manilla en Siam	12	2 560 1/2
» Nieuw Holland	6	1 024 1/2
» den Oosterschen Archipel	2479	81 555 1/4
Te zamen onder Nederlandsche vlag	2809	184 922 1/4
onder Engelsche vlag	46	7 962
» Fransche »	18	4 135
» Hamburger »	15	2 746
» Bremer »	3	1 296
» Oldenburger »	3	1 551
» Pruissische »	3	1 340
» Hannoversche »	3	396
» Zweedsche »	11	2 344
» Noorweegsche »	1	276
» Deensche »	7	1 257 1/2
» Russische »	1	374 1/2
» Sardinische »	1	175
» Amerikaansche »	16	5 246 1/2
» Chinesche »	5	212
» Siamsche »	7	398
» diverse Aziatische vlaggen	98	1 292 3/4
Te zamen	3047	215 924 1/2

N°. 12.

De ontvangen regten zijn geweest als volgt:

Inkomende regten		f 7 038 799,74
Uitgaande »		3 291 186,485
Entrepôt- »		80 846,98
Overscheeps- »		4 413,23
5 per cent additionele regten		521 994,32
Pakhuishuur		141 840,84
Waaggelden		50 688,13
Consumtieregten op den tabak		87 514,35
Totaal . . .		f 11 217 284,075
Onder de inkomende en additionele regten is begrepen eene som van f 879 636,415 op ingevoerde gambier. Onder de uitgaande en additionele regten is begrepen eene som van f 2 191 758,525 fictive regten op uitgevoerde gouvernementsproducten naar Nederland.		
Van bovenstaande perceptie, ad		f 11 217 284,075
is wegens gewone terugbetalingen gerestitueerd eene som van	f 137 379,35	
de fictive regten op uitgevoerde gouvernementsproducten hierboven vermeld bedroegen	2 191 758,625	
		2 329 137,975
Alzoo bij 's lands kas werkelijk ontvangen		f 8 888 146,10

OVERZIGT (1) van den handel en de scheepvaart in de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indie buiten Java en Madura over de jaren 1857, 1858 en 1859.

De met * geteekende havens zijn vrijhavens.

INVOER.

GEWESTEN OF HAVENS.	JAREN.	Voortbrengselen van Europa en Amerika.	Voortbrengselen van de West Indie en Bengalen.	Voortbrengselen van China, Japan, Manilla en Siam.	Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.	Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.
Sumatra's Westkust en Benkoelen (2)	1857	f 2 290 062	f 222 256	f 148 805	f 697 743	(3) f 3 358 866	f 513 949	f 3 872 815
	1858	3 894 110	263 764	216 367	839 449	4 213 690	747 429	4 961 119
	1859	2 860 088	277 407	169 264	815 114	4 121 873	61 905	4 183 778
Palembang (4)	1857	525 476	62 873	208 657	398 637	1 195 643	458 518	1 654 161
	1858	457 816	100 670	150 328	497 942	1 206 756	333 451	1 540 207
	1859	575 596	63 117	237 599	522 943	1 399 255	384 698	1 783 953
Muntok (Banda)	1857	105 398	31 611	117 532	426 050	680 591	14 186	694 777
	1858	164 682	50 480	115 216	579 526	909 904	10 150	920 054
	1859	109 430	65 922	166 650	298 133	640 135	41 525	681 660
Riouw *	1857	24 167	82 112	116 839	964 067	1 187 105	41 122	1 228 307
	1858	59 065	140 435	97 426	757 796	1 054 722	75 955	1 130 677
	1859	15 458	116 469	66 348	434 644	632 919	12 925	645 844
Pontianak *	1857	341 006	70 719	133 670	412 029	957 424	394 716	1 352 140
	1858	454 792	116 228	122 465	296 801	990 286	76 431	1 066 717
	1859	426 195	124 890	166 767	266 862	984 714	81 019	1 065 733
Sambas *	1857	67 963	58 710	35 707	49 916	212 296	67 380	279 676
	1858	76 925	17 970	28 080	36 965	159 940	»	159 940
	1859	67 893	13 200	19 637	51 954	152 684	»	152 684
Banjermasin (5)	1857	465 706	3 080	31 888	340 176	840 850	77 982	918 832
	1858	588 069	5 373	63 212	408 987	1 065 641	324 371	1 390 012
	1859	501 243	5 673	36 001	344 312	887 229	301 187	1 188 416
Macassar *	1857	1 932 095	279 485	100 412	1 477 678	3 789 670	223 722	4 013 392
	1858	2 136 740	197 085	131 131	1 604 347	4 069 303	129 486	4 198 789
	1859	2 745 650	496 690	221 376	1 891 409	5 355 125	385 113	5 740 238
Gorontalo (6), Ternate *, Amboina * en Banda *	1857	332 580	7 122	61 416	340 928	742 046	12 750	754 796
	1858	384 580	2 618	80 302	549 353	1 016 853	2 000	1 018 853
	1859	408 034	15 454	87 313	378 452	889 253	»	889 253
Menado *	1857	206 549	2 625	91 224	97 258	397 656	4 200	401 856
	1858	290 611	3 333	163 023	186 084	643 051	»	643 051
	1859	162 526	840	166 383	179 035	508 784	7 500	516 284
Timor Koepang	1857	31 486	155	3 808	30 755	66 204	3 000	69 204
	1858	71 751	3 570	7 669	37 652	120 642	29 900	150 542
	1859	76 459	3 031	10 556	56 418	146 464	43 435	789 899

UITVOER.

GEWESTEN OF HAVENS.	JAREN.	Voortbrengselen van den Oosterschen Archipel.	Voortbrengselen van de West Indie en Bengalen.	Voortbrengselen van China, Japan, Manilla en Siam.	Voortbrengselen van Europa en Amerika.	Totaal koopmanschappen.	Specien.	Algemeen totaal.
Sumatra's Westkust en Benkoelen (2)	1857	f 6 033 220	f 11 536	f 5 901	f 99 838	(3) f 6 150 495	f 87 850	f 6 238 345
	1858	5 986 330	1 719	2 468	150 123	6 140 640	165 690	6 306 330
	1859	5 098 504	6 985	10 100	122 464	5 238 053	476 414	5 714 467
Palembang (4)	1857	744 259	70	2 551	1 392	748 272	177 146	926 118
	1858	794 043	88	1 843	992	796 966	136 380	933 346
	1859	862 853	2 459	743	2 603	868 658	295 533	1 161 191
Muntok (Banda)	1857	45 395	284	9 474	1 026	56 179	357 911	414 090
	1858	38 685	»	5 342	2 551	46 578	271 794	318 372
	1859	27 641	32	11 890	838	40 401	339 849	380 250
Riouw *	1857	1 763 353	6 911	116 497	38 557	1 925 318	100 271	2 025 589
	1858	1 447 453	31 006	104 823	56 193	1 639 475	83 062	1 722 537
	1859	1 603 446	11 157	63 069	20 101	1 697 772	102 277	1 800 050
Pontianak *	1857	682 209	17 520	»	1 826	701 555	41 739	743 294
	1858	576 910	62	3 528	32	580 532	96 426	676 958
	1859	511 569	25	3 010	2 628	517 232	64 500	581 732
Sambas *	1857	310 205	»	»	150	310 355	23 580	333 935
	1858	215 772	»	»	300	216 072	7 080	223 152
	1859	192 085	»	»	150	192 235	3 575	195 810
Banjermasin (5)	1857	862 338	»	»	»	862 338	8 250	870 588
	1858	1 050 411	»	773	7 750	1 058 934	12 200	1 071 134
	1859	421 909	»	962	25	422 896	160 520	583 416
Macassar *	1857	2 800 534	107 553	39 951	1 064 294	4 012 332	80 656	4 092 988
	1858	2 547 985	198 135	74 661	965 884	3 786 663	229 114	4 015 779
	1859	3 538 477	192 645	70 488	1 309 168	5 110 778	598 304	5 709 082
Gorontalo (6), Ternate *, Amboina * en Banda *	1857	139 406	4 528	7 668	50 624	202 226	2 000	204 226
	1858	216 679	200	5 374	31 993	254 246	»	254 246
	1859	220 435	15 890	12 667	88 610	337 602	65 718	403 320
Menado *	1857	155 159	2 500	31 539	36 624	225 822	2 725	228 547
	1858	418 038	»	64 239	72 657	554 934	11 451	566 385
	1859	285 680	»	72 375	50 399	408 454	27 465	435 919
Timor Koepang	1857	132 002	»	130	947	133 079	»	133 079
	1858	189 712	»	»	32	189 744	»	189 744
	1859	199 345	»	50	850	200 245	»	200 245

AANGEKOMEN SCHEPEN. — VERTROKKEN SCHEPEN.

GEWESTEN OF HAVENS.	JAREN.	Aangekomen: Europeesch getuigde. Vaartuigen.	Aangekomen: Europeesch getuigde. Lasten.	Aangekomen: Inlandsch getuigde. Vaartuigen.	Aangekomen: Inlandsch getuigde. Lasten.	Aangekomen: Totaal. Vaartuigen.	Aangekomen: Totaal. Lasten.	Vertrokken: Europeesch getuigde. Vaartuigen.	Vertrokken: Europeesch getuigde. Lasten.	Vertrokken: Inlandsch getuigde. Vaartuigen.	Vertrokken: Inlandsch getuigde. Lasten.	Vertrokken: Totaal. Vaartuigen.	Vertrokken: Totaal. Lasten.
Sumatra's Westkust en Benkoelen (2)	1857	121	17 403 3/4	163	987 3/4	284	18 391 1/2	131	18 283	171	990 1/2	302	19 273 1/2
	1858	141	21 283	174	1 104 1/4	315	22 387 1/4	140	22 517 3/4	200	1 078 3/4	340	23 596 1/2
	1859	136	22 552	236	1 486 1/4	372	24 038 1/4	136	21 814	206	1 220 3/4	342	23 034 3/4
Palembang (4)	1857	46	3 458 1/2	390	2 681 1/4	436	6 139 3/4	43	3 088	406	2 762 3/4	449	5 850 3/4
	1858	51	4 562 3/4	428	2 295	479	6 857 3/4	57	5 254 3/4	433	2 202 1/2	490	7 457 1/4
	1859	60	5 108 1/2	406	2 376 1/2	466	7 485	57	5 242 1/4	427	2 505 1/2	484	7 747 3/4
Muntok (Banda)	1857	52	2 815	312	1 810	364	4 625	51	1 870	295	2 888	346	4 758
	1858	49	3 560	358	1 627	407	5 187	48	3 137	350	1 708	398	4 845
	1859	72	4 396 1/2	438	13 676 1/2	510	18 073	72	4 396 1/2	431	13 659 1/2	503	18 056
Riouw *	1857	119	11 920	381	5 021	500	16 941	135	12 342	419	5 119	554	17 461
	1858	124	12 672	319	4 110	443	16 782	121	11 700	319	3 698	440	15 398
	1859	144	14 474	273	3 391	417	17 865	142	14 378	292	3 882	434	18 260
Pontianak *	1857	46	4 105	379	2 014	425	6 119	45	3 962 1/2	379	2 448	424	6 410 1/2
	1858	47	3 892	378	2 760	425	6 652	44	3 739	476	3 685	520	7 424
	1859	63	4 865	322	1 975	385	6 840	62	4 801	399	2 420	461	7 224
Sambas *	1857	5	288	145	755 1/2	150	1 043 1/2	8	688	142	642 1/2	150	1 330 1/2
	1858	6	403	229	1 043	235	1 446	7	663	228	1 072	235	1 735
	1859	6	503	313	1 331	319	1 834	7	637	311	1 498	318	2 135
Banjermasin (5)	1857	144	16 549 3/4	141	1 443 1/2	285	17 993 1/4	137	15 682 1/4	152	1 766 1/2	289	17 448 3/4
	1858	150	17 902	153	1 545	303	19 447	146	17 717	149	1 667 1/2	295	19 384 1/2
	1859	125	15 162 3/4	88	795 1/2	213	15 958 1/4	119	14 363	80	763 1/2	199	15 126 1/2
Macassar *	1857	103	12 369 1/2	1160	6 379	1263	18 748 1/2	108	12 682	1344	6 307 1/2	1452	18 989 1/2
	1858	137	18 035	1356	6 473 1/2	1493	24 508 1/2	131	16 709	1496	6 860 1/2	1627	23 569 1/2
	1859	229	34 737	1462	6 057	1691	40 794	233	33 215	1946	7 950 1/2	2179	41 165 1/2
Gorontalo (6), Ternate *, Amboina * en Banda *	1857	113	14 513	498	1 228 3/4	611	15 741 3/4	112	14 126 1/2	512	1 238 1/4	624	15 364 3/4
	1858	138	16 568 1/4	440	1 426 1/2	578	17 994 3/4	132	16 733 1/4	445	1 430 1/2	577	18 163 3/4
	1859	147	16 259 1/2	539	1 703 1/2	686	17 963	139	15 533 1/2	524	1 728	633	17 261 1/2
Menado *	1857	30	4 307	152	285	182	4 592	28	4 098	151	299	179	4 397
	1858	38	5 433	220	453	258	5 886	34	4 877	217	460	251	5 337
	1859	54	5 805	228	519	282	6 324	50	6 213	213	395	263	6 608
Timor Koepang	1857	56	11 619	33	309	89	11 928	56	11 619	27	272	83	11 891
	1858	43	5 713 1/2	32	181	75	5 894 1/2	45	5 747	34	186	79	5 933
	1859	55	9 544	32	183 1/2	17	9 727 1/2	54	9 371 1/2	31	159	85	9 530 1/2

AANMERKINGEN.

(1) Bij het laatstelijk medegedeelde overzigt, loopende over de jaren 1846—1856 (zie het regeringsverslag over 1856 bijlage IJ), werd aangeteekend, dat de verslagen waaruit dat overzigt was zamengesteld, niet genoegzaam aanduidden, of de in- en uitvoer voor rekening van het Gouvernement geheel achterwege was gelaten. Thans is gebleken, dat in de onderwerpelijke overzigten inderdaad, op een paar uitzonderingen na, uitsluitend de particuliere in- en uitvoeren worden verhandeld, zijnde alleen voor Sumatra's Westkust en Benkoelen de invoer van gouvernements-zout en voor Banjermasin de uitvoer van gouvernements-steenkolen opgebragt.

Omtrent de cijfers voorkomende in de overzigten der vrijhavens valt op te merken, dat de meeste in- en uitvoeren aldaar plaats hebben met de maandelijksche mailbooten, en de gezagvoerders niets dan eene vrachtlijst van hunne ladingen medebrengen, wel aantoonende de aangebragte hoeveelheid kisten en pakken, doch zonder vermelding van den inhoud, zoodat telkens aan de aldaar aanwezige handelaren moet worden afgevraagd, welke goederen door hen met iedere gelegenheid zijn ontvangen of uitgevoerd. De opgaven, betrekkelijk deze havens zijn dus niet als volledig te beschouwen.

(2) Terwijl de handelsstatistiek van Sumatra's Westkust en Benkoelen over vorige jaren niet enkel den in- en uitvoer aanwees, maar ook den doorvoer binnen hetzelfde tolgebied, is in het tegenwoordig overzigt zoodanige dubbele behandeling van cijfers vermeden, zijnde thans de sommen der handelsbeweging tusschen de verschillende havens onderling buiten aanmerking gelaten. Van daar het aanzienlijk verschil met de vroeger opgegeven in- en uitvoerwaarde. Zie ook de voorgaande aanmerking.

(3) Voor Benkoelen en onderhoorigheden afzonderlijk waren de cijfers van den invoer (enkel aan koopmanschappen) achtereenvolgens f 166 888, f 185 542 en f 201 630, en die van den uitvoer f 178 516, f 123 191 en f 117 511.

(4) De opgaven voor Moerah Kompeh (Djambi) ontbreken.

(5) Zie de eerste aanmerking in dezen staat.

(6) De in- en uitvoer voor elk dezer havens afzonderlijk kan slechts in totaal worden opgegeven en dus niet gesplitst naar de herkomst. Die totalen waren als volgt:

INVOER.

	Gorontalo. Koopmansch.	Gorontalo. Specien.	Ternate. Koopmansch.	Ternate. Specien.	Amboina. Koopmansch.	Amboina. Specien.	Banda. Koopmansch.	Banda. Specien.
1857	f 17 586	»	f 143 341	»	f 357 270	f 12 700	f 223 849	»
1858	40 002	»	217 070	»	483 804	2 000	275 977	»
1859	63 643	»	143 301	»	468 064	»	214 245	»

UITVOER.

	Gorontalo. Koopmansch.	Gorontalo. Specien.	Ternate. Koopmansch.	Ternate. Specien.	Amboina. Koopmansch.	Amboina. Specien.	Banda. Koopmansch.	Banda. Specien.
1857	f 27 335	»	f 63 008	»	f 89 231	f 2 000	f 22 652	»
185	61 688	»	110 822	»	52 216	»	29 520	»
1859	89 405	»	63 268	»	175 718	54 516	9 211	f 11 172

BIJLAGEN.

Lit. A. N°. 1 — 16. Staten betreffende de bevolkingsstatistiek van Nederlandsch Indie over 1861.

» » N°. 17. Aantooning van de gedurende 1861 uitgereikte acten van verblijf of acten van inwoning.

» B. Overzigt der uitkomsten van de geneeskundige dienst bij de landmagt op Java en Madura over 1861.

» C. Idem voor zooveel de buitenbezittingen betreft.

» D. Beknopte aantooning der krijgsverrigtingen van het leger gedurende 1861.

» E. Lijst der kaarten enz. in 1861 ingekomen bij de Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten, zoomede van de door haar in dat jaar uitgegeven kaarten.

» F. Resumé der verklaringen, afgenomen van uit handen van zeeroovers ontvlugte personen, dan wel van gevangen genomen zeeroovers zelven, gedurende het jaar 1861 bij het marine-departement ontvangen.

» G. Verslag van den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie over de werking der nieuwe wetgeving aldaar gedurende 1860.

» H. Verslag van denzelfde over het gevangeniswezen in Nederlandsch Indie over de jaren 1857 tot en met 1861.

» I. N°. 1 — 3. Drie statistieke aantooningen van het aantal dwangarbeiders en andere gevangenen op Java en Madura en op de buitenbezittingen, gedurende de jaren 1859, 1860 en 1861.

(*) » K. Summiere ziekenrapporten betreffende de burgerlijke geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie over 1861.

» L. Aantooning van de ontvangsten en uitgaven der Indische administra ie in Indie over 1860.

» M. Als voren, voor zooveel de Indische administratie in Nederland betreft.

---

(1) Deze stukken zijn ter griffie, ter inzage van de leden der Kamer, nedergelegd.

Lit. N. Lijst der voornaamste landswerken in 1861 voltooid, voortgezet of ondernomen (en nog niet voltooid).

» O. Aantooning van de uitkomsten der rijstcultuur op Java en Madura over 1861.

» P. Idem van de teelt van klapperboomen op Java en Madura.

» Q. Idem van de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur op Java over 1861.

» R. Idem van het aantal koffijboomen aldaar aanwezig onder ultimo Maart 1862.

» S. Idem van de uitkomsten der gouvernements-suikercultuur op Java en Madura over 1861.

» T. Idem der gouvernements-indigocultuur op Java over 1861.

» U. Idem der theecultuur

» V. Idem der kaneelcultuur.

» W Idem der nopalcultuur en cochenilleteelt.

» X. Idem der tabakscultuur.

» IJ. Idem der pepercultuur.

» Z. Idem der kinacultuur.

» AA. Overzigt der verschillende op Java en Madura aanwezige particuliere ondernemingen voor de teelt en het opkoopen van producten, buiten contract met het Gouvernement, over 1861.

» BB. Aantooning betreffende de houtbosschen op Java en Madura over 1861.

» CC. Idem betreffende den veestapel

» DD. N°. 1—12. Staten van den handel en de scheepvaart op Java en Madura over 1861.

» EE. Overzigt van den handel en de scheepvaart op de buitenbezittingen over de jaren 1857, 1858 en 1859.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'sGRAVENHAGE, den 22sten April 1864.

Ten vervolge op mijne missive van den 12den dezer lit. H. n°. 4, heb ik de eer, UH.E.G. hiernevens te doen toekomen de verslagen van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

De Minister van Kolonien,

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

VERSLAG WEGENS SURINAME.

N°. 2.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging in 1861 geene verandering.

De regeling der grensscheiding tusschen Nederlandsch en Fransch Guyana werd in dat jaar nog niet tot stand gebragt en maakte nog steeds een punt van onderhandeling met de Fransche regering uit.

B. Bevolking.

§ 1. *De vrije bevolking.*

Blijkens het vorige verslag bedroeg de vrije bevolking, met uitzondering van die van het leprozen-etablissement Batavia en van de Indianen en Boschnegers, op ultimo December 1860 16 241 hoofden, te weten:

	Mannen.	Vrouwen	Totaal.
	8 285	7 956	16 241
Hierbij gevoegd:			
geboren in 1861	211	245	456
aangekomen » »	203 (1)	72	275
gemanumitteerd » »	125	168	293
	—— 8 824	—— 8 441	——
			17 265

en afgetrokken;

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
overleden in 1861.	296	268	564
vertrokken » »	209 (2)	105	314
naar het leprozen-etablissement Batavia opgezonden.	1	»	1
	—— 506	—— 273	—— 879
Blijft op 31 December 1861, met uitzondering als boven	8 318	8 068	16 386

(1) Hieronder 61 militairen.

(2) Hieronder 70 militairen.

§ 2. *Niet-vrije bevolking.*

Volgens het verslag over 1860 bestond dit gedeelte der bevolking op ultimo December van dat jaar uit:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	17 357	18 731	36 088
Hierbij gevoegd:			
geboren in 1861	560	583	1 143
bij speciale vergunning ter verbetering van vroeger verzuimde opgaven ingeschreven .	24	22	46
van Curaçao ingevoerd	»	1	1
	—— 17 941	—— 19 337	———
			37 278

en afgetrokken:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
overleden in 1861	770	657	1 427
gemanumitteerd.	125	168	293
als besmet naar het leprozen-etablissement Batavia opgezonden	5	5	10
bij speciale vergunning ter verbetering van vroeger verzuimde opgaven afgeschreven .	5	5	10
na verleende autorisatie, als in vroegere jaren weggeloopen, afgeschreven	4	1	5
naar Curaçao vertrokken	»	1	1
	—— 909	—— 837	—— 1 746
Blijft op ultimo December 1861.	17 032	18 500	35 532

Onder de onderstaande cijfers is niet begrepen de bevolking van het leprozen-etablissement Batavia.

Op ultimo December 1860 waren aldaar aanwezig:

Vrijen.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	15	5	20
In 1861 werd aldaar opgenomen	1	»	1
	16	5	21
en overleden	4	»	4
Blijft op ultimo December 1861.	12	5	17

Niet vrijen.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Aanwezig op ultimo December 1860	155	205	360
Geboren in 1861.	2	»	2
Derwaarts in 1861 overgebragt	5	5	10
	162	210	372
Overleden in 1861	22	14	36
Blijft op ultimo December 1861.	140	196	336

Nadere bijzonderheden aangaande de verdeeling der bevolking worden in de volgende tabel aangetroffen.

Bevolking op ultimo December 1861.

	VRIJEN.			NIET VRIJEN.			Totaal generaal.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	
De stad Paramaribo en hare buitenwijken.	5 670	7 538	13 208	1 947	3 212	5 159	18 367
De forten Zeelandia en Nieuw Amsterdam en de verschillende posten in de divisien en districten. .	825	75	900	8	7	15	915
De zeemagt en koopvaardijvloot ter reede van Paramaribo, gemiddeld berekend op.	500	»	500	»	»	»	500
Divisie Boven-Suriname en Thorarica.	161	47	208	2 302	2 422	4 724	4 932
Divisie Para	152	92	244	1 889	1 982	3 871	4 115
Divisie Boven-Commewijne.	48	21	69	1 286	1 326	2 612	2 681
Divisie Boven-Cottica en Perica.	170	44	214	1 753	1 923	3 676	3 890
Divisie Beneden-Commewijne	81	24	105	1 762	1 811	3 573	3 678
Divisie Beneden-Cottica .	143	60	203	3 747	3 859	7 606	7 809
Divisie Saramacca . . .	138	46	184	735	777	1 512	1 696
District Nickerie	107	20	127	806	840	1 646	1 773
District Coronie	45	45	90	988	1 014	2 002	2 092
Etablissement Albina aan de Marowijne	17	6	23	»	»	»	23
Etablissement Batavia aan de Coppename	12	5	17	140	196	336	353
Totaal. . .	8 069	8 023	16 092	17 363	19 369	36 732	52 824

Even als in vroegere jaren zijn de in deze tabel voorkomende opgaven ook nu, voor zooveel de divisien betreft, overeenkomstig de tabellen door de belanghebbenden, eigenaren of gezagvoerders der plantages zelven ingezonden, en voor zooveel Paramaribo aangaat overeenkomstig de tabellen door de wijkmeesters aldaar ingeleverd. Dat de totalen niet geheel overeenkomen met de hiervóór genoemde cijfers, is te wijten aan de mindere naauwkeurigheid in de opgaven van de belanghebbenden.

In de hierbij gevoegde uitgebreide divisiestaten (bijlagen A—I) worden uitvoerige mededeelingen aangetroffen aangaande de bevolking, de voortbrengselen en den toestand van elke plantage.

De geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen, die in het jaar 1861 hebben plaats gehad, zijn in de twee volgende staten aangegeven.

Bij de sterfgevallen is voor de vrijen de leeftijd van de overledenen aangegeven; voor de slaven is gemeld tot welke kategorie zij behooren.

STAAT der geboorten, huwelijken en echtscheidingen gedurende het jaar 1861.

GESLACHTEN.	Doodgeboren.	GEBOORTEN.								Huwelijken.	Echtscheidingen.
		VRIJE BEVOLKING.			SLAVEN.				Generaal totaal.		
		In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Privé-	Plantage-	Totaal.	Op Batavia.			
Mannelijk	9	53	78	131	119	441	560	2	693	*a*) 62	»
Vrouwelijk	9	158	167	325	104	479	583	»	908		
	18	211	245	456	223	920	1143	2	1601	62	»

a) Uit 19 van deze huwelijken zijn 72 kinderen gelegitimeerd, waarvan 35 van het mannelijk en 37 van het vrouwelijk geslacht.

STAAT der sterfgevallen gedurende het jaar 1861.

GESLACHTEN.	Levenloos aangegeven.	STERFGEVALLEN.															
		VRIJE BEVOLKING.											SLAVEN.				Generaal totaal.
		Beneden de 3 jaren.	Van 3 tot beneden de 10 jaren.	Van 10 tot beneden de 20 jaren.	Van 20 tot beneden de 30 jaren.	Van 30 tot beneden de 40 jaren.	Van 40 tot beneden de 50 jaren.	Van 50 tot beneden de 60 jaren.	Van 60 jaren en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Privé-	Plantage-	Totaal.	Op Batavia.	
Mannelijk. .	9	68	33	26	38	34	32	21	38	6	296	4	160	610	770	22	1092
Vrouwelijk .	9	77	17	12	27	14	20	28	71	2	268	»	151	506	657	14	939
	18	145	50	38	65	48	52	49	109	8	564	4	311	1116	1427	36	2031

Eene vergelijking van deze staten met die voorkomende in het verslag over 1860 geeft de volgende uitkomsten:

in 1861 werden *minder* geboren 34 vrijen en 81 niet-vrijen;

er overleden *meer* 88 vrijen en 139 niet-vrijen;

in 1861 werden 40 kinderen *meer* in echt geboren, doch 4 huwelijken *minder* gesloten dan in 1860;

het aantal doodgeborenen was in 1861 even groot als in 1860.

Gemanumitteerde slaven in 1861.

VAN HET MANNELIJK GESLACHT.					VAN HET VROUWELIJK GESLACHT.					Generaal totaal.
Onder de 12 jaren.	Van 12 tot 40 jaren.	Boven de 40 jaren.	Onbekende ouderdom.	Totaal.	Onder de 12 jaren.	Van 12 tot 40 jaren.	Boven de 40 jaren.	Onbekende ouderdom.	Totaal.	
54	50	18	3	125	48	57	59	4	168	293

In 1861 werden dus 25 mannen en 15 vrouwen, te zamen 40 personen, *meer* gemanumitteerd dan in 1860.

§ 3. *Indianen.*

Met betrekking tot de Indianen valt over 1861 niets bijzonders te melden.

§ 4. *Boschnegers.*

Met betrekking tot de boschnegers kan de omstandigheid worden medegedeeld, dat de Becoe- en Moessinga- boschnegers, zijnde de minst beschaafde en de minst talrijke der drie stammen, hebben doen blijken van hunne neiging om godsdienstig onderwijs te ontvangen.

De zendelingen der Moravische Broedergemeente werden onmiddellijk bereid gevonden daaraan gevolg te geven en hunne pogingen hebben dat gelukkig gevolg gehad, dat de bevolking van een geheel dorp, Maripaston genaamd, onder bevel van den kapitein Adraai, toen zij in de maand October van de beide hoofdvoorstanders, de heeren van Calker en Clemens een bezoek ontving (bij welke gelegenheid verscheidenen werden gedoopt) tot den opbouw van een kerkgebouw in hun dorp besloot.

De zoon van het groot-opperhoofd van dezen stam, Johannes geheeten, van wien in vroegere verslagen werd melding gemaakt, heeft in 1861, even als vroeger, op de centraalschool op plantage Beekhuizen onderrigt in het lezen, schrijven en rekenen ontvangen. Hij maakt daarin goede vorderingen en de voorstanders van de genoemde gemeente zijn tevreden over zijn goed en oppassend gedrag.

C. Algemeen beheer.

I. *De Gouverneur.*

In de maand Mei van 1861 bezocht de gouverneur de gouvernementsplantage Rustenburg, bij welke gelegenheid hij ook het quarantaine-etablissement bezocht, even als de plantages Munnikendam, Onvergenoegd, George Hendrik, Anna Catharina, Kroonenburg, Frederiksdorp, Nijd en Spijt en het etablissement der Moravische Broeders op Charlottenburg.

In Junij daaraanvolgende begaf zich de gouverneur naar de gouvernementsplantage Catharina Sophia, en bezocht op die reis nog de plantage Hamburg.

II. *De Koloniale Raad.*

Aan den heer H. Bijlaart, lid van den Kolonialen Raad, die verzocht had niet weder

herkozen te worden, werd in 1861 een eervol ontslag verleend. Tot heemraad der divisie Saramacca werd voorloopig benoemd het lid van den Kolonialen Raad P. MAY (1).

Aan den gouvernements-secretaris mr. E. E. A. VAN EMDEN en den administrateur van finantien A. A. T. DE MAN werd tot herstel van gezondheid een buitenlandsch verlof verleend (2).

III. DE GOUVERNEMENTS-SECRETARIS.

De betrekking van gouvernements-secretaris werd gedurende het bovengemeld verlof waargenomen door den hoofdcommies J. E. WESENHAGEN.

IV. BETREKKINGEN MET VREEMDE MOGENDHEDEN.

De verstandhouding tusschen Nederlandsch, Engelsch en Fransch Guyana liet in 1861, even als in vroegere jaren, niets te wenschen over.

D. Gewestelijk bestuur.

§ 1. *Beheer in de divisien.*

De eenige mutatie, welke onder het personeel der heemraden in 1861 heeft plaats gehad, is reeds hiervóór menegedeeld onder hoofdstuk C, afdeeling II.

§ 2. *Beheer in de districten.*

a. Coronie.

Het beheer over dit district bleef tot in December 1861 opgedragen aan den landdrost A. J. T. TYDEMAN. Op zijn verzoek werd hem, tot herstel van gezondheid, een buitenlandsch verlof verleend, en werden zijne functien voorloopig opgedragen aan den 1sten luitenant der infanterie J. N. WESTERBORG, kommandant van den militairen post in gemeld district (3).

De slaven in dit district behooren voor het grootste gedeelte tot de Moravische Broedergemeente; het meerendeel van de overigen belijden de Roomsch-katholijke godsdienst.

De ongunstige gezondheidstoestand, waarvan in het vorige verslag werd melding gemaakt, bleef gedurende het jaar 1861 voortduren en nam zelfs eer toe dan af.

Ten gevolge van het vertrek van den raad hoofdingeland F. W. FAERBER werd hem eervol ontslag verleend en in zijne plaats als zoodanig benoemd de heer TH. ZITMANN.

b. Nickerie.

Aan den landrost H. VAN GENDEREN werd de waarneming opgedragen der betrekking van administrateur van finantien, en de functien van landrost van Nickerie werden tijdelijk opgedragen aan den heer A. G. VAN SON, ambtenaar ter beschikking van den gouverneur.

De gezondheidstoestand in dit district was gedurende het jaar 1861 zeer voldoende.

De vrije bevolking van het district bedroeg op ultimo December 1861 384 hoofden, waaronder niet gerekend is de militaire bezetting; het getal slaven, waarvan 117 te Nieuw Rotterdam werkzaam, bedroeg 1763.

Er werden geboren 25 vrije en 51 slavenkinderen. Er overleden 18 vrije en 54 nietvrije personen.

Er werden te Nieuw Rotterdam in 1861 ingeklaard 57 schepen, metende 4728 ton, en uitgeklaard 60 schepen, metende 5149 ton.

---

(1) Ter vervanging van den heer BIJLAART en van den heer J. B. EVERTSZ, blijkens het verslag over 1860 in Maart van dat jaar overleden, werden in Junij 1862 tot leden van den Kolonialen Raad benoemd de heeren H. G. ROUX en mr. G. J. A. BOSCH REITZ.

(2) De heer VAN EMDEN keerde in 1862 bij expiratie van zijn verlof naar de kolonie terug; terwijl de heer DE MAN in dat jaar, op zijn verzoek, eervol uit 's lands dienst werd ontslagen onder toekenning van pensioen.

(3) In vroegere verslagen is het overlijden in Nederland van den heer TYDEMAN reeds medegedeeld.

Even als in het vorige jaar kan ook over 1861 vermeld worden, dat het district Nickerie bijna in elk opzigt in bloei en welvaart toeneemt, en dat de aldaar gevestigde planters — meestal eigenaren — bij voortduring van hunnen ondernemingsgeest doen blijken, door steeds belangrijke geldsommen aan hunne plantages ten koste te leggen.

E. Militair Beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De landmagt in de kolonie bestond als vroeger uit:

a. De schutterij te Paramaribo.

De sterkte was op den 31sten December 1861 als volgt:

25 officieren, en

532 onderofficieren en schutters.

Onder het getal officieren zijn mede begrepen de opperbrandmeester en de adjunct-opperbrandmeester, met de rangen van kapitein en 2de luitenant.

b. De gewapende burgermagt in de divisien en districten.

Op ultimo December 1861 was deze gewapende burgermagt zamengesteld als volgt:

NAMEN der DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Officieren.	Onderofficieren en vrije schutters.	Niet-vrije schutters.
Boven-Suriname en Thorarica . .	6	58	103
Para	7	58	80
Boven-Commewijne	4	27	53
Boven-Cottica en Perica	3	39	63
Beneden-Commewijne	4	13	60
Beneden-Cottica	8	71	189
Saramacca	5	20	34
Coronie	2	19	44
Nickerie.	3	99	42
Totaal . . .	42	404	668

c. Het bataillon jagers n°. 27, de compagnie artillerie, de koloniale guides en de invaliden.

De kolonel, kommandant van het garnizoen, DE NORMANDIE 's JACOB, vertrok in Junij 1861 met verlof naar Nederland. Het kommandement der troepen werd voorloopig opgedragen aan den oudsten in rang aanwezigen kapitein J. A. VAN DER MUELEN (1).

(1) Tot kolonel kommandant werd, na de pensionering van den heer 's JACOB, in het volgende jaar benoemd de heer G. F. NAUTA, laatstelijk luitenant-kolonel van het leger in Nederlandsch Indie.

De sterkte was op den 31sten December 1861 als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
3 compagnien van het bataillon jagers n°. 27 . .	17	544
1 » artillerie	4	164
De koloniale guides	2 (1)	2
De invaliden	»	7
De geneeskundige dienst	11	»
Administratie	1	»
	35	717
Volgens de formatie moet de sterkte zijn . . .	39	826

zoodat tot het compleet ontbraken 4 officieren, en, de invaliden niet medegerekend, 109 onderofficieren en manschappen (2).

Het emplacement der officieren en der troepen was op 31 December 1861 als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Fort Zeelandia	15	294
Post Poelepantje	1 (3)	19
Fort Nieuw Amsterdam	4 (4)	126
Seinpost Jagtlust	»	2
Quarantaine-etablissement	»	11
Post Montpellier	»	17
Bezetting in Nickerie	2 (4)	83
Post Coronie	2 (4)	59
» Gelderland	»	22
» Republiek	1	25
» Sommelsdijk	1	46
» Brandwacht	»	3
» Nassau	»	10
Hospitaal te Paramaribo (personeel van de geneeskundige dienst)	9	»
Te zamen	35	717

(1) Waaronder 1 officier van gezondheid der 2de klasse, die tevens dienst doet bij de andere troepen. Het corps guides is in 1862 opgeheven.

(2) Op den 1sten Februarij 1864 was er een overcompleet van 83 manschappen, terwijl er 2 officieren ontbraken.

(3) De 1ste luitenant bij de koloniale guides A. D. Charlouis is sedert in civile betrekking overgeplaatst.

(4) Onder welke 1 officier van gezondheid.

De sterkte der onderofficieren en manschappen verminderde in 1861 met 129, te weten:

met gagement	4
» paspoort bij expiratie van dienst, naar Nederland	69
» binnenlandsch paspoort	27
» paspoort wegens ligchaamsgebreken	5
door afkoop	1
» remplacering	1
» overlijden	17
verdronken	1
naar het etablissement Batavia	1
verwijderd door vonnis van den krijgsraad	2
naar Nederland gezonden als arrestant	1
	129

Van de koloniale troepen ging in 1861 één man met binnenlandsch paspoort af. Een officier verliet de dienst met eervol ontslag en 2 officieren overleden in 1861.

Daarentegen vermeerderde de sterkte in 1861 met 105 onderofficieren en manschappen, te weten:

aangekomen uit Nederland	50
» » Curaçao	1
gereëngageerd in de kolonie	49
aangeworven » » »	5
	105

Er kwamen in 1861 9 officieren uit Nederland en 1 van Curaçao.

Ook in 1861 werd, even als in 1860, uit gebrek aan militaire geneeskundigen, de geneeskundige dienst bij het garnizoen te Paramaribo door een civilen geneesheer waargenomen.

Ook in 1861 konden er om die reden op de posten Sommelsdijk, Gelderland en Republiek geene officieren van gezondheid aanwezig zijn.

In tegenstelling van hetgeen in het verslag over 1860 te dien aanzien werd medegedeeld, kan thans worden vermeld dat het detachement, in November 1861 in Suriname aangekomen en geheel uit Nederlanders bestaande, zich bijzonder goed heeft gedragen, en dat het misbruik van sterken drank in dit jaar onder het geheele garnizoen merkbaar was verminderd.

Op ultimo December 1861 waren bij de klasse van discipline op het fort Nieuw Amsterdam in de 1ste kategorie 14 en in de 2de kategorie 4 man geplaatst.

Het schijfschieten, hetgeen in 1861 alleen te Paramaribo heeft plaats gehad, leverde zeer goede uitkomsten op.

Ook de artillerie hield te fort Nieuw Amsterdam praktische oefeningen.

§ 2. *Inrigtingen en verdere bijzonderheden met het militair beheer in verband.*

De gezondheidstoestand der troepen was in 1861 over het algemeen vrij gunstig.

In het begin van dat jaar deden zich eenige gevallen van dysenterie voor.

Gedurende het jaar 1861 werden in de militaire ziekeninrigtingen verpleegd 2591 zieken, waarvan:

van de landmagt	1660	zieken;
» » zeemagt	96	»
particulieren	768	»
gevangenen	67	»

Over de garnizoenen was dit cijfer verdeeld als volgt:

te Paramaribo 1309;
» Fort Nieuw Amsterdam 554;
» Coronie 401;
» Nickerie . . . . 327.

Van de 1660 militairen waren 1133 jagers en 527 artilleristen.

Bovendien werden te Paramaribo nog 457 personen in de buitendienst door militaire geneeskundigen verpleegd.

Van de 3046 behandelde zieken herstelden er 2890, waaronder 2439 in de zieken-inrigtingen van de 2591 aldaar verpleegden. De sterfte bedroeg slechts ruim 2 per cent.

In het hospitaal te Paramaribo werden opgenomen en verpleegd:

	Opgenomen.	Overleden.	Hersteld.
Militairen	712	41	671
Schepelingen van Zr. Ms. zeemagt . . .	92	»	92
Civile personen	505	71	434
	1309	112	1197

Bij publicatie dd. 4 April 1861, opgenomen in het *Gouvernementsblad* als n°. 3, werd afgekondigd eene nieuwe regeling van de verpleeg- en andere kosten in het militair hospitaal.

Het kleedingmagazijn ofschoon, meerdere ruimte wenschelijk werd geacht, het atelier van den kleermaker en de verschillende broodbakkerijen bevinden zich in goeden staat.

Bij de publicatie van den 31sten October 1861 (*Gouvernementsblad* n°. 5) werd afgekondigd de beschikking van denzelfden dag, n°. 11, waarbij het handgeld voor personen, die zich in de Nederlandsche West-Indische koloniën voor de dienst bij de landmagt engageren, wordt geregeld.

§ 3. *Zeemagt.*

Het eskader van Zr. Ms. zeemagt in Suriname bestond op ultimo December 1860 uit de navolgende vaartuigen: Zr. Ms. stoomflottille-vaartuig *Hector* en Zr. Ms. schoener *Adder*.

In den loop van het jaar 1861 kwamen Zr. Ms. stoomschip *Apeldoorn* uit Nederland en Zr. Ms. schoener *Schorpioen* van Curaçao ter reede van Paramaribo.

Zr. Ms. stoomflottille-vaartuig *Hector* vertrok in 1861 naar Nederland.

De kanonneerboot *Coppename* werd gerepareerd en weder voor de dienst beschikbaar gesteld.

F. Regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

De Commissie die, zoo als in het verslag over 1860 is medegedeeld, ten gevolge van het overlijden van 's Konings commissaris voor de invoering der nieuwe wetgeving, mr. L. Metman, met de beëindiging van die belangrijke aangelegenheid werd belast, ving

hare werkzaamheden aan in de maand Maart. Zij bleef gedurende het jaar 1861 onafgebroken daarmede bezig. (1).

Van de in het jaar 1861 afgekondigde en in het *Gouvernementsblad* opgenomen publicatien wordt een exemplaar hierbij gevoegd onder lit K, terwijl zij, even als de andere meest belangrijke verordeningen, voor zooveel noodig vermeld zijn onder de hoofdstukken waartoe zij betrekking hebben.

§ 2. *Burgerregt.*

Het burgerregt werd in 1861 aan 211 personen verleend, waaronder 48 gemanumitteerden.

Van deze personen waren geboren:

in Suriname	197
» Nederland	4
» vreemde plaatsen	10
	211

§ 3. *Regterlijke magt.*

a. Gedurende 1861 werden bij het geregtshof gewezen:

110 arresten en vonnissen in burgerlijke zaken, als:

48 op vrijwillige overgave of consent,
5 op defaulten,
6 op verstek van pleidooi,
24 na overlegging van stukken, en
27 na gehouden pleidooi.

110

Van de rolle werden geroijeerd 4 presentatien op schikking tusschen partijen.

Er werden in 1861 door het geregtshof 24 strafzaken afgedaan, waarvan:

bij arrest van den hove.	23
bij resolutie tot huiszoeking	1
	24

Nog werden behandeld 124 requesten en 38 praeparatoire en interlocutoire beslissingen door het hof genomen.

1 praeparatoire en interlocutoire beslissing werd genomen door den commissaris ter rolle.

Er werden uitgebragt 14 adviesen aan het Gouvernement, en gehouden 3 interrogatorien en 3 contra-interrogatorien.

Ter rolle werden in 1861 aangebragt 85 zaken, als:

ter ordinaire rolle.	55
» gepriviligeerde rolle	4
» prae- en concurrentierolle.	11
willige condemnatien.	15
Totaal. . . .	85

(1) Het belangrijkste deel der voorbereidende werkzaamheden tot invoering eener nieuwe wetgeving voltooid zijnde, werd de Commissie in het laatst van 1862 ontbonden en de verdere voorbereiding opgedragen aan den procureur-generaal.

De volgende staat levert een overzigt van de werkzaamheden van het geregtshof in burgerlijke zaken gedurende de laatste tien jaren.

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.
Vonnissen en arresten. . .	140	165	123	92	117	90	89	91	93	114
Gemotiveerde, praeparatoire en interlocutoire beslissingen	»	»	»	»	»	»	56	39	10	39
Aangebragte zaken ter onderscheidene rollen. . .	145	156	145	148	140	65	76	102	108	85
Requesten	165	284	238	197	150	122	133	133	157	124

Om de redenen, vermeld bij § 4, sub 1, van dit hoofdstuk, werd het lid van het geregtshof mr. B. Donker Curtius van af 1 Maart 1861 met de waarneming der functien van procureur-generaal belast, en de griffier mr. J. M. A. Martini van Geffen bragt een gedeelte van dit jaar met buitenlandsch verlof in Nederland door.

b. In 1861 werden door het collegie van kleine zaken 282 vonnissen in burgerlijke zaken gewezen, als:

op consent.	15
op exceptie	4
gewone zaken de f 300 niet te boven gaande (waarvan 219 op verstek en 24 op contradictie	243
wegens gage van plantage-bedienden (alle 3 op contradictie)	3
ontbinding van huur (op verstek).	1
ontruiming van gehuurde huizen (op verstek)	4
possessoire actie (op contradictie).	1
vergoeding van toegebragte schade (op contradictie) . . .	1
interlocutoir	10
	282

Zonder vonnis werden afgedaan 48 zaken, aan den gouverneur uitgebragt 20 adviesen, 11 requesten behandeld en 38 verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen afgelegd, terwijl er op ultimo December 1861 8 zaken aanhangig bleven.

In strafzaken werden 74 vonnissen gewezen tegen 81 beklaagden, van welke er 6 niet zijn gecompareerd.

Op ultimo December 1861 bleven 35 strafzaken aanhangig.

De volgende staat toont het aantal vonnissen aan, gedurende de laatste 10 jaren door het collegie van kleine zaken gewezen.

	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.
Vonnissen in burgerlijke zaken	234	278	285	269	214	174	260	289	273	282
Vonnissen in strafzaken. .	90	60	81	74	35	85	87	69	74	74

c. Op ultimo December 1861 waren er 3 advocaten en een procureur. Voorts waren er ten dienste van de regtscollegien:

1 exploiteur;

3 substituut-exploiteurs; waarvan in 1861 één met verlof;

3 deurwaarders, en

1 gequalificeerde deurwaarder.

Bij publicatie van 4 April 1861 (*Gouvernementsblad* n°. 2) werd afgekondigd eene wijziging, gebragt in art. 31 der publicatie van 7/15 September 1830 (*Gouvernementsblad* n°. 13), voor zoover dit betreft den executiven verkoop van slaven.

§ 4. *Politie.*

1°. Algemeen, gewestelijk en plaatselijk beheer.

Ten gevolge der benoeming van den procureur-generaal mr. J. W. Gefken tot voorzitter der Commissie (met tijdelijke ontheffing der uitoefening van zijne betrekking van procureur-generaal) tot invoering der nieuwe wetgeving, werd aan den heer mr. B. Donker Curtius de waarneming der functien van procureur-generaal en hoofd der politie met ingang van 1 Maart opgedragen (1).

Op ultimo December 1861 waren er in Suriname 39 agenten van politie, waarvan er 5 als hoofdlieden, en 2 te Nickerie en 2 te Coronie dienst deden.

2°. Eenige onderwerpen van politie, bij speciale verordeningen vastgesteld.

a. Regt van verblijf.

Dit regt werd in 1861 aan niemand verleend.

b. Passen.

In 1861 werden 269 passen aan vertrekkende personen uitgereikt.

c. Passen voor vaartuigen.

Van deze werden er in 1861 170 afgegeven.

d. Zeebrieven.

Er werden in 1861 6 zeebrieven vernieuwd en aan 5 vaartuigen nieuwe uitgereikt.

§ 5. *Middelen van beheer met het regtswezen in verband.*

1°. Departement der onbeheerde boedels en weezen.

Bij de publicatie van den 12den November 1861 (*Gouvernementsblad* n°. 6) werd geregeld de bevoegdheid van den curator en weesmeester om voor onvermogende boedels en weezen kosteloos te procederen.

---

(1) Bij de ontbinding der Commissie, in het laatst van 1862, aanvaardde de heer Gefken weder de betrekking van procureur-generaal en de heer Donker Curtius die van lid van het geregtshof.

a. Onbeheerde boedels.

Op ultimo December 1860 bleven onvereffend		70 boedels.
Gedurende het jaar 1861 zijn aan gemeld departement vervallen .	199	
waarvan in desolaten toestand en mitsdien voor geene afdoening vatbaar	163	
zoodat als onbeheerd onder administratie zijn gekomen		36 »
Te zamen		106 boedels.
waarvan in den loop van 1861 tot liquidatie zijn gebragt		30 »
en dus op ultimo December 1861 onvereffend bleven.		76 boedels.

Van deze 76 boedels zijn er:

37 welke in 1862 kunnen afloopen, waartoe de vereischte stukken aan het collegie van commissarissen zouden worden ingezonden;

31 waarvan de termijn tot het doen van aanteekening wegens vorderingen voor schuldeischers vastgesteld, nog niet is verstreken;

8 welke om verschillende redenen nog niet zijn vereffend.

76

Voorts zijn nog geheel geliquideerd ingevolge dicta 26 boedels, waarvan:

in solventen staat	17
» insolventen staat	9
	26

Eindelijk zijn nog in 1861 van 39 boedels en zaken de staten en rekeningen van verantwoording aan het collegie van commissarissen voor het departement der onbeheerde boedels ingezonden, ten einde dicta te bekomen.

Door dit collegie zijn in 1861 genomen 108 beschikkingen op voordragt van den curator en op verzoekschriften van particulieren, onder welke laatste 22 waarbij boedels, onder beheer van het departement vervallen, zijn gereclameerd; geëxamineerd 32 staten en beschrijvingen van boedels, en teruggezonden aan den curator om die geheel te doen afloopen; gearresteerd 33 rekeningen van verantwoording; gewezen 33 dicta; gearresteerd 9 repartitie-rekeningen en 1 voordragt aan het bestuur gedaan.

b. Weezen.

Op den 31sten December 1860 waren onder de openbare voogdij van den weesmeester.	453 weezen,
In 1861 kwamen er bij	69 »
	522 weezen,
en gingen er af.	37 »
zoodat er op ultimo December 1861 overbleven	485 weezen.

Van dezen behoorden er:

tot de Hervormde gemeente.	228
» » Evangelisch-Luthersche gemeente	97
» » Roomsch-katholijke gemeente.	89
» » Moravische Broedergemeente.	61
» » Nederlandsch-Israëlitische gemeente	5
» » Portugeesch-Israëlitische gemeente.	5
Te zamen. . . .	485

Van deze weezen worden verzorgd :

a.	door het Gouvernement 74	
	en wel: van de Hervormde gemeente	31
	» » Evangelisch-Luthersche gemeente .	7
	» » Roomsch-katholijke	29
	» » Moravische Broedergemeente . .	6
	» » Portugeesch-Israëlitische gemeente.	1
	Te zamen. . . .	74
b.	door betrekkingen en vrienden van de overleden ouders	372
c.	uit eigen middelen	39
	Te zamen. . . .	485

Het gezamelijk kapitaal, toekomende aan de kinderen die uit eigen middelen worden onderhouden, werd bij het weesdepartement onder hypothecair verband, rentende 8 per cent 's jaars, uitgezet en bedroeg op ultimo December 1861 de som van f 115 954,50.

Die kinderen bezaten bovendien nog in eigendom :

4/7 aandeelen in eene suikerplantage,
4/7 » » » kost- en cacaoplantage,
16 huizen te Paramaribo, en
21 slaven.

De huizen en slaven werden, voor zoover die niet strekten tot inwoning en bediening, ten behoeve der minderjarige belanghebbenden verhuurd.

2°. Translateurs.

In 1861 waren er even als in 1860 zeven geadmitteerde translateurs in verschillende talen, waarvan, even als vroeger, *één* tot bijstand der immigranten uit Madera en de Kaap-Verdische eilanden.

3°. Gevangenissen.

In 1861 waren op het fort Nieuw Amsterdam 76 gevangenen, waarvan op ultimo December nog 26 aanwezig bleven.

Op dat fort werd van tijd tot tijd door de Roomsch-katholijke geestelijken en de leeraren der Moravische Broedergemeente godsdienstoefening gehouden.

Het aantal arrestanten in het fort Zeelandia bedroeg in 1861 103, waarvan verreweg het meerendeel strafwerkers. Op ultimo December waren aldaar 60 arrestanten.

Op de Zon- en feestdagen wordt voor hen door de leeraren der Moravische Broedergemeente geregeld godsdienstoefening gehouden.

G. Eeredienst.

I. Nederduitsch-Hervormde.

a. Gemeente te Paramaribo.

In 1861 werden er gedoopt 255 personen, als:

kinderen in echt geboren	45
» buiten echt geboren	209
bejaarde personen	1
Te zamen . . .	255

Er werden aangenomen tot leden der gemeente	90	personen
en kwamen in met attestatie.	17	»
Te zamen . .	107	»

Er vertrokken met attestatie 31 personen.

Er waren 350 catechisanten, waarvan:

van het mannelijk geslacht	170
» » vrouwelijk »	180
Te zamen	350

Het zielental der gemeente bleef men op ultimo December 1861 op 6000, dat der lidmaten op 2000 schatten.

Er werden in 1861 12 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Het getal der bedeelde armen was 39, waarvan:

vastbedeelden à f 10 's maands	16
en » à 5 »	23
Te zamen	39

b. Gemeente te Nickerie.

In 1861 werden bij de gemeente te Nickerie gedoopt 71 personen, als:

vrije kinderen in echt geboren	11
» » buiten echt geboren	5
niet-vrije kinderen	41
bejaarden (vrijen)	1
id. (slaven)	13
Te zamen	71

Er werden tot leden der gemeente aangenomen 34 personen, als:

vrije personen	12
niet-vrije personen	22
Te zamen . . .	34

Met kerkelijke attestatien zijn er aangekomen 2 en vertrokken 6 personen.
Er waren 74 catechisanten, als:

56 vrijen, waarvan:		
mannen	19	
vrouwen	11	
jongens.	13	
meisjes.	13	
		56
en 18 niet-vrijen, waarvan:		
mannen	8	
vrouwen	10	
		18
Te zamen. . .		74

Bij benadering wordt het zielental der gemeente geschat op 1500.
Er werden in 1861 drie huwelijken kerkelijk ingezegend.
Voor onderstand aan behoeftigen werd in 1861 uitgegeven eene som van f 62,40.

II. Evangelisch-Luthersche gemeente.

In 1861 werden er gedoopt 109 personen, waarvan:

in echt geboren:			
	van het mannelijk geslacht	5	
	» » vrouwelijk »	8	
			13
buiten echt geboren:			
vrijen	van het mannelijk geslacht	43	
	» » vrouwelijk »	44	
			87
niet-vrijen	van het mannelijk geslacht	3	
	» » vrouwelijk »	6	
			9 (1)
	Te zamen. . . .		109

Het getal aangenomen lidmaten bedroeg 69, als:

op afgelegde belijdenis:		
mannelijke	27	
vrouwelijke	39	
		66
op overgelegde attestatie:		
vrouwelijke		3
Te zamen. . . .		69

Het getal catechisanten op ultimo December 1861 bedroeg 167 en was verdeeld als volgt:

	1ste afdeeling, eerst-beginnenden.	2de afdeeling, meer gevorderden.	3de afdeeling, volwassenen die weinig of niet kunnen lezen.	Totaal.
Mannelijk . . .	47	25	»	72
Vrouwelijk . . .	50	42	3	95
Totaal . .	97	67	3	167

Er werden in 1861 zes huwelijken kerkelijk ingezegend.
Het getal gealimenteerden bedroeg op ultimo December 1861 25, waarvan:

mannen	9
vrouwen	16
Te zamen	25

(1) Hieronder drie volwassen mannen en eene volwassen vrouw.

Nog 14 personen hadden zich daarvoor aangemeld.

Het getal zielen dezer gemeente bedroeg in 1861 2550, dat der lidmaten 1196.

Het getal minderjarigen onder publieke voogdij en onder mede-toezigt van den kerkeraad bedroeg op het einde van 1861 95.

III. Moravische Broedergemeente.

De zendelingen dezer gemeente waren ook in 1861 met vrucht werkzaam.

Op de plantage Waterloo (district Nickerie) werd het kerkgebouw, waarvan in het verslag over 1860 sprake was, den 22sten September 1861 plegtig ingewijd.

Het geheele aantal der aan de zorg der zendelingen toevertrouwde personen bedroeg op ultimo December 1861 27 193 (waarvan 18 062 gedoopten en 9131 niet gedoopten), alzoo 446 meer dan op ultimo December 1860.

Dit aantal was verdeeld zoo als in de volgende tabel is aangegeven.

NAMEN DER ZENDINGSDISTRICTEN.	Getal der plantages.	GEDOOPTEN.			Niet gedoopten.	Totaal.
		Volwassenen.	Kinderen.	Te zamen.		
Paramaribo	»	3 609	1097	4 706	1126	5 832
Beekhuizen	4	118	28	146	184	330
Clevia	8	349	159	508	384	892
Rivier Suriname	28	1 654	558	2 212	1496	3 708
Bersaba, rivier Para	9	212	89	301	265	566
Catharina Sophia, Saramacca . .	12	551	262	813	286	1 099
Charlottenburg, Commewijne, Cottica, Perica	52	2 808	1363	4 171	3293	7 464
Anna'szorg, Warappa en Mattapica	13	521	489	1 010	457	1 467
Rust en Werk, rivier Beneden-Commewijne	8	405	166	571	363	934
Leliendaal, rivier Beneden-Commewijne.	10	701	265	966	375	1 341
Heerendijk, rivier Beneden-Commewijne.	10	692	392	1 084	761	1 845
Salem, Coronie	8	635	407	1 042	93	1 135
Waterloo, Nickerie	2	295	122	417	18	435
Boschland Boven-Suriname. . .	»	72	36	108	3	111
Boschland Boven-Saramakka . .	»	3	4	7	27	34
	164	12 625	5437	18 062	9131	27 193

De veranderingen gedurende 1861 in die gemeente voorgevallen worden aangeduid in de volgende tabel:

NAMEN DER ZENDINGSDISTRICTEN.	Hoe veel zich aangemeld hebben.	HOEVEEL GEDOOPT ZIJN.			Hoeveel gedoopten overleden zijn.
		Volwassenen.	Kinderen.	Te zamen.	
Paramaribo	85	91	78	169	195
Beekhuizen	20	11	7	18	4
Clevia	24	27	15	42	31
Rivier Suriname	146	133	79	212	68
Bersaba, rivier Para	29	5	5	10	5
Catharina Sophia, Saramacca . . .	13	15	56	71	43
Charlottenburg, Commewijne, Cottica Perica	136	220	174	394	156
Anna'szorg, Warappa en Mattapica .	16	12	45	57	36
Rust en Werk, rivier Beneden-Commewijne	17	20	11	31	36
Leliendaal, rivier Beneden-Commewijne	11	8	7	15	28
Heerendijk, » »	20	51	68	119	45
Salem, Coronie	12	14	49	63	38
Waterloo, Nickerie	23	5	17	22	13
Booschland-Boven Suriname	»	»	2	2	»
Boschland-Boven Saramakka. . . .	29	3	4	7	»
	581	615	617	1232	698

Op ultimo December 1861 waren er 31 zendelingen in Suriname aanwezig. Een zendeling vertrok in dat jaar tot herstel van gezondheid naar Europa; twee overleden in Suriname. Er kwamen in 1861 vier nieuwe zendelingen aan.

Op de bijgevoegde lijst (bijlage lit. L) vindt men de namen zoowel van de plantages, welke tot zendelings-etablissementen behooren, als van die welke door rondreizende zendelingen worden bezocht.

Daaruit blijkt dat de negers van 63 plantages de godsdienstoefeningen bijwoonden, terwijl 101 plantages, waaronder niet gerekend is het leprozen-etablissement Batavia, door rondreizende zendelingen werden bezocht.

De verder overgelegde lijst (bijlage lit. M) bevat de namen der plantages, waarvan de kinderen in 1861 schoolonderwijs genoten hebben van zendelingen of van door hen opgeleide negers.

Van 28 plantages werden de kinderen door de zendelingen zelven onderrigt, en op 16 plantages bestonden kleine scholen, onder hun toezigt geleid door negers.

Omtrent het gedrag en de vorderingen der leerlingen op de centraalschool op plantage

Beekhuizen wordt gunstig gerapporteerd. Op ultimo December 1861 waren op die school aanwezig 22 leerlingen, alzoo 4 meer dan in het jaar 1860.

IV. Roomsch-katholijke (1).

Volgens de opgaven van den heer G. Schepers, bisschop van Mellipotamos i. p. i., bedroeg het getal gedoopte slaven tot deze gemeente behoorende, op ultimo December 1860 7720

In 1861 werden gedoopt:

bejaarde slaven 112

en slavenkinderen 207

8039

van dezen overleden ongeveer 150

Zoodat op ultimo December 1861 overbleven. . . . . (2) 7889 gedoopte slaven.

In 1861 werden 108 vrije personen gedoopt, waaronder 16 bejaarden en 92 kinderen.

Het aantal Europeanen en vrije inboorlingen tot de Roomsch-katholijke gemeente behoorende, wordt geschat op 3500.

Op het etablissement Batavia bevonden zich in 1861 4 vrijen en 360 slaven tot deze gemeente behoorende.

Het getal lidmaten of communicanten bedroeg op 31 December 1861 3000 zielen.

Er werden in 1861 aangenomen 120 personen, en 260 kinderen genoten te Paramaribo godsdienstig onderwijs.

In 1861 werden er 25 huwelijken kerkelijk ingezegend.

V. Israëlitische.

De Nederlandsch-Israëlitische gemeente bestond op ultimo December 1861 uit 712 personen, waarvan:

mannen	244
vrouwen.	228
jongens	118
meisjes	122
Te zamen . . .	712

In dat jaar hadden 16 sterfgevallen en 12 geboorten plaats.

Door het armbestuur werden gealimenteerd 16 personen met vasten maandelijkschen onderstand.

Ook werden nog aan behoeftige zieken genees- en heelkundige hulp en geneesmiddelen verstrekt, en aan 9 personen werd buitengewone onderstand toegekend.

De Nederlandsch-Portugeesch-Israëlitische gemeente bestond op ultimo December 1861 uit 682 personen, waarvan 333 van het mannelijk geslacht en 349 van het vrouwelijk geslacht.

Er werden in 1861 15 kinderen geboren en er overleden even zooveel personen.

Aan 35 behoeftige huisgezinnen en personen werd door het armbestuur onderstand verleend.

H. Instellingen van liefdadigheid.

1°. De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid.

---

(1) Bij anticipatie op het verslag over 1863 zij hier medegedeeld dat de heer Schepers onlangs is overleden.

(2) Hieronder begrepen de op plantages overledenen, waarvan geene juiste opgave kan worden gedaan, hetgeen derhalve ook op het totaal van ultimo December 1861 eenigen invloed kan uitoefenen.

Op ultimo December 1861 bedroeg het aantal leden en begunstigers 200, waarvan:

67 leden,
85 donateurs, en
48 donatrices,

te zamen 200, dus 49 meer dan in 1860.

Het fonds der maatschappij bedroeg op ultimo December 1860 eene som van		f 27 806,77
in den loop van 1861 werd ingebragt		10 078,60
en aan renten te goed gemaakt		3 623,49
Te zamen . .		f 41 508,86
Door diverse belanghebben werd geligt	f 2 664,28	
besteed voor administratie-onkosten.	244,78	
en afgeschreven als te veel gecrediteerd, wegens ondergane verliezen enz.	1 301,20	
		4 210,26
zoodat het fonds op den 31sten December 1861 bedroeg		f 37 298,60

onder welke som begrepen is het bedrag der waarborgkas voor onvoorziene tegenspoeden en verliezen, ad f 1966,25.

Gedurende het jaar 1861 werden 8 behoeftigen door de maatschappij gealimenteerd; 70 kinderen, waarvan 43 jongens en 27 meisjes, genoten van wege de maatschappij gratis onderwijs.

Omtrent de andere instellingen van liefdadigheid, in vroegere verslagen opgenoemd, valt, evenmin als ten vorigen jare, eenige bijzonderheid te melden.

I. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Bij de publicatie van den 28sten September 1861 (*Gouvernementsblad* n°. 4) werd art. 4 der publicatie van 17/19 Junij 1848 (*Gouvernementsblad* n°. 9), betreffende de uitoefening der geneeskundige wetenschappen in de kolonie Suriname, ingetrokken en vervangen door eene andere bepaling, welke de strekking heeft, om de uitoefening der geneeskundige wetenschappen in die kolonie meerdere waarborgen voor de behoorlijke voldoening hunner pretentien te verschaffen.

Te Paramaribo waren op ultimo December 1861:

4 med. chir. et art. obst. doctoren;
1 gepensioneerd chirurgijn-majoor;
1 stedelijk en plattelands- heel- en vroedmeesters;
2 heelmeesters;
9 apothekers, waaronder 3 provisors; en
14 vroedvrouwen.

In de divisien en districten waren op dat tijdstip 1 med. doctor en 11 heelmeesters, waaronder gerekend zijn 4 officieren van gezondheid, op de buitenposten gedetacheerd en als divisie-heelmeesters geadmitteerd.

Herhaaldelijk werd koepokstof uit Nederland naar Suriname gezonden en de daarmede gedane vaccinatien, ofschoon dikwerf zonder gevolg gebleven, mogten evenwel bij eenigen gelukken, zoodat in het begin van 1861 47 kinderen te Paramaribo met goed gevolg werden gevaccineerd.

In Julij van datzelfde jaar werden met nieuw ontvangen stof niet minder dan 142 kinderen met goed gevolg gevaccineerd.

Ook te Nickerie en Coronie hadden verscheidene vaccinatien plaats, waarvan het getal echter niet is opgegeven.

Omtrent den gezondheidstoestand, die in 1861 over het algemeen gunstig was, zegt de commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt het volgende:

» Het ziektekarakter was bijna gedurende het geheele jaar het catarrhale en veelal zich bepalende tot het spijsverteringsknaal, waarmeê koortsen gepaard gingen; gastrische en bilieuse verschijnselen bleven intusschen niet achterwege.

» De dysenterie, die in de maanden Januarij en Februarij nog een ernstig karakter had, begon van toen af te verminderen en kan gezegd worden in de maad Julij geweken te zijn geweest.

» Wat overigens andere ziektegevallen betreft, hoewel zij niet bepaaldelijk epidemisch heerschten, trof men dezelve gedurende het geheele jaar sporadisch aan, als daar zijn: erisypelas met aandoeningen van klier- en watervaten, meestal uit gastrische en bilieuse oorzaken, abscessen, onderscheidene soorten van exanthematische ongesteldheden en meer andere."

J. Onderwijs.

Blijkens het verslag der Commissie van onderwijs nopens den staat van het schoolwezen in de kolonie Suriname over 1861 waren er te Paramaribo 25 scholen, waarvan:

1 hoofdschool;
2 stads-armenscholen voor meisjes;
1 dito voor jongens;
17 particuliere scholen;
1 school van R.-k. geestelijke zusters;
3 bewaarscholen.

Bovendien bevond zich nog eene stadsschool te Nieuw Rotterdam in het district Nickerie.

Op de scholen te Paramaribo werd onderwijs genoten door:

	Op ultimo December 1860.	Op ultimo December 1861.
Jongens	1020	981
Meisjes.	843	761
Totaal. . .	1863	1742

Van deze 1742 kinderen genoten er op 31 December 1861 666 gratis onderwijs van gouvernementswege, waarvan 358 jongens en 225 meisjes, en voor rekeningen van instellingen van liefdadigheid 83, waarvan 54 jongens en 29 meisjes.

Te Nieuw Rotterdam in Nickerie genoten op ultimo December 1861 39 leerlingen onderwijs, waarvan 25 jongens op gouvernementskosten.

Onder de genoemde scholen zijn niet begrepen die van de Moravische Broedergemeente, waarop een groot aantal leerlingen, vooral uit den slavenstand, onderwijs geniet.

Het onderwijzend personeel voor de verschillende scholen bestond op ultimo December 1861 uit 45 personen, waarvan:

3 onderwijzers van den 1sten rang;
6 » » » 2den »
8 » » » 3den »
7 kweekelingen;
1 onderwijzeres van den 2den rang;
6 » » » 3den »
1 » » » 4den »
11 secondanten zonder bepaalden rang; en
2 kweekelingen.

Door de commissie van onderwijs werden in 1861, na gehouden examina, toegelaten ééne onderwijzeres van den 3den rang en een onderwijzer van dienzelfden rang, terwijl aan eene onderwijzeres zonder bepaalden rang werd toegestaan eene bewaarschool te houden voor kinderen beneden den leeftijd van acht jaren.

Omtrent de Maatschappij van Volksvlijt, waarvan in het verslag van 1860 werd gesproken, kan worden medegedeeld: dat er sedert de oprigting achttien jongens zijn opgenomen, die gedeeltelijk tot ambachten, gedeeltelijk tot den landbouw worden opgeleid. Deze knapen geven alle redenen tot tevredenheid over hunnen ijver en hunne vorderingen.

Het aantal leden der maatschappij is in 1861 niet vermeerderd.

K. Bouwdepartement.

Behalve de noodige herstellingen en het gewone onderhoud aan landsgebouwen, vaartuigen enz., werden in 1861 door het bouwdepartement, onder andere, de volgende werken volbragt:

de brug over de Dominé-kreek nabij den post Poelepantje;
de smederij en toebehooren aan de Saramacca-straat;
het gouvernements-gebouw gebezigd voor tijdelijke secretarie;
het waaggebouw; en
de kommandants-woning op den post Gelderland;
de herstelling van:
de Saramaccabrug met verschillende duikers en riolen;
de bruggen over de Boomskreek, de Nepoensgracht, over de Steenbakkersgracht, over de Drambrandersgracht, over de Knuffelsgracht, den steiger der koloniale vaartuigen enz.;
het gouvernementsgebouw en de bijgebouwen;
het gebouw der weeskamer en bijgebouwen;
de schuttershoofdwacht en bijgebouwen;
het woonhuis voor den directeur op 's lands grond Boniface;
de cipierswoning in het fort Zelandia, en de gevangenissen aldaar;
drie officierswoningen in het fort Zelandia;
de groote kazerne;
het marine-magazijn;
onderscheidene gebouwen op fort Nieuw Amsterdam;
de landdrost- en doctorswoning in het district Nickerie, zoo ook de infirmerie aldaar.

L. Communicatiewegen te land en te water, en vervoermiddelen.

Het kanaal van Saramacca werd in 1861 weder op de gebruikelijke wijze schoongemaakt en in bevaarbaren staat gehouden door commando-negers. Ook werd de Sommeldijksche kreek uitgediept en tot op zekere hoogte in bevaarbaren staat gebragt; tot dit werk werden de Chinesche immigranten gebezigd, die in 's lands dienst werkzaam zijn.

De schroefstoomboot *Paramaribo* is na de ondergane aanzienlijke reparatie weder in de vaart gebragt, terwijl de maildienst in 1861 voornamelijk door de schroefboot *Vice-admiraal Rijk* waargenomen werd.

De rivier-stoomboot *Nickerie* werd ook in 1861 voor de rivierdienst gebezigd.

M. Geldelijk beheer.

I. ALGEMEEN BEHEER.

Hieromtrent valt niets bijzonders mede te deelen.

II. MUNTWEZEN.

Ook in 1861 deed zich, vooral ten gevolge van den burgeroorlog in Noord-Amerika, weder gebrek aan circulerend medium, vooral aan zilver, gevoelen.

Het Fransch en Noord-Amerikaansch goudgeld bleef onder de particulieren à pari in omloop.

III. De Begrooting.

Onder lit. N wordt hiernevens gevoegd de begrooting voor 1861, zoo als die door den Koning is goedgekeurd.

IV. Bronnen van inkomsten.

Hierin kwam in 1861 geene verandering.

V. De finantiele resultaten.

De uit Suriname ontvangen staten van ontvangsten en uitgaven over de jaren 1859 en 1860, vergeleken met de ramingen over die jaren, hebben aanleiding gegeven tot het vragen van nadere toelichtingen aan den gouverneur.

Beide staten zullen dus bij het volgende verslag worden overgelegd.

Omtrent het jaar 1861 wordt hiernevens gevoegd onder lit. O een staat aantoonende de ontvangsten en uitgaven over 1861 tot ultimo April 1862 gedaan, vergeleken met de raming van dat jaar.

VI. Opgeheven particuliere West-Indische Bank.

Zoo als in het verslag over 1860 is gemeld, zijn al de aan de opgeheven Bank toekomende plantages verkocht. De geheele afdoening wordt nog vertraagd doordien nog processen bij den Hoogen Raad aanhangig zijn gebleven.

VII. Inkomsten der gouvernements-plantages.

De ontvangsten dezer plantages bedragen volgens den hiernevens gevoegden staat lit. O tot en met ultimo April 1862 de som van f 95 679,15[5], waaromtrent evenwel moet worden aangemerkt, dat gemeld bedrag nog zal vermeerderd worden met de opbrengst der producten naar Nederland verscheept per schepen *Anna Lena* en *Hieronima Frederica*, waarvan de verkooprekeningen eerst in Augustus 1862 zijn ontvangen.

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent valt over 1861 niets bijzonders mede te deelen.

O. Slavenbevolking.

Herhaaldelijk zag zich het bestuur gedurende het jaar 1861 in de noodzakelijkheid gebragt, om ten gevolge van ernstige ongeregeldheden en desertien van een aantal slaven, dwangmaatregelen aan te wenden tot herstel en bewaring van rust en orde. Vooral was dit het geval met de plantages Kleinhoop, Hazard, Zeezigt, Breukelerwaard en Berg en Dal.

De sedert eenige jaren ingevoerde maatregel om, ter vervanging van lieverlede van de straf van zweepslagen, opsluitingen met of zonder boeijen en dwangarbeid aan openbare werken volgens beschikking van de politie op te leggen, had ook in 1861 eene zeer goede werking.

Het aantal der tot die straf verwezenen bedroeg in 1861:

171 mannen, van welke 101 plantage- en 70 stadsslaven;

87 vrouwen, » » 44 » » 43 »

Op het piket van justitie te Paramaribo werden in 1861 afgestraft in:

MAANDEN.	AANTAL SLAVEN.			Aantal. slagen.
	Stads-	Plan-tage-	Totaal.	
Januarij	1	2	3	57
Februarij.	15	1	16	250
Maart.	4	»	4	65
April	9	»	9	120
Mei	4	1	5	85
Junij	3	1	4	70
Julij	2	»	2	20
Augustus.	4	1	5	95
September	10	1	11	160
October	3	1	4	45
November	6	1	7	81
December	4	»	4	50
Totaal generaal	65	9	74	1098

Dus gedurende het jaar 1861 74 slaven met 1098 slagen.

De volgende tot het jaar 1861 betrekkelijke stukken worden hierbij overgelegd:

bijlage lit. P, staat van de regterlijke uitspraken wegens overtredingen van de slavenreglementen;

bijlage lit. Q, staat van de regterlijke uitspraken, waarbij slaven tot straffen veroordeeld zijn of waarbij zij van tegen hen ingebragte beschuldigingen zijn vrijgesproken;

bijlage lit. R, staat aantoonende het getal der weggeloopen en teruggekeerde slaven, met opgave van de middelen die tot hunne terugbrenging zijn aangewend, dan wel of zij uit eigen beweging zijn teruggekeerd, en van de straffen na terugkeering toegepast;

bijlage lit. S, staat aantoonende de straffen aan weggeloopen slaven, ten verzoeke van hunne meesters of derzelver vertegenwoordigers opgelegd;

bijlage lit. T, staat van de plantages en gronden, aan welker beheerders aanschrijvingen zijn gedaan tot nakoming van verpligtingen, hun bij de slavenreglementen voorgeschreven;

bijlage lit. U, staat van de vrijgegeven gouvernementsslaven, en van de daarvoor gestorte sommen in de kas van het Genootschap tot Uitbreiding van het Christendom in Suriname.

Omtrent het godsdienstig en ander onderwijs onder de slaven wordt verwezen naar hoofdstuk G (Eeredienst) en J (Onderwijs). Overigens vindt men in de hoofdstukken B, D, F en Q nog bijzonderheden omtrent de slavenbevolking medegedeeld.

P. Immigratie en kolonisatie.

Bij publicatie van den 12den Maart 1861 (*Gouvernementsblad* n°. 1) werd afgekondigd een tarief van werktaken en loonen voor vrije arbeiders.

§ 1. *Immigratie.*

Ook gedurende het jaar 1861 werden geene immigranten in Suriname ingevoerd. Alleen zijn van de naburige Engelsche kolonie Berbice acht Chinesche immigranten in

het district Nickerie aangekomen, van welke er zich één dadelijk weder naar gemelde kolonie heeft begeven.

De volgende tabel wijst aan het getal en den landaard der immigranten welke zich op ultimo December 1861 op de onderscheidene plantages, gronden, forten, posten en etablissementen bevonden.

NAMEN der plantages, gronden, forten, posten en etablissementen.	Chinezen.	Maderianen.	Afrikanen.	Totaal.
Albina (etablissement)	14	»	»	14
Amsterdam en verdere binnenposten (fort Nieuw) .	36	»	»	36
Bleijendaal (plantage)	»	8	»	8
Boxel »	»	1	2	3
Brouwerslust »	»	3	»	3
Catharina Sophia »	45	»	»	45
Coronie (post)	13	»	»	13
Dordrecht (plantage)	»	»	5	5
Gebroeders, de Drie »	7	17	»	24
Grond, de Nieuwe »	2	»	»	2
George Hendrik »	6	»	»	6
Hazard »	»	»	3	3
Hooyland »	20	»	»	20
Huwelijkszorg »	»	»	8	8
Kent »	24	»	»	24
Klein Hoop »	12	5	»	17
Marseille, Groot- »	24	»	»	24
Morgenstond »	»	2	»	2
Nickerie (post)	25	»	»	25
Ornamibo (plantage)	17	»	»	17
Paradise »	42	»	»	42
Petersburg »	22	»	»	22
Politie (administrative)	35	»	»	35
Resolutie (plantage)	23	»	»	23
Rustenburg »	22	»	»	22
Sardam »	20	»	»	20
Voorburg »	»	»	11	11
Vredenburg »	3	»	»	3
Waterloo »	18	»	»	18
	430	36	29	495

Omtrent de op de gouvernements-plantages Catharina Sophia en Rustenburg werkzaam zijnde Chinezen worden in hoofdstuk Q nog eenige mededeelingen aangetroffen.

§ 2. *Kolonisatie.*

Hieromtrent valt over 1861 niets mede te deelen.

Q. Nijverheid.

1°. Landbouw.

De volgende tabellen zijn getrokken uit de in hoofdstuk B genoemde en onder lit. A-I als bijlagen overgelegde uitvoerige divisiestaten.

Het aantal plantages en bewerkte gronden, verdeeld naar den aard der cultuur daarop uitgeoefend, en het aantal akkers, wordt op den volgenden staat aangewezen.

Getal plantages en gronden in elke divisie en in elk district.

	Suiker.	Koffij en cacao.	Koffij en kost.	Cacao en kost.	Katoen.	Hout.	Kost.	Kost en kweek.	Kweek.	Chirurgijns-etablissement.	Kerketablissement.	Totaal.	Getal akkers		
													van al de concessien in elke divisie.	bepolderd land.	in cultuur.
Boven-Suriname en Thorarica . . .	19	»	»	2	»	3	6	»	1	»	1	32	52 705½	13 339½	5 300¾
Para	9	»	»	5	»	10	11	7	5	»	1	48	123 385½	10 760	4 367
Boven-Commewijne	15	»	»	»	»	2	»	1	»	1	»	19	44 209	15 246	2 174½
Boven-Cottica en Perica	15	»	7	»	»	»	2	1	3	1	1	30	40 395½	20 873½	3 857½
Beneden - Commewijne	6	»	8	2	»	»	5	»	»	1	»	22	20 930½	12 390	4 743
Beneden-Cottica .	13	»	13	1	6	»	5	»	3	»	2	43	41 277½	30 280	9 548¾
Saramacca . . .	3	2	»	11	»	5	2	1	»	»	»	24	28 101	7 255	2 512½
Nickerie	5	3	»	»	»	1	1	1	»	»	»	11	10 057	4 914	3 506
Coronie	1	»	»	»	8	»	»	1	1	»	»	11	9 700	6 338	4 336
Totaal. .	86	5	28	21	14	21	32	12	13	3	5	240	370 761½	121 396	40 346

Bij vergelijking tusschen 1860 en 1861 vindt men eene vermindering van 8 plantages, welke is ontstaan door het verlaten en overbrengen der slavenmagten van de plantage Nieuw Hoop (divisie Boven-Commewijne) naar de plantage Waterland (divisie Para), van plantage de Vrede (divisie Cottica en Perica) naar plantage Lunenburg in dezelfde divisie, en door het niet indienen van statistieke tabellen van eenige weinig beteekende kostgrondjes, waarvan meermalen is medegedeeld dat zij heden in cultivatie, kort daarna weder verlaten zijn.

De volgende staat toont aan het aantal in bebouwing zijnde akkers in elke divisie en in elk district, verdeeld naar de daarop uitgeoefend wordende cultuur.

Getal akkers in elke divisie en in elk district, met de verschillende daarop uitgeoefend wordende cultures.

	Suikerriet.	Koffij.	Cacao.	Koffij en cacao.	Koffij en banannen.	Cacao en banannen.	Katoen.	Banannen alleen.	Aardvruchten.	Rijst.	Cassave.	Taijers.	Totaal.
Boven-Suriname en Thorarica .	4 226$^{3}/_{4}$	»	42$^{1}/_{2}$	»	174$^{1}/_{2}$	268	»	522$^{1}/_{2}$	58$^{1}/_{2}$	4	»	4	5 300$^{3}/_{4}$
Para	1 956	»	102$^{1}/_{2}$	»	30	257	»	439$^{1}/_{2}$	1 472	102	2	6	4 367
Boven-Commewijne	2 029	»	»	»	»	»	»	56	64	9	10	6	2 174
Boven-Cottica en Perica . . .	2 571	414$^{1}/_{2}$	4	»	203$^{1}/_{2}$	7	»	577$^{1}/_{2}$	30	50	»	»	3 857$^{1}/_{2}$
Beneden-Commewijne	2 375	30	27$^{1}/_{2}$	»	693$^{1}/_{2}$	488	»	1 129	»	»	»	»	4 743
Beneden-Cottica	3 611	160	64	33	1 765$^{1}/_{2}$	21$^{3}/_{4}$	1 511$^{1}/_{2}$	2 372	10	»	»	»	9 548$^{3}/_{4}$
Saramacca	950	»	706$^{1}/_{2}$	158	87	201$^{1}/_{2}$	»	297$^{1}/_{2}$	64	35	13	»	2 512$^{1}/_{2}$
Nickerie	2 376$^{1}/_{2}$	90	84	159	68	116	»	613	»	»	»	»	3 506$^{1}/_{2}$
Coronie	698	»	»	»	»	»	2 951$^{1}/_{2}$	551$^{1}/_{2}$	101	»	34	»	4 336
TOTAAL . . .	20 793$^{1}/_{4}$	694$^{1}/_{2}$	1 031	350	3 022	1 359$^{1}/_{4}$	4 463	6 558$^{1}/_{2}$	1 799$^{1}/_{2}$	200	59	16	40 346

De verhouding tot 1860 is als volgt:

		1860.	1861.
Suikerriet,	akkers,	20 129 3/4	20 793 1/4
Koffij,	»	545 1/2	694 1/2
Cacao,	»	672	1 031
Koffij en cacao,	»	249	350
Koffij en banannen,	»	3 784	3 022
Cacao en banannen,	»	974	1 359 1/4
Katoen,	»	7 257 1/2	4 612
Banannen alleen,	»	7 355 3/4	6 409 1/2
Aardvruchten,	»	1 350	1 799 1/2
Rijst,	»	200 1/2	200
Cassave,	»	120	59
Taijers,	»	29	16
Totaal	»	42 667	40 346

Zoodat in 1861 2321 akkers minder zijn bebouwd dan in 1860.

De volgende staat toont de verkregen producten aan.

STAAT der verkregen producten in de onderscheidene divisien en districten over het jaar 1861.

	Suiker.	Rhum, proef-houdend.	Dram, proef-houdend.	Melasse.	Koffij. Heele.	Koffij. Ge-broken.	Cacao.	Katoen. Zuivere.	Katoen. On-zuivere.	Aard-vruch-ten.	Banannen.	Rijst.	Waarde der houtwaren.	Koren.
	Amst. pond.	Gallons.			Amsterdamsche ponden.						Bossen.	Amst. p.		Vaten van 600 spieren.
Boven-Suriname en Thorarica	6 557 311	2 660	54 472	218 438	7 081	»	7 449	»	»	500	298 462	»	f 12 431,73	»
Para.	3 073 299	550	25 252	111 791	200	»	21 582	»	»	16 000	85 240	31 200	53 320,24	114
Boven-Commewijne. .	3 149 174	»	30 342	134 399	»	»	»	»	»	»	1 690	»	2 570,00	»
» Cottica en Perica	3 685 877	»	31 774	162 919	31 766	465	»	37 625	5 845	»	171 462	57 800	»	»
Beneden-Commewijne .	3 744 681	20 759	10 878	107 745	18 567	»	15 420	»	»	»	469 106	»	»	»
» Cottica. . .	4 688 595	6 877	32 531	150 945	46 629	140	11 220	129 921	3 900	»	686 189	»	»	»
Saramacca.	2 119 041	34 456	5 128	58 396	22 915	1 105	473 268	»	»	1 200	35 450	33 300	4 550,45	600
Nickerie	4 356 059	82 190	11 660	157 755	18 438	205	37 106	»	»	»	105 073	»	»	»
Coronie.	1 268 023	31 903	5 891	45 595	»	»	»	182 776	»	134 800	52 915	»	»	28
	32 642 060	179 395	207 928	1 147 983	145 596	1 915	566 045	350 322	9 745	152 500	1 905 587	122 300	f 72 872,42	742
					147 511			360 067						

De verhouding van de hoofd-stapelproducten van 1860 tot 1861 is als volgt:

	1860.	1861.	
Suiker	34 029 917	32 642 060	Amst. ponden;
Koffij	339 512	147 511	» »
Cacao	543 735	566 045	» »
Katoen	617 643	360 067	» »

Alzoo zijn in 1861:

22 310 pond cacao meer, en
1 387 857 » suiker,
192 001 » koffij, en
257 576 » katoen minder verkregen.

Deze voordeelige verhouding van de cacao moet toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat men zich in den laatsten tijd, vooral in de divisie Saramacca, meer bepaald op de cacao-cultuur heeft toegelegd; de vermindering van de koffij is hieraan toe te schrijven, dat de meeste planters, om het wisselvallige van dat product, zich meer en meer toeleggen op het aanplanten van banannen, waardoor de koffij geheel ten achtere geraakt. Ook het verlaten van de meeste katoenplantages moet worden toegeschreven aan de weinige opbrengst van dat product.

Volgens de naar aanleiding der publicatie van 1854 (*Gouvernementsblad* n°. 9) door de belanghebbenden ingediende opgaven, zoude gedurende dit jaar door de verschillende houtgronden afgeleverd en verbruikt zijn voor eene waarde van f 72 872,42.

De volgende staat toont aan de prijzen, waarnaar de uitgaande regten in elk der vier quartalen van het jaar 1861 berekend zijn voor den uitvoer van de navolgende producten:

		QUARTALEN.			
		Eerste.	Tweede.	Eerste.	Tweede.
Suiker.	per 100 pond.	f 10,00	f 9,00	f 8,25	f 8,25
Rhum en dram ter sterkte van 20 graden hygrometer en daarboven. . .	» 100 gall.	90,00	90,00	80,00	75,00
Idem ter sterkte beneden de 20 graden hygrometer	» 100 »	60,00	60,00	50,00	60,00
Melasse	» 100 »	31,00	25,00	25,00	25,00
Koffij (heele)	» 100 pond.	34,00	34,00	34,00	37,00
Koffij (gebroken)	» 100 »	20,00	20,00	20,00	22,00
Cacao	» 100 »	30,00	28,00	28,00	27,00
Katoen (schoone)	» 100 »	30,00	35,00	35,00	35,00
Katoen (vuile)	» 100 »	17,00	20,00	20,00	20,00
Patattes	» 100 »	3,00	3,00	3,00	3,00
Banannen.	» bos.	0,40	0,40	0,40	0,40
Rijst (ongepeld).	» 100 »	10,00	10,00	9,00	8,00
Koren (gepeld in vaten). . . .	» 100 »	5,00	5,00	4,00	4,00
Koren (ongepeld)	» 600 spieren.	4,50	4,50	3,50	3,50

Naar deze berekening bedroeg het geldwaardig bedrag der in 1861 verkregen producten als volgt:

Suiker	f 2 896 982,82^5
Rhum	126 921,96
Dram	147 109,06
Melasse	304 215,49^5
Koffij (heele)	50 594,61
» (gebroken)	392,57^5
Cacao	159 907,71
Katoen (zuivere)	84 483,67^5
» (onzuivere)	1 875,91
Aardvruchten	4 575,00
Banannen	762 234,80
Rijst	11 312,75
Koren	3 153,50
Houtwaren	72 872,42
	f 4 626 632,29

De houtwaren zijn vrij van uitgaande regten.

In 1860 beliep de hier bedoelde geldswaarde eene som van f 5 491 120,08^5, dus in dit jaar een nadeelig verschil van f 864 487,79^5, hetgeen aan de vermindering der productie moet worden toegeschreven; immers alleen aan suiker is er 1 387 857 pond minder verkregen, terwijl de prijzen, waarnaar de uitgaande regten berekend worden, in 1861, vooral wat suiker, rhum, dram en melasse betreft, veel lager stonden dan in 1860.

De slaven waren in 1861 in de divisien en districten verdeeld, zoo als dit in den onder lit. V bijgevoegden uitvoerigen staat is aangegeven, waarin tevens de aard der door hen verrigte werkzaamheden en andere bijzonderheden zijn vermeld.

De volgende staat toont aan het getal der slaven, die tot de plantages zelve behooren, en van die, welke, ofschoon daar werkzaam zijnde, niet van de plantage, maar van den eigenaar privé zijn, of van de aanhoorige gronden of van elders afkomstig zijn.

	Slaven van de plantages zelve.					Slaven van de aanhoorige gronden, van den eigenaar privé of van elders.					Totaal generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	
Boven-Suriname en Thorarica.	1 232	1 378	715	709	4 034	246	225	109	110	690	4 724
Para	804	982	716	613	3 115	229	225	140	132	756	3 871
Boven-Commewijne	692	784	437	426	2 339	91	71	66	45	273	2 612
Boven-Cottica en Perica . . .	763	904	461	471	2 599	332	343	197	205	1 077	3 676
Beneden-Commewijne . . .	913	1 004	531	522	2 970	212	171	106	114	603	3 573
Beneden-Cottica.	1 947	2 240	1 470	1 323	6 980	214	194	116	102	626	7 606
Saramacca . . .	411	458	250	267	1 386	54	36	20	16	126	1 512
Nickerie	368	377	263	295	1 303	127	105	48	63	343	1 646
Coronie	477	491	347	371	1 686	98	87	66	65	316	2 002
Totaal . .	7 607	8 618	5 190	4 997	26 412	1 603	1 487	868	852	4 810	31 222

Tot de verschillende soorten van cultuur werden de slaven gebezigd, zoo als in de staten, als bijlagen onder lit. W en X overgelegd, uitvoerig is opgegeven.

Daaruit blijkt dat de verhouding van het aantal veld-arbeiders tot dat der geheele slavenmagt was als volgt:

in de divisie	Boven-Suriname en Thorarica	bijna 40	per	cent;
» » »	Para	bijna 42	»	»
» » »	Boven-Commewijne	ruim 38	»	»
» » »	Boven-Cottica en Perica	» 41	»	»
» » »	Beneden-Commewijne	» 41	»	»
» » »	Beneden-Cottica	» 40	»	»
» » »	Saramacca	» 43	»	»
» het district	Nickerie	» 56	»	»
» » »	Coronie	» 45	»	»

Volgens de divisiestaten is het grootste product op de suikerplantages per akker in 1861 verkregen door:

de plantage	Kent (Saramacca)	$3\,712^1/_3$	Amst.	ponden.
» »	Picardie (Beneden-Cottica)	3 562	»	»
» »	de Hoop (Boven-Suriname en Thorarica)	$3\,456^2/_3$	»	»
» »	Sinabo a Gelré (Boven-Commewijne)	3 372	»	»
» »	Rustenburg (Boven-Cottica en Perica)	3 372	»	»
» »	Catharina Sophia (Saramacca)	3 335	»	»
» »	Goudmijn (Boven-Commewijne)	3 332	»	»
» »	Dordrecht (Boven-Suriname en Thorarica)	$3\,290^1/_2$	»	»
» »	Alkmaar (Beneden-Commewijne)	$3\,284^1/_2$	»	»
» »	Guinesche Vriendschap (Boven-Suriname en Thorarica	$3\,086^1/_2$	»	»

en het minste door:

de plantage	Kroonenburg (Beneden-Cottica)	700	»	»
» »	Wolff's Capoerica (Boven-Cottica en Perica)	$1\,051^1/_8$	»	»
» »	Rozenburg (Boven-Commewijne)	$1\,186^1/_2$	»	»
» »	Hazard (Boven-Commewijne)	$1\,295^1/_2$	»	»
» »	Concordia (Boven-Commewijne)	1 349	»	»
» »	Poelwijk (Boven-Cottica en Perica)	$1\,461^1/_2$	»	»
» »	Pérou (Boven-Cottica en Perica)	1 466	»	»
» »	Ellen (Beneden-Commewijne)	1 508	»	»
» »	Molhoop (Boven-Cottica en Perica)	1 522	»	»
» »	La Paix (Boven-Cottica en Perica)	1 541	»	»

In 1860 was het grootste product geleverd door:

de plantage	Hooyland (Beneden-Commewijne)	1 462 912	»	»
» »	Alkmaar (Beneden-Commewijne)	1 460 944	»	»
» »	Paradise (Nickerie)	1 356 600	»	»
» »	Catharina Sophia (Saramacca)	1 320 000	»	»
» »	Nursery (Nickerie)	1 125 000	»	»
» »	Resolutie (Beneden-Cottica)	1 080 000	»	»

de plantage Burnside (Coronie)	1 075 707	Amst. ponden.
» » de Drie Gebroeders (Boven-Suriname en Thorarica)	1 021 241	» »
» » Waterloo (Nickerie)	993 519	» »
» » Houttuin (Para)	745 500	» »

en het minste door:

de plantage Kroonenburg (Beneden-Cottica)	8 852	» »
» » Waterland (Para).	74 638	» »
» » Lunenburg (Boven-Cottica en Perica). . . .	56 077	» »
» » Wolff's Capoerica (Boven-Cottica en Perica) .	71 500	» »
» » Livorno (Para).	73 750	» »
» » Pérou (Boven-Cottica en Perica)	75 000	» »
» » Alyda (Boven-Cottica en Perica)	82 800	» »
» » Picardie (Beneden-Cottica)	83 574	» »
» » Nieuwhoop (Boven-Commewijne)	86 702	» »

In 1861 is het grootste product geleverd door:

de plantage Alkmaar (Beneden-Commewijne)	1 377 867	» »
» » Burnside (Coronie)	1 256 218	» »
» » Catharina Sophia (Saramacca)	1 213 974	» »
» » Nursery (Nickerie)	1 054 459	» »
» » Waterloo (Nickerie)	1 043 000	» »
» » Resolutie (Beneden-Cottica)	985 000	» »
» » Paradise (Nickerie)	869 000	» »
» » Rust en Werk (Beneden-Cottica)	836 156	» »
» » Hamptoncourt (Nickerie)	810 000	» »
» » de Drie Gebroeders (Boven-Suriname en Thorarica).	742 038	» »

en het minste door:

de plantage Concordia (Boven-Commewijne).	94 449	» »
» » Fairfield (Boven-Commewijne)	91 000	» »
» » L'Espérance (Boven-Suriname en Thorarica) .	77 562	» »
» » Wolff's Capoerica (Boven-Cottica en Perica) .	68 850	» »
» » Pérou (Boven-Cottica en Perica)	65 979	» »
» » Alyda (Boven-Cottica en Perica)	64 000	» »
» » Kroonenburg (Beneden-Cottica)	21 000	» »
» » Sarah (Coronie)	11 705	» »

Op de gouvernementsplantage Catharina Sophia telde men in 1861 434 slaven, waarvan gemiddeld 123 hoofden dagelijks in het veld waren, en 65 vrije personen, onder welk getal begrepen zijn 45 Chinesche immigranten.

Op de gouvernementsplantage Rustenburg bedroeg het getal slaven 201 hoofden, onder welken 65 gehuurde slaven van plantage George Hendrik. Van dit totaal gingen er dagelijks gemiddeld 60 in het veld. Er waren nog 29 vrije personen, onder welk getal begrepen zijn 22 Chinesche immigranten.

Over het algemeen was de gezondheidstoestand op beide plaatsen voldoende.

In 1861 werden er:

	op Catharina Sophia,			op Rustenburg,		
	van het mannelijk geslacht.	van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.	van het mannelijk geslacht.	van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.
geboren	8	6	14	3	»	3
en						
overleden. . . .	9	9	18	5	1	6

De sterften hebben dus op Catharina Sophia de geboorten met 4 en op Rustenburg met 3 hoofden overtroffen. Onder de overledenen op Catharina Sophia bevonden zich 6 bejaarden.

Onder litt. IJ en Z worden hierbij overgelegd twee staten van inkomsten en uitgaven der gouvernements-plantages Catharina Sophia en Rustenburg over 1861.

Uit den eersten blijkt, dat Catharina Sophia slechts een voordeelig slot van f 18 590,26⁵ heeft opgeleverd.

Het niet verkrijgen van een grooter batig slot moet toegeschreven worden aan de enorme kosten tot aankoop van nieuwe werktuigen.

Niettegenstaande er minder vaten suiker dan geraamd zijn verkregen, hebben deze echter meer gewogen dan de geraamde hoeveelheid in gewigt, terwijl de mindere geldelijke opbrengst moet worden toegeschreven aan de mindere prijzen gedurende het jaar 1861.

Uit den tweeden staat blijkt dat de plantage Rustenburg een nadeelig verschil van f 10 583,47 heeft opgeleverd.

Tot deze nadeelige uitkomst hebben geleid de onderscheidene reparatien die aan de aanwezige gebouwen, welke ten gevolge van vroeger slecht beheer in ellendigen toestand waren geraakt, moesten worden verrigt, zoomede de kosten die moesten aangewend worden ten einde te voorzien in eene behoorlijke huisvesting der aangehuurde slaven van plantage George Hendrik.

Uit den volgenden staat blijkt hoe veel stoom- en hoe veel watermolens op de suikerplantages en hoe veel koffij-breekmolens en katoenstoommolens op 21 December 1861 aanwezig waren.

	Suiker-		koffij-	Katoen-	AANMERKINGEN.
	stoom-molens.	water-molens.	breek-molens.	stoom-molens.	
Boven-Suriname en Thorarica	15 (1)	7	1	»	(1) Hieronder begrepen 2, op plantage Meerzorg aanwezig.
Para	7	2	»	»	
Boven-Commewijne . . .	4	10	»	»	(2) Hieronder begrepen 2, op plantage Alkmaar aanwezig.
Boven-Cottica en Perica. .	7	8	»	»	
Beneden-Commewijne . . .	6 (2)	1	»	»	
Beneden-Cottica	10	1	1	2	(3) Hieronder begrepen 2, op plantage Catharina Sophia aanwezig.
Saramacca	4 (3)	»	»	»	
Nickerie	5	»	1	»	
Coronie.	1	»	»	»	

2°. Veeteelt.

De volgende staat toont den toestand aan van den veestapel op ultimo December 1861.

	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
De stad Paramaribo en hare buitenwijken.	723	37	13	84	55	15	110
Boven-Suriname en Thorarica	306	13	4	10	182	34	222
Para	1063	24	8	31	369	32	335
Boven-Commewijne	181	»	»	»	52	21	105
Boven-Cottica en Perica	361	3	2	2	155	85	382
Beneden-Commewijne	228	20	4	4	95	3	348
Beneden-Cottica	792	34	5	8	473	91	497
Saramacca	123	1	2	10	10	»	93
Nickerie	610	31	5	15	571	38	362
Coronie	500	28	2	24	2085	64	370
Totaal	4887	191	45	188	4047	383	2824

3°. Uitgifte van landerijen voor cultuur.

In 1861 werden aan particulieren afgestaan in allodialen eigendom 11 perceelen land, te zamen groot ruim $4^2/_3$ akkers of 2 bunders, en in pacht 18 perceelen, te zamen groot ruim $127^{43}/_{693}$ akkers of $54^{2208}/_{4851}$ bunders.

In dat jaar werden in den boezem van het domein teruggenomen de gronden Mon Plaisir in Para en Zorg en Vrij aan het verlengde pad van Wanica.

4°. Handel en scheepvaart.

In het jaar 1861 kwamen in Suriname aan:

uit Nederland	44	schepen,	metende	5 170	lasten,
» Noord-Amerika	38	»	»	4 212½	»
» andere vreemde plaatsen	146	»	»	5 671	»
Te zamen	228	»	»	15 053½	»

Met deze schepen werd voor eene geldswaarde van f 3 276 835,39⁵ ingevoerd; als:

uit Nederland	f 1 443 727,50
» Noord-Amerika	1 032 296,38
» andere vreemde plaatsen	800 811,51 5

In 1861 zijn er dus 9 schepen met 602½ tonnenlast meer aangekomen, en heeft de invoer f 219 889,22 *meer* bedragen.

De invoer uit Nederland bedroeg in 1861 f 143 494,78 *minder*, die uit Noord-Amerika f 109 815,41 *meer* dan in 1860. Die uit andere vreemde plaatsen bedroeg f 253 568,59 *meer* dan in 1860.

In 1861 vertrokken uit Suriname:

naar Nederland	45 schepen, metende		5 322½	lasten,
» Noord-Amerika	32	» »	3 616	»
» andere vreemde plaatsen	146	» »	5 835½	»
Te zamen	223	» »	14 774	»

De uitvoer met deze schepen bedroeg in geldswaarde:

naar Nederland	f 1 813 424,54[5]
» Noord-Amerika	520 461,09
» andere vreemde plaatsen	1 155 044,86
Te zamen	f 3 488 930,49[5]

In 1861 zijn er dus met een tonnenlast van 533 *minder*, 6 schepen meer vertrokken dan in 1860 en de uitvoer bedroeg f 1 035 070,17[5] *minder*, als:

naar Nederland	f 366 729,25[5]
» Noord-Amerika	567 864,16
» andere vreemde plaatsen	100 476,76

Omtrent nadere bijzonderheden, zoomede omtrent den staat van het entrepôt gedurende 1861, wordt verwezen naar de onder lit. A A overgelegde staten.

De invoer voor rekening van het Gouvernement had alleen plaats uit Nederland voor een bedrag van f 69 460,74; terwijl er voor rekening van het Gouvernement is uitgevoerd 380½ kubieke voeten en 40 kubieke duimen vierk. hout, voor eene waarde van f 1254,40.

In de laatste vijf jaren bedroeg de algemeene invoer aan geldswaarde:

in 1857	f 2 992 193,20[5]
» 1858	3 492 070.25[5]
» 1859	2 887 570,51[5]
» 1860	3 056 946,17[5]
» 1861	3 276 835,39[5]

De algemeene uitvoer in die vijf jaren bedroeg aan geldswaarde:

in 1857	f 5 559 390,04
» 1858	3 374 037,34[5]
» 1859	3 343 445,74
» 1860	4 524 000,67
» 1861	3 488 930,40[5]

Op den handel en de scheepvaart werden in 1861 geheven:

aan inkomende regten	f 77 231,87
» uitgaande »	167 416,05
» lastgeld der schepen	36 318,25
» baak-, los- en steigergelden	2 180,00
» entrepôt-, waag- en rooigelden	6 041,13[5]
Te zamen	f 289 187,30[5]

terwijl in 1860 de geheven regten op handel en scheepvaart f 356 603,39 bedroegen.

Eene vergelijking tusschen den in- en uitvoer van de voornaamste artikelen in 1851 en 1861 wordt in den volgenden staat aangetroffen.

	INVOER.	
	1851.	1861.
Aarde-, glas- en porseleinwerk	f 50 736,29	f 128 956,20
Bier	15 172,25	39 250,48
Bloem en korenmeel	160 423,20	228 374,66
Boeken	»	4 450,475
Boter	73 448,80	96 177,095
Cement	7 692,50	10 208,36
Confituren en suikerwerk	6 139,11	9 082,445
Galanterien en kramerijen	13 790,22	28 986,405
Gereedschappen	20 000,00	71 300,16
Goud- en zilverwerken	»	12 621,18
Hoepels	15 517,60	32 420,81
Houtwaren	54 905,11	140 288,285
Kaarsen	23 518,48	29 946,13
Kaas	23 697,00	39 493,655
Kalk	18 870,11	23 449,80
Kleedingstukken	104 313,595	149 587,26
Koffij	96,00	»
Leder- en borstelwerk	5 950,87	12 166,78
Machinerien	66 838,03	172 243,05
Manufacturen	290 455,015	365 856,915
Materialen	33 891,365	112 533,45
Medicijnen	23 998,985	27 488,175
Meubelen	24 848,25	17 676,545
Muziekinstrumenten	»	4 614,45
Olie (patent-)	35 456,00	48 022,29
Papier	7 000,00	6 238,15
Parfumerien	3 434,25	10 267,065
Provisien	103 104,615	145 428,595
Rijtuigen en zadelwerk	3 371,50	539,14
Rijst	142 106,20	266 255,425
Schrijfbehoeften enz.	4 238,53	3 442,975
Spek	46 490,975	276 967,84
Steenkolen	13 380,35	46 143,455
Sterke dranken	29 410,25	47 307,02
Suiker	6 331,50	13 669,16
Transporteren	f 1 428 626,95	f 2 621 451,88

	INVOER.	
	1851.	1861.
Per transport	f 1 428 626,95	f 2 621 451,88
Tabak, snuif en cigaren	57 406,68	66 747,40
Thee	5 965,37	6 751,06^5
Touwwerk	9 251,62^5	14 061,27
Vee	16 153,00	11 567,50
Verwwaren.	26 184,19	39 233,53
Visch (gezouten)	218 516,07	305 396,95
Vleesch »	52 101,80	110 876,91
Wapenen	»	7 590,35
Wateren (mineraal)	»	1 859,67
Wijn	29 218,45^5	40 334,46
Zaden	»	542,79
Zeep	14 351,03	18 407,81^5
Zout	5 804,75	6 569,72
Diverse	17 501,12	25 442,08^5
Totaal	f 1 881 144,04	f 3 276 835,39^5

	UITVOER.			
	1851.		**1861.**	
	Hoeveelheid.	Geldswaarde.	Hoeveelheid.	Geldswaarde.
Suiker, ...	26 280 441 pond.	f 1 880 717,64	31 723 369 pond.	f 2 654 479,83^5
Melasse	718 634 gall.	143 726,10	673 723 gall.	181 364,74
Rhum en dram. .	65 082 »	38 274,20	191 001$^1/_2$ »	155 704,95
Koffij	54 313 pond.	13 549,24	139 735 pond.	47 754,96
Katoen	965 537 »	317 780,55^5	478 875 »	158 275,95
Cacao	109 146 »	19 288,41	504 208 »	141 158,85
Totaal . .		f 2 413 336,84^5		f 3 338 739,28^5

Bovenstaande geldswaarden zijn berekend naar de gemiddelde prijzen, zoo als die bepaald zijn voor de heffing der uitgaande regten.

Die prijzen, quartaalsgewijze geregeld, waren gemiddeld in:

Van de	**1851.**	**1861.**
Suiker, per 100 pond	f 7,12^5	f 8,87^5
Melasse, per 100 gall.	20,00	26,50
Rhum, » » »	50,00	70,62^5
Dram, » » »	50,00	70,62^5
Koffij (heele), per 100 pond.	26,00	34,75
Koffij (gebrande), per 100 pond . . .	15,75	20,50
Katoen (schoone), » » »	31,50	33,75
Katoen (vuile), » » »	15,75	19,25
Cacao » » »	17,50	28.25

R. Betonning, bebakening en loodswezen.

Het vuurschip, vóór de monding der rivier de Suriname geplaatst, bewijst bij voortduring goede diensten aan de scheepvaart.

Dit vaartuig werd in het laatst van 1860, zoo als reeds in het verslag over dat jaar werd medegedeeld, naar binnen gehaald en gekoperd. Het onderging nog eene belangrijke reparatie, waarna het weder naar buiten werd gebragt.

In de betonning kwam in 1861 geene wijziging, met uitzondering van eene rifton, die nog aan de monding der rivier Suriname werd geplaatst.

S. Briefwisseling.

STAAT, aantoonende het getal der gedurende het jaar 1861 ontvangen en verzonden brieven en couranten per mail en per gewone scheepsgelegenheid.

ONTVANGEN.

VAN	Per mail.		Per andere scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal couranten.
	Brieven.	Couranten.	Brieven.	Couranten.		
Nederland	9185	12652	467	104	9652	12756
Curaçao.	267	96	52	14	319	110
Nickerie	a 661	»	»	»	661	»
Coronie.	a 229	»	»	»	229	»
Demerary en andere vreemde plaatsen	b 1873	2172	»	»	1873	2172
	12215	14920	519	118	12734	15038

VERZONDEN.

NAAR	Per mail.		Per andere scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal couranten.
	Brieven.	Couranten.	Brieven.	Couranten.		
Nederland	9975	1746	77	8	10052	1754
Curaçao	246	427	103	27	349	454
Nickerie	c 2254	1530	»	»	2254	1530
Coronie.	c 964	944	»	»	964	994
Engeland.	900	315	»	»	900	315
Frankrijk	d 10125	835	»	»	10125	835
Belgie.	93	»	»	»	93	»
Duitschland . . .	124	»	»	»	124	»
Demerary en andere vreemde plaatsen	845	369	»	»	845	369
	25526	6216	180	35	25706	6251

a. Onder dit getal zijn de dienstbrieven niet vermeld.

b. Onder dit getal zijn niet vermeld de voor Cayenne ontvangen brieven.

c. Onder dit getal zijn de dienstbrieven begrepen.

d. Deze brieven zijn van Cayenne ter verzending aangebragt.

Het vervoer per mail is dus weder belangrijk toegenomen.

's Gravenhage, den 22sten April 1864.

De Minister van Koloniën,

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE L (1) VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

N°. 3.

LIJST der plantages welke gedurende het jaar 1861 door de zendelingen der Evangelische Broedergemeente bediend geworden zijn.

A. *Plantages, welke tot zendelings-etablissementen behooren.*

NAMEN DER PLANTAGES.	NAMEN der etablissementen waartoe dezelve behooren.	*AANMERKINGEN.*
Beekhuizen.	Beekhuizen.	Op deze plantages wordt, met weinige uitzonderingen, op de Christelijke feestdagen niet gewerkt, ten einde de negers in de gelegenheid te stellen om deze dagen op Christelijke wijze te vieren.
Livorno.	dito.	
Dijkveld.	dito.	
Voorburg.	Clevia.	
Suzanna'sdaal.	dito.	
Belwaarde	dito.	
Lust en Rust.	dito.	
Dordrecht.	dito.	
Jagtlust.	dito.	
Pieterszorg.	Rust en Werk.	
Rust en Werk.	dito.	
Johannisburg.	dito.	
Maasstroom.	dito.	
Berlijn.	dito.	

(1) De bijlagen A—K zijn, ter inzage van de leden der Kamer ter griffie nedergelegd.

NAMEN DER PLANTAGES.	NAMEN der etablissementen waartoe dezelve behooren.	*AANMERKINGEN.*
Elisabethshoop.	Rust en Werk.	
Johan en Margaretha.	dito.	
Frederiksdorp.	dito	
Guadeloupe.	Heerendijk.	
Marienbosch.	dito.	
Schaapstede.	dito.	
Kroonenburg.	dito.	
Brouwerlust.	dito.	
Mon souci.	dito.	
Vertrouwen.	dito.	
Hecht en Sterk.	dito.	
Picardi.	dito.	
Zoelen.	Leliendaal.	
Geertruidenburg.	dito.	
Marienburg.	dito.	
Ellen.	dito.	
Leliendaal.	dito.	
Visser'szorg.	dito.	
Sorgvliet.	dito.	
Alkmaar.	dito.	
Nijd en Spijt.	dito.	
Mon trésor.	dito.	
Reynsdorp.	Anna'szorg.	
Kerkshoven.	dito.	
Ponthieu.	o.	
Barbados.	dito.	
Maria Petronella.	dito.	
Moed en Kommer.	dito.	
Badenstein.	dito.	

NAMEN DER PLANTAGES.	NAMEN der etablissementen waartoe dezelve behooren.	*AANMERKINGEN.*
Frederikslust.	Anna'szorg.	
Broedershoop.	dito.	
Esthersrust.	dito.	Hier is eene Roomsch-katholijke kerk, sommige negers behooren evenwel tot de Evangelische Broedergemeente.
Vaderszorg.	dito.	
Adrichem.	dito.	
Goosen.	dito.	
Charlottenburg.	Charlottenburg.	
La Prospérité.	Bersaba.	
De Vier Kinderen.	dito.	
Catharina Sophia.	Catharina Sophia.	
Hamilton.	Salem.	
Moy.	dito.	
Persévérance.	dito.	
John.	dito.	
Johanna Maria.	dito.	
Leasowes.	dito.	
Sarah.	dito.	
Burnside.	dito.	
Waterloo.	Waterloo.	
Hazard.	dito.	

B. *Plantages, welke door reizende zendelingen bediend worden.*

NAMEN DER PLANTAGES.	Hoe veel aanvragen om een kerkdag gedaan zijn.	Hoe veel kerkdagen gegeven zijn.	AANMERKINGEN.
Tourtonne	»	»	Wekelijks eene avondgodsdienstoefen. op Tourtonne.
Ma Retraite.	»	»	Idem.
Geijersvlijt	8	6	Wordt door den zendeling van Clevia bediend.
Leonsberg	7	6	Idem.
De Resolutie	(9)	(9)	Wordt op Zondagen bezocht.
Tout lui faut	9	4	Wordt door den zendeling van Beekhuizen bediend.
Meerzorg.	4	4	De plantages Meerzorg tot en met Victoria worden door eenen zendeling bediend, wonende te Paramaribo.
La Liberté	6	4	
Het IJland	6	4	
Bleijendaal	4	4	
(Ornamibo) Houttuin. .	6	5	
De Hoop.	7	6	
Petersburg	8	5	
Ornamibo	5	4	
Vreeland.	6	4	
Maagdenburg	7	4	
Merveille.	10	2	
La Rencontre	6	5	
Adrichem.	5	5	
Waterland	(6)	(6)	Wordt op Zondagen bediend.
St. Barbara.	6	4	
St. Eustatius	6	5	
Accaribo.	5	3	
De drie Gebroeders . .	8	8	
Groot Chatillon . . .	7	2	
Rac à Rac	6	4	

NAMEN DER PLANTAGES.	Hoeveel aanvragen om een kerkdag gedaan zijn.	Hoeveel kerkdagen gegeven zijn.	*AANMERKINGEN.*
Guin Vriendschap . .	6	5	
l'Espérance	2	2	
La Diligence	2	2	
Berg en Dal	2	2	
Victoria	2	2	
Onoribo	6	4	De plantages Onoribo tot en met l'Inquiétude worden door den zendeling van Bersaba bediend.
Osembo	5	5	
Onverwacht.	5	1	
Overtoom.	6	2	
Hanover	6	4	
Berlijn	6	6	
l'Inquiétude.	6	5	
Katwijk	6	6	De plantages Katwijk tot en met Le Mât Rouge worden door drie zendelingen bediend, wonende op Charlottenburg.
Wederzorg	6	6	
Vriendsbeleid	6	6	
Spieringshoek	6	6	
St. Germain	5	5	
Zorg en Hoop	6	5	
Nieuwe Grond. . . .	5	5	
Constantia	6	4	
Nieuw Meerzorg . . .	6	6	
Bruinendaal.	6	5	
Alliance	(6)	(6)	Wordt op Zondagen bediend.
Nieuw Roeland . . .	5	5	
Schoonoord	6	5	
Hooiland.	(8)	(8)	Wordt op Zondagen bediend.
Slootwijk.	6	6	
Fortuin	6	5	

NAMEN DER PLANTAGES.	Hoeveel aanvragen om een kerkdag gedaan zijn.	Hoeveel kerkdagen gegeven zijn.	AANMERKINGEN.
Nieuwzorg	6	6	
Sinabo en Gelre . . .	6	5	
Vossenburg	6	6	
Breukelerwaard . . .	6	6	
Fairfield	6	5	
Jalousie	6	4	
Rosenburg	6	4	
Canawappibo	6	4	
Potribo	6	6	
Concordia	6	6	
Berkshoven	6	6	
Hazard	5	5	
Quapibo	5	5	
Copie	5	5	
Kleinhoop	6	6	
Twijfelachtig	6	6	
l'Aventure	5	4	
Molhoop	9	9	
Klarenbeek	6	6	
Sardam	5	5	
Ephrata	5	5	
Munnikendam	5	5	
De Alyda	6	5	
Zeldenrust en Welgelegen	6	6	
Lunenburg	6	6	
Monsort	6	6	
Pérou	6	5	
Groot Marseille . . .	6	6	

NAMEN DER PLANTAGES.	Hoeveel aanvragen om een kerkdag gedaan zijn.	Hoeveel kerkdagen gegeven zijn.	*AANMERKINGEN.*
La Paix	6	6	
Rustenburg	6	6	
Onvergenoegd	6	5	De negers zijn naar Brunswijk overgebragt en worden daar door ons bediend.
De Eendragt	6	5	
Cocqswoud	6	6	
Poelwijk	6	6	
Wolfs Capourica . . .	6	6	
Le Mât Rouge. . . .	5	4	
Kent	8	5	De plantages Kent tot en met etablissement Batavia worden door den zendeling van Catharina Sophia bediend.
Concordia	8	8	
Huwelijkszorg	8	7	
Broederschap	4	4	
Morgenster	8	5	
Margaretha'sgift . . .	7	5	
Frederici'sgift	6	2	
Hamburg.	7	5	
Wilhelmina Catharina Frederika.	5	2	
Sonnette	5	4	
Vier Hendrikken . . .	5	1	
Etablissement Batavia .	6	6	

Paramaribo, den 12den Maart 1862.

De Hoofdvoorstanders van de zending der Broedergemeente,

(*get.*) TH. C. VAN CALKER.

» H. CLEMENS.

Voor eensluidend afschrift,

Voor den hoofdcommies belast met de functien van gouvernements-secretaris,

De eerste commies,

(*get.*) S. C. NASSY.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,

FEITH.

BIJLAGE M VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

Nº. 4.

LIJST der plantages, van welke de kinderen in 1861 schoolonderwijs genoten hebben.

NAMEN DER PLANTAGES.	Waar de kinderen onderwezen worden.	Hoeveel maal in de week.	Getal der schoolkinderen.
Suzanna'sdaal.	Clevia, door den zendeling.	5	15
Belwaarde.	dito.	5	14
Jagtlust.	Jagtlust, door een neger.	5	30
Petersburg.	Petersburg, door een neger.	5	30
Vreeland.	Vreeland, door een neger.	5	30
St. Eustatius.	St. Eustatius, door een neger.	5	20
De Drie Gebroeders.	De Drie Gebroeders, door een neger.	5	46
Berg en Dal.	Berg en Dal, door een neger.	5	60
Victoria.	Victoria, door een neger.	5	10
Dijkveld.	Dijkveld, door een neger.	5	51
Rust en Werk.	Etablissement Rust en Werk, door den zendeling.	5	47
Johannisburg.	dito.	5	22
Maasstroom.	dito.	5	10
Berlijn.	dito.	5	23
Johan en Magaretha.	Johan en Margaretha, door een neger.	5	27
Frederiksdorp.	Frederiksdorp, door een neger.	5	23
Brouwerslust.	Heerendijk, door den zendeling.	5	19
Marienburg.	Etablissement Leliendaal, door den zendeling.	3	12
Ellen.	dito.	3	22
Leliendaal.	dito.	3	11
Visserszorg.	dito.	3	31
Sorgvliet.	dito.	3	10
Alkmaar.	dito.	3	73
Nijd en Spijt.	dito.	3	10

NAMEN DER PLANTAGES.	Waar de kinderen onderwezen worden.	Hoeveel maal in de week.	Getal der schoolkinderen.
Mon Trésor.	Etablissement Leliendaal, door den zendeling.	3	6
Wederzorg.	Wederzorg, door een neger.	5	22
Maria Petronella.	Anna'szorg, door den zendeling.	5	14
Barbados.	dito.	5	34
Moed en Kommer.	dito.	5	12
Broedershoop.	dito.	5	17
Frederikslust.	dito.	5	17
Hooiland.	Hooiland, door den heer Batenburg.	5	80
Slootwijk.	Slootwijk, door een neger.	5	15
Molhoop.	Molhoop, door een neger.	5	11
De Eendragt.	De Eendragt, door een neger.	5	44
Poelwijk.	Poelwijk, door een neger.	5	20
Cocqswoud.	Cocqswoud, door een neger.	5	32
Catharina Sophia.	Catharina Sophia, door den zendeling.	5	59
La Prospérité.	Bersaba, door den zendeling.	5	46
De Vier Kinderen.	dito.	5	16
Leasowes.	Sarah, door den zendeling.	2	40
Sarah.	dito.	2	48
Burnside.	Burnside, door den zendeling.	2	72
Waterloo.	Etablissement Waterloo, door den zendeling.	5	25
Hazard.	dito.	5	23

Paramaribo, den 12den Maart 1862.

De Hoofdvoorstanders van de zending der Broedergemeente,
(*get.*) Th. C. van CALKER.
» H. CLEMENS.

Voor eensluidend afschrift,

Voor den Hoofdcommies, belast met de functien van den Gouvernements-secretaris,

De eerste Commies,
(*get.*) S. C. NASSY.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,
FEITH.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE N VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

N°. 5.

RAMING van de Ontvangsten en Uitgaven voor de kolonie Suriname over 1861.

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	ONTVANGSTEN.		Totaal.
	Suriname.	Nederland.	
Hoofdgelden	f 182 000,00	»	f 182 000,00
Personeel	23 000,00	»	23 000,00
Patentregt	32 000,00	»	32 000,00
Huurwaarde van huizen	17 000,00	»	17 000,00
Paardengeld	400,00	»	400,00
Erfpachten	800,00	»	800,00
Landtaksen of akkergelden	9 000,00	»	9 000,00
Brug- en weggelden	400,00	»	400,00
Quota van suikerplantages en houtgronden	29 000,00	»	29 000,00
Inkomende en uitgaande regten	300 000,00	»	300 000,00
Lastgeld der schepen	41 000,00	»	41 000,00
Baken-, los- en steigergelden	2 400,00	»	2 400,00
Transporteren	f 637 000,00	»	f 637 000,00

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	ONTVANGSTEN.		Totaal.
	Suriname.	Nederland.	
Per transport	f 637 000,00	»	f 637 000,00
Zegelregt	49 000,00	»	49 000,00
Venduregt	21 000,00	»	21 000,00
Transportregt	15 000,00	»	15 000,00
Successie- en overgangsregten	17 000,00	»	17 000,00
Begraafplaatsregt	2 600,00	»	2 600,00
Waag- en rooigelden	6 000,00	»	6 000,00
Opbrengst der posterij	8 000,00	»	8 000,00
Leges en provisiegelden	6 000,00	»	6 000,00
Passagegelden	9 000,00	»	9 000,00
Inhouding voor pensioen	31 000,00	f 3 000,00	34 000,00
Inkomsten der Bank	50 000,00	»	50 000,00
» » gouvernementsplantage Catharina Sophia	157 000,00	»	157 000,00
» » » Rustenburg	36 900,00	»	36 900,00
Verpleeggelden in het hospitaal	8 000,00	»	8 000,00
Toevallige baten	19 000,00	»	19 000,00
Chinesche immigranten	8 000,00	»	8 000,00
Terugbetaalde voorschotten	9 800,00	»	9 800,00
Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven, ten name van het voormalig pensioenfonds der West-Indische ambtenaren	»	10 950,00	10 950,00
	f 1 090 300,00	f 13 950,00	f 1 104 250,00
Nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven, te dekken door een subsidie	»	280 000,00	280 000,00
TOTAAL GENERAAL	f 1 090 300,00	f 293 950,00	f 1 384 250,00

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	ONTVANGSTEN.		Totaal.
	Suriname.	Nederland.	
Kosten van het algemeen bestuur	f 60 272,67	f 5 200,00	f 65 472,67
» » politie en justitie	118 777,50	1 500,00	120 277,50
Administratie van finantien	93 281,33	68 604,60	161 885,93
Departement der onbeheerde boedels en weezen . . .	23 354,00	450,00	23 804,00
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs. . .	48 370,00	4 000,00	52 370,00
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	18 262,83	»	18 262,83
Inspectie der domeinen, van de nijverheid en den landbouw	167 862,26	»	167 862,26
Kosten van het bouwdepartement	120.000,00	»	120 000,00
» » de geneeskundige dienst	70 724,60	8 470,00	79 194,60
Militaire kosten	268 127,61	50 711,99	318 839,60
Koloniale vaartuigen en het loodswezen	95 461,00	23 620,00	119 081,00
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden .	121 099,61	16 100,00	137 199,61
Uitgaven ter voorbereiding van de emancipatie . . .	*Memorie.*	*Memorie.*	*Memorie.*
TOTAAL GENERAAL	f 1 205 593,41	f 178 656,59	f 1 384 250,00

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE **O** VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

N°. 6.

STAAT der Ontvangsten en Uitgaven over 1861 tot ultimo Junij 1862 gedaan, vergeleken met de raming van dat jaar.

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	ONTVANGSTEN.			
	Raming voor 1861.	Tot 30 April 1862.	Meer.	Minder.
Hoofdgelden	f 182 000,00	f 161 732,94	»	f 20 267,06
Personeel	23 000,00	18 680,75	»	4 319,25
Patentregt	32 000,00	24 085,83 5	»	7 914,16 5
Huurwaarde van huizen	17 000,00	15 479,59	»	1 520,41
Regt van paarden en rijtuigen	400,00	583,00	f 183,00	»
Erfpachten	800,00	1 050,96 5	250,96 5	»
Landtaksen	9 000,00	10 721,47 5	1 721,47 5	»
Brugge- en weggelden	400,00	574,60	174,60	»
Quota van suikerplantages en houtgronden	29 000,00	18 779,81	»	10 220,19
Inkomende en uitgaande regten	300 000,00	257 869,19	»	42 030,81
Lastgelden der schepen	41 000,00	40 579,75	»	420,25
Baken-, los- en steigergelden	2 400,00	2 470,00	70,00	»
Zegelregt	49 000,00	46 025,55	»	2 974,45
Venduregt	21 000,00	10 762,45	»	10 237,55
Transporteren	f 707 000,00	f 609 394,90 5	f 2 400,04	f 99 904,13 5

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	ONTVANGSTEN.			
	Raming voor 1861.	Tot 30 April 1862.	Meer.	Minder.
Per transport	f 707 000,00	f 609 394,90^{5}	f 2 400,04	f 99 904,13^{5}
Transportregt	15 000,00	24 492,29	9 492,29	»
Successie- en overgangsregten	17 000,00	2 484,08	»	14 515,92
Begraafplaatsregt	2 600,00	4 302,05	1 702,05	»
Waag- en rooigelden	6 000,00	6 460,43^{5}	460,43^{5}	»
Opbrengst der posterij	8 000,00	8 918,25	918,25	»
Leges en provisiegelden	6 000,00	»	»	6 000,00
Passage-gelden met koloniale vaartuigen. . . .	9 000,00	9 008,45	8,45	»
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen	34 000,00	29 715,79	»	4 284,21
	f 804 600,00	f 694 777,25	f 14 981,51^{5}	f 124 804,26^{5}
Inkomsten der West-Indische Bank	50 000,00	28 585,49^{5}	»	21 414,50^{5}
Inkomsten der gouvernements-plantage Catharina Sophia.	157 000,00	76 310,77^{5}	»	80 689,22^{5}
Inkomsten der gouvernements-plantage Rustenburg	36 900,00	19 368,38	»	17 531,62
Verpleeggelden in het militair hospitaal. . . .	8 000,00	7 466,99^{5}	»	533,00^{5}
Toevallige baten	19 000,00	10 746,98^{5}	»	8 253,01^{5}
Terugbetaalde kosten van engagement en aanvoer van Chinesche immigranten	8 000,00	2 151,89	»	5 848,11
Terugbetaalde voorschotten	9 800,00	175,00	»	9 625,00
Rente van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het voormalig pensioenfonds der West-Indische ambtenaren	10 950,00	»	»	10 950,00
Diverse ontvangsten.	»	15 151,82	15 151,82	»
Totaal . .	f 1 104 250,00	f 854 734,59	f 30 133,33^{5}	f 279 648,74^{5}
			Minder	f 249 515,41

NOTA. Ten gevolge van de mindere ontvangsten is het subsidie over 1861, aanvankelijk bepaald op f 280 000, later achtereenvolgens verhoogd met f 142 000 en f 24 000 en alzoo gebragt op f 446 000.
De ontvangsten en uitgaven in Nederland zijn in deze opgave niet begrepen.

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	UITGAVEN.			
	Raming voor 1861.	Tot 30 April 1862.	Meer.	Minder.
Kosten van het algemeen bestuur.	f 65 472,67	f 54 164,38	»	f 11 308,29
» » politie en justitie	120 277,50	101 291,23^5	»	18 986,26^5
Administratie van finantien	161 885,93	78 826,27^5	»	83 059,65^5
Departement der onbeheerde boedels en weezen	23 804,00	20 372,30	»	3 431,70
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs	52 370,00	50 271,81	»	2 098,19
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	18 262,83	20 373,60^5	f 2 110,77^5	»
Inspectie der domeinen van de nijverheid en den landbouw.	167 862,26	195 698,20^5	27 835,94^5	»
Kosten van het bouwdepartement	120 000,00	119 407,62^5	»	592,37^5
» » de geneeskundige dienst	79 194,60	57 722,61^5	»	21 471,98^5
Militaire kosten	318 839,60	177 047,40	»	141 792,20
Koloniale vaartuigen en het loodswezen	119 081,00	122 444,31	3 363,31	»
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden.	137 199,61	117 945,55^5	»	19 254,05^5
Totaal . .	f 138 250,00	f 1 115 565,31^5	f 33 310,03	f 301 994,71^5

ZITTING 1863 — 1864. —— (CXXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE **P** VAN HET VERSLAG. (Suriname).

N°. 7.

STAAT

VAN DE

REGTERLIJKE UITSPRAKEN

WEGENS

OVERTREDINGEN VAN DE SLAVENREGLEMENTEN.

1861.

STAAT van de regterlijke uitspraken gedurende het jaar 1861, wegens overtredinge van d… de stad Nieuw Rotterdam of zoogenaamde Nickeriepunt, en op het onderhoud, de arbeid… (Bijlagen B en C der Publicatie van 1851, *Gouvernementsblad* nº. 4, en Publicati van 1…

NOMMER.	NAAM VAN DEN BEKLAAGDE.	AARD DER BESCHULDIGING.	D… v… V…
1	Hugh Wright.	Het slaan op den 25sten Junij 1861, met een stok, op de hem toebehoorende plantage Alliance in de divisie Beneden-Cottica, van de slaven October en Maçon, aankomende plantage Ponthieu, die, daartoe gecommandeerd, den sergeant bij de gewapende burgermagt der divisie, A. Sterling, tevens bevelhebber van genoemde plantage, ter verrigting van dienstzaken kwamen afhalen; het vervolgens doen opsluiten in boeijen van den slaaf October tot den 2den Julij, wanneer hij hem geboeid naar zijnen administrateur te Paramaribo heeft gezonden; alzoo het straffen van slaven zonder daartoe bevoegd te zijn, en mitsdien feitelijk geweld, gequalificeerd door de werktuigen waarvan hij zich daarbij heeft bediend. (Artt. 33 en 37 der Bijl. C van de publicatie van 1851, *Gouvernementsblad*, nº. 4, gewijzigd bij art. 2 van het Koninklijk besluit van 1 Julij 1856, nº. 53, *Gouvernementsblad* nº. 10, artt. 12 en 13 der publicatie van 1830, *Gouvernementsblad* nº. 2, art. 6 der publicatie van 8 Mei 1841, *Gouvernementsblad* nº. 7.)	6 A…
2	Friedrich Walther Faerber, gewoond hebbende als gezagvoerder op plantage Bellevue in het district Coronie.	Het op 23 Maart 1861 op de plantage Bellevue bij het planten van bananen vorderen van de slavenmagt, als taak van éénen dag, van het planten of suppleren, met vulling der gaten en aanstamping van den grond, van twee honderd zestig gaten per hoofd, welke taak de beklaagde op de klagt der slaven tot twee honderd gaten heeft verminderd; alzoo het als gezagvoerder eener plantage, in strijd met de wet, vorderen van meer arbeid van de slavenmagt dan waartoe deze verpligt is. (Art. 13, § *mmm*, en art 22, Bijl. C, der publicatie van 1851, *Gouvernementsblad* nº. 4, laatstgemeld artikel gewijzigd bij Koninklijk besluit van 1 Julij 1856, nº. 53, *Gouvernementsblad* e. a., nº. 10.)	29 A… 24 S…
3	Anna Isay Polak.	Het op den 2den Augustus 1861 op haar bijzonder erf te Paramaribo doen vastbinden van hare slavin Mietje, met gebonden handen, aan een boom en het haar in die houding, met een toegevouwen lederen riem, doen toebrengen van meerdere slagen door Jacob Polak, en het daarna, toen het touw gebroken was, andermaal bevestigen van gemelde slavin met gebonden handen aan den boom, en het haar toen zelve toebrengen van meer dan drie slagen met den riem; alzoo overtreding der bepaling van art. 13 der Bijl. B van de publicatie van 1851, *Gouvernementsblad* nº. 4, gelijkgesteld aan feitelijk geweld, en dit gequalificeerd door het werktuig waarvan zij zich daartoe heeft bediend. (Art. 16 van de Bijl. B der voormelde publicatie, gewijzigd bij art. 1 van het Koninklijk besluit van 1 Julij 1836, nº. 53, *Gouvernementsblad* nº. 10, artt. 1, 12 en 13 der publicatie van 16 Maart 1830, *Gouvernementsblad* nº. 2, en art. 6 der publicatie van 8 Mei 1841, *Gouvernementsblad* nº. 7.)	30 S…

van de reglementen op de behandeling der slaven in de stad Paramaribo en hare buitenwijken en in
arbeid, de huisvesting en de tucht der slaven op de plantages en gronden in de kolonie Suriname.
van 1856, *Gouvernementsblad* n°. 10.)

DATUM van het VONNIS.	UITSPRAAK.	TOELICHTINGEN.
6 Aug. 1861.	Het collegie van kleine zaken heeft den beklaagde uit gebrek aan overtuiging van zijne schuld vrijgesproken van de beschuldiging van de slaven October en Maçon met een stok te hebben geslagen, en den eerstgenoemde in boeijen te hebben doen opsluiten, en hem geboeid of gebonden naar Paramaribo te hebben doen overbrengen; voorts verklaard dat de voorloopige opsluiting van October, ten wiens aanzien niet gebleken is dat de beklaagde wist dat hij op commando was (welke opsluiting tot aan zijne opzending naar de stad minder dan acht dagen heeft geduurd), geen wanbedrijf of politie-overtreding bevat, en den beklaagde ontslagen van alle regtsvervolging te dier zake.	Het openbaar ministerie had afgezien van de beschuldiging, dat de beklaagde tevens den slaaf Maçon met een stok zou hebben geslagen, en gerequireerd veroordeeling tot gevangenisstraf voor den tijd van ééne maand.
29 Aug. 1861. 24 Sept. 1861.	De regtbank van raden-hoofdingelanden in Coronie, krachtens art. 12 van het reglement op het beheer der districten Nickerie (thans Nickerie en Coronie genaamd), *Gouvernementsblad* van 1836, n°. 2, van deze zaak kennis nemende, had den beklaagde, op grond dat de gaten kleiner waren dan bij art. 13 *iii* van het reglement van 1851 is bepaald, en de opgelegde taak, waarover geklaagd was, derhalve niet zwaarder konde geacht worden dan bij het reglement is bepaald, bij vonnis dd. 2 Mei 1861 vrijgesproken van de hem ten laste gelegde beschuldiging. Het collegie van kleine zaken, ten gevolge van het hooger beroep door den landdrost, ingevolge art. 13 van het aangehaalde reglement van 1836, het openbaar ministerie waarnemende bij de regtbank van raden-hoofdingelanden, van deze zaak in appèl kennis nemende, heeft het openbaar ministerie verklaard te zijn niet ontvankelijk in het aangeteekend hooger beroep, uit hoofde van desertie van het appèl, en het vonnis door de regtbank van raden-hoofdingelanden gewezen, in kracht van gewijsde te zijn gegaan.	Het openbaar ministerie had in hooger beroep gerequireerd veroordeeling in eene geldboete van f 25.
30 Sept. 1861.	Het collegie van kleine zaken heeft zich vereenigd met de qualicatie van het openbaar ministerie en de beklaagde veroordeeld tot gevangenisstraf gedurende acht dagen.	Het openbaar ministerie had bij gebrek aan bewijs afgezien van de beschuldiging, dat de beklaagde de slavin Mietje vooraf door Jacob Polak meerdere slagen zou hebben doen toebrengen, en gerequireerd veroordeeling in de opgelegde straf.

NOMMER.	NAAM VAN DEN BEKLAAGDE.	AARD DER BESCHULDIGING.	D… V…
4	Isak Emanuels Simons.	1°. Het uitzenden, sedert geruimen tijd, van zijne slavin Fanny, om binnen deze stad werk op te zoeken en haar daarvoor vijf en twintig cents daags te hebben doen opbrengen; 2°. Het niet verstrekken in den laatsten tijd van de noodige voedingsmiddelen aan genoemde slavin; en 3°. Het sedert meer dan één jaar aan haar niet uitreiken van de bij de wet voorgeschreven kleedingbehoeften; alzoo: 1°. Het als ingezeten uitzenden van eene slavin, hem in eigendom toebehoorende, om werk op te zoeken en haar daarvoor dagelijks geld te doen opbrengen; 2°. het als meester nalatig zijn in het verstrekken van het noodig voedsel aan eene slavin; en 3°. het als meester nalatig zijn in het verstrekken van de noodige klee-dingstukken aan eene slavin. (Artt. 1 en 2 der publicatie van 20/2 December 1824, *Gouvernementsblad* n°. 13, art. 4 der publicatie va 1826, *Gouvernementsblad* n°. 4, artt. 1, 5, 6 en 7 der Bijl. B va de publicatie van 1851, *Gouvernementsblad* n°. 4, artt. 5 en 7 gewijzigd bij art. 1 van het Koninklijk besluit van 1 Julij 1856 n°. 53, *Gouvernementsblad* e. a. n°. 10, de gouvernements-resoluti dd. 8 September 1854, n°. 1233, opgenomen in het *Gouvernements-blad* van dat jaar, sub n°. 11.)	24 S
5	Jacobus Schumann, wonende als bevelhebber op de plantage Frederiksdorp in de divisie Beneden-Cottica.	Het zonder de minste bevoegdheid afstraffen op den 13den August 1861, op plantage Frederiksdorp, van het slavenmeisje Gerhardin destijds aankomende de weduwe H. J. Raatgever, met meer da tien zweepslagen, en het haar daarna opsluiten in boeijen gedurend drie etmalen; alzoo het straffen van slaven, zonder daartoe bevoeg te zijn, en wel het plegen van feitelijk geweld, gequalificeerd door het werktuig waarvan hij zich daarbij heeft bediend, en daarenboven twee feiten van eenvoudige feitelijke gewelddadigheid, door: 1°. zonder daartoe bevoegd te zijn, eene slavin gedurende drie dagen en nachten in boeijen te hebben doen opsluiten; 2°. deze straf, in vereeniging met die van zweepslagen, op te leggen (Artt. 28, 29, 32, 33, 36 en 37 van de publicatie van 1851 *Gouvernementsblad* n°. 4, gewijzigd bij art. 1 van het Koninklijk besluit dd. 1 Julij 1856, n°. 53, *Gouvernementsblad* e. a. n°. 10 artt. 12 en 13 der publicatie van 1830, *Gouvernementsblad* n°. 2 art. 6 der publicatie van 1841, *Gouvernementsblad* n°. 7.)	26 M

DATUM van het VONNIS.	UITSPRAAK.	TOELICHTINGEN.
24 Sept. 1861.	Het collegie van kleine zaken heeft zich vereenigd met de qualificatien van het openbaar ministerie en den beklaagde veroordeeld in drie geldboeten, de eerste van f 64,51, gelijkstaande aan f 200 oud-Surinaamsch courant, de tweede van f 20 en de derde van f 10.	Het openbaar ministerie had gerequireerd veroordeeling in drie geldboeten, de eerste van f 200 Surinaamsch courant of f 64,51 Nederlandsch courant, de beide andere van f 30 en f 20.
1861. 26 Maart 1862.	Het collegie van kleine zaken had als bewezen aangenomen, dat de slavin Gerhardina voor den tijd van haar verblijf op plantage Frederiksdorp uitdrukkelijk door hare meesteres was gesteld onder het bewind van den beklaagde, en dezen schuldig verklaard: 1°. aan het doen straffen van haar met twaalf zweepslagen, en dus aan feitelijk geweld, gequalificeerd door het werktuig, waarvan hij zich daarbij heeft bediend, en 2°. aan eenvoudig feitelijk geweld, door gemelde slavin, in vereeniging met die toegebragte straf van zweepslagen, te hebben doen opsluiten, en hem dienvolgens, met aanneming van verzachtende omstandigheden, veroordeeld in twee geldboeten, de eene van f 25 en de andere van f 75. Het geregtshof, ten gevolge van het door den procureur-generaal ingesteld hooger beroep, van deze zaak in appèl kennis nemende, heeft het voormelde vonnis bevestigd voor zoover betreft het bewezen der beide feiten en de qualificatie van het tweede feit en het te niet gedaan ten opzigte der qualificatie van het eerste feit, en op nieuw regt doende, verklaard, dat het eerste feit, even als het tweede, daarstelt eenvoudig feitelijk geweld; voorts beslist dat op die beide feiten toepasselijk is de bepaling van art. 36 der publicatie van 30 Augustus 1856 (*Gouvernements-blad* n°. 10), en den beklaagde derhalve veroordeeld in twee geldboeten, en wel voor het eerste feit in eene boete van f 50, en voor het tweede in eene boete van f 100.	Het openbaar ministerie had in appèl gerequireerd veroordeeling tot gevangenisstraf voor eene maand en in twee geldboeten van f 150 ieder.

NOMMER.	NAAM VAN DEN BEKLAAGDE.	AARD DER BESCHULDIGING.	DA… V… VO…
6 7	I. Thomas Noordburgh, mede-eigenaar en bevelhebber der plantage le Mât Rouge, in de divisie Boven-Cottica en Perica; en II. Jan Bastiaan, aankomende dezelfde plantage.	De eerste beklaagde: *a.* het op plantage le Mât Rouge doen afstraffen, op 15 Maart 1860 met zweepslagen van de slavin Roza, terwijl zij zwanger was; *b.* het meermalen doen afstraffen met zweepslagen van zogende vrouwen o. a. van de slavinnen Roza en Monkie, op 28 October 1861; *c.* het doen afstraffen van de kinderen Adolf, Truitje, Eva, Livia Susanna en Bergère, hoezeer allen beneden veertien jaren oud, op verschillende tijdstippen met de gewone zweep, waarmede de volwassenen worden gestraft, en wel speciaal Bergère in 1860 met een groot aantal en Susanna op 21 October 1861 met tien slagen; *d.* het doen opsluiten van de slavin Augusta en den slaaf Cornelis op den 27sten October 1861 voor acht dagen en nachten met beide voeten in een blok, zoodanig dat zij steeds in eene zittende of liggende houding moesten zijn, met ontsluiting alleen voor eene korte poos elken dag des ochtends en des avonds. De laatste beklaagde: Het op plantage le Mât Rouge, meermalen in den loop van het jaar 1861, buiten weten en voorkennis van zijnen meester, toebrengen van slagen met de gewone zweep aan de slaven en wel speciaal van de kinderen Bergère en Susanna, alzoo: de eerste beklaagde, het plegen van vier overtredingen van art. 9 van de publicatie van 1851, *Gouvernementsblad* n°. 4, gewijzigd bij Koninklijk besluit dd. 1 Julij 1856, n°. 53, *Gouvernementsblad* lit. a n°. 10, door: *a.* eene zwangere slavin; *b.* zogende slavinnen; *c.* kinderen beneden 14 jaren met de gewone zweep te hebben doen afstraffen; en *d.* twee slaven gedurende acht dagen en nachten, als voren vermeld in een blok te hebben doen opsluiten en, mitsdien het plegen van drie misdrijven van feitelijk geweld, gequalificeerd door het werktuig waarvan hij zich daarbij heeft bediend, en voorts van eenvoudig feitelijk geweld; en de laatste beklaagde, van feitelijk geweld, gequalificeerd door het werktuig waarvan hij zich daarbij heeft bediend. (Artt. 28, 29, 36 en 38 der Bijl. C van de aangehaalde publicatie van 1851, gewijzigd bij voormeld Koninklijk besluit, *Gouvernementsblad* e. a. n°. 10, artt. 1, 12, 13, 17, 20 en 21 der publicatie van 1830, *Gouvernementsblad* n°. 2, en art. 6 der publicatie van 1841, *Gouvernementsblad* n°. 7, de publicatie van 1831, *Gouvernementsblad* n°. 1…	De… 15 A…

DATUM van het VONNIS.	UITSPRAAK.	TOELICHTINGEN.
Dec. 1861. 15 April 1862.	Het collegie van kleine zaken heeft op grond dat gebleken was dat de kastijding van slaven, ook van kinderen, met de lange zweep door den 2den beklaagde niet eigendunkelijk maar op magtiging, op last van den 1sten beklaagde, zijnen meester, is geschied, hem 2den beklaagde vrijgesproken van de hem te laste gelegde feiten; voorts zich vereenigende met de qualificatien van het openbaar ministerie ten aanzien van de feiten ten laste van den 1sten beklaagde bewezen, dezen veroordeeld tot drie maanden gevangenis en in eene geldboete van f 100.	Het openbaar ministerie had gerequireerd vrijspraak van den 2den beklaagde en veroordeeling van den 1sten tot eene gevangenisstraf voor den tijd van zes maanden en in eene geldboete van f 300; voorts dat aan dezen het beheer over slaven worde ontnomen. Bij de instructie was tevens gebleken, dat de eerste beklaagde meerdere zwangere vrouwen met zweepslagen heeft doen kastijden; dat dergelijke strafoefening bij hem een doorgaande regel was aan jonge kinderen, en eindelijk dat hij meermalen volwassene, zelfs zwangere vrouwen, zonder pagne of schort, dus geheel ontbloot, behalve dat zij enkel en alleen een kammies droegen, met de zweep heeft doen straffen.

Paramaribo, den 23sten Mei 1862.

De waarnemende procureur-generaal,

(*get.*) Donker Curtius.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,

Feith.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE Q VAN HET VERSLAG. (Suriname).

N°. 8.

STAAT

VAN

REGTERLIJKE UITSPRAKEN

waarbij slaven tot straffen veroordeeld zijn of waarbij zij van tegen hen ingebragte beschuldigingen zijn vrijgesproken.

1861.

NOMMER.	NAAM VAN DEN BEKLAAGDE.	AARD DER BESCHULDIGING.
1	Adriaan, aankomende J. F. Neumann.	Het toebrengen, op den 25sten April 1861, aan Roelof van Voorthuyze van een steek met een mes, waardoor hij meer dan veertien dag is verhinderd geworden zijn werk te verrigten; alzoo het plegen v feitelijk geweld, gequalificeerd door den persoon tegen welken het g pleegd is, door het werktuig waarvan de beklaagde zich heeft bedien en door het beletsel om te werken van meer dan veertien dagen d daarvan het gevolg is geweest. (Art. 3, §§ 2, 3 en 4, art. 6, § art. 7, art. 8, § *c*, artt. 11, 12, 13, 17 en 19 der publicatie v 1830, *Gouvernementsblad* n°. 2, artt. 5 en 7 der publicatie van 18 *Gouvernementsblad* n°. 7.)
2	Dirk, aankomende plantage St. Eustatius, in de divisie Boven-Suriname en Thorarica.	1°. Diefstal bij nacht in een bewoond huis, door middel van i klimming, en 2°. poging tot diefstal bij nacht in een bewoond huis, gepleegd do middel van buitenbraak en inklimming, welke poging, door uiterl bedrijf gebleken, tot een begin van uitvoering overgeslagen, do toevallige omstandigheden, van den wil des daders onafhankelij hare uitwerking heeft gemist.
3 en 4	Amba en Josephine, beiden aankomende S. B. de Vries.	Het in vereeniging met anderen plegen van openbaar geweld en muiter door zich feitelijk en gewelddadig te verzetten tegen ambtenar (agenten van politie) handelende ter uitvoering der bevelen van h openbaar gezag. (Art. 16 der publicatie van 1830, *Gouvernementsblad* n°.
5	Adolf, aankomende J. C. Nassij Jr.	Het op den 19den Februarij 1861 op de openbare straat te Paramar toevoegen aan Johanna Clasina Boek van de beleedigende woord »pihienoeman" en »beest"; alzoo het op de openbare straat aan e tot den slavenstand behoorend persoon toevoegen van scheldwoord en beleedigingen van een niet tot dien stand behoorende perso (Artt. 1 en 4 der publicatie van 1832, *Gouvernementsblad* n°. 10, publicatie van 2 April 1835, *Gouvernementsblad* n°. 3.)
6	Joseph, aankomende plantage Persévérance, en	Diefstal ten huize van den vrijen F. Boxtel.
7	Eduard, toebehoorende aan plantage Moy, beiden in Coronie.	

DATUM van het VONNIS.	UITSPRAAK.	TOELICHTINGEN.
31 Julij 1861.	Het geregtshof heeft den beklaagde bij gemis aan overtuiging van zijne schuld vrijgesproken.	Het openbaar ministerie had vrijspraak geruiquireerd.
28 Aug. 1861.	Het geregtshof heeft zich vereenigd met de qualificatie van het openbaar ministerie, en den beklaagde veroordeeld tot dwangarbeid in boeijen op een van 's lands etablissementen voor vier achtereenvolgende jaren.	Het openbaar ministerie had geruiquireerd veroordeeling tot de opgelegde straf, na alvorens met zweepslagen, ter discretie van den commissaris uit het geregtshof, doch hoogstens ten getale van veertig slagen, te zijn gestraft.
3 Sept. 1861.	Het geregtshof heeft met anderen de beklaagden schuldig verklaard aan feitelijken en gewelddadigen wederstand tegen ambtenaren handelende ter uitoefening der bevelen van het openbaar gezag, welke wederstand tegen wettig geconstitueerde autoriteiten daarstelt openbaar geweld en muiterij, en, met aanneming van verzachtende omstandigheden, haar veroordeeld tot dwangarbeid op een van 's lands etablissementen, Amba voor den tijd van één jaar, en Josephine gedurende eene maand.	Het openbaar ministerie had geruiquireerd veroordeeling van Amba tot de haar opgelegde straf, na alvorens ten overstaan van den commissaris uit den hove met twintig zweepslagen te zijn gestraft, en van Josephine tot dwangarbeid op een van 's lands etablissementen voor den tijd van drie maanden. Bij gouvernementsresolutie dd. 21 October 1861, n°. 5, is de straftijd van de slavin Amba verminderd tot op zes maanden.
24 Sept. 1861.	Het collegie van kleine zaken heeft den beklaagde schuldig verklaard aan het aan een niet tot den slavenstand behoorend persoon op de openbare straat toevoegen van één scheldwoord en hem veroordeeld tot de straf van opsluiten zonder boeijen voor den tijd van vier dagen.	Het openbaar ministerie had de opgelegde straf gerequireerd.
28 Nov. 1861.	De regtbank van raden-hoofdingelanden in Coronie heeft de beklaagden veroordeeld tot de straffen van dertig zweepslapen en dwangarbeid gedurende acht dagen op hunne plantage.	Zie verder den staat van regterlijke uitspraken wegens overtredingen van de slavenreglementen lit. S, sub. n°. 7.

Paramaribo, den 23sten Mei 1862.

De waarnemende Procureur-Generaal,

(*get.*) Donker Curtius.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,

Feith.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE R VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

N°. 9.

STAAT

AANTOONENDE HET GETAL

DER

WEGGELOOPEN EN TERUGGEKEERDE SLAVEN

GEDURENDE HET JAAR 1861,

met opgave van de middelen die tot hunne terugbrenging zijn aangewend, dan wel of zij uit eigen beweging zijn teruggekeerd, en van de straffen na terugkeering toegepast.

NAAM DER PLAATS waar de verwijdering heeft plaats gehad.	Weggeloopen.	Teruggekeerd.	OPGAVE DER MIDDELEN die tot terugbrenging van ontvlugte slaven zijn aangewend, dan wel of zij uit eigen beweging zijn teruggekeerd, en van de straffen na terugkeering toegepast.
Stad Paramaribo en hare buitenwijken .	79	71	Op den 25sten Augustus 1861 vertoonden zich wegloopers in een Indianen-kam of dorp nabij den militairen post Montpellier, in de divisie Beneden-Commewijn. De kommandant van dien post (een onder-officier), door de Indianen van die ver-schijning onderrigt, zond eene kleine patrouille van een korporaal en vier man ui met een Indiaan als gids, om de wegloopers te verdrijven. Deze, ten getale va meer of min 34 man, schoten uit hunne schuilhoeken op de soldaten, die verplig waren te retireren. Den volgenden morgen werd eene sterkere patrouille op d wegloopers afgezonden, doch deze werden niet ontmoet. Eene groote hoeveelhei goederen, vermoedelijk hun toebehoorende en gestolen of van plantage-slaven i ruil verkregen, werd echter in beslag genomen. Men vond daarbij een wit linne jasje, waarvan eeu der panden was doorschoten en met bloed bevlekt. Dit bragt op het denkbeeld dat welligt een der wegloopers was getroffen, welk verwonding hem alsdan door den Indiaan, wiens geweer met hagel geladen wa moet zijn toegebragt. Bij de overbrenging in September 1861 van de slavenmagt van plantage Zeezig in de divisie Boven-Cottica en Perica naar plantage Kroonenburg in de divisi Beneden-Cottica, liepen een en twintig slaven van eerstgemelde plantage weg. O den 16den October daaraanvolgende vertoonden eenigen hunner zich met andere weg-loopers op plantage Zeezigt. Zij ontzagen zich niet den bevelhebber tot nabij he woonhuis bedreigingen te doen. Met behulp van anderen gelukte het den bevel-hebber hen te verdrijven. Bij gouvernements-resolutie dd. 25 October 1861, nº. 1 werd eene militaire expeditie bevolen ten einde, bijgestaan door de burgermagt i de divisie, de bedoelde wegloopers, die zich in de bosschen van plantage Zeezig ophielden, op te sporen en aan te houden. Het gelukte echter niet hen te ont-moeten. De kommandant van een klein detachement militairen, dat toen op plan-tage Zeezigt was achtergelaten, ondernam kort daarop met eenige militairen een patrouille en hield eenigen hunner aan. In December 1861 werd eene kleine burgerpatrouille ondernomen, in de gronde van plantage Onvergenoegd, ter opsporing van wegloopers, wier kampen alda waren ontdekt, doch zonder gunstig gevolg. In Nickerie worden, bij desertien, patrouilles gedaan, ter voorkoming dat d wegloopers Britsch grondgebied bereiken. Van de in 1861 aangehouden slave werden drie door dergelijke patrouilles en één in de divisie Beneden-Commewijn gearresteerd, terwijl vier zijn weggebleven, waarvan drie Engelsch grondgebie hebben bereikt. Overigens kwamen weggeloopen slaven uit eigen beweging terug of zij werde aangehouden door wachtnegers of anderen, wanneer zij zich te digt bij bewoond plantages waagden. Weggeloopen slaven worden in den regel huishoudelijk gestraft door den eigenaar administrateur of bevelhebber, of, op aanvrage van den eigenaar of administrateur door den procureur-generaal, en derhalve binnen de perken van de regtsmagt aa voormelde beheerders en den procureur-generaal bij de wet toegekend. Het ge-beurt echter ook dat aan slaven, die vrijwillig terugkeeren, in het geheel gee straf wordt opgelegd. In 1861 werd geene regtsvervolging ingesteld tegen slaven ter zake van ont-vlugting uit de kolonie of poging daartoe.
Divisien:			
Boven-Suriname en Thorarica. . . .	23	20	
Para	7	8	
Boven-Commewijne .	109	82	
Boven-Cottica en Perica.	47	39	
Beneden-Commewijne	12	9	
Beneden-Cottica . .	24	9	
Saramacca	»	»	
Districten:			
Nickerie	7	4	
Coronie	»	»	

TOELICHTINGEN.

Onder het opgegeven getal wegloopers zijn begrepen:
Ten aanzien van de divisie Boven-Commewijne:
tachtig slaven van plantage Hazard, waarvan zes en vijftig vrijwillig zijn teruggekeerd:
twee en twintig slaven van plantage Sinabo en Gelre, de meesten afkomstig van de aldaar overgebragte slavenmagt van plantage de Dageraad en Dankbaarheid in de divisie Boven-Cottica en Perica, waarvan achttien vrijwillig teruggekeerd en twee opgevangen zijn.
Wat betreft de divisie Boven-Cottica en Perica:
een en twintig slaven van plantage Zeezigt, die zich bij de overbrenging van de slaven van die plantage naar plantage Kroonenburg verwijderd hebben, waarvan in 1861 vier vrijwillig teruggekeerd en negen opgevangen zijn.
Er hebben in 1861 eenige desertien plaats gehad, waarin vermoedelijk de wegloopers van het kamp of dorp aan de Surnauskreek de hand hebben gehad. Bedoelde wegloopers zwierven in de divisien Beneden-Commewijne en Beneden-Cottica rond en schijnen op vele plantages relatien te hebben.

Paramaribo, den 23sten Mei 1862.

De waarnemend Procureur-Generaal,
(*get.*) DONKER CURTIUS.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën,
FEITH.

STAAT

AANTOONENDE DE

STRAFFEN AAN WEGGELOOPEN SLAVEN,

ten verzoeke van hunne meesters of derzelver vertegenwoordigers opgelegd, gedurende het jaar 1861.

STAAT, aantoonende de straffen, welke gedurende het jaar 1861, op gro…
ten verzoeke van hunne meesters of dier vertegenwoordigers opgelegd zij…

NOMMER.	DAGTEEKENING van VERHOOR OP HET BUREAU VAN POLITIE.	NAAM VAN DEN	
		weggeloopen slaaf.	meester of diens vertegenwoordiger.
1	22 Februarij, 23 April.	Graaf,	H. Wright, eigenaar van pla… tage Alliance (vroeger genaam… Lodewijksbrug) in de divis… Beneden-Cottica. (Deze slaven zijn afkomst… als: Graaf en Andries van pla… tage de Lemmert, Adonis va… plantage Bentshope en Jann… van plantage Waterloo.)
2		Andries,	
3		Adonis,	
4		Jannie.	
5	20 Maart.	Dickie.	.... Wijnand, eigenaar van h… lotland n°. 5 in Nickeri… (Dickie is afkomstig van d… plantage Rust en Werk in d… divisie Beneden-Cottica.
6	» »	Flink.	C. D. Brakke, kantoorhouden… administrateur van de plan… tage de Maasstroom, in d… divisie Beneden-Cottica.
7	29 April.	Jan.	E. F. L. Mollinger, eigenaar va… plantage Voorburg, in de di… visie Boven-Suriname en Tho… rarica. (Jan is afkomstig van plan… tage Anna'sburg in de divisi… Boven-Cottica en Perica.)
8	29 April.	Present.	Mr. G. J. A. Bosch Reitz, kan… toorhoudend administrateu… van plantage Houttuin in d… divisie Para. (Present was werkzaam o… plantage Zweden in de divisi… Beneden-Commewijne.)
9	7 November.	François.	H. G. Roux, kantoorhouden… administrateur van plantag… Munnickendam, in de divisi… Boven-Cottica en Perica.
10	» »	Le Mât Rouge.	C. R. Berner, administrateur va… plantage le Mât Rouge, in d… divisie Boven-Cottica en Pe… rica.

der op het bureau van politie gehouden verhooren, aan slaven die weggeloopen zijn geweest,

AARD EN HOEGROOTHEID DER STRAF.	AANMERKINGEN.
Dwangarbeid aan de stad gedurende drie maanden.	Aangehouden in de Casewinicakreek (divisie Boven-Commewijne). Zij waren eene week afwezig geweest.
Dwangarbeid te Nieuw Rotterdam in Nickerie gedurende drie maanden.	Aangehouden op plantage Katwijk in de divisie Beneden-Commewijne. Beide slaven waren jaren lang afwezig geweest en hadden behoord tot het groote kamp aan de Surnauskreek.
Idem aan de stad gedurende drie maanden.	
Dwangarbeid in eene ligte kettingboei op plantage Voorburg gedurende éne maand.	
Dwangarbeid aan de stad gedurende drie maanden.	Aangehouden op plantage Lunenburg in de divisie Boven-Cottica en Perica. Zij waren omstreeks een jaar afwezig geweest.
Idem in eene ligte kettingboei op plantage Munnickendam gedurende drie maanden.	Deze slaaf was vrijwillig teruggekeerd na eene afwezigheid van anderhalf jaar.
Idem in eene ligte kettingboei op het fort Nieuw Amsterdam gedurende drie maanden.	Aangehouden op plantage Wolff's Capoerica in de divisie Boven-Cottica en Perica. Hij was drie weken afwezig geweest.

NOMMER.	DAGTEEKENING van VERHOOR OP HET BUREAU VAN POLITIE.	NAAM VAN DEN	
		weggeloopen slaaf.	meester of diens vertegenwoordiger.
11	21 November.	Petronella.	E. F. L. Mollinger, kantoorho dend administrateur van pla tage Kroonenburg in de divis Beneden-Bottica. Deze slavinnen zijn afkom stig van plantage Zeezigt, Boven-Cottica en Perica.
12	» »	Olymphia.	
13	27 November.	Doris.	Als voren.
14	» »	van Speyk.	Idem.
15	27 December.	Schoonouwen.	Idem.

AARD EN HOEGROOTHEID DER STRAF.	AANMERKINGEN.
Dwangarbeid in boeijen op plantage Kroonenburg gedurende eene maand.	Aangehouden in het bosch achter plantage Zeezigt door eene kleine militaire patrouille. Zij waren omstreeks twee maanden afwezig geweest. Deze slavinnen hebben vóór de oplegging van nevensvermelde straf gedurende eene maand dwangarbeid aan de stad ondergaan.
Idem in eene ligte kettingboei op plantage Kroonenburg gedurende twee maanden.	Deze slaven waren vrijwillig teruggekeerd. Doris en van Speyk hadden twee en Schoonouwen drie maanden in het bosch doorgebragt.
Idem gedurende drie maanden.	

Paramaribo, den 23sten Mei 1862.

De waarnemend Procureur-Generaal,

(*get.*) DONKER CURTIUS.

Voor eensluidend afschrift:

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,

FEITH.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE T VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

N°. 11.

STAAT

VAN DE

PLANTAGES EN GRONDEN

aan welker beheerders aanschrijvingen zijn gedaan tot nakoming van verpligtingen hun bij de slavenreglementen voorgeschreven, gedurende het jaar 1861.

STAAT van de plantages en gronden aan welker beheerders aanschrijvingen zijn geda[…] behoeften aan de slaven, vervat in de publicatie van 23 Februarij 1854 (*Gouvernementsbl*[…] de huisvesting en de tucht der slaven op de plantages en gronden, opgenomen in [...] n°. 10), welke niet voor dadelijke vervolging vatbaar zijn, maar waaromtrent de nalatig[…]

Nommer.	DATUM, LETTER EN NOMMER DER AANSCHRIJVING.		NAMEN der PLANTAGES EN GRONDEN.	WAARTOE DE AANSCHRIJVING is strekkende.	DAGTEEKENING waarop de gestelde termi[jn] verschijnt.
	1861.		District *Boven-Commewijne.*		
1	14 Januarij.	50	Vossenburg.	Tot herstelling van negerwoningen.	
2	» »	51	't Fortuin.	Idem.	
			Divisie *Boven-Cottica en Perica.*		
3	22 »	99	Le Mât Rouge.	Idem.	
4	» »	100	Kalle in Saksen.	Tot herstelling van het ziekenhuis.	
			Divisie *Saramacca.*		
5	27 April.	392	Wilhelmina Catharina Frederica.	Tot verstrekking van de kleedingbehoeften die aan de laatste uitdeeling hebben ontbroken.	27 Mei.
			Ditrict *Coronie.*		
6	15 Mei.	445	Persévérance, ½ aandeel aankomende Sophia Keen.	Tot verstrekking van kleedingbehoeften.	13 Junij.
7	19 Junij.	539	Persévérance, ½ aandeel aankomende Sophia Keen.	Tot verstrekking van ontbrekende versnapering.	18 Julij.
8	» »	540	Persévérance, ½ aandeel aankomende de erven G. MacDonald.		
9	» »	541	Burnside.	Tot herstelling van negerwoningen.	

nakoming van de hun opgelegde verpligtingen bij het reglement op de verstrekking van kleeding-
. 2), en tot voldoening aan zoodanige voorschriften van het reglement op het onderhoud, den arbeid
ublicatien van 6 Mei 1851 (*Gouvernementsblad* n°. 4, bijl. C) en 30 Augustus 1856 (*Gouvernementsblad*
rst behooren aangemaand te worden.

AANMERKINGEN.

Twee malen 's jaars, en wel in de maanden Maart en September, wordt, ingevolge dezerzijdschen last, in de divisien en districten een naauwkeurig onderzoek ingesteld naar de naleving der slavenreglementen wat betreft de onderwerpen, die daarvoor vatbaar zijn, behalve de bijzondere schouwingen welke, naar aanleiding van bij de politie inkomende klagten, tusschentijds noodig bevonden worden.

De verslagen van die schouwingen strekken tevens tot leiddraad om in den tusschentijd van de eene schouwing tot de andere, zoo dikwijls de termijn daartoe verschijnt, van belanghebbenden inlichting in te winnen, of de verstrekking van kleeding en wollen dekens weder heeft plaats gehad, als wanneer, in geval van ontkennend antwoord, zoo noodig, den belanghebbende volgens de wet daartoe de termijn van vier weken gesteld wordt.

De woningen zijn hersteld. De aanmaning was, wat plantage Vossenburg betreft, herhaald bij missive van 21 Junij, n°. 567.

Aan deze aanschrijving is voldaan.

Van het ziekenhuis op nevensvermelde plantage wordt geen gebruik gemaakt. In de loods zijn echter kamers afgeschoten tot verpleging van zieken. Deze kamers zijn voldoende bevonden.

De uitdeeling heeft plaats gehad.

Ter voorkoming van oponthoud was van den heer gouverneur magtiging gevraagd en bij resolutie dd. 18 Mei 1861, n°. 7, verkregen om, ingeval aan de aanmaning niet mogt worden voldaan, de kleedingbehoeften van gouvernementswege te verstrekken. Zie art. 4, 2de alinea der publicatie van 1854 (*Gouvernementsblad* n°. 2). Later werd het berigt ontvangen dat de kleeding op den 14den Julij 1861 was uitgereikt. Dezer dagen is gebleken dat dit berigt aan eene vergissing was toe te schrijven. De noodige maatregelen zijn genomen om de uitdeeling te doen plaats vinden en tevens om de slaven voor het oponthoud eenigzins schadeloos te stellen.

Het half aandeel van plantage Persévérance van S. Keen, destijds in executie genomen en onder sequestratief beheer, is sedert verkocht. De ongunstige finantiele toestand van de voormalige eigenares was oorzaak van de vertraging.

Hieraan is voldaan.

Idem.

Nommer.	DATUM, LETTER EN NOMMER DER AANSCHRIJVING.		NAMEN der PLANTAGES EN GRONDEN.	WAARTOE DE AANSCHRIJVING is strekkende.	DAGTEEKENIN[G] waarop de gestelde term[ijn] verschijnt.
10	19 Junij.	542	Johanna Maria.	Tot herstelling van negerwoningen.	
11	» »	543	John.	Idem.	
12	» »	544	Bellevue.	Idem.	
13	» »	546	Moy.	Tot voltooijing van het ziekenhuis, dat in aanbouw is.	
14	» »	547	Bellevue.	Tot herstelling van het ziekenhuis.	
			District *Nickerie.*		
15	» »	550	Margarethenburg.	Tot voltooijing van het ziekenhuis dat in aanbouw is.	
			Divisie *Boven-Commewijne.*		
16	21 »	568	Slootwijk.	Tot herstelling van het ziekenhuis.	
			Divisie *Boven-Cottica en Perica.*		
17	21 Julij.	703	Kleinhoop.	Tot herstelling van negerwoningen.	
18	» »	704	Zeldenrust en Welgelegen.	Tot voltooijing van het ziekenhuis.	
19	» »	705	Lunenburg.	Idem.	
20	» »	706	Groot Cuylenburg.	Tot herstelling van idem.	
			Divisie *Boven-Suriname en Thorarica.*		
21	17 Augustus.	755	La Diligence.	Tot herstelling en aanbouwing van negerwoningen, en tot het zorg dragen voor de verbetering voor de waterlozing van de plaats der negerwoningen.	
22	» »	756	Remoncourt.	Tot voltooijing van negerwoningen.	
23	» »	757	Victoria.	Tot herstelling van het ziekenhuis.	
			Divisie *Beneden-Cottica.*		
24	» »	783	de Maasstroom.	Tot herstelling van negerwoningen.	

AANMERKINGEN.

Hieraan is voldaan.

Deze woningen zijn eenigzins hersteld. Eenige zijn afgebroken, in de plaats waarvan nieuwe worden gebouwd.

De woningen zijn aanmerkelijk verbeterd, terwijl nieuwe in aanbouw zijn.

Voltooid.

Het ziekenhuis is hersteld.

Voltooid.

Het ziekenhuis is hersteld.

De negerwoningen op plantage Kleinhoop zijn hersteld en het ziekenhuis op plantage Zeldenrust en Welgelegen is voltooid, terwijl volgens het laatst ontvangen berigt het ziekenhuis op plantage Lunenburg zoo goed als voltooid was. In het woonhuis op plantage Groot Cuylenburg zijn twee behoorlijke kamers afgeschoten tot verpleging van zieken.

Aan deze aanschrijving is voldaan.

Volgens het laatst ontvangen berigt waren de negerwoningen voltooid op één na, waarvan het geraamte reeds was opgezet.

Het ziekenhuis is hersteld.

Een blok negerwoningen is afgebroken en wordt vernieuwd. De slaven logeren tijdelijk in de loods.

Nommer.	DATUM, LETTER EN NOMMER DER AANSCHRIJVING.		NAMEN der PLANTAGES EN GRONDEN.	WAARTOE DE AANSCHRIJVING is strekkende.	DAGTEEKENING waarop de gestelde termijn verschijnt.
			Divisie *Para.*		
25	17 Augustus.	799	Leonsberg.	Tot het zorg dragen voor de waterlozing van de plaats der negerwoningen.	
26	» »	800	Osembo.	Tot herstelling van negerwoningen.	
27	24 December.	1129	Adrichem.	Tot verstrekking van kleedingbehoeften en wollen dekens.	

A A N M E R K I N G E N.

Hieraan is voldaan.

Volgens het laatst ontvangen verslag waren de negerwoningen voor het grootste gedeelte hersteld.

Verstrekt.

ALGEMEENE AANMERKINGEN.

I.

De herhaalde herstellingen, die de negerwoningen en veelal ook de ziekenhuizen of hospitalen vereischen, moeten toegeschreven worden aan de insolide wijze waarop zij gebouwd worden.

Ten aanzien van de huisvesting der slaven wordt overigens verwezen tot den staat over 1860.

II.

Het onderwijs der slavenkinderen blijft steeds op dezelfde hoogte. Het eigenbelang van de meesters (dat medebrengt zooveel arbeid van de kinderen te verkrijgen als maar mogelijk is), de vrees dat deze te wijs mogten worden, en daarenboven de onverschilligheid van eigenaren, huurders en bevelhebbers, waar het geldt de hoogere belangen der slaven, zijn de beletselen tegen de uitbreiding van het onderwijs. Aan de wetsbepalingen te dien aanzien wordt echter zoo streng mogelijk de hand gehouden.

Paramaribo, den 23sten Mei 1862.

De waarnemend Procureur-Generaal in de kolonie Suriname,
(*get.*) DONKER CURTIUS.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,
FEITH.

N°. 12.

STAAT

VAN DE

VRIJGEGEVEN GOUVERNEMENTSSLAVEN

EN VAN DE

daarvoor gestorte sommen in de kas van het Genootschap tot uitbreiding van het Christendom in Suriname, gedurende het jaar 1861.

NAAM VAN DEN AANZOEKER.	NAAM VAN DEN SLAAF.	AFKOMSTIG
J. H. J. Burgt.	Joseph.	van de plantage Catharina Sop
J. Ferrier.	Wilhelmina.	idem.
Idem.	IsmaelCleophas.	idem.
H. Tremaine.	Jacques.	van het Gouvernement.
H. J. IJzendam.	Christiaan.	idem.
R. J. Bartho.	Bebet of Bébé.	idem.
Oij-kim-sing (Chinesche tolk.)	Santje.	van de plantage Catharina Sop
H. J. Lande.	Marianna.	idem.
C. J. Hering.	Kaatje.	idem.
Lui-Aki-Jou (Chinesche immigrant.)	Margaretha.	van de plantage Rustenburg
Loe-oe-ij (Chinesche tolk.)	Sjem.	van de plantage Catharina Sop

Ouderdom.	Gestorte sommen.	AANMERKINGEN.
32 jaren,	f 200,00	Bij resolutie dd. 2 Januarij 1861, nº. 2, gemanumitteerd onder den naam van Joseph Jean Burgt.
38 „	300,00	Idem dd. 10 Januarij 1861, nº. 3, gemanumitteerd onder den naam van Wilhelmina Fer.
1 „	»	Idem idem gemanumitteerd onder den naam van Ismael Cleophas Fer.
25 „	350,00	Idem dd. 4 Februarij 1861, nº. 1, gemanumitteerd onder den naam van Jacques Cornelis Niemert.
13 „	250,00	Idem dd. 14 Maart 1861, nº. 2, gemanumitteerd onder den naam van Matheus Christiaan Gerharus.
51 „	kosteloos.	Idem dd. 12 April 1861, nº. 9, gemanumitteerd onder den naam van Johanna Maria Jacoba Bartho.
25 „	340,00	Idem dd. 19 April 1861, nº. 11, gemanumitteerd onder den naam van Maria Santje Kim.
4 „	100,00	Idem dd. 4 Mei 1861, nº. 4, gemanumitteerd onder den naam van Adolphina Marianna Landes.
49 „	100,00	Idem dd. 5 September 1861, nº. 3, gemanumitteerd onder den naam van Petronello Kaatje Herren.
1 „	50,00	Idem dd. 24 October 1861, nº. 2, gemanumitteerd onder den naam van Margaretha Rustburg.
3 „	100,00	Idem dd. 9 December 1861, nº. 4, gemanumitteerd onder den naam van Petrus Sjem Louis Loe.

Paramaribo, den 31sten Januarij 1862.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

(*get.*) VAN LANSBERGE.

Voor eensluidend afschrift:

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,

FEITH.

N°. 16.

STAAT

VAN GEDANE

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

wegens de gouvernements-plantage

CATHARINA SOPHIA,

over het jaar 1861.

AAN WIE GELEVERD.	Suiker.	Rhum en dram.	Melassie.	Rijst.	Spek.
Gebroeders van Praag	f 85 729,28^{5}	f 3 727,36	f 1 306,03^{5}	»	»
Boschreitz.	8 716,27^{5}	»	»	»	»
Gebroeders Soesman	7 822,20	5 709,77	»	»	»
Tamminga	80,00	11,25	»	»	»
Het magazijn generaal	282,00	355,80	»	»	»
Het militair hospitaal.	180,00	»	»	»	»
Het etablissement Batavia . . .	227,00	486,20	807,82^{5}	»	»
Eyken Sluyters en van Santen .	4 008,34	»	»	»	»
Verruild	»	609,00	7,20	»	»
Plantage Broederschap	»	180,00	30,00	»	»
J. F. A. Mulier	»	19,80	»	f 27,69^{5}	»
Plantage Huwelijkszorg	»	435,00	12,00	»	»
» Johanna Catharina . .	»	375,00	120,00	»	»
Schr. Coronie	»	8,40	»	»	»
Het magazijn van geneesmiddelen	»	80,00	»	»	»
Plantage Concordia	»	450,00	54,00	»	»
D. C. Munro.	»	4 789,25	»	»	»
Indianen en boschnegers. . . .	»	36,00	»	»	»
Plantage Margaretha'sgift . . .	»	»	30,00	»	»
Landsgrond	»	»	36,00	»	»
Koloniale vaartuigen	»	»	18,00	»	»
Chinezen	»	»	»	137,10	f 108,0[illegible]
Totaal. . . .	f 107 045,90	f 17 272,83	f 2 421,06	f 164,79^{5}	f 108,0[illegible]

verkochte producten en diverse.

Vleesch.	Visch.	Makreel.	Ledige vaten.	Koorn.	Banannen.	Totaal.
»	»	»	»	»	»	f 90 762,98
»	»	»	»	»	»	8 716,27⁵
»	»	»	f 184,00	»	»	13 715,97
»	»	»	»	»	»	91,25
»	»	»	»	»	»	637,80
»	»	»	»	»	»	180,00
»	»	»	42,00	f 40,00	»	1 603,52⁵
»	»	»	»	»	»	4 008,34
»	»	»	»	»	»	616,20
»	»	»	»	»	»	210,00
»	»	»	»	»	f 4,80	52,29⁵
»	»	»	»	»	»	447,00
»	»	»	»	»	»	495,00
»	»	»	»	»	»	8,40
»	»	»	»	»	»	80,00
»	»	»	»	»	»	504,00
»	»	»	»	»	»	4 789,25
»	»	»	»	»	»	36,00
»	»	»	»	»	»	30,00
»	»	»	»	»	»	36,00
»	»	»	»	»	»	18,00
f 21,96	f 10,76	f 15,75	»	»	»	293,57
f 21,96	f 10,76	f 15,75	f 226,00	f 40,00	f 4,80	f 127 331,85⁵

UITGAVEN.

ONDERWERPEN.		Totaal.
Kosten van beheer.		
De directeur W. P. Austin voor 2 per cent provisie van de verkochte producten	f 2 608,58	
Idem, salaris	2 400,00	
Idem, defroijement voor voeding van ambachtslieden, opzigters enz.	1 617,00	
De machinist, salaris en tafelgeld	1 115,00	
» opzigters en schrijvers salaris	1 266,44	
» rhumstijler, salaris	515,89	
		f 9 522,91
Arbeidsloon aan Chinezen		7 642,18
Mondbehoeften.		
Rijst	f 20 605,73^{5}	
Gezouten visch	2 912,12^{5}	
Gezouten vleesch	1 707,52	
Gezouten spek	2 667,49	
Haring	594,00	
Makreel	584,25	
Meel	246,03	
Zout	84,08	
Bovendien is door de werkbare magt van de productie der plantage geconsumeerd:		
2170 gallons dram	*Memorie.*	
$4724^{1}/_{4}$ » melassie	»	
3252 bossen banannen	»	
		29 401,23
Kleeding enz.		
Manufacturen	f 3 392,63	
Kleedingstukken	2 195,67	
		5 588,30
Diverse huishoudelijke benoodigdheden.		
Patentolie	f 394,15	
Transporteren	f 394,15	f 52 154,62

ONDERWERPEN.		Totaal.
Per transport	f 394,15	f 52 154,62
Kaarsen	39,72^{5}	
Tabak	863,26^{5}	
Pijpen	120,96	
Papier en schrijfbehoeften	31,65	
Huishoudelijke gereedschappen	1 158,80	
Zeep	41,61	
Wijn	59,75	
Bier	36,00	
Ameublement	76,00	
Medicijnen	168,13	
Borstelwerk	17,40	
		3 007,41
Verbeteringen, reparatien en aankoop van machinerien, gebouwen enz.		
Huur en voeding van ambachtslieden tot verbetering, reparatie en het aanmaken van gebouwen enz., en pontevrachten voor het transporteren van materialen en diverse	f 4 815,23	
Lood	112,00	
Planken	1 661,47	
Touwwerk	382,00	
Vierkant hout	629,76	
Steenen, kalk en cement	2 346,37^{5}	
IJzerwaren	95,05	
Machinerien	27 674,54^{5}	
Verfwaren	315,16	
Vaatwerk	2 909,30	
Lederwerk	46,20	
		40 987,09
Kosten van fabricage en tot verkrijging en verpakking van producten.		
Vrachtgelden, huur van ponten met negers tot vervoer van producten, onkosten bij het lossen en laden en huur van sjouwers	f 2 205,20	
Transporteren	f 2 205,20	f 96 149,15

UITGAVEN.

ONDERWERPEN.		Totaal.
Per transport	f 2 205,20	f 96 149,15
Steenkolen	43,70	
Brandhout	1 905,00	
Hoepels	973,00	
Suikerkalk	976,50	
Spijkers	363,30	
Rhumpuncheons	572,50	
Molensmeer	288,00	
Machineolie	216,00	
Breeuwwerk	72,00	
Pik	55,75	
Teer	93,00	
Veldgereedschappen	174,00	
Smidsgereedschappen	13,00	
Timmergereedschappen	78,65	
Kuipersgereedschappen	20,00	
Hoepelhout	493,10	
		8 542,70
Genees- en vroedkundige kosten		1 207,65
Begrafeniskosten		17,50
Toelage aan den zendeling der Moravische Broedergemeente		500,00
Aankoop van 1 bul		100,00
Diverse kosten		2 224,59
		f 108 741,59
Voordeelig verschil		18 590,26
		f 127 331,85

N°. 17.

STAAT

VAN GEDANE

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

wegens de gouvernements-plantage

RUSTENBURG,

over het jaar 1861.

ONTVANGSTEN wegens verkochte producten en diverse.

AAN WIE VERKOCHT EN AFGELEVERD.	Suiker.	Rhum en Dram.	Melassie.	Banannen.	Rijst.	Spek.	Totaal.
Gebroeders van Praag.	f 11 310,06	»	f 1 964,22^5	»	»	»	f 13 274,
Gebroeders Soesman .	6 258,29	»	583,28	»	»	»	6 841,
S. Abendanon Sz. . .	6 018,84	»	»	»	»	»	6 018,
Afgescheept aan de heeren Eijken Sluyters en van Santen te Amsterdam . .	3 026,06	»	»	»	»	»	3 026,
Verruild	»	f 265,87^5	32,70	f 10,40	»	»	298,
J. L. A. Mulier . .	»	8,40	»	»	»	»	18,
Magazijn generaal . .	»	278,40	»	»	»	»	278,
Chinezen	»	»	»	»	f 122,46	f 49,92	172,
Transporteren	f 26 613,25	f 552,67^5	f 2 580,30^5	f 10,40	f 122,46	f 49,92	f 29 929,

UITGAVEN.

ONDERWERPEN.		BEDRAG.
Kosten van beheer.		
De directeur C. J. Hering, salaris . . . . f	1 166,67	
» machinist en smid Trobie, afkomstig van plantage Catharina Sophia, daggeld. . .	182,50	
» opzigters, salaris	374,15	
» geneesheer	250,00	
» directeur, defroijement voor voeding van ambachtslieden, opzigters enz.	384,00	
		f 2 357,32
Arbeidsloon aan Chinezen		3 664,76
Mondbehoeften.		
Banannen . . . . f	6 624,40	
Rijst	478,03	
Visch (gezouten).	1 540,50	
Vleesch »	783,24	
Spek »	1 088,68	
Materieel	130,75	
Haring	53,00	
Meel	69,00	
Zout	33,95^5	
Bovendien is door de werkbare magt van de productie der plantage geconsumeerd:		
1533½ gallons dram . . . . } pro memorie	»	
1500 » melasse . . . }		
		10 801,55^5
Kleeding enz.		
Manufacturen . . . . f	1 433,69	
Kleedingstukken	793,88	
		2 227,57
Diverse huishoudelijke benoodigdheden.		
Patentolie . . . . f	75,66	
Smeerkaarsen	26,42^5	
Tabak	243,50	
Pijpen	22,38	
Kantoor- en schrijfbehoeften	22,35	
Huishoudelijke gereedschappen	350,04	
Transporteren f	740,35^5	f 19 051,20^5

ONTVANGSTEN.

AAN WIE VERKOCHT EN AFGELEVERD.	Suiker.	Rhum en Dram.	Melassie.	Banannen.	Rijst.	Spek.	Totaal.
Per transport	f 26 613,25	f 552.67[5]	f 2 580,30[5]	f 10,40	f 122,46	f 49,92	f 29 929,01
Nadeelig verschil . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	10 583,47
Transporteren	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	f 40 512,48

UITGAVEN.

ONDERWERPEN.		BEDRAG.
Per transport	f 740,35^{5}	f 19 051,20^{5}
Zeep	19,93^{5}	
Medicijnen	80,85^{5}	
Wijn	36,00	
Bier	24,00	
Zoete olie	3,10	
Borstelwerk	12,80	
		917,04^{5}
Verbetering, reparatie en aankoop van machinerien, gebouwen enz.		
Huur van ambachtslieden tot verbetering, reparatie en het aanmaken van gebouwen enz.	f 2 967,91^{5}	
Diverse gedane ingenieurswerken	4 850,00	
Aankoop van 2 suikertesten	322,00	
Idem » 2 muilezels	689,50	
Verwwaren	121,47	
Rhumpuncheons	193,20	
Planken en platen	1 028,50	
Rond- en vierkant hout	1 770,26	
Sparren en latten	164,85	
Wane gespen en knieën	154,65	
Rigchels	138,68	
Cingels	550,00	
Steenen, kalk en cement	423,95	
Touwwerk	148,15	
IJzerwaren	421,27	
		13 944,39^{5}
Kosten van fabricatie en tot verkrijging en verpakking van producten.		
Hoepels	f 603,20	
Suikerkalk	124,70	
Spijkers	373,25	
Molensmeer	57,80	
Timmergereedschappen	85,57	
Veldgereedschappen	295,72	
Breeuwwerk	60,00	
Pik	44,50	
Transporteren	f 1 644,74	f 33 912,64^{5}

ONTVANGSTEN.

AAN WIE VERKOCHT EN AFGELEVERD.	Suiker.	Rhum en Dram.	Melassie.	Bananen.	Rijst.	Spek.	Totaal.
Per transport	....	....	....	....	....	....	f 40 512,48
Totaal	....	....	....	....	....	....	f 40 512,48

UITGAVEN.

ONDERWERPEN.		BEDRAG.
Per transport	f 1 644,74	f 33 912,64^{5}
Steenkolen	2,13	
Brandhout	976,87^{5}	
Kuipersgereedschappen	11,50	
Smidsgereedschappen	45,00	
Vrachtgelden, huur van ponten met negers tot vervoer van producten en diverse onkosten.	240,00	
		2 920,24^{5}
Genees- en vroedkundige kosten		907,35
Begrafeniskosten		20,00
Gehuurde slaven van plantage Johanna Charlotte		2 486,00
Diverse kosten		266,24
		f 40 512,48

N°. 13.

STAAT van de slaven op de plantages en gronden in elk der verschillende divisien en districten werkende.

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Neger-officieren (bastiaans), ingenieurs en hospitaal-bedienden.					Ambachtslieden.			Veld-arbeiders.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Jongens.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Boven-Suriname en Thorarica .	111	26	1	»	138	168	15	183	783	988	65	64	1 900
Para	84	15	1	1	101	113	12	125	615	809	126	114	1 664
Boven-Commewijne	56	16	1	»	73	85	8	93	426	516	34	27	1 003
Boven-Cottica en Perica . . .	82	21	»	1	104	143	12	155	595	807	39	68	1 509
Beneden-Commewijne	83	14	4	»	101	114	9	123	578	727	86	92	1 483
Beneden-Cottica	150	40	2	»	192	205	24	229	1163	1521	150	116	2 950
Saramacca	39	11	1	»	51	43	1	44	284	314	40	22	660
Nickerie	33	16	»	»	49	53	8	61	332	365	106	129	932
Coronie	36	9	»	»	45	52	15	67	336	435	68	66	905
Totaal . .	674	168	10	2	854	976	104	1080	5112	6482	714	698	13 006

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Niet te veld, maar bij huis of in de fabrieken arbeidende.					Huisbedienden.					Kinder-opzieners.	Kost- en sluiswachters en veehoeders.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Boven-Suriname en Thorarica .	81	108	171	180	540	4	142	35	30	211	74	88	5	9	»	102
Para	39	44	177	133	393	5	109	21	34	169	54	62	15	31	4	112
Boven-Commewijne	35	60	125	101	321	6	66	21	16	109	41	39	1	2	»	42
Boven-Cottica en Perica . . .	37	65	208	200	510	7	122	26	34	189	72	71	6	17	1	95
Beneden-Commewijne	48	67	156	146	417	7	80	21	27	135	59	96	9	17	4	126
Beneden-Cottica	74	153	439	413	1079	9	185	50	62	306	116	169	7	34	1	211
Saramacca	21	26	73	69	189	4	41	10	19	74	22	27	»	5	1	33
Nickerie	13	11	37	37	98	6	21	15	12	54	15	24	1	5	»	30
Coronie	21	20	87	101	229	7	32	15	16	70	29	71	»	15	2	88
Totaal . .	369	554	1473	1380	3776	55	798	214	250	1317	482	647	44	135	13	839

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Verhuurd aan of werkende op andere plantages.					Verhuurd aan of in dienst bij particulieren.					Leerlingen bij bazen.	Leerlingen in hospitalen of bij geneeskundigen.	Leerlingen bij de Moravische Broeders of andere geestelijken.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Jongens.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Boven-Suriname en Thorarica .	6	3	1	»	10	16	42	22	37	117	18	3	4	»	4
Para	41	24	17	11	93	14	40	28	38	120	5	2	5	»	5
Boven-Commewijne	16	20	»	10	46	5	19	18	19	61	9	10	2	»	2
Boven-Cottica en Perica . . .	22	»	1	»	23	12	29	6	17	64	15	10	4	»	4
Beneden-Commewijne	13	1	»	»	14	22	42	6	14	84	4	4	4	»	4
Beneden-Cottica	116	50	24	38	228	21	61	25	42	149	12	7	5	»	5
Saramacca	3	»	»	»	3	4	17	10	21	52	1	»	»	»	»
Nickerie	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»
Coronie	11	7	6	4	28	1	4	2	10	17	»	»	67	67	134
Totaal . .	229	105	49	63	446	95	254	117	198	664	68	36	91	67	158

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Ouden en ziekelijken, tot geen arbeid geschikt.					Kinderen tot arbeid nog te onvolwassen.			Geabsenteerden.					TOTAAL.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Boven-Suriname en Thorarica .	78	196	2	»	276	477	518	995	133	20	»	»	153	4 724
Para	50	124	5	9	188	393	399	792	59	8	1	»	68	3 891
Boven-Commewijne	50	107	»	»	157	267	293	560	64	10	6	5	85	2 612
Boven-Cottica en Perica . . .	42	117	3	2	164	326	342	668	84	8	1	1	94	3 676
Beneden-Commewijne	64	152	2	2	220	321	351	672	100	24	3	»	127	3 573
Beneden-Cottica	121	267	3	1	392	816	749	1565	133	29	»	3	165	7 606
Saramacca	29	64	»	4	97	127	147	274	10	2	»	»	12	1 512
Nickerie	27	48	»	2	77	137	178	315	9	1	»	»	10	1 646
Coronie	28	42	1	»	71	147	170	317	2	»	»	»	2	2 002
Totaal . .	489	1117	16	20	1642	3011	3147	6158	594	102	11	9	716	31 242

N°. 14.

STAAT der op elke cultuur op ultimo December 1860 aanwezige slaven.

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Boven-Suriname en Thorarica .	1266	1386	657	655	3964	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Para	478	593	299	276	1646	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	747	820	466	445	2478	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica en Perica . . .	842	947	482	510	2781	»	»	»	»	»	214	269	159	155	797
Beneden-Commewijne	696	723	414	386	2219	»	»	»	»	»	259	299	157	166	881
Beneden-Cottica	1197	1348	845	728	4118	»	»	»	»	»	484	549	359	360	1752
Saramacca	231	268	142	153	794	62	79	47	51	239	»	»	»	»	»
Nickerie	383	393	272	315	1363	60	52	23	27	162	»	»	»	»	»
Coronie	160	187	153	142	642	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . .	6000	6665	3730	3610	20005	122	131	70	78	401	957	1117	675	681	3430

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Cacao en kost.					Katoen.					Hout				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Boven-Suriname en Thorarica .	20	16	13	9	58	»	»	»	»	»	98	115	105	108	426
Para	75	88	65	57	285	»	»	»	»	»	390	478	443	376	1687
Boven-Commewijne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	31	30	26	119
Boven-Cottica en Perica . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	79	79	54	63	275	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	29	38	21	16	104	316	372	253	251	1192	»	»	»	»	»
Saramacca	127	113	57	61	358	»	»	»	»	»	36	27	21	17	101
Nickerie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	13	7	10	38
Coronie	»	»	»	»	»	362	350	242	260	1214	»	»	»	»	»
Totaal . .	330	334	210	206	1080	678	722	495	511	2406	564	664	606	537	2371

NAMEN DER DIVISIEN EN DISTRICTEN.	Kost.					Kost en kweek.					Kweek.					Kerk- en chirurgijns-etablissementen.					GENERAAL TOTAAL.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Boven-Suriname en Thorarica .	76	78	48	57	259	»	»	»	»	»	6	6	»	»	12	»	2	1	»	3	4 722
Para	19	22	13	13	67	61	51	28	21	161	10	5	8	2	25	»	»	»	»	»	3 871
Boven-Commewijne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	5	7	»	15	2 612
Boven-Cottica en Perica . . .	27	25	17	11	80	»	»	»	»	»	3	2	»	»	5	9	4	»	»	13	3 676
Beneden-Commewijne	85	60	11	18	174	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	4	1	3	14	3 563
Beneden-Cottica	120	120	102	69	411	»	»	»	»	»	14	6	5	2	27	1	1	»	»	2	7 606
Saramacca	3	5	3	1	12	5	3	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 512
Nickerie	14	6	3	»	23	30	18	6	6	60	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 646
Coronie	»	»	»	»	»	41	41	28	34	144	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2 002
Totaal . .	344	316	197	169	1026	137	113	62	61	373	35	19	13	4	71	19	16	9	3	47	31 210

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

Bijlage X van het verslag. (Suriname.)

N°. 15.

STAAT der op elke cultuur in de divisien en districten op ultimo December 1861 aanwezige veldarbeiders.

DIVISIEN EN DISTRICTEN. — VELDARBEIDERS.

	Boven-Suriname en Thorarica. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Para. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Boven-Commewijne. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Suiker	512	714	28	28	1282	178	281	33	32	524	351	472	29	26	878
	17	39	8	9	73	»	»	»	»	»	6	10	»	»	16
	37	32	4	1	74	26	50	6	4	86	10	6	1	»	17
	50	36	6	2	94	40	50	8	7	105	40	21	3	1	65
Koffij en cacao	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koffij en kost	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cacao en kost	31	44	»	»	75	24	33	2	1	60	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	22	13	4	1	40	15	23	»	2	40	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	1	6	4	1	»	11	»	»	»	»	»
Katoen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hout	58	60	11	16	145	218	262	113	74	667	11	1	»	»	12
	»	»	»	»	»	9	11	»	»	20	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	4	2	»	»	6	»	»	»	»	»
	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	4	2	1	»	7
Kost	29	30	3	7	69	10	9	2	»	21	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	16	14	1	»	31	4	2	1	»	7	»	»	»	»	»
	2	»	»	»	2	1	1	»	1	3	»	»	»	»	»
Kost en kweek	»	»	»	»	»	11	4	»	»	15	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	22	17	»	»	39	4	1	»	»	5
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	3
Kweek	3	4	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	3	2	»	»	5	9	4	6	2	21	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	783	988	65	64	1900	577	753	172	123	1625	426	516	34	27	1003

	Boven-Cottica en Perica. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Beneden-Commewijne. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Beneden-Cottica. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Suiker	269	414	25	39	747	308	420	64	64	856	593	780	118	88	1579
	40	53	4	13	110	36	42	13	8	99	46	58	3	3	110
	102	93	3	4	202	11	20	»	»	31	8	6	»	»	14
	35	55	2	7	99	10	10	2	2	24	45	37	10	14	106
Koffij en cacao	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koffij en kost	112	152	3	5	272	111	150	5	5	271	254	334	11	8	607
	17	21	2	»	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	1	3	»	»	4	17	22	»	7	46	11	6	»	»	17
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	10	»	»	18
Cacao en kost	»	»	»	»	»	45	44	»	4	93	16	20	»	»	36
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Katoen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	110	193	7	1	311
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	5	»	2	8
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hout	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kost	13	13	»	»	26	2	2	»	»	4	61	68	»	»	129
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	3	6	2	1	12	»	»	»	»	»
	6	»	»	»	6	35	11	»	1	47	8	4	»	»	12
Kost en kweek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kweek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	3
Totaal	595	807	39	68	1509	578	727	86	92	1483	1163	1521	150	116	2950

	Saramacca. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Nickerie. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Coronie. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Te zamen.	Generaal totaal.	Aanmerkingen.
Suiker	133	174	29	18	354	211	271	100	114	696	45	95	20	14	174	7090	8 639	Van de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	408		» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	29	32	5	14	80	16	23	5	5	49	553		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	13	2	1	»	16	34	35	5	5	79	588		» elders.
Koffij en cacao	39	53	5	1	98	26	17	»	»	43	»	»	»	»	»	141	165	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	10	14	»	»	24	»	»	»	»	»	24		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» elders.
Koffij en kost	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1150	1 278	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43		» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	67		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18		» elders.
Cacao en kost	53	45	»	»	98	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	362	.517	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» de aanhoorige gronden.
	19	21	2	1	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	123		» den eigenaar privé.
	11	5	2	2	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32		» elders.
Katoen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	212	251	38	42	543	854	884	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	»	»	3	11		» van den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	8	»	»	19	19		» elders.
Hout	19	11	1	»	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	855	915	» van de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20		» de aanhoorige gronden.
	1	»	1	»	2	7	12	»	1	20	»	»	»	»	»	28		» van den eigenaar privé.
	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12		» elders.
Kost	3	»	»	»	3	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	254	390	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	11	5	»	»	16	»	»	»	»	»	66		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	70		» elders.
Kost en kweek	»	»	»	»	»	»	2	»	»	2	17	21	»	»	38	55	143	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	2	2	»	»	4	»	»	»	»	»	4		» de aanhoorige gronden.
	5	3	»	»	8	8	8	»	»	16	»	»	»	»	»	68		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	13	»	»	»	13	»	»	»	»	»	16		» van elders.
Kweek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	36	» de plantage zelve.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3		» elders.
Totaal	286	312	40	22	660	332	365	106	129	932	336	435	68	66	905		12 967	

N°. 15.

STAAT der op elke cultuur in de divisien en districten op ultimo December 1861 aanwezige veldarbeiders.

	DIVISIEN EN DISTRICTEN.																																														
	BOVEN-SURINAME EN THORARICA.					PARA.					BOVEN-COMMEWIJNE.					BOVEN-COTTICA EN PERICA.					BENEDEN-COMMEWIJNE.					BENEDEN-COTTICA.					SARAMACCA.					NICKERIE.					CORONIE.					TE ZAMEN.	GENERAAL TOTAAL.	AANMERKINGEN.
	VELDARBEIDERS.																																															
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.			
	512	714	28	28	1282	178	281	33	32	524	351	472	29	26	878	269	414	25	39	747	308	420	64	64	856	593	780	118	88	1579	133	174	29	18	354	211	271	100	114	696	45	95	20	14	174	7090		Van de plantage zelve.
Suiker	17	39	8	9	73	»	»	»	»	»	6	10	»	»	16	40	53	4	13	110	36	42	13	8	99	46	58	3	3	110	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	408	8 639	» de aanhoorige gronden.
	37	32	4	1	74	26	50	6	4	86	10	6	1	»	17	102	93	3	4	202	11	20	»	»	31	8	6	»	»	14	»	»	»	»	»	29	32	5	14	80	16	23	5	5	49	553		» den eigenaar privé.
	50	36	6	2	94	40	50	8	7	105	40	21	3	1	65	35	55	2	7	99	10	10	2	2	24	45	37	10	14	106	»	»	»	»	»	13	2	1	»	16	34	35	5	5	79	588		» elders.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	53	5	1	98	26	17	»	»	43	»	»	»	»	»	141		» de plantage zelve.
Koffij en cacao	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	165	» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	14	»	»	24	»	»	»	»	»	24		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		» elders.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	112	152	3	5	272	111	150	5	5	271	254	334	11	8	607	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1150		» de plantage zelve.
Koffij en kost	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	21	2	»	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43	1 278	» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	»	»	4	17	22	»	7	46	11	6	»	»	17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	67		» den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	10	»	»	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18		» elders.
	31	44	»	»	75	24	33	2	1	60	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	45	44	»	4	93	16	20	»	»	36	53	45	»	»	98	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	362		» de plantage zelve.
Cacao en kost	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	.517	» de aanhoorige gronden.
	22	13	4	1	40	15	23	»	2	40	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	21	2	1	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	123		» den eigenaar privé.
	1	»	»	»	1	6	4	1	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	5	2	2	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32		» elders.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	110	193	7	1	311	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	212	251	38	42	543	854		» de plantage zelve.
Katoen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	884	» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	5	»	2	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	»	»	3	11		» van den eigenaar privé.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	8	»	»	19	19		» elders.
	58	60	11	16	145	218	262	113	74	667	11	1	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	11	1	»	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	855		» van de plantage zelve.
Hout	»	»	»	»	»	9	11	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	915	» de aanhoorige gronden.
	»	»	»	»	»	4	2	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	2	7	12	»	1	20	»	»	»	»	»	28		» van den eigenaar privé.
	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	4	2	1	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12		» elders.
	29	30	3	7	69	10	9	2	»	21	»	»	»	»	»	13	13	»	»	26	2	2	»	»	4	61	68	»	»	129	3	»	»	»	3	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	254		» de plantage zelve.
Kost	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	390	» de aanhoorige gronden.
	16	14	1	»	31	4	2	1	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	6	2	1	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	5	»	»	16	»	»	»	»	»	66		» den eigenaar privé.
	2	»	»	»	2	1	1	»	1	3	»	»	»	»	»	6	»	»	»	6	35	11	»	1	47	8	4	»	»	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]

ZITTING 1863 — 1864. —— (CXXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE **AA** VAN HET VERSLAG. (Suriname.)

N°. 18.

STAAT

VAN DEN

IN- EN UITVOER

EN VAN HET

ENTREPOT

IN DE

KOLONIE SURINAME,

gedurende het jaar 1861.

I V

VAN WAAR AANGEVOERD.	Manufacturen, huisraad, kleedingstukken, kramerijen, lederwerk, parfumerien, schrijfbehoeften en diverse.	Provisien, licht en brandstoffen, tabak, zeep, enz.	Dranken, bier, wijn, gedistilleerd.	Bo[illegible] m[illegible] t[illegible] ve[illegible]
Nederland	f 553 610,46^{5}	*a* f 458 368,40^{5}	*d* f 98 133,[illegible]	f
Noord-Amerika	16 335,79	*b* 925 243,16^{5}	*e* 213,[illegible]	
Vreemde schepen	116 825,93	*c* 330 699,04	*f* 28 544,[illegible]	
Totaal	f 686 772,18^{5}	f 1 714 310,61	f 126 891,[illegible]	f

a. Waaronder aan boter f 91 132,12, kaas f 39 084,25, lichtstoffen f 52 337,07, rijst f 94 553,42^{5}, steenkolen f 18 108,[illegible] tabak f 43 389,16.

b. Waaronder aan visch f 294 464,28, blom f 174 011,40, spek f 230 782,20, vleesch f 88 992,18, lichtstoffen f 23 972,[illegible] boter f 3406,77^{5}, zeep f 14 110,91^{5}, rijst f 13 241,25, tobak f 19 298,30.

c. Waaronder aan visch f 8614,15, blom f 51 622,85, spek f 35 432,10, vleesch f 16 734,60, lichtstoffen f 1658,[illegible] boter f 1638,20, zeep f 1891,75, rijst f 158 460,75, zout f 4949,10, steenkolen f 28 034,60.

d. Waaronder aan jenever f 36 316,78, wijn f 24 644, bier f 32 544.

e. » » wijn f 213,85.

f. » » wijn f 15 476,61, brandewijn f 4942, bier f 6706,48.

g. » » hoepels f 26 359,11, touwwerk f 12 169,62.

h. » » touwwerk f 660.

i. » » hoepels f 6059,20, touwwerk f 1231,65.

k. » » hoornbeesten f 2707,50.

VOER.

Bouwmaterialen, metselsteenen, kalk en cement, pannen, leijen, timmerhout, verwwaren, enz.	Machinerien, gereedschappen, duigen, hoepels, touwwerk, enz.	Geneesmiddelen.	Vee van allerlei soort.	Bedrag der ingevoerde goederen.	Schepen.	Lastenmaat.
f 201 317,34^{5}	*g* f 109 791,56	f 22 505,75^{5}	»	f 1 443 727,50	44	5 170
78 770,70^{5}	*h* 6 937,73	2 087,64	*k* f 2 707,50	1 032 296,38	38	4 212$^{1}/_{2}$
139 691,62^{5}	*i* 173 296,00	2 894,78	8 860,00	800 811,51^{5}	146	5 671
f 419 779,67^{5}	f 290 025,29	f 27 488,17^{5}	f 11 567,50	f 3 276 835,39^{5}	228	15 053$^{1}/_{2}$

UIT

WAARHEEN UITGEVOERD.	Suiker.		Melassie.	
	Hoeveelheid ponden.	Geldswaarde.	Hoeveelheid gallons.	Geldswaarde.
Nederland	19 226 527	*a* f 1 580 650,04[5]	26 085	*b* f 6 771,57
Noord-Amerika	3 214 301	280 275,65	598 284	161 764,74
Vreemde plaatsen	9 282 541	793 554,14	49 357	12 828,43
Totaal	31 723 369	f 2 654 479,83[5]	673 726	f 181 364,74

VERVOLG VAN

WAARHEEN UITGEVOERD.	Cacao.	
	Hoeveelheid ponden.	Geldswaarde.
Nederland	189 064	*f* f 52 917,10
Noord-Amerika	254 600	71 319,50
Vreemde plaatsen	60 544	16 922,25
Totaal	504 208	f 141 158,85

a. Berekend tegen f 10,40, f 9 en f 8,25 per 100 pond.
b. » » f 31 en f 25 per 100 gallons.
c. » » f 90, f 80, f 75, f 60 en f 50 per 100 gallons.
d. » » f 34, f 37, f 20 en f 22 per 100 pond.
e. » » f 30, f 35, f 17 en f 20 per 100 pond.
f. » » f 30, f 28 en f 27 per 100 pond.
g. Waaronder aan arrowroot en gomma f 1731,25, kwassiehout f 2926,36.

V O E R.

Rhum en dram.		Koffij.		Katoen.	
Hoeveelheid gallons.	Geldswaarde.	Hoeveelheid ponden.	Geldswaarde.	Hoeveelheid gallons.	Geldswaarde.
47 999	*c* f 41 695,20	120 372	*d* f 40 931,84	198 240	*e* f 65 495,45
608	547,20	"	"	"	"
142 394 ½	113 462,55	19 363	6 823,12	280 635	92 780,50
191 001 ½	f 155 704,95	139 735	f 47 754,96	478 875	f 158 275,95

DEN UITVOER.

Verschillende producten.	Houtwaren. Geldswaarde.	Verschillende vreemde dranken.	Verschillende vreemde artikelen.	Geldelijk bedrag.	Schepen.	Lastenmaat.
g f 4 692,00	f 11 700,95	"	*l* f 8 570,39	f 1 813 424,54 5	45	5 322½
h 50,00	300,00	"	*m* 6 204,00	520 461,09	32	3 616
i 4 831,85	42 506,27	*k* 2 507,00	*n* 68 829,75	1 155 044,86	146	5 835½
f 9 573,85	f 54 506,22	f 2 507,00	f 83 604,14	f 3 488 930,49 5	223	14 774

h. Waaronder aan kwassiehout f 30.
i. " " arrowroot en gomma f 166,50, maïs of koorn f 1732,55, schapen f 1500.
k. " " jenever f 1742, bier f 675, brandewijn f 90.
l. " " huiden f 385,19, oude metalen f 7685,20.
m. " " oude machinerien f 5000, oude metalen f 1204.
n. " " huiden f 849,55, oude metalen f 152.

STAAT van het Entrepôt gedurende het jaar 1861.

Van waar gekomen. Waarheen gevoerd.	Diverse producten.	Koopmanschappen.	Dranken.	Te zamen.
Aanwezig op 1°. Januarij . . .	f 3 727,00	f 120,00	f 32 880,61	f 36 727,61
Van Nederland	»	2 520,00	17 154,00	19 674,00
» elders	2 280,00	1 050,00	19 521,00	22 851,00
	f 6 007,00	f 3 690,00	f 69 555,61	f 79 252,61
In consumtie gebragt	f 720,00	f 1 320,00	f 12 014,40	f 14 054,40
Naar Nederland	»	»	»	»
» elders	1 480,00	1 200,00	18 041,40	20 721,40
Aanwezig op 31 December 1861.	3 807,00	1 170,00	39 499,81	44 476,81
	f 6 007,00	f 3 690,00	f 69 555,61	f 79 252,61

INHOUD

VAN HET VERSLAG BETREKKELIJK SURINAME.

BIJLAGEN.

(*)

A. Staat van plantages en gronden in de divisie Boven-Suriname en Thorarica op ultimo December 1861.

B. Staat van plantages en gronden in de divisie Para.

C. » » » » » » » » Boven-Commewijne.

D. » » » » » » » » Boven-Cottica en Perica.

E. » » » » » » » » Beneden-Commewijne.

F. » » » » » » » » Beneden-Cottica.

G. » » » » » » » » Saramacca.

H. » » » » » » het district Coronie.

I. » » » » » » » » Nickerie.

K. Exemplaar van de in 1861 afgekondigde en in het *Gouvernementsblad* opgenomen publicatien.

L. Lijst der plantages, welke gedurende het jaar 1861 door de zendelingen der Evangelische Broedergemeente bediend geworden zijn.

M. Lijst der plantages, van welke de kinderen in 1861 schoolonderwijs genoten hebben.

N. Raming van de ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname over 1861.

O. Staat der ontvangsten en uitgaven over 1861 tot ultimo April 1862, vergeleken met de raming van dat jaar.

P. Staat van de regterlijke uitspraken wegens overtredingen van de slavenreglementen gedurende het jaar 1861.

Q. Staat van regterlijke uitspraken, waarbij slaven tot straffen veroordeeld zijn of

---

(*) De Bijlagen litt. A–K zijn ter griffie der Kamer, ter inzage van de leden, nedergelegd.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1860.

VERSLAG WEGENS CURAÇAO EN ONDERHOORIGHEDEN.

N°. 19.

A. Bevolking.

De volgende opgaven van den stand der bevolking bij het einde van 1861 en van de geboorten en van de sterfte gedurende dat jaar zijn, even als in vroegere verslagen, getrokken uit de registers van de wijk- en districtmeesters en uit de door de gezaghebbers van de onderhoorige eilanden ingediende rapporten.

Op den laatsten December 1861 bedroeg de bevolking:

OP	VRIJEN.			NIET-VRIJEN.			Totaal der bevolking.
	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	
Curaçao	6 104	7 694	13 798	2 590	2 934	5 524	19 322
Bonaire.	1 091	1 205	2 296	373	441	814	3 110
Aruba	1 416	1 562	2 978	234	275	509	3 487
St. Eustatius.	347	464	811	524	585	1 109	1 920
Saba	529	619	1 148	304	374	678	1 826
St. Martin	636	767	1 403	820	993	1 813	3 216
Totaal. . .	10 123	12 311	22 434	4 845	5 602	10 447	32 881

Het garnizoen is onder de vrije bevolking begrepen (1).

Onder de niet-vrijen zijn gerekend 712 gouvernementsslaven, waarvan:

op het eiland Curaçao	72
» » » Bonaire.	634
» » » Aruba	6
Totaal. . . .	712

Er werden in 1861 gesloten:

op Curaçao	26	huwelijken,	daarbij	geëcht	18	kinderen;
» Bonaire	4	»	»	»	1	»
» Aruba	7	»	»	»	12	»
» St. Eustatius	3	»	»	»	2	»
» Saba	10	»	»	geene kinderen geëcht;		
» St. Martin	7	»	»	»	»	»

(1) Zie omtrent het cijfer, hoofdstuk C, § 1.

Het aantal gehuwde personen, weduwnaars en weduwen bedroeg op ultimo December 1861:

op Curaçao	1590
» Bonaire	430
» Aruba	427
» St. Eustatius	121
» Saba	294
» St. Martin	282
Te zamen	3144

Er werden in 1861 gemanumitteerd 203 slaven, als:

op Curaçao	72
» Bonaire	85
» Aruba	30
» St. Eustatius	3
» Saba	7
» St. Martin	6

De bevolking, in de bovenstaande tabel vermeld, was naar de kerkgenootschappen onderscheiden als volgt:

OP	Nederd. Hervorm.	Methodisten.	Roomsch-katholijken.	Israëliten.	Niet opgegeven.	Totaal.
Curaçao	1931	»	16 416	975	»	19 322
Bonaire	168	»	2 940	2	»	3 110
Aruba	395	»	3 089	3	»	3 487
St. Eustatius	1413	305	202	»	»	1 920
Saba	1396	»	430	»	»	1 826
St. Martin	724	2174	270	»	48	3 216
Totaal	6027	2479	23 347	980	48	32 881

De vrije bevolking was naar de geboorteplaats onderscheiden als volgt:

WOONPLAATS.	GEBOREN				Totaal.
	op het eiland zelf.	elders in de West-Indien.	in Nederland.	in andere landen.	
Curaçao	12 637	416	429	316	13 798
Bonaire	2 267	11	13	5	2 296
Aruba	2 762	106	15	95	2 978
St. Eustatius	707	96	5	3	811
Saba	1 115	30	1	2	1 148
St. Martin	1 166	85	21	131	1 403
Totaal	20 654	744	484	552	22 434

In het jaar 1861 werden geboren:

OP	VRIJEN.			NIET-VRIJEN.			Totaal der geboorten.
	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	
Curaçao	275	315	590	156	132	288	878
Bonaire	41	51	92	14	25	39	131
Aruba.	81	69	150	12	20	32	182
St. Eustatius . . .	8	8	16	16	23	39	55
Saba	14	22	36	14	13	27	63
St. Martin	13	18	31	30	25	55	86
Totaal	432	483	915	242	238	480	1395

Onder de vrijen waren geboren buiten echt:

op Curaçao	484
» Bonaire	63
» Aruba.	115
» St. Eustatius	9
» Saba	3
» St. Martin	10
Totaal	684

In datzelfde jaar bedroeg het getal der overledenen:

OP	VRIJEN.			NIET-VRIJEN.			Totaal der geboorten.
	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Totaal.	
Curaçao	125	149	274	77	68	145	419
Bonaire.	18	16	34	8	2	10	44
Aruba	20	19	39	5	2	7	46
St. Eustatius. . . .	8	13	21	12	17	29	50
Saba.	14	8	22	5	8	13	35
St. Martin	5	7	12	6	9	15	27
Totaal	190	212	402	113	106	219	621

B. Algemeen en gewestelijk beheer.

Op Curaçao en op de onderhoorige eilanden heerschten gedurende het jaar 1861 rust en orde.

Bij de publicatie van den 8sten Julij 1861 (*Publicatieblad* n°. 7) werden ter kennis van het algemeen gebragt drie waarschuwingen betrekkelijk de verwikkelingen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, welke op 's Konings last in de *Nederlandsche Staatscourant* geplaatst waren.

Bij de publicatie van den 9den Augustus 1861 (*Publicatieblad* n°. 8) werd afgekondigd en ter kennis van belanghebbenden gebragt de plaats gehad hebbende uitwisseling van eene verklaring tusschen de Nederlandsche en Belgische Regeringen betreffende de wederzijdsche aanhouding van weggeloopen schepelingen.

De verwikkelingen in de naburige republiek Venezuela en in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waarvan op bladz. 25 van het vorig verslag werden melding gemaakt, duurden ook dit jaar voort en oefenden nadeeligen invloed uit op den handel van Curaçao.

C. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

Op ultimo December 1861 was de sterkte van het garnizoen als volgt:

Kompagnie van het bataillon jagers n°. 27,	10	offic. en	251	onderoffic. en manschapp.;
Kompagnie artillerie,	2	» »	130	» » » .
Officieren van gezondheid,	5			
» der genie	1			
Te zamen	18	offic. en	381	onderoffic. en manschapp.;

Op dat tijdstip waren daarvan in bezetting:

op Curaçao.	17	officieren en	356	onderofficieren en manschappen,
» St. Eustatius,	1	» »	25	» » »
Te zamen	18	officieren en	381	onderofficieren en manschappen.

De gezondheidstoestand gedurende het jaar 1861 is zeer voldoende geweest.

In het jaar 1861 hebben zich 19 militairen gereëngageerd, als:

	voor 6 jaren met f 120 handgeld.	voor 2 jaren zonder handgeld.	Totaal der gereëngageerden.
Infanterie	9	»	9
Artillerie.	9	»	9
Kleine Staf	»	1	1
	18	1	19

En werden nieuw aangenomen:

voor 6 jaren met f 40 handgeld	4
» 2 » op de proef zonder handgeld.	1
» voor eenen bepaalden tijd ter opleiding tot den rang van officier	6
Te zamen. . .	11

allen van de infanterie.

Als plaatsvervanger trad in dienst bij de infanterie 1.

Regtstreeks uit Nederland kwamen in dat jaar aan:

1 2de luitenant der infanterie;
1 2de » » artillerie:

te zamen 2 officieren, benevens

42 onderofficieren en manschappen, waarvan:

voor de infanterie	25 en
» » artillerie	17
Te zamen. . .	42

Van de brigade maréchaussées, waarbij zij op de proef dienden, kwamen bij het corps terug 12 militairen, waarvan 8 van de infanterie en 4 van de artillerie.

Uit de sterkte van het garnizoen werden afgevoerd 1 officier en 49 onderofficieren en manschappen, als:

overgeplaatst naar Suriname:

1 kapitein der artillerie, en
1 kanonnier;

opgezonden naar Nederland 18 onderofficieren, korporaals en manschappen, waarvan:

van de infanterie.	9
» » artillerie.	9
te zamen. . .	18

met paspoort afgegaan:

van de infanterie	1

met gagement afgegaan:

van de infanterie	2

in het hospitaal overleden:

van de infanterie	1
» » artillerie.	1
te zamen	2

plotseling overleden:

van de artillerie.	1

als deserteur afgevoerd:

van de infanterie	1

met een briefje van ontslag weggezonden:

van de infanterie	1

na het stellen van eenen plaatsvervanger gepasporteerd:

van de infanterie	1

gedetacheerd bij de brigade maréchaussées:

van de infanterie.	14
» » artillerie.	7
te zamen. . . .	21

De stedelijke schutterij op Curaçao was op ultimo December 1861 sterk:

	1 majoor-kommandant;	307 presente onderofficieren en manschappen, en
	12 presente officieren, en	199 afwezige » » »
	1 afwezige officier;	
te zamen	14 officieren en	506 onderofficieren en manschappen.

De sterkte der landelijke schutterij was op datzelfde tijdstip:

	1 majoor-kommandant	793 presente onderofficieren en manschappen, en
	13 officieren	66 afwezige » » »
te zamen	14 officieren en	859 onderofficieren en manschappen.

De schutterij op Bonaire bestond op ultimo December 1861 uit:

1 kapitein-kommandant;
1 1sten luitenant;
1 2den luitenant;
1 officier van gezondheid, en
277 onderofficieren en manschappen;
waarvan 69 met verlof afwezig waren.

Op Aruba bleef de schutterij sterk:
1 kapitein, en
300 onderofficieren en manschappen.

Op St. Eustatius bestond de schutterij uit:
1 kapitein;
3 2de luitenants, en
30 onderofficieren en manschappen.

Het corps vrijwilligers te paard was sterk:
1 wachtmeester, en
11 manschappen.

De sterkte der schutterij op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) was:
2 kapiteins, waarvan één kommandant;
2 1ste luitenants;
3 2de luitenants; en
81 onderofficieren en manschappen.

De schutterij te paard telde:
1 2den luitenant-kommandant en 20 leden.

Bij de publicatie van den 23sten October 1861 (*Publicatieblad* n°. 16) werd afgekondigd de beschikking van den gouverneur van denzelfden dag, n°. 722, waarbij nieuwe bepalingen zijn vastgesteld betreffende het engageren van personen voor de dienst in de Nederlandsche West-Indische kolonien en het aan hen toe te kennen handgeld. Bij de publicatie van den 15den November 1861 (*Publicatieblad* n°. 18) werd afgekondigd het Koninklijk besluit van den 25sten September te voren, n°. 51, houdende bepaling, dat in de Nederlandsche West-Indische bezittingen, bij ontstentenis van officieren van de landmagt, bij krijgsraden ook officieren van Zijner Majesteits zeemagt kunnen worden benoemd.

§ 2. *Inrigtingen met het militair beheer in verband.*

Hospitaal. De beide gebouwen zijn in goeden staat.

In 1861 werden daarin verpleegd:

	Bataillon jagers n°. 27.	Compagnie artillerie.	Zr. Ms. zeemagt.	Brigade maréchaussées.	Civile personen.	Gegageerde militairen.	Landsslaven.	Totaal.
Aanwezig op ult°. December 1860 .	10	6	7	»	»	1	2	26
Ingekomen in 1861	160	76	224	16	2	5	12	495
	170	82	231	16	2	6	14	521
Hersteld of uitgegaan in 1861. . .	162	77	195	15	1	2	14	466
	8	5	36	1	1	4	»	55
Overleden in 1861.	1	1	1	»	1	1	»	5
Aanwezig op ult°. December 1861 .	7	4	35	1	»	3	»	50

Bij de publicatie van den 28sten Augustus 1861 (*Publicatieblad* n°. 11) werd afgekondigd de beschikking van den gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden van denzelfden datum, n°. 590, waarbij bepalingen zijn vastgesteld omtrent de classificatie der personen die in 's lands hospitaal op Curaçao verpleegd kunnen worden en omtrent de door hen te betalen verpleegkosten.

§ 3. *Zeemagt.*

Het vaste eskader van Zr. Ms. zeemagt in de kolonie Curaçao en onderhoorigheden bestond in 1861 uit Zr. Ms. stoomvaartuig *Cornelis Dirks* en Zr. Ms. schoeners *Schorpioen* en *Atalante.*

Zr. Ms. stoomfregat *Zeeland* en de schroefstoomschepen *Djambi* en *Vesuvius* hebben de scheepsmagt in West-Indie tijdelijk versterkt, met het doel om gedurende den oorlog in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika aan den handel en de scheepvaart van Nederland voor zooveel noodig bescherming te verleenen.

In 1861 werd de haven van Curaçao bezocht door 9 vreemde oorlogsbodems, waarvan:

5 Venezuelaansche;
1 Fransch;
1 Engelsch;
1 van de Noordelijke, en
1 van de Zuidelijke Staten van Noord Amerika;

Te zamen 9

D. Regtswezen en politie.

I. Wetgéving.

De publicatien, notificatien en beschikkingen in 1861 op Curaçao uitgevaardigd en in

het *Publicatieblad* opgenomen, zijn, voor zooveel noodig, onder de hoofdstukken van dit verslag, waarop zij betrekking hebben, vermeld.

II. Burgerregt.

In 1861 werd op Curaçao slechts aan eenen vreemdeling, afkomstig van Carthagena in Spanje, het burgerregt verleend, en 38 personen werden in dat jaar kosteloos aldaar in het burgerregister ingeschreven.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) is het burgerregt mede aan een vreemdeling verleend.

III. Regterlijke magt.

In 1861 werden bij de regterlijke collegien op Curaçao de volgende zaken behandeld:

Bij de regtbank.

Civile zaken.

Het aantal behandelde zaken bedroeg 3, waarin de volgende vonnissen werden gewezen: van verstek van actie tegen defaillante crediteuren met injunctie van perpetuum silentium 2; van intermennent van brieven van benefice van inventaris (bij défaut) 1.

Commerciele zaken.

Het aantal behandelde commerciele zaken bedroeg 15, waarin de volgende vonnissen werden gewezen:

absolutoir bij defaut 1; absolutoir in contradictoir proces 4; van eerste defaut 1; condemnatoir bij defaut in zaken beneden f 300 2; condemnatoir bij defaut in zaken van f 300 en daarboven 1; condemnatoir in contradictoir proces 3; waarbij op nieuw letteren van executie zijn verleend bij defaut 2; waarbij statering verleend is in contradictoir proces 1.

Bij twee dezer vonnissen zijn arresten op personen van waarde verklaard. Bij vijf dezer vonnissen zijn arresten op personen van nul en geene waarde verklaard.

Drie voorgebragte zaken zijn hangende gebleven. In eene der voorgebragte zaken is een getuige op vraagartikelen gehoord, terwijl twee getuigen, op grond van de door hen aangevoerde redenen van het geven van getuigenis zijn verschoond.

Eene behandelde zaak is vóór de vonniswijzing van de rolle geroyeerd.

Strafzaken.

Het aantal behandelde strafzaken bedroeg 10; in eene zaak zijn twee beklaagden ter zake van gequalificeerde feitelijke gewelddadigheid, onder handtasting, ontslagen; in twee zaken zijn drie beklaagden van de hun ten laste gelegde misdrijven vrijgesproken, namelijk twee beklaagden ter zake van het wegvoeren van personen zonder paspoort, en een beklaagde ter zake van gequalificeerd feitelijk geweld. In de overige 7 zaken zijn tegen acht personen gewezen condemnatoire vonnissen.

Bij deze condemnatoire vonnissen werden veroordeeld:

AARD DER MISDRIJVEN.	Stand der veroordeelden.				OPGELEGDE STRAFFEN.						
	Vrijen.		Slaven.		Gevangenis.			Dwangarbeid.			Geldboeten.
	Mannen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Bedrag in guldens.
Gequalificeerde feitelijke gewelddagheid .	1	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»
Idem.	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Idem.	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Eenvoudige feitelijke gewelddadigheid. .	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	200,00
Idem.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	50,00
Diefstal	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»
Diefstal en bedriegerij	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»
	7		1								
	8										

Drie in behandeling genomen zaken zijn hangende gebleven, waarvan een tegen een beklaagde wegens het in omloop brengen van vervalschte bankbiljetten, een tegen een beklaagde wegens gequalificeerde en feitelijke gewelddadigheid, en een tegen 5 beklaagden wegens stoornis van de openbare godsdienstoefening in de Roomsch-katholijke kerk.

Commissarissen tot de kleine zaken.

Het aantal behandelde zaken bedroeg 12. In deze zaken zijn de volgende vonnissen gewezen: absolutoir in contradictoir proces 1; ontzegging van eisch in contradictoir proces 1; condematoir in contradictoir proces 7; idem bij verstek 3.

Bij twee dezer vonnissen zijn arresten op personen van nul en geene waarde verklaard.

Bij minnelijke schikking afgemaakt ééne zaak bij commissarissen tot de kleine zaken.

Onvervolgd zijn gebleven:

bij de regtbank in het commerciele	5
bij commissarissen tot de kleine zaken	3
Te zamen.	8

In 8 gevallen werd aan het bestuur gediend van consideratien en advies, te weten:

op 5 verzoeken om kwijtschelding of vermindering van straf; op 2 verzoeken ter erlanging van dispensatie tot het aangaan van huwelijken: op 1 verzoek ter erlanging van dispensatie van eene bepaling van het reglement op het burgerregt.

Het aantal beschikkingen op requesten bedroeg 8, als:

op een request om een krankzinnige onder curatele te stellen 1; op een request ter erlanging van brieven van benefice van inventaris periculo petentium 1; op een request van erfgenamen in een boedel ter erlanging van magtiging, om eenige aan bederf onderhevige goederen uit dien boedel te mogen verkoopen, alvorens zich te hebben ver-

klaard omtrent het al of niet aanvaarden des boedels 1; op requesten ter erlanging van magtiging om edictale citatien te laten afgaan 2; op een request van eene getrouwde vrouw om, bij afwezigheid van haren man, zonder volmagt te hebben achtergelaten en zonder dat diens verblijfplaats bekend is, alienatoire handelingen te mogen verrigten 1; op requesten van gedaagden om wegens opgekomen ziekte verschoond te worden van het verschijnen voor de regtbank 2.

Het aantal beschikkingen in strafzaken bedroeg 13, als:

magtiging om precedente informatien in te winnen 3; magtiging tot personele daging 2; goedkeuring van gedane apprehensie, met magtiging om tegen den gevangene criminaliter te ageren 4; magtiging om regt te mogen vragen en mitsdien te mogen dienen van criminelen eisch en conclusie 3; ontslag van regtsvervolging, onder handtasting, van vier gedaagden in persoon ter zake van diefstal en valschheid in onderhandsche geschriften 1.

In strafzaken ex officio werden 2 beschikkingen genomen, bepalende den tijd tot het indienen der verdedigingen van beschuldigden.

Bij het vredegeregt op Aruba werden in het jaar 1861 behandeld:

Civile zaken.

Bij condemnatie 1.

Correctionele zaken.

Bij condemnatie 10 zaken, als:

ter zake van feitelijk geweld	3
» » » eenvoudigen diefstal	1
» » » overtreding van het slavenreglement . . .	1
» » » verkoopen van sterken drank zonder patent.	2
» » » verbale injurie in burengerucht	2
bij absolutie van de instantie.	1
Te zamen. . .	10

Bij de regtscollegien op St. Eustatius werden in 1861 de volgende zaken behandeld:

Bij de regtbank.

Civile zaken.

Wegens schadevergoeding voor slaven die met de boot van een aldaar ter reede liggend Amerikaansch barkschip de vlugt hebben genomen 1; wegens vernieuwing van een vonnis voor het bedrag van een hypotheek 1; wegens oproeping van crediteuren in een boedel 1; wegens schuldvordering 1.

Strafzaken.

Wegens poging tot wederregterlijke wegvoering van slaven naar eene naburige Engelsche kolonie 1.

Regtbank van kleine zaken.

Hierbij werd in 1861 slechts ééne civile zaak wegens schuldvordering behandeld en 5 strafzaken, als: wegens het koopen van pluimvee van verdachte personen 1; wegens burengerucht en schennis van huisregt 1; wegens feitelijk geweld 1; wegens verbale injurie 2.

Bij de regterlijke collegien op St. Martin (N. G.) werden in 1861 behandeld:

Bij de regtbank.

Civile zaken.

Bij minnelijke schikking afgemaakt 1.

Strafzaken.

Hierin werden 5 vonnissen gewezen, als:

ter zake van gequalificeerd feitelijk geweld	3
wegens verbale injurie en bedreiging der regters	1
wegens diefstal.	1

Voorts werd in 1861 beschikt op 5 requesten en werd van consideratien en advies gediend op vier verzoeken om gratie of mitigatie van straf.

Commissarissen tot de kleine zaken.

Civile zaken.

Bij minnelijke schikking werden afgemaakt 2 zaken en behandeld 3, waarvan:

ter zake van bezitregt	2
» » » schuldvordering.	1

Strafzaken.

Hierin werden 8 vonnissen gewezen, waarvan:

ter zake van gequalificeerd feitelijk geweld	4
» » » eenvoudig feitelijk geweld	1
» » » het slijten van sterken drank zonder patent .	2
» » » het ontduiken van 's lands regten	1

Van consideratien en advies werd gediend op 2 requesten om gratie of mitigatie van straf.

Bij de regtbank op Curaçao waren in 1861 2 procureurs.

IV. Politie.

Bij de publicatie van den 7den Maart 1861 (*Publicatieblad* n°. 2) werden strafbepalingen vastgesteld tegen de wederregtelijke medeneming van personen, zonder monstering of zonder paspoort.

§ 1. *Maréchaussée.*

De brigade maréchaussées bestond op ultimo December 1861 uit: 1 wachtmeester, 8 brigadiers en 35 maréchaussées, waarvan op ieder van de onderhoorige eilanden Bonaire en Aruba 1 brigadier en 3 maréchaussées waren gedetacheerd.

Op St. Eustatius, voorzien van eene militaire bezetting, waren in 1861 geene maréchaussées, doch twee onder-agenten van politie.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) bevonden zich 1 brigadier, 1 vice-brigadier en 11 maréchaussées, benevens 2 onder-agenten van politie.

§ 2. *Regt van verblijf.*

Dit regt werd in het jaar 1861 op Curaçao slechts aan 2 personen verleend, waarvan: 1 geboren te Liverpool in Engeland en de andere op Aruba, doch die, sedert eene reeks van jaren in den vreemde gevestigd geweest zijnde, overeenkomstig de bepaling van art. 17 lit. A van het reglement op het burgerregt in de West-Indische bezittingen het burgerregt verloren had.

§ 3. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1861 werden op Curaçao aan Nederlandsche kustvaarders afgegeven 33 passen, en bovendien nog aan onderscheidene vaartuigen 50 permitten.

Er werden in 1861 aan 9 nieuwe vaartuigen zeebrieven afgegeven; van die vaartuigen waren er 6 op Curaçao, 2 op Bonaire en 1 op Aruba gebouwd; aan vaartuigen, die op Curaçao van vlag veranderden, werden nog 4 zeebrieven afgegeven, terwijl 10 zeebrieven in dat jaar werden hernieuwd.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werden aan 6 aldaar te huis behoorende vaartuigen zeebrieven uitgereikt.

V. Middelen van beheer met het régtswézen in verband.

§ 1. *Wees-, onbeheerde en desolate boedelkamer.*

Bij de publicatie van den 23sten April 1861 (*Publicatieblad* n°. 4) werden voorzieningen vastgesteld tot bevordering der algeheele liquidatie van boedels en nalatenschappen, behoorende tot het beheer der wees-, onbeheerde en desolate boedelkamers op Curaçao en onderhoorigheden.

Het garantie-kapitaal dezer instelling op Curaçao bedroeg op ultimo December 1860	f 145 515,54^{5}
Het verlies in 1861 bedroeg	348,27
Zoodat het garantie-kapitaal op ultimo December 1861 bedroeg. . .	f 145 167,27^{5}

De kapitalen aan particulieren behoorende bedroegen op ultimo December 1860	f 600 433,55
In den loop van 1861 werden ter administratie der kamer gebragt .	50 991,86
Interesten op kapitaal gebragt	1 861,29^{5}
	f 653 286,70^{5}
In 1860 afbetaalde kapitalen.	18 345,57
Zoodat het kapitaal aan particulieren behoorende op ultimo December 1861 groot was	f 634 941,13
Verschuldigde interesten aan particulieren	f 6 251,91^{5}

Het geheele kapitaal der instelling bedroeg dus op ultimo December 1861:

Garantie-kapitaal	f 145 167,27^{5}
Kapitaal behoorende aan particulieren.	634 941,13
Verschuldigde interesten aan particulieren	6 251,91^{5}
Te zamen. . .	f 786 360,32

Welk bedrag op datzelfde tijdstip werd voorgesteld als volgt:

uitgezet op hypotheken ten behoeve van de kamer	f 732 900,22
een huis in de Willemstad onder n°. 114	6 191,40
verschuldigde interesten door particulieren aan de kamer	40 599,53
saldo in de kas der kamer.	6 669,17
Te zamen. . .	f 786 360,32

Het kapitaal onder het beheer zijnde van de wees-, onbeheerde en desolate boedelkamer op St. Eustatius bedroeg op ultimo December 1861 eene som van f 9 519,51$^{3}/_{4}$, waarvan f 7 219,37$^{3}/_{4}$ tegen rente waren uitgezet.

In het jaar 1861 kwamen twee boedels onder het beheer van de kamer.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) bevond zich op ultimo December 1861 onder het beheer van het collegie der weeskamer eene som van f 539,20^{5} behoorende aan 6 minderjarigen.

§ 2. *Gevangenissen.*

	Vrijen.	Niet-vrijen.
Op ultimo December 1860 bleven op Curaçao in de gevangenis .	10	12
Gedurende 1861 zijn daarbij gekomen:		
tot dwangarbeid veroordeelden	»	5
tot gevangenisstraf veroordeelden	4	2
	14	19
en ontslagen	10	10
zoodat op ultimo December 1861 in hechtenis bleven.	4	9

terwijl er in 1861 nog 175 personen, waarvan 50 vrijen en 125 niet-vrijen, voor korten tijd daarin werden opgenomen.

E. Eeredienst.

I. Protestantsche.

In hoofdstuk A is reeds eene opgave gedaan van het aantal Protestanten.

In 1861 waren er op Curaçao 2 en op Bonaire en Aruba ieder 1 predikant.

Het kapitaal der Protestantsche kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1861 f 53,054,02.

Dat van het weezenfonds dier gemeente f 7457,02.

De uitgaven van dit fonds hebben in 1861 bedragen:

voor maandelijkschen onderstand aan weezen . .	f	1153,75
» kleeding		285,90
» geneeskundige behandeling		40,00
» onkosten van f 2000, ter weeskamer belegd.		40,00
» belasting op hypotheken.		24,00
» zegels		0,60
Te zamen. . .	f	1544,25

Het weezenfonds genoot in 1861 wederom van het Gouvernement een subsidie van f 1500.

Aan de armen dezer gemeente werd in 1861 uitgedeeld eene som van f 1448,50.

Door het Gouvernement werd in 1861 bijgedragen eene som van f 524,69, waarvan f 160 voortsproten uit den verkoop van landsslaven voor hunnen vrijdom en f 364,69 uit de algemeene armengelden.

In 1861 werden bij de gemeente op Curaçao gedoopt 2 bejaarden en 41 kinderen, waarvan 18 jongens en 23 meisjes.

Er werden 4 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Het aantal catechisanten bedroeg 181, waarvan er 88 tot lidmaten werden aangenomen; onder dezen waren 27 militairen van het garnizoen en 26 schepelingen van Zr. Ms. zeemagt.

Op Bonaire werden in 1861 4 kinderen gedoopt, 1 huwelijk ingezegend, 3 lidmaten aangenomen en aan 23 kinderen-catechisanten onderrigt gegeven.

Op St. Eustatius werden in 1861 26 personen geregeld maandelijks bedeeld en nog aan velen tijdelijk onderstand verstrekt, ten gezamenlijke bedrage van f 900,50.

De inkomsten der kerk en armenkas aldaar bedroegen in 1861 f 1104,44, zoodat er op ultimo December van dat jaar een batig saldo was van f 203,94, benevens een op rente uitgezet kapitaal van f 3000.

Op St. Martin werden in 1861 41 behoeftigen uit de armenkas ondersteund en daaruit ook de begrafeniskosten van onvermogenden voldaan.

Het batig slot dezer kas was op ultimo December 1860.	f	60,47
De ontvangsten in 1861 beliepen.		694,57
Te zamen	f	755,04
en de uitgaven		724,30
Zoodat er op ultimo December 1861 in kas bleef.	f	30,74

II. Roomsch-katholijke.

Bij Koninklijk besluit van den 28sten Januarij 1862, n°. 65, werd het getal Roomsch-katholijke door het Nederlandsch Gouvernement bezoldigde geestelijken van den 2den rang op Curaçao en onderhoorigheden van 12 gebragt op 13.

Van dezen bevonden er zich in 1861:

op Curaçao	6
» Bonaire	2
» Aruba	2
» St. Eustatius.	1
» Saba	1
» St. Martin.	1
	13

Het onbezoldigd personeel bestond op ultimo December 1861 uit 9 priesters en 60 zusters van liefdadigheid.

Van deze laatsten bevonden zich:

in het gasthuis en leprozengesticht.	12
» » Roomsch-katholijk weeshuis.	3
» » gesticht van opvoeding	35
» de buitendistricten	6
op Bonaire	2
» Aruba	2
Te zamen	60

Het kapitaal behoorende aan de Roomsch-katholijke gemeente op Curaçao bedroeg in 1861 f 9643,83 en dat van de Maatschappij van Weldadigheid dier gemeente f 557,87^5; aan de armen werd in 1861 uitgedeeld eene som van f 1324, waarvan door het Gouvernement werd bijgedragen f 364,69 uit de algemeene armengelden en f 160 uit de opbrengst van voor vrijdom verkochte landsslaven.

Door het Gouvernement werd in 1861, als in vorige jaren, eene som van f 1500 ten behoeve der Roomsch-katholijke weezen verstrekt.

Op Bonaire werd aan 300 kinderen catechetisch onderrigt gegeven.

Het nieuwe kerkgebouw aldaar werd in 1861 voltooid.

III. Israëlitische gemeente.

Behalve het aan deze gemeente toegekende aandeel uit algemeene armengelden, ten bedrage van f 182,34[5] en van f 80 uit de toevallige baten, werd nog door het Gouvernement f 500 verstrekt tot onderstand der Israëlitische weezen.

F. Instellingen van liefdadigheid.

I. Het Lazarus- en krankzinnigengesticht op Curaçao.

De uitgaven voor dit gesticht bedroegen in 1861 f 3945,55, alzoo f 179,54[5] meer dan in het vorige jaar.

Op ultimo December van 1861 werden in dit gesticht verpleegd:

leprozen	11
krankzinnigen	11
Te zamen	22

De verpleging werd toevertrouwd aan drie zusters van liefdadigheid.

Voorts waren er nog één bediende en één pontvoerder in dienst van het gesticht werkzaam.

II. Het gasthuis of hospitaal voor de armen.

Op ultimo December 1860 waren in dit gesticht aanwezig		17 personen.
In den loop van 1861 werden daarin opgenomen		117 »
Te zamen.		134 personen.
Van dezen herstelden	84	
en overleden	26	
		110 »
Zoodat op ultimo December 1861 aanwezig bleven		24 personen.

Het saldo in kas bedroeg op ultimo December 1860	f 156,87
De ontvangsten gedurende 1861 beliepen	4139,60
	f 4296,47
In 1861 werd uitgegeven	3667,85
Zoodat in kas bleef	f 628,62

Aan dit gesticht werd van gouvernementswege, even als in vroegere jaren, in 1861 eene toelage verleend van f 1000.

III. Spaarbank en bank van leening.

Aan het verslag omtrent de werking en den toestand van de spaar- en beleenbank over het 12de huishoudelijk jaar, van 1 Julij 1861 tot en met 30 Julij 1862, dat hierbij (bijl. lit. A) wordt overgelegd, worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Het aantal leden werd in 1861 vermeerderd met 1 en bedroeg dus 114.

Op 1 Julij 1861 bedroeg het tegoed der gezamenlijke inleggers in de spaarbank aan kapitaal en interest	f 130 546,16[5]
Gedurende het huishoudelijk jaar werd bij de spaarbank belegd	41 959,05
De te goed gemaakte interesten bedroegen	4 466,70[5]
Te zamen.	f 176 971,92
Van dit bedrag werd in hetzelfde tijdvak teruggenomen	33 431 39[5]
Zoodat het tegoed der gezamenlijke inleggers op 1 Julij 1862 bedroeg	f 143 540,52[5]

en dus meer dan op 1 Julij 1861 f 12 994,36.

Het aantal stortingen bedroeg 1173.

Op 1 Julij 1861 waren de bij de Bank aanwezige panden aan kapitaal en interest bezwaard met	f	58 366,36^{5}
Op panden werd uitgezet		50 982,50
De interesten op panden beliepen in het huishoudelijk jaar		5 796,91
Te zamen.	f	115 145,77^{5}
Afgeloste panden		56 228,10^{5}
Zoodat de bij de instelling aanwezige panden op 1 Julij 1862 bezwaard bleven met	f	58 917,67

Op 1 Julij 1861 was op hypotheken en schuldbekentenissen uitstaande.	f	89 838,63
Gedurende het huishoudelijk jaar werd op die wijze belegd		20 180,00
De interesten op hypotheken en schuldbekentenissen bedroegen . . .		5 250,49
	f	115 269,12
Hierop werd afbetaald		13 430,96
Zoodat de inrigting op 1 Julij 1862 op hypotheken en schuldbekentenissen had uitstaan	f	101 838,16

Het eigen kapitaal van de inrigting bedroeg op 1 Julij 1862 f 24 685,43, alzoo f 3972,47 meer dan op 1 Julij 1861.

IV. Andere instellingen van liefdadigheid.

De Protestantsche Maatschappij van Weldadigheid, de Israëlitische Maatschappij tot Hulpbetoon aan vlijtige armoede en verschillende begrafenis-societeiten zijn alle private instellingen, omtrent welker werkzaamheid geene opgaven aan het bestuur worden verstrekt.

De stand der armenkassen op Bonaire en Aruba was:

Op Bonaire:

Op 1 Januarij 1861 in kas	f	32,88
Inkomsten in dat jaar		104,78^{5}
	f	137,66^{5}
Uitgaven.		129,16
Zoodat op ultimo December 1861 in kas bleef	f	8,50^{5}

Op Aruba:

Op 1 Januarij 1861 in kas (1).	f	212,36
Inkomsten in dat jaar.		388,29
	f	600,65
Uitgaven		344,75
Zoodat op ultimo December 1861 in kas bleef	f	255,90

(1) In het verslag van 1860 zijn, ten gevolge van eene uit de kolonie ontvangen foutive opgaaf, de inkomsten van de armenkas op Aruba abusivelijk f 30,46 te hoog opgegeven.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Op Curaçao waren in 1861 vier med. chir. et art. obst. doctoren, waarvan twee gepromoveerd op Nederlandsche en twee op vreemde hoogescholen.

Er bleven in 1861 twee apothekers op Curaçao gevestigd.

Op Bonaire werd in 1861 de genees- en heelkunde uitgeoefend door eenen van het Gouvernement bezoldigden chirurgijn, die tevens met de behandeling der gouvernementsslaven belast is.

Op Aruba bleef ook een door het Gouvernement bezoldigd geneesheer gevestigd.

Op St. Eustatius en op St. Martin had in 1861 geene verandering in de geneeskundige dienst plaats.

De algemeene gezondheidstoestand was gedurende 1861 op Curaçao, Bonaire en Aruba zeer voldoende.

Op St. Eustatius deden zich in de eerste maanden van het jaar 1861 eenige gevallen voor van goedaardige pokken; overigens was de gezondheidstoestand aldaar zeer gunstig.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) liet de gezondheidstoestand in 1861 veel te wenschen over. Eene aldaar geheerscht hebbende keelontsteking veroorzaakte vele sterfgevallen; waterpokken kwamen in de eerste en mazelen in de laatste zes maanden algemeen voor.

De uitkomsten der vaccinatie met uit Nederland gezonden koepokstof waren zeer onvoldoende. Op Curaçao zoowel als op St. Eustatius en St. Martin is de vaccinatie daarmede zonder eenig gevolg gebleven.

Op St. Eustatius was reeds vroeger (1) door den Methodisten zendeling aldaar deugdzame stof uit Engeland verkregen, waarmede nog steeds met goed gevolg personen werden ingeënt.

H. Onderwijs.

Het verslag van de schoolcommissie op Curaçao over 1861 luidt over het algemeen zeer gunstig. De scholen aldaar werden in 1861 bezocht door 1725 kinderen, waarvan 768 jongens en 957 meisjes.

In 1861 werden twee scholen gesloten en één nieuwe geopend.

Het onderrigt aan een 10tal landsslaven-kinderen, waarvan reeds in vorige verslagen melding is gemaakt, werd ook in 1861 gegeven.

Op de landsschool op Bonaire werd in 1861 onderwijs gegeven aan 59 kinderen, waaronder 40 van behoeftige ouders.

Op de armenschool, onder de leiding van twee zusters van liefdadigheid, ontvingen aldaar 203 kinderen onderrigt, waaronder 100, tot den slavenstand behoorende, dagelijks van 3 tot 5 uur de school bezochten.

Op beide scholen worden door de leerlingen goede vorderingen gemaakt.

De landsschool op Aruba werd in 1861 bezocht door 46 kinderen, waarvan 29 kosteloos onderwijs genoten.

Op de school der zusters van liefdadigheid aldaar bedroeg het getal leerlingen 124.

De landsschool op St. Eustatius werd in 1861 bezocht door 35 kinderen.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werd in 1861 de openbare school slechts door 25 leerlingen bezocht.

Ook in 1861 waren de Methodisten-zendelingen zoowel op St. Eustatius als op St. Martin met ijver werkzaam.

Hunne Zondagsscholen werden zoowel door vrijen als door slaven vlijtig bezocht.

I. Landsgebouwen en openbare werken.

De voornaamste werken, die gedurende 1861 door het genie-departement op Curaçao werden uitgevoerd, zijn de volgende:

het herstellen en verbeteren van het gouvernementshuis;

het herstellen, in orde brengen en verwen van eenige officierswoningen;

het herstellen en verbeteren der woning van den hospitaalmeester;

---

(1) Zie bladz. 18 van het regeringsverslag over 1860.

het aanbouwen van een nieuw huis met regenbak voor den torenwachter op Klein Curaçao; het vernieuwen van het dak van den vuurtoren aldaar.

Overigens werden nog verschillende gebouwen hersteld.

Aan het Waaigat werd eene nieuwe steenen kade aangelegd en de kade aan de overzijde hersteld.

De wegen zoowel in de stad als in de buitendistricten werden zooveel noodig hersteld en in goeden staat gebragt.

Op Bonaire werd in 1861 de woning van den lands-chirurgijn voltooid, en die van den gezaghebber geheel hersteld.

Op St. Eustatius bevinden zich de gouvernementsgebouwen in goeden staat.

Het raadhuis op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werd in 1861 hersteld en bevindt zich thans in goeden staat.

J. Vervoerwezen.

De maildienst had in het jaar 1861 met eenen zeilschoener zeer geregeld plaats.

K. Geldelijk beheer.

Bij de publicatie van den 9den Mei 1861 (*Publicatieblad* n°. 5) werd afgekondigd en in werking gebragt eene nieuwe ordonnantie op de heffing van het regt van zegel op Curaçao en de onderhoorige eilanden.

Den 27sten December van datzelfde jaar werd afgekondigd de publicatie van dienzelfden dag (*Publicatieblad* n°. 19), waarbij een accijns op sterken drank werd ingesteld.

§ 1. *Bank.*

Omtrent den staat der Curaçaosche Bank op ultimo December 1861, en de operatien dier inrigting gedurende dat jaar, worden de volgende bijzonderheden in haar jaarlijksch verslag aangetroffen.

Op ultimo December 1861 was het bedrag aan bankbiljetten als volgt:

Nieuwe biljetten:			
6000 stuks à f 5,00		f 30 000,00	
6000 » » 10,00		60 000,00	
2400 » » 25,00		60 000,00	
1200 » » 50,00		60 000,00	
		f 210 000,00	
Oude nog ongewisselde billetten:			
39 stuks à f 5	f 195		
21 » » 10	210		
3 » » 25	75		
1 » » 50	50		
		530,00	
			f 210 530,00
Het kapitaal van de Bank, voortspruitende uit de ontvangene disconto-interesten enz., bedroeg op 1 Januarij 1861		f 105 101,76 5	
en is ten gevolge van de ontvangen interesten, disconto's enz., na aftrek der administratiekosten, vermeerderd met		12 396,66 5	
en dus gebragt op			117 498,43
		Transporteren	f 328 028,43

Per transport		f 328 028,43
Op 1°. Jannarij 1861 waren bij de Bank in deposito gebragt voor rekening van anderen.	f 385,10	
In 1861 werd van den procureur des Konings van verkocht geschut vee in deposito ontvangen.	107,32^{5}	
	f 492,42^{5}	
Aan de koloniale kas werd afgedragen het saldobedrag van de in 1859 gedeponeerde gelden, afkomstig van het verkochte schutvee, ter somma van	60,05	
Zoodat er op ultimo December 1861 voor anderen gedeponeerd was		432,37^{5}
Het fonds van de Bank op ultimo December 1861 bedroeg dus . .		f 328 460,80^{5}

Hiervan was uitstaande:

a. op gedisconteerde wisselbrieven, naar reden eener rente van 5 per cent 's jaars.	f 243 959,14^{5}	
b. op gedeponeerde gouden en zilveren speeien, tegen een disconto van 1 per cent 's jaars	9 438,35	
c. op gedeponeerde gouvernements-wissels, mede tegen disconto van 1 per cent 's jaars	8 676,00	
d. op eene hypotheek naar reden van 5 per cent 's jaars	10 000,00	
e. het bedrag van door de Bank voorgeschoten protestkosten	24,30	
terwijl onder den president van de Bank tot het doen van kleine leeningen berustte eene som van	1 000,00	
Te zamen		273 097,79^{5}

Saldo in de reservekas van de Bank op ultimo December 1861. . .		f 55 363,01
bestaande in bankbiljetten en specien, als:		
bankbiljetten.	f 51 005,00	
specien.	4 358,01	
	f 55 363,01	

§ 2. *Begrooting.*

Onder litt. B-F worden hiernevens overgelegd vijf ramingen der ontvangsten en uitgaven over 1861, ten behoeve van de eilanden Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Eustatius en St. Martin.

Eene opgave der werkelijke ontvangsten en uitgaven voor de eilanden over het jaar 1860 is nog niet van daar ontvangen en zal bij het volgend verslag worden gevoegd.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent valt over het jaar 1861 niets belangrijks mede te deelen.

M. Slavenbevolking.

Uit de onder bijlage lit. G overgelegden staat blijkt, dat krachtens artt. 19 en 20 van het Reglement op de behandeling der slaven van 14 Februarij 1857 (*Gouvernementsblad*

n°. 2) in 1861 op Curaçao door den procureur des Konings aan 28 slaven straffen zijn opgelegd, waarvan aan 13 slagen en aan 6 kettingboei.

Het gedrag der slaven op Bonaire was over het algemeen goed.

Onder bijlagen litt. H, I en J worden hierbij overgelegd drie staten van de in 1861 op Bonaire, Aruba en St. Eustatius krachtens het meergemeld reglement van 1857 aan de slaven opgelegde straffen.

Klagten van slaven tegen hunne meesters zijn in 1861 niet ingebragt.

In 1861 hebben zich 78 gouvernementsslaven vrijgekocht, waartoe de meesten in staat werden gesteld door den voordeeligen maïsoogst.

Op St. Eustatius heerschte in 1861 eene groote ontevredenheid en lusteloosheid onder de slaven, en de zucht naar vrijheid openbaarde zich bij herhaling door pogingen tot ontvlugting.

Omtrent het onderwijs der slavenkinderen wordt verwezen naar hetgeen daaromtrent is vermeld onder het hoofdstuk H » Onderwijs."

N. Nijverheid.

I. Landbouw.

Ofschoon de veelvuldig gevallen regen op Curaçao de verwachting deed koesteren op eenen voordeeligen oogst, werd die alléen verwezenlijkt in de Westdivisie.

In de Midden- en Oostdivisie was de oogst, vooral ook ten gevolge van vernieling door insecten, zelfs niet voldoende tot onderhoud van de slavenmagt aldaar.

De maïsoogst in 1861 was op Bonaire buitengewoon voordeelig.

Op de gouvernements-etablissementen werden in 1861 verkregen 2400 schepels.

De opbrengst van het etablissement Amboina bedroeg 10 504 ponden aloë-hars.

Op het etablissement Mexico werd maïs geplant.

In 1861 werden op Bonaire verkregen 197 955 ponden rood verwhout, 61 335 ponden watapanapeul en 178½ vademen brandhout.

Op Aruba had men in 1861 insgelijks eenen voordeeligen oogst; op het etablissement Socotora aldaar werd 2413 ponden aloë-hars gewonnen.

De uitkomsten der gouvernements-cultures op de verschillende eilanden zijn zamengevat in de bijlage lit. K.

Op St. Eustatius viel in 1861 genoegzaam regen en de aardvruchten waren overvloedig voorhanden.

De opbrengsten van den landbouw bestonden in 1861 uit:

50 vaten suiker;
800 gallons melassie;
8 pijpen rhum;
450 000 Amsterdamsche ponden yams;
6 000 vaten aardappelen;
125 » grondnoten; te zamen geschat op eene waarde van f 30 000.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) viel in 1861 overvloedig regen, en de landbouw aldaar had voordeelig kunnen zijn indien de gelegenheid daartoe niet ontbroken had door gebrek aan kapitaal en aan handen.

De nog gedeeltelijk in bewerking zijnde plantages hebben in 1861 opgeleverd:

44 500 ponden suiker;
3 156 gallons rhum;
475 » melassie;
530 vaten aardappelen; waarvan het gezamenlijk geldwaardig bedrag op ongeveer f 11 070 wordt geschat.

II. Veeteelt.

De veestapel van particulieren bedroeg op ultimo December 1861:

OP	Paarden.	Ezels.	Muil-ezels.	Hoorn-vee.	Schapen.	Geiten.	Var-kens.
Curaçao	475	2079	43	2915	33 275	22 815	426
Bonaire	10	238	»	»	350	8 780	99
Aruba.	110	795	9	177	5 525	12 753	521
St. Eustatius	100	96	45	200	350	200	»
St. Martin (Nederlandsch gedeelte)	130	30	10	489	766	519	242

De gouvernements-veestapel bestond op Bonaire op hetzelfde tijdstip uit:

63 paarden;
ongeveer 1000 ezels;
92 stuks hoornvee;
533 schapen, en
ongeveer 1500 geiten.

III. Uitgifte van gronden.

Op ultimo December 1861 waren uitgegeven:

op Curaçao	15	concessien,	metende	48,30,50	bunders;
» Bonaire	3	»	»	24,66	»
» Aruba	464	»	»	906,12,78	»
Te zamen	482	»	»	979,09,28	»

Tot het uitbreiden van den landbouw en tot het bouwen van huizen zijn gedurende 1861 onder nadere goedkeuring des Konings op Curaçao in eigendom afgestaan 11 stukken grond en 1 stuk water.

IV. Zoutpannen.

Ten gevolge van vele regens konden op Bonaire gedurende 1861 slechts 35 555 vaten worden ingezameld.

Er werden afgeleverd 21 196 vaten, waarvan slechts 4261 vaten van den oogst van 1861.

De Oranjepan bevond zich in vrij goeden toestand en was voorzien van goeden pekel, en verschillende bakken zijn schoongemaakt.

Het kanaal is hersteld en verscheidene dammen werden verhoogd.

De Wittepan was voorzien van goeden pekel en beloofde een goeden oogst.

De werkzaamheden der Maatschappij van Zoutwinning op St. Martin werden in 1861 onder voor die onderneming zeer ongunstige omstandigheden voortgezet. Zware regens verwoestten of beschadigden een groot gedeelte der aangelegde werken, waaronder den ten noorden van het zoutmeer reeds opgeworpen dam. Ook bezweek de dijk van het oude kanaal op twee plaatsen voor den aandrang van het water.

De geleden schade aan den dijk van het voormelde kanaal en aan den muur werden hersteld en met het daarstellen der gebouwen werd in 1861 voortgegaan.

V. Scheepsbouw.

Op Curaçao werden in het jaar 1861 6 nieuwe vaartuigen gebouwd en van stapel gelaten, te zamen metende 210 ton.

Op Bonaire werden gebouwd 2 schoeners, te zamen metende 20 ton, en op Aruba 1 schoener, metende 7 ton.

VI. Handel en scheepvaart.

Curaçao.

In 1861 kwamen in de haven van Curaçao binnen:

Met lading voor directen invoer	752	vaart., met	26 998	ton.	
» » » doorvoer	52	» »	4 849	»	
binnen 3 etmalen met hunne lading vertrokken. .	27	» »	3 510	»	
Te zamen	831	» »	35 357	»	
Dus meer dan in 1860	31	» »	2 763	»	minder.

Onder de uit Europa alhier aangekomen vaartuigen waren er 10 uit Amsterdam, metende 1364 ton.

De oorlog in Noord-Amerika bleef eenen nadeeligen invloed op den handel uitoefenen.

Voor meerdere bijzonderheden wordt verwezen naar den hierbij gevoegden staat lit. L, terwijl wat den in- en doorvoer der voornaamste artikelen betreft, deze vermeld zijn in de alverder hierbij overgelegde staten litt. M en N.

Bonaire.

In 1861 werd Bonaire bezocht door 347 vaartuigen, metende 5245 ton, waarvan:

269	onder	Nederlandsche	vlag	(hieronder 131 booten)
64	»	Venezuelaansche	»	» 52 »
7	»	Amerikaansche	»	
6	»	Engelsche	»	
1	»	Fransche	»	

Er werden aldaar in 1861 uitgeklaard 350 vaartuigen, metende 5302 ton, waarvan:

274	onder	Nederlandsche	vlag	(hieronder 134 booten)
62	»	Venezuelaansche	»	» 48 »
7	»	Amerikaansche	»	
6	»	Engelsche	»	
1	»	Fansche	» en	

De Amerikaansche en Engelsche schepen namen ladingen zout in.

Aruba.

In 1861 werden op Aruba ingeklaard 200 vaartuigen, metende 3769 ton, waarvan:

146	onder	Nederlandsche	vlag,
50	»	Venezuelaansche	» en
4	»	Engelsche	»

Er werden uitgeklaard 197 vaartuigen, metende 3674½ ton, waarvan:

145	onder	Nederlandsche	vlag,
48	»	Venezuelaansche	» en
4	»	Engelsche	»

De invoer ter waarde van f 32 806, bestond uit:

28 okshoofden rhum,
8 vaten »
16 » koekoei,
1 » wijn,
11 » brandewijn,
9 » azijn,
2 » stijfsel,
268 » meel,
6 » yams,
10 » boter,
1 » uijen,
1 » olie,
1 » bier,
2 » gezouten vleesch,
1 » suiker,
2 » spijkers,
50 kisten jenever,
141 balen drooge goederen,
101 kistjes zeep,

9 kistjes tabak,
1 » medicijnen,
67 » diverse,
64 zakken koffij,
559 » suiker,
1 » stijfsel,
30 » maïs,
20 damejeanen brandy,
7850 dakpannen,
6000 singels,
445 planken en balken,
2 dozijn stoelen,
30 » gezouten visch,
2 koehuiden,
16 geitenvellen,
7 dozijn matten,
4 pakken stroo,
3 pullen olie,
6 paarden,

De uitvoer, ter waarde van f 44 130,60, bestond uit:

77½ ton dividivi,
2500 vaten pindas,
540 zakken maïs,
626 » boonen,
2500 ponden cochenille,
2400 » aloë,
97 dozijnen geitenvellen,
64 » visschen,
165 » stroohoeden,
27 vaatjes wijn,

73 kistjes drooge goederen,
31 balen idem,
47 kisten wijn,
50 damejeanen wijn,
15 paarden,
3 hoornbeesten,
232 ezels,
750 schapen,
652 geiten,
60 varkens.

De handel op St. Eustatius bleef in 1861 steeds kwijnende en van geringe beteekenis. Ter reede van dat eiland ankerden in 1861 331 vaartuigen, metende 7351 ton, die met betrekking tot derzelver vlag en tonnenmaat verdeeld waren, als volgt:

SOORT der VAARTUIGEN.	Nederlandsche vlag.		Engelsche vlag.		Amerikaansche vlag.		Zweedsche vlag.		Totaal.	
	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.
Schepen . . .	»	»	»	»	9	1731	»	»	9	1731
Brikken . . .	2	349	3	403	4	681	»	»	9	1433
Schoeners. . .	9	356	65	2153	7	710	2	35	83	3254
Barken . . .	22	205	34	380	»	»	»	»	56	585
Zeilbooten . .	117	»	31	»	»	»	26	»	174	348
								Totaal generaal	331	7351

St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werd in 1861 bezocht door 387 dekvaartuigen, metende 18 541 tonnen, terwijl 231 open zeilbooten van de naburige eilanden ingeklaard werden, als:

SOORT der VAARTUIGEN.	Nederlandsche vlag.		Engelsche vlag.		Amerikaansche vlag.		Fransche vlag.		Zweedsche vlag.		Totaal.	
	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.	Getal.	Tonnenmaat.
Schepen . . .	1	137	1	337	4	1309	»	»	»	»	6	1 783
Brikken . . .	»	»	26	2458	3	626	»	»	»	»	29	3 084
Schoeners. . .	33	1579	67	4188	71	6040	»	»	1	72	172	11 879
Barken . . .	131	1321	26	270	»	»	19	181	4	23	180	1 795
Zeilbooten . .	51	»	138	»	»	»	12	»	30	»	231	»
										Totaal generaal	618	18 541

De handel was op dat eiland in 1861 van weinig beteekenis.

De uitvoer bestond uit:

425	gallons	melassie,	32	stuks	paarden,
194	»	rhum,	9	»	muilezels,
1206	»	bayrum,	184	»	schapen,
2550	ponden	katoen,	71	»	geiten,
200	»	yams,	174	»	hoornvee,
1700	»	batatas,	19	»	varkens,
16610	»	suiker,	30	vaten	tamarinde, en
760	»	stijfsel,	77984	»	zout.
12	stuks	ezels,			

VII. Andere takken van nijverheid.

Hieromtrent valt over 1861 niets bijzonders mede te deelen.

VIII. Postwezen.

Het aantal der in 1861 met de Engelsche mail verzonden brieven bedroeg 3867 en dat der daarmede ontvangen brieven 3436.

In het geheel werden in 1861 verzonden 4307 en ontvangen 14 980 koloniale brieven.

's Gravenhage, den 22sten April 1864.

De Minister van Kolonien,

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE A VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 20.

VERSLAG van de werking en den toestand der spaar- en beleenbank over het twaalfde huishoudelijke jaar, van den 1sten Julij 1861 tot en met den 30sten Junij 1862.

Na een elfjarig bestaan van de spaar- en beleenbank op dit eiland, hield zij op den 29sten Augustus 1861 weder eene algemeene vergadering, die door 32 leden werd bijgewoond.

Voor de eerste maal sedert het bestaan der instelling, mogt aan het jaarlijksch verslag, door het bestuur vastgesteld, hetwelk vooraf gedrukt en aan de leden was toegezonden, de algemeene goedkeuring niet ten deel vallen; een der tegenwoordige leden, de heer P. I. BEAUJON namelijk, was van gevoelen dat het onvolledig was, dewijl de uitgaven der instelling, waarvan de regeling bij de statuten aan het bestuur is opgedragen, daarin niet waren gespecificeerd.

Deze bemerking van den heer BEAUJON werd gedeeld en ondersteund, bepaaldelijk door den heer H. NATHAN, en op diens voorstel in discussie gebragt, met het gevolg, dat door de vergadering besloten werd om voortaan de uitgaven der instelling gespecificeerd in het jaarlijksch verslag, even als in de rekening en verantwoording, te doen opnemen.

Een ander lid, mr. SOL. C. HENRIQUEZ, merkte op, dat het aantal der leden ook niet in het verslag is opgenomen, zoomede dat hij op de naamlijst der leden aantreft den naam van den heer W. VAN HOUTEN, terwijl hij vernomen heeft dat deze zijn lidmaatschap aan een ander heeft overgedragen.

De boekhouder der instelling beantwoordt den heer HENRIQUEZ en merkt aan, dat in het verslag vermeld staat, dat gedurende het afgeloopen jaar één nieuw lid tot de instelling is toegetreden, waaruit door vergelijking van dit verslag met dat van het voorgaande jaar, waarin het aantal der leden voorkomt, volgt dat hetzelve bij het einde van het afgeloopen huishoudelijke jaar 113 bedroeg, alsmede dat de heer W. VAN HOUTEN wel de regten en voordeelen, die uit het lidmaatschap kunnen voortspruiten, maar geenszins het lidmaatschap zelf heeft overgedragen, en dat hij zich integendeel bij die overdragt uitdrukkelijk verbonden heeft om de verpligtingen, den leden bij de statuten opgelegd, te blijven waarnemen, om welke reden dan ook zijn naam nog steeds op de lijst der leden voorkomt. Het lid mr. SOL. C. HENRIQUEZ betoogt echter, dat zulks in strijd is met den geest der statuten, volgens welke ieder lid slechts éénе stem heeft; eenige leden, inzonderheid de heeren P. I. BEAUJON en H. NATHAN ondersteunen het gevoelen van den heer HENRIQUEZ, dat daarentegen door anderen, in het bijzonder door de leden W. PRINCE jr., A. C. HENRIQUEZ, J. M. PIETERSZ en A. J. PIJPERS bestreden wordt.

Na eene langdurige discussie werd door den voorzitter op voorstel van het lid mr. SOL. C. HENRIQUEZ in omvraag gebragt:

» Houdt eenig lid, die de regten en voordeelen, uit het lidmaatschap voortspruitende, aan een ander overdraagt of afstaat, daardoor op lid van de instelling te zijn?"

Deze vraag door de meerderheid bevestigend beantwoord zijnde, houdt de heer van Houten op lid der instelling te zijn.

Door den voorzitter der vergadering in omvraag gebragt zijnde, of het hangende voorstel van den heer E. Edwards betrekkelijk het overdoen van aandeelen aan het fonds der instelling, hetwelk in het verslag vermeld staat, alsnu behoort behandeld te worden, merkt de heer P. I. Beaujon aan, dat het bedoelde voorstel zijns inziens eene verandering in de statuten beoogt, en gevolgelijk niet zonder voorafgaande aankondiging in de Curaçaosche courant mag behandeld worden.

Eenige leden vereenigen zich met het gevoelen van den heer Beaujon, anderen, inzonderheid de heer G. J. R. de Lima, bestrijden hetzelve, en betoogen de noodzakelijkheid dat het, vooral na het genomen besluit ten opzigte van den heer W. van Houten, in het belang der instelling nog in deze vergadering behandeld worde.

De meerderheid beslist echter, dat het tot de eerstvolgende gewone of buitengewone algemeene vergadering worde aangehouden, en dat er alsdan voorafgaande aankondiging van hetzelve in de Curaçaosche courant zal plaats hebben.

Als een gevolg van de bepaling, dat voortaan de onkosten der instelling in het verslag moeten gespecificeerd worden, stelt het lid P. I. Beaujon voor, dat, aangezien zijns beschouwens de uitgaven der instelling te groot zijn, jaarlijks in de algemeene vergadering eene beraming van onkosten zal worden aangeboden, behandeld en vastgesteld.

Het voorzittend lid, de heer A. L. S. Muller, brengt zijne bedenkingen tegen dit voorstel in het midden, en nadat nog eenige leden voor en tegen hetzelve gesproken hadden, werd besloten het tot de eerstvolgende gewone of buitengewone algemeene vergadering onbeslist te laten en alsdan te behandelen.

Alvorens tot de verkiezing van eenen voorzitter der instelling werd overgegaan, las de secretaris op uitnoodiging van den voorzitter der vergadering eenen brief voor, ontvangen van den voorzitter der instelling, den heer C. H. Jonckheer, die uit hoofde van ongesteldheid deze vergadering niet kan bijwonen en zich ondanks den besten wil genoodzaakt ziet te verzoeken, om bij de verkiezing die zal moeten plaats hebben, noch als voorzitter, noch als bestuurder in aanmerking te worden genomen.

Hierop had de verkiezing van eenen voorzitter der instelling plaats, en bij de opening der stembriefjes bleek het, dat de heeren J. J. Naar en A. C. Henriquez ieder negen, de heer A. L. S. Muller zeven, Bn. Jesurun jr. vier, P. T. Krafft één, G. J. R. de Lima één en P. I. Beaujon één stem hadden bekomen.

Het lid A. C. Henriquez gaf al dadelijk der vergadering kennis dat hij zich verpligt gevoelde voor de op hem uitgebragte verkiezing te bedanken, dewijl zijne veelvuldige bezigheden hem niet vergunnen de betrekking van voorzitter der instelling naar behooren waar te nemen; de vergadering achtte zich echter onbevoegd om daarmede genoegen te nemen en besloot tot eene overstemming.

Er had gevolgelijk eene overeenstemming plaats tusschen de leden J. J. Naar en A. C. Henriquez, en de uitslag daarvan was, dat de heer J. J. Naar met eene groote meerderheid tot voorzitter der instelling verkozen werd.

De heer Naar betuigt der vergadering zijnen dank voor het hem betoonde vertrouwen en de op hem uitgebragte keuze, en roept de medewerking van de te verkiezen leden voor den raad van administratie en het bestuur in, om hem ter zijde te staan, ten einde met den besten wil zijnerzijds het belang der instelling te bevorderen.

Vervolgens had de verkiezing van achttien leden voor het nieuwe bestuur plaats, en de uitslag daarvan was dat als zoodanig gekozen waren de heeren A. J. Pijpers, J. F. Möller, Bn. Jesurun jr., H. Nathan, Bn. de Casseres jr., J. P. Fuhring, G. J. R. de Lima, J. M. Pietersz, R. Raven Gz., W. P. Chapman, Ic. de Brot, G. I. Hoijer, P. T. Krafft, A. L. S. Muller, A. I. K. Meijer, A. C. Henriquez, Mr. Sol. C. Henriquez en J. A. Jones, de laatste bij overstemming met het lid Felix Vidal, die een gelijk aantal stemmen bekomen had.

Op voorstel van het voorzittend lid werd alsnog besloten, dat de secretaris den aftredenden voorzitter bij brief, namens de vergadering, zal bedanken voor de diensten door ZEd. aan de instelling bewezen, en ZEd. daarbij de beste wenschen van al de tegenwoordige leden voor zijn spoedig herstel, ook in het belang der instelling, zal aanbieden.

Het lid A. I. K. Meijer bedankt den tijdelijken voorzitter voor de moeite, die hij zich in het belang der instelling, vooral door het leiden dezer vergadering, gegeven heeft.

In de vergadering van het nieuwe bestuur, op den 9den September 1861 daaraanvolgende, werden met eene groote meerderheid tot leden van den raad van administratie verkozen

de heeren A. L. S. MULLER, G. J. R. DE LIMA, BN. JESURUN jr., A. C. HENRIQUEZ en A. J. PIJPERS, de laatste als secretaris.

In diezelfde vergadering werd op uitnoodiging van den voorzitter, door den secretaris gelezen een brief van den heer C. H. JONCKHEER, waarbij deze de ontvangst erkent van dien, hem namens het nieuwe bestuur toegezonden, en bij herhaling zijn leedwezen betuigt van door ziekte verhinderd te worden, voor alsnog in persoon zijne diensten, als vroeger, aan de instelling te bewijzen.

De heer NATHAN het woord gevraagd en verkregen hebbende, bragt zijn bezwaar in dat hem als lid der commissie om de gevoerde administratie over het afgeloopen huishoudelijk jaar na te gaan, inzage geweigerd is, ten opzigte van de schuldenaren aan de instelling op obligatien, en hunne borgen.

De boekhouder antwoordde daarop, dat hij zich niet geregtigd gevoelde die inzage te geven, op grond dat de commissie benoemd was om zijne administratie te examineren, en geenszins om de handelingen van den raad van administratie, die uit den boezem van het bestuur gekozen wordt en volgens de reglementen der instelling met het uitzetten der gelden belast is, te controleren.

Er had intusschen eene discussie plaats omtrent het al of niet geven van die door den heer NATHAN gewenschte inlichtingen omtrent de uitstaande en uit te zetten gelden op obligatien en hypotheken, en het gevolg van die discussie was dat met meerderheid van stemmen werd besloten »dat het bestuur iedere drie maanden zal worden bekend gesteld met de uitstaande gelden op obligatien en hypotheken, de namen der schuldenaren en hunne borgen, alsmede met den staat der betaalde en uitstaande interesten." Tegen die bekendmaking der hoofdelijke schuldenaren en borgen aan het geheele bestuur stemden, als zijnde dezelve huns inziens in strijd met het belang der instelling en den geest der statuten, de leden A. L. S. MULLER, P. T. KRAFFT, J. M. PIETERSZ, G. I. R. DE LIMA, J. J. NAAR en A. J. PIJPERS.

Nog werd in die vergadering door het lid mr. SOL. C. HENRIQUEZ voorgesteld om eene buitengewone algemeene vergadering te beleggen ten einde daarin de niet besliste voorstellen te behandelen, welk voorstel echter door de meerderheid werd afgestemd.

In den loop van het geëindigd huishoudelijk jaar is een nieuw lid, de heer H. J. ISRAEL (SANTCROOS), tot de instelling toegetreden, zoodat dezelve thans 114 aandeelhouders telt.

De verkoop van panden, die in October 1861 moest plaats hebben, werd om dezelfde redenen als vroeger uitgesteld en heeft in de maand Mei jl. plaats gehad.

Bij die gelegenheid werden 240 panden, die in de termen vielen en aan kapitaal en interest bezwaard waren met f 1875,18, verkocht voor f 2576,39, waardoor dus eene som van f 720,60^{5} ter beschikking van de eigenaars der verkochte panden overbleef, terwijl door de instelling een gering verlies van f 19,39^{5} op de verloopen interesten geleden werd.

Volgens de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar, hadden de gezamentlijke inleggers bij de spaarbank aan kapitaal en interest op den 1sten Julij 1861 te goed . . . . f 130 546,16^{5}

Gedurende het jaar werd in de spaarbank belegd	41 959,05
De interest daarop te goed gemaakt bedraagt	4 466,70^{5}
Te zamen. . .	f 176 971,92
Hiervan werd gedurende het jaar teruggenomen	33 431,39^{5}
Zoodat de gezamenlijke inleggers op den 1sten Julij 1862 te goed houden	f 143 540,52^{5}

Dus f 12 994,36 meer dan op 1°. Julij 1861.

De stortingen waren verdeeld als volgt:

van 20 tot 50 cents geene.	
» 50 » f 2.50.	159
» f 2,50 tot f 5,00	184
Transporteren	343

				Por transport	343
van f	5,00	tot f	10,00	. . . .	169
»	10,00	»	25.00	. . . .	254
»	25,00	»	50,00	. . . .	151
»	50,00	»	100,00	. . . .	99
»	100,00	»	250,00	. . . .	128
»	250,00	»	1200,00	. . . .	29
				Te zamen. . .	1173

Op de panden, aanwezig op 1 Julij 1861, was aan kapitaal en interest verschuldigd		f 58 366,36 5
Gedurende het jaar werden 4731 panden beleend met.		50 982,50
De interest op panden bedraagt		5 796,91
Te zamen. . .		f 115 145,77 5
In het afgeloopen jaar werden 4580 panden afgelost met	f 54 495,65 5	
Het bedrag dat verschuldigd was op panden in Mei 1862 verkocht bedroeg	1 732,45	
		56 228,10 5
Blijvende dus de beleende panden op den 1sten Julij 1862 schuldig		f 58 917,67
Op den 1sten Julij 1861 had de instelling op hypotheken en obligatien met twee borgen uitstaan		f 89 838,63
Gedurende het jaar werd op dezelfde wijze uitgezet		20 180,00
De interesten op hypotheken en obligatien hebben van den 1sten Julij 1861 tot en met 30 Junij 1862 bedragen		f 5 250,49
Te zamen. . .		f 115 269,12
Hierop werd in den loop van het jaar afbetaald.		13 430,96
Zoodat de inrigting op den 1sten Julij 1862 op hypotheken en obligatien heeft uitstaan		f 101 838,16
Op den 1sten Julij 1861 bedroeg het kapitaal der instelling. . . .		f 20 712,96
Bij het sluiten der boeken op den 30sten Junij 1862 werd overgenomen het voordeelig saldo van »interestrekening", ten bedrage van	f 6 580,70	
Daarentegen werd insgelijks op »kapitaalrekening" gebragt het nadeelig slot van »onkostenrekening", ten bedrage van	2 791,23	
	f 3 789,47	
Zijnde dus het fonds der instelling sedert 1°. Julij 1861 vooruitgegaan		f 3 789,47
Transporteren		f 24 502,43

	Per transport f	24,502,43
Waarbij komt de inleg van een nieuw lid.		183,00
Zoodat het kapitaal der inrigting op 1°. Julij 1862 bedraagt . . .	f	24 685,43

De kosten der instelling gedurende het afgeloopen jaar zijn als volgt:

12/m. salaris van den boekhouder	f 1000,00
12/m. » » » bankhouder	400,00
12/m. » » » adsistent-bankhouder . . .	300,00
13/m. » » » waardijn	250,00
12/m. » » » pedel.	120,00
12/m. kantoorhuur à f 10 's maands	120,00
Betaalde belasting van hypotheken	177,53
Drukloon, boeken en schrijfbehoeften	279,35
Kosten van de algemeene vergadering en der vergaderingen van bestuurders sedert 1°. Januarij 1861	62,50
Olie en kaarsen.	49,00
Drinkwater . . . . , ...	12,50
Schoonhouden van het locaal	12,50
Diverse kleine uitgaven	24,75
	f 2808,13

In het vertrouwen dat aan dit verslag de algemeene goedkeuring der leden moge ten deel vallen, wenscht het bestuur hun geluk met den steeds bloeijenden en vooruitgaanden toestand dezer zoo nuttige inrigting.

Curaçao, den 14den Augustus 1862.

De Voorzitter,

J. J. NAAR.

De Boekhouder en Secretaris,

A. J. PIJPERS.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE **B** VAN HET VERSLAG
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 21.

RAMING der Ontvangsten en Uitgaven voor het eiland Curaçao over 1861.

ONTVANGSTEN.

	OMSCHRIJVING.	Curaçao.	Nederland.	Totaal.
I.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*			
	Belasting op grondeigendommen, hypotheken en slaven	f 54 000,00	»	f 54 000,00
	Zegelregt	8 794,72	»	8 794,72
	Haven- en veiligheidsregt	7 746.49	»	7 746,49
	Vuur- en bakengeld	3 487,86	»	3 487,86
	Belasting op den uitvoer van slaven	66,77	»	66,67
	Accijns op ingevoerde goederen	25 000,00	»	25 000,00
	Accijns op rhum	4 000,00	»	4 000,00
	Patentregt op neringen en bedrijven	5 509,50	»	5 509,50
	Venduregten	2 923,26	»	2 923,26
	Belasting op loterijen	80,67	»	80,67
	Contributie tot instandhouding der schutterij	4 625,17	»	4 625,17
	Belasting op de erfopvolging of collaterale successie	1 352,99	»	1 352,99
	Leges	3 900,00	»	3 900,00
	Meetloon van vaartuigen	160,83	»	160,83
	Transporteren	f 101 648,16	»	f 101 648,16

ONTVANGSTEN.

	OMSCHRIJVING.	Curaçao.	Nederland.	Totaal.
I.	Per transport	f 101 648,16	»	f 101 648,16
	Verkoop van havenreglementen	48,77	»	48,77
	Boeten	312,83	»	312,83
	Binnenlandsch brievenport	2 000,00	»	2 000,00
	West-Indische brievenmalen.	2 242,16	»	2 242,16
	Belasting op den verkoop en alienatie van slaven	1 279,34	»	1 279,34
	De 100ste penning op den verkoop van vaste goederen.	2 878,71	»	2 878,71
	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen.	13 000,00	»	13 000,00
	Inkomsten van den vleeschhal.	3 431,28	»	3 431,28
	Inkomsten van de bakkerij	2 500,00	»	2 500,00
	Huur van landsslaven.	118,67	»	118,66
	Agio van verkochte wissels.	13 892,24	»	13 892,24
	Restitutie van verplegingskosten ten laste van 's Rijks marine, alsmede voor aan Zijner Majesteits schepen te leveren medicamenten . .	3 377,42	»	3 377,42
	Renten van het kapitaal, vroeger op het Grootboek der Nationale Schuld ingeschreven ten name van het voormalig pensioenfonds der West-Indische ambtenaren	»	f 5 473,62	5 473,62
	Diverse ontvangsten	»	1 000,00	1 000,00
II.	*Verkoop van producten.*			
	150 Ned. pd. Cochenille à f 2,25	337,50	»	337,50
	2800 » Aloë » 0,40	1 120,00	»	1 120,00
	250 » Wol » 0,40	100,00	»	100,00
	20 Merinosschapen » 6,00	120,00	»	120,00
III.	*Ontvangsten voor rekening van anderen*	15 631,00	3 414,00	19 045,00
	Totaal . . .	f 184 038,08	f 9 887,62	f 193 925,70

UITGAVEN.

	OMSCHRIJVING.	Curaçao.	Nederland.	Totaal.
I.	Kosten van algemeen bestuur	f 30 080,00	f 1 350,00	f 31 430,0
	Departement van politie en justitie	57 903,00	»	57 903,0
	Departement van finantien	54 860,83	25 143,30	80 004,1
	Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs	31 277,76	»	31 277,7
	Plaatselijke en huishoudelijke kosten	28 842,60	2 326,40	31 169,0
	Kosten van 's lands gebouwen en eigendommen	21 489,00	»	21 489,0
	Militaire kosten	166 009,87^{5}	30 765,02^{5}	196 774,9
	Kosten van de geneeskundige dienst.	19 334,00	621,15	19 955,1
	Kosten der genie, fortificatien en middelen van defensie	9 086,00	4 776,64	13 862,6
	Kosten ter bevordering van nieuw ingevoerde cultures	1 902,28	»	1 902,2
	Kosten van de pakketvaart.	10 000,00	»	10 000,0
	Voorschotten welke niet in hetzelfde jaar worden terugbetaald.	»	»	»
	Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden	35 000,00	6 905,09^{5}	41 905,0
	Uitgaven voor rekening van anderen	3 414,00	15 631,00	19 045,0
	Totaal . . .	f 469 199,34^{5}	f 87 518,61	f 556 717,9

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE C VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 22.

RAMING van de Ontvangsten en Uitgaven voor het eiland Bonaire over 1861.

ONTVANGSTEN.

	OMSCHRIJVING.	Bonaire.	Nederland.	Totaal.
I.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*			
	Ankergeld	f 500,00	»	f 500,00
	Recognitiegeld	200,49	»	200,49
	Zegelregt.	216,57	»	216,57
	Belasting op den eigendom van slaven	86,34	»	86,34
	Tonnegeld	6,14	»	6,14
	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen	1 400,00	»	1 400,00
	Grondbelasting.	128,73	»	128,73
	Belasting op den verkoop van slaven.	5,34	»	5,34
	Belasting op publieke verkoopingen	7,37	»	7,37
	Huur van landsslaven.	29,34	»	29,34
	Licht- en bakengeld.	342,65	»	342,65
	Leges	600,00	»	600,00
	Diverse ontvangsten	100,00	»	100,00
	Transporteren	f 3 622,97	»	f 3 622,97

ONTVANGSTEN.

	OMSCHRIJVING.	Bonaire.	Nederland.	Totaal.
	Per transport	f 2 622,97	»	f 3 622,97
II.	*Verkoop van producten.*			
	65 000 vaten zout à f 0.75	48 750,00	«	48 750,00
	100 000 pd. watapanapeul à 0.70 per ton . .	3 500,00	»	3 500,00
	12 000 » aloëhars à 0.40 » pd . .	4 800,00	»	4 800,00
	600 » wol à 0.40 » » . .	240,00	»	240,00
	600 » cochenille à 2.25 » » . .	1 350,00	»	1 350,00
	250 000 » rood verwhout à 0.70 » ton .	8 750,00	»	8 750,00
	400 vademen brandhout à 7.00 » » .	2 800,00	»	2 800,00
	15 hoornbeesten	300,00	»	300,00
	paarden	»	»	»
	200 steenezels	2 000,00	»	2 000,00
	75 schapen	300,00	»	300,00
	200 kabrieten	600,00	»	600,00
	Totaal . .	f 77 012,97	»	f 77 012,97

UITGAVEN.

	OMSCHRIJVING.	Bonaire.	Nederland.	Totaal.
I.	Algemeen bestunr	f 7 615,00	»	f 7 615,00
	Politie	2 580,00	»	2 580,00
	Pensioenen, onderstandgelden enz.	3 343,50	»	3 343,50
	Eeredienst en lager onderwijs	5 880,00	»	5 880,00
	Willemstoren	1 260,00	»	1 260,00
	Landsgebouwen	2 000,00	»	2 000,00
	Landsslaven	20 100,00	»	20100,00
	Geneeskundige dienst	2 400,00	»	2 400,00
	Batterijwachters	547,50	6	547,50
	Vrachtgelden	3 050,00	»	3 050,00
	Diverse kosten	3 380,00	»	3 380,00
	Zoutwinning	17 414,00	»	17 414,00
	Veeteelt.	2 214,00	»	2 214,00
	Nieuwe cultures.	5 229,00	»	5 229,00
	Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden	1 000,00	»	1 000,00
	Totaal . .	f 78 013,00	»	f 78 013,00

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE D VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 23.

RAMING der Ontvangsten en Uitgaven voor het eiland Aruba over 1861.

ONTVANGSTEN.

	OMSCHRIJVING.	Aruba.	Nederland.	Totaal.
I.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*			
	Ankergeld	f 165,84	»	f 165,84
	In- en uitvoer van goederen	39,56	»	39,56
	Leges	400,00	»	400,00
	Zegelregt	219,40	»	219,40
	Belasting op den eigendom van slaven	492,17	»	492,17
	Patenten op drankwinkels	37,00	»	37,00
	Tonnegeld	1,84	»	1,84
	Retribuut van goud	30,00	»	30,00
	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen	850,00	»	850,00
	Grondbelasting	545,75	»	545,75
	De 100ste penning	11,94	»	11,94
	Belasting op den verkoop van slaven	69,34	»	69,34
	Belasting op de erfopvolging	56,05	»	56,05
	Belasting op publieke verkoopingen	»	»	»
	Diverse ontvangsten	60,00	»	60,00
II.	*Verkoop van producten.*			
	1600 pond aloëhars à 40 c. per pond	640,00	»	640,00
	Totaal	f 3 618,89	»	f 3 618,89

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	Aruba.	Nederland.	Totaal.
Algemeen bestuur	f 4 675,50	»	f 4 675,50
Politie	2 580,00	»	2 580,00
Pensioenen.	1 210,15	»	1 210,15
Eeredienst en lager onderwijs.	4 715,60	»	4 715,60
Landsgebouwen en publieke wegen	1 658,42	»	1 658,42
Landsslaven	580,00	»	580,00
Geneeskundige dienst.	900,00	»	900,00
Batterijwachters	365,00	»	365,00
Vrachtgelden.	166,00	»	166,00
Aloë-cultuur	320,00	»	320,00
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden	1 000,00	»	1 000,00
Totaal . . .	f 18 170 67	»	f 18 170,67

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE E VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 24.

RAMING der Ontvangsten en Uitgaven van het eiland St. Eustatius over 1861.

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	St. Eustatius.	Nederland.	Totaal.
Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.			
Belasting op producten van suikerplantages . .	f 2 106,24	»	f 2 106,24
Belasting op het vee	110,67	»	110,67
» » de huishuur	370,84	»	370,84
» » hypotheken en notariele obligatien .	178,54	»	178,54
» » den verkoop van slaven.	6,67	»	6,67
Contributie voor de schutterij	383,34	»	383,34
Grondregten	592,67	»	592,67
Patentregt	843,68	»	843,68
Zegelregt	540,82	»	540,82
Venduregten	159,68	»	159,68
De 50ste penning.	19,56	»	19,56
» 40ste »	38,92	»	38,92
Regt op collaterale successien	75,79	»	75,79
Zegelbrieven	3,63	»	3,63
Leges.	358,73	»	358,73
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen	1 079,09	»	1 079,09
Diverse ontvangsten.	100,00	»	100,00
TOTAAL	f 6 968,87	»	f 6 968,87

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	St. Eustatius.	Nederland.	Totaal.
Kosten van het algemeen bestuur	f 6 050,00	»	f 6 050,00
» » politie en justitie	3 060,00	»	3 060,00
Departement van finantien	9 846,90	f 1 600,00	11 446,90
Militaire kosten	11 400,32^{5}	»	11 400,32^{5}
Lands gebouwen en eigendommen	1 000,00	»	1 000,00
Kosten der schutterij	700,00	»	700,00
» van de eeredienst	4 600,00	»	4 600,00
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden	4 000,00	»	4 000,00
TOTAAL	f 40 657,22^{5}	f 1 600,00	f 42 257,22^{5}

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE F VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 25.

RAMING der Ontvangsten en Uitgaven van het eiland St. Martin over 1861.

ONTVANGSTEN.

	OMSCHRIJVING.	St. Martin.	Nederland.	Totaal.
I.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*			
	Inkomende regten	f 4 560,65	»	f 4 560
	Uitgaande regten en havengeld	6 066.98	»	6 066
	Zegelregt	562,75	»	562
	De 50ste penning	70,50	»	70
	De 40ste penning	57,69	»	57
	Leges	16,44	»	16
	Admissiecelen tot den verkoop van sterken drank .	135,78	»	135
	Venduregten	482,45	»	48
	1 per cent op hypotheken ten voordeele van vreemden en non-residenten	28,88	»	2
	Successieregten	534,61	»	53
	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen	2 421,33	»	2 42
	Lastgeld van vaartuigen	5,86	»	
	Diverse ontvangsten	100,00	»	10
	Totaal	f 15 043,92	»	f 15 04

UITGAVEN.

	OMSCHRIJVING.	St. Martin.	Nederland.	Totaal.
I.	Kosten van het algemeen bestuur	f 6 450,00	»	f 6 450,00
	» » politie en justitie	8 662,00	»	8 662,00
	Departement van finantien	9 159,50	f 300,00	9 459,50
	Landsgebouwen en eigendommen	1 300,00	»	1 300,00
	Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs . .	3 540,00	»	3 540,00
	Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden .	4 000,00	»	4 000,00
	Totaal	f 33 111,50	f 300,00	f 33 411,50

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE G VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 26.

STAAT

VAN

STRAFFEN,

WELKE

krachtens de artt. 19 en 20 van het Reglement op de behandeling van slaven, dd. 14/18 Februarij 1857, aan slaven op Curaçao zijn opgelegd gedurende het jaar 1861.

Naam, ouderdom, geslacht en beroep van den slaaf.	Naam des meesters.	Naam van den persoon, door wien de magtiging is gevraagd.	Aard der overtreding.
Isaac, oud 28 jaren, mannelijk geslacht, landbouwer.	H. W. de Quartel.		Wegloopérij.
Lermit, oud 31 jaren, mannelijk geslacht, landbouwer.	J. Schotborgh Mz.		Idem.
Antwijn, oud 21 jaren, mannelijk geslacht, sjouwer.	D. Cohen.		Diefstal.
William, oud 39 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	Constantinus Schotborgh.	Constantinus Schotborgh.	Het wederregtelijk gebruik maken van andermans goed.
Oordius, oud 29 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	H. J. de Ruyter van Steveninck, geboren Schotborgh.		Strandroof.
Gideon, oud 23 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	Wed. H. Schotborgh Jz.		Idem.
Manuel, oud 38 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger (bomba).	Wed. H. Schotborgh Jz.		Misbruik van vertrouwen en leugenachtige opgaaf aan zijn meester.
Theresa, oud 19 jaren, vrouwelijk geslacht, huisbediende.	Wed. A. Kraanwinkel.	Wed. A. Kraanwinkel.	Falsiteit.
Louis, oud 30 jaren, mannelijk geslacht, geen bepaald beroep.	J. F. Haaijen.		Het plegen van ongeregeldheden in het hôtel Concordia.
Nelson, oud 24 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	Lourens de Haseth.		Poging tot diefstal.
Eurydice, oud 25 jaren, vrouwelijk geslacht, huisbediende.	Wed. H. Schotborgh Jz.	Wed. H. Schotborgh. Jz.	Brutaliteit tegen de meesteres.
Virginie, ouderdom onbekend, vrouwelijk geslacht, geen bepaald beroep.	Abr. Jesurun.		Eenvoudig feitelijk geweld.
Victor, oud 17 jaren, mannelijk geslacht, huisbediende.	J. C. Timmer.		Diefstal.

Datum waarop de bestraffing heeft plaats gehad.	De opgelegde straf.	Door wien de straf opgelegd of magtiging verleend is.	Aanmerkingen.
1861.			
29 Januarij.	3 maanden kettingboei op de gronden van den meester.	Procureur des Konings.	
29 „	Idem.	Idem.	
22 Februarij.	14 dagen opsluiting.	Idem.	Het feit is beleden, en bestaat in het wegbrengen van een zak maïs, terwijl hij bij het vervoer van maïs geëmploijeerd was als sjouwer.
24 „	Opsluiting in kettingboeijen voor den tijd van eene maand.	Idem.	Het feit bestaat in het wegnemen en gebruik maken van eens anders paard.
28 Maart.	30 touwslagen.	Idem.	
28 „	Idem.	Idem.	
30 „	Idem.	Idem.	
2 April.	1 maand kettingboei.	Idem.	Zij heeft op naam der meesteres, zonder daartoe last te hebben gehad, eenige kleinigheden op crediet genomen.
9 „	14 dagen opsluiting.	Idem.	Hij is des nachts het hôtel binnengedrongen tegen den wil van den eigenaar.
4 Mei.	2 maanden dwangarbeid op de publieke gronden.	Idem.	Hij heeft het magazijn van Montagne opengebroken en daarin gepoogd te stelen, na een paard op de plantage Gt. Kwartier te hebben weggenomen. De feiten zijn beleden en door getuigen bewezen.
25 „	8 touwslagen.	Idem.	
10 Junij.	4 dagen opsluiting.	Idem.	Dit feit is bevestigd door twee maréchaussées.
12 „	40 touwslagen.	Idem.	Heeft een zilveren lepel van den meester ontvreemd; geconfesseerd.

Naam, ouderdom, geslacht en beroep van den slaaf.	Naam des meesters.	Naam van den persoon, door wien de magtiging is gevraagd.	Aard der overtreding	...tum w... bestr... heef... ...aats g...
				186..
Hudson, oud 20 jaren, mannelijk geslacht, geen bepaald beroep.	S. E. L. Maduro.		Diefstal.	Junij
Nicolina, oud 25 jaren, vrouwelijk geslacht, waschvrouw.	G. Martin.		Diefstal.	»
Reinas, oud 22 jaren, mannelijk geslacht, metselaar.	J. A. Jesurun.		Diefstal.	Julij.
Lindor, oud 16 jaren, mannelijk geslacht, geen beroep.	Wed. H. Schotborgh.	Wed. H. Schotborgh.	Herhaalde wegloopperij.	»
Stephanus, oud 16 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	De kinderen van J. Blasini.		Herhaalde weglooperij diefstal.	»
Eduard, ouderdom onbekend, mannelijk geslacht, sjouwer.	J. Penso.	J. Penso.	Herhaalde weglooperij.	Augu
Virginie, oud 25 jaren, vrouwelijk geslacht, bediende.	F. H. Flu.	F. H. Flu.	Herhaalde weglooperij oneerbiedig gedrag te den meester.	»
Chevalier, oud 18 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	D. Delvalle Henriquez.		Diefstal.	»
Rimon, oud 53 jaren, mannelijk geslacht, tuinneger.	C. Sprock Cz.	C. Sprock Cz.	Herhaalde weglooperij.	»
Lucia, oud 20 jaren, vrouwelijk geslacht, geen beroep.	M. H. W. de Quartel.	M. A. W. de Quartel.	Idem.	»
Rosette, oud 24 jaren, vrouwelijk geslacht, huisbediende.	Martijn Felix.	Martijn Felix.	Herhaalde voortvlugtigh	Septe
Lindor, oud 16 jaren, mannelijk geslacht, zonder bepaald beroep.	De Ruyter van Steveninck.	De Ruyter van Steveninck.	Voortvlugtigheid.	Octo
Victor, oud 24 jaren, mannelijk geslacht, sjouwer.	M. Penso.		Dobbelen.	Nove
Ferdinand, oud 23 jaren, mannelijk geslacht, landbouwer.	F. Palm.		Ongeregeldheden op stra	»
Gustina, oud 16 jaren, vrouwelijk geslacht.	C. A. Zeppenfeldt.	C. A. Zeppenfeldt.	Weglooperij.	»

…tum waarop … bestraffing heeft …aats gehad.	De opgelegde straf.	Door wien de straf opgelegd of magtiging verleend is.	Aanmerkingen.
1861.			
Junij.	6 maanden dwangarbeid op de publieke gronden.	Procureur des Konings.	Hij heeft zijnen meester onderscheiden artikelen van waarde ontvreemd. Hij heeft geconfesseerd, terwijl de confessie bevestigd is geworden door de getuigen Daniel, Brigantien en hare dochter.
»	1 maand gevangenzetting.	Idem.	Zij heeft eene geringe hoeveelheid tabak gestolen en is op heeterdaad betrapt geworden.
Julij.	3 maanden dwangarbeid op de gronden van den meester.	Idem.	Hij heeft eenige kannen olie gestolen en de daad geconfesseerd.
»	10 touwslagen.	Idem.	
»	3 maanden dwangarbeid op de gronden van den meester.	Idem.	Hij heeft verscheidene kleine diefstallen op de plantage van zijn meester gepleegd.
Augustus.	10 touwslagen.	Idem.	
»	14 dagen kettingboei.	Idem.	
»	40 touwslagen.	Idem.	Op heeterdaad betrapt, en de gestolen vruchten zijn bij hem gevonden.
»	1 maand kettingboei.	Idem.	
»	Idem.	Idem.	
September.	10 touwslagen.	Idem.	
October.	12 touwslagen.	Idem.	
November.	8 touwslagen.	Idem.	Door maréchaussées aangehouden.
»	15 touwslagen.	Idem.	Hij heeft beleedigende uitdrukkingen tegen een maréchaussée gebezigd.
»	15 touwslagen.	Idem.	

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE H VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 27.

STAAT

VAN DE

DOOR DEN GEZAGHEBBER VAN BONAIRE OPGELEGDE STRAFFEN AAN PARTICULIERE EN LANDSSLAVEN.

gedurende het jaar 1861.

NAAM		VAN DEN GESTRAFTE.				
van den eigenaar.	van den persoon door wien de straf gevraagd is.	Naam.	Geslacht.	Ouderdom.	Beroep.	Dagte… …arop … gev…
Het Gouvernement.	»	Cadet Janga.	Mannelijk.	40 jaren.	Pikeur.	Janua
Het Gouvernement.	»	Pedro Soliana.	Mannelijk.	35 jaren.	Koewachter.	»
Het Gouvernement.	»	Nicolaas Soliana.	Mannelijk.	48 jaren.	Makottenma	»
Het Gouvernement.	»	Nicolaas Inees Coffie.	Mannelijk.	24 jaren.	Pikeur.	»
Het Gouvernement.	»	Bernardus Marietje Coffie.	Mannelijk.	18 jaren.	Koewachter.	»
Het Gouvernement.	»	Dorothea Sedel St. Jacoba.	Vrouwelijk.	25 jaren.	Veldarbeidst	Februa
H. F. G. Wagner n. u.	»	Samuel.	Mannelijk.	16 jaren.	Bediende.	Maart
Sterkenburgh.	»	Martijn.	Mannelijk.	24 jaren.	Veldarbeider.	Mei 18

	Dagteekening arop de straf gegeven is.	Aard der overtreding.	Opgelegde straf.	Aanmerkingen.
ep.				
	Januarij 1861.	Zich schuldig te hebben gemaakt aan diefstal van een hoornbeest.	Dwangarbeid in boeijen voor den tijd van zes achtereenvolgende maanden met opsluiting des nachts.	Deze straf zal worden gerekend te zijn ingegaan den 22sten December 1860, zijnde de dag van apprehensie.
ter.	» »	Zich schuldig te hebben gemaakt aan diefstal van een hoornbeest.	Dwangarbeid in boeijen voor den tijd van zes achtereenvolgende maanden met opsluiting des nachts.	Idem als boven.
nmal	» »	Zich schuldig te hebben gemaakt aan diefstal van een hoornbeest.	Dwangarbeid in boeijen voor den tijd van zes achtereenvolgende maanden met opsluiting des nachts.	Idem als boven.
	» »	Zich schuldig te hebben gemaakt aan diefstal van een hoornbeest.	Dwangarbeid in boeijen voor den tijd van zes achtereenvolgende maanden met opsluiting des nachts.	Idem als boven
ter.	» »	Zich schuldig te hebben gemaakt aan diefstal van een hoornbeest.	Dwangarbeid in boeijen voor den tijd van zes maanden met opsluiting des nachts.	Idem als boven.
idste	ebruarij 1861	Gedurende twaalf dagen voortvlugtig te zijn geweest.	Dwangarbeid in boeijen voor den tijd van éénе maand met opsluiting des nachts.	
.	laart 1861.	Plegen van feitelijk geweld.	Dwangarbeid aan de zoutpannen met opsluiting des nachts voor den tijd van éénе maand.	
ider.	lei 1861.	Zich schuldig te hebben gemaakt aan diefstal van een kabriet.	Dwangarbeid aan de zoutpannen in boeijen voor den tijd van drie maanden met opsluiting des nachts.	

Bonaire ultimo December 1861.

De gezaghebber,

(*get.*) H. F. G. Wagner.

Zitting 1863 — 1864. —— (CXXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE I VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 28.

STAAT

VAN

STRAFFEN,

DOOR HET BESTUUR TE ARUBA AAN SLAVEN OPGELEGD

gedurende het jaar 1861.

Naam, geslacht, ouderdom en beroep van den slaaf.	Naam van den meester.	Aard der overtreding.	…atum … best… …eft pl…
Jan, oud 38 jaren, mannelijk geslacht, veldarbeider.	De wed. M. Evertsz.	Feitelijk geweld.	Janu…
Jeannette, oud 21 jaren, vrouwelijk geslacht, huisbediende.	J. H. van der Biest.	Oneerbiedigheid jegens h… meester.	Maar…
Hosé, oud 32 jaren, mannelijk geslacht, veldarbeider.	A. Ridderstap.	Het wederregtelijk opvatten … eens anders ezel.	Mei
David, oud 18 jaren, mannelijk geslacht, veldarbeider.	A. E. Oduber.	Getier op straat.	»
Silberio, oud 20 jaren, mannelijk geslacht, veldarbeider.	C. Luydens.	Herhaald wegloopen.	Junij
Hosé, oud 32 jaren, mannelijk geslacht, veldarbeider.	A. Ridderstap.	Dobbelen op de publieke weg…	Julij
Guillermo, oud 21 jaren, mannelijk geslacht, sjouwer.	Het Gouvernement.	Weglooperij en herhaald dobb… op de publieke wegen.	»
Koby, oud 20 jaren, mannelijk geslacht, veldarbeider.	P. Quant.	Herhaald dobbelen op de publi… wegen.	»
Eloise, oud 15 jaren, vrouwelijk geslacht, huisbediende.	De wed. S. Quant.	Diefstal.	Augu…

…ng.	ʼatum waarop de bestraffing ʼeft plaats gehad.	De opgelegde straf.	Aanmerkingen.
	Januarij 1861.	Opsluiting des nachts gedurende 14 dagen.	
ha…	Maart »	Opsluiting gedurende 3 dagen.	
…ten	Mei »	Idem 8 dagen.	
	» »	Idem 2 dagen.	
	Junij »	25 touwslagen.	
weg…	Julij »	Opsluiting gedurende 4 dagen.	
…obbe	» »	25 touwslagen.	
…ubli…	» »	15 touwslagen.	
	Augustus.	Opsluiting gedurende 8 dagen.	

Aruba, den 14den Februarij 1862.

De gezaghebber,

(*get.*) M. DE VEER.

ZITTING 1863 — 1864. —— (CXXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE J VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 29.

STAAT

VAN DE

DOOR DEN AMBTENAAR VAN HET PUBLIEK MINISTERIE OPGELEGDE STRAFFEN AAN SLAVEN OP HET EILAND ST. EUSTATIUS

gedurende het jaar 1861.

NAAM		VAN DEN GESTRAFTE.				
van den eigenaar.	van den persoon door wien de straf gevraagd is.	Naam.	Geslacht.	Ouderdom.	Beroep.	Dagt... aarop ... heeft p...
D. J. H. Every.		Joland. (a) Peter.	Mannelijk.	30 jaren.	Veldarbeid	6 Janu
R. H. Moore.	R. H. Moore.	Simon.	Mannelijk.	Ongev. 30 jaren.	Idem.	5 »
R. Mercial.	R. Mercial.	Cornelius.	Mannelijk.	28 jaren.	Idem.	6 »
Judith Heyliger.	Jud. Heyliger.	Agnes.	Vrouwelijk.	18 jaren.	Bediende.	4 Febr
D. J. Campbell.	D. J. Campbell.	Saunders.	Mannelijk.	Ongev. 35 jaren.	Veldarbeid	8 »
Chs. Mussenden.	»	Robert.	Mannelijk.	Ongev. 33 jaren.	Idem.	6 »
Johannes de Veer.	»	Robert.	Mannelijk.	30 jaren.	Idem.	6 »
Boedel Leuren.	»	Charlotte.	Vrouwelijk.	18 jaren.	Veldarbeid	7 »
R. H. Moore.	R. H. Moore.	Sampson.	Mannelijk.	Ongev. 34 jaren.	Wachter.	9 »
Fabio.	Fabio.	Mathilde.	Vrouwelijk.	Ongev. 18 jaren.	Bediende.	9 Maa
Judith Heyliger.	J. Heyliger.	Agnes.	Vrouwelijk.	Ongev. 18 jaren.	Bediende.	2
D. J. Campbell.		James.	Mannelijk.	30 jaren.	Veldarbeid	6
De wed. Hassell.	D. J. Campbell.	James.	Mannelijk.	25 jaren.	Idem.	8
N. G. G. Mussenden.	J. G. Groebe.	Mackey.	Vrouwelijk.	30 jaren.	Onbekend.	2 Ap
D. J. Campbell.	D. J. Campbell.	Rosey.	Vrouwelijk.	35 jaren.	Veldarbeid	3
Boedel Leuren.	Chs. Mussenden.	Richard.	Mannelijk.	40 jaren.	Veldarbeid	4
H. Fabio.	A. K. Dijkstra.	Luckey.	Vrouwelijk.	32 jaren.	Verkoopste	3 Ju

Dagteekening waarop de bestraffing heeft plaats gehad.	Aard der overtreding.	Opgelegd straf.	Aanmerkingen.
6 Januarij 1861.	Desertie.	15 touwslagen.	
5 » »	Verregaand pligtverzuim.	Opsluiting bij dag en nacht gedurende 30 dagen.	
6 » »	Betoonde onwil om te werken.	Idem als boven gedurende de 2 dagen.	
4 Februarij 1861.	Het verwekken van ongeregeldheden.	Idem als boven gedurende 6 dagen.	Sedert weggeloopen.
8 » »	Poging tot diefstal.	Idem als boven gedurende 30 dagen.	
6 » »	Eenvoudige feitelijke gewelddadigheid.	Idem als boven gedurende vier dagen.	
6 » »	Idem.	Idem.	
7 » »		Opsluiting voor 24 uren.	
9 » »	Moedwillig verzuim.	Opsluiting als boven gedurende 30 dagen.	
9 Maart 1861.	Brutaliteit.	Idem als voren gedurende 2 dagen.	Naar St. Kitts weggeloopen.
2 » »	Onwilligheid om te werken.	Idem als voren gedurende 2 dagen.	
6 » »	Insubordinatie en wederstreving der bevelen van het hoofd der poliiie.	Idem als voren gedurende 30 dagen.	
8 » »	Wegens het kappen van hout op de landerijen van D. J. Campbell, zonder toestemming van den eigenaar.	15 touwslagen.	
2 April »	Straatschenden.	12 touwslagen.	
3 » »	Onbehoorlijk gedrag.	10 touwslagen.	
4 » »	Pligtverzuim.	Idem.	
3 Junij »	Oneerlijk gedrag.	14 touwslagen.	

NAAM		VAN DEN GESTRAFTE				
van den eigenaar.	van den persoon door wien de straf gevraagd is.	Naam.	Geslacht.	Ouderdom.	Beroep.	Dag waarop heeft
Boedel Hill.	Hassell.	Charley.	Mannelijk.	10 jaren.	Geen.	18 Jun
	De havenmeester.	Rupert.	Mannelijk.	Onbekend.	Sjouwer.	24 Au
		Philip.	Mannelijk.	23 jaren.	Veldarbeide	
Boedel Leuren.		Aron.	Mannelijk.	18 jaren.	Idem.	
Idem.		John.	Mannelijk.	28 jaren.	Idem.	
Idem.		Robert.	Mannelijk.	50 jaren.	Idem.	
Idem.		Ricus.	Mannelijk.	30 jaren.	Idem.	
Idem.		Dolly.	Vrouwelijk.	40 jaren.	Veldarbeids	
Idem.		Ketty.	Vrouwelijk.	41 jaren.	Idem.	
Idem.		Quasheba.	Vrouwelijk.	42 jaren.	Idem.	
Idem.		Eve.	Vrouwelijk.	20 jaren.	Idem.	
Idem.		Franky.	Vrouwelijk.	25 jaren.	Idem.	
Idem.		Henriette.	Vrouwelijk.	25 jaren.	Idem.	

Dagteekening waarop de bestraffing heeft plaats gehad.	Aard der overtreding.	Opgelegde straf.	Aanmerkingen.
18 Junij 1861.	Het onvoorzigtig gehoor geven aan het verzoek van een slavenjongen, waardoor deze toevallig is verdronken.	Drie maanden gevangenzetting.	Aan opzet viel er niet te denken. Den veroordeelde kan alleen ten laste worden gelegd het niet gebruik maken van genoegzame oplettendheid, welk oordeel gestaafd wordt bij den doctor, die in zijn visum repertum de dood als toevallig verklaard heeft.
24 Augustus 1861	Onbetamelijke uitdrukkingen op straat.	15 touwslagen.	
	Poging tot ontvlugting uit de kolonie met het kennelijk oogmerk om zich aan het wettig gezag van zijnen meester te onttrekken, welk voornemen door daden van uitvoering gekenmerkt, doch alleen door het verongelukken der boot is verijdeld geworden. Overtreding voorzien en strafbaar gesteld bij artt. 1 en 3 der wet van den 16den December 1839, *Publicatieblad* van St. Eustatius n°. 92.	Opsluiting bij dag en nacht voor den tijd van twee maanden.	Hoezeer de ambtenaar van het openbaar ministerie tot de kennisneming van deze overtreding onbevoegd is, daar de daarop staande straffen zijne magt te boven gaan, is het hem evenwel wenschelijk voorgekomen om voor dezen keer den betrokken slaven eene disciplinaire straf op te leggen.
	Idem als boven.	Idem als boven.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	

NAAM		VAN DEN GESTRAFTE				
van den eigenaar.	van den persoon door wien de straf gevraagd is.	Naam.	Geslacht.	Ouderdom.	Beroep.	Dagte… arop de… eft pla…
Boedel Leuren.		Susanna.	Vrouwelijk.	30 jaren.	Veldarbeidst	
Idem.		Cecebia.	Vrouwelijk.	28 jaren.	Idem.	
Idem.		Sarah.	Vrouwelijk.	23 jaren.	Idem.	
Idem.		Sarah Jane.	Vrouwelijk.	29 jaren.	Idem.	
D. J. Campbell.		Quarty.	Mannelijk.	55 jaren.		
Idem.		Emeline.	Vrouwelijk.	40 jaren.	Waschvrouw	
John H. Hill.		Ned.	Mannelijk.	30 jaren.	Veldarbeider	
C. de Veer.		Robert.	Mannelijk.	20 jaren.	Idem.	
	D. J. Campbell.	Mucio.	Mannelijk.	Ongev. 40 jaren.	Arbeider.	Augus
	Corbière.	Charlotte.	Vrouwelijk.	22 jaren.	Huisbediende	Octob
	Idem.	Edward.	Mannelijk.	34 jaren.	Veldarbeider	»
		David.	Mannelijk.	30 jaren.	Idem.	»
		James.	Mannelijk.	31 jaren.	Idem.	Noven
		Body.	Mannelijk.	25 jaren.	Idem.	»

Dagteekening arop de bestraffing eft plaats gehad	Aard der overtreding.	Opgelegde straf.	Aanmerkingen.
	Idem als voren.	Idem als voren.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
	Idem.	Idem.	
Augustus 1861.	Wegens het kappen van vruchtboomen op de plantage English Quarter.	Opsluiting bij dag en nacht voor vijf dagen.	
October »	Herhaalde weglooperij.	Acht dagen dwangarbeid op publieke gronden.	
» »	Ter zake van ontvlugting uit de kolonie, en na ruim zes maanden afwezig te zijn geweest, teruggekeerd met het oogenmerk (volgens aveu) om een aantal slaven naar St. Kitts over te voeren, welk voornemen is verijdeld geworden door het verongelukken der boot onmiddellijk na de inscheping der slaven.	Gestraft met dwangarbeid in de stad voor den tijd van zes achtereenvolgende maanden.	
» »	Idem.	Idem.	
November »	Idem.	Idem.	
» »	Verbale injurie.	Acht dagen dwangarbeid op publieke gronden.	

N°. 30.

STAAT

VAN

UITGAVEN EN OPBRENGSTEN

VAN

COCHENILLE EN ALOE

der onderscheidene etablissementen van cultuur op de eilanden
CURAÇAO, BONAIRE en ARUBA,
over het dienstjaar 1861.

UITGAVEN.

EILANDEN.	ETABLISSEMENTEN.	Tractementen der opzigters.	Arbeidsloon en verdere uitgaven.	Totaal voor elk eil[and]
Curaçao.	De Hoop.	f 1 000,00	f 1 370,63	f 2 370
Bonaire.	Guatimala. Mexico. Amboina.	1 000,00	4 431,25 5	5 431
Aruba.	Socotora.	»	325,72 5	325
	Totaal bedrag der uitgaven voor de drie eilanden.			f 8 127

PRO MEMORIE.

Op de etablissementen van cultuur te Curaçao en te Bonaire ook maïs bewerkt zijnde, komen in computatie tot de opbrengsten van dat artikel, te weten:

te Curaçao:

Geen maïs geproduceerd, slechts 782 dragten maïsstokken, waarvoor verkregen is, cc. 30 cents per dragt, eene som van . . . . f 234,60

te Bonaire:

behalve maïsstokken, welke voor de beestialen worden benuttigd, 2400 schepels maïs à f 2,40 . . f 5760,00

OPBRENGSTEN.

EILANDEN.	ETABLISSEMENTEN.	Hoeveelheid ponden.	Geldwaardig bedrag.	Totaal voor elk eiland.
Curaçao.	De Hoop.	1729 pond aloë . . .	f 440,89^{5}	f 440,89^{5}
Bonaire.	Guatimala. Mexico.	686 » cochenille .	1 385,72	
	Amboina.	10 504 » aloë . . .	2 934,69	
				4 320,41
Aruba.	Socotora.	2413 » aloë . . .	f 603,25	603,25
Gezamenlijk bedrag der opbregsten van de drie eilanden:				
		voor 686 pond cochenille	1 385,72	
		» 14 646 » aloë	3 978,83^{5}	
				f 5 364,55^{5}

RECAPITULATIE.

EILANDEN.	Uitgaven.	Opbrengsten.	MEERDERE Uitgaven.	MEERDERE Opbrengsten.
Curaçao.	f 2 370,63	f 440,89^{5}	f 1 929,73^{5}	
Bonaire	5 431,25^{5}	4 320,41	1 110,84^{5}	
Aruba	325,72^{5}	603,25	»	f 277,52^{5}
	8 127,61	f 5 364,55^{5}	f 3 040,58	f 277,5 ^{5}

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE L VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 31.

STAAT aantoonende het getal vaartuigen en derzelver tonnenmaat, welke gedurende het jaar 1861 in de haven van Curaçao zijn binnengevallen.

Opgemaakt naar de staten van In- en Doorvoer.

ONDER WELKE VLAG.	UIT EUROPESCHE HAVENS.								UIT NOORD-AMERIKAANSCHE HAVENS.					
	Amsterdam.		Liverpool.		Hamburg.		Marseille.		New York en Boston.		Baltimore, Wilmington en Philadelphia.		Bangor en Jacksonville.	
Nederlandsche	10	1364	2	258	»	»	»	»	14	1883	»	»	»	»
Amerikaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	18	3788	6	1238	4	722
Engelsche	»	»	4	546	»	»	»	»	4	526	»	»	»	»
Fransche	»	»	»	»	»	»	1	218	»	»	»	»	»	»
Spaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Deensche	»	»	»	»	2	211	»	»	»	»	»	»	»	»
Hamburger	»	»	»	»	1	246	»	»	»	»	»	»	»	»
Bremer	»	»	»	»	1	178	»	»	»	»	»	»	»	»
Oldenburger	»	»	1	105	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venezuelaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dominicaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	10	1364	7	909	4	635	1	218	36	6197	6	1238	4	722
	22 vaartuigen. 3126 tonnen.								46 vaartuigen. 8157 tonnen.					

ONDER WELKE VLAG.	UIT HAVENS DER ZUID-AMERIKAANSCHE STATEN.													
	VENEZUELAANSCHE.													
	Laguaire en Barcelona.		Porto Cabello.		Coro, Cumarebo en andere.		Maracaïbo.		Haïti.		St. Domingo.		Nieuw Grenada.	
Nederlandsche	29	1079	70	1030	39	1614	27	1403	11	495	10	315	76	4113
Amerikaansche	»	»	1	73	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Engelsche	»	»	3	380	1	41	»	»	»	»	»	»	3	209
Fransche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	219	»	»
Spaansche	3	147	1	127	»	»	»	»	»	»	8	540	»	»
Deensche	»	»	»	»	»	»	1	126	»	»	»	»	»	»
Hamburger	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bremer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	178
Oldenburger	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venezuelaansche	28	1209	35	1119	35	581	4	459	»	»	»	»	»	»
Dominicaansche	2	94	»	»	»	»	»	»	»	»	1	28	»	»
	62	2529	110	2729	75	2236	32	1988	11	495	20	1102	80	4500
	279 vaartuigen. 9482 tonnen.													
	390 vaartuigen, 15 579 tonnen.													

ONDER WELKE VLAG.	UIT DE WEST-INDISCHE KOLONIALE HAVENS.														Van zee.		TOTAAL.	
	NEDERLANDSCHE.																	
	Suriname.		St. Eustatius, Saba en St. Martin.		Bonaire.		Aruba.		Engelsche.		Spaansche.		Deensche.					
Nederlandsche	7	367	2	76	134	1303	91	772	5	300	13	689	32	1989	8	35		
Amerikaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	380	2	376	1	113		
Engelsche	»	»	6	256	»	»	»	»	3	215	»	»	9	528	»	»		
Fransche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		
Spaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	148	2	323	»	»		
Deensche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		
Hamburger	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		
Bremer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		
Oldenburger	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		
Venezuelaansche	»	»	»	»	26	66	22	359	»	»	1	139	»	»	5	16		
Dominicaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	45	»	»	»	»		
	7	367	8	332	160	1369	113	1131	8	515	18	1401	45	3216	14	164	831	35 357
	288 vaartuigen. 3199 tonnen.																	
	359 vaartuigen, 8331 tonnen.														14	164	831	35 357

Vaartuigen, welke voor doorvoer hebben ingeklaard: 52 met 4849 tonnen.

Vaartuigen, binnen de drie etmalen met hunne lading vertrokken: 27 met 3510 tonnen.

Totaal in 1860 . . . . . . 800 | 38 120

In 1860 kwamen er 31 vaartuigen minder binnen, dan in 1861, de tonnenmaat bedroeg in 1860 2763 tonnen meer.

Curaçao, den 25sten Junij 1862.

De Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden,
(*get.*) J. D. CROL.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën,
FEITH.

ZITTING 1863 — 1864. —— (CXXXII.)

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE M VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

N°. 32.

STAAT

VAN

INVOER TE CURAÇAO

GEDURENDE HET JAAR 1861.

Ossenhuiden.	6723
Pakken à 50 geitenvellen.	1842
Vaten en zakken koffij.	2386
Zakken cacao.	233
Ceroenen indigo.	»
Okshoofden, pakken, vaten, vaatjes, enz. tabak.	4557
Okshoofden, vaten, pakken, kisten, enz. suiker.	4658
Okshoofden, pijpen, vaten rhum.	451
Tonnen verwhout.	1399
Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	253
Kisten, balen, pakken, vaten enz. koopmanschappen.	326 516
Vaten, kisten, kistjes, vaatjes, stukken drooge provisien.	9314
Idem natte provisien.	40 434
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen brandewijn enz.	15 221
Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn, in soorten.	1708
Blokken en stukken mahony- en ander hard hout.	1773

	Mille voet timmerhout.	Stuks scheepstimmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel, in soorten.	Kisten, kistjes, stukken kaas.	Ponden staaf-, band- en bladijzer.	Ponden staaf-, band- en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Vaten, balen, zakken wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Tonnen ijs.	Kisten en kistjes cigaren.
773	876	798	74	116	220	42 418	23 263	7924	14 418	18 044	5899	520	»	»	512	368	537	1749

ZIT

Ve

W

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE N VAN HET VERSLAG.
(Curaçao en onderhoorigheden.)

Nº. 33.

STAAT

VAN DEN

DOORVOER TE CURAÇAO

GEDURENDE HET JAAR 1861.

Ossenhuiden.	Pakken à 50 geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen indigo.	Okshoofden, pakken, vaten en vaatjes tabak.	Okshoofden, vaten, pakken en kisten suiker.	Okshoofden, pijpen en vaten rhum.	Tonnen verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. koopmanschappen.	Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken drooge provisien.	Idem idem natte provisien.	Okshoofden, vaten, pijpen, kelders jenever, brandewijn en andere dranken.	Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn, in soorten.	Blokken en stukken mahony- en ander hard hout.	*Mille voeten timmerhout.*
579	»	816	719	»	36	221	24	335	»	42 175	1211	2046	150	71	1707	»

Blokken en stukken mahonij- en ander hard hout	*Mille voeten timmerhout.*	Stuks scheepstimmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel, in soorten.	Kisten, kistjes, stukken kaas.	Ponden staaf-, band- en bladijzer.	Ponden staaf-, band- en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Vaten, balen, zakken wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Kisten, kistjes cigaren.
707	»	200	»	200	10	10 781	660	65	»	»	»	209	»	»	400	»	»

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

VERSLAG WEGENS DE KUST VAN GUINEA.

N°. 34.

Over het algemeen bleef rust en orde in de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea in 1861 ongestoord.

De gouverneur NAGTGLAS kwam in dit jaar van verlof uit Nederland terug en nam het bestuur den 22sten Januarij 1861 van den waarnemenden gouverneur, de boekhouder en officier van justitie C. MEEUWSEN, over.

Ook in 1861 was de gezondheidstoestand onder de ambtenaren en officieren gunstig. Van dezen overleed er in 1861 slechts één.

Ook onder de ter Kuste gevestigde Europeanen, onder de schepelingen en onder de inlandsche bevolking was de gezondheid over het algemeen zeer voldoende te noemen.

Door het aankoopen en behoorlijk inrigten van een geschikt gebouw werd voldaan aan eene lang gevoelde behoefte tot daarstelling van een geschikt hospitaal.

De militaire bezetting ter Kuste bestond in 1861 uit:

1	1sten luitenant-kommandant (in dat jaar van verlof uit Nederland teruggekeerd), die later tot kapitein werd bevorderd;	
1	2den luitenant;	
1	adjudant-onderofficier;	
6	onderofficieren	
12	korporaals	allen inlanders;
2	tamboers	allen inlanders;
5	hoornblazers	allen inlanders;
24	tapoeijer- en	allen inlanders;
57	neger-soldaten	allen inlanders;
te zamen 109	hoofden.	

Daarvan waren gedetacheerd op de buitenforten 29 onderofficieren en soldaten.

Op 1 Januarij 1861 waren 61 vrijwilligers als recruten voor het leger in Oost-Indie bij het werfdepôt ter Kuste aanwezig.

Gedurende het jaar 1861 werden 118 vrijwilligers bij dat werfdepôt aangenomen, terwijl 1 van desertie terugkeerde.

Den 15den Julij 1861 vertrokken 125 van de aanwezige recruten met het barkschip *Tollens* naar Oost-Indie.

Op 31 December 1861 bleven 49 man voor het leger in Nederlandsch Indie beschikbaar.

Aan de forten en gebouwen werden ook in 1861 de noodige herstellingen gedaan, zoodat zij over het algemeen in vrij goeden staat verkeeren.

In 1861 werden bij de regtbank te St. George d'Elmina 35 zaken behandeld en bij

den krijgsraad werden 3 zaken afgedaan. De officier van justitie beschikte in 254 zaken en op de buitenforten werden 416 geschillen verevend. De staat, onder lit. A bij dit verslag gevoegd, geeft een overzigt van de verschillende uitgesproken strafvonnissen en van den aard der misdaden, misdrijven en overtredingen.

De politiemagt, in 1860 te St. George d'Elmina opgerigt, voldeed in 1861 zeer goed aan hare roeping.

In de forten werden in 1861 bij afwisseling 556 personen gevangen gehouden.

De predikant VAN DER MEULEN was genoodzaakt wegens voortdurende ongesteldheid met verlof naar Nederland te komen.

Het schoolonderwijs leverde ook in 1861 goede uitkomsten op. Het aantal leerlingen bleef even groot als in 1860.

De onderwijzer vertrok in 1861 met verlof naar Nederland, doch zijne functien werden onafgebroken waargenomen door eenen uit Nederland aangestelden hulponderwijzer.

In 1861 nam de handel ter Kuste van Guinea niet onbelangrijk toe. Ten bewijze daarvan moge strekken, dat de waarde van den invoer f 73 786,43 en die van den uitvoer f 168 053,22[5] meer bedroeg dan in 1860.

Er kwamen in dat jaar op de Nederlandsche reeden ter Kuste 92 schepen ten anker, te zamen metende 21 726 tonnen, waarvan:

12	Nederlandsche,	metende	2 680	tonnen;
23	Engelsche,	»	4 801	»
37	Amerikaansche,	»	10 293	»
3	Fransche,	»	477	»
12	Portugesche,	»	2 550	»
1	Spaansche,	»	130	»
2	Italiaansche,	»	393	»
2	Hamburger,	»	402	»
92	schepen,	»	21 726	tonnen.

Hieronder waren twee oorlogsvaartuigen, als: het Fransche stoomvaartuig *la Danaë*, en het Noord-Amerikaansche stoomschip *San Jainito.*

De invoering van de Nederlandsche muntspecien ter Kuste van Guinea, waaromtrent in het verslag over 1860 een en ander werd medegedeeld, bleef gunstig werken op den handel, en het stofgoud was er nagenoeg als betaalmiddel verdwenen.

Onder lit. B wordt hierbij gevoegd een staat van ontvangsten en uitgaven voor de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea over 1861, vergeleken met de raming van dat jaar.

s Gravenhage, den 22sten April 1864.

De Minister van Kolonien,

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Z

V

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE A VAN HET VERSLAG.
(Kust van Guinea.)

N°. 35.

OVERZIGT DER HANDELINGEN

BETREKKING HEBBENDE TOT VONNISSEN,

GEWEZEN TER KUSTE VAN GUINEA

GEDURENDE 1861.

PLAATS WAAR HET VONNIS GEWEZEN IS.	Behandelde criminele zaken.					Behandelde correctionele zaken.				Burgerlijke zaken.		Aantal der gewezen vonnissen.		Totaal der gewezen vonnissen.	Getal vonniss[illegible] hooger roep[illegible]	
	Moord.	Vergiftiging.	Brandstichting.	Diefstal.	Andere niet genoemde misdaden.	Eenvoudige diefstal.	Beleediging.	Vechterijen.	Misdrijven onder de vorige niet begrepen.	Schuldvorderingen.	Andere niet genoemde zaken.	Van veroordeeling.	Van vrijspraak.		Bevestigd.	[illegible]
St. George d'Elmina.	1	»	»	5	1	11	17	6	10	200	99	318	32	350	2	1
Axim	»	»	»	»	»	6	3	5	11	97	1	98	7	105	2	»
Boutry	»	»	»	»	»	3	8	2	21	55	8	90	7	97	»	»
Saccondée	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	8	5	13	»	»
Chama	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	4	23	2	25	»	»
Accra	»	»	»	»	»	2	18	3	2	158	71	159	17	176	»	»

Gezien,

De Luitenant-Kolonel, Gouverneur der Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea,

(*get.*) C. J. M. Nagtglas.

Getal vonnissen hooger roep		Criminele zaken.						Correctionele zaken.				Burgerlijke zaken. Getal vonnissen tot		Getal burgerlijke zaken, waarvan gedurende de regterlijke behandeling de vervolging door partijen is gestaakt.	Aanmerkingen.
Bevestigd.	Doodstraf.	Verbanning.	Tuchthuisstraf van 20 jaren.	Idem van 15 tot 20 jaren.	Idem van 12 tot 15 jaren.	Idem van 5 tot 12 jaren.	Idem van 5 jaren.	Gevangenisstraf van 5 tot 3 jaren.	Idem van 3 tot 1 jaar.	Idem van 1 tot $^1/_2$ jaar.	Daarbeneden.	toewijzing van den ingestelden eisch.	afwijzing van den ingestelden eisch.		
2	1	»	»	1	»	1	»	»	2	6	34	191	25	19	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	69	4	18	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	60	7	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	5	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	»	»	»	

Opgemaakt te St. George d'Elmina, den 1sten Augustus 1862.

De waarnemende Offcier van Justitie,

(*get.*) C. H. D. van Hien.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Kolonien,

Feith.

Verslag van het beheer en den staat der West-Indische bezittingen en van die ter Kuste van Guinea over 1861.

BIJLAGE B VAN HET VERSLAG.
(Kust van Guinea.)

N°. 36.

STAAT der ontvangsten en uitgaven voor de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea over 1861, vergeleken met de raming van dat jaar.

ONTVANGSTEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. Geraamd.	Werkelijk ter Kuste.	Werkelijk in Nederland.
Ankergeld	f 1 200,00	f 1 440,00	»
Boeten	1 200,00	1 346,75	»
Sommatiegelden	1 600,00	1 475,00	»
Drinkwater	100,00	125,31	»
Postwezen	250,00	189,63	»
Ontvangsten van particulieren wegens het verrigten van werkzaamheden op het gouvernements-bureau te St. George d'Elmina.	200,00	(a) 412,00	»
Diverse ontvangsten	300,00	504,45	f 123,52
Toevallige baten	50,00	314,80	»
Ontvangsten voor rekening van anderen	»	879,905	6,60
Inhoudingen van tractementen tot restitutie wegens in Nederland genoten voorschotten	»	400,00	»
Als boven van pensioenen	»	»	50,00
	f 4 900,00	f 7 087,845	f 180,12

(a) Onder dit respect is ontvangen	f	527,00
Waarvan uitbetaald aan de beambten op het gouvernements-bureau		115,00
blijft	f	412,00

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.		
	Geraamd.	Werkelijk	
		ter Kuste.	in Nederland.
HOOFDSTUK I.			
KOSTEN VAN HET ALGEMEEN BESTUUR.			
Personeel.			
Tractement van den Gouverneur	f 12 000,00	f 12 000,00	
Tafelgeld » » id.	640,00	640,00	
Toelage aan den adjudant	300,00	300,00	
Tractement van den boekhouder, officier-van justitie, tevens belast met de functien van secretaris en kassier	4 000,00	3 990,86	f 1 142,31
Tractement van drie residenten à f 2000	6 000,00	3 975,80	455,75
» » zes adsistenten à f 1500	9 000,00	5 662,33	1 603,33
» » een ambtenaar ter beschikking	2 000,00	2 000,00	
» » een tolk voor de Fantijnsche taal	500,00	500,00	
» » inlandsche schrijvers	660,00	455,00	
» » een boekbinder	45,00	45,00	
» » een goudblazer	60,00	60,00	
» » ordonnancen en boodschappers	250,00	263,12	
Kosten van het verblijf van P. de Heer te Comassie	500,00	500,00	
Reis- en verblijfkosten der ambtenaren	1 000,00	1 185,40[5]	
Materieel.			
Bureau- en schrijfbehoeften	570,00	9,90	1 452,45
Kosten op de uit- en terugzending van ambtenaren	1 800,00	1 080,00	3 230,00
HOOFDSTUK II.			
KOSTEN VAN JUSTITIE EN POLITIE.			
Justitie.			
Een president van de regtbank	»	»	
Leden van de regtbank	»	»	
Officier van justitie	»	»	
Transporteren	f 39 325,00	f 32 667,41[5]	f 7 883,84

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. Geraamd.	Werkelijk ter Kuste.	Werkelijk in Nederland
Per transport	f 39 325,00	f 32 667,41⁵	f 7 883,
Bode bij de regtbank	50,00	50,00	
Schadeloosstelling van getuigen in strafzaken	30,00	"	
Politie.			
Een commissaris van politie	340,00	340,00	
Vier agenten van politie à f 60.	240,00	240,00	
Gevangenissen.			
Onderhoud van gevangenen	600,00	944,07	127,
HOOFDSTUK III.			
KOSTEN VAN DE EEREDIENST EN HET ONDERWIJS.			
Eeredienst.			
Tractement van een predikant	2 500,00	2 500,00	
Onderwijs.			
Tractement van een onderwijzer	1 500,00	428,42	771,6
" " " hulponderwijzer	1 200,00	1 200,00	
" " drie inlandsche hulponderwijzers à f 180, f 120 en f 100	400,00	400,00	
Kosten van het onderrigt in vrouwelijke handwerken	250,00	249,75	
Prijzen uit te deelen aan de schooljeugd	250,00	250,00	275,
Aankoop van kerk- en schoolbehoeften	350,00	"	443,
HOOFSTUK IV.			
KOSTEN VAN DE GENEESKUNDIGE DIENST.			
Personeel.			
Tractement van een officier van gezondheid 1ste klasse, tevens belast met de administratie der apotheek	2 400,00	2 400,00	
" van een officier van gezondheid 2de klasse	1 800,00	1 800,00	
" van twee apothekersbedienden à f 240 en f 180.	420,00	420,00	
" van een ziekenvader	96,00	96,00	
Transporteren	f 51 751,00	f 43 985,65⁵	f 9 501,3

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.		
	Geraamd.	Werkelijk	
		ter Kuste.	in Nederland.
Per transport	f 51 751,00	f 43 985,65^5	f 9 501,38
Materieel.			
anschaffing van geneesmiddelen en instrumenten	350,00	»	869,06
HOOFDSTUK V.			
MILITAIRE KOSTEN.			
Personeel.			
ractement van een kapitein-kommandant der bezetting . . .	*Memorie.*	852,60	
» van een 1sten luitenant	1 700,00	1 075,48	
oelage aan idem.	300,00	195,22	
ractement van een 2den idem.	1 500,00	1 500,00	
» » » adjudant-onderofficier.	*Memorie.*	482,41	
6 sergeanten à f 13 's maands	936,00	780,00	
2 korporaals » 11 »	1 584,00	1 502,59	
5 hoornblazers » 8 »	480,00	476,00	
2 tamboers » 8 »	192,00	188,00	
4 tapoeijer-soldaten » 8 »	2 304,00	2 294,39	
8 neger-soldaten » 7 »	6 552,00	5 145,37^5	
oelage aan den sergeant-majoor-titulair	100,00	100,00	
ratificatien bij de uitreiking van medailles	84,00	84,00	
eis- en verblijfkosten van militaire detachementen.	75,00	52,15	
racht- en draagloonen	50.00	1,00	
and- en aanbrenggeld (van recruten)	95,00	62,50	
Materieel.			
leeding, wapenen en ledergoed	4 000,00	»	11 271,45
orlogsbehoeften	2 540,00	»	3 607,96^5
osten op de uit- en terugzending van officieren.	1 400,00	»	»
Transporteren	f 75 993,00	f 58 777,37	f 25 249,85^5

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. Geraamd.	Werkelijk ter Kuste.	Werkelijk in Nederland
Per transport	f 75 993,00	f 58 777,37	f 25 249,8
HOOFDSTUK VI.			
KOSTEN VAN HET BOUW-DEPARTEMENT.			
Personeel.			
Tractement van den fabriek en magazijnmeester	1 500,00	»	
Personele toelage aan idem	300,00	»	
» » » een onderopzigter	240,00	240,00	
Arbeidsloonen	4 855,00	4 143,29	
Materieel.			
Onderhoud der forten en gebouwen te Chama.	200,00	»	
» » » » » » Saccondee	230,00	»	
» » » » » » Boutry.	150,00	114,53[5]	
» » » » » » Axim	300,00	656,63[5]	
» » » » » » Accra	450,00	86,42[5]	
» » » » » » Apam	150,00	»	
» » » » » » Elmina	520,00	1 155,95	
Uitbreiding van het hospitaal te St. George d'Elmina	2 800,00	2 575,00	
Voltooijing der kerk te Elmina.	2 000,00	2 000,00	
Herstel der ankerplaats te Elmina	*Memorie.*	»	
Materialen voor het magazijn	4 500,00	»	7 151
HOOFDSTUK VII.			
PLAATSELIJKE EN HUISHOUDELIJKE KOSTEN.			
Plaatselijke kosten.			
Onderstand aan den vorst van Ashantijn	960,00	(a) 1 440,00	
Transporteren	f 95 148,00	f 71 189,20[5]	f 32 401

(*a*) De uitbetaalde onderstand loopt van 1 Julij 1860 t/m ult. December 1861.

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. Geraamd.	Werkelijk ter Kuste.	Werkelijk in Nederland.
Per transport	f 95 148,00	f 71 189,205	f 32 401,615
[O]nderstand en geschenken aan de afgezanten van den vorst van Ashantijn	35,00	30,00	
» aan de negerhoofden van Elmina en de Negen Kwartieren	1 013,36	1 013,375	
[V]ergoeding aan de negerhoofden van Elmina en de Negen Kwartieren voor de afgeschafte negerfeesten	165,00	164,00	
Huishoudelijke kosten.			
[K]anoloonen	600,00	536,26	
[A]ankoop van kano's	125,00	70,00	
» » meubelen en tafelgereedschap	150,00	143,875	29,01
» » olie voor de verlichting	450,00	200,325	647,41
[B]ijdrage aan de leesinrigting	150,00	150,00	
[U]itgaven bij de viering van 's Konings verjaardag	100,00	100,00	
HOOFDSTUK VIII.			
PENSIOENEN, GAGEMENTEN, ONDERSTAND EN WACHTGELDEN.			
Pensioenen.			
Aan den gewezen gouverneur H. Bosch	1 200,00	»	1 200,00
» » » boekhouder enz. W. G. F. Derx	1 600,00	»	1 600,00
» » » » » H. S. Pel	1 600,00	»	1 600,00
» » » 1sten officier van gezondheid 2de klasse R. Boomsma	1 600,00	»	1 600,00
» » » kapitein-kommandant A. Munnikhuizen	1 600,00	»	1 600,00
» de dochter van wijlen den generaal-majoor Verveer	1 800,00	»	1 800,00
» den gewezen fabriek en magazijnmeester A. B. Zijnen Wartel	300,00	»	300,00
» » » adsistent C. Ruhle	500,00	500,00	»
» » » » M. H. Reintjes van Veerssen	550,00	»	550,00
» » » » T. Nieuwenhuizen	250,00	»	250,00
» » » tolk voor de Fant. taal O. W. Tesschemaker	333,33	333,33	»
» » » boekhouder C. Meeuwsen	»	»	342,22
Transporteren	f 109 269,69	f 74 430,37	f 43 920,255

UITGAVEN.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. Geraamd.	Werkelijk ter Kuste.	Werkelijk in Nederland.
Per transport	f 109 269,69	f 74 430,37	f 43 920,25
Gagementen.			
Aan den gewezen sergeant Frans Klaas	300,00	140,00	
» » » korporaal Jan Abraham		76,07	
» » » soldaat Kudjo Anan		76,07	
» » » tamboer P. 't Hoen	»	51,01	
Onderstand.			
Aan de weduwe Pignari, geb. de Grossi	400,00	»	400,00
Wachtgeld.			
Aan den gewezen secretaris der missie naar Comassie. . . .	1 095,00	»	1 095,00
HOOFDSTUK IX			
BUITENGEWONE EN ONVOORZIENE UITGAVEN.			
Uitgaven welke vooraf niet te berekenen zijn	7 335,31	2 293,14^{5}	464,32
Uitgaven voor rekening van anderen	»	»	887,59
	f 118 400,00	f 77 066,66^{5}	f 46 767,17

and.
20,2
00,0
95,0
64,3
87,5
67,1

INHOUD

VAN HET VERSLAG BETREKKELIJK CURAÇAO EN ONDERHOORIGHEDEN.

BIJLAGEN.